

DEĞİŞİM YILLARI

Altan Öymen

Kıymetli Salavat Usta Armağanıdır

DEĞİŞİM YILLARI

Yazan: Altan Öymen

Yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ
Bu kitapta yazım kuralları konusunda yazarın isteklerine bağlı kalınmıştır.
1. baskı / ekim 2004
3. baskı / ekim 2004 / ISBN 975-293-253-X
Bu kitabın 3. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Kitaba katkılarından dolayı TÜRK televizyonuna teşekkür ederiz.

Kapak ve kitap tasarımı: DPN Design
Baskı: Altan Matbaacılık / Yüzyıl Mahallesi
Matbaacılar Sitesi 222/A Bağcılar - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ Hürriyet Medya Towers, 34544 Güneşli - İSTANBUL
Tel. (212) 677 06 20 - 677 07 36 Faks (212) 677 07 49
www.dogankitap.com.tr

Değişim Yılları

Altan Öymen

DK DOĞAN KİTAP

Eskikitaplarim.com

Önsöz

Değerli okurlarım,

Bu kitapta okuyacaklarınız, benim gençlik yıllarımla birlikte, ülkemizdeki ve dünyamızdaki bir "değişimler dönemi"nin hikâyesi...

Çocukluk yıllarımda olup bitenleri *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta anlatmıştım. O zamanın dünyasında tarihin –o zamana kadarki– en büyük savaşı vardı: İkinci Dünya Savaşı... Ülkemizin de ana sorunu, ne yapıp yapıp o savaşın dışında kalmaktı.

Bu kitabın döneminde, o büyük savaş bitmiş ama, dünyada iki bloklu bir büyük "soğuk savaş" başlıyor. Bizim de Batı Bloku'nda yerimiz pekişiyor.

Ülke içinde de birçok "değişim" birbirini izliyor. En önemlisi, tek parti döneminden sonraki ilk iktidar değişikliği... Hem ülke yönetiminin sivil ve asker kadroları tamamen değişiyor, hem de günlük alışkanlıklarımız...

Dış ticaret rejimimiz değişiyor... "Yerli malı kullanmalı" sloganlarıyla büyümüştük. İthal malı zaten pek bulunmazdı... Artık vitrinler ithal mallarıyla doluyor, gazetelerin ilan bölümleri de "ithal malı kullanma"nın faydasını anlatan ilanlarla...

Caddelerin manzarası değişiyor. Yeşil boyalı eski Rus otobüsleri yerine, kırmızı boyalı Amerikan troleybüsleri geçiyor...

Minarelerimizden okunan ezanın dili değişiyor. Çocukken işittiğimiz Türkçe ezan yerine Arapça ezan işitmeye alışıyoruz.

Bunlar gibi, her alanda daha birçok "değişim"in hikâyesi, benim kendi hikâyemle birlikte bu "anılı kitap"ın konuları arasında... Sayfaları çevirdikçe göreceksiniz. Sanırım ilginizi çekecektir.

Sevgiler, saygılarla...

Altan Öymen

Eskikitaplarim.com

1940 yılında böyleydik. Ben 8, annem 30, Gülden 1, Örsan 3 yaşındaydı. Babam bir görev gezisindeydi...

Eskikitaplarim.com

1

"Değişim" yılları

"Lise son"a geçmenin önemi - "Kızlar ve kadınlar" meselesi - "Ateşle barut" bir arada olur mu? - Tango çağındaki dans öğrenimi - Zamanın "popstar"ları

1948 yılında böyle olduk. Hepimiz sekizer yaş büyümüştük. Babam gene görev gezisindeydi. Annem, kardeşlerim ve ben Ankara'da Bahçelievler'deki evimizdeydik. Bazen İstanbul'dan babaannem Mesrure Öymen de geliyordu. (Soldan sağa) Nezaket, Gülden, Mesrure, Orsan Öymen... Ve artık "bir genç" olarak ben.

Eskikitaplarim.com

1947, 1948, 1949, 1950, 1951...

Bunlar, Türkiye için de, dünya için de "değişim" yıllarıydı.

Değişim sözü o zamanlar kullanılmazdı. Hatta bilinmezdi. Sonradan keşfedildi. ("Tahavvül" gibi, "istihale" gibi eski deyimler vardı. Onlar da pek kullanılmazdı.) Ama şimdi on yıllar sonrasından geriye bakılınca görülüyor ki, Türkiye'de de, dünyada da –olumlu veya olumsuz– birçok köklü değişiklik, o yıllara rastlamış...

Onları anlatacağım. Fakat o yıllarda ben de kişisel bir "değişim" süreci içindeydim, ondan başlayacağım.

1948 yılının yazında 16 yaşımı bitirmiştim. 17 yaşımdan gün alıyordum. Lisenin 10'uncu sınıfını bitirip son sınıfına geçmiştim. Öğrenci deyimiyle "lise son"a... Artık bir önceki kitaptaki gibi "çocuk" değil, "genç" sayılıyordum.

Bu, doğal bir süreç. Sadece benim değil, herkesin başına geldi, geliyor, gelecek. Ama herkes için önemli. Benim için de önemliydi. O yüzden anlatacağım.

"Lise son" deyip geçmeyelim. O zamanların "lise son"u şimdikinden hayli farklıydı. Hele erkek öğrenciler için... Liseyi bitirdiniz mi, önünüze iki imkân birden açılırdı:

1- Askerliğinizi yedek subay olarak yapardınız.

2- İş bulabilirdiniz.

Bunlar için, "olgunluk sınavı" verip yükseköğrenim yapmaya ihtiyaç yoktu. Lise mezunu olmak, "tahsilli terbiyeli" bir "aydın" (o zamanki deyimle "münevver") sayılmaya yeterliydi.

Üniversiteyi bitirenlerin tahsili terbiyesi ve "aydın"lığı elbette daha yüksek derecedeydi. Ama onların sayısı azdı.

Zaten ülkedeki üniversite sayısı da azdı. İkisi İstanbul'da (İstanbul Üniversitesi'yle Teknik Üniversite) biri Ankara'da. sadece

Eskikitaplarim.com

üç üniversitemiz vardı. Onlardan mezun olanlar da yılda birkaç bini aşmıyordu. Sadece özel sektörün değil, kamu sektörünün de memur, şef, müdür ihtiyacını karşılamaya yetmiyordu.

İş arayan lise mezunları, ticarî şirketlerden devlet dairelerine kadar birçok yerde "koyunun bulunmadığı yerdeki keçi" gibiydiler. "Abdurrahman Çelebi" muamelesi görüyorlardı. Liseyi bitirip askerliklerini –subay olarak– yaptıktan sonra, iş güç sahibi olup belirli bir geçim imkânı sağlayabiliyorlardı. Başladıkları işte uzmanlaşıp ilerleyebiliyorlardı da...

Gerçi annemin babamın planına göre, benim iş güç sahibi olmama sıra, üniversiteden sonra gelecekti. Ben de öyle istiyordum. Ama liseyi bitirme yılına gelmem de ciddi bir aşamaydı. İnsana sorumluluklar yüklüyordu. Davranışlarımı ona göre ayarlamalıydım.

Bir kere: Artık bir "tıraş" meselesiyle karşı karşıyaydım...

"Aile durumu özeti"

O "mesele"ye geçmeden önce bir "aile durumu" özeti yapayım:

Biz beş kişilik Öymen ailesi *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta anlattığım evde oturmaya devam ediyoruz. Ankara'da Bahçelievler'in Tasarrufevleri bölümündeki tek katlı mor boyalı evimizde...

Mahallemizin "halk"ı, malum, eski ve yeni siyasetçilerle bürokratlardan ve orta boy tüccarlardan oluşuyor. "Bahçelievler Kulü-

Bahçelievler'deki tek katlı mor boyalı evimizin arka balkonu önünde Gülden'in pozu... Objektife bakmayı unutmuş ama, fotoğrafa adını yazmayı unutmamış.

Eskikitaplarim.com

bü"müz, büyüklerin sohbet yeri olma işlevini sürdürüyor. Oraya gündüzleri çocuklar da gidiyor. Tabiî, ben artık eskisi gibi çocuk olarak değil, "genç" olarak gidiyorum.

1945'te taşındığımız evin ön bahçesinde artık rengârenk güllerimiz var. Arka bahçede diktiğimiz meyve fidanları büyüyor. Özellikle erik ve vişne ihtiyacımızı karşılıyorlar. Bir de, hem bahçeyi bölmek için, hem de duvar yerine geçen dikenli telleri örtmek için diktiğimiz "gladiçya"larımız var. Onlar da büyüyor...

Kardeşlerim, evimizden iki-üç yüz metre uzaklıktaki Bahçelievler İlkokulu'nda okuyorlar. Örsan o yaz 4'ü bitirip 5'e geçmiş. Gülden de 2'yi bitirip 3'e...

Babam Hıfzırrahman Raşit Öymen, 1946 seçiminde liste dışı kalıp milletvekilliğini kaybettiğinden beri parti müfettişi... Anadolu'nun belirli illerine sık sık gidiyor. En fazla da Güneydoğu illerine... Diyarbakır'a, Urfa'ya, Siirt'e... Tabiî, sadece il merkezlerine değil, ilçelere köylere de... O zamanın yol koşulları malum. Gidince, bütün gezilerini bitirip dönüşüne kadar haftalar geçiyor.

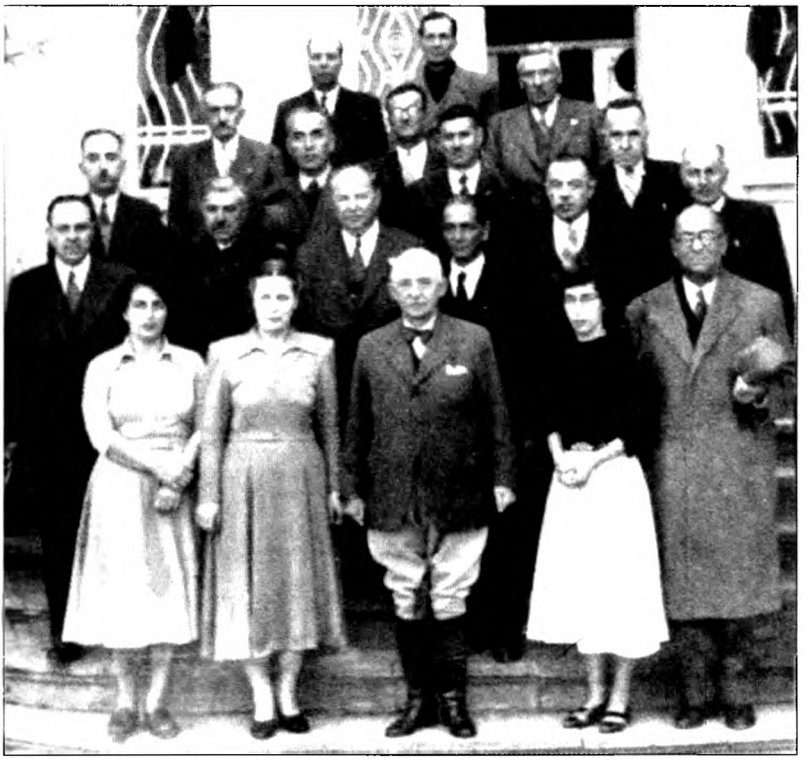
Biz Ankara'da annemle birlikteyiz. Anneannem, Balıkesir'de teyzemlerin yanındayken bir kalp krizi geçirip ölmüş. Ailede başka büyük yok... Üç beş ayda bir İstanbul'dan babaannem geliyor ama, fazla kalmıyor. Ankara'nın ikliminin sağlığına iyi gelmediğini söylüyor.

Babaannem anneannemden farklı. Anneannem bize gelişlerinde uzun süre kalırdı. Evin sahibi gibiydi. Hepimizin her işine ko-

Kardeşlerimin okulunun –Bahçelievler İlkokulu'nun– öğrencilerinden bir grup... Ön sırada soldan dördüncü Gülden, sağdan ikinci Örsan...

Eskikitaplarim.com

Babam Hıfzırrahman Raşit Öymen parti müfettişliği görevine devam ediyordu. Başta Güneydoğu illeri olmak üzere Türkiye'nin birçok yerine gitmişti, gidiyordu... Fotoğraf Kastamonu'da çekilmiş. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ili ziyaret hatırası... Babam da orada (İkinci sırada soldan üçüncü)...

şardı. Babaannem kısa süreli kalışlarında misafir muamelesi görüyor. Zaten anlatmıştım: Otoriter bir kişiliği var. Başta gelini –yani annem– hepimiz onun bir dediğini iki etmemeye çalışıyoruz. Onunla birlikte "gezme"lere de gidiyoruz.

Annem Nezaket Öymen'in bir sağlık sorunu var. Teşhis konulamıyor. Ben doğmadan ağır bir dizanteri sonucunda "zafiyet" geçirmiş. Bunun tekrar etmesinden endişe ediliyor. Doktorlar dinlenme tavsiye ediyorlar. Annem bu yüzden, öğretmenliğini "bir süre için" diyerek bırakmış. Fakat bu defa ev işlerine titizleniyor. Gerçi evde bir yardımcı kadın var. Geceleri de kalıyor. Ama başta yemek olmak üzere, annem birçok işi kendi yapmadan edemiyor.

Bir de teyzemden söz edeyim: Çocukluğumun ilk anılarındaki yeri büyük olan Hamiyet Teyzem'den.

Teyzem 1938'de evlenip eşi Kemal Demiray'la birlikte Balıkesir'e gitmişti. Karıkoca orada uzun yıllar Türkçe öğretmenliği yap-

Eskikitaplarim.com

Teyzem Hamiyet Demiray (sağda) kızı Çağlayan'la... Annem, kız kardeşim Gülden'le... Ve ben "lise son" için dikilmiş elbisemle...

mışlardı. İlk kızları Çağlayan (Keleş) orada doğmuştu. Anneannem öldükten sonra Ankara'ya tayin edilmişlerdi. Kurtuluş'ta bir ev tutmuşlardı. İkiz çocukları olmuştu. Murat ve Dilek (Bayar).

Teyzemler, tabiî, Ankara'da sık sık görüştüğümüz yakınlarımız. Evleri hayli uzak olsa da, en az haftada bir ya onlar bize geliyorlar, ya biz onlara gidiyoruz.

Bahçelievler'deki komşularımıza gelince... Onları tabiî, daha sık görüyoruz. Evden eve ziyaretler ve kulüp karşılaşmaları dışında, birbirimizle ya ortak yollarımızda, ya ortak çarşımızda rastlaşıyoruz. Selamlaşıyoruz.

Sakal ve saç

Evet, "lise son" öğrencisi olarak sorumluluklarım vardı. Her şeyden önce de karşımda bir "tıraş meselesi" vardı:

Artık bir önceki yıldaki gibi iki üç günde bir değil, her gün sakal tıraşı olmam gerekiyordu. Sakallarım tam sertleşmemişti, yer yer de seyrektiler ama, her gün tıraş edilmezlerse sevimsiz bir manzara oluşturuyorlardı.

O zamanlar "üç günlük sakal", "kirli sakal" gibi modalar da yok. Kural belli: Her gün tıraş olunacak. Yoksa, ele güne karşı ayıp olur.

Briyantinli ve briyantinsiz saçlarım... Erkeklerin briyantin kullanması zamanın modasıydı... Fakat ben o işi pek başaramadım. Tarakla yetinmeye başladım.

Babam, İsmet Paşa'nın bu konudaki duyarlılığını anlatmıştı. Tanıdıklarından "sabah tıraşı"nı olmamış birini görürse çevirip çıkışırmış. Dermiş ki:

– Biz cephede top ateşinin altındayken tıraşımızı olur, düşmanın karşısına öyle çıkardık. Senin bu halin ne böyle, bu sulh (barış) zamanında?..

Bunun bana hiç kolay gelmediğini hatırlıyorum. Bugünden bakışla biraz da haklıydım: Ne elektrikli tıraş makinesi diye bir şey vardı, ne permatik diye, ne tıraş köpüğü diye... İcat edilmiş olsalar bile, daha Türkiye'ye gelmemişlerdi...

Mümkün olduğu kadar çok kullanılması gereken eski tip jiletler, birinci kullanıştan sonra testereleşiyordu. Silindir biçimindeki tıraş sabunları taş gibiydi, tıraş fırçaları da kirpi sırtı gibi... Onları, çaydanlıkta ısıtıp tıraş kabına koyduğunuz sıcak suyun içinde yumuşatmak hayli vakit alırdı.

Ayrıca, metal tıraş aletine taktığınız jileti, tıraşı tamamladıktan sonra oradan çıkarıp yıkamak, tıraş havlusuyla kurulamak ve gelecek tıraş için jilet kabına yerleştirmek gerekirdi. O da uzun sürerdi. Ama başka çare yoktu. Alışıyordum.

Bir de saç konusu vardı:

Saçları da, yıkandıktan sonra taramak, ama tarandığı gibi kalmalarını sağlamak gerekiyordu. Benim saçlarım buna müsait değildi. Tarandıktan sonra kendi hallerine bırakılırlarsa dağılırlardı. Şimdiki gibi "sprey"ler yoktu. Zamanın yaygın çaresi (biraz da modası) "briyantin" kullanmaktı. (Bugünkü jöle başka bir şey. O da ya yoktu ya da bilinmezdi.)

Annemin akrabalarından –benden birkaç yaş büyük– Ayhan Çakır briyantin kullanırdı. Saçları, başının üstüne kabarık ve parlak bir kalıp gibi oturur, sabahtan akşama kadar aynı şekilde kalırdı.

Ona bakarak, briyantin yöntemini ben de denedim. Ama aynı sonucu alamadım. Briyantinin dozu fazla kaçarsa, saçlarım yapış yapış oluyor, kabarıp kalıplaşmak yerine, kafamın üstüne yayılıyordu. Az olursa saçın bir kısmı parlıyor, öteki kısmı mat kalıyordu. İki halde de, onlara başlangıçta verdiğim düzen kısa bir süre sonra değişiyor, istemediğim bir şekle giriyordu.

Özetle, o işi başaramadım. Bir zaman sonra briyantini bıraktım. Ama saçlarımı, belirli hallerde –mesela kızların, kadınların bulunduğu yerlerden geçmeden önce– taramak üzere, cebimde tarak taşımayı bırakmadım.

Bu "tıraş, saç ve tarak" konusunun temel nedeni zaten onlardı. Kızlar ve kadınlardı.

İnsan bunu, sadece başkalarına değil, kendine de pek itiraf etmezdi. "Sosyal hayatın gereği" gibi genel gerekçelerle izah ederdi. Ama, gerçek daha somuttu.

O gerçek üzerinde biraz duralım:

Kızlar ve kadınlar

"Kızlar ve kadınlar" diyorum. Zamanın koşullarına göre, ikisi arasındaki fark uçurum gibi.

Önce, kızlar:

Kız-erkek, ayrı liselerde okuyoruz. İlkokulda birlikteyken ortaokulda ayrılmışız. Yeniden aynı sınıflara girebilmemiz ancak üniversitede olacak.

Bu, eski öğretim sisteminden kalan bir uygulama. Değiştirilmesi ve eski dille "muhtelit" (karma) okullara geçilmesi için birtakım adımlar atılmış. Mesela Köy Enstitüleri'nde bu, büyük ölçüde başarılmış. Bazı illerde de yeterli okul yokluğundan zorunlu olarak o yola gidilmiş.

Yavaş yavaş anlaşılmaya başlamış karma eğitimin çok daha normal olduğu... Yaygınlaştırılması süreci başlatılmış. Örneğin Bahçelievler'de Örsan'ın başlayacağı ortaokulda artık karma öğretim uygulanıyor. Fakat kız-erkek ayrı öğretimin savunucuları –sayıları azalsa da– hâlâ var: "Lise yaşları nazik yaşlardır. Ateşle barut bir arada olmamalı" "nakarat"ını devam ettiriyorlar.

Mahallemiz bu "ateşle barut" tezinin savunucularına göre, çok

daha çağdaş bir havada. Kızlarla mahalle arkadaşlığı edilebiliyor. Ama bunun hayli kesin bir sınırı var. "Lise son"da da olsalar, liseyi bitirip 18 yaşını da aşsalar, onlarla "konuşmak" esas.

Zaten o konuda kullanılan deyim de öyle. Dilimize "flört" lafı daha girmemiş. Veya yaygınlaşmamış. "Çıkmak" gibi, "birliktelik" gibi laflar da yok. Erkekle kızın "yakın arkadaş"lığını anlatmak için "konuşmak" deniliyor. "Ahmet'le Ayşe konuşuyor"... "Mehmet'le Fatma konuşurken yakalanmışlar" gibi...

Deyim, çoğu defa gerçeğin ta kendisi... Bu çeşit "konuşma"lar romantik olabilir, içinde aşk, sevgi gibi unsurlar bulunabilir, bunlar –ortalıkta kimse yoksa– belirli yakınlaşmalara yol açabilir... Ama işte o kadar... İki taraf, evlenmeye karar vermiş olsalar bile bilinen sınırı aşamazlar.

Kızların bakireliği diye bir şey var. Onu korumaları gerekli...

(Bu kural malum, birçok yerde ve çevrede bugün de geçerli. Belki bugün daha da ciddi sorunlara yol açıyor. Bu yüzden işlenen cinayetler gazetelere "töre cinayeti" gibi mazur gösterici başlıklarla yansıyor. Bazen de belirli siyasetçiler çıkıyor, o cinayetlerin cezalarının hafif kalmasını istiyor.

O zamanlar böyle şeyler olmazdı. Aynı nedenlerle işlenen cinayetler muhakkak ki vardı ama, bunlar ne basına "töre cinayeti" diye yansırdı, ne de onları "töre gereğidir" diye himayesi altına alan siyasetçilere rastlanırdı. Ama konu gene de çok önemliydi. Bu "bakirelik meselesi", Ankara ve İstanbul dahil, büyük şehirlerin "en modern" denilen semtlerinde bile –cinayetlere değil ama– felaketlere neden olabilirdi.)

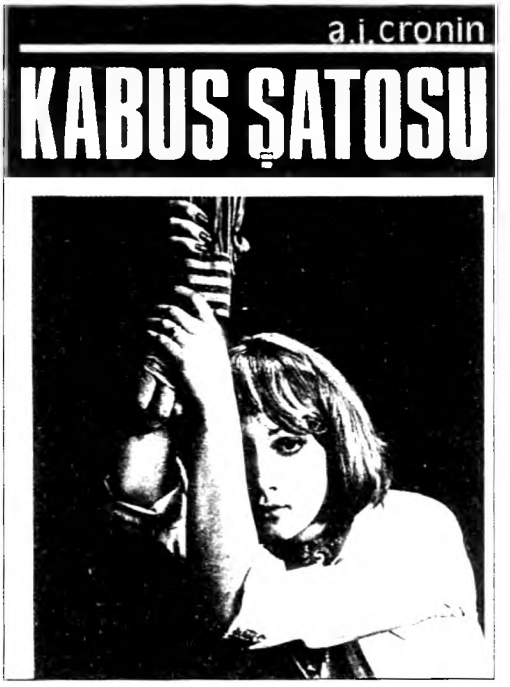
En azından şu bir ilke halindeydi: İki taraf evlenmeye karar vermiş olsalar bile, kendilerine hâkim olup evlilik gününü beklemelidirler.

Yoksa durum kötü olur. Evlenmelerine kadar geçecek süre, ikisi için de zehir olur.

Ya araları bozulursa ve evlenmekten vazgeçmek isterlerse... Veya erkeğin başma bir şey gelirse...

Bu ihtimali canlandıran romanlar, filmler vardı. Sadece yerli değil, yabancı kaynaklı olanlar da...

O zamanın en popüler romancılarından biri A. J. Cronin'di. Onun –filmi de yapılan– bir romanını hatırlıyorum: Adı *Şapkacının Şatosu*'ydu. Türkçe'ye *Kâbus Şatosu* diye çevrilmişti. Aslında konusu başkaydı. İskoçya'nın bir küçük kasabasında koyu muhafazakâr ve aynı zamanda bencil ve acımasız bir dükkân sahibinin kendi ailesine uyguladığı zulmü anlatıyordu. İçinde daha

Kızla erkek, evlenmeden önce ilişkiye girerse ne olur?.. Bu soruya, romanlardan, filmlerden gelen cevaplar da aynı yöndeydi: Felaket olur...

başka olaylar da vardı ama, biri, şapkacının iki kızından birinin, sevdiği erkekle yaşadığı kısa bir yasak aşktı. Özeti şuydu:

Kız, o aşkın sonucu olarak bakireliğini kaybetmesinin yanında, hamile de kalır. Babası bunu fark edince onu reddeder, evden kovar... Buna rağmen sorun çözülecektir. Çünkü sevgilisi, onunla evlenmeye hazırdır. Bunu kıza bildirir. Sadece son bir iş gezisi yapıp dönecektir, hemen evleneceklerdir. Ama işte... Kader buna izin vermez, fırtınalı bir gecede bindiği tren kazaya uğrar, genç damat adayı ölür. Kız, evlenme imkânını kaybeder. Bunu, kızın ve ailesinin başına gelen bir dizi facia izler.

Bunun gibi romanlar, hikâyeler ünlüydü. Bunlar ailelerin çocuklarına yaptıkları "Aman dikkatli olun" telkinlerini daha da etkili hale getiriyordu.

"Hele ben evdeyken..."

Bir de başka bir konu vardı: Evlenme çağına yakın sayılan ve bir an önce evlendirilmek istenen kızların "konuştuğu biri var" di-

...adının çıkması"nı, aileleri istemezdi. O şekilde "damga"lanmaları, potansiyel damat adayları için caydırıcı olabilirdi.

Bizim yaşımızda ve eğitim durumumuzdakilerin "damat adayı" sayılmasına, tabiî, daha epey vakit vardı. (Bir istisna hariç. Onu biraz sonra anlatacağım.)

Kızlar için durum değişikti. Onların liseyi bitirir bitirmez, hatta bitirmeden önce evlenmeleri, mümkündü. Tabiî, bunu her aile istemezdi ama, kimse yadırgamazdı.

Yani, biz "damat adayı" değildik ama, bizim "konuşabileceğimiz" çağdaki kızlar "gelin adayı" sayılırlardı. Dolayısıyla etraflarında, ailelerin oluşturduğu "Aman, adı çıkmasın" kaygısının sonucu olan bir denetim çemberi vardı. Sadece genç kız ailelerinin değil erkek ailelerinin de... Onlar da kendilerini, komşu kızlarını "korumak"la görevli sayarlardı.

Bir akşamüstü, bir komşumuzun bana yakın yaştaki kızıyla bizim bahçede dolaşıyorduk. Ön bahçede benim de emeğimle yetişmiş güllerimiz vardı. Onları gösterdim.

Sonra, arka bahçede yüksek taşların üstünde oturacak bir yer vardı, oraya oturduk. Biraz konuştuk.

Bu, anlattığım şekildeki devamlı bir "konuşma" ilişkisi değildi. Belki biraz romantik laflar ediyorduk ama, aramızda henüz o anlamda bir şey yoktu.

Meğer annem bizi pencereden görmüş. Bir bankın üstünde yan yana oturuyoruz... Durumun gelişmesinden endişelenmiş.

Bana sonradan söylediğine göre, uzun süre ses çıkarmamış. Fakat ortalık kararmaya başlayınca, "Ne olur ne olmaz" diye, bir şey yapması gerektiğini düşünmüş.

Gerisi şöyle oldu:

Ben birden annemin sesini işittim. Her zamanki otoriter sesine göre yumuşatılmış bir sesti:

"Aaa, çocuklar siz orada mısınız?" dedi. "Akşam oldu. üşüyeceksiniz, gelin biraz da içerde oturun, size meyve vereyim..."

Bu, annemin –adına uygun bir "nezaket"le– meyve ikramı haline sokulmuş bir "Artık yeter" müdahalesiydi.

Benim biraz canım sıkıldı ama çağrıya uyduk. Sohbetimizi, annemin katılımıyla tamamladık.

Misafirimi uğurladıktan sonra, anneme "Niçin böyle yaptın?" dedim.

Bunun önce, o kıza karşı görevi olduğunu söyledi.

"Karanlıkta görenler olursa ne derler oğlum?" dedi, "Hele bizim bahçede, ben evdeyken?.."

Sınıfımızın gurur kaynağı Yaşar Güvenir. Müziğini, Ankara Radyosu'ndan dinletmeye daha lise çağındayken başlamıştı. Sesiyle ve besteleriyle Ankara'nın en sevilen sanatçılarından biri oldu.

Tango, fokstrot, vals...

Evet, kızlarla "konuşmak" mümkündü. Ama bunun karanlıkta değil, aydınlıkta olması istenirdi.

"Aydınlıkta" –yani göz önündeki bir yerde– onlarla sadece konuşmak değil, "dans" etmek de mümkündü. Hatta dans etmek genel bir teşvik görürdü. Akraba nişanları düğünleri oluyordu. Onlara ailece gidiyorduk. Büyükler dans ediyordu. Benim de, en azından yakınlarımızın genç kızlarıyla dans etmem bekleniyordu.

Tabiî, dans etmek için birilerinin bana dansı öğretmesi gerekiyordu. Bu iş, Hamiyet Teyzem ile akrabalarımızdan Mülakat Abla'nın (Turan) üstünde kaldı.

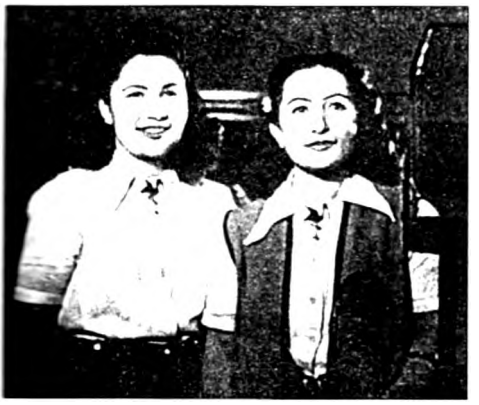
O zamanlar moda olan üç çeşit dans vardı: Tango, "fokstrot" ve vals... Düğün dernek orkestraları onları çalardı. Çarlistonun modası geçmişti.

Herkes gibi ben de önce tangoyu öğrendim. Bir sağ, iki sol...

"Hoca"larımdan biri bizim eve ziyarete gelirse, radyodan dans müziği saatleri bulurduk. Tangoya veya benzeri bir müziğe rastlar rastlamaz kalkıp derse başlardık.

Televizyon çağına geçmemize daha yirmi yıl vardı. Radyo çağı devam ediyordu. Devlet radyosunun tekeli de...

Devlet radyosunun müzik tekeli Ankara Radyosu'ndaydı. Daha sonra İstanbul Radyosu da özgün müzik yayınına başladı. İstan-

Sevinç ve Sevim Tevs kardeşler daha çocuk yaşlarında Ankara Radyosu'nun "hafif Batı muziği" programlarının ünlü isimleriydi (üstte). Sevinç Tevs sonradan müziğe yalnız başına devam etti ve çok başarılı oldu (sağda).

bul'daki ünlü sanatçılar orada mikrofona çıktılar. Fakat İstanbul Radyosu, Ankara'dan dinlenemiyordu. Biz, "hafif Batı müziği"ni Ankaralı solistlerden izliyorduk.

Radyo yayınları üzerinde tartışmalar siyasal alandaydı. Muhalefet, haberlerde kendi faaliyetlerine yer verilmediğinden şikâyetçiydi. Ama müzik yayınlarıyla ilgili önemli bir tartışma yoktu. Halk onları, eleştirmekten çok, dinliyordu. Tabiî, ben de dikkatle dinliyordum. Hele dans öğrenmeye çalıştığım saatlerde... Çünkü tempoyu kaçırırsam, teyzemin veya Mülakat Ablam'ın uyarıları hiç gecikmezdi. –Sağ, sol sol, sağ... Dön... Yavaş...–

Radyonun alternatifi, plaklardı. O zamanki 78'lik plakçalarla çalınırlardı. Eski "Sahibinin Sesi" gramofonları yerine, bunların daha modern ve kullanılması daha kolay olanları piyasaya çıkmaya başlamıştı. Ama bunların hepsi pahalıydı ve henüz ne bizde vardı, ne de yakın komşularımızda... "Dans dersleri"m için radyoyla yetinmekten başka çaremiz yoktu.

Ankara Radyosu'nda çocukluklarından itibaren mikrofona çıkan Tevs kardeşler vardı. Sevinç ve Sevim Tevs... "Hafif Batı müziği" alanında çok sevilen sesler olmuşlardı. Sevinç Tevs radyodaki şarkılarına büyüdükten sonra da devam etti. Ünü daha da arttı.

Ayrıca bir gün geldi, benim lisedeki sınıf arkadaşım Yaşar Güvenir'in de sesini ve müziğini radyodan duymaya başladık. Zaten müzik onun küçük yaştan beri en meraklı olduğu alandı. Lisenin bir piyanosu vardı. Onda çalardı. Ayrıca akordeonu da vardı. Bir

Taş plaklardaki tangolar, sonradan 33'lük, 45'lik plaklara geçecekti. Daha sonra da CD'lere... Yukarıda, solda besteci Necdet Koyutürk ve solist Şecaettin Tanyerli'nin "taş plak dönemi"nden kalma fotoğrafıyla bir CD kapağı... Sağda, Koyutürk'ün oğlu Erdener Koyutürk'ün –ülkemizdeki tangonun geçmişini yansıtan– *Dünden Bugüne Tango* adlı CD'sI...

sınıf etkinliğinde onu da dinlemiştik. Bir defteri vardı. Bazı tango metinleri orada yazılıydı. Sesi de çok etkiliydi.

Bu yetenekleri, sadece bizim lisede değil, Ankara'nın müzikle ilgili çevrelerinde de duyulmuştu. Bunun sonucu olarak, Yaşar'a, Ankara Radyosu'nda müzik yayını yapan Şevket Yücesaz Orkestrası'ndan öneri gelmişti. O da orada çalıp söylemeye başlamıştı. Tabiî, biz sınıf arkadaşları bundan gururlandık.

Sonradan daha da gururlanacaktık. Çünkü Yaşar Güvenir sadece sesi ve piyanosuyla değil, besteleriyle de Türk müzik tarihinin başarılı müzisyenlerinden biri olacaktı. O zamanlar "pop müzik" diye bir deyim yoktu. Ama bu kavram "popüler müzik" karşılığı ise, o dönemin "pop müziği", herhalde tangolardı. Tangoların ünlü bestecileriyle solistleri de, herhalde "pop besteci" ve/veya "popstar" diye adlandırılabilirdi. Yaşar Güvenir de onlardan biriydi.

Dönemin bugün sahnede olsalar "popstar" unvanını taşıyabilecek tango solistlerinin en ünlüsü Celal İnce'ydi. Yaşar onu "Celal Ağabey" diye anardı. Onun da besteleri vardı. Onun gibi İbrahim Özgür'ün de... Şecaattin Tanyerli daha sonraki yılların ünlü solist-

Dönemin "popstar"larından Celal İnce... Sonradan Amerika'ya yerleşecekti. "Amerika'nın Sesi"nde şarkı söyleyecek, plaklar dolduracaktı.

lerindendi. İlham Gençer ve Ayten Gençer de öyle...

Tabiî, bu solistlerin çoğunun ilk okuduğu şarkılar, Türkiye'nin artık klasikleşmiş tangolarıydı. Onların bestecileri de ünlüydü: Necip Celal Antel, Fehmi Ege, Necdet Koyutürk...

"Pop beste"lerimiz ve bestecilerimiz

Düğünlerin en ünlü şarkısı "Sevdim bir genç kadını..."ydı.

Şimdi hepsi sırasıyla aklımda değil ama, içinde –hatırladığım kadarıyla– şöyle sözler vardı:

"Sevdim bir genç kadını
Ansam onun adını (...)
Her şey beni ona bağlar
Kalbim durmadan ağlar. (...)"

Bu tangoyu herhalde, sadece o yılları değil, daha önceki ve daha sonraki yılları yaşayanlar da hatırlarlar. Yakın zamana kadar hâlâ çalınıyor, dinleniyordu. Belki hâlâ öyledir.

İhtiyar — Şu radyonun ne büyük şey olduğunu şimdi anlayorum... Eskiden büyük diye hep beni dinliyorlardı. Şimdi onu dinliyorlar.

Radyo müzikte de rakipsizdi. Yaşlılar pek hoşlanmasa bile, ondan büyük çoğunluk memnundu. Ramiz'in karikatürü.

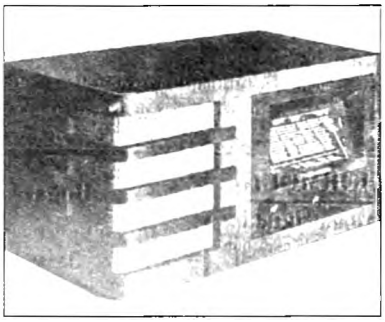
Bu, Türkiye'nin ve Türkçe'nin ilk tangolarından biriydi. Necip Celal Antel'in yapıtıydı.

Antel, sonradan öğrenecektim, aslında bir klasik Batı müziği bestecisiydi. Sonatları vardı. Bir viyolonsel konçertosu vardı. Fakat ününü, çok daha popüler olan tangolarıyla yapmıştı. "Suna" diye hatırladığım tango da, galiba onundu:

"Suna... Bakışlarının esiriyim çok zaman..."

Bunlara daha sonraları, Fehmi Ege'nin, Necdet Koyutürk'ün tangoları da eklenecekti. Mesela Koyutürk'ün "Papatya"sı...

Adları henüz "pikap" değildi ama, eski gramofonların yerine elektrogramofonlar çıkmıştı. Ama bunları kullananlar henüz çok azdı. Müzik dinlemenin klasik aracı gene radyoydu. Biz de o ihtiyacı 1936 model "Telefunken"imizle karşılıyorduk.

"Papatya gibisin beyaz ve ince
Ruhum eziliyor seni görünce
İsmin dudaklarımı yakıyor neden
Nedir bu çektiğim senin elinden..."

Bu sonuncular, benim ilk aldığım dans dersleri sırasında henüz ortaya çıkmamıştı. Veya yaygınlaşmamıştı. En azından bizim "repertuvar"ımızda yoktu. Fakat hepsinin ortak paydasında, âşık olan erkeğe acı veren öğeler vardı: "Kalbin (hem de 'durmadan') ağlaması", "bakışlara esir düşülmesi", "ruhun ezilmesi" gibi...

Yani, bu tangolara göre, âşık olmak denilen duruma girmek, biraz "mazoşizm"le mümkün oluyordu... Acı çekmekten hoşlanacaksın ki, âşık olabilesin...

Hoş, bu sadece bizim tangolara özgü bir şey değildi. Aşk edebiyatının genel kuralı öyleydi. Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre'den başlayarak, aşk masallarının, romanlarının, aşk şiirlerinin çoğu aynı havadaydı... Bu, sadece bizde değil başka ülkelerde de öyleydi.

Benim aklıma takılan şuydu: Masallar, romanlar, şiirler o havada olabilir ama, tango, eğlenmek için yapılıyor. Müziği de hareketli... Sözleri biraz neşeli olsa, daha iyi olmaz mı?

Ama tabiî, bu düşüncemi mesele yapmıyordum. Benim o tango dersleri sırasındaki işim, böyle teoriler üretmek değildi, teyzemin veya Mülakat Abla'nın öğretilerine uymaktı.

Biraz da ötekileri öğrendim. Veya öğrendiğime inandım. "Fokstrot" denilen dans, tangonun çabuk olanı gibiydi. Bir de "rumba" vardı ama, o ya fokstrotla aynıydı, ya biz öyle yapardık.

"Vals"e gelince... O sadece dönmeyi değil, o dönüş sırasında

İlk Türk tangolarının bestecisi Necip Celal Antel ve Türk tangolarının ilk solisti Seyyan Hanım.

kendi başının dönmesini önlemeyi de gerektiriyordu.

Çaresi, bir süre döndükten sonra, dönüşleri –müziğe uygun olarak– yavaşlatmaktı. Hatta bazen de dönüyormuş gibi yaparak yerinde saymaktı.

Radyonun çaldığı Viyana valslerinin temposunu izleyerek bütün o usulleri öğrendim. Ama bir de "ters dönüş" vardı. Bir süre soldan sağa döndükten sonra birdenbire yön değiştirip sağdan sola dönecektiniz... İşte o kolay bir şey değildi. Onu öğrenmeme, ne hocalarımın dersleri yetti, ne de benim yeteneklerim...

Ama öğrendiklerim de artık –gerektiğinde– dans edebilmeme yetiyordu. Düğünlerde, derneklerde "genel istek" üzerine tanıdık kızları dansa kaldırabiliyordum.

"Bazı kadınlar"

Kızlarla konuşmak, dans etmek, güzeldi. Fakat bir de "kadınlar" konusu vardı. Bizim mahallenin "genç erkek"lerinin asıl merakı o alandaydı.

Herhalde "her mahalle"nin genç erkekleri için durum öyleydi ama, ben bizimkini biliyorum. "Konuşma"yı da, dansı da daha ileri götürmek ancak kadınlarla mümkündü. Tabiî "bazı kadınlar"la... Ama o "bazı kadınlar" nereden bulunacak?

Gene romanlarda, hikâyelerde, karikatürlerde rastlanan "şen dul" tipleri vardır. Dayalı döşeli dairelerde otururlar. Tanıştıktan

"Saz: kadın" tipleri, bizim yaştakilerin etrafında yoktu. Romanlarda, hikâyelerde, karikatürlerde boldu. Karikatürlerin bir kısmı, zaten yazıları okunsun diye değil, "bazı kadın"ların çizgilerine bakılsın diye yapılırdı. (Guguk-Ayla)

ve biraz konuştuktan sonra size "Bizim eve gel de bir kahve iç" derler. Siz de "Peki, madem ısrar ediyorsun, gelip bir kahve içeyim" dersiniz...

Onlara gerçek hayatta rastlamak kolay değildi. Hele bizim gibi henüz lise öğrencisi olan gençler için hiç değildi.

Çare, o merakı gidermenin yolunu, profesyonel yerlerde aramaktı. Onlar da belliydi.

Biri, herkesin eşit veya eşite yakın muamele gördüğü "genelev"lerdi. Eski deyimle "umumhane"ler... Adları gibi "umum"a (herkese) açık evler... Ötekiler de şehrin belirli semtlerine gizlenmiş olan "özel ev"ler...

Birinciler, o zaman Ankara'nın Bentderesi semtinde tahtadan duvarla çevrili bir yerde toplanmıştı. Belediyece saptanan fiyatları fazla değildi. O zamanın parasıyla 2 liranın biraz üzerindeydi: Sanırım, 235 kuruştu ya da 265 kuruştu. Fakat oraya girmenin bir güçlüğü vardı:

Tahta duvardan içeriye açılan kapının başında güvenlik görevlileri beklerdi. Gelenlere hüviyet sorardı. 18 yaşından aşağı olanlar içeri alınmazdı. Gerçi bunu aşmanın yolları vardı. Ama biraz daha masraf gerektirirdi.

"Özel ev"lere gelince... Onların telefon numaraları ve adresleri gizliydi: Tabiî, "genel"lere göre çok lükstüler ve çok daha pahalıydılar.

Oraları, bir süre sonra akrabadan bir "ağabey"in katkısıyla öğrenecektim. Benim artık büyüdüğümü göz önünde tutarak, "hayatın o yanları"nı da bilmem gerektiği görüşündeydi. Tabiî, bundan bizim evdekilerin haberi olmayacaktı. Bir gün geldi, dediğim yerleri gezdirdi. Ziyaret usullerini, geleneklerini öğretti.

Benzeri tecrübeleri, mahalledeki bazı arkadaşlarım da geçirmişti. Ama oralardaki para karşılığı "servis" –ilginç de olsa– hiçbirimizin içine sinmiyordu. Her birimiz soruna başka bir çare arayıp bulmaya çalışıyorduk.

En kestirme çareyi bir arkadaşımız bulmuştu. Daha doğrusu, o değil de, babası ona bulmuştu. Şehre yerleşmiş, ama köy geleneklerine bağlı kalmış bir ağa-tüccardı. Oğlunu, 16 yaşına basar basmaz kendi köyünden 15 yaşında bir kızla evlendirdi. Zaten onu kendine yardımcı olarak çalıştırıp iş hayatında ilerletmek istiyordu. Liseyi bitirmesini de gerekli görmedi. Evi iki katlı büyük tip bir evdi. Kız eve gelin geldi.

Düğün köyde yapılmıştı. Oraya gitmedik. Ama yeni evlilerin gelip mahalledeki eve yerleşmelerinden sonra annem ve babamla ziyaretlerine gittik. Böylece, ilk "evli arkadaş"ımın evine gitmiş oldum. 16 yaşındaydı ama, artık büyük bir adam gibi görünüyordu. Eşine, konuklarının kahve fincanını alsın, onlara çikolata tutsun diye talimat veriyordu.

Bu "evlenme" olayının bizim mahalledeki yankıları arasında, kendi durumuna "çare" arayıp da çaresiz kalan bir arkadaşımın yorumunu hatırlıyorum:

Evli arkadaşımız bir gün eşiyle birlikte önümüzden geçiyordu. Bizi selamladılar, yürüdüler gittiler. Bizim "çaresiz", gidenleri bir süre izledikten sonra gıptayla içini çekti:

"İşe bak birader" dedi, "bizimkinin artık ne çalışacak dersi kaldı, ne imtihanı, ne de kadın bulma ihtiyacı..."

Bu "kızlar ve kadınlar" konusunun, Ankara'nın Bahçelievler semtindeki bizim mahallede 1948 yılındaki durumu böyleydi. Kızların yeri ayrı, kadınların yeri ayrıydı. İki işlevin aynı kişide birleşmesi için, insanın "konuştuğu" kızla evlenmesi gerekirdi.

Ama, tabiî, 16 yaşında evlenen arkadaşımızın durumu bir istisnaydı. Mahallede geri kalanımız için, "Önce tahsilini bitireceksin" kuralı vardı... Üniversiteyi... Veya –en kötü ihtimalle– "lise"yi... Kaldı ki, "tahsil" bitse bile, insanın evlenme kararı verip uygula-

[illegible] kolay değildi. Onun için gene zamana ihtiyaç vardı. Belli ki, [illegible] kadın bulma" meselesi, hepimiz için en az o vakte kadar gün[illegible]ini sürdürecekti.

Siyasetteki değişim

Tabii, benim "değişim"imin göstergeleri, her gün sakal tıraşı olmak, tarak taşımak gibi işlere alışmamdan ve "kız-kadın" konularına ilgimin artmasından ibaret değildi. Siyasete olan merakım da eskisine göre artmıştı.

Bendeki siyaset merakı, eskiden de az sayılmazdı. Ama artık siyasal olayları eskisinden çok daha büyük bir ilgiyle izliyordum. Üzerlerinde "Şu yanlış, şu doğru..." diye kendi görüşümü oluşturmaya önem veriyordum.

Bu, her zaman kolay olmuyordu. Birçok konuda neyin yanlış, neyin doğru olduğuna karar vermek için birbirine karşıt görüşleri izlemek gerekiyordu. Hem gazeteleri daha dikkatle okumak, hem de bunlar üzerinde başkalarıyla konuşup tartışmak gerekiyordu.

Biz "yeni genç"ler olarak "tartışma"yı demokrasinin gereği diye bellemiştik ve sevmiştik. Zaten devletin politikası da bunu teşvik eder hale gelmişti.

Okullarda "okul aile birlikleri" kuruluyor, öğretim konusundaki kararların tartışmayla alınmasının kapısı açılıyordu.

Bu birlikler öğrenci velileri arasında büyük ilgi –hatta biraz da "heyecan"– uyandırmıştı. Birlik yönetimine seçilecek veli temsilcilerini belirlemek için "kulis" çalışmaları yapılıyordu.

Bizim evde bu, Örsan ile Gülden'in Bahçelievler'deki okulu için önemliydi... Ben artık "lise son" öğrencisi olarak "okul yolu"nun sonuna gelmiş sayılıyordum. Örsan ile Gülden ise, ilkokuldan sonra da gene aynı yerdeki ortaokulda okuyacaklardı. Onların öğrenimlerinin daha iyi olması için bu "okul aile birliği" işini ciddiye almak gerekiyordu.

O görevi annem üstlendi. Öğretmenliğini sürdürmüyordu ama, okul aile birliği çalışmalarına ve tartışmalarına veli sıfatıyla katılmayı hiç ihmal etmedi.

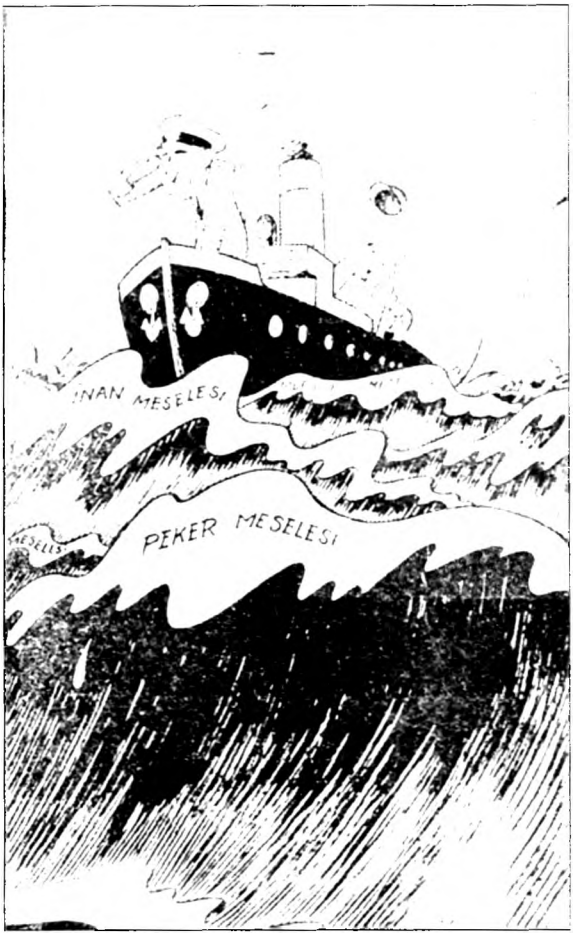
Okul aile birliği, sadece öğrencilerin öğrenim düzeniyle ilgilenmekle kalmıyordu. Onlar için öğrenim programı dışındaki kültürel etkinliklerin düzenlenmesine de katkıda bulunuyordu... Müzik dinletileri, resim sergileri, müsamereler gibi... Onlara kardeşlerim de katılıyordu.

Ortaokul ve liselerde "demokrasiye alıştırma" önlemlerinin kapsamı daha genişti. Okulların konferans salonlarında öğrenciler için "münazara" denemeleri başlamıştı. Tabiî bunlar, partiler arası siyaset üzerine değil, genel konular üzerineydi. "Yeni icatlar insanlığa mutluluk mu getirdi, mutsuzluk mu?" gibi klasik başlıklar altında düzenleniyorlardı. Ama bunlar, katılanları ve izleyenleri, resmî münazara salonlarının dışındaki siyasal tartışmalara da alıştırıyordu.

2

Siyaset ve mahallemiz

Başbakan Hasan Saka kaç kilodur? - Kırmızı plakalı arabaların yeni sahipleri - İki bekâr politikacı ile bir bekâr Genelkurmay başkanı - "Asker böyle mesaj yazar mı?" - İnönü'nün mektubu - Diyarbakır karpuzu

Başbakan Hasan Saka'nın, birçok sorun karşısındaki durumu karikatürlere konu oluyordu.

Türkiye'de siyasetin 1948'deki manzarasını hatırlayalım:

Cumhurbaşkanımız, gene İsmet İnönü veya –yaygın adıyla– İsmet Paşa... Artık "Millî Şef" gibi bir unvanı yok. CHP genel başkanlığındaki "değişmez"liği de yok. Seçimle "değiştirilebilen" bir "demokrat lider" olduğunu göstermeye çalışıyor. O yılki yaşı 64.

Başbakanımız artık, "sertlik" yanlısı diye bilinen Recep Peker değil. "Sert"lerle "ılımlı"lar arasında "ortada" sayılan Hasan Saka... Başbakan yardımcısı olarak seçtiği Faik Ahmet Barutçu'yla birlikte, CHP'deki "değişim"in ilk önemli adımlarını atıyor.

Gerçi kurduğu hükûmet bir denge hükûmeti. İçinde Peker'in eski kabinesinden kalan "eski bakan"lar da var. Ama Peker'i deviren "35'ler" grubundan da "yeni bakan"lar var.

İsmet Paşa'nın "35'ler"i desteklediği belli. "35'ler"in önderi sayılmasa da, en önde gelen ismi olan Prof. Nihat Erim'e "İnönü'nün Prensi" deniliyor. Erim hükûmete girmemiş. Fakat "35'ler" grubundan birkaçı girmiş.

O gruptakilerin ortak paydası, Peker'in başbakanlıktan düşmesine yol açan oylamada çıkan 35 oydan birini kullanmış olmaları. Yoksa, birçoğunun birçok konuda birbirleriyle görüş birliği yok. Fakat grup olarak iddiaları büyük. Kendilerine "reformcu" diyorlar. "Reform"dan anladıkları şeyler farklı da olsa o bayrak altında toplanabiliyorlar.

Herkes görüyor ki, çoğu genç olan o politikacılardan en azından bir kısmı, partide ve hükûmette giderek daha fazla yer alacak... Çünkü pratik politikada Demokrat Parti'ye karşı ılımlı ve uzlaşmacı bir tutum izlenmesinden yanalar.

Yani, İsmet Paşa'nın da –12 Temmuz 1947 Beyannamesi'nden beri– izlediği tutumdan yanalar. İsmet Paşa'nın partideki ağırlığı

[illegible] ettiğine göre, belli ki, o tutumu uygulamaya geçirmek, ya[illegible] gelecekte onların işi olacak...

Başbakan Hasan Saka 63 yaşında. Trabzonlu. Babamın hemşe[illegible] ve saygı duyduğu bir dostu. Mülkiye'yi bitirmiş. Ayrıca, Pa[illegible]e okumuş. Dönünce hocalık yapmış. Birinci Meclis'ten beri [illegible]vekili... Lozan'daki Türk heyetine katılmış. Dokuz defa ba[illegible] olmuş. Fakat iç politika polemiklerine karışmamış. Uzman[illegible] dalları olan iktisat ve dış politika alanlarında görev almış. Son [illegible] kabinenin de Dışişleri bakanı...

Ayrıca, eleştirilere kızmamak gibi –az rastlanılır– bir özelliği [illegible]. Hatta, keyfi yerindeyse, bunları espri konusu yapmayı da ih[illegible] etmiyor. Bir telgrafa verdiği cevap ünlü:

Muhalefetteki Demokrat Parti'nin Trabzon'daki bir kongresin[illegible]de hükûmet eleştirilirken bir karar alınır. Başbakan Saka'ya şöy[illegible]le bir telgraf gönderilir:

"Sen hemşerimizsin ama, hükûmet işleri iyi gitmiyor. Çekilmelisin."

Başbakan Hasan Saka (solda gözlüklü) yanında Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu'yla. İkisinin arkasında ayakta babam. Çoğu Trabzonlu hemşerileri olan siyasetçilerle grup fotoğrafı çektirmişler.

Saka buna "çekilmek" fiilinin ikinci anlamını esas alarak –gene telgrafla– şu cevabı verir:

"Arzunuza göre çekildim. Tam 85 kilo 100 gram geliyorum."

CHP'de değişim yolundaki gelişmeler Hasan Saka'nın bu sabırlı yönetimiyle devam ededursun, Demokrat Parti'de de çalkantılar artıyor.

Partide Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'dan oluşan "dört kurucular yönetimi"ne karşı çıkan milletvekillerinin sayısı az değil. Bunlardan bir kısmı Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığı altında "daha sert" bir parti kurmak üzereler. Bu, iki partili Meclis'in üç partili olması demek...

"Dört kurucular"ın bunu göze aldığı anlaşılıyor. Çünkü onlar da seçime giden yolda –CHP'deki "35'ler" gibi– ılımlı ve uzlaşmacı bir politika izlemek istiyorlar. Gerginliği artırmanın riskli olacağına inanıyorlar. Sertlik yanlılarını ayak bağı olarak görüyorlar.

Türk siyasetindeki "değişim"in iki büyük partideki genel niteliği böyle. İkisinin de yönetimleri demokratikleşme yolunda, sertliği azaltmayı ve uzlaşmayı esas alıyor. Tabiî, aralarında zaman zaman yeni gerginlikler çıkacak, sertleşmeler gene de olacak ama, bu "genel gidiş" 1950'deki genel seçime kadar değişmeyecek.

Mahallemizdeki değişim

Mahallemizdeki "değişim", politikadaki değişime paralel... Yaşlıların yerine gençler, "sert"lerin yerine "ılımlı"lar ön plana çıkıyor.

Bizim sokakta iki ev ötemizdeki tek katlı eve taşınan İsmail Rüştü Aksal onlardan biri... Meclis'in en gençlerinden... Nihat Erim'in öncülüğündeki "35'ler" grubunda ve 35 yaşında...

Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdikten sonra bürokraside hızla yükselmiş. Ticaret Bakanlığı Teftiş Heyeti başkanıyken politikaya girmiş. Nihat Erim'in hemşerisi. O da Erim gibi Kocaeli milletvekili... "Daha fazla demokratikleşme"den yana... Geleceğin bakan adayları arasında sayılıyor.

Bir özelliği daha var, bekâr... Annesinin ona "kız baktığı" söyleniyor. Bu da onu evlenme çağında kızı olan bazı aileler başta olmak üzere, mahalledeki ilgi odağı haline getiriyor. Bakan olduktan sonra evlenecek de... Sonraları hükûmette ve CHP'de önemli görevler alacak...

Memleketimizin iki genç ve bekâr siyasetçisi... İkisi de "35'ler"den... İsmail Rüştü Aksal (solda) bakan değil, arabası yok, yürüyor... Kasım Gülek bakan, makam arabası arkasında ama, soğuk havalarda bile palto giymeden uzun uzun yürüyor...

"35'ler"den bir başkası, Bahçelievler'deki ilk kooperatifin iki katlı evlerinden birinde oturuyor: Sonradan ünü çok daha yaygınlaşacak olan Kasım Gülek.

O da bekâr... Ama o artık bakan. Hasan Saka hükûmetine "35'ler" grubundan alınan ilk bakanlardan biri... Hem de en önemli bakanlıklardan birinin bakanı: Bayındırlık bakanı.

Gülek Adanalı. Babadan zengin. Yurtdışında, Amerika'dan Almanya'ya kadar çeşitli ülkelerde okumuş. Birkaç lisan biliyor.

"35'ler"in çok bilinen isimlerinden ama, o grubun kilit ismi Nihat Erim'le arası pek iyi değil. Anlaşıldığına göre aralarında rekabet var. Bu, ilerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacak.

Gülek, Aksal kadar genç değil. 43 yaşında. Ama Aksal gibi evlenme yolunda olduğuna dair işaretler yok. Gazeteciler ona "Evlenmeyi düşünmüyor musunuz?" sorusunu soruyorlar:

"İşte bakalım, kısmet... Şimdiye kadar fırsat olmadı. Şimdi de işim çok" gibi cevaplar veriyor.

Bu cevaplar, daha uzun süre aynı şekilde devam edecek. Sonunda Gülek de evlenecek ama, on beş yıl kadar bir zaman daha geçtikten sonra...

Kasım Gülek'in bakan olması, mahallemizde kırmızı plakalı araba sayısındaki eksilmeyi gideriyor. Çünkü, geçen kitapta anlatmıştım: Bahçelievler'deki ünlü ve güçlü bakanımız, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'di. Recep Peker hükûmetinin en "sert" üyelerinden sayılırdı. Hasan Saka'nın hükûmetine alınmadı. Kırmızı plakalı makam arabası artık yok. Özel arabası da yok. (Zaten kimin var ki!) O da yeniden, bizim bindiğimiz otobüslere biniyor.

Ama onun makam arabası artık yoksa, onun yerine Gülek'in makam arabası var. Mahallemizin "kırmızı plaka" dengesi yeniden yerli yerinde.

Sökmensüer de, Gülek de Bahçelievler'in anacaddesi sayılan –otobüslerin geçtiği– caddenin (şimdiki Azerbaycan Caddesi'nin) üzerinde oturuyor. Sökmensüer caddenin üst tarafında, Gülek alt tarafında... O caddede her gün bir bakan arabasının gelip geçmesi veya park edip beklemesi devam ediyor.

Fakat arada eskiye göre şöyle bir fark var:

Kasım Gülek, "35'ler"in en genci değil ama, en genciymiş gibi görünüyor. Yollarda makam arabasını bırakıp tek başına uzun yürüyüşler yapıyor. En soğuk havalarda bile palto giymiyor. Her zaman enerjik, her zaman hareketli...

Onu o yürüyüşleri sırasında bazen biz de görüyoruz. Makam arabasını da çoğu defa, makam bölümü boş olarak görüyoruz. Şoförü, bakanının, yürüyüşünü bitirip arabasına binmesini bekliyor.

Bu sahneleri, görenler görmeyenlere anlatıyor. Gülek giderek daha "popüler"leşen bir politikacı olarak anılıyor.

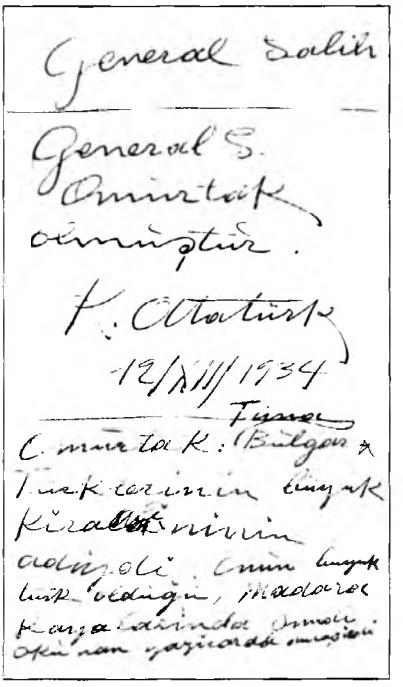
Başkanın "atlı spor"u

Mahallemizin bir başka makam arabasının kaderi de Gülek'inkine benziyor. Makamın sahibi arabasını zaman zaman şoförüyle yalnız bırakıp gidiyor. Ama yürüyerek değil, "at"la gidiyor.

Kendisi siyasetçi değil. Fakat devlet bürokrasisinin en üst mevkilerinden birinde. Genelkurmay başkanı... Kâzım Orbay'ın –Ankara Cinayeti yüzünden– ayrılışından sonra yerine geçen Orgeneral Salih Omurtak...

Salih Omurtak, 1910'da Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Trablusgarp Savaşı'na, Birinci Dünya Savaşı'na ve Kurtuluş Savaşı'na katılmış. "Omurtak" soyadını Atatürk koymuş. Gerekçesini bazılarına yaptığı gibi bir kâğıda yazıp kendisine vermiş. Fotokopisinde görüldüğü gibi, şunu yazmış:

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak Kurtuluş Savaşı'na da katılmış genç komutanlardandı. Soyadını Atatürk koymuştu. Sağda: Atatürk'ün yazıp imzaladığı gerekçeli "soyadı belgesi".

"General Salih / General S. Omurtak olmuştur.
K. Atatürk, 12/XII/1934.
***Omurtak**, Tuna Bulgar Türklerinin büyük krallarının adıydı. Onun büyük Türk olduğu, Madara kayalarında şimdi okunan yazılardan anlaşılmıştır."*

Omurtak da otobüslerin geçtiği anacaddede oturanlardan... Caddenin üst tarafında, Şükrü Sökmensüer'in evine yakın bir evi var.

O zamanlar, Genelkurmay başkanı ile kuvvet komutanlarının bugünkü gibi özel lojmanları yok. Belki kira bedeli olarak bir ödenek alıyorlar. Kendi başlarının çaresine bakıyorlar. Salih Omurtak da Gülek gibi bekâr... Ablasıyla birlikte eski Bahçelievler kooperatifinin o evini daha önce edinmişler. Orada birlikte oturuyorlar.

Omurtak'ı makam arabasıyla geçerken de görüyoruz ama, daha çok, Balgat'a giden –o zamanki– boş arazinin üzerinde atla giderken görüyoruz. Arkasında gene ata binmiş askerler de bulunuyor.

Omurtak Paşa, şapkasını sağına yatırarak giyiyor. Yaşına göre enerjik görünüşlü bir paşa... Zaman zaman çapkınlık yaptığı da söyleniyor.

Yeğeninin oğlu, kardeşim Örsan'la yaşıt. Şimdiki değerli mimar Doruk Pamir. Ben de Örsan'la arkadaşlıklarından tanıyorum. Sonradan bana o ata binişlerin hikâyesini anlattı. Şöyleymiş:

Salih Omurtak'a doktorları, sağlığını koruması için spor yapmasını tavsiye etmişler. Doruk Pamir'in babası da ünlü bir askerî doktor. İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanlığı sırasında devamlı hekimliğini yapan Zeki Hakkı Pamir. O da bu tavsiyeye katılmış.

Omurtak'ın bu işe aklı yatmış... Ama nasıl bir spor yapacak?..

O zamanki 50 yaşın üstündeki subayların aklına, spor denilince, "binicilik"ten başka bir şey gelmiyor... Gençlikleri at üstünde geçmiş... Omurtak da "Madem spor yapmalıymışım, öyleyse ata bineyim" demiş ve sabahları makamına giderken, atla gitmeye karar vermiş.

Fakat iş bu kararın uygulanmasına gelince bir sorun çıkmış:

Genelkurmay başkanının yaveri var. Yaverin de maiyetinde askerler var. Paşa makam arabasıyla giderken, yaverin yeri paşanın arabası... Ona hiç ara vermeden refakat etmek zorunda. Maiyetteki erler de, ikinci bir arabayla onları izleyecekler... Usul böyle...

Bu protokolün, atla gidişe uygulanması nasıl olacak?..

Düşünülmüş, eski "atlı zamanlar"ın usulü hatırlanarak, şöyle bir düzen kurulmuş: Paşa ata binip önden giderken, yaver de atla onun hemen sol arkasından gidecek. Maiyetteki erler de ikisinin arkasından gene atla ve süvari birliği düzeniyle ilerleyecekler...

Salih Paşa Balgat'a giden bozkırda –bizim de gördüğümüz– maiyetli ata binişleriyle meğer makamına gidermiş.

Gerçi gidiş yolunun bir kısmı, belirttik, Ankara'nın bozkırındaki boş arazi. Fakat orası bitince Bakanlıklar semtinde asfalt yollara da geliniyor. Paşa, başlangıçta, oradan da, aynı düzen içinde geçermiş. Fakat bunu fazla sürdürmemiş.

O zamanlar boş arazide –hatta bazen tenha asfalt yollarda da– atla gidenlere rastlanması, alışılmamış bir şey değil. Bunu, boş zamanlarında Cumhurbaşkanı İnönü'nün de yaptığı oluyor, Vehbi Koç gibi amatör at binicilerinin de... Fakat atla ve arkasında bir süvari birliği olduğu halde makamına giden bir Genelkurmay başkanı, ilk defa görülüyor.

Bunu, giderek yadırgayanlar olmuş. Omurtak da bir süre sonra, bu "spor" faaliyetini önce boş araziyle sınırlı tutmayı, sonra da

Salih Omurtak'ın atlı fotoğrafını bulamadım. Ama Cumhurbaşkanı İnönü'nünkini buldum (yukarıda ailesiyle birlikte). Ankara halkı bu gibi "atlı" görüntülere alışıktı. Genelkurmay başkanının atı "makam aracı" gibi kullanması ise "ilk"ti.

makamına gidiş saati yerine başka zamanlara kaydırmayı daha uygun bulmuş.

"Yüce başbuğun verdiği ışık..."

Orgeneral Salih Omurtak, bir de, bir polemik nedeni olarak kamuoyunun gündemine gelmişti. Muhalefet sözcülerince "eski dönemin adamı" diye suçlanmıştı. Aslında öyle bir hali yoktu. Mahalledeki görünüşüyle demokrat bir halk adamı gibi görünürdü. Ama üslubunu "yeni dönem"e uyduramamıştı.

Genelkurmay başkanları yeni bir yıl başlarken cumhurbaşkanına, protokol gereği olarak bir kutlama mesajı gönderirlerdi. Salih Omurtak, –1948 yılı başında– bu görevini yerine getirirken, mesajındaki üslupla, muhalefetin şimşeklerini üstüne çekmişti.

Mesaj, belli ki, eski askerin samimi duygularını yansıtıyordu. Omurtak, Atatürk ve İnönü'nün savaşlardaki komutanlıkları zamanında onlardan yaşça ve rütbece daha genç bir subay olarak savaşmıştı. Atatürk gibi İnönü'ye de saygısı büyüktü. Bunu ifade etmek istemişti. Fakat gönderdiği mesaj tek parti döneminin üslubuyla yazılmıştı. Şöyle:

"Sayın cumhurbaşkanımız ve yüce başbuğumuz,
Kara, deniz ve hava ordularımızın komutanı, subay ve eratı

adına yeni yıllarını en derin tazim (yüksek saygı) ve itaatle kutlar, büyük şefimizin ordumuzun ve aziz Türk vatanının başı üstünde her zaman şan ve şerefle ışık vermelerini Ulu Tanrı'dan dilerim.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak"

Bu mesaj, Ankara'da muhalefet gazetesi *Kudret*'te Demokrat Parti'nin grup başkanvekili Fuat Köprülü'nün "Gafletten gaflete" başlığıyla yayımladığı bir yazının konusu olmuştu. Köprülü, Omurtak'ın o "yüce başbuğumuz"lu, "itaat"li, "Ulu Tanrı'dan dilek"li ifadelerinin "tek şef, tek parti, tek millet anlayışını taşıdığı"nı ve "demokrasinin ruhuna aykırı olduğu"nu yazmış, orgeneral'i dolaylı da olsa, ağır bir şekilde suçlamıştı.

Omurtak'ın bundan canının çok sıkıldığı anlaşılıyor. Bunun etkisiyle, Cumhurbaşkanı İnönü'ye Birinci İnönü Muharebesi'nin 10 Ocak'taki yıldönümünü kutlamak için gönderdiği mesajı kamuoyuna yansıtmamıştı.

O ikinci mesajın içeriğini bilmiyoruz. Herhalde gene çok saygılı bir üslupla yazılmıştı. Fakat bu kitabı yazarken cumhurbaşkanının o mesaja verdiği cevabı –Doruk Pamir'in belgeleri arasında– gördüm. Fotokopisini yayımlıyorum.

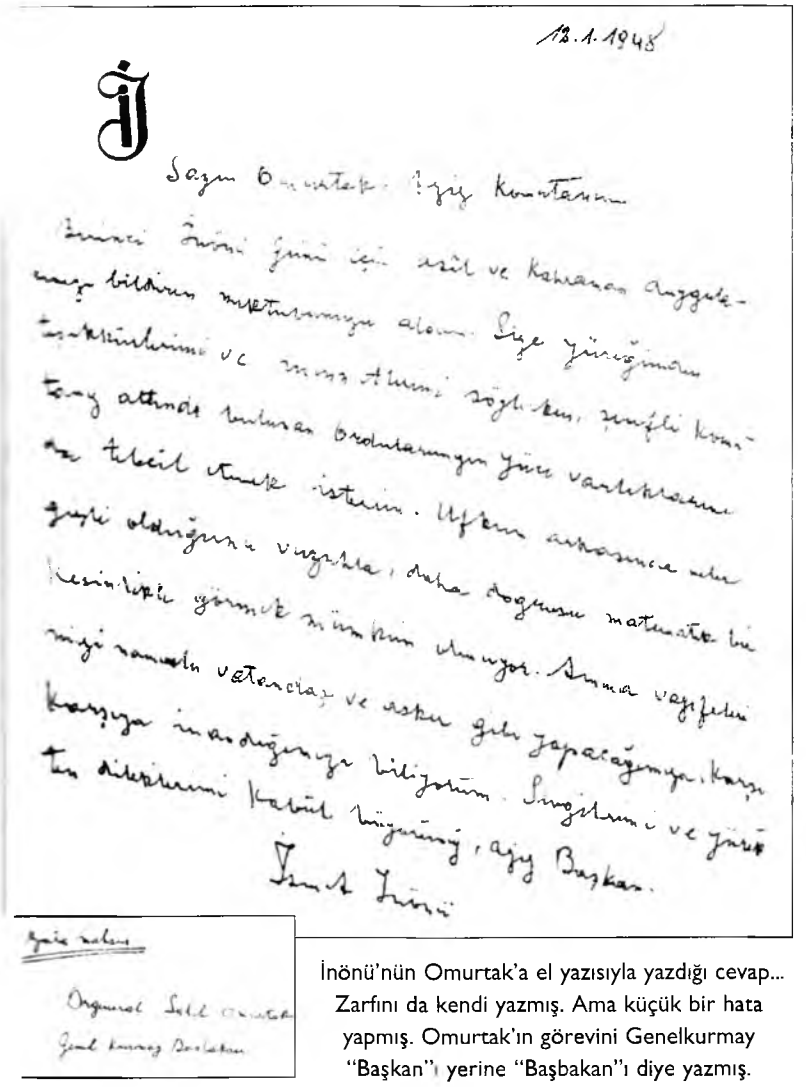
İnönü ona el yazısıyla yazdığı kişisel bir mektupla teşekkür ediyor. Belli ki, o da bunun gizli kalmasını tercih etmiş. Omurtak'ı, yılbaşı mesajı üzerine hedef olduğu eleştiriler karşısında teselli eder gibi ifadeler kullanmış. Cümleleri ihtiyatlı ama, ona güvenini ifade ediyor. Genelkurmay başkanının "namuslu vatandaş ve asker gibi" görevini yaptığını ve yapacağını belirtiyor. (Zarfı da kendi el yazısıyla yazmış. Orada kalemi sürçmüş, "Genelkurmay Başkanı" diyeceğine "Genelkurmay Başbakanı" demiş.)

Fotokopiden okunamaması ihtimaline karşı, metnini bir kere de baskı harfleriyle yazalım:

"Sayın Omurtak, Aziz Komutanım,

Birinci İnönü günü için asil ve kahraman duygularınızı bildiren mektubunuzu aldım. Size yüreğimden teşekkürlerimi ve minnetlerimi söylerken, şerefli komutanız altında bulunan ordularımızın yüce varlıklarını da tebrik etmek isterim. Ufkun arkasında neler gizli olduğunu vuzuhla, daha doğrusu matematik bir kesinlikle görmek mümkün olmuyor. Amma vazifelerimizi namuslu vatandaş ve asker gibi yapacağımıza karşı karşıya inandığımızı biliyorum. Sevgilerimi ve yürekten dileklerimi kabul buyurunuz aziz Başkan.

İsmet İnönü"

İnönü'nün Omurtak'a el yazısıyla yazdığı cevap... Zarfını da kendi yazmış. Ama küçük bir hata yapmış. Omurtak'ın görevini Genelkurmay "Başkan"ı yerine "Başbakan"ı diye yazmış.

İnönü, durumu bu dikkatli cümlelerle idare ederken, muhalefet de açtığı polemiği fazla uzatmadı. Bir eski askerin yıllardır alıştığı üslubunu "demokratikleşme" sürecine uydurması kolay değildi. Ayrıca Omurtak, sadece iktidar çevrelerinde değil, muhalefet politikacıları arasında da seveni, sayanı bol olan bir komutandı. 1948 başındaki o mesajı unutuldu. Görevini, uzun bir tedavi gerektiren rahatsızlığı başlayıncaya kadar sürdürdü. 1949'da ayrıldıktan sonra yerine Askerî Şûra üyesi Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman getirildi.

Gürman, mesajlarında daha ihtiyatlı bir askerdi. Demokrat

Parti muhalefetinin kendisine karşı herhangi bir polemik açmasına fırsat vermedi. Fakat muhalefetin asıl şüpheyle baktığı komutan oydu. Çünkü İnönü'nün akranıydı ve onun Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşıydı. Bu "şüphe"nin sonucu 1950'de, DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte görülecekti. (İlerde biz de göreceğiz.)

Tabiî, şunu da hatırlamalı: Genelkurmay başkanları, Mareşal Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılmasından sonra, Millî Savunma bakanına bağlanmışlardı. Protokoldeki yerleri, ne Çakmak'ınki gibi, başbakanla birlikte cumhurbaşkanından sonra, ne de şimdiki gibi başbakandan sonraydı. Millî Savunma bakanının arkasındaydı.

Yani, statüleri şimdikinden daha alt düzeydeydi. Ama iktidarın gözünde de, muhalefetin gözünde de taşıdıkları önem, şimdikinden daha az değildi. Bunun örneklerine, İnönü döneminde olduğu gibi Bayar döneminde de sık sık rastlanacaktı.

Bürokrasi ve siyaset

Bahçelievler'de yüksek düzeydeki bürokrat komşularımız arasında başka askerler de vardı.

Biri, arkadaşım –sonraların değerli ressamı– Ömer Uluç'un babasıydı: Albay Fuat Uluç... Görev yerini hatırlamıyorum. Herhalde önemli bir yerdeydi. Üniformasıyla da görürdük, sivil kıyafetiyle de... Onun atlara meraklı herkesten fazlaydı. Zaten süvari sınıfındanmış. Ayrıca eski futbolcuydu ve koyu Fenerbahçeli'ydi.

Bürokrasiden siyasete, siyasetten bürokrasiye... Fotoğraflarda, eski komutan, sonra milletvekili, sonra gene komutan, sonra gene milletvekili Fahrettin Altay. Kurtuluş Savaşı'nda cephelerde görev yapan Altay, savaştan sonra birinci ve ikinci meclislere milletvekili olarak katılmış, sonra askerliği tercih etmiş, Orgeneral'likten emekliye ayrılınca da yeniden milletvekili olmuştu.

[illegible]ğiyle daha fazla ilgimi çekerdi. Ben de Millî Lig kurulup da [illegible]onsporlu oluncaya kadar Fenerbahçeli'ydim ya...

Tabii, asker bürokratlarımızın yanında sivil bürokratlarımız da [illegible] değildi. Kulübümüzün en iyi satranç oynayanlarından İr[illegible]n babası, Gümrük ve Tekel Bakanlığı müsteşarıydı. Yakın [illegible]şumuz Daniş Koper, ya Karayolları genel müdürüydü, ya Ba[illegible]ırlık Bakanlığı müsteşarı... Veya zaman içinde iki görevde de [illegible]unmuştu...

Bürokrasi ve siyaset... Bunlar, bazı hallerde birbirinin devamı [illegible]ydi. Tek parti döneminin uygulamaları o yolda bir gelenek [illegible]turmuştu. Bu, çok partili dönemde de devam ediyordu: Mil[illegible]vekili adaylarının büyük bir kısmı, bürokrasiden seçiliyordu. [illegible]letvekilliğinden ayrılınca da genellikle bürokrasiye dönüyor[illegible]rdı.

Bunun mahallelilerimiz arasında birçok örneği vardı: En ünlü[illegible]. Atatürk'ün yaşıtlarından Fahrettin Paşa'ydı. Orgeneral Fah[illegible]ettin Altay...

Fahrettin Altay, Balkan Savaşları'ndan başlayarak her türlü sa[illegible]vaşın içinde bulunmuştu, 1920'den sonra da askerliğine devam [illegible]derek, birinci ve ikinci Meclis'in milletvekilliğini yapmıştı. İki [illegible]örevin aynı zamanda üstlenilebilmesine son verilince, milletve[illegible]killiğini bırakıp askerliği tercih etmişti. Ordu komutanlıklarında [illegible]ulunmuştu. Son görevi Askerî Şûra üyeliğiydi.

1945'te emekli olunca İsmet Paşa onu 1946 seçimlerinde Bur[illegible]dur adayı yapmıştı. Yeniden milletvekili olmuştu. O da 3'üncü [illegible]Cadde'de oturanlardandı. Mahallede, kulüpte, otobüs durağında [illegible]sık sık görünüyordu. Herkes onu hâlâ, milletvekili olarak değil, "eski asker" olarak görüyordu. O sıfatıyla saygı gösteriyordu.

Daha gençlerden, babamdan önce milletvekili olmuş İsmail Hakkı Ülkmen vardı. Milletvekilliğine Maliye Bakanlığı Gelirler genel müdürlüğünden gelmişti. 1946 seçiminde milletvekili seçil[illegible]meyince yeniden bürokrasiye döndü. Siyasal Bilgiler'de hocalık [illegible]da yaptı.

Aynı durumdaki Ahmet Şükrü Esmer, milletvekilliği sona erin[illegible]ce Basın Yayın genel müdürü oldu. Aynı zamanda da Ülkmen gibi Siyasal Bilgiler'de ders vermeye yeniden başladı.

1946'da seçilemeyen babamın durumu, bu genel kuralın dışın[illegible]daydı. O da milletvekilliğine bürokrasiden gelmişti ama, bürokra[illegible]siye dönmek yerine parti müfettişliği yapıyordu. Yani, politikanın [illegible]içinde kalmıştı. O yıl –1948'de– yapılacak araseçiminde yeniden [illegible]aday olması söz konusuydu.

Diyarbakır karpuzu

Babamın o parti müfettişliği yıllarından hiç unutmadığım bir anı, bir "karpuz" anısıdır.

Güneydoğu gezilerinden birinden dönüşü görkemli olmuştu. Kendisine bir karpuz hediye etmişler, onu getirdi.

Karpuz deyince: Karpuz her yerde var ama, bu karpuz başkaydı. Onu bize "Diyarbakır karpuzu" diye tanıttı. Yüksekliği orta boylu bir insanın yarı boyu kadardı. Karşılıklı iki kişi tarafından kucaklanarak taşınıyordu.

Eve getirilişi maceralıydı:

Trenden indirilip taksiye taşınması, bir taşıma arabasıyla mümkün olmuştu. Ama karpuz taksinin bagajına sığmamıştı. Bagaja, kapağı açık tutularak konulmuş, etrafından ipler geçirilip koruma altına alınmıştı.

Taksiden indirilip eve sokulması, şoförle benim ortak çalışmamızla gerçekleşti. Onu, sokak kapısı önündeki üç basamaklı merdivenden, karşılıklı "kucaklama" vaziyetiyle çıkarırken şoförün ayağı tökezledi. Karpuzun elinden kayıp patlaması, babamın son andaki ani müdahalesiyle önlendi.

Onu, büyük bir dikkatle, hol ve mutfak arasındaki çok amaçlı bölüme yerleştirdik. Bir süre orada durdu.

Kesmeye başlamadan önce mahalledeki bazı komşularımızı çağırıp gösterdik. Gelenler şaşırıyordu. Kimse o zamana kadar böyle bir şey görmemişti.

Karpuzu kesmeye başlamamızla, karpuzun bitmesi arasında günler geçti. Üstten başlayarak parça parça kesip çıkarıyorduk. Bir kısmını tabaklara koyup komşu evlere gönderdiğimiz, biz de bol bol yediğimiz halde, bitmek tükenmek bilmiyordu. Tadı da hâlâ –damağımda olmasa bile– hatırımdadır, çok iyiydi.

Karpuzu yeme süreci içinde, problemimiz şuydu:

Karpuz, o zamanın yazlarının çok önemli bir serinleticisiydi. Ama sıcak havalarda onu da, yemeden önce biraz serinletmek gerekiyordu.

Evlerin çoğunda buzdolabı yoktu. Bizim evde de yoktu. Bugün buzdolabında saklanan yiyeceklerin çoğu o zaman "teldolap"ta saklanırdı. Su soğutmanın bizim evde uygulanan usulü, toprak testilerin üstüne ıslak bez sarmaktı. Karpuza da aynı işlem uygulanabilirdi ama, henüz kesilmemişse... Bizim her gün bir parçası kesilip yenilen Diyarbakır karpuzu için bu mümkün değildi.

Buzdolabı olmadığına göre çare buz kullanmaktı.

Diyarbakır karpuzu böyle bir şeydi. Ancak iki kişi tarafından karşılıklı kucaklanarak taşınabilirdi. (Çizgi: Murat Öymen)

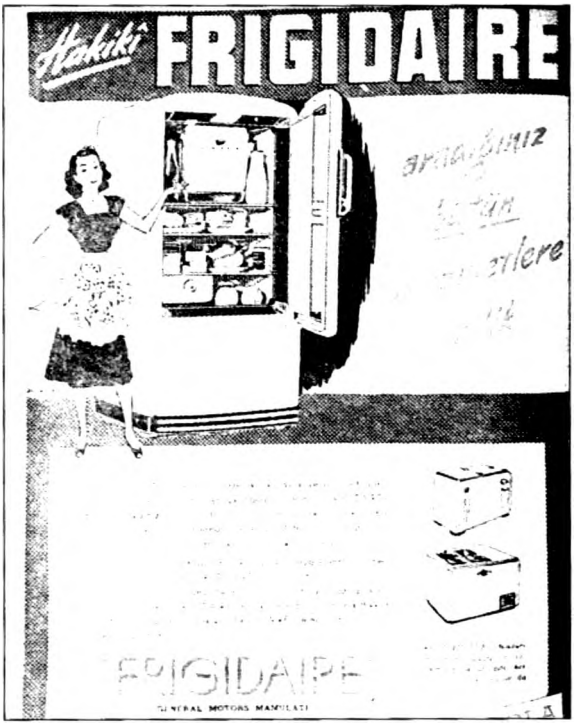
Bakkala, günün belirli saatlerinde "buzhane"den "kalıp buz"lar geliyordu. Kalıp buz, boyu uzun eni kısa bir dikdörtgen şeklinde iri büyük bir buz kütlesiydi. Bakkal ondan, keski gibi bir şeyi kullanıp üstüne çekiçle vurarak parçalar ayırır, gazete kâğıdına sarar ve satardı. Zaman zaman biz de alırdık. Diyarbakır karpuzunu yeme sürecimiz başlayınca buz alımını sıklaştırdık. O iş de çoğu defa bana düştü ki, hiç kolay değildi.

Buzun geleceği saatte gidip bakkalda bekleyecektiniz. Sıranız gelip de buzu alır almaz hemen yola çıkacaktınız. Onu mümkün olan en hızlı şekilde eve koşturmalıydınız ki, güneşin altında fazla erimesin.

Gazete kâğıdına sarılı olsa da, o bir iki kiloluk buz parçası parmaklarınızı dondururdu. Bir yandan da hafif hafif erimeye başlardı. Bu, üstünüze su gelmemesi için önlem almanızı gerektirirdi.

Önlem, buzu taşıyan elinizi vücudunuzdan, olabildiğince uzak tutmaktı. Ama bunu devamlı olarak yapamazdınız. Çünkü parmaklarınızı donma noktasından kurtarmak için arada bir el değiştirmek zorundaydınız. O değiştirme işi sırasında buzdan akan sulardan nasibinizi alırdınız.

Ancak sonuç, bütün o zahmete değerdi. Bunu sofraya oturunca anlardınız. Getirdiğiniz buzun bir kısmı suyun soğutulmasında kullanılırdı, bir kısmı da karpuz tabağının içindeki dilimlerin arasına serpiştirilirdi, karpuzunuz iyice serinletilmiş olurdu. Buzun değeri asıl o zaman anlaşılırdı.

Türkiye'de buzdolabı yapılabilmesine daha çok vakit vardı Amerikan malı "Frigidaire"ler revaçtaydı. Annem gazetelerdeki reklamlarını izlerdi.

"Frigi daire"

Tabiî, bu serinleştirme işi bakkaldan koşturulan buzla değil de buzdolabıyla yapılsa, yani evde buzdolabı bulunsa, daha iyi olurdu. Fakat, dış ülkelerden buzdolabı ithalatı savaştan sonra hayli artmış da olsa, buzdolabı fiyatları hâlâ çok yüksekti. Türkiye'de buzdolabı üretiminin başlamasına daha çok vakit vardı. Tüm buzdolapları ithal malıydı.

Buna rağmen buzdolabı almayı başaran aileler vardı. Teyzemler onlardan biriydi.

Benim "Kemal Ağabey" dediğim eniştem Kemal Demiray, çok çalışkan bir insandı. Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki hocalığından arta kalan vaktini kitap yazmak ve çevirmekle geçirirdi. Bunu yaparken çocukları kucağına çıksa, saçını başını çekse de aldırmazdı. Çalışmasına devam ederdi.

Çevirileri klasikler dizisinden yayımlanırdı. Ayrıca, gene eğitimci bir arkadaşıyla (Beşir Göğüş'le) birlikte okul kitapları yaz-

Teyzemin eşi, enişte m Kemal Demiray. Türkçe öğretmeni, okul kitapları yazarı, klasikler çevirmeni.

mıştardı. Onlarla Millî Eğitim Bakanlığı'nca açılan yarışmayı kazanmışlardı. Kitapları okul kitabı olmuştu. Enişte m bütün bunlardan iyi kötü telif hakları alıyordu. Teyzemle birlikte herhalde "hareli" davranmasını da biliyorlardı. Ev eşyasını modernleştirme yarışında başka birçok ailenin önünde gidiyorlardı. Aldıkları buzdolabının markası Frigidaire'di.

Zaten piyasada bilinen marka oydu. Hatta "Firigidaire" bir marka olarak değil, bütün buzdolaplarının Frenkçe adı diye bilinirdi. (Fransa'da da öyle bilinirmiş.) Daha bilgililer bunu "frijider" diye okurlardı. Diğerleri de, kelimeyi ikiye bölüp ikinci bölümünü devlet dairesindeki "daire" gibi vurgulayarak "frigi daire" diye söylerlerdi.

Doğrusu, onu bazı arkadaşlarımın evlerinde, çoğu evde de misafir odasında gördükçe (o sırada âdet oydu. buzdolabı herkes tarafından görünecek bir yere konulurdu), bakkaldan eve buz taşıyışlarını düşünürdüm. "Bizde de olsaydı" diye hayıflanırdım. Hele teyzemler de "buzdolaplı"laştıktan sonra, bu konu hepimizin aklına daha fazla takılmaya başladı... Tabiî, özellikle annemin aklına...

Annem evde, gazetelerde zaman zaman çıkan buzdolabı ilanlarına bakıp, hangisi daha iyi, fiyatları kaça diye araştırmalar yap-

Yüzyıllardır alıştığımız çalı süpürgelerinin yerini, o zamana kadar bilinmeyen yeni araçlar almaya başladı. Elektrik süpürgesi bunların lüks olanıydı. Elektriksiz gırgır Türk malıydı. Çok daha ucuzdu.

tı. Durumu babamla konuştu, karar verildi. Bize de artık bir buzdolabı alınacaktı. Ancak anladığım şuydu: Karar verilmişti ama, uygulamaya konulması biraz gecikecekti. Yani bir "firijider" sahibi olmak için bir süre bekleyecektik.

(Bu bekleme birkaç yıl kadar sürdü.)

"Çalı"dan elektriğe

Ev eşyalarındaki bir başka modernleşme, evlerin temizliğiyle ilgiliydi. Yüzyıllardır alıştığımız çalı süpürgelerinin yerine geçecek alet olarak önce elektrik süpürgelerini gördük. Daha doğrusu gazetelerdeki reklamlarını gördük. Ondan sonra da, elektriklilere göre çok daha ucuz olan "gırgır"ların reklamları başladı. Gırgırlar daha ucuzdu. Fakat elektrik süpürgelerinin yerini tutamazdı.

Bizim eve onların girmesi de hayli vakit alacaktı.

Şu belliydi: Çalı süpürgeleri yavaş yavaş ömürlerini tamamlamaktaydı. Ama ev hanımlarından elektrik süpürgesi sahibi olabilenler arasında da, "Bunlar bizim süpürgelerin yerini tutmuyor" diye şikâyet edenler az değildi.

Bugün de, aynı tutumu sürdüren ve elektrik süpürgesini süpürgeden saymayanlara rastlanıyor, ama, sayıları giderek azalıyor.

"Gırgır"a gelince... Onun şöhreti özellikle "Gırgır giren eve dırdır girmez" reklamları başladıktan sonra arttı. Bizim eve de galiba elektrik süpürgesinden önce girdi.

3

Ankara 1948

Memurların "Kızılay turları" - Ulus'taki siyasal güç ve eğlence gücü - "Akbank"taki "AK"ın anlamı ne? - Vehbi Koç'un siyaset hayatı - İstanbul'un tramvaylarına karşı Ankara'nın troleybüsleri... - Muhsin Ertuğrul'un tiyatro hamlesi - *Köşebaşı* ve *Paydos*

Gençlik Parkı, Ulus'la istasyon arasındaki bataklık arazinin kurutulmasıyla ortaya çıkmıştı. Bazen ailece giderdik. Yukarıda parkın –o zamanlar çok büyük sayılan– havuzunun başında üç kardeş poz vermişiz. Örsan, Gülden, ben... Sıralanmışız... Fotoğrafı çeken "Hepiniz şuraya bakın" demiş. Bakmışız.

Biraz da, bizim mahalleden çıkıp Ankara'nın diğer yerlerine bakalım.

Geçen kitaptan bu kitaba kadar, Ankara'ya üç büyük yenilik gelmişti.

Biri, Gençlik Parkı'ydı. Ulus Meydanı'yla İstasyon arasındaki eski bataklık arazisinde, ağaçları, içinde sandala da binilebilen büyük havuzu, lokantaları, yürüme yollarıyla hızla gelişmişti. Şehrin en rağbet gören gezinti yerlerinden biri olmuştu.

İkinci yenilik toplu taşımacılık alanındaydı. Şehre otobüslerin yerine geçmek üzere "troleybüs"ler gelmişti...

Üçüncüsü, Ankara'nın iki büyük tiyatro sahnesine kavuşmuş olmasıydı.

Şehrin "iki merkezli"liği, 1940'ların son yıllarında da devam ediyordu.

Ulus Meydanı ve civarı önemini kaybetmemişti. Meclis ve Başbakanlık başta olmak üzere birçok kamusal ve özel kuruluş hâlâ oradaydı. Ama Kızılay bölgesinin gelişmesi daha hızlıydı. Kamusal binalarıyla birlikte, özel binaları artıyordu. Alışveriş yerlerinde yeni ve lüks mağazalar açılıyordu.

Kızılay'daki sinema sayısı artık ikiydi: Ulus ve Ankara sinemaları... Üçüncüsü de açılmak üzereydi. Bu, ötekilerin hepsinden büyük bir sinema olacaktı. Adı da öyleydi: Büyük Sinema...

Bunun için Atatürk Bulvarı'nda, Kızılay Meydanı'ndan Zafer Meydanı'na giden yolun sağındaki apartmanlardan birkaçı yıkılmıştı. Yerlerine sinema salonuyla ek bölümlerini içeren kocaman bir bina yapılıyordu. Bu, bulvarın o bölümünün en büyük binası olacaktı. Adı gene "Büyük" olan pastanesi ve çok amaçlı salonundaki etkinliklerle Kızılay'a yeni bir canlılık getirecekti.

Bunlar, haber olarak gazetelere de yansıyordu. Büyük Sinema-nın açılışı, tüm Ankaralılarca merakla bekleniyordu.

Bulvarın karşı kaldırımında, eski Kızılay bahçesinden hemen sonra bir Özen Muhallebicisi vardı, daha aşağıda Özen Pastanesi... Adları aynıydı ama, sahipleri de aynı mıydı, bilmiyorum. Daha aşağıda bir pastane daha vardı: Boğaziçi Pastanesi...

Yazları, bunların önüne masalar kurulur, müşterilere açık havada da servis yapılırdı. Oturanlar kaldırımda yürüyenleri, yürüyenler de oturanları, eski deyimle "temaşa" ederdi... Yani film seyreder gibi seyrederdi.

Atatürk Bulvarı'nın bu karşılıklı kaldırımları, şehrin en gözde gezinti yeriydi. Paris'i bilenler –biraz iddialı bir tanımlama da olsa– oraya "küçük Şanzelize" derlerdi.

Özellikle akşamları, orada bir aşağı bir yukarı gidip gelen kadınlı erkekli Ankaralılar çoktu. Bir kısmı Kızılay bölgesinde oturuyordu ama, evleri başka yerlerde olanlar, muhakkak ki, daha fazlaydı.

Bir kere, Bakanlıklar semtindeki devlet dairelerinde görevli memurlar vardı. Çoğu, iş bitiminde eve gitmeden önce ikisi üçü bir arada birkaç "Kızılay turu" atarlardı.

Ankara'ya zaten "memur şehri" denilir. Memuru çoktur. Ama o zamanlar memur olmayanların büyük bir kısmı da memur gibi görünürdü. Meslekleri tüccar veya esnaf veya "serbest" olsa da, kıyafetleri memurlara benzerdi. Erkekler büyük çoğunlukla kravatlıydılar. Takım elbise giyerlerdi. Şapka modası geçmemişti. Bazılarının şapkaları da vardı. Bulvar gezintilerinin genel görüntüsünde bu tip kıyafetler ağırlıktaydı.

Kadınlardan da şapkalılara rastlanırdı. Havaların durumuna göre başörtüsü kullananlar da olurdu. Babaannem gibi başı iyice kapalı ve siyah giyinenlere de –nadir olarak– rastlanırdı. Fakat başlarını, bugün "türban" dedikleri, boyundan bağlanmış ve arkası yükseltilmiş şekilde örtenler yoktu. Öyle bir giyim tarzı zaten Anadolu'nun başka yerlerinde de yoktu.

Türban, saçlarla birlikte kulakları da kapatan başka tür bir başörtüsünün adıydı. Hatta onun şapka haline getirilmiş olanları da vardı. Bu şapkalar bir ara moda da olmuştu. Sonra o moda geçmişti.

Kızılay gezintilerine, evi veya işyeri orada olmasa da, başka semtlerden gelip katılanlar arasında öğrenciler de vardı. Biz de, Bahçelievlerli "genç"ler olarak, zaman zaman birkaç arkadaş bir araya gelip "Kızılay turu" atardık. Okullar açıkken, Sıhhiye'deki

Atatürk Lisesi'nden "paydos zili"yle çıkıp oraya yürüyerek giderdik. Bahçelievler otobüsüne o "iş"i bitirdikten sonra binerdik. Fakat tatil zamanında, Bahçelievler'den sırf o "Kızılay turları" için otobüse binip oraya geldiğimiz de olurdu.

Atatürk Bulvarı, o zaman yeşilliği bol bir caddeydi. *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta sözünü ettiğim ağaçlar, çimler, çiçekler daha da çoğalmıştı. Kaldırımlarda altlarına gölge veren yüksek ağaçlar vardı. 1930'lu yıllarda dikilmişler, artık kocaman olmuşlardı.

Yolu ikiye bölen "refüj" de, şimdiki gibi daraltılmamıştı. Genişti. Onun üzerinde de ağaçlar vardı. (Bunların çoğu sonradan, yolu genişletme zorunluluğunun sonucu olarak kesilecekti. O zamanlar yolu genişletmeye henüz ihtiyaç yoktu.)

Mevsimine göre, ağaçlar kuşlarla dolardı. Etrafa, okul şarkısındaki gibi "kuş sesleri yayılır"dı. Hatta bunlar bazen fazlalaşır, bulvarda yürüyenlerin veya bulvar pastanelerinde oturanların sohbetlerini zorlaştırırdı. Kuş seslerinden –bu gerekçeyle– şikâyet edenler olurdu.

Fakat asıl şikâyet nedeni başkaydı. Kuşlar, bazen, yoldan geçenlerin başlarına veya elbiselerine "kısmettir" diye yorumlanabilecek maddeler de bırakırlardı. Fakat herkes bunu böyle yorumlamazdı. Bundan belediyeyi sorumlu tutardı. "Çözüm" isterdi.

Refüjdekilerden sonra kaldırımdaki ağaçlar da, bir gün kesilecekti. Tabiî, kuşlar da sesleriyle birlikte başka yerlere gidecekti.

Ulus ve bankalar

Ulus Meydanı ve civarına, yani semt olarak Ulus'a gelince...

Ulus, Kızılay'ın pırıltısının artması karşısında, rengi biraz soluk gibi kalsa da, siyasal ve finansal gücünü koruyordu. Cumhuriyet'in ilanından beri sadece Ankara'nın değil, Türkiye'nin yönetildiği yer olmaya devam ediyordu. Meclis, Başbakanlık, Maliye Bakanlığı üçlüsüyle birlikte, iktidardaki CHP'nin –bugün müze olan Birinci Meclis binasındaki– genel merkezi de oradaydı.

Gerçi resmî bina açısından büyük bir kayıp vardı. İttihat ve Terakki zamanından kalma Millî Eğitim Bakanlığı binası, malum, 1947 sonunda yanmıştı. Bakanlığın işleri Bakanlıklar semtindeki başka bakanlıkların binalarında yürütülüyordu.

Şu belirlenmişti: Millî Eğitim Bakanlığı bir daha oraya dönmeyecekti. Eski binadan kalan yangın yerinde büyük bir iş hanı yapılacaktı. Millî Eğitim Bakanlığı için yapılacak yeni binanın yeri de Bakanlıklar bölgesinde olacaktı.

[illegible] bu kaybın dışında tüm önemli kurumlar, Ulus'taki yerle[illegible] hizmet vermeye devam ediyordu.

[illegible] Bankası, Emlak Bankası, Sümerbank, Etibank gibi ka[illegible] bankaların genel müdürlükleri oradaydı.

[illegible] banka yapısındaki İş Bankası'yla Osmanlı Bankası'nın ge[illegible] müdürlükleri de gene Ulus'ta, o zaman için görkemli denile[illegible]cek binalarındaydı.

Zaten o sıralarda yurt çapında önem taşıyan özel banka olarak [illegible]ece iki banka daha sayılabilirdi:

Biri. 1944'te Kâzım Taşkent'in kurduğu Yapı ve Kredi Banka[illegible]yd. Ankara'daki binası Kızılay'daydı. Öteki 1946'da çok ortak[illegible] bir banka olarak kurulan Garanti Bankası'ydı.

Gerçi o yıl bir de Akbank kurulmuştu. Sakıp Sabancı'nın baba[illegible] Kayserili Ömer Ağa'yla Adanalı büyük zengin Ahmet Sapmaz'ın [illegible]kasıydı. Ama henüz Adana'da bir yerel bankaydı.

Akbank'ın "AK"ı "Adana ile Kayseri'nin ilk harflerinden alın[illegible]şu. Sabancı'yla Sapmaz'ın dışında, çok sayıda küçük ortakları [illegible]rdı. Çoğu, ya Adanalı ya da Kayserili'ydi. Veya Kayserili'ydiler [illegible] Adana'da yaşıyorlardı. Akbank'a bu yüzden "Adana'daki Kayserililerin bankası" da deniliyordu.

Bankanın büyümesi başlayınca, A ve K'nin anlamları hatırlan[illegible]az ve hatırlatılmaz oldu. Bugünkü Adalet ve Kalkınma Parti-

Akbank'ın Ankara şubesinin açılışı... Park Palas ve yanındaki bina artık Akbank'ın...

Vehbi Koç, "iş"inin dışında bir tek "at binme"ye vakit ayırırdı. Siyaseti hiç sevmezdi ama, siyasete de vakit ayırmak zorunda kaldı...

si'nin kendine AK Parti dediği gibi, Akbanklılar da AK'ı –başlangıçtaki anlamını bırakıp– "beyaz" niyetine kullanmaya başladılar.

Akbank'ın Ankara şubesinin açılışı, kuruluşundan üç yıl sonra oldu. Akbanklılar, Bankalar Caddesi'nin lüks oteli Park Palas ile ona komşu binayı satın aldılar. Şubelerini orada açtılar.

Özetle: Sadece siyasetin değil, kamusal ve özel bankalarıyla, finans sektörünün de merkezi Ulus Meydanı'ydı.

Vehbi Koç ve siyaset

Ticaret ve sanayi sektörü için durum biraz değişikti. Onun asıl ağırlığı İstanbul'daydı. Ama Ankara'nın bir Vehbi Koç'u vardı ki, İstanbullu işadamlarının çoğunu çoktan "sollamış"tı. Vehbi Koç'un şirket merkezi de Ulus Meydanı'ndaydı.

Koç, o sırada sadece Ankara'nın değil, Türkiye'nin de en büyük işadamı olma yolundaydı, belki de olmuştu ama, ünlü "tevazu"u içinde bunu ne o iddia ediyordu, ne de o konuda bir "Kim daha büyük?" araştırması vardı.

O zamanlar "holding" diye bir şey de yoktu. Vehbi Koç çok sayıda ticaret ve sanayi şirketinin sahibiydi. Şirketlerini anonim şirket olarak kurmuştu. Her birinin tek tek yönetim kurulu başkanıydı. Ankara'da oturuyordu. Ankara Ticaret Odası'nın da başkanıydı.

Koç'un çalışma yeri, *Atatürk Heykeli*'nin bugünkü Dışkapı'ya bakan tarafında, Sümerbank'ın karşı sırasındaki bir binadaydı. Penceresinden bakılınca Sümerbank'la İş Bankası görülürdü. Kapısından çıkıp 50 metre yürüyünce de Birinci Meclis binasına gidilirdi. Yani CHP'nin o zamanki genel merkez binasına...

Koç günlerden bir gün o binaya da, periyodik aralıklarla gitmeye başlamıştı. Çünkü, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteğiyle CHP'nin parti divanı üyesi olmuştu.

Buna daha sonraları anılarında da yer verecekti. Bana da anlatmıştı. Özeti şuydu:

1946'da tek partiden çok partiye geçildikten sonra, İsmet Paşa onca zamanın CHP politikacılarından Dr. Kemal Satır'la haber göndermişti. Paşa, CHP'nin 40 kişilik "Parti Divanı"na artık özel teşebbüsten de temsilci almak istiyordu. Vehbi Koç'a, partinin o en yüksek kurulunun üyeliğini öneriyordu.

Koç, siyaseti hiç sevmezdi. Kemal Satır'a:

"Çok teşekkür ederim ama, paşam beni affetsin, ben siyasete girmek istemiyorum" demişti.

Ama Satır, ertesi gün tekrar gelip, Koç'a cumhurbaşkanının mesajını iletmişti... İnönü demiş ki:

"Bu Koç, para kazanmaktan başka bir şeyle meşgul olmaz mı?"

Koç bunu "mesaj acıydı" diye anlatırdı. İki gece uykusuz kalıp düşünmüş. Sonra "evet" demiş.

Bu "evet"in sonucu olarak Koç'un öyle bir işi de vardı. Ticarî işlerinin yanında, Parti Divanı'ndaki görevine de devam ediyordu. Hem de Divan'ın –İsmet Paşa'nın da sonradan belirteceği gibi– "en çalışkan" üyelerinden biri olarak...

Hiçbir toplantıyı kaçırmıyordu. Gündemdeki konularla ilgili raporlar hazırlıyor, Divan Başkanlığı'na veriyordu... (Bu çalışmalarıyla sürdürdüğü CHP üyeliği, 1950'deki iktidar değişikliğinden bir süre sonra başına iş açacaktı. Vehbi Koç, siyasetle meşgul olmayı, hayatının sonuna kadar bırakacaktı. Onu da ilerde anlatacağım.)

Evet, Ankara'nın Ulus Meydanı ve civarı, binaları ve kişileriyle, devletin, siyasetin, finans ve –kısmen de olsa– ticaret sektörünün merkezi sayılırdı. Biraz da bu özelliğinin sonucu olarak,

otel, lokanta ve eğlence yeri açısından da zenginliğini sürdürüyordu.

Şehrin en lüks oteli Ankara Palas, orada, o zamanki Meclis binasının karşısındaydı. En ünlü lokantası Karpiç de uzakta değildi... O da Meclis'e yürüme mesafesindeydi. Tabiî, Başbakanlık'a, Maliye Bakanlığı'na, Vilayet'e, bankalara, Koç'un şirketler merkezine de öyle... Hepsi birbirinin yakın komşusuydu.

Oralara yürüme mesafesinde başka oteller de vardı. Şık mobilyalı butik oteller: Sonradan Akbank tarafından satın alınan Park Palas... Belvü Palas... Bir de, oda sayısı ötekilerden daha çok olan büyük bir otel: Cihan Palas...

Ve lokantalar: Turan Lokantası, Cumhuriyet Yıldız Lokantası, Zevk Lokantası, Postane Caddesi'ndeki daha sonra anlatacağım lokantalar...

Ve eğlence yerleri...

Eğlence yerlerinin en ünlüsü Gar Gazinosu'ydu. Ankara'nın en geniş salonlu olanlarından biriydi. Adı üstünde, Ankara Garı'nın bitişiğindeki gar binalarından biriydi.

O da Meclis'e yakındı. Ankara Palas'ta, Karpiç'te olduğu gibi orada da müzik vardı. Ayrıca, yabancı sanatçı grupları gelirdi. Konserler verirler, gösteriler yaparlardı. Özellikle yaz geceleri bahçesine gelenler çok olurdu. Oraya babamlarla bir iki kere gitmiştik.

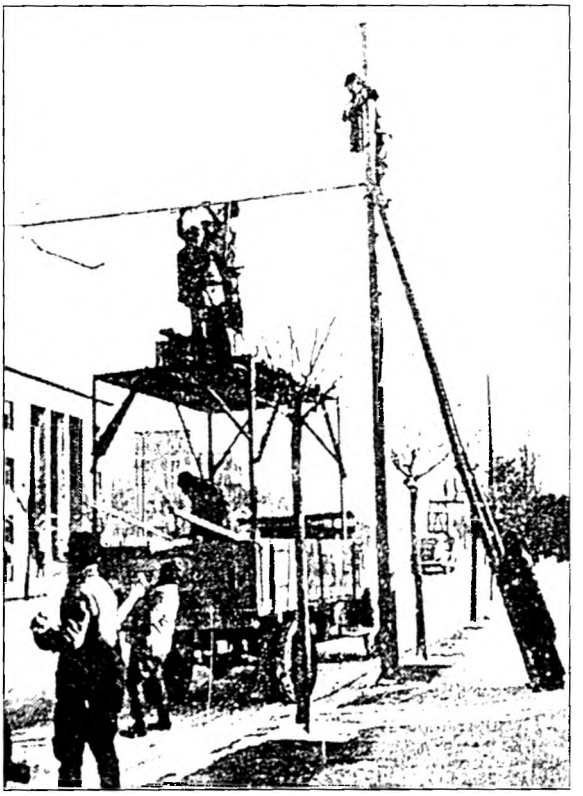
Bir de Çankırı Caddesi'nde Tabarin Bar, Yeni Bar gibi barlar vardı. Onlara da Ankara'nın bekârları veya yaz bekârları ile başka illerden "iş takibi" için gelen "turist"ler giderdi. Ben henüz gitmemiştim ama, daha sonraları gidecektim.

Halkın geniş kitleleri için "eğlence yeri" işlevini de "Gençlik Parkı" görmeye başlamıştı. Gezinti yerlerinden gazinosuna, çocuk parkından büyük havuzuna kadar çeşitli olanaklarıyla herkesin faydalanabileceği büyük bir dinlenme ve eğlenme alanı halindeydi.

"Boynuzlu otobüs"ler

Gelelim Ankara'nın toplu taşıt aracı konusuna... Ankara o alanda büyük bir "değişim" yaşamıştı. Çocukluğumdaki Rus yapısı yeşil-beyaz boyalı otobüsler tarihe karışmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki Türk-Rus dostluğu gibi... İkisinin de fotoğrafları artık arşivlerdeydi.

Yeşil-beyaz otobüslerin bir kısmı eskiyip hurdaya çıkmış, bir

Ankaralılar, troleybüslerin kendilerinden önce elektrik hatlarının hazırlanışını gördüler. Bakanlıklarla Ulus arasındaki tel bağlantısı ona göre yenilendi.

kısmı da bir garaj yangınında yanmıştı. Yerlerine İsviçre'den alınan bordo-krem renkli otobüsler geçmişti. Fakat bir süre sonra, "daha köklü bir çözüm" arayışı başladı. Troleybüs projesi ortaya çıktı. Troleybüs, en işlek hatlarda otobüsün yerine geçecekti.

Zamanın birçok yeniliği gibi bu yenilik de "Amerika'da kullanılıyormuş. Çok faydalı oluyormuş" gerekçesiyle yandaş buldu. Heyetler gitti geldi, karar verildi. "General Electric" donanımıyla yapılan ilk troleybüsler Amerika'ya ısmarlandı.

Bunların enerji kaynağı, tramvaylarınki gibiydi. Geçecekleri yolların üzerine özel elektrik telleri bağlanıyordu. Üstlerinden boynuz gibi yükselen ince uzun demir çubukların ucundaki "troley" denilen bağlantı aletleri o tellere yapışıyordu. Oradan elektrik alıyorlardı.

Başta *Ulus* gazetesi olmak üzere Ankara basını bu konuda haberler, röportajlar, teknik yazılar yayımladı. Başlangıçta bu yeni

Troleybüs konusu, Ankara'da yayınlanan gazetelerin en önemli konularından biriydi. Gazeteler aylar boyunca troleybüslerin özelliklerini anlatmışlardı. Onların gelişini de en ince ayrıntısına kadar haberleştirdiler.

aracın adının nasıl yazılacağı üzerinde görüş birliği oluşmadı. Kelimedeki "trol" iki "l"yle mi yazılacaktı, tek "l"yle mi? "Bus" hangi harfle yazılacaktı: "u"yla mı, "ü"yle mi?.. Bir süre herkes kendi tercihini kullandı. Sonuçta tek "l"li ve "ü"lü yazımda karar kılındı.

Gerçi başlangıçta, bu tartışmanın dışında kalıp yeni araçları "boynuzlu otobüs" diye belleyenler vardı ama, onlar da "troleybüs" sözüne alışmakta gecikmediler.

Yapılan yayınlara göre, troleybüsler otobüslerin üç katı kadar yolcu alıyorlardı. Oturma yerleri 44'tü. Ayaktaki yolcularla birlikte 100'den fazla kişiyi taşıyabilirlerdi.

Ankaralılar olarak bu "yeni icat" aracın gelmesinden çok memnunduk.

Bir kere, Ankara'da yaşayanlar olarak, İstanbul'la "rekabet"imizdeki bir açığımızı daha kapatıyorduk. İstanbul'un elektrikli tramvayları varsa, bizim de artık elektrikli otobüslerimiz vardı ki, bunlar tramvaylardan çok daha modern sayılıyordu. Başta *Ulus* olmak üzere Ankara gazeteleri, aradaki farkı belirten bilgiler yayımlıyorlardı:

Troleybüsleri heyecanla karşıladık ama bir süre sonra şu anlaşıldı: Üstlerindeki boynuzlar ikide bir çıkıyordu. Yerlerine yerleştirilmesi kolay olmuyordu.

"Tramvaylar, üzerlerindeki raydan ayrılamazlar, önlerine biri çıkarsa yolun sağına soluna kayamazlar. Oysa troleybüslerin üzerindeki "cereyan alma çubuğu"nun eklemleri vardır. Bunlar sayesinde, isterlerse yolun sağından, isterlerse solundan, isterlerse ortasından gidebilirler. Tramvayların geçemeyeceği yokuşlu yollardan geçebilirler ve daha hızlı servis yaparlar. Daha sessizdirler. Civarlarında oturanları rahatsız etmezler..."

Bu yayınlar, Ankaralı olarak gururumuzu okşuyordu. İstanbulluların çoğu belki farkında değildi ama, biz kendimizi İstanbul'la yarış halinde görüyorduk. Geçen kitapta bunun kültür ve sanat alanındaki örneklerini verdim. Şimdi de işte, toplu taşıt araçları açısından öne geçiyorduk.

(Tabiî bu, "karadaki" toplu taşıt araçları açısından böyleydi. İstanbul'un vapurlarına karşı yapabileceğimiz bir şey yoktu. Ankara'da suda giden taşıt aracı olarak sadece –Karadeniz Havuzu'yla Gençlik Parkı'ndaki– birkaç sandal vardı.)

Bu hava içinde, önce fotoğrafları gelen ilk troleybüslerimizin kendileri de, Amerika'dan Ankara'ya ulaştı... Ilk olarak Bakanlıklar-Ulus hattında çalıştırılmaları kararlaştı. Başka birçok hat gibi bizim Bahçelievler hattında da İsviçre otobüslerinin işlemesi devam edecekti. Troleybüse özgü ek elektrik telleri, önce Bakanlıklar'la Ulus arasında yapıldı. Öteki hatlara daha sonra sıra gelecekti. Zaten ilk gelen partide 8 troleybüs vardı. Gerisi daha sonra gelecekti.

Troleybüslerin –1947 de– ilk sefere konulduğu günü hatırlıyorum. Halk Ulus'taki kalkış durağına birikmişti. İlk seferlerde çok

itiş kakış oldu. Durakta herkes sıraya girsin diye iki yanı demirli geçiş koridorları yapılmıştı. Ama herkes bir an önce içeriye girip ilk troleybüs yolculuğunu yapmak istiyordu. Bazı sabırsızlar, otobüsün kapısına, duraktaki koridora girmeden ulaşmaya çalışıyordu. Kapının önü tıkanıyor, binişler gecikiyordu.

Ayrıca, troleybüse binme biletinin, otobüslerdeki gibi bindikten sonra değil, binmeden önce alınması usulü konulmuştu. Duraktaki koridorla troleybüsün kapısı arasındaki bir biletçi biletleri tek tek kesecekti. Bileti alanlar araca, ön kapısının içindeki bir turnikeden geçerek bineceklerdi. Bunun kontrolünü troleybüs şoförü yapacaktı. Yolcular bu usule de alışmamışlardı. Troleybüse binme süresi bir de bu yüzden uzuyordu.

Bu ilk deneme gününden sonra, ertesi günlerde o usulden vazgeçildi. Turnikeler kaldırıldı. Biletlerin otobüslerdeki gibi aracın içindeki biletçi tarafından kesilmesi usulüne dönüldü.

Troleybüsler Ankara'da uzunca bir süre Bakanlıklar-Ulus arasındaki trafiğin temel taşıt aracı oldu. Önce Dışkapı'ya daha sonra başka birkaç yere hatlar kuruldu. Oralarda da, troleybüs trafiği başladı. Fakat bu gelişme, başlangıçta planlandığı gibi daha fazla yaygınlaştırılmadı. Çünkü troleybüslerin bazı zaafları da vardı ki, bunlar giderek daha fazla kendini gösterdi:

Bu araçların manevra yetenekleri yazılıp söylendiği kadar fazla değildi. Tramvaylara göre avantajlıydılar, yol üstünde sağa sola kayabilirler denilmişti. Ama kısa bir süre sonra şu ortaya çıktı:

Yol üstünde sağ sol yaparken sık sık, üzerlerindeki "boynuz"lar telden kopup boşlukta kalıyordu. Gerçi şoförler aşağıya hemen inip araçlarının arkasına koşuyorlardı. "Boynuz"ları, ince tellerle bağlı oldukları mekanizmalarını kullanarak, sağa sola oynatıyorlardı. Sonuçta yeniden yerlerine oturtuyorlardı. Fakat bu uğraş, hayli vakit alıyordu. Bazı hallerde de trafiğin tamamen tıkanmasına yol açıyordu.

Ankara'da trafiğe katılan araçların sayısı arttıkça bu sakıncanın olumsuz etkileri daha da artacaktı. Bu görüldükçe, troleybüs hatlarının yaygınlaştırılması projesi yavaş yavaş rafa kaldırılacaktı. Şehrin geleceğe dönük toplu taşıma stratejisi yeniden "otobüs" esasına dayatılacaktı.

Fakat o gelişme sessiz sedasız oldu. Başlangıçta troleybüslerin "meziyet"lerine herkes inanmıştı. Bunun Ankara trafiği için büyük bir teknolojik aşama olduğu ilan edilmişti. Hepimiz gururlanmıştık. Bundan birdenbire vazgeçilmesi, sadece troleybüsleri getirten belediye yöneticilerinin durumunu değil, Ankara halkı-

Ankara denemesi İstanbul'a ders olmadı. Ankara'dan on dört yıl sonra orada da aynı iş başlatıldı ve aynı sonuç alındı. Fotoğrafta 1961'deki İstanbul troleybüsleri.

ın "hava"sını da bozardı.

Bu yüzdendir ki, troleybüsler –sayıları fazla artırılmadı ama– konuldukları hatlarda daha yıllarca seferde kaldı. İlk getirtilenlerin eskimesi beklendi. Yenileri ısmarlanmadı. Ömürlerini bu şekilde tamamladılar ve yerlerini yeniden otobüslere bıraktılar.

İstanbul'da on dört yıl sonra aynı şey...

İşin ilginç yanı şu:

Ankara'da troleybüslerin trafikten tamamen kaldırılması biraz uzun sürse de, sakıncaları daha ilk yıllarda görülmüştü. Yani 1940'ların sonlarında... Ama Ankara Belediyesi'nin geçirdiği bu deneyim, İstanbul Belediyesi yöneticilerini hiç etkilemedi. Bunu ya anlamadılar ya da önemsemediler. "Troleybüs merakı"na onlar da kapıldılar...

Hem de, Ankara'ya ilk troleybüslerin gelmesinden on yıl sonra... Yani Ankara'nın o işten pişman olduğu iyice anlaşıldıktan sonra...

Onlar da bir firmayla anlaştılar. İstanbul'a troleybüs getirmeye karar verdiler...

Tramvaylar kaldırılacaktı... İstanbul'daki kara trafiğinin sembolü sayılan tramvaylar... Onların yerine troleybüsler gelecekti. Biz Ankaralılara "tramvaylardan daha iyidir" diye tanıtılıp da, daha sakıncalı çıkan troleybüsler...

Tramvayın kaldırılması ayrı bir konu... Ama yerlerine otobüs yerine troleybüs getirilmesi, anlaşılır şey değildi.

Ankara'daki girişimin isabetsizliğini fark edip o deneyimden ders almak için öyle uzun boylu araştırma inceleme yapmaya gerek yoktu. Ankara'ya birkaç günlüğüne gidip troleybüslerin işlediği yerlerde dolaşan herkes durumu görürdü. Telinden kopmuş boynuzuyla yolda kalmış bir troleybüs ile onu yeniden işler hale getirmeye uğraşan bir şoföre mutlaka rastlanırdı.

İstanbul Belediyesi'nin kararı 1950'lerin son yıllarında uygulandı ve 1961 yılında İstanbul'da tramvaylar kalkarken troleybüs seferleri başlatıldı. Daha sonrasını, İstanbul Belediyesi'nin kendi yayınından izleyelim. *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay* adlı eserin yazarı Sertaç Kayserioğlu "Troleybüslü yıllar" başlığı altında durumu özetliyor:

İtalya'da "Ansaldo Giorgio" firmasına 1956-1957'de sipariş edilen 100 troleybüsün sefere konulması 1961'de başlanmış. Bu araçlar, "tramvaylardan daha çok yolcu taşıyan, daha hızlı, çağdaş araçlar" olarak tanıtılmış.

Tıpkı Ankara'daki gibi...

Sonuç ise yazarın anlatımıyla şöyle olmuş:

> *"Büyük ümitlerle İstanbul trafiğine sokulan (... troleybüslerin) bekleneni veremediği ve veremeyeceği bir süre sonra anlaşıldı. Tramvay kadar hız yapamıyordu ve manevra kabiliyetleri çok düşüktü... Troleybüsün tavanından havai hatta (hava hattına) uzanan, şoförlerin 'boynuz' dedikleri iki demir çubuk virajlarda sık sık kayıp düşüyor, şoför, aracın arkasındaki kayıştan hareket ettirerek 'boynuz'u yerine takmaya çalışıyor, bu arada da troleybüsler peş peşe sıralanıyordu..."*

Evet, günaydın!.. Bu da tıpkı Ankara'daki gibi... Ama bunu görmek için, Ankara'da yaşananı, İstanbul'da da tekrar yaşamak şart mıydı?

Dahası da var:

Bu saptamaları İstanbul Belediyesi de yaptıktan sonra onun da kararı aynı olmuş: Troleybüs hatları fazla genişletilmeyecek. Troleybüsler seferden kaldırılacak...

Gene Ankara'daki gibi...

Peki, seferden kaldırılan troleybüsler ne olmuş?

Bunları İzmir Belediyesi "satın almış"...

Çünkü, o işi deneme merakı İzmir'de de varmış. O da, Anka-

...un deneyimini dikkate almadan troleybüs seferini zaten baş...mış. İstanbul'un deneyiminin sonucunun olumsuz olduğuna da ...dırmamış. "Troleybüs filosu"nu genişletme kararına varmış. İs...anbul'da seferden kaldırılan troleybüsleri de almış.

Tabiî, tahmin edileceği gibi, İzmir Belediyesi'nin deneyiminin sonucu da farklı olmamış. "Bu troleybüslerin boynuzları çıkıyor. Bunları kaldıralım" kararını bir süre sonra o da almış.

Depodan tiyatroya

Ankara'nın İstanbul'a karşı rekabet iddiasını devam ettirebildiği alan 1940'lı yılların başlarında olduğu gibi, gene kültür ve sanat alanıydı. 1948 yılında, o açıdan önemli aşamalar gerçekleşti.

Şehir –birbiri ardından– iki tiyatro sahnesi kazandı. Birinin adı "küçük"tü: "Küçük Tiyatro". Ama "küçük"lüğü, öteki tiyatronun yapı olarak büyük olmasından ve adının da "Büyük Tiyatro" olmasından geliyordu. Onunla karşılaştırıldığında, "ona göre küçük"tü. Yoksa hem sahnesi ve salonu o kadar küçük değildi, hem de sanatçılarının –yetenekleri ve birikimleriyle– Ankara'nın kül-

Ankara'nın Tatbikat Sahnesi sanatçılarından (soldan sağa) Şahap Akalın, Melek Gün, Salih Canar, Cüneyt Gökçer... (Oyun: Shakespeare'in *Onikinci Gece*'si.)

Ankara'nın ünlü İkinci Evkaf Apartmanı'nın zemin katı depoydu. Muhsin Ertuğrul'un (sağda) gayretiyle tiyatroya çevrildi. Adı da "Küçük Tiyatro" oldu.

türel hayatına yaptığı katkı büyüktü.

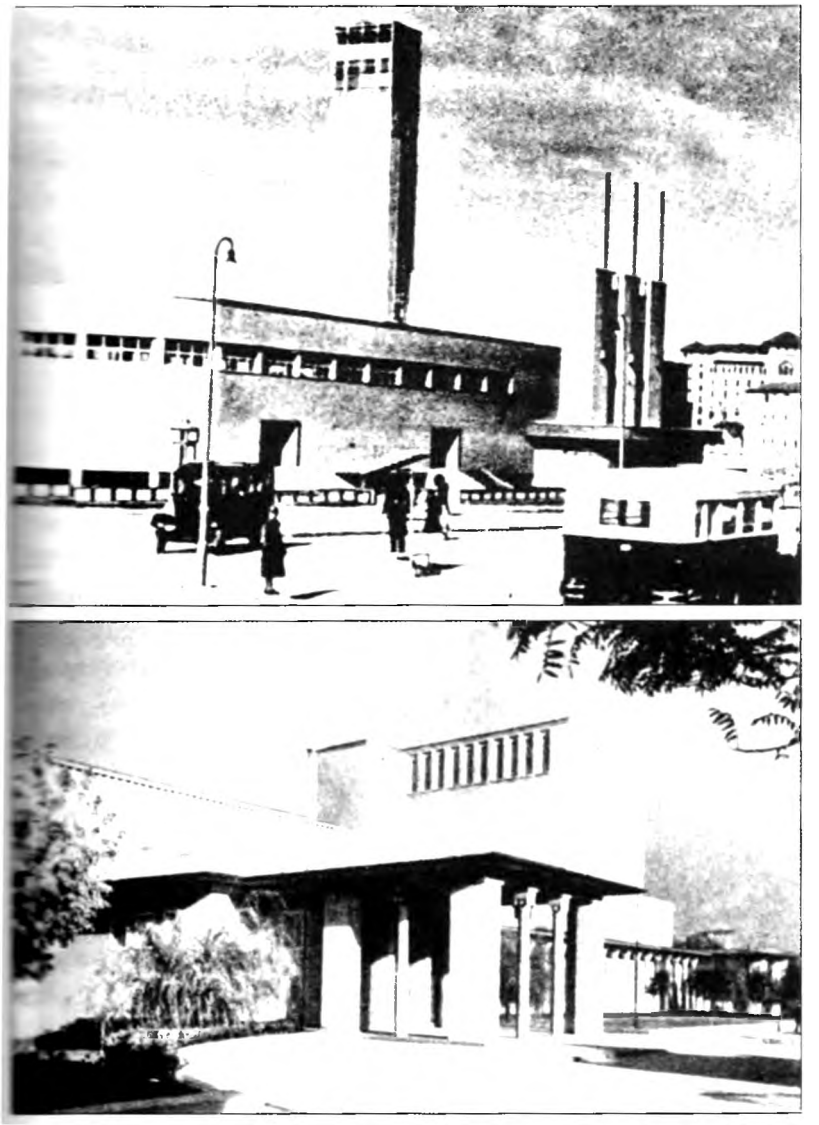
Bu iki tiyatroyu birlikte anlatalım. Zaten kaderleri birbirlerine bağlıydı.

Küçük Tiyatro, Ankara'da "sadece tiyatro" için kullanılacak olan ilk tiyatroydu. Gerçi Ankara'da hareketli bir tiyatro faaliyeti yıllardan beri vardı. Cebeci'deki Devlet Konservatuvarı, malum, Ankaralılara sadece tiyatro değil, opera alanında da birçok sanatçı yetiştirmişti ve yetiştiriyordu.

Konservatuvar mezunlarının ve öğrencilerinin rol aldığı oyunlar "Tatbikat Sahnesi" adı altında Halkevi binasında sahneye konuluyordu. Fakat Halkevi binası çok amaçlı bir binaydı. "Tatbikat Sahnesi"nin faydalandığı salon, sadece tiyatroya değil, devlet kuruluşlarının törenlerine, derneklerin kongrelerine de tahsis edilebiliyordu

Tiyatroya orada ayrılan zamanlar ve yerler, ne provaların yapılmasına yetiyordu, ne de dekorların, kostümlerin yerleştirilmesine... Sahnedeki oyunla ilgili birçok iş konservatuvar binasında tamamlanıyor, oyuncular ve diğer görevliler, iki bina arasında mekik dokumak zorunda kalıyordu.

Dekorlar için ise, Ulus'ta –şimdiki Gençlik Parkı'yla Atatürk Spor Salonu arasındaki caddede– İkinci Evkaf Apartmanı'nın zemin katında bir yer tutulmuş, depo haline getirilmişti. Halkevi

Eski Sergievi binası (üstte) Bonatz'ın projesiyle değiştirildi. Büyük Tiyatro (ve Opera) binası oldu (altta). Bu, birçok açıdan tartışmalı bir işti. Ama Ankara'ya çağdaş bir sahne kazandırdı.

sahnesine dekorlar oradan getirilip götürülüyordu.

Bu göçebeliği bir hamlede ortadan kaldıran kararı, Türk tiyatrosunun en büyük ismi Muhsin Ertuğrul aldı.

Muhsin Ertuğrul'un asıl yeri, İstanbul Şehir Tiyatrosu'ydu. Uzun yıllar orada, aktörlük, rejisörlük, yöneticilik yapmıştı. 1947'de hükûmetin çağrısıyla Ankara'ya gelmişti. "Devlet Tiyatro-

su Tatbikat Sahnesi"nin ilk yöneticisi Carl Ebert Almanya'ya dönmüştü. O görevi, İstanbul'daki görevini bırakmaksızın, Muhsin Ertuğrul üstlenecekti. Tatbikat Sahnesi'nin "Devlet Tiyatrosu ve Operası" olarak kurumsallaşmasına katkıda bulunacaktı.

Hükûmet o yolda bazı adımlar atmıştı. Bir yandan o kurumsallaşmanın yasal düzenlemelerini hazırlamıştı, bir yandan da büyük bir opera ve tiyatro binasının yapımını son aşamasına getirmişti.

Bina, eski Sergievi binasının büyütülmesi, opera ve tiyatro temsillerine uygun hale getirilmesiyle oluşuyordu.

Bu girişim tartışmalı bir şekilde başlamış ve devam etmişti. Tartışmanın konusu şuydu:

Eski Sergievi 1933 yılında açılan uluslararası bir yarışmanın sonucunda yapılmıştı. Yarışmanın amacı, başkenti, güzel sanatlardan tarıma, sanayie kadar her alandaki eserleri sergileyecek bir binaya kavuşturmaktı.

Çok sayıda yabancı mimarın da katıldığı yarışmayı Türk mimarı Şevki Balmumcu kazanmıştı. Binanın içi işlevine uygundu. Ben de çocukluğumdan beri birçok defa gitmiştim. Ziraat Sergisi, Sağlık Sergisi gibi devletçe düzenlenen büyük sergileri hatırlıyorum. Fakat binanın biçimini estetik açıdan beğenmeyenler çoktu. Üç katlı uzun binanın üstünde 45 metre yüksekliğinde bir kule vardı. Asıl o kule eleştiriliyordu. Ben de hatırlıyorum. Müstehcen benzetmeler de yapılıyordu. En "masum"u şuydu: "Bu bina sırtüstü yatmış abazanı andırıyor..."

Bu gibi –bence haksız– eleştiriler, Sergievi binasının itibarını hayli sarsmıştı. 1946 yılında opera ve tiyatro binası yapma girişimi başlayınca da hemen "Bunu bozalım. Opera binasına dönüştürelim" fikri akla gelmişti. Bunun için Türkiye'de de birçok çalışması olan Alman mimar Paul Bonatz'a başvurulmuş, o da bir "dönüşüm" projesi yapıvermişti.

Bu da başka açıdan eleştiri konusu olmuştu. Sergievi Ankara'nın önemli ihtiyaçlarından birini karşılıyordu. O yok edilince, o işlevi görecek başka yer kalmıyordu. Başkent, bir opera-tiyatro kazanırken sergi binasını kaybediyordu.

İşin mimarîsi açısından da bir eleştiri vardı. Bu dönüşüm projesi için, Sergievi'nin mimarı Şevki Balmumcu'ya kimse bir şey sormamıştı. Bu, mimar hakkının çiğnenmesiydi. Ayrıca, Bonatz'ın projesinin estetiğini beğenmeyen mimarlar da az değildi.

Bu tartışmalar, o projeye dayanan inşaatın başlamasını engellemedi. Yeni binanın yapımı –iç dekorasyonu ve bazı teknik işleri hariç– iki yıl içinde tamamlandı. Ancak Muhsin Ertuğrul'un tat-

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Tepebaşı'ndaki –sonradan bir yangınla yanan– binası ve 1940'ların seyircilerine dağıtılan "Tiyatro Kılavuzu"...

Tatbikat Sahnesi yöneticiliğini kabul edip Ankara'ya geldiği sırada o sahnenin bitirilmesi için daha bir yıllık zamana ihtiyaç vardı.

Muhsin Ertuğrul "acul" (aceleci) bir yöneticiydi. Bir yandan o bir yıllık zamanı beş altı aya indirmeye uğraştı, bir yandan da daha önce kullanılabilecek bir başka tiyatro binası aradı.

Küçük Tiyatro işte, bu arayışın sonucudur.

O arayış, Muhsin Ertuğrul için güç olmamıştı. Tatbikat Sahnesi'nin kullandığı yerleri dolaşırken, Evkaf Apartmanı'nın altındaki dekor ve kostüm deposunu görmüş, yüksekliğine ve genişliğine bakmış "Burası olabilir" demişti. Ve hükûmetin de destek olmasıyla bir proje çizdirerek uygulamaya koydurtmuştu.

Böylece Sergievi binasının bozulup yapılmasıyla ortaya çıkan Büyük Tiyatro ile depodan bozma küçük tiyatrodan hangisinin sahnelerinin daha önce açılacağı, iki inşaat grubu arasında bir yarış konusu olmuştu. Yarışı, dört ay farkla Küçük Tiyatro kazanmış ve 1948 yılının başlamasından dört gün önce –27 Aralık 1947– akşamı açılışını yapmıştı. Aynı yerde bir süre sonra bir de Oda Tiyatrosu açılacak, ünlü apartmanın zemin katının büyük kısmı tiyatro faaliyetine ayrılmış olacaktı.

Tiyatro seyircisine kurallar

Küçük Tiyatro'da ilk sahneye konulan oyun, Ahmet Kutsi Tecer'in *Köşebaşı*'ydı. Tecer dönemin şairlerindendi. Babamın ar-

Mahir Canova
Köşebaşı'nın yönetmeni

Ulvi Uraz
Köşebaşı'nın "Beybaba"sı

Macide Birmeç (Tanır)
... "Süt alan kadın"ı

kadaşlarındandı. Eğitimciydi. 1943-1946 döneminde birlikte milletvekilliği de yapmışlardı. Ben de tanımıştım. Kalın çerçeveli gözlükleri olduğunu hatırlıyorum. Ama asıl o ünlü şiirini hatırlıyorum:

"Orda bir köy var uzakta
O köy bizim köyümüzdür
Gitmesek de tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür."

Köşebaşı, Ahmet Kutsi Tecer'in, şairliği yanında tiyatro yazarlığında da başarılı olduğunu gösteren bir oyundu. 1947'nin son günlerinde, Küçük Tiyatro'nun açılışıyla birlikte sahneye konuldu. Haftalar boyunca oynandı. Her günü ve gecesi tamamen doluydu. Biletlerinin çok önceden alınması gerekiyordu.

Ben bu oyunu galiba üç defa gördüm. Bir defasında annemle birlikte... Birinde Örsan'ı götürmek için... Bir de arkadaşlarla...

1948 başlarında Küçük Tiyatro'ya gitmek (Büyük Tiyatro daha açılmamıştı), sadece "sanatsever" olmanın değil, "sosyal" olmanın, "aydın" olmanın da ilk şartı sayılırdı. Bu, oynanan eseri görmekten de önce, Ankara'daki tiyatro hayatının yeni özelliklerini öğrenmek açısından önemliydi.

Muhsin Ertuğrul, tiyatronun oyuncularını ve personelini olduğu gibi seyircileri de ilgilendiren bir program oluşturmuştu. Bu, afişlerde ve gazete ilanlarında da yer alıyordu. O dönemin bir afişinden okuyalım:

"Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi tarafından, pazartesi gününden gayri her akşam ve pazar günleri saat 15'te temsiller ve-

Küçük Tiyatro'nun ilk iki yerli oyununun yazarları. Solda şair ve yazar Ahmet Kutsi Tecer. Sağda gazeteci yazar Cevat Fehmi Başkut.

rilir. Gişeler pazar günleri saat 10'da, diğer günler saat 12'de açılır. Salı, çarşamba ve perşembe günleri öğretmen ve öğrencilere ayrılmıştır. Cuma akşamları ucuz tarifeyle halka temsiller verilir.

Fiyatlar:

Cumartesi, pazar günleri: 200-150-100 kuruş

Salı, çarşamba, perşembe geceleri: her yer 50 kuruş

Cuma akşamları: 100-75 kuruş"

Gişelerin açılma saatleri gibi, temsillerin başlama saatleri de kesin bir "dakik"likle uygulanmaya başlanmıştı. Yani ne yarım dakika önce, ne yarım dakika sonra... O zamanlar radyodan resmî bir "memleket saat ayarı" ilan edilirdi. Küçük Tiyatro'nun saatleri de onunla saniye saniyesine ayarlıydı. Fakat bu "ayar"ı seyirciler için ciddileştiren bir kural vardı. O da çok kesin bir şekilde uygulanıyordu. Gene afişlere, gazete ilanlarına göre, şöyleydi:

"Piyesler tam ilan edilen saatte başlar. Temsil başlayınca salon kapıları kapanır, içeriye kimse bırakılmaz.

Gecikenler birinci perdeyi göremezler. Dışarıda kalıp perde arasını beklemek zorundadırlar."

Tatbikat Sahnesi'nin Halkevi'ndeki temsilleri sırasındaki uygulama daha esnekti. Geç gelenler en arkadaki bir kapıdan sessizce içeri alınır veya balkonlarda yer varsa, oraya oturtulurlardı. Küçük Tiyatro'nun açılmasıyla, gecikenlerin artık salonun kapılarının yanına yaklaşması bile mümkün olmuyordu. Kim olurlarsa olsunlar,

isterlerse milletvekili, bakan, hatta cumhurbaşkanı olsunlar...

Kural böyleydi. Zaten devletin yüksek kademesinden bu kuralı ihlal etmeye kalkan çıkmazdı. Devet protokolündeki gelenekler de öyleydi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün gideceği yere geç gitmesi hiç görülmemişti... O bu dikkati gösterirken, bakanların, milletvekillerinin göstermemesi, zaten düşünülemezdi.

Diğer seyircilerden gecikenler elbette oluyordu. Temsillerin başlayacağı dakikaya yakın Küçük Tiyatro binasına doğru koşuşan insanlara rastlanıyordu. Bunlardan koşuda başarılı olanlar son anda kapılara ulaşıp içeri girebiliyorlar, onlardan birkaç adım geride kalanlar ise, kapıları kapatan görevlilere acı birer selam verip kaderlerine boyun eğiyorlardı. Temsil salonunun dışındaki koridorlarda oturacak birer yer arıyorlardı.

Vestiyer parasızdı. Bu da kesin bir kuraldı. Görevlilere bahşiş vermek isteyenler, nazik birer ret cevabı alırlar, ellerindeki parayı yeniden ceplerine koymak zorunda kalırlardı.

Bir de, yazılı olmayan kurallar vardı. Daha doğrusu, evvelden yazılıyken artık yeniden yazılmasına gerek kalmayan kurallar. Muhsin Ertuğrul bunları, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nu yönettiği eski yıllarda bir kılavuz haline getirmişti. Bu kılavuz uzun bir süre boyunca, zamanın tiyatro seyircilerine dağıtılmıştı. Ama bunlar artık herkes tarafından biliniyor ve uygulanıyordu. Ankara'da ayrı bir kılavuz basılmasına ihtiyaç yoktu. 1940'ta basılan eski "Tiyatro Kılavuzu"nda olup da, artık bilinen kurallardan –kılavuzun diliyle– birkaç örnek verelim:

"Mabedler, tiyatrolar, balolar ve ziyafetler... İnsan bunlara giderken mevcudunun en temizini, en güzelini giymelidir.

Memleketimiz Demokrat bir memlekettir. Bize süs, lüks lazım değil, temiz ve dürüst olması (olmak) kâfi... Elbisemiz eski olsun, fakat fırçalanmış olsun... Kravatımız olmasın, fakat yakası kapalı olsun... Şapkamız kasketimiz başımızda değil, elimizde olsun...

Bazı görgüsüz ve ukalaların 'Paramla girdim ne istersem yaparım' düşünceleri yanlıştır. Parayla girerken bir tiyatronun umumî kaidelerine ve halkın huzur ve istirahatine riayeti zımnen kabul etmişsinizdir...

Bazı kaba ve görgüsüz insanların tiyatroda (temsil esnasında) fındık, fıstık, çekirdek gibi şeyleri gürültü çıkararak yedikleri vardır. Fakat böyleleri bu hareketlerde bulunacaklarına göğüslerine 'Biz bir tiyatro nasıl seyredilir bilmiyoruz' diye levha yazsalar daha iyi olur."

Evet, Ankara'da bunları artık yeniden kılavuz haline getirip hazırlatmaya gerek kalmamıştı. Ankara seyircisinin büyük kısmı daha Halkevi'ndeki temsillerden itibaren, tiyatroya ciddi bir törene gider gibi hazırlanarak gitmeye alışmıştı. Tiyatroya gitmeye yeni başlayanlar da bunun inceliklerini eskilere bakarak öğreniyorlardı.

"Değişim" üzerine bir oyun: *Köşebaşı*

Küçük Tiyatroda ilk seyrettiğimiz *Köşebaşı* piyesine gelince...

Dekoru İstanbul'un, ahşap evleri olan eski semtlerinden birindeki bir üçyol ağzını canlandırıyordu. Orada bir kahve vardı. Kahvede oyun oynayanlar, konuşanlar, yoldan gelip geçerken birbiriyle sohbet edenler vardı. Bir de, zaman zaman o sohbetlere katılan "mahallenin bekçisi" vardı.

Konusu şöyle özetlenebilir:

Mahalle ve mahalledeki insanlar bir "değişim" süreci içinde... Oradan bir yol geçmesi için bazı evlerin istimlak edilerek yıkılması söz konusu...

Mahalleli bunu tartışıyor. "Eski"ler buna karşı... Yeniler bunun hayatı kolaylaştıracağını söylüyor.

Bir "Beybaba var", eskiyi, eski değerleri temsil ediyor...

Torunu "Hoppala Kız Zehra" her türlü "eski"ye tepki gösteriyor... Ressam olmak istiyor. Paris'e gitmenin yollarını arıyor. Ayrı şekilde, giyimleri, kuşamları, kullandıkları kelimelerle "eski"yi beğenmeyip yenilik isteyenler var.

Yaşlılar, gençler, çocuklar var... Beybaba başta olmak üzere, muhafazakârlar bu "yenilik" isteklerini işittikçe kötümserleşiyorlar... Yenilikçiler, "yenilikler gelmiyor" diye kötümserleşiyorlar... Bazıları, iki tezin ortasında kendi işine bakıyor...

Özetle: Bazı öğeleri bugünün koşullarına uygulanırsa, bugün de güncel denilecek bir oyun...

Yazar Ahmet Kutsi Tecer, bu eski-yeni tartışmasında tarafsız gibi duruyor. Oyunun içindeki komedi unsurlarıyla "yeni"ler de iğneleniyor, "eski"ler de...

Macide Birmeç şaşılaşınca...

Eserin rejisörü ve oyuncuları, konservatuvar kadrosunun, o zaman hepimizin tanımaya başladığı, sonradan daha da ün kazanacak olan sanatçıları:

Sahneye koyan: Mahir Canova... Devlet Konservatuvarı'nın ilk mezunlarından (1941)... Birçok başka eserde oyunculuğu ve o sıralardaki radyo tiyatrosuna da önemli katkıları var.

Beybaba rolünde Ulvi Uraz... Konservatuvarı bitirdikten sonra (1943) Tatbikat Sahnesi'nin en güçlü oyuncularından biri... Sonradan –1951'deki "komünist tevkifatı" sonrasında– Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılıp İstanbul'da kendi tiyatrosunu da kuracak, 1974'teki ölümüne kadar Türk sahnesine birçok değerli oyun kazandıracak...

Cüneyt Gökçer... Sonradan başka birçok eserde oynayacak ve uzun süre Devlet Tiyatrosu genel müdürlüğü de yapacak...

Dönemin genç ve başarılı oyuncularından Salih Canar, Melek Gün, Şahap Akalın, Macide Birmeç (Tanır), Ahmet Evintan, Salim Alpago da *Köşebaşı*'nda rolleri olanlar arasında...

Ayrıca Tekin Akmansoy ve Haşim Hekimoğlu... Televizyonun başlamasından sonra, ilk güldürü dizilerinden *Kaynanalar*'ın unutulmaz oyuncuları... Tekin Akmansoy'un o zamanki adı Alptekin Akmansoy... *Köşebaşı*'nda "garson"u oynuyor. Haşim Hekimoğlu da "Melon Şapkalı Adam"ı...

Biz seyirciler, Küçük Tiyatro'nun bu ilk oyununu, tabiî, sahneye bakarak izliyorduk. Sahnenin arkasında ne olduğu ise, sonradan bazı anıların yayımlanmasıyla öğrenildi.

Anılarını yazanlardan biri, o oyunda üç ayrı rolü olan ("süt alan kadın", "pirinç almaya giden kadın", "bir genç kız") Macide Tanır. O zaman daha –üçüncü rolündeki gibi– gerçekten genç kız. Soyadı Birmeç... 2000 yılında yayımladığı *Tiyatronun Cadısı* adlı kitabında, Küçük Tiyatro'daki *Köşebaşı* oyununun bizim görmemizden önceki hazırlıklarının o kadar kolay olmadığını anlatıyor.

En önemli sorun, tiyatronun açılış günü yaklaştığı halde, sahnenin yapımının tamamlanamamış olmasıymış:

> *"Sahne tamiratı bitene kadar, provaları yukarıda yapıyoruz. Orası da bir yerde yol geçen hanı. Üç tarafta kapısı var. İki odaya açılıyor. Odalardan bir bölümü, herkesin sıkışınca borç aldığı Kerim Alhan isminde (...) çok efendi, müşfik ve çok okuyan bir kişiye ayrılmış, diğer bölümü de yardım sandığına... Öbür oda evrak odası olarak kullanılıyor. (Provalarımız orada.) Tabiî prova saatinde çıt çıkmıyor."*

Macide Tanır'ın provalarla ilgili bir anısı da, o deneyimsizlik günlerinde, arkadaşlarını güldüreyim derken kendi başına açtığı iş üzerine:

Paydos'un İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki temsili... Ankara ile İstanbul'da aynı eserin aynı zamanda oynanması, Muhsin Ertuğrul'un kararıydı.

"Daha o zamanlar tiyatroyu ciddiye alamayacak kadar cahilim.

Provada arkadaşlara eğlence olsun diye gözlerimi şaşılattım. Topallayarak, bakkala pirinç almaya giden kadını oynadım. Arkadaşlardan gülenler, eğlenenler çıktı. Ben de onları eğlendirdim diye sevindim.

Ertesi gün (her gün eğlence olacak değil ya) doğru dürüst gittim bakkala. Rejisör Mahir Canova idi. Vay, kızılca kıyamet koptu. 'Kardeşim her gün tip değiştiriyorsunuz. Olmaz böyle. Dünkü tipi güzel bulmuştum. Onu istiyorum' dedi. (Zorunlu olarak) Köşebaşı'nın her temsilini o kadar topallayarak gözlerim şaşı oynadım."

Provalar bittikten sonra, sıra temsile geldiğinde de sorunlar bitmemiş. Macide Tanır anlatıyor:

"Şimdilerde olduğu gibi çok sayıda işçi, dekorcu yoktu anlaşılan. Biz sanatçılar koca tiyatroyu temizlemiştik. Rahmetli sıcak oyuncu Melek Ökte ile ben üst locaları temizleyip kapı mandallarını alkolle silmiş, parlatmıştık. Akşam da temsil başlayacaktı ve benim üç rolüm vardı."

Yani: Biz seyirciler o vakitler bilmiyorduk ama, bu anılardan öğreniyoruz: Meğer yeni açılan tiyatromuzun sadece sahnedeki oyunu değil, seyirci koltuklarının temizliğinden kapı tokmakları-

nın parlaklığına kadar pek çok şeyi, o oyunda rol alan sanatçıların eseriymiş...

Paydos ve "Murtaza Öğretmen"

Küçük Tiyatro'da *Köşebaşı*'ndan bir süre sonra Cevat Fehmi Başkut'un *Paydos* adlı eseri sahneye konuldu. Cevat Fehmi Başkut, *Cumhuriyet* gazetesinin yazı işleri müdürüydü. Şimdiki anlamıyla genel yayın müdürü... Başka tiyatro eserleri de vardı ama, biz Ankaralıları, en önce *Paydos*'la etkiledi... Ve "çok" etkiledi.

Paydos, uzun süre "kapalı gişe" oynadı. Burada bir özetini yapayım:

O oyunda da, gene bir "değişim" tartışması vardı:

Tartışmanın taraflarından biri, idealist öğretmen Murtaza'dır. Ailesinin geçimini güçlükle sağlar ama, kendi inandığı değerlerden vazgeçmez. Oyundaki sorunlar da o yüzden ortaya çıkar.

İkinci Dünya Savaşı sonrasının dünyasında kısa yoldan para kazanma imkânları artmıştır. Ticaret revaçtadır. Murtaza'yı, eşi dahil herkes, "değişim"in dışında kaldığı, kendisine yeni bir iş kurmadığı için eleştirmektedir...

Oyun, Murtaza'nın eski eşyalarla dolu tek odalı konutunda bu eleştirilerle başlar.

Murtaza, 55 yaşlarındadır. İstanbul'da 47'nci İlkokul'da görevlidir. Rol listesindeki adı –"öğretmen"in eski dildeki karşılığıyla– "Muallim Murtaza"dır. Her öğretmen gibi maddî sıkıntıları büyüktür. Gerçi kendisine annesinden eski bir konak miras kalmıştır. Fakat o konağın bitmez tükenmez borcu vardır, o borcun ödenmesi de ona kalmıştır.

Murtaza, eşi Hatice ve oğlu Rıdvan'la birlikte o konağın bir göz odasında oturur, öteki odaları kiraya verip aldığı aylıkları borca yatırır. Öğretmen maaşıyla da ailesini kıt kanaat geçindirmeye çalışır.

Bu "kıt kanaat" durumdan eşi Hatice Hanım çok şikâyetçidir. "Keşke bir hamala varsaydım" diye dertlenir. Çünkü yaptığı hesaba göre, hamallar bile bir öğretmenden daha fazla kazanıyormuş...

Oğul Rıdvan o yıl Edebiyat Fakültesi'nin felsefe şubesini bitirmiştir. Babası onun "lise öğretmeni" olmasını istemektedir. Bu şerefli öğretmenlik mesleğinin –Murtaza'nın yaptığı ilkokul öğretmenliğine göre– çok daha ileri bir aşamasıdır. Murtaza bunu

[illegible]a gururla hatırlatmakta, "Boynuz kulağı geçti" demektedir. [illegible] eşi Hatice buna razı değildir. Zaten Rıdvan'ın mahallenin [illegible]alının kızıyla evlenmesi söz konusudur.

Mahallenin bakkalı, Hüsamettin Tüccaroğlu adında biridir. Pa[illegible] boldur. Hacca da gitmiştir. "Hacı" unvanıyla da anılır.

Bakkal Hüsamettin ile karısı Safinaz bu konuyu görüşmek [illegible]re Murtazalara gelirler. Fakat görüşme sırasında şu ortaya çı[illegible] Bakkal Hüsamettin, kızını Rıdvan'a vermek istemekte, fakat [illegible]an'ın ailesinin öğretmen ailesi olmasını içine sindirememek[illegible]ir.

Ekonomik hayattaki "değişim"le birlikte toplumdaki değer [illegible]ları da "değişim"e uğramıştır. Damatlığa kabul edeceği gen[illegible] babasının mesleğinin "saygın" olmasını istemektedir. Döne[illegible] saygın meslekleri de artık, esnaflık, tüccarlık gibi geliri yük[illegible] mesleklerdir...

Bakkal Hüsamettin kendini bu ikilemden kurtarmak için Mur[illegible]za'ya bir çözüm önerir.

Oyunda, bu öneriye kadarki diyalog şöyledir:

"HÜSAMETTİN– Uzun lafını kısası hocam, babamın nasihati ve benim ahdım (yeminim): Hacı Hüsamettin Tüccaroğlu ailesi ancak bir bakkal, bir esnaf ailesiyle sıhriyet peyda edebilir. Ona kız verir, ondan oğlan alır.

MURTAZA– Bu karar kati mi?

HÜSAMETTİN– Elbette.

MURTAZA– O halde?..

HÜSAMETTİN– Muallim Bey iyi adamsın, hoş adamsın, efendi adamsın. (...) Sana kızımı vermek isterim.

MURTAZA– Hoppalaaa... Gel de çık işin içinden... Bana kız vermezsin amma vermek istersin...

HÜSAMETTİN– Doğru...

MURTAZA– Arzun var amma niyetin yok...

HÜSAMETTİN– Aşağı yukarı öyle... Bir çare bulalım.

MURTAZA– Bulalım.

HÜSAMETTİN– Gel bakkal ol...

MURTAZA– Ne dedin?..

HÜSAMETTİN– 'Bakkal ol' dedim. Sana sermaye vereyim, dükkân tutayım, çıraklar göndereyim, mesleğin sırlarını öğreteyim. Yol göstereyim..."

Muallim Murtaza hayretle karşıladığı bu önerinin ciddi olup ol-

madığını sorar. Bakkal Hüsamettin "Tabiî" der... Ve teklifinin gerekçesini, –dönemin koşullarına göre– izah eder.

Dönemin koşullarında bakkallık gerçekten çok kazandıran bir iştir. (Büyük marketler, süpermarketler, büyük alışveriş merkezleri daha ortada yoktur.) Evlerinin zorunlu ihtiyaçları için herkes bakkala gitmeye mecburdur. Bakkal Hüsamettin de dünürünü kendi "sosyete"sine uygun saydığı bir bakkal olarak görmek istemektedir.

Murtaza'yı ikna etmek için, kendi durumunu örnek gösterir:

"HÜSAMETTİN– Tabiî. Zaruretten kurtulacaksın, hem de benim ahdım yerine gelecek. Bu kadar yıl okumuşsun da ne olmuş?.. Bana bak bana... Bir çiftliğim, dört apartmanım, takside çalışan beş otomobilim, üç bakkaliye mağazam var. Elifi görsem direk sanırım... Sen ki kitapları yutmuşsun, söyle neyin var? Adam olmak okumakla değil... Şöyle bir etrafına bak, bugünkü günde hangi zengin, hangi hali vakti yerinde adam okumuş?.. Hatta sana şu kadarını söyleyeyim, bence birisi okumuş mu, o adam artık iflah olmaz!"

Bu ikna gayretine, Bakkal Hacı Hüsamettin'in eşi Safinaz da katkıda bulunur. Kızını Rıdvan'la evlendirmeyi çok istemektedir. Bunun tek çaresinin de Muallim Murtaza'nın "Bakkal Murtaza" haline gelmesi olduğunu görmüştür. Murtaza'nın eşini harekete geçirmek için o da söze karışır:

"SAFİNAZ– Şu evinizin haline bakın. Frijideriniz var mı? Bizim iki tane var. Havagazı fırınınız var mı? Bizim iki tane var..."

Bu tahrik, Murtaza'nın eşi Hatice'yi müthiş etkiler. O da kocasına "Bir daha elinize geçmeyecek bir fırsat bu" diye baskı yapar. Ama Murtaza kararlıdır. Önce Bakkal Hacı Hüsamettin'e hitap eder:

"MURTAZA– Hacı Bey, ciddi adamsın, çalışkan adamsın, azimli adamsın, seni takdir ederim.

HÜSAMETTİN– Teşekkürler...

MURTAZA– Halin vaktin yerinde, ailenin namusuna diyecek yok, kızın güzel...

HÜSAMETTİN– Tabiî tabiî...

MURTAZA– Ve lakin para seni şımartmış... Ne oldum delisi ol-

...şsun, aklî muvazenen bozulmuş... Senden kız almayı düşünü-...üm...

HÜSAMETTİN– Allaha şükür!..

MURTAZA– Amma almak da isterim... Bir çare bulalım... Gel muallim ol."

Alkışlar ve hıçkırıklar

Bakkal Hüsamettin bu cevaba kızar... Muallim Murtaza'nın çıldırdığını söyleyip, onu "Bir gün sözüme geleceksin" diye uyarır. Ama Murtaza bu konuyu, seyircilere seslenen duygulu bir tiratla kapatır:

"MURTAZA– (...) Şu istikbale doğru yürüyen insan sellerine bakın! Memeden yeni kesilmiş denecek yaşta miniminiler, onlardan biraz daha kabacaları, bıyıkları yeni terleyen delikanlılar, sonra genç adamlar... Bunlar yeryüzünün yarınki sahipleri. Biz öleceğiz, onlar kalacaklar...

Eğer onlarda namus, şeref, doğruluk, merhamet hisleri bulunacaksa, eğer onların muhakeme kabiliyetleri, muhayyileleri, vicdanları olacaksa, eğer vatanlarını taşıyacak, fazilet nedir bilecek, hayasızlık karşısında utanacak, istibdat karşısında şahlanacaklarsa işte bunları ben yaratacağım... Şu namuslu hâkim bir hırsız, şu faziletli anne bir orospu, şu vatansever kumandan bir casus olabilir eğer ben olmasam... Evet, ben fakirim, fakat hazineler yaratıyorum. (...)

Sizin olsun para, sizin olsun mevki, benim talebelerim, benim kürsüm, benim karatahtamla tebeşirim bana yetişiyor!

Birinci perde bu tiratla biter.

Paydos'u Ankara'da Küçük Tiyatro'da izlerken, bu tiradı, seyircilerden kopan müthiş bir alkış tufanının izlediğini, bugünmüş gibi hatırlıyorum.

Memur şehri Ankara'nın –önemli bir kısmı da öğretmen (veya öğretmen eşi veya çocuğu) olan– tiyatro seyircilerinin (ben dahil) bu tepkiyi göstermesi doğaldı.

Aşağıda anlatacağım –oyunun sonundaki– gelişmeyi hıçkırıklarla karşılaması da doğaldı.

Oyunun birinci perdeden sonraki gelişmesinde, Muallim Murtaza Bakkal Hüsamettin'in önerisine karşı sergilediği direnişte yanlık düşüyordu. Hüsamettin'in eşi Safinaz, başka bazı kötü kişi-

lerle öyle komplolar kuruyordu ki, Murtaza, öğretmenlikten istifa etmek zorunda kalıyordu. Hüsamettin'den destek almıyordu ama, "evinin altında define çıktı" masalına inanıp kendine ait olduğunu sandığı bir borç parayı kullanarak bir bakkal dükkânı açıyordu. Tabiî, bu yeni işine uyum sağlayamıyordu. Ama, artık o işi bırakıp öğretmenliğe dönme imkânını kaybetmişti.

Son perdenin kapanışı da şöyleydi:

Artık akşam olmuş, ortalık kararmıştır. Murtaza dükkânında tek başına kalmıştır. Kendini sınıfta öğretmenlik yapıyormuş gibi hisseder. Karşısında öğrencileri varmış gibi konuşur:

"MURTAZA– Kâğıt kalem alın çocuklar... Yazdıracağım parçanın adı 'Mektep'... Fatma... Yine burnun akıyor. Mutlaka her zamanki gibi yine mendilin yoktur. (Cebinden mendilini çıkararak karanlığa atar.) Al, sil bakayım, minimini yaramaz... Sonra sana 'pis çocuk' derler, ayıptır. Evet, yazdıracağım parçanın adı 'Mektep'... Çocuklar mektebi sevin, okumayı sevin... Hayatta en temiz yer burası, en güzel şey okumak...

(...) [Sokakta bekçi gezinir. Ellerini gözlerine siper yaparak camekândan dükkânın içine bakar. Sonra sokak lambasının önüne giderek düdük çalar.]

MURTAZA– (Düdük sesine kulak vererek) Oo, vaktin nasıl geçtiğini duymadık. Bakın düdük öttü. Ders bitti, artık bitti. Haydi çocuklar paydos!..

Birinci perdedeki tiradın alkışlanışını hatırladığım gibi, *Paydos*'un son perdesi kapanır ve oyuncular alkışlanırken, salonun büyük kısmının (ben dahil) hıçkırıklarını ve gözyaşlarını tutamadığını da hatırlıyorum.

Tabiiî, *Paydos*'un konusuna ve o hıçkırıklara bakarak, oyunda "solculuk" kokusu alanlar da oldu. Öyle ya, Bakkal Hacı Hüsamettin Tüccaroğlu, döneminin haksız para kazanan zenginlerini temsil ediyordu, Muallim Murtaza da, namuslu ve idealist olduğu için fakir kalıp ezilenlerini... Birinci tip nefret uyandırıyordu. Seyirciler ikinci tipten yana oluyor ve toplumdaki bu adaletsiz duruma tepki gösteriyordu. İşte size "sınıf mücadelesi" tohumları...

Muhsin Ertuğrul'a zaten "solcu" denilirdi. Bu eserle birlikte onun da solculuğundan söz edildi. Fakat bu işi en hızlı solculuk karşıtları da büyütemedi. Çünkü eser halk tarafından o kadar tutulmuştu ki, ona "sol bir oyundur" demek, "sol"u övmek gibi bir şey olurdu.

Ankara'nın –İstanbul'a gidip oyun izleyen– en etkili eleştirmeni komşumuz Lütfi Ay'dı. Tiyatro hayatını onun sayesinde daha iyi izlerdik. Fotoğrafta bizim evin çapraz karşıtı evinin balkonunda kız kardeşi Belkıs Ay'la.

Paydos'a da, Muhsin Ertuğrul'a da kimse dokunmaya cesaret edemedi. Eserin yazarı Cevat Fehmi Başkut zaten "dokunulmaz" sayılırdı. Türkiye'nin en saygın gazetesinin yöneticisiydi. O da hiçbir şekilde eleştirilmedi. *Paydos*'un kazandığı başarı üzerine övgüler almaya devam etti.

İstanbul, Ankara ve Büyük Tiyatro

Kişebaşı ile *Paydos* oyunları, o yıl İstanbul'da da sahneye konuldu. Ankara'da Tatbikat Sahnesi yöneticiliğine gelen Muhsin Ertuğrul, aynı zamanda İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki yönetmenlik görevini de sürdürüyordu. Haftanın bazı günleri İstanbul'a gidiyor orada daha önce başlattığı işlerle meşgul oluyordu.

İki yerli eserin hem Ankara'da, hem de İstanbul'da aynı sıralarda sahneye konulması onun tercihiydi. Bu, iki şehir arasında seyahat edebilen tiyatroseverlere aynı eserin iki oynanışını seyredip karşılaştırma imkânı veriyordu. Tiyatro eleştirmenlerinin değerlendirmeleri gazetelere yansıyordu. Ama değerlendirmeler nasıl olursa olsun, biz Ankaralılar, bizim oyuncularımızı tutuyorduk.

Ankara'nın en ünlü tiyatro eleştirmeni Lütfi Ay, geçen kitapta bahsettim, bizim komşumuzdu. İstanbul'daki oyunları da gider

izlerdi. Herhalde onun da gönlü bizim Ankara'daki oyunculardan yanaydı. Bu, *Ulus*'taki yazılarından da anlaşılırdı, bizimle karşılıklı komşuluklarda yaptığı sohbetlerden de...

Büyük Tiyatro'ya gelince...

Onun –iç inşaatının tamamlanmasından sonra– "Opera Sahnesi" olarak açılışı iki aşamalı oldu:

Birinci aşama 1948 Nisanı'nın başındaydı. Sahnenin, iddialı bir opera temsiline yetecek teknik olanakları henüz tamamlanamamıştı. Bu yüzden Adnan Saygun'un *Kerem* operasının fazla dekora gerek göstermeyen birinci perdesinin temsiliyle yetinildi.

Bu sembolik bir açılıştı. Asıl açılış, sahnenin tüm teknik donanımı tamamlandıktan sonra 1949 Ekimi'nde olacaktı. Ama o vakte kadar orada, Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası konserleri verilebiliyordu. Bazı tiyatro ve müzik etkinlikleri de yapılabiliyordu.

4

"İki dünya"lı dünya

"Çok büyük" yerine "iki büyük" - Demirperde - 1948'deki küreselleşme - Truman Doktrini ve Marshall Planı

ESKİ DÜNYA: İkinci Dünya Savaşı öncesinin dünyasında ve savaş sırasında "büyük devlet" sayısı çoktu. Hepsi birbirinden iddialıydı. Hiçbiri ötekini kendinden büyük saymazdı. Aralarındaki çekişme konuları da çoktu. Cemal Nadir Güler'in karikatüründeki gibi, her fırsatta "birbirlerinin başını yeme"ye çalışırlardı.

YENİ DÜNYA: Savaşın sonuçlarıyla birlikte "eski dünya"nın büyüklerinin çoğu tarihe karıştı. Sadece "iki büyük" kaldı: Amerika ve Rusya... "Birbirlerinin başını yeme" hazırlığı artık onlardaydı. Veya *Karikatür*'deki gibi "birbirlerinin horozunu yeme" hazırlığı... Öteki devletlerin çoğu, ya birinin, ya ötekinin "dünya"sına girmek zorundaydı.

Batıda Amerika, doğuda Rusya...

1948 başındaki dünyada "büyük devlet"ler, artık sadece bu ikisi... Futbol seyircisi sloganıyla: "Başka büyük yok..."

Öteki devletlerin çoğu, bu iki ülkeden birinin veya ötekinin grubuna girmiş ya da girecek...

Eskiden öyle miydi?.. Savaştan önceki ve savaş sırasındaki dünyada?..

Hatırlayalım:

Bir yanda Mihver devletleri vardı: Almanya, İtalya, Japonya... Aynı grubun içindeydiler ama, her biri kendi bölgesinde kendi başına "büyük"tü. Veya o iddiadaydı. Birbirlerinden bağımsız davranabiliyorlardı. Her biri, aşırı sağcı birer diktatörlüktü. Hepsi "faşist" diye nitelenebilirdi. Fakat, "faşizm"lerinin yapısı da birbirinden çok farklıydı.

Durum öte yanda da öyleydi. Karşı cephedeki Müttefikler grubunda...

İngiltere, Fransa –ve savaşa daha sonra giren– Amerika ile Rusya... İlk üçünün rejimi demokrasiydi ama, demokrasileri birbirinden farklıydı... Dördüncüsünün –Rusya'nın– rejimi zaten tamamen değişikti. Fakat hepsinin ortak bir adı vardı: Hepsi "büyük"tü... (Fransa, savaşın daha ilk yılında düşman işgali altına girmişti. Ancak, savaşı "savaş galibi" olarak bitirdiği için "büyük"lük iddiasını sürdürmüştü.) Müttefiklere savaştan sonra da bir süre, Fransa'sız olarak "Üç Büyükler" denilmişti, Fransa'yla birlikte "Dört Büyükler"...

Özetle: "Çok büyüklü" bir dünyaydı "eski dünya"...

Yenisi, sadece "iki büyüklü" bir dünya oldu. Amerika'yla Rusya dışında hiçbirinin artık o konuda iddiası kalmadı.

Peki, neydi ötekilerin savaş sonrasındaki manzarası?

Mağluplar ve galipler

Almanya, Japonya, İtalya savaş mağlupları...

Almanya dört devletin işgal bölgelerine bölünmüş.. Ayrıca, başkenti Berlin de, şehir olarak dörde bölünmüş...

Almanya'da yönetimin aşama aşama Almanlara devredilmesi süreci başlamış, fakat tamamlanmamış. Son karar mercileri, hâlâ işgal yönetimleri... Onlar da –Batılı üç devlet bir tarafta, Ruslar bir tarafta– iki rakip haline gelmişler... Birbiriyle uzlaşmaları giderek imkânsızlaşıyor. Almanya'nın içinden iki ayrı Almanya çıkacağı anlaşılıyor.

Japonya, tarihin en korkunç bombasının –atom bombasının– ilk hedefi olup on binlerce insanını kaybederek teslim olduktan

İŞGAL ALTINDAKİ ALMANYA- Savaş mağlubu Almanya, savaştan önce ilhak ettiği Avusturya'yı ve ülkesine kattığı diğer toprakları kaybetmekle kalmamıştı. 1938'deki kendi eski topraklarının önemli bir kısmı da elinden alınmıştı. Doğudaki toprakları, Rusya'ya toprak bırakıp batıya kaydırılan Polonya'ya verilmişti. Geriye kalan "Almanya" da dört işgal bölgesine bölünmüştü. Sovyet işgal bölgesi içinde bir ada gibi kalan Berlin de kent olarak dörde bölünmüş, batısına Amerikan, İngiliz, Fransız askerleri yerleşmişti.

sonra, Amerika'nın mutlak işgali altında... Yeni kurulan "demokrasi"sini yönlendiren de Amerika... Japonya'da bir imparator var ama, yetkileri kâğıt üzerinde... Ülkenin gerçek imparatoru, Amerika'nın Uzakdoğu Kuvvetleri komutanı General MacArthur.

İtalya, savaşın son dönemindeki iç çatışmalar sonunda yön değiştirmiş. "Mihver"den kopmuş... Amerika'nın yanına geçmiş... Ama hâlâ o iç çatışmaların etkileri altında... Hem siyasal, hem ekonomik açıdan perişan... Mussolini'ye karşı mücadele veren komünistler ile içlerinde eski faşistlerin de bulunduğu muhafazakârlar karşı karşıya... Yeni rejim demokratik. Fakat ülkedeki siyasî hava çok gergin...

Galiplere gelince...

Müttefiklerin –Amerika'nın savaşa katılmasından önceki– "en büyük"ü İngiltere, savaş galibi olsa da, –futbol deyimiyle– "küme düşmüş" gibi... Dünyanın her köşesinde yönetimi altında tuttuğu topraklara bakılarak ona, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" denilirdi. Savaşın bitişini izleyen yıllarda, o imparatorluğun "tasfiye" edilmesinin ilk adımları atılmış.

İngiliz yönetimi altındaki eski Hindistan topraklarında Hindistan ve Pakistan devletleri –1947'de– resmen kurulmuş...

İngiltere'nin Birleşmiş Milletler'e devrettiği Filistin toprakları üzerindeki mandası da kalkmış...

(Bu, zaten var olan Filistin sorununun "uluslararasılaşması"nı hızlandırmış. Birleşmiş Milletler, Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında ikiye bölünmesine karar vermiş. Araplar bu kararı tanımamışlar. Yahudiler ise, orada bir devlet kurduklarını ilan etmişler. Arap-Yahudi çatışmaları büyümüş.)

Müttefiklerin savaştan önceki "ikinci büyük"ü Fransa'nın "büyük"lüğü, kendisi ne derse desin, fiilen yok olmuş. İşgal altından ancak Normandiya çıkarmasıyla kurtulduktan sonra da, yeniden iç politika güçlükleri içinde... Onun da denizaşırı topraklarındaki egemenliği sallantıda... Özellikle Çin Hindi'ndeki (Vietnam ve Kamboçya'daki) Fransız varlığına karşı büyük bir direniş başlamış...

Giden liderler

Eski "büyükler dünyası"nın eski liderlerinden de artık –Stalin hariç– hiçbiri yok.

Savaş mağlubu liderlerin bazısı savaş bitmeden yok olmuşlar Akıbetleri dehşet verici. İtalya'da Mussolini, sevgilisi Clara Peta-

DAĞLUPLARIN SONU: Üstte: Clara Petacci ve Benito Mussolini... Cesetleri ayaklarından asıldı. Resimleri dergilere çıktı oldu. Altta: Eva Braun ve Adolf Hitler... Sığınaktaki odasında resmen evlendiler ve hemen sonra intihar ettiler. Cesetleri yakıldı, külleri gömüldü. Işgal askerlerince bulundu.

ediyle kurşunlanıp ayaklarından asılmış. Almanya'da Hitler, son dakikada evlendiği Eva Braun'la birlikte intihar etmiş...

Savaştan sonra da "galip"lerin kurduğu mahkemeler harekete geçmiş...

Hitler'in en yakın yönetim kadrosundakilerin çoğu, ünlü Nürnberg Mahkemesi'nce "savaş suçlusu" diye mahkûm edilip idam edilmiş veya ağır hapis cezalarına çarptırılmış.

Idamlıklardan biri, Hitler'in yardımcısı Hermann Göring, cezanın infazından hemen önce, saklayabildiği bir kapsülün içindeki zehiri içerek intihar etmiş. On bir idam mahkûmundan geriye kalanların cezaları infaz edilmiş.

Yirmi iki "baş sanık"tan yedisinin cezası –ikisi müebbet olmak üzere– ağır hapis. Sadece birkaçı aklanıp cezadan kurtulmuş. Kurtulanlardan biri, Ankaralılara yabancı değil. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen... Gerçi hakkında bu defa işgal

Nürnberg Mahkemesi... Amerikalı, İngiliz, Rus ve Fransız yargıçlar (üstte). Nazi yöneticileri (altta). Ön sıradakiler (soldan) Hitler'in iki yardımcısı: İdama mahkûm edilip infazdan önce intihar eden Hermann Göring (siyah gözlüklü), müebbet hapse hüküm giyen Rudolf Hess ve idam edilenler: Dışişleri Bakanı von Ribbentrop. Mareşal Keitel, SS şefi Kaltenbrunner, Devlet Bakanı Rosenberg.

altındaki Almanya'nın ulusal mahkemesine dava açılmış ama, oradan da –nispeten– hafif bir cezayla kurtulacak.)

Japonya'da da, Almanya'daki gibi, galip devletlerin yargıçlarından bir mahkeme kurulmuş. Başta Başbakan Hideki Toco olmak üzere "savaş sorumluları"nı yargılamaya başlamış... Fakat o yargılama 1948 yılı boyunca hâlâ devam ediyor. Sonucunun Nürnberg'dekine benzeyeceği tahmin ediliyor ama, Toco, savunma imkânlarını sonuna kadar kullanıyor... (Yılın sonunda tahmin edilen olacak. Toco da ölüme mahkûm edilecek ve asılacak.)

"Mağlup"ların sonu böyle...

Norveç'teki Quisling, Fransa'daki Laval gibi, Nazilerle işbirliği yapan politikacıların sonu da öyle... Bazıları uluslararası veya ulusal mahkemelerin kararıyla ölmüşler veya ölecekler, bazıları ağır hapis cezalarına çarptırılmış...

"Galip"lere gelince...

İkinci Dünya Savaşı'ndaki Müttefiklerin liderlerinden üçü de-

İkinci Dünya Savaşı galiplerinden ikisinin lideri artık yoktu. Yalta Konferansı'na katılanlardan ABD Başkanı Roosevelt (ortada) ölmüştü. İngiltere Başbakanı Churchill (solda) muhalefete düşmüştü. Bir tek Stalin yerindeydi.

başmiş. Sadece biri kalmış.

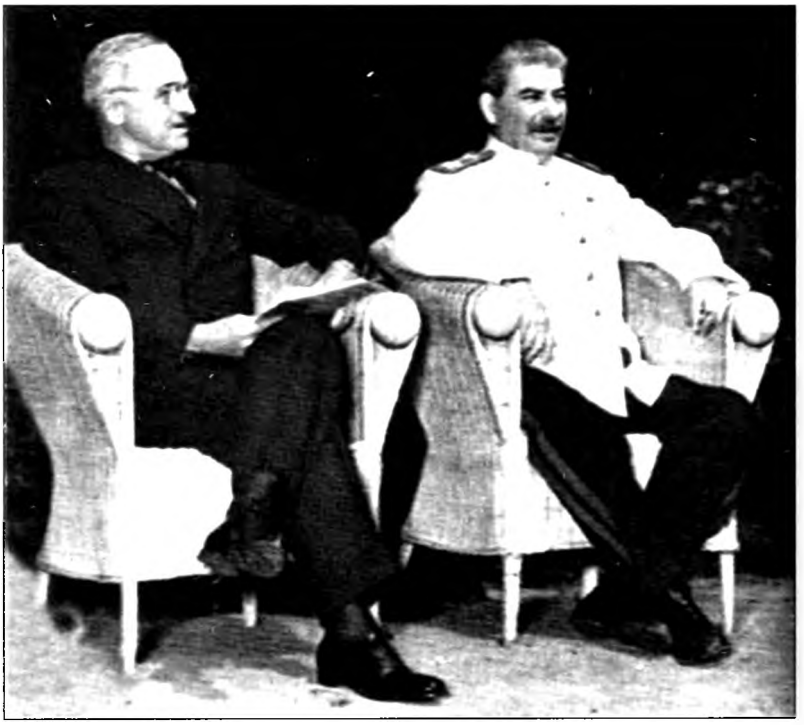
ABD Başkanı Roosevelt, savaşın bitişinden önce ölmüş, yerine Truman geçmiş. İngiltere Başbakanı Churchill ölmemiş, lideri olduğu Muhafazakâr Parti'nin başında ama, savaşın bitişinden hemen sonra seçimi kaybetmiş. Yerine İşçi Partisi lideri Attlee geçmiş.

Fransa'nın Nazi işgali sırasındaki direnişinin lideri ve savaştan sonraki Başbakanı General Charles de Gaulle de, iç politika çekişmelerden bezmiş, görevinden istifa etmiş. Yerine, kısa ömürlü koalisyon hükûmetlerinin sık sık değişen başbakanları gelmeye başlamış.

Kalan lider ve gelen lider: Stalin ve Truman

Özetle: Savaş sonrasının dünya siyaseti sahnesinde eskilerden bir tek Stalin, yerinde. Savaşta büyük kayba uğrayan, ama sonra hızla genişlemeye başlayan Sovyetler Birliği'ni yönetmeye devam ediyor. Amerika Birleşik Devletleri'ni yönetmeye de, Roosevelt'in yerine geçen eski senatör Truman devam ediyor.

"Büyük devlet lideri" olarak sadece o iki ad akla geliyor.

"Büyük" denilince akla, sadece iki devlet geliyordu: Amerika ve Rusya... Büyük devlet lideri olarak da Truman ve Stalin... Fotoğraf Potsdam'daki son buluşmalarında çekilmiş... Ondan sonra artık hiç yan yana gelmediler.

Adlarının tamamıyla: Yosif Visaryonoviç Cugaşvili Stalin ve Harry S. Truman.

(Stalin'in dört adını yazdıktan sonra Truman'ın iki adı arasındaki "S" harfinin açılımını da yazmak gerekir. Ama ben de yenilerde öğrendim, "S"nin açılımı yokmuş. Truman'ın bunu kullanmasının nedeni şuymuş: İki dedesinden ikisinin de adının baş harfi "S"ymiş [birinin Shipt, ötekinin Solomon]. Truman o "S" harfini, ikisini birden anmak için sembolik olarak kullanıyormuş.)

1945'te başkan olan Truman'la karşılaştırılırsa, Stalin'in liderlik geçmişi çok uzundu. Deneyimi fazlaydı. 1924'ten itibaren görev başındaydı. Herhalde ülkesine hizmetleri de büyüktü. Yönetimi altındaki Sovyetler Birliği, Almanlara karşı savaşı kazanmakla kalmamış, hem topraklarını hem nüfuz bölgelerini alabildiğine genişletmişti.

Ama, Stalin, bu başarının sahibi olmasının yanında, ülkesindeki ve dünyadaki birçok kriminal olayın da sorumlusu sayılıyordu. "Karşıdevrim" hareketlerini önleme gerekçesiyle on binlerce in-

[illegible] öldürttüğü biliniyordu. Bir zamanlar birlikte çalıştığı parti yöneticilerini siyasî mahkemelere çıkartıp hainlikle suçlatarak [illegible]sine ölüme– mahkûm ettirdiği de...

Ayrıca bir de Katin ormanı katliamı ortaya çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Polonya'nın iki taraflı işgali sırasında Sovyetler'in orada yüzlerce Polonyalı subayı katledip toplu mezarlara gömdüğü anlaşılmıştı.

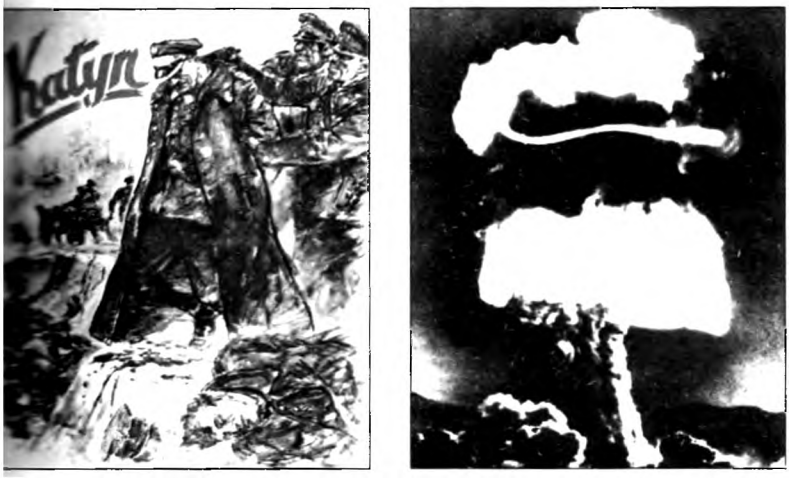
Stalin rejiminin yandaşları, bütün bunları, "Stalin ne yapsın? O koca coğrafyada devrimi yerleştirmek kolay mı? Buna mecburdu" diye yanıtlıyorlardı.

Ayrıca, insan öldürme konusuyla ilgili bir başka konuya geçip, Truman'ın o konudaki "sabıka"sını hatırlatıyorlardı:

"Peki, Truman, Japonya'ya –hem de iki tane– atom bombası atıp on binlerce –hem de sivil– insanı öldürmeye mecbur muydu? Japonya'nın teslim olmaktan başka çaresi kalmış mıydı? Amerika biraz daha sabredemez miydi?"

Bu da, tabiî, çok tartışılan bir soruydu. Sonraki yıllarda, savaşla ilgili gizli bilgilerin de ortaya çıkmasıyla daha fazla tartışılacaktı ama, o zaman da gündemdeydi.

Fakat, bu tartışmada kim kime hak verirse versin, dünyadaki devletlerin önemli bir kısmı, o iki liderin yönettiği iki büyük devlete bağlı hale gelmişti. Ya Amerika'ya, ya Rusya'ya...

(Solda) Stalin döneminden bir katliam örneği. Katin ormanında öldürülen Polonyalı subayların temsilî resmi... (Sağda) Truman'ın emriyle atılan atom bombası... On binlerce insan da o emirle yok olmuştu.

Rusya'nın gücü

Evet, Amerika ve Rusya...

Veya, resmî devlet adlarıyla Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği...

Kısaltılmış adlarıyla ABD ve SSCB...

Ekonomik ve askerî güç olarak o iki ülkeye yaklaşabilen başka ülke yoktu.

Amerika, savaştan önce de dünyanın en zengin ülkesiydi. Savaşta büyük çapta insan ve malzeme kaybetmişti ama, savaş onun ekonomisini daha da canlandırmıştı.

Savaş alanlarından coğrafî olarak çok uzak kalan topraklarına, –Pearl Harbor baskını hariç– düşman bombası değmemişti. Başta ağır sanayii olmak üzere, ekonomisi öyle büyümüştü ki, o büyümeyi savaştan sonra koruyabilmesi, ülkesi dışında yeni yeni pazarlar bulmasına bağlıydı.

"İki büyük"ten ikincisi olan Rusya, ülkesinin genişliğine rağmen, tabiî, Amerika kadar zengin değildi. Üstelik, ağır bir Alman işgali yaşamıştı. Fakat savaştan sonra, işgal altında tuttuğu toprakların imkânlarından faydalanarak toparlanmaya başlamıştı. Almanya'nın doğusundaki fabrikaları –savaş tazminatı alma gerekçesiyle– söküp ülkesine taşımıştı. Doğu Avrupa ülkeleriyle yaptığı ayrıcalıklı ekonomik antlaşmalarla, onların kaynaklarından da faydalanmaya başlamıştı.

Gerek kendi ülkesindeki gerekse kendi kontrolü altına aldığı ülkelerdeki gücünün iki kaynağı vardı:

Biri rejiminin otoriter yapısıydı. Her türlü muhalefeti acımasız metotlarla sindirebiliyordu.

İkincisi ideolojisiydi. Onunla insanlara daha adil bir dünya için umut verebiliyordu.

İnsanın insanı sömürmesine son... Herkese gerçek eşitlik... Beşikten mezara kadar kamusal güvence... Parasız konut, parasız eğitim, parasız sağlık...

Bunlar, gerçi, ulaşılması kolay olmayan hedeflerdi. Ama "ulaşılması mümkündür" iddiası, 1917 ihtilalinden beri geçerliğini koruyordu.

Kaldı ki, bunun Sovyetler Birliği'ndeki büyük şehirlerde ve yerel merkezlerde –bazısı pilot uygulamalar halinde de kalsa– birçok başarılı örneği ortaya çıkmıştı.

O hedefler, sadece Sovyetler Birliği'nde veya Sovyet blokundaki ülkelerde komünizm propagandası altında tutulan insanları et-

Almanya'nın Sovyet işgal bölgesindeki bir dergide Ekim Devrimi'nin yıldönümü kapağı. İşte komünizm: İşçisi, köylüsü, öğretmeni, öğrencisi, kadını, erkeği, çocuğuyla herkes, hep birlikte, mutlu bir geleceğe yürüyor.

[illegible]lemekle kalmıyordu. Karşı bloktaki –komünizmin yasak olmadığı– Fransa ve İtalya gibi ülkelerde de milyonlarca kişiyi etkiliyordu. Hatta, komünizm propagandasının tamamen yasak olduğu ülkelerde bile, daha iyi bir dünya arayan insanları etkiliyordu. Beni etkilediği gibi...

Amerika'yı yönetenler de bunun farkındaydı. Görüyorlardı ki, Rusya'nın ekonomisi ve silah gücü Amerika'nın hayli gerisindeydi ama ideolojik gücü, aradaki açığı kısmen de olsa kapatabilirdi.

Aradaki dengeyi hesaplarken, o gücü yabana atmamak ve ona karşı da önlemler almak gerekirdi.

Avrupa'da o sırada, Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan, Rusya'nın zoruyla "komünistleşmiş"lerdi.

Yugoslavya ve Arnavutluk da, Rusya'nın zorlamasına ihtiyaç kalmadan kendi iç dinamikleriyle komünistleşmişlerdi.

Amerika'nın o altı ülkeye karşı yapabileceği başka bir şey yoktu. Ama henüz o duruma gelmemiş ülkeler vardı ki, Amerika onların da aynı yola girmesini önlemek istiyordu.

Çekoslovakya, o yolun ağzındaydı. Seçimlerde Komünist Parti birinci parti olmuştu. Gerçi kurulan hükûmet bir koalisyon hükûmetiydi. Fakat başbakanı (Gottwald) komünistti. Polis güçlerini yöneten İçişleri bakanı da... Komünist olmayan ve Batı'yla iyi ilişkileri sürdürmek isteyen bakanları saf dışı etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Çekoslovakya bir yana, Fransa ve İtalya gibi demokratik rejime sahip ülkelerde de komünist partiler güçlenmişti. Bu, o ülkelerde bile –hem de tamamen demokratik usullerle– komünist iktidarların kurulabileceğini akla getiriyordu.

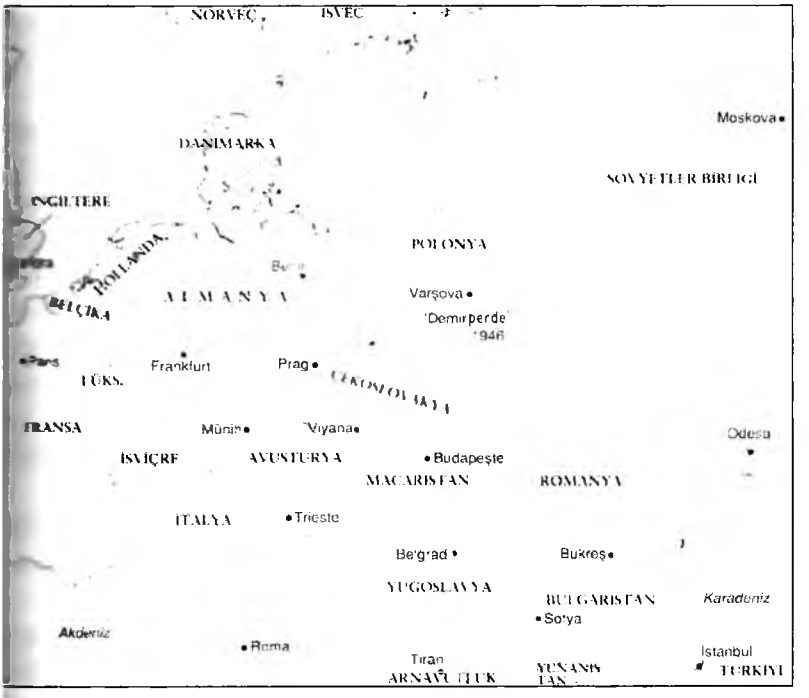
Hele iç savaşın devam ettiği Yunanistan'da...

Asya'ya gidersek, Çin'de... Mao'nun ordularının kesin zafere yaklaştığı, dünyanın en çok insanı barındıran ülkesinde...

Komünizm oralarda, birçok kişi için, uğrunda ölünebilecek bir ideal haline gelmişti.

Churchill'in başbakanlıktan ayrıldıktan sonraki en ünlü konuşması, Amerika'daki "Demirperde"li konuşmasıydı.

İlk defa Churchill'in kullandığı "Demirperde" deyiminin –1948 yılı başındaki– Avrupa haritasına yansıması... Çekoslovakya henüz "perde"nin doğu tarafına geçmemiş. Almanya gibi Avusturya'nın da kuzeydoğu bölümü henüz Sovyet işgali altında... Güneydoğu'daki Demirperde bölgesi, Yunanistan ve Türkiye sınırına dayanıyor. Yugoslavya da henüz Doğu Bloku'ndan sayılıyor.

Demirperde

Amerika'nın orta vadeli amacı, elbette Rusya'yı da, komünizmi de geriletmekti. Ama kısa vadedeki amacı, durduğu yerde durdurmaktı. O zamanki adıyla "Demirperde"nin sınırlarının genişlemesini önlemekti.

Bunun yolu da, "tehlike" sınırındaki ülkeleri Sovyet ideolojisinin etkisinden kurtarmaktı. Ona karşı "Batı"nın ideolojik propagandasını etkili hale getirmekti.

"Demirperde" deyimi 1940'ların sonlarında ve 1950'lerde en fazla kullanılan deyimlerden biridir. Bunu ilk defa Winston Churchill kullanmıştı. Başbakanlıktan ayrılıp muhalefet görevine geçtikten sonra, 1946 Martı'nda Truman tarafından Amerika'ya davet edilmişti. Onuruna görkemli bir program düzenlenmişti. Truman onu, kendi doğduğu şehre (Missouri'de Fulton) götürmüştü. Churchill, şehrin kolejinde tertiplenen törenli toplantıda

dünya olaylarına değinen bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında o deyimi kullanmıştı. Şöyle:

"Avrupa kıtasına, Baltık Denizi'ndeki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar bir 'Demirperde' çekilmiştir."

Bu deyim, daha sonraki yıllarda Sovyet-Amerikan ilişkileri gerginleştikçe sık sık kullanılır olmuştu. Amerika'nın komünizme karşı propanganda sloganlarından biri haline gelmişti. Gazeteler, dergiler, buna göre "Demirperde" haritaları yayımlamaya başlamışlardı. "Demirperde"yi konu alan, hatta doğrudan doğruya "Demirperde" adını taşıyan ve Demirperde gerisindeki hayatın ne kadar çekilmez olduğunu anlatan romanlar yazılıyordu, filmler çekiliyordu.

Bunlar, Amerikan yönetimi tarafından çeşitli şekillerde teşvik ediliyordu. Parasal katkılar da dahil, çeşitli yollardan destekleniyordu.

Bunun tersine yayınlar da, çeşitli yollardan önleniyordu. Amerikan Kongresi'nin "Amerika karşıtı faaliyet"leri izleyen bir komisyonu vardı. Bu, birdenbire hareketlenmişti. Hollywood'un ünlüleri dahil, birçok sanatçıyı, yazarı, düşünürü sorguya çekiyordu.

Bu sorgulamalar, ileride McCarthy adındaki ünlü senatörün gayretleriyle daha da genişleyecekti. Hollywood'dan birçok sanatçıyı iş bulamaz hale getirecekti. Bazılarını –Charlie Chaplin dahil– Amerika'yı terk etmek zorunda bırakacaktı. Dünya tarihine bir "Cadı kazanı" faaliyeti diye nitelenerek geçecekti. Dönemin adı da "McCarthy dönemi" olacaktı.

Tabiî, o dönemin koşullarından faydalananlar da olacaktı. Demirperde gerisinin ne kadar dehşet verici olduğunu anlatan yazarlar, senaristler, rejisörler, oyuncular da ödüllendirilecekti.

Viktor Kravçenko'nun "hürriyet"i seçişi

O kampanya sırasında yazılan kitaplar, çevrilen filmler, tabiî, Türkiye'ye de geliyordu.

Kampanyanın o zamanki ünlü kitaplarından birini hatırlıyorum. Viktor Kravçenko adındaki bir Sovyet memurunun Amerika'ya sığınarak yazdığı *Hürriyeti Seçtim* kitabını...

Kravçenko, yüksek derecede bir Sovyet memuruydu. Moskova'da büyük sanayi gruplarından birinin genel müdürüydü. Gençliğinden beri Komünist Parti üyesiydi. Kızıl Ordu'da da görev yap-

Adı da *Demirperde* olan bir Demirperde filmi... Dönemin en moda filmlerinden biri... Konusu, bir yanda perdenin arkasındaki "kötü"ler, bir yanda öte taraftaki "iyi"ler.. Tabiî, sonuçta "iyi"ler kazanacak ama, bu kolay olmayacak...

[illegible] Savaşın son döneminde Sovyet hükûmeti tarafından Amerika'ya "satın alma komisyonu" mensubu olarak gönderilmişti. Washington'da görevdeyken, Sovyet mercilerine istifasını gönderip Amerikan makamlarına sığınmıştı.

Savaşın son yılındaki olay bir süre sonra unutulmuştu. Fakat Kravçenko'nun soğuk savaşın başlamasından sonra yazdığı kitap kısa zamanda dünyanın bütün dillerine çevrildi. O arada Türkçe'ye de... Birçok ülkede, büyük bir reklam kampanyasının eşliğinde geniş yankılar yaptı. Kravçenko dünyanın en ünlü adamlarından biri haline geldi.

Türkiye'de de öyle oldu. Kitap çok sayıda baskı yaptı. Özeti gazetelerde yayımlandı. Kravçenko'nun adı da "Hürriyeti seçtim" kitabı da, herkes tarafından bilinir oldu. Rusya'dan veya diğer komünist ülkelerden kaçıp Batı ülkelerine geçenler için atılan gaze-

O yılların en ünlü isimlerinden biri... Amerika'ya sığınan eski Sovyet memuru Kravçenko ve Türkiye'de çok satan kitabı...

te başlıklarında "Hürriyeti seçti" denilmeye başlandı.

Kravçenko, kitabında Sovyetler Birliği'nde yaşadıklarını anlatıyordu. Özeti, Sovyet rejiminin insanlık dışı bir rejim olduğuydu.

Bu ve benzeri kitaplar, Türkiye'de olduğu gibi, Amerikan etkisi altındaki her ülkede büyük ilgi topluyordu. Kanada'dan İngiltere'ye, Portekiz'den Japonya'ya kadar...

Rusya'nın etki alanına giren ülkelerde de durum bunun tam tersineydi. Oralarda da "kapitalist emperyalist" Amerika'nın başkalarını nasıl sömürdüğünü anlatan yayınlar birbirini izliyordu... Polonya'dan Bulgaristan'a, Romanya'dan Macaristan'a kadar...

Roma ve Kartaca

Bu gelişmenin iki taraf açısından da kurumsallaşmasının başlangıcı, "Truman Doktrini"dir... Yunanistan'la birlikte Türkiye'ye de yardım yapılmasını öngören, dolayısıyla bizi çok yakından ilgilendiren doktrin...

Bunun hikâyesini, burada biraz yakından anlatalım:

Truman Doktrini, Başkan Truman'ın 1947 yılının 12 Mart'ında Kongre'de okuduğu konuşmasının adıdır. Bunun biz Türkler için anlamı, Sovyet tehlikesine karşı bize verilecek Amerikan yardımının ve desteğinin belgesi olmasıdır. Amerika için anlamı ise çok daha geniş kapsamlıdır. Bu belge Amerika'nın "iki bloklu

Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın iki mimarı: Dışişleri Bakanı General George Marshall (solda), yardımcısı (sonraki Dışişleri bakanı) Dean Acheson... Truman Doktrini'ni anlatmakta Acheson, Marshall'dan daha başarılıydı.

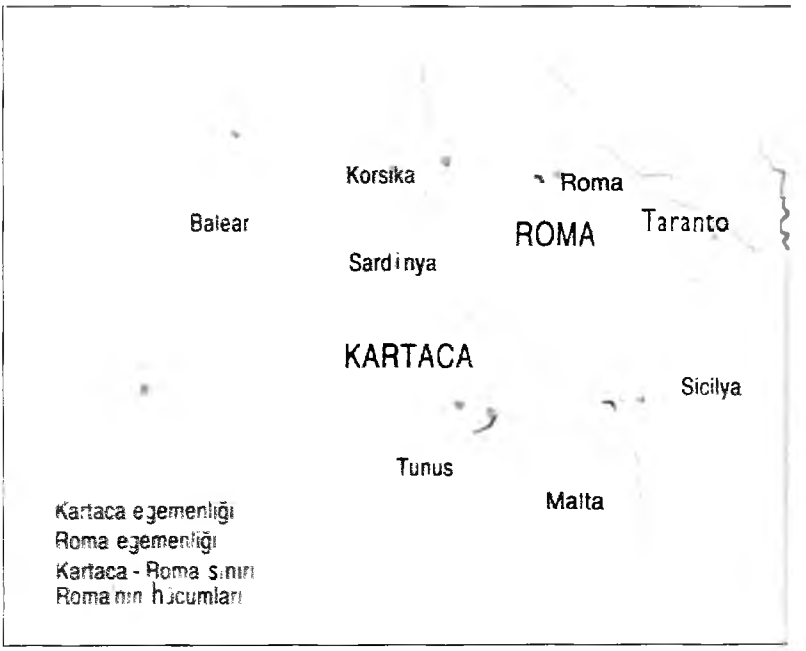
...ya" düzeniyle ilgili resmî felsefesini oluşturur.

Bu "oluşum"un ilk aşaması kolay değildi. Başkan Truman, Av...daki Rus yayılmacılığına karşı, İngiltere, Fransa gibi ülkele...ve Almanya'nın, Avusturya'nın, İtalya'nın Amerikan işgali altın...bölgelerine bir miktar ekonomik yardım yapıyordu. Bu, ...erikan Kongresi'ndeki iki partinin mensuplarınca doğal karşı...yordu. Fakat yardım edilecek ülkelerin sayısının artmasına, ...gre'deki Cumhuriyetçiler karşıydılar.

Hele Yunanistan ve Türkiye gibi Avrupa'nın "kenar"ındaki iki ...için özel bir yardım programı düzenlenmesini "lüks" sayıyor... "Amerika'nın kendi iç sorunları var. Artık biraz da onlara ...alım. Paramız varsa onlar için harcayalım" diyorlardı.

Ayrıca, Yunanistan ve Türkiye'yle ilgili şöyle bir durum vardı: ...iki ülkenin savaş sırasındaki müttefikleri İngiltere'ydi. Onları ...yet emellerine karşı koruma "görev"i de, İngiltere'ye ait sayı...du. Ama İngiltere'nin hali malum, savaş yorgunuydu. "Büyük ...let" iddiasında olmayı bırakmıştı: Yunanistan ve Türkiye'yle ...olarak da Amerika'ya "Ben bu ülkelere yardım edemem, sen ..." diye başvuruda bulunmuştu.

Truman, durumu kendi iç kabinesinde değerlendirmiş, öneriyi ...bul etmeyi uygun bulmuştu. Fakat bunu, Kongre'ye kabul ettir...kolay değildi. Sadece Cumhuriyetçiler değil, bazı Demokrat...bile "Bu iş bizim işimiz değil, İngilizlerin işi" diyorlardı. İngi-

MÖ 200'lü yılların dünyasının merkezi Akdeniz'di. Orada, öteki milletleri geri plana iten iki büyük güç ortaya çıkmıştı: Roma ve Kartaca... Birbirleriyle kıyasıya çekişiyorlardı. Acheson, ABD'yle Rusya'nın durumunu buna benzetiyordu.

lizleri klasik deyimle "Kendi kestanelerini ateşten çıkartmayı Amerikalılara yüklemek"le suçluyorlardı.

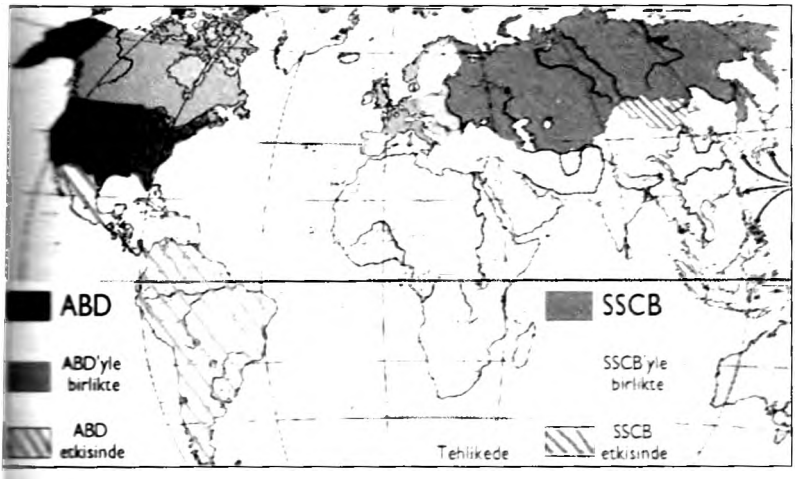
Sonrası şöyle oldu:

Başkan Truman, lider durumundaki Kongre üyelerini ikna etmek için, Beyaz Sarayda bir toplantı düzenledi.

Bu, gizli bir toplantıydı. İçeriği sonraları yapılan yayınlarla öğrenilecekti. Önce zamanın Dışişleri bakanı emekli general Marshall konuştu. Marshall savaş sırasının ve sonrasının çok önemli bir askeriydi. Politikacı olarak da –bir süre sonra– kendi adını taşıyan "Marshall Planı"yla tarihe geçecekti. Fakat bu gibi "ikna" toplantılarında fazla başarılı değildi. Konuşması kuru ve sıkıcıydı. Yunanistan'la Türkiye'ye yardım etmenin stratejik önemini anlatmaya çalıştı. Fakat inandırıcı olamadı. Cumhuriyetçi Kongre üyeleri "Artık yeter. Kendi işimize bakalım" demeye devam ediyorlardı.

Durumu, Marshall'ın yardımcısı Dean Acheson kurtardı. (Sonradan Marshall'ın yerine Dışişleri bakanı o olacaktı.) Bakanından izin isteyip söz aldı. Heyecanlı bir konuşma yaptı.

Acheson 50 yaşlarındaydı. Hukukçuydu. Genel kültürü geniştı. İyi yetişmiş bir politika teorisyeniydi. Giyim kuşamı yerindeydi

Dean Acheson'un benzetmesiyle, XX. yüzyılda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dünyanın Roma'sı ABD ise, Kartaca'sı Sovyetler Birliği'ydi. İki büyük devletin ikisi de dünyaya tek başına egemen olmaya çalışıyordu. Acheson'a göre, ikisinden biri bu mücadeleyi kaybedecekti. Kaybeden, ABD olmamalıydı.

...bıyığı bakımlıydı. Sadece konuşmasıyla değil, görünüşü ve ...larıyla da etkiliydi.

Komünizm tehlikesinin giderek büyüdüğünü vurguladı. Gidiş ...le devam ederse, Rusya'nın yakın bir gelecekte tüm dünyada ...dak bir üstünlük kuracağını söyledi, şu saptamayı yaptı:

"Dünyada yalnız iki büyük devlet kalmıştır: Antik zamanlardan beri görülmemiş bir durumla karşı karşıyayız. Roma'yla Kartaca'nın karşı karşıya geldiği günlerden beri dünyada böyle bir güç kutuplaşması görülmemiştir."

Roma ve Kartaca... Birbirleriyle mücadele ederken Akdeniz ...gesinin her köşesinde defalarca karşı karşıya gelen iki dev... O zamanların –İsa'dan önceki III. ve II. yüzyılın– dünyası, ...en Akdeniz merkezli... Akdeniz'e ikisinden biri egemen olun...a kadar, o mücadele devam etmiş...

Acheson'a göre, başka çare yok, XX. yüzyılda da öyle olacak. ...yaya ya Rusya egemen olacak, ya Amerika...

Dean Acheson'un tercihi, tabiî, dünyaya Amerika'nın egemen ...masıydı, Rusya'nın o iddiasını kaybetmesiydi.

Acheson, bunu vurgularken, eski Roma'nın ünlü senatörü Ca...yu andırıyordu. Çok bilinen bir anekdottur: Cato Roma'yla ...rtaca arasındaki savaşın bitmesinin tek şartı olduğunu öne sü-

rermiş. O şartı da Senato'da yaptığı –her konudaki– her konuşmasının sonunda tekrar edermiş. Ele aldığı konu ne olursa olsun... Roma şehrinin imar sorunlarından da söz etse, eğitim konularına da değinse, kürsüden inmeden önce:

"Ayrıca şu görüşümü de belirteyim" deyip o "şart"ı –son söz gibi kullandığı– ünlü cümlesiyle söylermiş:

"Kartaca yıkılmalıdır!"

(Diplomatik literatüre geçen Latince'siyle: "Delenda est Carthago!")

Sonuçta Cato'nun dediği olmuş. Kartaca yıkılmış. Dünyanın egemeni Roma olmuş.

Acheson da tezini Cato gibi heyecanla savunurken "Sovyetler Birliği yıkılmalıdır" der gibiydi. Gerçi o dileği, ancak elli küsur yıl sonra gerçekleşecekti ama, o sırada ortada hiç de öyle işaretler yoktu.

Tam tersine, Sovyetler Birliği'nin –yıkılması bir yana– dünya üzerindeki yayılması daha da artıyordu.

Acheson mücadeleyi Amerika'nın kazanması için şu ilkelerin benimsenmesini istedi:

1- Amerika, Sovyet saldırganlığı veya kendi içlerindeki komünizmin baskısı karşısındaki tüm ülkeleri güçlendirmelidir.

2- Bununla, sadece o ülkeleri değil, onlardan da önemli olarak, Amerika'yı savunmuş olacaktır.

3- Amerika'yı savunmak da, sadece Amerikan topraklarını değil, evrensel insan hak ve hürriyetlerini savunmaktır. Çünkü onların koruyuculuğunu, en başta Amerika yapmaktadır."

Dean Acheson'un önerileri, havayı değiştirdi. Beyaz Saray'a Truman'ın projesini reddetme kararıyla gelen Cumhuriyetçi senatörler, onu dinledikten sonra konuya başka türlü bakmaya başladılar.

Sovyet tehdidi altındaki ülkelere yardım etmek, bu anlatıma göre, "Amerika'yı savunmak"la eşanlamlı oluyor, "Amerika'nın iç sorunu" haline geliyordu. Dolayısıyla Cumhuriyetçilerin "Biz iç sorunlarımıza bakalım" politikasının içine girebiliyordu.

Cumhuriyetçiler Truman'ın projesini kabul ederlerse, bunu seçmenleri önünde "Yoksa Ruslar gelecek. Burayı da işgal edecek" gerekçesiyle savunabilirlerdi.

Başkan Truman, adını taşıyan doktrinini Kongre önünde açıklarken.

Acheson'a sorular sordular... Aldıkları cevapları da ikna edici buldular. Projeyi kabul ettiler.

Bu işin, Amerika'nın iç politikasıyla ilgili yanı... Acheson'un tezin özgürlüklerle ilgili üçüncü maddesi de, tezin dış dünyaya anlatılmasını kolaylaştırıyordu. Amerika'nın "kendini savunma"ya önem vermesini bencil bir içgüdü olmaktan çıkarıyor, ona biraz idealist bir anlam kazandırıyordu: "Biz kendimizi savunurken, aynı zamanda evrensel özgürlükleri savunuyoruz" anlamını...

Yani: "Amerika eşittir özgürlük..." Veya: "Özgürlük eşittir Amerika..."

Amerikan dış politikasının temel iddiasını, artık bu denklem oluşturuyordu.

"İki yaşam biçimi"

Başkan Truman, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım projesini Kongre'ye sunarken, o iddiayı kullandı.

Dünyanın bu "iki blok"lu halini "Dünyada iki yaşam biçimi var" diye özetledi ve şunları söyledi:

"Birinci yaşam biçimi, çoğunluğun isteğine, iradesine dayanır.

Özellikleri arasında özgür kurumlar vardır, özgür seçimler ve seçilmiş hükûmet vardır. İfade özgürlüğü ve din özgürlüğüyle birlikte tüm kişisel özgürlükler güvence altındadır. Kimseye siyasal baskı yapılamaz.

İkinci yaşam biçimi, çoğunluğa zorla kabul ettirilen azınlık iradesiyle oluşur. Dayanakları, terör ve baskıdır. Basın ve radyo kontrol altındadır."

Amerika'nın gözünde, dünyanın ikiye ayrılmış halinin özeti buydu.

"Özgürlükçü yaşam biçimi"ni "baskıcı yaşam biçimi"ne karşı korumak gerekiyordu.

Yunanistan ve Türkiye'ye yapılması planlanan yardımın gerekçesi buydu.

Aynı gerekçe, daha sonra, Avrupa'nın tüm "özgürlükçü" ülkelerini kapsayan Marshall yardımının da gerekçesi olacaktı.

Kominform'dan cevap

Truman Doktrini'ne ve onu izleyen Marshal yardımına Stalin'in tepkisi gecikmedi. O da dünyadaki komünist partileri bir araya getiren yeni bir organizasyon kurdu.

Bu organizasyon, Lenin'in kurduğu Komintern'in yerine geçiyordu. Adı Kominform'du.

Kominform ilk toplantısını Polonya'da yaptı ve Stalin'in temsilcisi Andrey Jdanov'un konuşmasıyla açıldı.

Dünya'nın ikiye ayrılmış hali için Jdanov'un yaptığı özet de şuydu:

"Dünyada iki karşıt blok vardır.

Biri, sosyalizmi ve demokrasiyi kendine ilke edinmiş olan (sosyalist) bloktur.

Öteki, gericiliğin ve savaşın temsilcisi olan (emperyalist) bloktur."

Dünyanın iki bloklu dünya haline gelişinin Sovyetler'ce oluşturulan felsefesi de, böylece resmîleşmiş oldu.

Bu durumda biz Türkiye olarak, Amerika'nın gözünde "özgürlükçü" bir ülkeydik, Sovyetler'in gözünde de "gerici" bir ülke...

Tabiî, bizi o sırada, Sovyetler'in değil, Amerika'nın gözündeki durumumuz ilgilendiriyordu.

Marshall Planı'na başlangıçta Doğu Avrupa ülkeleri de davet edilmişti. Çekoslovak hükümeti daveti kabul etmek isteyince Stalin devreye girdi, bunu önledi. "Prag darbesi" süreci başladı. O süreçte önce hükûmet düşecekti. Sonra da bağımsız Dışişleri bakanı Masaryk "pencereden düşecekti".

Marshall Planı ve Çekoslovakya

Marshall Planı, Truman Doktrini'nin gereğini tüm Batı Avrupa'ya uygulayan plandır.

Amerikan Kongresi, Başkan Truman'ın o ünlü konuşmasından sonra Yunanistan ve Türkiye'yi "komünist blokun şerri"nden korumak için 400 milyon dolarlık ekonomik yardım paketini kabul etmişti. Bir süre sonra da, aynı gerekçeyle, Avrupa'nın diğer ülkeleri için toplam 5,3 milyar dolarlık bir ekonomik yardım paketini hazırladı etti.

Marshall Planı'nın, ilk taslağı ve sunuş şekli başkaydı. İdeoloji gözetmeden hazırlanmış gibiydi. Amacı, savaştan zarar gören tüm ülkelere yardım etmekti. Rusya dahil, Rusya'nın kontrolü altındaki Avrupa ülkeleri dahil... Plan, katılmayı kabul edecek ülkeler arasında bir uluslararası işbirliği örgütü kurulmasını öngörüyordu.

Bunun için Paris'te bir toplantı düzenlenecekti. Avrupa'da savaş zararına uğrayan tüm ülkeler oraya çağrılacaktı. Amaç, hangi ülkenin hangi tarafta olduğuna bakmadan "tüm Avrupa'yı kalkındırmak"tı.

Çağrının kapsamının geniş tutulması, belli ki, taktik gereğiydi. Rusya'nın bunu reddedeceği belliydi. Kontrolü altındaki ülkelere engelleyeceği de... Ama Avrupa'da bir Çekoslovakya vardı ki, henüz Rusya'nın blokuna girmemişti. "Ortada" sayılırdı. Bu çağrıyı kabul edebilirdi ve bu sayede Rus baskısından kurtulabilirdi.

Çekoslovakya'da hükûmet tüm partilerin katıldığı bir koalisyon hükûmetiydi. Gerçi başbakanı ve İçişleri bakanı komünistti. Çünkü Komünistler 1946 seçimlerinde yüzde 38 oyla birinci parti olmuşlardı. Ama mutlak çoğunluğu elde edememişlerdi. Bakanlıkların büyük bir kısmı, öteki partilerdendi. Dışişleri bakanı bağımsızdı. Ülkenin en saygın devlet adamlarından biriydi: Jan Masaryk...

Jan Masaryk Çekoslovakya'nın 1918'deki kuruluşunun mimarı ve ilk cumhurbaşkanı Tomás Masaryk'in oğluydu. Kendisi de diplomatik görevlerde bulunmuş, uzun yıllar Londra büyükelçiliği yapmıştı. Alman işgali sırasında direnişçi sürgün hükûmetinin de Dışişleri bakanıydı.

Ayrıca, cumhurbaşkanlığında, gene bir saygın politikacı vardı: Edvard Beneş... O da ülkenin işgalden önceki eski cumhurbaşkanlarındandı.

Bu yapı içindeki Çekoslovak hükûmetinin izlemeye çalıştığı dış politika, iki blok arasında bir denge politikasıydı. Ülkenin Komünist Partisi yöneticilerinden en azından bir kısmının tercihi de o yöndeydi.

Çekoslovakya, "Tüm Avrupa'nın kalkınması"nı hedefleyen bir yardım çağrısını kabul edebilirdi.

"Bağımsız gittim, esir döndüm"

Bu tahmin, başlangıçta doğru çıktı:

Rusya, Marshall Planı'yla ilgili kısa bir sondaj görüşmesinden sonra "Bu emperyalizmin bir oyunudur" dedi. Paris toplantısına katılmayı reddetti... Bulgaristan'a, Romanya'ya ve Macaristan'a da ret kararı aldırttı. Polonya, Rusya'ya "Bunu kabul etsek daha doğru olmaz mı?" diye soracak oldu. Onu da susturup aynı yola soktu.

Fakat, Çekoslovak hükûmeti o arada, komünist başbakanı da dahil olmak üzere, oybirliğiyle bir karar almıştı. Dışişleri Bakanı Jan Masaryk'in yaptığı temasların sonucunu dinlemişti. Amerikan çağrısını kabul etmişti. Paris toplantısına katılacaktı. Bunu bir basın açıklamasıyla tüm dünyaya da duyurmuştu.

Bu duyuru, Amerikan çevrelerinde büyük bir memnunluk yarattı. Taktik tutmuştu. Çekoslovakya'nın Amerikan yardımını kabul etmesi, onu Rusya'ya yakın durma zorunluluğundan kurtarabilir, Batı Bloku'na yaklaştırabilirdi.

Aslında, Çekoslovak hükûmetinin –komünistlerinin de katılı-

–aldığı bu kararın nedeni, siyasî olmaktan çok ekonomik. Ülke büyük bir gıda sıkıntısı karşısındaydı. Batı'dan gelecek yardım, o sorunu çözmenin yolu olarak görünüyordu.

Amerika için ise bu, Avrupa'daki Rus yayılmacılığını durdurma mücadelesinde önemli bir avantaj oluşturacaktı.

Bu hesap kısa bir süre sonra bozuldu. Çünkü şöyle bir gelişme oldu:

Stalin, Çekoslovak hükûmetine "Bu kararı geri alın" diye bir mesaj gönderdi. Bizzat komünist başbakan Gottwald buna "'Geri alamayız. Çünkü ilan ettik. Karşı tarafa da resmen bildirdik" diye cevap verdi.

Bunu, Stalin'in Gottwald'la birlikte bağımsız Dışişleri bakanı Masaryk'e ilettiği bir "Moskova davet"i izledi.

Başbakanla Dışişleri bakanı Prag'dan Moskova'ya uçtular... Stalin onları saatlerce beklettikten sonra sabaha karşı kabul etti. Azarladı. Amerika'nın çağrısını kabul etmeyi Rusya'ya karşı düşmanlık sayacağını ve bunun önlemlerini alacağını söyledi. Yani açık açık tehdit etti.

İki politikacının Prag'a dönüşünden sonra Masaryk'in yakınlarına söylediği bir cümle, sonradan siyasî tarihe geçti. Şöyleydi:

"Moskova'ya hür ve bağımsız bir devletin Dışişleri bakanı olarak gittim. Bir Sovyet esiri olarak döndüm."

Sonuçta, Çekoslovak kabinesi bir kere daha toplandı. Paris konferansına katılma kararını geri aldı. Bunu resmen açıkladı.

Bu, Çekoslovakya'nın iki blok arasındaki denge politikasının "sonunun başlangıcı"ydı.

"Sonunun sonu"nun gelmesi de gecikmedi. Bir kabine krizi çıktı. Komünistlerin sokak gösterileri başladı. Yeni kabine gene Gottwald'ın başkanlığında, ama bu defa komünist bakanların egemenliği altında kuruldu. Kabinede "bağımsız" olarak bir tek Dışişleri Bakanı Masaryk kalmıştı. O da, nedeni hâlâ bilinmez, "intihar" diye açıklanmıştır, bir gün Dışişleri bakanı ikametgâhının penceresinden düştü, öldü.

Cumhurbaşkanı Beneş de istifa etmek zorunda kaldıktan sonra Komünistler, yeni bir yasayla ülkede, diğer komünist ülkelerdekine benzer bir düzen kurdular.

"Prag darbesi" diye anılan süreç tamamlandı. Çekoslovakya Avrupa'da iki blok arasında "ortada" bir devlet olmaktan çıktı. "Demirperde" tarafına geçti.

Avrupa'nın "16'lar"ı

Böylece, Paris Konferansı'na Amerika'nın çağırdığı ülkelerden 17'si değil, 16'sı katılmış oldu. Truman yardımını da almakta olan Yunanistan ve Türkiye de onların arasındaydı.

Ötekilerin başında Amerika'nın savaş sırasındaki iki müttefiki geliyordu: İngiltere ve Fransa... Yardımın aslan payını onlar alacaktı.

Sonra, savaşın büyük bölümünde Almanların ortağı iken son dakikada Amerika'nın yanına geçen İtalya geliyordu.

Daha sonra da, Amerika'nın savaştaki baş düşmanı Almanya'nın Batılıların işgali altındaki bölümü... Batı bölümünün ayrı bir devlet olacağı, Rus işgali altındaki doğu kesiminin de kendi haline bırakılacağı belli olmuştu. Fakat bu henüz resmen gerçekleşmediği için, Batı Almanya "16'lar" arasına resmen girememişti: Ama o vakte kadar yardımdan faydalanacaktı.

Savaştan sonra Almanya'dan yeniden ayrılan Avusturya da dörtlü işgal altındaydı. Fakat orada işgal altında da olsa Avusturyalıların yönetimindeki bir devlet kurulmuştu. O da "16'lar" arasındaydı.

Ötekiler, Benelüx devletleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg), İskandinav devletleri (İsveç, Norveç, Danimarka, İzlanda) ile İrlanda, Portekiz ve İsviçre'ydi.

Bir de o sırada İtalya ile Yugoslavya arasında anlaşmazlık alanı halinde kalıp Birleşmiş Milletler'in himayesine verilen Trieste bölgesi vardı. O da toplantıda, Almanya gibi, 16'lara ek olarak yer almıştı.

Marshall Planı'ndan faydalanmak üzere bir araya gelen "16'lar"ın Paris toplantıları uzun sürdü... Hepsinin ekonomik ihtiyaçları büyüktü. İhtiyaçların listeleri yazıldığı zaman hayli büyük bir rakam ortaya çıkıyordu. Bu, kesile kesile ancak 17 milyar dolara kadar indirildi ve Amerikan yönetiminin önüne o şekilde gitti.

Dışişleri Bakanı Marshall, planını, Kongre'ye sunmadan önce Kongre üyeleri arasında bir nabız yoklaması yaptı. Aldığı sonuca göre, yardıma daha da keskin bir indirim uyguladı. Kongre'den talep ettiği miktarı 6,8 milyar dolar olarak saptadı.

Kongre de 17 Şubat 1948'deki toplantısında bunda bir kesinti daha yaptı. Toplam rakam, 5,3 milyar dolar oldu. Bu yardım, on beş ay içinde yapılmış olacaktı. Daha sonrası için gene Kongre'nin kararı gerekecekti.

O arada "16'lar" devamlı bir örgüt haline geldiler. Örgütün adı "Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü" (OEEC) oldu. Merkez edin-

Marshall Planı'nı öven broşürlerin, afişlerin, planın kapsamına giren her ülkede kullanılması, yapılan antlaşmaların gereğiydi. Fotoğrafta Fransız afişi: "Marshall Planı'yla yeni ve daha gelişmiş bir Avrupa işbirliği." Alman afişi: "Dikkat inşaat var... Marshall Planı'yla ileriye doğru."

Paris'te eski bir şatoya yerleşti. Kendine bir genel sekreter seçti. Üyesi olan ülkelerin her biri oraya, birer devamlı temsilci gönderdi.

Marshall Planı'nın uygulanması, büyük bir propaganda kampanyasının eşliğinde başladı. Bunun temelinde, Amerika'nın, yardım alacak devletlerle tek tek yaptığı antlaşmaların hükümleri vardı. Yardım alanlar, yardımın kaynağını ve işleyişini açıklayan yayınlar yapma yükümlülüğü altına giriyorlardı.

Önce "komünistleri güçlü ülkeler"...

Yardımın öncelikli olarak gönderildiği iki ülke, Fransa ve İtalya'ydı. Hatta o iki ülkeye yardımlar, Kongre'den –planın kabulünden önce– alınan bir kararla, biraz daha önceden başlamıştı. Bunun nedeni belliydi: İki ülkede de komünistler ve ortakları çok güçlüydüler.

Fransa'da Maurice Thorez'in başkanlığındaki Komünist Parti, Meclis'te en fazla milletvekili olan partiydi. Ülkenin Alman işgalinden kurtuluşundan sonraki iki buçuk yıl içinde kurulan koalisyon hükûmetlerine katılmıştı. 1948 yılında artık hükûmetin dışın-

daydı ama, yeni seçimlerde daha fazla milletvekilliği kazanacağı iddiasındaydı.

İtalyan Komünist Partisi de, ünlü lideri Togliatti'nin başkanlığında varlığını güçlendirmişti. Son olarak İtalyan Sosyalist Partisi'yle birlikte bir "halk cephesi" kurmuştu. 1948 Nisanı'ndaki seçimlere iki parti birlikte katılacaklardı.

Gerek Fransız gerek İtalyan komünist partisinin Moskova'yla yakın ilişkileri vardı. Stalin'in kurduğu Kominform'un üyesiydiler. Liderleri Thorez de, Togliatti de, savaş yıllarının bir kısmını Moskova'da geçirmişti. Söylemleri ne olursa olsun, gelirlerse ülkelerinde Doğu Bloku ülkelerindekine benzer bir rejim kurmak isteyeceklerine şüphe yoktu.

"Avrupa'nın kalkındırılması" sloganıyla başlatılan Marshall Planı'nın –resmen açıklanan amacı başka da olsa– uygulamadaki somut hedefi de, belliydi: Komünistlerin iktidara gelmesi ihtimalinin yüksek olduğu ülkelerde o ihtimali önlemekti.

Evet, kamyonlar, traktörler, gıda maddeleri, her yerden önce Fransa ile İtalya'ya geldi. Hele bir seçim arefesinde olan İtalya'ya, sadece yardım malzemesi de değil, Amerika'nın başka fonlarının da katkısıyla, bol miktarda propaganda malzemesi de geldi... Afişler, pankartlar, broşürler, el ilanları... Bir kısmında "özgürlükçü Batı"nın iyiliği, bir kısmında da "komünist Doğu'nun kötülüğü" vurgulanıyordu.

İtalya'daki seçim savaşı

İtalya'da nisan ayındaki genel seçim için İtalyan Komünist Partisi, müttefiki –Pietro Nenni başkanlığındaki– Sosyalist Parti'yle birlikte, ortak bir program yapmıştı. İktidara gelirse demokrasiden ayrılmayacağını vurguluyordu. Hem dış, hem de iç savaşın etkileri altında ezilmiş ve fakirleşmiş olan İtalyan halkına eşitlikçi bir kalkınma vaat ediyordu. Büyük şehirlerde işçi gösterileri düzenliyordu. Yollarda topraksız köylüleri örgütleyip yürüyüşlere çıkarıyordu.

Antikomünist cephenin klasik güç kaynağı ise, Vatikan'ın liderliğindeki Katolik Kilesesi'ydi. Gerçi Vatikan, Mussolini zamanında onunla işbirliği yapmaktan geri kalmamıştı. Yani, İtalya'nın yaşadığı savaş felaketlerinde payı vardı. Ama artık onlar pek hatırlanmıyor ve hatırlatılmıyordu.

İtalya'nın o zamanki nüfusu, 45,5 milyondu. Bunun 45 milyonu en azından resmî sayılara göre, Katolik'ti. Komünist Partisi dahil

[illegible]an seçiminde komünizme karşı propaganda afişleri. Solda: "Oy kullan, yoksa [illegible]enin efendin olacak." Sağda: "Dikkat! Komünizmin bir ÇİZME'ye ihtiyacı var."

[illegible] büyük partiler, Vatikan'la karşı karşı gelmemeye özen gösteriyordu. Ama Vatikan'ın, o sıradaki İtalyan siyasetindeki parti tercihi belliydi: Adı üstünde, kendi partisi gibi gördüğü "Hıristiyan Demokrat Parti"yi destekliyordu.

Amerika da öyle, Batı'nın tüm antikomünistleri de öyle... İtalya da komünistleri yenebilecek olan tek parti oydu... 1946'daki ilk seçimden beri iktidardaki partiydi. Lideri, o sıradaki başbakan Alcide de Gasperi'ydi. Mussolini'nin şerrinden Vatikan'ın araya girmesiyle kurtulmuş antifaşist bir politikacıydı. Faşizm dönemini, Vatikan'da kütüphane memurluğu yaparak geçirmiş, savaştan sonra da Hıristiyan Demokratların başına geçip başbakan olmuştu.

Seçim mücadelesi çok hareketli geçti. Sadece İtalyanlar değil, [illegible] dünya o mücadeleyle ilgiliydi. Türk gazeteleri de öyle... O seçimle ilgili haberleri günler öncesinden vermeye başlamışlardı.

Sonuç: "Kilise+Amerika" desteğindeki Hıristiyan Demokratlar seçimi, beklenenin de çok üstünde bir farkla kazandı. Yüzde 48'luk bir oyla, Parlamento'da mutlak çoğunluk sağladı. 574 milletvekilinden 307'si Hıristiyan Demokrat'tı. Komünistlerle Sosyalistlerin "Halk Cephesi" ise –115'i komünist, 67'si sosyalist olmak üzere– 182 milletvekili çıkarmıştı. Diğer milletvekilleri, küçük partiler arasında paylaşılmıştı. Küçüklerin en güçlüsü, Nenni'nin sosyalistlerinden –komünistlerle ittifaka karşı çıkarak– ayrılıp yeni bir parti kuran "antikomünist sosyalistler"di.

21 NİSAN

ULUS

Meşbur ALTINSU yazıyor

İtalya'daki seçimlere dair alınan son haberlere göre

Komünistler tam bir hezimete uğradı

Yedeksubay Okulunda diploma töreni

Yeni asteğmenler dün Ordudaki yerlerini aldılar

Meclis Başkanı Gl. Ali Fuat

HIRİSTİYAN - DEMOKRAT PARTİSİ HİÇ BEKLEMEDİĞİ BİR ZAFER KAZANDI

de Gasperi yeni kabinede komünistleri hesaba bile katmadığını söylüyor

Türk basını, Batı basını gibi, İtalyan seçimlerini yakından izledi ve sonucu bir zafer sevinciyle ilan etti. Yukarıda Ankara gazetesi *Ulus*'un manşeti...

Böylece, Amerika ve Batı ülkeleri, İtalya'nın da, –Çekoslovakya gibi– komünist bloka kayması korkusundan kurtulmuş oldu.

Fransa'da da, Komünist Partisi tehlikesi, diğer partilerin gelişmesiyle azalmaya başlamıştı. Amerika, orada da rahatlamıştı.

Ancak bu, Batı'yla Doğu arasındaki propaganda savaşının tırmanmasını durdurmadı.

Karşılıklı klişeler

Bir tarafta Truman Doktrini ile Marshall Planı... Planı uygulayacak örgüt olarak OEEC... Öteki tarafta, ideolojik ve siyasi kuruluş olarak Kominform... Daha sonra da komünist ülkelerin "ekonomik dayanışması" örgütü olarak ortaya çıkan COMECON...

Bu kurumlaşmaların verdiği hızla, dünyanın her tarafı, iki blokun doğrudan doğruya veya dolaylı propaganda alanı haline geldi. İki tarafın da, karşı taraf için kullandığı belirli tanımlamalar, değerlendirmeler, semboller klişeleşmişti. Her yerde o klişeler kullanılıyordu.

Amerika'nın siyasî lügatinde "komünistlik" veya daha yaygın kullanımıyla "kızıllık" dünyanın en kötü işlerini yapmanın adı haline gelmişti. Demokrasiyi ve insan haklarını çiğnemek, insanları ezmek, öldürmek, bir parti kadrosu olarak tüm dünyayı ele geçirerek kanlı bir diktatörlük kurmak, komünistlere ait özellikler olarak anlatılıyordu.

Rusların lügatine göre de, bütün kötülüklerin kaynağı Amerika'ydı. Amerika, başta silah tüccarları olmak üzere, büyük ser-

...yet dergisi *Krokodil*'deki "Amerika", ...ndi çıkarları için baskı altına aldığı "Avrupa evi"nin üzerine yerleşmiş, purosunu tüttürüyor.

Bir Amerikan yayınında Amerika'ya komünizmin gelmesi halindeki vahşetin "resmi"... Ve ürkütücü bir soru: "Yarın böyle mi olacak?.."

...ye sahiplerinin çıkarını koruyan koyu kapitalist bir ülkeydi. ...ni emperyalist" metotlarla dünyanın tümüne egemen olmak ...yordu. Tüm ülkenin tüm kaynaklarını ve insanlarını sömür...ek istiyordu.

Tabii, bir şey vardı: Bu karşılıklı kampanyada iki taraf da, siya... literatüründeki olumlu sıfatları sahipleniyor, olumsuz olarak ...lanan sıfatları karşı taraf için kullanıyordu:

Mesela: Amerika komünizme karşı "demokrasi"yi temsil ettiği ...ddiasındaydı. Rusya buna "Senin demokrasin yalancıdır. Asıl de...okrasi bendedir" diye cevap veriyordu. Etkisi altına aldığı ülke...n rejimleri için "komünist" sıfatını kullanmıyordu. O sıfatı ...mpatik bulmayanların çokluğunun farkındaydı. Komünistlik ...rine "sosyalistlik" kelimesini kullanıyordu. O ülkelerin bazıları...n rejimleri, zaten "halk cumhuriyeti" veya "demokratik cumhu...yet" gibi, Batı'da da olumlu sayılan adlar taşıyordu.

Olumsuz anlamdaki sıfatlara gelince... İkisi de onları birbirinin ...ine yapıştırmaya çalışıyordu:

Mesela: Kapitalist sıfatı... Rusya Amerika'ya "kapitalist" der...n. Amerika "Benim ülkemde kapital halka yayılmıştır" deyip ...yet rejimini "devlet kapitalizmi" diye adlandırıyordu.

Aynı şekilde "emperyalist" sıfatını Ruslar "Amerikan emperya-

lizmi" diye kullanıyordu, Amerikalılar da "Sovyet emperyalizmi" diye...

İkili "küreselleşme"

Bunda iki taraf açısından da şöyle bir doğruluk payı vardı:

İki taraf da, dünyaya egemen olmak istiyordu. Ama artık başka ülkeleri eski "müstemlekecilik" usulleriyle işgal etmek yerine, dolaylı metotlar kullanıyorlardı. Etkileri altına aldıkları ülkelerin ekonomik ve siyasal yapılarını kendilerine benzetmeye çalışıyorlardı.

Avrupa'nın batısından Japonya'ya uzanan –Amerikan kontrolü altındaki– bir ülkeler dizisinde kurumlar ve uygulamalar Amerikanlaşıyordu. Avrupa'nın doğusunda –Rusya'nın kontrolü altındaki– ülkelerde de Sovyet rejimine benzer rejimler ve ona uygun yaşam biçimleri yerleşiyordu.

Uzun vadedeki amaçları, dünyanın tümünü kendi ölçülerine uydurmaktı. "Küreselleşme" deyimi, o zamanlar yoktu. Ama istedikleri oydu. Amerika'nınki kendi liberal ekonomisinin küreselleşmesi, Rusya'nınki Sovyet sosyalizminin küreselleşmesi...

Kendi rejimini küreselleştirme iddiası, komünizmin temelinde zaten vardı. Hatta Marx'a göre bu, "tarihin akışının kaçınılmaz sonucu"ydu. Bir gün nasıl olsa gerçekleşecekti. Ama tabiî, komünistlere düşen görev, o sonucun alınmasını çabuklaştırmaktı.

Ekonomik liberalizmin temelinde de aynı iddia vardı. O da "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı altında, her türlü ticaretin ve sermaye dolaşımının tamamen serbestleştiği bir dünya istiyordu. 1940'ların sonlarındaki Amerika, iç siyasetindeki "içe kapalılık" (izolasyonizm) eğilimlerini aşarak o hedefi kendi hedefi haline getiriyordu.

İki taraf da, öteki tarafı birdenbire geriletip kendi büyük "küreselleşme"sini kısa vadede tamamlayamayacağını biliyorlardı. İkisinin de kısa vadedeki amacı, "kendi alanı"nı küreselleştirmekti. Veya "kendi dünyası"nı...

1948 başında henüz NATO ve Varşova Paktı oluşmamıştı. Ama dünyanın bu iki kutuplu hali genel hatlarıyla şekillenmişti. Buna "iki kutuplu" yerine "iki dünyalı dünya" demek daha doğruydu. İki tarafın ideolojileri, rejimleri, metotları ve halklarının yaşam biçimi birbirinden o kadar farklıydı ki, o taraftakilerle bu taraftakiler iki ayrı dünyada yaşar gibiydi.

5

Krallar ve yıldızlar sosyetesi

Yüzyılın düğünü": Prenses Elizabeth'in evlenmesi - İran şahı ile Mısır kralı "eşzamanlı" olarak boşanıyor - Hollywood'daki aşklar ve skandallar

Şimdiki Kraliçe Elizabeth, o dönemde Prenses Elizabeth'ti. İngiltere tahtında oturan VI. George'un kızıydı. Prens Philip'le nişanlıydı. Evlenme töreni dünyanın en ilgi çeken konusu oldu. Başta İngiliz basını, tüm dünya basınında geniş yer aldı. Dergilere kapak yapıldı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasının "iki dünyalı dünya"sında, tabiî. sadece siyasî konular, askerî konular, ekonomik ve sosyal konular değil, magazin konuları da vardı. Krallar, prensesler, film yıldızları, şarkıcılar... Aşklar, evlenmeler, boşanmalar... Veya o yoldaki dedikodular...

Biz "kendi dünyamız"dakileri biliyorduk... Yani Batı dünyasındakileri... Doğu dünyasından magazin haberleri, ya bizim anladığımız gibi değildi ya da bize ulaşmıyordu.

Doğu ülkelerinin "magazinel" kişileri, ancak yurtdışına çıktıkları veya çıkarıldıkları zaman haber konusu oluyorlardı.

Mesela Viktor Kravçenko gibi "hürriyeti seçen"ler... Onların fotoğrafları ve yaşam biçimleri, Batı basınında sık sık malzeme oluyordu...

Veya Doğu Bloku ülkelerinin –tahtlarından indirilip sınır dışına çıkarılan– kralları... Romanya'nın 26 yaşındaki yakışıklı eski kralı I. Mihail, Bulgaristan'ın –9 yaşındaki– eski kralı II. Simeon...

Simeon'un hikâyesi, bizi daha da yakından ilgilendirmişti. Şu açılardan:

Bir kere: Sınır komşumuzun kralıydı. İkincisi: Çocuktu. Tahttan indirildiğinde henüz 9 yaşındaydı. Üçüncüsü ülkesinden ayrıldıktan sonra geçtiği ilk sınır kapısı Kapıkule'ydi.

Simeon, annesi ve birkaç yakınıyla birlikte trenle İstanbul'a gelmişti. Şehri gezip oradan İzmir'e geçmişti.

Sürgün yeri olarak seçtiği İspanya'ya ondan sonra gitmişti. Türk gazeteleri, "küçük kral"ın İstanbul'da ve İzmir'de geçirdiği saatleri, uzun uzun yazmışlardı.

Simeon'u on yıllar sonra yeniden hatırlayacaktık. Bulgaristan'da komünist rejimin çöküşünden sonra ülkesine geri dönüp.

Bulgar Kral ailesile İzmire kadar heyecanlı bir seyahat

Muhafızlar, Kralın yanına kimseyi yaklaştırmıyorlardı, fakat gazetecinin mahareti, bütün maniaları aştı

Bulgaristanda plebisit nasıl yapılmış, hanedan Sofyadan nasıl ayrılmış Eski Kralın ölümündeki esrar, bir uşağın verdiği çok enteresan malûmat, Ana Kraliçeden alınan beyanat

6 yaşında kral olup 9 yaşında tahttan indirilen Simeon'un Türkiye'ye gelişi, basınımızı seferber etmişti. Fotoğrafta, annesi ve yakınlarıyla İstanbul'da tren istasyonunda...

[illegible] defa demokratik rejimin "başbakan"ı olacaktı. Yaşamöyküsü [illegible]den hatırlanacaktı. Gazetelerin dergilerin magazin bölümle[illegible]de çocuk yaşındaki krallık zamanından kalan fotoğraflarıyla [illegible]kte yer alacaktı...

"Krallar sosyetesi"

Bugün "magazin haberleri" dediğimiz haber çeşidine o zaman [illegible]e denilmezdi. "Cemiyet haberleri" denilirdi veya daha "şık" sa[illegible]n Fransızca'sıyla "sosyete haberleri"...

"Cemiyet" veya "sosyete" gruplarının protokol sırasında da [illegible]yadaki "krallar sosyetesi" en başta gelirdi.

Türkiye'de çeyrek yüzyıldan beri kral, kraliçe, prenses veya [illegible]zerleri yoktu. Padişahlık döneminin hanedan mensuplarının [illegible] da yurtdışında oturuyordu. Hilafetin kaldırılmasından sonra,

onların yaşamından fazla söz edilmemesi, yazılı olmayan bir kural haline gelmişti. Basınımız, krallar sosyetesinden haber verme ihtiyacını, başka ülkelerden gelen haberler ve röportajlarla karşılıyordu.

Doğu ülkelerindeki krallıklar kalkarken, Batı'dakilerin çoğu yerinde duruyordu. Avrupa'da sadece İtalya, krallığı bırakmış, cumhuriyet rejimine geçmişti. İngiltere'den İskandinav ülkelerine, Benelüks ülkelerinden Yunanistan'a kadar birçok ülkede meşruti krallıklar devam ediyordu.

Güneyimizdeki komşu ülkelerde de Batı Bloku'na yakın krallar vardı: Iran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî, Irak Kralı Faysal, Ürdün Kralı Abdullah, Mısır Kralı Faruk...

Bunların her biri zaman zaman magazin konusu oluyordu.

O yılların krallar sosyetesindeki en önemli olayı İngiltere Kralı VI. George'un kızı Elizabeth'in evlenmesiydi. Elizabeth, kralın büyük kızı olarak tahtın vârisiydi. VI. George ölünce yerine o geçecekti. (Bu, 1953 yılında gerçekleşti. Elizabeth'in kraliçelik dönemi bu kitap yazılırken elli yılı aşmıştı.)

Damat, bizim kısaca "Prens Filip" diye bildiğimiz Philip Mountbatten'di. "Asil"di. Baba tarafından, hem kayınpederi VI. George'un, hem de Yunan Kralı Paulos'un akrabasıydı. Ayrıca, Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşmasına kadarki kral vekili Lord Louis Mountbatten'in yeğeniydi. Ana tarafından da –gene asil– bir Alman aileden geliyordu. Yani "asil"liği çok taraflı ve çokulusluydu.

Avrupa'nın krallar sosyetesinin kralları gibi, damatlarının da şecerelerinin böyle olması, esastı. Bu yüzdendir ki, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki kralların çoğu birbiriyle akrabaydı.

İngiltere'nin daha önceki kralı VIII. Edward, "asillik"le ilgisi olmayan Amerikalı dul sevgilisi Mrs. Simpson'la evlenmek için krallıktan ayrılmak zorunda kalmıştı. George'un kral, kızı Elizabeth'in de tahtın vârisi oluşu o sayedeydi.

Elizabeth'le Philip'in Londra'daki evlenme törenleriyle ilgili haberler, fotoğraflar, röportajlar tüm Batı basını gibi Türk basınında da geniş yer aldı.

Tören beş saat sürmüştü. Tüm Londra, düğün arabalarının geçeceği yollara dökülmüştü. Gelini saraydan kiliseye, o gün için daha da süslü hale getirilmiş krallık arabasıyla, babası götürmüştü. Beyaz atların çektiği arabaya 119 subay ve er eşlik etmişti... Kiliseden saraya dönüşte gelinle damada yüz binlerce İngiliz büyük tezahürat yapmıştı... Düğün pastasının ağırlığı 300 kilo, yüksekliği de 2 metre 70 santimetreydi...

Prenses Elizabeth'in gelinliği, Türkiye'de de günün konularından biriydi. Eşi Prens Philip'in bol madalyalı üniforması da...

Bütün bunlar, kraliçenin, eşi Philip'le çekilmiş mutluluk fotoğraflarıyla birlikte yayımlandı.

Birlikte boşanan krallar

Saraylar, evlenme haberleri gibi bazen de boşanma haberlerinin kaynağı oluyordu. 1948 yılında Mısır kralının Sarayı'ndan aynı gün yayınlanan iki bildirinin konusu, iki ayrı boşanma olayıydı.

Birinci bildiride Kral Faruk'un, eşi Feride'den boşandığı açıklanıyordu.

İkincisinde de İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî'nin eşi Fevziye'den boşandığı...

Birinci bildirinin Mısır Sarayı'nca yayınlanması normaldi. Peki, ikincisi?.. İran şahının boşanmasının Mısır'la ne ilgisi vardı?

Bu sorunun yanıtını bilmesi, bugün kimseden beklenemez. Ama bunu o zamanki her gazete okuru bilirdi.

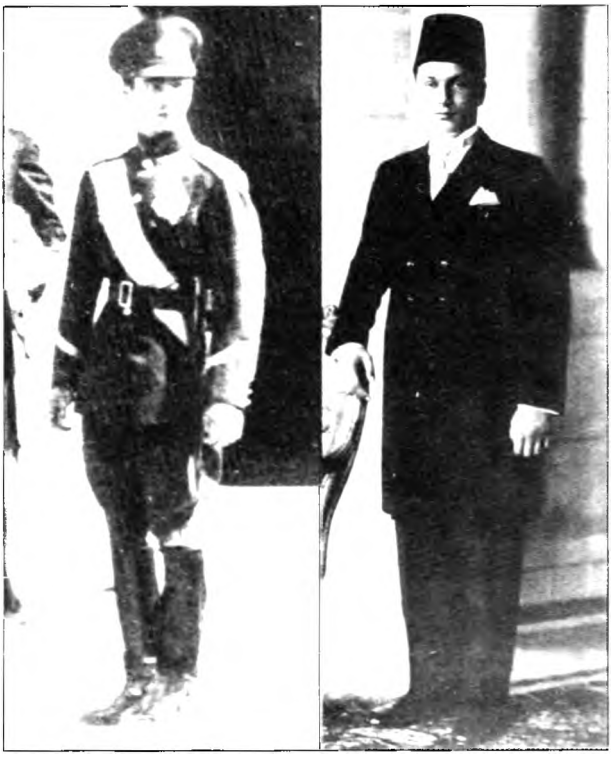
İran şahının boşanmasının Mısır Sarayı'yla ilgisi şuydu:

Şahın boşandığı veya boşadığı eşi Fevziye, Mısır Kralı Faruk'un kız kardeşiydi. Kral Faruk, bu bildiriyi yayınlarken, bu boşanmanın Mısır ile İran arasındaki iyi ilişkileri bozmayacağını belirtmek istemişti. Tabiî, İran şahıyla daha önce görüşüp anlaşarak...

Peki, bu iki boşanmanın ilan edilmesi niçin aynı güne rastlatılmıştı?

Herhalde, bu boşanmaların –iki Saray'ın ikisi hakkında da oluşabilecek– olumsuz etkilerini hafifletmek için... "Bu bir olağan olaydır. Herkes gibi krallar da, şahlar da karılarından ayrılabilirler" havasını vermek için...

Kral Faruk, zaten eleştirilen bir kraldı. Bu bildiri yayınlanırken 28 yaşındaydı. Mısır'ın resmen bağımsız olduğu 1936 yılından beri tahttaydı. Ülkesi bağımsızlaşmıştı ama, ekonomik durumu düzelememişti. Ülkenin eski patronu İngiltere, Mısır'ın siyaseti üzerindeki etkisini sürdürüyordu. "Süveyş Kanalı İşletmesi" de, Fran-

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî (solda) ve kayınbiraderi Mısır Kralı Faruk... Dönemin genç kralları... Evlenmeleri gibi boşanmaları da, dünyada geniş yankılar yaptı.

Fevziye ve Feride... Ortadoğu'nun iki kraliçesi... İkisi de güzellikleriyle ünlü... Ama erkek çocuk doğuramayınca, evliliklerini sürdüremediler.

[redacted]yla birlikte İngiltere'nin kontrolü altındaydı.

Halk arasında İngiliz karşıtı hareketler gelişiyordu. Buna paralel olarak, kral karşıtı hareketler de gelişiyordu. Geçim sıkıntısı [redacted]deki halkın gözünde Faruk'un yönetimi, lükse ve israfa düş[redacted], aynı zamanda da yolsuzluklara bulaşmış bir yönetimdi.

Faruk, bu görüntüsünü Kahire'nin ve İskenderiye'nin eğlence [redacted]derinde sık sık görünerek daha da olumsuzlaştırıyordu. Feri[redacted]yle ayrılması, eğlence hayatına merakının yeni bir örneği olarak yorumlanabilirdi.

Feride'yle on yıl önce, 18 yaşındayken evlenmişti. Ondan üç [redacted] çocuğu olmuştu. Fakat erkek çocuğu olmuyordu. Boşanmasının [redacted] gerçek nedeninin o olduğu tahmin ediliyordu. Fakat yayınlanan [redacted] bildiride ayrılma gerekçesi olarak şu ifadeler kullanılmıştı:

"Asil çift arasındaki kutsal ilişkinin kesilmesini Allah'ın iradesi [redacted] emretmiştir. Her ikisi de büyük üzüntü duymakla birlikte, Kral Faruk ile Kraliçe Feride'nin kalplerindeki talak (boşanma) arzusu [redacted] iradenin sonucudur. Bu arzuya uyarak Kral Faruk boşanma [redacted]ığıdını imzalamıştır."

Kısacası: Allah istedi, böyle oldu.

Kral Faruk'un Feride'yle evlenişi masallardaki düğünleri andırıyordu. Ondan ayrılışı ise, birkaç cümlelik bir bildiriyle oldu.

Mısır Sarayı'nın, İrah şahının Kraliçe Fevziye'den ayrılmasıyla ilgili bildirisinde ise, boşanma gerekçesi olarak sağlık nedenleri gösteriliyordu.

İran Şahı Muhammed Rıza, Kral Faruk'tan bir yaş büyüktü. Faruk'un kız kardeşi Fevziye'yle evlenmesi, tahta çıkışından iki yıl önceydi. Babası Rıza Şah 1939'da oğlunu evlendirdikten sonra, 1941'de İngilizlerin baskısıyla tahttan uzaklaştırılmış, sürgüne gönderilmişti. Yerine o zaman 22 yaşındaki Muhammed Rıza geçmişti.

Fevziye, şaha bir kız doğurmuştu. Saray'daki erkek çocuk beklentisi gerçekleşmemişti.

Buna ailedeki anlaşmazlıklar da eklenince Fevziye, eşinin de rızasıyla Tahran'dan ayrılmış, Kahire'ye dönmüştü. Ayrılık uzun sürmüş, bunu boşanma kararı izlemişti.

Mısır Sarayı'ndan yayınlanan –Türk basınında da aynen yayınlanan– ikinci bildiri, bu ayrılma ve boşanma olayını şöyle açıklıyordu:

Gazetelerimizin, dergilerimizin "cemiyet haberleri"nde, krallardan sonra en fazla Hollywood yıldızları yer alırdı. Türk yıldızlarının özel hayatları basına pek yansımazdı.

"İmparatoriçe Fevziye (İran şahı kendini imparator saydığı için eşi de imparatoriçe sayılıyordu) bundan iki buçuk yıl evvel hekimlerin tavsiyesi üzerine tedavi için vatana dönmek zorunda kalmıştı.

Daha sonra doktorlar, Tahran ikliminin maalesef kraliçeye uygun gelmediğini, fakat sıhhatleri için bir tehlike teşkil ettiğini bildirmişlerdir. Bunun üzerine İslam prensiplerine uygun olarak Şah Muhammed Rıza Pehlevî'den boşanması kararlaştırılmıştır."

Bildirinin son bölümü "diplomatik" bölümdü. İki ülke arasındaki ilişkiler üzerineydi:

"Bu talak (boşanma) Mısır'la İran arasındaki mevcut dostane münasebetleri hiçbir surette haleldar edemez (olumsuz olarak etki-

leyemez). İki büyük hükümdar arasındaki karşılıklı takdir hissi bu dostane münasebetlerin her iki memleketin müşterek menfaatine (ortak çıkarına) olarak artacağının en büyük garantisidir."

Dünyanın birçok yerindeki gibi biz Türkiye'deki gazete okurları da, gerek Mısır kralı, gerek İran şahıyla ilgili bu gibi haberleri daha sonraları da izleyecektik. Mısır Kralı Faruk bir süre sonra eşliğe seçtiği Neriman'la evlenecekti, İran Şahı Muhammed Rıza da Süreyya'yla...

Sonra ikisi de eşlerinden bir kere daha ayrılacaklardı. Bu defa şahın yeni nişanlısı, sonraki eşi Farah Diba gündemimize girecekti... Bütün bu ayrılmaların ve yeniden evlenmelerin tüm ayrıntılarını öğrenecektik.

Yıldızlar sosyetesi

"Cemiyet haberleri" protokolünde, "krallar sosyetesi"nden sonraki sırada "yıldızlar sosyetesi" vardı...

"Yıldızlar" denilince de akla, önce Hollywood gelirdi... Amerikan filmlerinin yıldızları...

Onlardan sonra da İtalyan filmlerinin yıldızları kendilerini göstermeye başlamıştı...

Bizimkilerin "sosyete haberleri" içinde yer almaları henüz başlamamıştı.

Tabiî, film yıldızlarının filmleriyle birlikte özel hayatları da önemliydi.

Rita Hayworth'un Orson Welles'le çevirdiği *Şanghaylı Kadın* filmi, *Gilda*'dan daha iyi değildi. Fakat daha çok etki yaptı. Çünkü iki büyük oyuncu arasındaki evlilik, bu filmle birlikte sona eriyordu.

Rita Hayworth. Türk basınında en fazla yer alan Amerikan artistlerinden biriydi. Dönemin en büyük magazin dergisi *7 Gün* onu her fırsatta kapak yapardı.

Mesela... Rita Hayworth'un unutulmaz filmi *Gilda* hepimizi çok etkilemişti... Ama Rita Hayworth, o filmden sonra eşi Orson Welles'le birlikte çevirdiği *Şanghaylı Kadın* filmiyle daha da fazla ilgi çekmişti. O film *Gilda*'dan daha iyi olduğu için değil... Tam tersine, onun yanında sönük kalmıştı. Ama Hayworth'la dört yıllık eşi Welles filmden sonra boşanacaklarını açıklamışlardı.

Niçin, nasıl boşandılar?.. Bunun üzerinde pek çok yorum yapılmıştı. Orson Welles'in çok iddialı bir sanatçı ve diktatör bir eş olduğu da söylenmişti. Rita Hayworth'un film çevirmekten çok, lüks hayat yaşamaya meraklı olduğu da...

İki taraf birbiri için güzel demeçler vermişlerdi. Rita Hayworth'unki hâlâ hatırımdadır. Demişti ki:

"Kocam bir dâhiydi. Benim o çapta bir dâhiyi taşıyacak gücüm yoktu."

Rita Hayworth ile Ali Han'ın evlenme töreni Fransa'da Cannes'da yapıldı. Rita'nın gösterişli şapkası da "sosyete" haberlerine konu oldu.

Ama daha sonra Rita Hayworth'un yeni hayatı başlamıştı. Haydarabad Nizamı Ağa Han'ın oğlu Ali Han'la, Avrupa'nın kayak merkezlerinde görünmeye başlamışlardı. Ağa Han'ın –ve tabiî, oğlunun da– zenginliği meşhurdu.

Büyük kısmı Hindistan'da yaşayan "İsmailiye mezhebi" mensuplarının lideriydi. Rivayet edilirdi ki, müritleri ona her yıl, "kendi ağırlığınca" altın getirip verirlermiş. (Fotoğraflarında da hayli kilolu bir zat olarak görünüyordu.)

Ağa Han'ın oğlu Ali Han daha modern bir kişiydi. Gençti. Batı'da yetişmişti. Sportmendi. Yakışıklı sayılırdı. Rita'nın onunla sadece parası için değil, beğendiği için de flört ettiği yorumları yapıldı.

Bu "yakınlaşma" Batı dünyası basını tarafından "yakından" izlendi. Çiftin tatil yerlerinde çekilmiş fotoğrafları yayımlandı.

Bir süre sonra, iki taraftan da beklenen açıklama yapıldı. Rita Hayworth ve Ali Han evleneceklerdi.

Evlendiler. Nikâh töreni, sinema sosyetesinin merkezlerinden biri olan Cannes'da yapıldı. Rita Hayworth, sinema oyunculuğunu bıraktı. Ama "cemiyet haberleri" sütunlarındaki yeri, daha da arttı. Çünkü artık, sadece büyük başarılar kazanmış bir sinema yıldızı değildi. Aynı zamanda dünyanın en zengin adamlarından birinin eşiydi. Ağa Han'ın oğlu Ali Han, babasına gelen altınların büyük bir kısmını artık bizzat idare etmeye başlamıştı.

Rita Hayworth'un bu evliliği üç yıl kadar sürecekti. Sonra yeniden beyazperdeye dönecekti. *Salome* dahil, daha birçok film çevirecekti. Filmlerini ve yeni evliliklerinin hikâyelerini de gazetelerden izleyecektik.

İngrid Bergman, rejisör Roberto Rossellini'yle ünlü aşkının başlamasına neden olan *Stromboli* filminden sonra Rossellini'yle birlikte.

İngrid Bergman'ın aşkı

Gazetelerin "cemiyet haberleri" sütunlarında, Rita'dan sonraki "yıldızlar sosyetesi konusu" olarak, İngrid Bergman'ın İtalyan rejisör Roberto Rossellini'yle macerası yer alacaktı.

İngrid Bergman da 1950 öncesinin başarılı ve ünlü bir yıldızıydı. İsveçli'ydi. Ama Hollywood filmlerinde oynuyordu. *Kazablanka*, *Saratoga Güzeli*, *Zafer Abidesi*, *Jan Dark*, Türkiye'de görülen filmlerindendi. (*Çanlar Kimin İçin Çalıyor* da ünlüydü ama, Türkiye'de sansüre takılmıştı. Sinemalarda gösterilmesine "içinde sokuculuk propagandası var" diye izin verilmemişti.)

İngrid Bergman, bu filmlerle şöhretinin zirvesine çıkmışken, Rossellini'nin İtalya'dan Stromboli Adası'nda çevireceği bir filmde oynamaya kendi talip oldu. Film çevrilirken de, Rossellini ona, Rossellini'ye âşık oldu. İkisi de evliydi. Ayrıldılar. Bir süre sonra evlendiler. Ama bu aşkın evlilik sırasında başlamış olmasını Hollywood uzun süre affetmedi. Bergman'ın da Rossellini'nin de mes-

Hollywood'un mutlu çifti. Humphery Bogart birkaç evlilikten sonra Lauren Bacall'la evliliğini hayatının sonuna kadar sürdürdü. Bu da Türk basınındaki sosyete haberleri arasında hep "örnek evlilik" olarak yer alırdı.

lek hayatları grafiği bir süre için inişe geçti...

Bütün bunların ayrıntılarını da gene gazetelerden, dergilerden izledik. Devlet radyosunun ciddiyeti, böyle haberler vermeye müsait değildi. Fakat bu aşk hikâyesinin dünya basınında yankıları o kadar yoğundu ki, gazeteler bunları sadece cemiyet haberleri arasında değil, zaman zaman birinci sayfalarında da yayımlar oldular.

Hollywood'daki bu gibi ayrılıp evlenme ve yasak aşk hikâyelerinin yanında uzun süren ve örnek gösterilen evlilikler de vardı.

En ünlüsü, *Kazablanka*'nın unutulmaz oyuncusu Humphrey Bogart ile Lauren Bacall'in evliliğiydi. Bogart daha önce de birkaç defa evlenip boşanmıştı ama, bu evliliği hep süreceğe benziyordu. Evlendiklerinden beri o sırada da beş altı yıl geçmişti. Benzeri yıldız evliliklerinin ortalama süresini çoktan aşmıştı. Daha sonra da Humphery Bogart'ın –1957'deki– ölümüne kadar sürecekti. "Cemiyet haberleri"ndeki yorumlara göre, o sonuç, Bogart'tan çok Lauren Bacall'ın eseriydi.

Bizimkiler uslu muydu?

Basınımızın "cemiyet haberleri" konuları arasına evlenip ayrılma gibi, flört gibi nedenlerle giren Türk sinema yıldızları var mıydı?

Şehir Tiyatrosundan

Cahide Sonku neden ayrıldı?

Kıymetli sanatkâr «Bugün benim için hayatta bir dönüm noktasıdır» diyor

Cahide Sonku Tepebaşı'na yaptığı seyahatten dönüşte

Şehir Tiyatrosunun başlıca kadın artisti kıymetli sanatkâr Cahide Sonkunun ani istifası sanat sever muhitte derin bir teessür uyandırdığı gibi hayretle de karşılanmıştır.

Cahide Sonku'yla ilgili yandaki haber de bir "ayrılma" haberi. Ama eşinden veya sevgilisinden değil, Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılışını anlatıyor. Türk sanatçıların özel hayatları basına pek konu olmazdı.

Ben hatırlamıyorum. Sonradan koleksiyon karıştırırken de bak[illegible] pek göremedim.

Ya bizim yıldızlarımızın o alandaki "eylem"leri fazla "sansasyo[illegible]" değildi, evlenirlerse de, boşanırlarsa da bunu gürültüsüzce [illegible]yorlar, flört edeceklerse, dikkati çekmeden ediyorlardı. Ya da [illegible]etelerimiz, bizimkilerin o gibi işlerini yazmamayı tercih ediyor[illegible]di.

Belki, o işlerin yerli olanlarını fazla ilgi çekici bulmuyorlardı da [illegible]dan... Belki de yerli yıldızlarımızın kamuoyu önündeki görüntü[illegible]ni sarsmak istemediklerinden... Ama nedeni ne olursa olsun, [illegible]sma yansıyan manzara şuydu: Evlenme, boşanma konularında [illegible] flört, sansasyon, skandal, bizimkilerin değil, yabancıların ha[illegible]na özgüymüş gibi görünürdü.

Bizimkiler, gazetelere, daha çok meslekleriyle ilgili haberlerle [illegible]çerlerdi. Mesela Türk tiyatro ve sinemasının en büyük isimle[illegible]den Cahide Sonku... Şehir Tiyatrosu'nda şu eserde oynayacak... [illegible]ya tiyatrodan ayrıldı, film şirketi kurdu veya kuracak... Şehir Ti[illegible]rosu'na yeniden döndü...

Hakkında bunlar yazılırdı... Özel hayatıyla ilgili olaylar olduğu-

nu da duyardık ama, bunların gazetelere geçmesi henüz başlamamıştı.

Böylece, bizim tiyatro ve sinema yıldızlarımızdan kamuoyuna yansıyan "özel hayat" izlenimleri, Amerikalı Avrupalı yıldızlara göre çok daha "mazbut" ve "dengeli" olurdu. Hanımlar için "hanım hanımcık", erkekler için "efendice" denildiği gibi...

Sahnede, perdede, mikrofonda şöhret yapmanın yolu, tiyatro, sinema veya ses sanatçısı olarak başarılı olmaktı (mankenlik diye bir meslek, henüz ortada yoktu).

Zaten basında da, sahneye, perdeye, mikrofonlara çıkanların özel hayatlarını izleyecek bir örgütlenme yoktu. Ne o işlere bakan muhabirler vardı, ne de sayfalarda o işlerin "yerli"lerine ayrılan yerler...

O işlerin "yabancı" olanlarına ait haberler, fotoğraflar ise hem yabancı kaynaklardan hazır olarak geliyordu, hem de gazete yöneticileri, –asıl ilgiyi onların çektiğini düşünerek– "cemiyet haberleri" sütunlarını yabancılara ayırıyordu.

6

Mareşal'in partisi

İki partili Meclis"ten "üç partili Meclis"e - Üç partinin üç lideri de Atatürk'ün çalışma arkadaşı - Milletvekili maaşları artmalı mı? - "Sepet ve cep" tartışması - Erbakan'ın ve Türkeş'in seçmen kaynağı - İkinci Saka hükûmetinde daha fazla "değişimci" var

Millet Partisi'nin onur başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Genel Başkan Hikmet Bayur (beyaz elbiseli) ile Genel Başkan Yardımcısı Osman Nuri Köni'nin arasında... Çakmak ile Köni arasında ayakta duran uzun boylu genç, partinin güçlü hatibi Osman Bölükbaşı... Ayaktakiler soldan sağa: Fuat Arna (eski idareci-kaymakam), Enis Akaygen (emekli büyükelçi), Şefik Çakmak (Mareşal'in damadı), Kenan Öner (DP'nin İstanbul eski il başkanı), Bölükbaşı, Sadık Aldoğan (emekli general).

1948 yılı içinde Ankara'da tiyatro ve opera alanındaki gelişmeler devam ederken, siyaset alanında da önemli gelişmeler oluyordu. Biri İstanbul Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'ın şemsiyesi altındaki yeni partinin kuruluşuydu. Millet Partisi'nin...

Bu, o yılın temmuz ayında gerçekleşti. Meclis'teki –biri iktidar öteki muhalefet– iki partiye, üçüncüsü eklendi.

Millet Partisi, Demokrat Parti içindeki yönetime muhalif grup ve kişilerin partilerinden kopup bir araya gelmesiyle oluşmuştu. Başlangıçta bir "karma takım" gibiydi. Önde gelen politikacıların DP'den ayrılma gerekçeleri farklıydı. Birleştikleri nokta, DP yöneticilerinden memnun olmamalarıydı.

Gerçi aralarından büyük bir kısmı, DP'nin genel çizgisinden "daha sağda" görünüyorlardı. "Din" konusunda da "daha sağda"ydılar "milliyetçilik" konusunda da... Ama hepsi öyle değildi. "Daha sağda" olmanın parti politikası haline gelmesi, partinin kuruluşundan sonra olacaktı.

Millet Partililerin Demokrat Parti'den parça parça kopuşlarının birçok ayrıntısı var. Bunların hepsini anlatmak, elbette bu kitabın işi değil. Ama o sıralarda geçen bir olay var ki, –her yerde olduğu gibi– bizim mahallede de, çok konuşulmuş ve tartışılmıştı. Onu anlatmak isterim.

Bu, "milletvekili maaşlarına zam" meselesiydi. Sonradan sık sık ortaya çıkacak olan, fakat o dönemde çok yeni olan bir mesele. O zaman konulan adıyla "Kırmızı oylar sepete, ödenekler cebe" meselesi... DP'den kopmaların başlamasında "bardağı taşıran damla" da oydu. Ama ona geçmeden önce, biraz geriye gidelim ve Demokrat Parti'deki iç mücadelenin başlangıcını kısaca hatırlayalım.

Demokrat Parti, 1946 seçiminde Meclis'e –milletvekili sayısı

az– bir muhalefet partisi olarak girdiği sırada, içinde birbirine karşıt iki gruplaşma başlamıştı.

Bir yanda kurucular vardı: Parti lideri Celal Bayar'ın en yakınları sayılan Profesör Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan...

(Partinin muhalefet döneminde, kendiliğinden yerleşmiş olan protokol sırası öyleydi. Bayar'dan sonra Menderes değil, Köprülü geliyordu. Menderes'ten hem yaşı büyüktü, hem "hoca"lık sıfatı vardı, hem de partinin Meclis grubunun başkanvekiliydi.)

Bir yanda da bu dörtlü yönetimden çeşitli nedenlerle memnun olmayan birçok muhalif vardı: Atatürk döneminde Dışişleri bakanlığı yapmış Yusuf Kemal Tengirşenk'ten, emekli büyükelçi Enis Akaygen'e, emekli general Sadık Aldoğan'dan genç hukukçu Ahmet Tahtakılıç'a kadar...

Sayıları, 20'yi aşıyor, olayların akışına göre zaman zaman 30'u bile buluyordu.

465 üyeli Meclis'te Demokrat Parti'nin tüm milletvekili sayısı zaten 66'ydı. Muhalif sayısının 30 civarına ulaşması, parti yönetiminin gruptaki otoritesini sarsıyordu.

Bir de "Mareşal" konusu vardı. Atatürk döneminin ilk üç isminden biri olarak yirmi yıl süreyle Genelkurmay başkanlığı yapmış olan Mareşal Fevzi Çakmak...

Çakmak bağımsız milletvekiliydi. DP listesinden seçilmişti ama, partinin üyesi değildi. Fakat partide büyük nüfuzu vardı. DP

Sol üstteki askerî giyimini değiştirdikten sonra Demokrat Parti'den bağımsız milletvekili olan Mareşal Fevzi Çakmak, DP'lilerle birlikte parti toplantılarına katılıp halka hitap ettiği günlerde...

yöneticilerinin tutumunu o da beğenmiyordu. Muhaliflerden bir kısmı onun etrafında toplanma eğilimindeydi.

Ayrıca, bu eğilimin Meclis dışında da bir güç merkezi vardı. Partinin milletvekili olmayan "en ağır top"u İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, başta Fuat Köprülü olmak üzere parti yöneticilerine açıktan açığa karşı "tavır" koyuyordu.

Bir de partinin o zamanki genç politikacılarından Osman Bölükbaşı'nı hatırlayalım. Yaşı 35'ti. O da henüz milletvekili değildi. Ama birkaç yıl sonra siyaset sahnesinin en ünlülerinden biri olacaktı. O da Mareşal'cilerdendi..

Ve 1946 seçimlerine DP'den –Mareşal gibi– bağımsız aday olup da kazanamamış Hikmet Bayur... Atatürk'ün genel sekreteri, eski bakanlardan... Çok partili hayata geçerken CHP içindeki muhalefeti –Bayar'dan da önce– başlatanlardan... O da aynı yöndeydi. DP yöneticilerini, Meclis dışından yazdığı yazılar, verdiği demeçlerle eleştiriyordu.

Bütün bu politikacıların –tek tek kişisel nedenleri olsa da– ortak payda olarak öne sürdükleri iddia şuydu:

"Parti yönetimi muhalefet görevini gereği gibi yapmıyor."

Tabiî, "gereği gibi" sözü, herkesin yorumuna göre değişik anlamlar alabilir. Ama çoğunun "gereği gibi"den anladığı şey "sert muhalefet"ti. DP yöneticilerinin, Cumhurbaşkanı İnönü'yle diyalog halinde kalarak yürüttükleri dikkatli politikayı "korkaklık" sayıyorlardı. Demokrat Parti'nin, özellikle 12 Temmuz 1947 Beyannamesi'nden sonra durgunlaştığını, bu tavrın iktidarın işine yaradığını öne sürüyorlardı.

Milletvekili kaç lira almalı?

Gelelim bu muhalefetin alevlenmesini sağlayan "Kırmızı oylar sepete, ödenekler cebe" konusuna...

Olay 1947'nin kasım ayında başlamış, fakat bomba gibi patlaması 1948'in şubat ayında DP'nin İstanbul kongresindeki bir "ifşaat"la (gizli kalmış bir şeyin açıklanmasıyla) olmuştu. Hikâyesi şöyleydi:

1947 yılında, evli ve iki çocuklu bir milletvekilinin aylığı 588 lira 53 kuruştu.

Bu, –birinci de değil– ikinci derecedeki memurun aldığı maaştı. (Müsteşarların ve birçok genel müdürün maaşı birinci dereceden odukları için daha fazlaydı.) Buna "yolluk" adıyla 125 lira "mesken" bedeli olarak da 90 lira ekleniyordu.

Muttalip Öker
CHP'li idareci üye.
Zam teklifini yaptı.

Fikri Apaydın
DP'li... İmza attı ama,
sonra geri aldı.

Necati Erdem
DP'li... İmza atanlara
veryansın etti.

İki partiden de birçok milletvekili bu paranın yetmediğinden şikâyetçiydi. Ama bunun artırılması için harekete geçmek, iki tarafın da işine gelmiyordu. Belliydi ki, bu girişimi kim yaparsa, kamuoyunun şimşeklerini üzerine çekecekti.

Çare, konuyla ilgili kanun teklifini iki partinin ikisinden de üçer beşer milletvekiline imzalatmaktı. O zaman işin sorumluluğu paylaşılmış olacak, kimse bunu ötekinin aleyhine kullanamayacaktı.

Buna göre bir kanun teklifi hazırlandı. Teklife CHP'den birkaç milletvekilinin yanında Demokrat Parti'den de Fikri Apaydın'la Haydar Aslan imza attı.

Fakat bu duyulur duyulmaz işler birden karıştı. Meclis'te o vakte kadar böyle bir "maaşlara zam" taktiği uygulanmamıştı. Girişimciler de acemiydiler. Bunun "altyapı"sını hazırlamamışlardı. İlerde bunun ustaları yetişecek ve bu gibi sorunları tereyağından kıl çeker gibi halledivereceklerdi.)

İlk tepkiler Demokrat Parti grubundan geldi. Grup içinden "Biz maaşlara zam isteyemeyiz" sesleri yükseldi. Yönetim buna uydu ve teklife imza atan DP'li milletvekillerine imzalarını geri aldırttı.

CHP'liler ise attıkları adımdan geri dönemediler ve teklif bu defa, Meclis Başkanlık Divanı'ndan CHP'li iki "idareci üye"nin imzasıyla Meclis'e verildi.

Bunun basına yansıması, "CHP maaşlara zammı istiyor, DP buna karşı çıkıyor" diye oldu. Fakat CHP içinde de bir grup milletvekili bundan büyük rahatsızlık duymuştu. Onlar da basına, zama karşı olduklarını belirten demeçler vermeye başladılar.

Böylece teklifin görüşüleceği güne gelindi.

Yapılması önerilen zam, milletvekili aylığını 588 lira 53 kuruş-

tan 752 lira 50 kuruşa çıkarıyordu. "Yolluk"u da 125 liradan 250 liraya. Mesken parası aynı kalıyordu. Bu, toplam olarak yaklaşık yüzde 34 zam demekti.

Görüşmelere bütün basın dikkat kesilmişti. Konu, çok partili Meclis'te tartışılacak olan ilk "milletvekili maaşı" konusuydu. Bakalım bu konuda kim ne diyecekti?

Teklifin imza sahibi CHP'li idareci üye Muttalip Öker, özetle şunları söyledi:

"Milletvekili, baremin ikinci derecesindeki memur kadar aylık alır. Ama ikinci derecedeki memurdan daha sıkıntı içindedir. Gerçi milletvekilinin yolluğu ve mesken (konut) parası da vardır ama, yolluk seçim çevresine gidip gelmekteki harcamalarına yetmez. Mesken parası da zaten meskene gider. Kaldı ki, Ankara'daki ikinci derecedeki memurlar, aylıktan başka 175 lira temsil ödeneği alırlar. Üç yılda bir üst derece zammı, çocuk ve doğum zammı alırlar. Milletvekili bu zammı alamaz. Teklifimiz, milletvekiline, hiç olmazsa, ikinci derecede memura verilen paraların toplamı kadar para verebilmek için hazırlanmıştır."

Öker, birinci derecede memur maaşından hiç söz etmiyordu. O dereceye yükselmiş memurların milletvekillerinden daha fazla geliri olması, henüz normal sayılıyordu.

Sıra kürsüye çıkan Demokrat Partili hatiplere gelince şu görüldü. Hepsi teklife karşı tavır almışlardı. Memleketin içinde bulunduğu "geçim sıkıntısı"nı vurguluyorlardı.

"Bu şartlar altında milletvekili maaşlarına zam yapılamaz. Biz buna kesin olarak karşıyız" diyorlardı.

Osman Nuri Köni, bir süre önceki bütçe kanunu görüşmelerini hatırlatıyordu. Birçok milletvekili o görüşmeler sırasında bütçede tasarruf önlemlerinin artırılmasını istemişti. Köni diyordu ki:

"Başka konularda tasarruf isterken, kendi maaşlarımızı artırmaya hakkımız yoktur. Evet hayat pahalılanıyor, biz de görüyoruz ve bundan şikâyetçiyiz ama, bu teklife ret oyu vereceğiz."

Ret ama, fark nereye?

Bu konuşmalara karşı, gene teklifin reddini isteyen bazı CHP'liler, daha somut bir tutum ortaya koydu. Ret gerekçelerini söylüyorlar, fakat buna birkaç cümle daha ekliyorlardı. Eğer tek-

Behçet Kemal Çağlar

Tezer Taşkıran

İsmail Rüştü Aksal

Zam teklifine karşı çıkan CHP'li milletvekilleri... "Biz bu teklife karşı oy vereceğiz. Ama kabul edilirse zammı almayacağız."

kabul edilirse aradaki farkı almayacaklar, başka bir yere yatıraklardı.

Mesela, Erzincan milletvekili şair Behçet Kemal Çağlar özetle şöyle diyordu:

"Geçim zorluğu sadece kendimize ait bir dert değildir. Çözüm genel olmalıdır. Eğer bu teklif kabul edilirse, milletvekili çeklerine konacak ek paraya, elimi sürmeyeceğim. Bunu depreme uğramış Erzincan'a yapılan yardımlara katılması için Kızılay Derneği'ne göndereceğim."

Kars'ın kadın milletvekili Tezer Taşkıran, aynı şeyi Kars için yapacağını söylüyordu:

"Ben de teklifin reddini istiyorum. Teklif kabul edilirse, aradaki farkı Kars'ın bir sosyal ihtiyacına bırakacağıma söz veriyorum."

Demokrat Partililerin konuşmalarında teklife karşı kesin bir muhalefet vardı ama, teklif kabul edilirse ne yapacakları konusunda bir açıklama yoktu.

Hasan Dinçer, Kemal Zeytinoğlu, Ahmet Tahtakılıç... Hepsi, teklifi eleştirdiler. Ama işte o kadar...

Onları dinleyen CHP'liler:

"Peki, paraları ne yapacaksınız?" diye laf attılar...

Laflar cevapsız kaldı.

Demokrat Parti grubu adına konuşan Necati Erdem'in konuşmasına daha fazla müdahale edildi. Çünkü Erdem şöyle diyordu:

"Demokrat Parti milletvekilleri içinde bu zam teklifinden yana kimse yoktur. Bunu parti adına tebliğ ederim."

"Tebliğ" kelimesi de bir tuhaftı ama, daha önce teklifin bazı DP'lilerce de imzalanmış olduğunu herkes biliyordu. İmzaların sonradan geri almışlardı. Bu, hatibe, sıra kapaklarına vurularak hatırlatıldı. Erdem, bunun üzerine sözlerini biraz esnekleştirdi:

"Bazı arkadaşlar kişi olarak teklif lehinde görüşlerini bildirmiş olabilirler ama, sonra biz bunu grupta görüştük. Kararımız teklife hep birlikte karşı çıkmaktır."

Buna bir şey daha ekledi:

"Halk Partili milletvekilleri de bizim gibi düşünüyorlarsa bunu açıklasınlar."

İşte bu söz, teklife karşı çıkan CHP'li milletvekillerini harekete geçirdi. Salondan:

"Açıkladık ya..." sesleri yükseldi.

Ayrıca:

"Farkı nereye vereceğimizi de açıkladık... Siz de açıklasanıza" sesleri...

Erdem buna cevap veremedi.

Bir zam karşıtı da mahallemizden...

O günkü konuşmalar arasında, biz Bahçelievlerlileri en fazla gilendiren konuşma, "mahalleli"miz CHP'li Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'ın konuşmasıydı. Daha doğrusu konuşmaları ydı. Çünkü –biri yeterlik önergesi aleyhinde olmak üzere– iki defa konuşmuştu.

Aksal'ın gazetelerde fotoğrafıyla birlikte yayımlanan konuşmalarını mahalleli olarak bir çeşit "hemşerilik" duygularıyla ve biraz da gururla okuduk. Şu cümlesiyle çok etkiliydi:

"Memurların sıkıntı içinde olduğu kabul edildiğine göre, milletvekillerince yapılacak iş, aynı sıkıntıya katlanmaktan ibaretti."

Arkasından "Kanun kabul edilirse..." konusuna geçip şöyle demişti:

"Burada önemli bir nokta var ki, bu kanun kabul edilirse, bundan, aleyhinde oy verenler de yararlanacaklardır. Bu nedenle belirtiyorum: Alacağım fazla parayı köyümde bir su tesisine vereceğim."

Bu tavır, biz Bahçelievlerlilerle birlikte, İsmail Rüştü Aksal'ın Kocaeli'deki köylülerini de herhalde çok memnun etmişti. Ama Meclis'teki CHP'lilerin bir kısmı bundan hiç hoşnut değildi. Teklifin bir an önce yasalaşmasını istiyorlardı.

İçlerinden bazıları, kürsüye çıkıp, Behçet Kemal Çağlar, Tezer Taşkıran ve İsmail Rüştü Aksal'ın tezine karşı konuşmalar yaptılar. Feridun Fikri Düşünsel ve Muammer Eriş onlardandı.

Sonra da yeterlik önergesi verildi. (O zamanki Meclis içtüzüğü, konuşacak milletvekili sayısını şimdiki gibi sınırlamıyordu. Milletvekillerinin söz haklarını kullanmaları, ancak, yeterlik önergesi verilip kabul edilirse, durdurulabilirdi.)

İsmail Rüştü Aksal, yeterlik önergesi üzerinde söz aldı. Konunun çok önemli olduğunu, görüşmelerin kesilmemesi gerektiğini söyledi. İsteyen tüm milletvekillerinin konuşmasını istedi.

Aksal'a, zam teklifinden yana olup işin bir an önce bitirilmesini isteyen CHP'li arkadaşlarından tepki geldi. Gürültüler çıktı. Aksal konuşmasını tamamlamakta güçlük çekti. Fakat şu sözlerini tutanaklara geçirdi:

"Vicdanınıza söylüyorum. Bu meselenin kamuoyunda açacağı yarayı görmüyor musunuz? Ne yaparsanız yapınız, benim demagojiden korkum yoktur. Düşüncemi savunacağım. Büyük Meclis'in, bu millete layık olabilmek için feragatle çalışması kanaatindeyim."

İsmail Rüştü Aksal'ın bu iki konuşması, o günlerin siyaset sahnesinde zaten parlamakta olan yıldızını daha da parlattı.

Ama o gün Meclis'teki oylamaya bir etkisi olmadı. Yeterlik önergesi kabul edildi. Görüşmeler bitti. Maaşlara zam teklifi oylandı. 66 ret oyuna karşı 231 oyla kabul edildi.

Ret oyu kullananlar arasında, oturuma katılan DP'lilerle birlikte, teklife karşı çıkan CHP'liler de vardı. DP'lilerin bir kısmı oturuma katılmamıştı. Biri ise, grubunun eğilimine aykırı olarak kabul oyu vermişti: İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili...

Demokrat Parti'de bölünmeyi hızlandırılan "bomba", aylar sonra onun yapacağı açıklamayla patlayacaktı.

Geç kalan manevra

Milletvekili maaşlarına yapılan zam sırasındaki görüşmelerle ilgili olarak basına yansıyan ilk haberler, sadece CHP içinde değil, DP içinde de olumsuz etkiler yaptı. Teklifin kanun haline gelmesi CHP çoğunluğunun oylarıyla sağlanmıştı ama, CHP'lilerden teklife karşı çıkanların konuşmaları da DP'lilerden daha anlamlı olmuştu. Hepsi "Biz bu farkları almayacağız" demişlerdi.

Meclis kürsüsüne çıkan DP'liler ise bu konuda somut bir şey söylememişlerdi. Ne yapacaklardı?.. Karşı çıktıkları kanunla gelen paraları alıp afiyetle yiyecekler miydi?

Basında bunlar soruluyordu. CHP'lilerin kanuna kabul oyu verenleri de, ret oyu verenleri de, DP'lilerden daha tutarlı sayılıyordu:

CHP'lilerden kabul oyu verenler, zaten haklı gördükleri bir maaş zammını desteklemişlerdi. O zammı almamalarının bir nedeni olamazdı.

Ret oyu verenler de, reddettikleri o zammı almayı da reddetmişler, onu başka yerlere yatıracaklarını ilan etmişlerdi.

Ya DP'liler? Onların hepsi "ret"çiydi. Ama hiçbiri, zammı almaktan vazgeçmemişti.

DP yönetimi, bu havayı –geç de olsa– fark edince bir manevraya girişti. Basına "Bizim milletvekillerimiz de bu zamdan faydalanamayacak. Ancak partimiz muhalefette. Paraya ihtiyacı çok. Zam farklarını partiye hibe edecekler" diye bir açıklama yaptı. Genel Yönetim Kurulu olarak bu yolda bir karar alıp milletvekillerine bildirdi.

Milletvekillerinden bir kısmı buna uydu. Bir kısmı uymadı.

Zamma tamamen karşı olan kamuoyu, bu manevrayı da fazla tatmin edici bulmadı. Ama konuyla ilgili tartışmalar giderek yavaşladı.

"Kırmızı oylar sepete..."

Tartışmaları yeniden canlandıran olay, DP'nin 1948'in ocak ayındaki İstanbul İl Kongresi'nde yaşandı.

Kongreden önce, İstanbul İl Örgütü'nde sorun çıkmıştı. DP içindeki muhalefetini son sıralarda artıran, özellikle de grup başkanvekili Fuat Köprülü'yle arası açık olan İstanbul İl Başkanı Kenan Öner birdenbire istifa etmişti. Bazı partililer, istifasını geri aldırmaya uğraşmıştı. Ama o bunu kabul etmemişti.

Ahmet Kemal Silivrili

Feridun Fikri Düşünsel

Emın Sazak

Demokrat Partili Silivrili, CHP'li Düşünsel'in isteğini parti yöneticilerine götürdü. Aldığı cevap tekerleme haline geldi: "Kırmızı oylar sepete, ödenekler cebe."

İstanbul İl Kongresi Öner'siz açıldı. Ama delegelerin çoğu Öner'ciydi.

Kongrenin en yüksek düzeydeki konuşmacısı Genel Başkan Celal Bayar'dı. Ortadan bir konuşma yaptı. Parti içi anlaşmazlıklara değinmedi. Birlik ihtiyacından söz etti.

Ama delegeler konuştukça şu ortaya çıktı: Parti tabanının şikâyetleri çoktu. Özellikle de, milletvekili maaşları konusundaki anlaşılması güç tutumdan herkes şikâyetçiydi. O arada, oylamada "maaş zammı"na kabul oyu kullanan İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili'den niye ret oyu kullanmadığı soruldu.

Silivrili kürsüye geldi ve bombayı patlattı. Özetle dedi ki:

"Ben zengin bir adamım. Bu zamma ihtiyacım yok. Ama bana bir CHP'li (Feridun Fikri Düşünsel) geldi. Dedi ki:

– Milletvekillerinin çoğunun durumu perişandır. Borç içindedirler. Bu işi politika konusu yapmayın. Git senin partinin büyüklerine... Köprülü'ye, Sazak'a söyle. Bu işi mesele yapmasınlar.

Ben de gittim Köprülü'ye. Yanında 42 tane milletvekili arkadaş vardı. Meseleyi anlattım. Onlar da beni tasvip etti (onayladı). Köprülü dedi ki:

– Mademki arkadaşlar tasvip ediyor, ben de onlara katılacağım. Ancak (teklife) itiraz eden arkadaşlar var. Onlar sözlerini geri almazlar. Fakat paralarını alırlar."

Silivrili, daha sonra Köprülü'ye bir kere daha gitmiş, Feridun Fikri Düşünsel'e cevap vereceği için kesin kararını yeniden işitmek istemişti. Köprülü şöyle demişti:

"Kırmızı oy kullanacağız ama, meseleyi büyütmeyeceğiz. Kürsüye çıkıp bir şey söylemeyeceğiz."

Silivrili, "parti büyüğü"nün bu beyanını Feridun Fikri Düşünsel'e aynen nakletmişti. Düşünsel ve arkadaşları girişimlerini buna göre geliştirmişlerdi.

Ancak bir süre sonra anlaşılmıştı ki, Köprülü'nün beyanının aksine, bir kısım DP'liler tasarının aleyhinde söz alıp konuşmaya hazırlanmaktadırlar.

Ahmet Kemal Silivrili, bunun üzerine partinin bir başka tecrübelisi olan Emin Sazak'a gitmiş, durumu ona anlatmıştı. O da Silivrili'ye kendini üzmemesini telkin ettikten sonra, durumu özetlemişti:

"Kırmızı oy verirsin, paranı alırsın."

Bütün bu beyanlar kafiyeli bir tekerleme haline gelince, ortaya işte o slogan çıkmıştı:

"Kırmızı oylar sepete, paralar cebe..."

(Sepet, oyların kullanıldığı oy sepetleriydi. Şimdi kupalar var. Oylar o zaman sepetlere atılırdı.)

Ahmet Kemal Silivrili bunları anlattıkça, kongre delegelerinden oflar puflar yükseliyordu. Kongreyi izleyen Metin Toker'in yazdığına göre, delegelerden şu müdaheleler işitiliyordu:

"Aferin milletvekillerimize."
"Maşallah sizlere."
"Nasıl da insanlar seçmişiz Meclis'e..."

Silivrili, yaptığı açıklamayla, kendisinin zam teklifine niçin kabul oyu verdiğini belirtmek istiyordu. "Onlar sözlerinden döndüler. Ben onların sözüne kanarak verdiğim sözden dönemezdim" demeye getiriyordu.

Bu "bomba" üzerine her şey darmadağın oldu.

Silivrili'nin anlattıklarıyla, başta Fuat Köprülü olmak üzere Menderes dahil, partinin kurucuları, maaşlar konusunda samimiyetsiz davranmakla, "içi başka dışı başka" politika uygulamakla suçlanmış oluyorlardı.

Parti içindeki diğer muhaliflerden çoğu da zaten "kurucu

...ne karşıydı. Fakat kurucuların başındaki Genel Başkan Celal Bayar'ı –en azından taktik gereği– o "klik" içinde saymıyorlardı. Asıl anlaşmazlıkları Köprülü ve Menderes'leydi.

İstanbul kongresindeki açıklamanın havasıyla bu muhalefet daha da gelişti ve şubat ayında Meclis grubunun yönetim kurulu seçimi yapılırken –Celal Bayar tam oy alarak grup başkanlığına seçildi ama– Bayar'ın o zamana kadarki yardımcısı, Grup Başkan Vekili Fuat Köprülü yönetim kurulu üyeliğine bile seçilmedi.

Bu, grup çoğunluğunun parti yönetimine "isyan"ı anlamına geliyordu. Celal Bayar oybirliğiyle seçilmiş de olsa, kendini isyanın muhatabı saydı. Grup başkanlığından istifa etti. Meclis'teki çalışmalarını bıraktı. Parti genel başkanı olarak parti binasına çekildi. Partinin genel yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğu ondan yanaydı. "İsyancı"lara karşı bir dizi önlem almaya başladı.

Ondan sonraki olaylar hızlı gelişti. Birçok milletvekili Haysiyet Divanı'na verildi. Bir kısmı disiplinsizlikten, bir kısmı da, milletvekili maaşı farklarını partiye ödemeleri istendiği halde, bunları hâlâ ödememiş olmaktan...

Bu, zam konusunda kuruculara yöneltilen "samimiyetsizlik" suçlamasının, o suçlamayı yapanların üstüne yüklenmesi demekti. O da kamuoyunda pek inandırıcı olamazdı ama, partide kurucuların etkisindeki "Yüksek Haysiyet Divanı"nı tatmin etmeye yetti. Divan hızlı çalıştı ve mart ayı sonuna kadar aldığı kararlarla toplam 20 milletvekilini partiden çıkardı.

Çıkarılanlardan 13'ü Meclis'te "Müstakil Demokratlar" adıyla "partisiz" bir grup kurdu. Geri kalanı Millet Partisi'nin kuruluşu hazırlıklarına katıldı.

Demokrat Parti'nin Meclis'teki sandalye sayısı da 66'dan 46'ya düştü.

Bu sayı, bazı DP'li milletvekillerinin istifası sonunda daha da azalacaktı.

"Mareşal'in partisi"

Millet Partisi'nin kuruluş işlemleri 20 Temmuz günü tamamlandı. Herkes onu "Mareşal'in partisi" olarak biliyordu ama, Mareşal Fevzi Çakmak, partinin "fahrî başkan"ı olmayı tercih etmişti. Başkanlık görevini resmen Hikmet Bayur yürütecekti. Mareşal, onun da üstündeki "onur" mevkiinde partinin gerçek liderliğini temsil edecekti.

Böylece, Meclis'teki üç partinin üçü de, Atatürk'ün en yakın

kadrosundan birer lidere sahip oluyordu. Veya –bir başka açıdan bakışla– Atatürk'ün en yakın kadrosundaki üç kişinin her biri, birer partiye sahip oluyordu.

Atatürk'ün iki başbakanı İsmet İnönü ile Celal Bayar ve Atatürk'ün Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak...

Atatürk zamanından beri değişen şey şuydu: Bu üç kişi o zaman birlikte çalışırlardı, resmî fotoğraflarda yan yana görünürlerdi. Artık çoktandır birbirlerinden çok uzaktılar.

Celal Bayar'ın İsmet İnönü'ye karşı rekabeti, daha Atatürk'ün sağlığında başlamıştı. İnönü'nün yerine başbakan olmasıyla "birinci raunt"u Bayar kazanmıştı.

İnönü de cumhurbaşkanı olduktan kısa bir süre sonra Bayar'ın başbakanlığını sona erdirmiş, onu Meclis'te sade bir milletvekili halinde bırakmıştı. Bu, İnönü'nün kazandığı "ikinci raunt" sayılırsa, şimdi "üçüncü raunt" sürüyordu. Bayar, sabırlı ve dikkatli politikalarıyla, o raundu kazanmaya çalışıyordu. (İki yıl sonra kazanacaktı da...)

Mareşal Fevzi Çakmak'ın işin içine girmesi, Bayar'ın işini güçleştirmişti.

Çakmak'ın İnönü'ye karşı tavrı, gerektiğinde esnek davranabilen Bayar'ınkinden çok daha katıydı. Genelkurmay başkanlığından, İnönü'nün kararıyla emekliye ayırılışını içine sindirememişti. O vakitten beri İnönü'yle yüz yüze görüşmemişti.

Çakmak, Bayar'dan da, İnönü'ye karşı daha sert politikalar izlemesini beklemişti. Ondan da umduğunu bulamamıştı. Ayrıca Bayar, Mareşal'i DP listesine "bağımsız" olarak girmeye ikna edici adımdan faydalanmış, ama milletvekili seçilmesinden sonra ona fazla bir siyasî ilgi göstermemişti. Hatta, parti çevresinde ona gösterilen ilgiden pek hoşlanmadığı izlenimini vermişti.

Mareşal, bu açılardan Bayar'a da kızgındı. Millet Partisi oluşmunun liderliğini kabul etmesinde bu kızgınlığın rolü büyüktü.

Millet Partisi'nin Bayar'ı düşündüren özelliği ise, Mareşal'in kendisine kızgın olması değildi. Mareşal'in ve arkadaşlarının istediği "sert" politikaların artık yeni bir parti bünyesi içinde uygulanacak olmasıydı. O sertlik uygulamaları, DP içindeki sertlik yanlıları üzerinde bir rekabet etkisi yapacaktı. Onlar da partilerinin yönetiminden daha sert politikalar isteyecekti.

Bu, Bayar'ın "tek partiden çok partiye geçiş"te üç yıldır "sırat köprüsünden geçer gibi" gibi sürdürdüğü ihtiyatlı politikanın bozulmasına yol açabilirdi. "Demokratikleşme" sürecine Recep Peker dönemindeki gibi tehlikeler getirebilirdi. En azından o sü-

Artık üçünün de partisi vardı... Atatürk'ün en yakın çalışma kadrosu, üç kişiden oluşuyordu: İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar... Fotoğraf "özel tren"de çekilmiş... Üçü de Atatürk'ün karşısında oturuyor. 1948 yazında artık üçü de parti lideriydi. CHP lideri İnönü'den sonra, Bayar DP'nin, Mareşal Çakmak MP'nin başına geçmişti. Meclis'teki partiler de zaten bu üçünden ibaretti...

cin uzamasına neden olabilirdi.

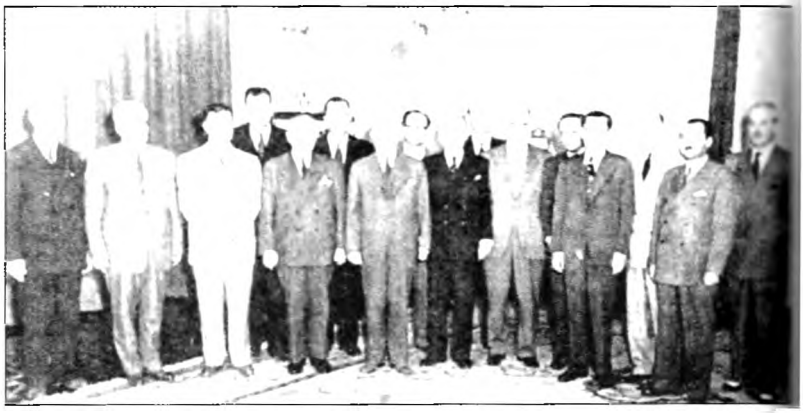
Mareşal Çakmak'ın liderliğindeki, Hikmet Bayur'un genel başkanlığındaki partinin kadrosu beklenildiği gibi oldu. Kurucu üyeleri arasında, Meclis dışından, DP'nin İstanbul eski il başkanı Kenan Öner, eski parti müfettişi Osman Bölükbaşı da yer aldı. Genel sekreterliğe Mustafa Kentli getirildi. DP'den ayrılan milletvekillerinden Osman Nuri Köni genel başkan vekili, General Sadık Aldoğan ile Enis Akaygen de genel yönetim kurulu üyesi oldular.

DP'den ayrılıp "Müstakil Demokratlar" grubunda toplanan milletvekilleri de, bir süre sonra Millet Partisi'ne geçti. Partinin Meclis'teki kadrosu daha güçlendi. Fakat ülke çapındaki örgütlenmesi aynı hızla gelişemedi.

Millet Partisi, 1948'deki kuruluşundan 1950 seçimine kadar "sert muhalefet"ini sürdürecek, seçimde başarı gösteremeyecekti. 1953'te mahkeme kararıyla kapatılacaktı. Sonra yeniden açılacaktı. Zaman içinde bölünmelere uğrayacaktı. Ama siyasî hayatımızdaki yeri büyük önem taşıyacaktı. İki sürekli eğilimin –İslamcı siyasetin ve Türkeş milliyetçiliğinin– ilk gelişmeleri bu partinin ve uzantılarının zemininde başlayacaktı.

Necmettin Erbakan'ın –Millî Selamet Partisi'nden bugünkü AKP'ye kadar uzanan– din ağırlıklı siyaset çizgisi, Millet Partisi'nin etkilemeye çalıştığı seçmen kitlelerine hitap edecekti.

Alparslan Türkeş de, lideri olduğu Milliyetçi Hareket Partisi'ni, Millet Partisi'nin uzantısı olan partinin içine girerek kuracaktı.

İkinci Saka hükûmetinin bakanları cumhurbaşkanıyla. (Soldan) Emin Erişirgil (Tekel), Münir Hüsrev Göle (İçişleri), Kasım Gülek (Ulaştırma), Şevket Adalan (Maliye), Saka, Kemali Beyazıt (Sağlık), İnönü, Cemil Sait Barlas (Ticaret), Faik Ahmet Barutçu (Başbakan Yardımcısı), Nihat Erim (Bayındırlık), Tahsin Bekir Balta (Çalışma), Tahsin Banguoğlu (Millî Eğitim), Cavit Ekin (Ekonomi), Necmettin Sadak (Dışişleri), Cavit Oral (Tarım), Fuat Sirmen (Adalet).

Kısaltılmış adıyla CKMP'nin, açılımıyla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin...

Bu açıdan, o zamanlar "Mareşal'in partisi" diye anılan Millet Partisi, her iki partinin de ana kaynağı sayılabilir.

Tabiî, 1948 yılının o yaz mevsiminde, daha sonraki gelişmeleri kimse tahmin edemezdi. Mareşal'in partisi, Bayar'ın partisine ciddi bir rakip gibi görünüyordu. Bizim bol siyasetli ve bol siyasetçili mahallemizdeki siyasî tartışmalarda bile, Mareşal'in partisini seçim yarışının favorisi olarak görenlere rastlanabiliyordu.

İkinci Saka hükûmeti

Siyaset hayatının muhalefet kanadında bu gelişme olurken iktidar kanadı da bir hükûmet değişikliği yaşadı.

Başbakan Hasan Saka istifa etti. Fakat yeni hükûmeti kurma görevi, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından gene ona verildi. Zaten Saka da, istifasını verirken kabinenin yenileşmeye ihtiyacı olduğunu belirtmişti. İsmet Paşa da o ihtiyacı gidermesini, gene Hasan Saka'dan istedi.

Büyük ihtimalle bu, danışıklı bir istifaydı. Kabinede değişikliği asıl isteyenin İnönü olması akla daha yakındı. Nitekim, Hasan Saka'nın kurduğu ikinci hükûmete girenlerin en ünlü adı, Nihat Erim'di. "35'ler"in en öndeki ismi ve "İnönü'nün prensi" sayılan

Prof. Nihat Erim, birinci Hasan Saka hükûmetine girmemişti. Ama "35'ler"in önde gelen adıydı. Yaşı 36'ydı. "İnönü'nün prensi" sayılıyordu. İkinci Saka kabinesine Bayındırlık bakanı olarak girdi. Bir sonraki hükûmette başbakan yardımcısı olacaktı. İleride (1971'de) başbakan da olacaktı.

Nihat Erim... Saka, onu, Bayındırlık bakanlığına getirmişti.

Bu, küçük bir sorun çıkarmıştı. Bayındırlık Bakanlığı, kabinenin en önemli bakanlıklarından biriydi. Yatırım imkânları genişti. Orada bakanlık yapanların kendilerini göstermesi daha kolaydı.

O vakte kadarki Bayındırlık bakanı Kasım Gülek'ti. O da yeni kabinede kalıyordu. Sadece yeri değişiyordu. Ulaştırma bakanlığına geçiyordu. Fakat Gülek bu değişiklikten memnun olmamıştı. O da "35'ler"dendi ama, malum, Erim'le arası şekerrenkti. Memnuniyetsizliğini Saka'ya iletmekle kalmadı, dolaylı yoldan basına da yansıttı.

Sorun, Hasan Saka'nın ve başbakan yardımcılığı görevini sürdüren Faik Ahmet Barutçu'nun "idareciliği" sayesinde büyümedi. Daha doğrusu, ertelenmiş oldu. İlerde yeni boyutlar kazanarak yıllar boyunca devam edecek olan Gülek-Erim anlaşmazlığının kilometre taşlarından biri olarak kaldı.

Nihat Erim, Bayındırlık bakanlığına gelir gelmez sempati toplamaya başladı. Verdiği bir talimat, kamuoyunda olumlu yankılar yaptı. Erim, bakanlığın ilgili dairelerine "Bakanlığın ihalelerine benim akrabalarımdan kimseyi sokmayacaksınız" emrini vermişti. Erim'in bu yüzden Kocaeli'deki müteahhit akrabalarıyla arasının bozulduğu söylenir. Ama, bu jesti, genel olarak büyük takdir uyandırdı...

Saka kabinesinden ayrılan daha ileri yaştaki ve daha kıdemli bakanlardan bazılarının (Abdülhalik Renda, Behçet Uz gibi) yerlerine, gene "35'ler"den başka gençler geldi: Kemali Beyazıt (Sağlık Bakanı), Şevket Adalan (Maliye), Cemil Sait Barlas (Ticaret), Cavit Oral (Tarım) gibi...

Daha önce belirtmiştik:

Çoğu, çoğu konuda birbiriyle anlaşamayacak kişilerdi. Mesela Cavit Oral, büyük toprak sahibi bir politikacıydı. Özel teşebbüsçüydü. Cemil Sait Barlas ise daha halk adamı bir politikacıydı, devletçiydi, sonradan parti içi sosyal demokrasinin ilk öncülerinden olacaktı. İkisi birbirlerine karşıt görüşler ileri sürüyorlardı. Ama o sıradaki güncel konu "demokratikleşme"ydi. Hepsi "35'ler" grubunun hedefi haline gelen o sloganın etrafında, bir arada duruyorlardı.

İkinci Saka hükûmetinin dış politikasını yürütme görevi, birincisindeki gibi Necmettin Sadak'ın üzerindeydi. Mesleği gazetecilik olan Sadak, o görevin üstesinden gelebilecek yeteneğe ve birikime sahipti. Lyon Üniversitesi'nde okumuştu. Gerçi bitirdiği fakülte edebiyat fakültesiydi ama, siyasal bilimlerle de meşgul olmuştu. Üniversitede de hocalık yapmış, 1927'de milletvekili olduktan sonra da, Montreux Konferansı dahil, birçok uluslararası toplantıya delege olarak katılmıştı.

Sadak, görevinde gayet iyiydi. Zarif eşi İlhan Sadak'la birlikte gittiği uluslararası toplantılarda da olumlu etkiler yapıyordu. Ama dünya dış politikasının da, Türk dış politikasının da sorunları arttıkça artıyordu.

O alandaki endişe verici bir gelişme ikinci Saka hükûmetinin kuruluşunun hemen sonrasına rastladı:

Berlin ablukasından NATO'ya

Almanya'nın Amerikan-İngiliz-Fransız işgali altındaki bölgesi yeni bir devlet olma yolundaki adımlarını hızlandırmıştı. Doğu Almanya'daki işgal gücü olan Rusya da buna karşı tepkilerini sertleştiriyordu.

Batılı işgalciler, bölgelerini birleştirmişler, orada kendi kontrolleri altında, Almanlardan oluşan bir yönetim kurmuşlardı. Bundan daha da önemli olarak, 1948 yılının 19 Haziran'ında, o zamana kadar tam bir gizlilik içinde hazırladıkları bir "reform"u gerçekleştirdiler: "Para reformu"nu...

"Reichsmark" (İmparatorluk markı) adını taşıyan ve değerini

Almanya'nın başkenti Berlin Sovyet Bölgesinde bir ada gibiydi. O da Almanya'nın tümü gibi dört işgal bölgesine bölünmüştü. "Berlin ablukası" şehre büyük bir darbe vurdu.

ölçüde kaybetmiş olan eski Alman parasının yerine "Deut- Mark"ı getirdiler. İster Reichsmark zengini olsun, ister hiç sı olmasın, her batılı Alman'a, sermaye verir gibi 40'ar Deut- Mark verdiler.

O vakte kadar karneye bağlı olan birçok mal ve maddenin sa- serbest bıraktılar. Ekonomik hayatı aşamalı olarak piyasa nomisine uydurmaya başladılar.

Bu, Batı Almanya'ya birdenbire büyük bir ekonomik canlanma rdi.

Aynı reform, sadece Almanya'nın değil, Berlin şehrinin de ba- ın işgali altındaki kesiminde uygulanmaya başladı. Berlin'in kesimi, malum, Sovyet işgal bölgesinin içinde bir ada gibi ka- du. Ama artık siyasal yapısı gibi, ekonomik yapısı da Batı'da- bi olmuştu.

Bu gelişmeye Rusların verdiği karşılık sert oldu. Doğu Ber- deki Sovyet işgal bölgesi komutanı, Batı'dan Batı Berlin'e gi- tüm karayollarını ve demiryollarını kapattı. Tarihe geçen de- yle "Berlin ablukası"nı başlattı.

Berlin şehrinin batı kesimine, Batı ülkelerinden ulaşmanın tek artık havayoluydu. Ancak o yol da Batılılarla Sovyetler ara- daki eski antlaşmaya göre, ancak üç "hava koridoru"ndan geç- k koşuluyla kullanılabilirdi.

Berlin'in 2 milyon nüfuslu batı kesiminin –gıda da dahil– her ihtiyacı, o vakte kadar karayolu ve demiryolu taşımacılığıy- sağlanıyordu. O ihtiyacın havayoluyla karşılanması imkânsız örünüyordu. Buna, ne hava koridorlarının kapasitesi müsaitti,

Ablukaya karşı Batılılar ve Berlinliler kısa zamanda bir hava köprüsü kurdular. Bu tarihin en hızlı işleyen hava köprüsüydü. Üç hava koridorundan uçan uçaklar ayda ay içinde yüz bin iniş-kalkış yaptı. Berlin'in tüm ihtiyaçları havadan karşılandı.

ne de şehrin batı kesimindeki havaalanlarının...

Ruslar da, o "abluka"yı koyarken, herhalde bu hesabı yapmışlardı. Şehri çaresizliğin içine hapsedip, Batılıları ödün vermeye zorlayabileceklerini düşünüyorlardı.

Bu ablukayla başlayan süreç aylarca sürdü ve tüm dünyanın heyecanla izlediği bir gerilim filmi haline geldi.

Batı Berlin'deki işgal kuvvetleriyle Berlin halkı, batıdan sağlanan yardımlarla "imkânsız" görünen şeyi "mümkün"leştirdiler. Şehirdeki havaalanlarını hızla genişlettiler. Onlara en kısa zamanda da iniş ve kalkış yapılabilecek teknik donanım sağladılar.

Batı Avrupa'daki havaalanlarında da Berlin'e aralıksız olarak yük taşıyacak 400 uçaklı bir filo oluşturuldu... Şehre, her ihtiyacını yeterince karşılamak üzere planlanan bir "hava köprüsü" düzeni içinde, günde yüzlerce iniş kalkış yapılmaya başladı. Öyle ki, o zamanlar Avrupa'da kış aylarındaki en önemli ısınma kaynağı olan kömür bile, uçakla taşınıyordu.

Ablukanın başlangıcından yıl sonuna kadarki süre içinde, şehre üç hava koridorundan yapılan iniş-kalkışların sayısı yüz bini aşmıştı.

Ruslar, hesaplarının yanlış çıktığını görmüşlerdi. Ablukayı daha yıllarca da sürdürseler, bundan bir sonuç alamayacaklardı. Bu inatlaşmada ne Batılıların pes etmeye niyeti vardı ne de Berlinlilerin... Ambargo beş ay daha sürdü. On birinci ayını tamamlarken Amerika'yla Rusya'nın karşılıklı ödünler vererek yaptığı bir anlaşmayla kaldırıldı.

NATO'nun ilk toplantısı ve amblemi... Kuruluşun –ABD ve Kanada'yla birlikte– on iki üyesi vardı. Onu Avrupa ülkesiydi. Aralarında Türkiye yoktu.

[T]erkes üye, biz değil

[A]ncak o zamana kadar Doğu'yla Batı arasındaki çekişmeyi daha da sertleştiren ve kurumlaştıran iki gelişme olmuştu.

[B]irincisi, Batı Almanya'da bağımsız bir devlet kurmanın hazırlıklarının tamamlanmasıydı. Artık geri dönüş yoktu. Batı Almanya için bir anayasası hazırlanıyordu. Ona göre seçimler yapılacak, [D]oğu'da yaşayan Almanlar kendi hükûmetlerini kuracaktı.

[İ]kincisi, Batılı ülkeler arasında, Doğu'ya karşı bir askerî pakt kurulması için yapılan çalışmaların tamamlanmasıydı.

[B]unun sonucu olarak 1949'un nisan ayında 10'u Avrupalı, 2'si [A]merikalı 12 ülke NATO'yu kurdu.

[B]u, Türkiye'nin yakından izlediği –ama endişeyle izlediği– bir [g]elişmeydi. 12 üye arasında Yunanistan gibi, Türkiye de yoktu.

[N]ATO adının açılımı "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü"ydü [N]orth Atlantic Treaty Organization)...

[A]dı gibi, Atlantik Okyanusu'nun kuzey kesiminin iki yanındaki [ü]lkeleri içine alıyordu. İlk üyeleri şunlardı: ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, İtalya, Norveç, Danimarka, İzlanda, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Portekiz. Bu 12 ülkenin toprakları, topluca "Kuzey Atlantik" bölgesi sayılıyordu. NATO antlaşmasına göre, bu [b]ölgede üye ülkelerden biri bir dış saldırıya uğrarsa, öteki ülke-

ULUS

B. N. Sadak Atlantik Paktını noksan buluyor

Mutlu bir yıldönümü

İkinci İnönü Zaferi 28 yıl önce bugün kazanılmıştı

Maksûs talihimizin yenildiği bu büyük gün bütün Türk Milletine kutlu olsun

Dış Bakanı bu akşam hareket edecek

B. Necmettin Sadak dün basına bir demeç verdi

Türkiye bir taarruza uğradığı takdirde kendini son nefe[s] kadar bütün vasıtalariyle savunacağından kimse şüphe e[t]

Rusya ile münasebetlerimizde bir değişiklik olma[z]

Türkiye NATO'ya davet edilmeyişinden duyduğu kırgınlığı dolaylı yollardan bel[li] etmişti. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak da demeçlerinde bunu ifade ediyor[du]

ler onu saldırgana karşı hep birlikte savunacaklardı. Tabiî, adı b[e]lirtilmiyordu ama, NATO ülkelerine karşı "saldırgan"lık yapmay[a] kimlerin aday olduğu belliydi: Sovyetler Birliği veya onunla b[i]likte olan ülkeler...

İttifak örgütü buna göre kurulmuştu. Avrupa'nın batısında[ki] ülkeleri Sovyet tehlikesinden korumak veya o tehlikeyi cayd[ır]mak için ortak komuta altında birlikler oluşturulmuştu. Bunl[a]r uzun menzilli ağır silahlarla birlikte Avrupa'nın belirli yerlerind[e] konuşlandırılmıştı. Amaç şuydu: Diyelim ki, Ruslar veya müt[te]fikleri Avrupa'da birdenbire bir saldırıya geçtiler... Daha ilk adım[la]rını attıkları andan itibaren, 12 ülkenin ortak birliklerinin "oto[ma]tik" olarak başlatacağı "karşı saldırı"yla karşılaşacaklardı...

Peki, Türkiye öyle bir Rus saldırısına uğrarsa...

NATO üyesi olmayan Türkiye'yi saldırıdan otomatik olarak ko[ru]ma konusunda kimsenin üstlendiği bir yükümlülük yoktu.

Gerçi ABD'yle Türkiye arasındaki ilişkiler ve ikili antlaşmalar Türkiye'ye yönelik bir saldırı karşısında ABD'nin harekete geçmesini gerektirirdi ama, bunun ne zaman, nerede, nasıl gerçekleşeceği belirsizdi. Amerika'nın Türkiye'yi koruma hareketi, Türkiye'nin yarısı veya tamamı işgal edildikten sonra da başlayabilirdi.

Türkiye, NATO'ya bu nedenle girmek istiyordu. Ama onu NATO'ya almaya razı olan yoktu. Türkiye'nin o konuda yaptığı zemin yoklamaları olumsuz sonuçlar veriyordu. Türk diplomatları-

Amerikan Senatörü Cain ısrar ediyor

Türkiye Kuzey Atlantik Paktına alınmalıdır

Mr. Cain soruyor: Rusların genişleme plânına karşı Türklerin Pakta alınmaması Atlantik bölgesinin emniyetini sarsmaz mı? Avrupa ve Amerika için mevcudiyeti bu kadar hayatî olan bir memleket nasıl emniyet sistemi dışında bırakılabilir?

Cumhuriyetçi senatör meseleyi tekrar Senatonun nazarı dikkatine sunacak

Türk diplomatları Amerikan Kongresi'nde de kulis yapıyordu. Bazı senatörler "Türkiye NATO'ya alınsın" diye konuşmalar yapıyordu. Fakat bunlardan sonuç çıkmıyordu.

"Coğrafî durumunuz müsait değil. Siz Kuzey Atlantik bölgesine çok uzaksınız" deniliyordu. Teselli sözleri olarak da "Merak etmeyin. Biz sizi başka türlü koruruz. İlerde Akdeniz bölgesinde bir pakt kuracağız, ona girersiniz" gibi laflar ediliyordu.

Türkiye ABD'nin bu tavrını değiştirmek için uğraştı. Dışişleri Bakanı Sadak o yolda diplomatik girişimler yaptı. Demeçler verdi. Amerika'daki büyükelçiliğimiz, Amerikan Kongresi üyelerini etkilemek amacıyla kulis faaliyeti yürüttü.

Ama bunlardan bir sonuç çıkmadı.

"Teselli mükâfatı"

Türkiye'ye, NATO yerine, Avrupa Konseyi üyeliğine çağrı geldi. "Teselli mükâfatı" gibi...

Avrupa Konseyi, gerçi ülkelerin güvenlik ihtiyacını karşılayacak bir kuruluş değildi. Avrupa ülkelerinin "ortak mirası olan ilkeleri ve idealleri korumak ve geliştirmek" amacıyla kurulan bir örgüttü. Aynı zamanda Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişmesi için daha sıkı bir işbirliği içine girmesini öngörüyordu.

Ama Türkiye için o konseyin üyesi olmak da önemliydi. Çün-

kü bununla "Avrupa ülkesi" olduğu, bir kere daha "tescil" edilmiş oluyordu. Birincisi, Marshall Planı'nın uygulanması için kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (OEEC'ye) üye oluşuydu, ikincisi de, işte bu Avrupa Konseyi'ne çağrılışıydı.

O sırada bugünkü Avrupa Birliği'nin çekirdeğini oluşturan "6'lar"ın "Avrupa Ortak Pazar"ı daha kurulmamıştı. Avrupa ülkeleri denilince akla Avrupa Konseyi üyeleri geliyordu: Konseyin kurucu üyeleri şunlardı:

İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İrlanda, İsveç...

Hepsi, aynı zamanda OEEC üyesiydi. Hepsi, İrlanda ve İsveç hariç, aynı zamanda NATO üyesiydi. Doğu Avrupa'nın değil, Batı Avrupa'nın ülkeleri olarak "Avrupa'nın ortak mirası olan ilkeler ve idealleri korumak ve geliştirmek" için bir araya gelmişlerdi.

Türkiye de, işte o "ortak miras"ın sahiplerinden biri sayılarak, konseye kuruluşundan hemen sonra çağrılan üç üyeden biriydi. Ötekiler Yunanistan ve İzlanda'ydı.

Türkiye, çağrıyı hemen kabul etti.

Aradan geçen zaman içinde de, Avrupa Konseyi'ni en fazla ciddiye alan ülkelerden biri oldu. Hatta Avrupa Konseyi üyesi olduğunu, pasaportlarının üstüne özel olarak yazdı.

Bununla "Avrupa ülkesi" olduğunu tüm dünyaya karşı vurgulamak istiyordu.

Zaten bundan da kimse şüphe etmiyordu.

(Ondan şüphe edenler, Türkiye'nin –2000'li yıllarda– "Avrupa Birliği"ne aday olması gündeme girince ortaya çıkacaktı. 1949'da "ortak miras"ı koruyup geliştirmeye çağırdıkları Türkiye'nin Avrupa ülkesi sayılmaması için uğraşan Avrupalılara rastlanacaktı.)

7

Hürriyet'in çıkışı

Ankara'da *Ulus*, İstanbul'da *Cumhuriyet* okunurken... - Babıâli'de farklı bir gazete - Nerede bunun delili? - Vakitsiz öten horoz... - "Sedat resimli gazete yerine gazeteli resim çıkarmış..." - İsrail'in kuruluşu - Türkiye'den kitlesel göç

Hürriyet gazetesinin ilk sayısı 1948'in 1 Mayıs'ında çıktı. O zamanki adıyla "Bahar ve Çiçek Bayramı" günü... Gazeteye ek olarak bir "Bahar İlavesi" yayımlandı. *Hürriyet*, büyük ilgi çeken bir gazete oldu. Fakat bu ilgi "gazete"nin masraflarını kurtarmaya yetecek miydi?.. Bu konu tartışmalıydı.

Biz Ankaralıların "gazete" okuma koşulları malum: Zamanın "büyük gazete"leri İstanbul'da çıkıyor. O dönemin ulaştırma güçlükleri altında, Ankara'ya getirilip dağıtılmaları, ertesi günü buluyor.

Biz, "taze gazete" okumak için Ankara'da hazırlanıp basılan birkaç Ankara gazetesinden *Ulus*'u alıyoruz. Daha doğrusu, evlere gazete getiren bayi (dağıtıcı) çocuklar var, gazeteyi –aylık abone olur gibi– onlara ısmarlıyoruz. Onlar da onu, sabah karanlığında da gelip kapının alt aralığından içeri atıyorlar. Uyanınca kapıya gidip alıyoruz.

(Burada bir parantez açayım: Büyük şehirlerde, gazetelerin evlere bayiler eliyle erkenden getirilmesi usulü, sonradan kalktı. Eve gazete getirtmek zahmetli bir iş haline geldi. Bunun için, büfeye veya bakkala ya bizzat gideceksiniz ya da –eğer varsa– kapıcınızı veya evden birini göndereceksiniz... Bu, bence, gazete dağıtımı sisteminde büyük bir gerilemedir.

Gerçi son dönemlerde gazetelerin basımevlerinden "semt bayileri"ne ulaştırılmasının hızlandırılması açısından önemli gelişmeler sağlanmıştır. Fakat okurun, gazetesini erken saatte "evinde" görebilmesi çok güçleşmiştir. Bu ihtiyaç Amerika'da bisikletli çocuklar, Avrupa'nın bazı ülkelerinde posta idareleri tarafından karşılanıyor. Veya soruna her yerin özelliğine uygun başka çözümler bulunuyor. Türkiye'de buna bir çare bulunmasının ihmal edilmesi, gazete tirajlarındaki düşüklüğün en önemli nedenlerinden biridir.)

Ulus, o zaman iktidardaki CHP'nin sahibi olduğu gazete... Ankara'da artık muhalefet gazeteleri de vardı. "Artık" diyorum, çünkü çok partili hayata geçilmeden önce, Ankara'da *Ulus*'tan başka gazete yoktu. Muhalefet gazeteleri 1946'dan sonra ortaya çıktı.

Biri, geçen bölümlerde sözünü ettim, *Kudret* gazetesiydi. Başlangıçta Demokrat Parti'nin sözcüsüydü. Millet Partisi kurulunca o partiyi savunmaya başladı. Demokrat Parti'nin sözcülüğünü de, daha sonra kurulan *Zafer* gazetesi üstlendi.

Tabiî, bu durumdan, Ankara'daki gazete okurları pek memnun değildi.

Ankara'da çıkan gazetelerin hepsi birer partinin sözcüsü olunca, olayları günü gününe izleyip objektif bir değerlendirme yapmak için, ya onların hepsini birden –karşılaştırarak– okuyacaktınız ya da tarafsız bildiğiniz bir İstanbul gazetesine de abone olacaktınız. Ertesi gün onu da okuyacaktınız. Bir gün önce okuduklarınızı ona da bakarak yeniden değerlendirecektiniz.

Siyasete meraklı olan birçok Ankaralı, partiler arası tartışmalar hızlandıkça, "bir de İstanbul gazetesi" almaya başlamıştı. Biz de bir süredir öyle yapıyorduk. Sabahları eve gazete getiren çocuk, *Ulus* gazetesinin yanında, bir gün öncesinin *Cumhuriyet* gazetesini de getiriyordu.

Ulus, Ankara gazeteleri içinde teknik ve içerik olarak en güçlüsüydü. Ötekiler gibi o da bir parti gazetesiydi, siyasî haber ve yorumlarında o özelliğini kaybetmezdi. Ama sadece CHP'nin yandaşları değil, CHP'ye muhalif olanların çoğu da, Ankara gazetesi olarak onu tercih ederdi.

Bu doğaldı. Gazete, uzun yıllar boyunca Ankara'nın tek gazetesi olarak altyapısını oluşturmuş, zengin bir gazeteci ve yazar kadrosu edinmişti. Siyasî olmayan olayları en iyi izleyip haberleştiren ve yorumlayan da oydu.

Ayrıca, Ankara'daki sinemaların, tiyatroların programlarını, nöbetçi eczanelerin listesini ve her alandaki "küçük ilan"ları en geniş şekilde veren de oydu.

İstanbul gazeteleri

İstanbul'dan ertesi sabah gelen *Cumhuriyet* de, İstanbul gazetelerinin en büyüğü sayılırdı. Aynı zamanda, siyasî haber ve yorumlarında en objektifi... İktidarın haberleri gibi muhalefetin haberlerine de dengeli bir şekilde yer verirdi. Kurucusu Yunus Nadi'nin ölümünden sonra başyazarlığını ve yöneticiliğini, oğlu Nadir Nadi yapıyordu.

İstanbul basınında "muhalefet yanlısı" gazetelerden en ünlüsü, *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta anlatmıştım, Ahmet Emin Yalman'ın sahibi ve başyazarı olduğu *Vatan*'dı... Yalman, Demokrat Parti yö-

Yunus Nadi'nin kurduğu *Cumhuriyet* tarafsız bir politika izliyordu. Sahibi ve başyazarı Nadir Nadi'ydi (fotoğrafta). 1950'de DP listesinden bağımsız milletvekili olacaktı.

Sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'dı. Büyük gazete başyazarları arasında milletvekili olmayan tek gazeteciydi. O sırada CHP'ye karşı DP'yi tutuyordu.

Vakit, CHP iktidarından yanaydı "Us kardeşler"in gazetesiydi. Asım Us (fotoğrafta) başyazardı. Hakkı Tarık Us, yazar ve yöneticiydi. İkisi de milletvekiliydi. Rasim Us da gazetedeydi.

Dönemin İstanbul gazetelerinden üçünün başlıkları ve ve başyazarları... Biri tarafsız, biri muhalif, biri iktidardan yana...

neticileriyle yakın ilişki içindeydi. Onları sadece kendi başyazılarıyla değil, gazetesinin haber politikasıyla da hararetli bir şekilde destekliyordu.

Demokrat Parti'yi tutan başka gazete başyazarları da vardı. Biri, 1946'da DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Cihat Baban'dı. *Tasvir*'in başyazarıydı. Aynı zamanda *Son Saat* adında bir gazeteyi kardeşi Selim Baban'la birlikte çıkarıyordu.

Son Posta'nın sahibi Selim Ragıp Emeç ile *Her Gün*'ün sahibi Mehmet Faruk Gürtunca da aynı eğilimdeydiler. Onlar da DP listesinden –1950'de– milletvekili seçileceklerdi...

Tabiî, iktidarı tutan gazeteler de vardı. Hakkı Tarık Us ve Asım Us kardeşlerin (ikisi de CHP milletvekilliği yapmışlardı) *Vakit*'i gibi, Etem İzzet Benice'nin *Son Telgraf*'ı gibi... Ama bunların tirajları sınırlıydı.

O zamanki *Akşam* gazetesinin sahipleri de CHP'liydiler. Gazetenin yöneticiliğini de yapan Kâzım Şinasi Dersan CHP'nin Şehir

AKŞAM

Akşam'ın sahipleri Necmeddin Sadak (fotoğrafta) ile Kemal Salih Sel'di. Sadak başyazardı ve CHP milletvekiliydi. Son kabinede Dişişleri bakanı olduğu için yazılarına ara vermişti.

SON TELGRAF

Son Telgraf, gazeteci ve romancı Etem İzzet Benice'nin iki gazetesinden biriydi (öteki *Gece Postası*). İktidardan yanaydı. Benice aynı zamanda CHP milletvekiliydi.

TASVİR

Tasvir, Ebüzziya Tevfik'in *Tasvir-i Efkâr*'ının devamıydı. Ziyad Ebüzziya kurmuştu. Başyazarı Cihat Baban'dı (fotoğrafta). Baban, 1946 seçiminde DP'den milletvekili seçilmişti.

Son Posta

Selim Ragıp Emeç'in sahibi ve başyazarı olduğu *Son Posta*, Demokrat Parti muhalefetine yakındı. Emeç, 1950 seçimlerinde DP'den milletvekili olacaktı.

Dört gazetenin ikisi iktidardan, ikisi muhalefetten yana... Başyazarlarının dördü de milletvekili olmuş veya olacak...

Meclisi üyesiydi. Başyazar Necmettin Sadak ise milletvekili olmasının yanında, hükûmetin o sıradaki Dışişleri bakanıydı. Ama ikisi de, gazetenin parti gazetesine benzememesini, haber ve yorumlarında objektif kalmasını istiyorlardı. Necmettin Sadak bu yüzden, başyazılarını kesmişti. Gazete bir akşam gazetesi olarak yayımlanır, ama piyasaya öğleleri çıkardı.

Bir de *Yeni Sabah* gazetesi vardı. Sahibi ve başyazarı Cemaleddin Saracoğlu'ydu. Ama Saracoğlu bunu işadamı Safa Kılıçlıoğlu'na satmak üzereydi.

Sedat Simavi ve en uzun süreyle çıkardığı dergi... *7 Gün*, Simavi'nin daha önceki dergilerinden farklı olarak –1933'ten 1951'e kadar– on sekiz yıl süreyle yayın hayatına devam etti.

İşte bu "gazeteler tablosu"nun içine, 1948 yılında yepyeni bir gazete girdi: *Hürriyet* gazetesi... Kurucusu Sedat Simavi'ydi. İlk sayısı 1 Mayıs günü çıktı.

Bu, ötekilerin hepsinden daha farklı bir gazeteydi.

Niçin farklıydı, ilerde göreceğiz. Önce, yayın hayatına başlayıncaya kadarki hikâyesini anlatalım:

7 Gün'den *Hürriyet*'e

Sedat Simavi, 1896'da doğmuştu. Hali vakti yerinde bir aileye mensuptu. Basın ve yayın alanındaki yeteneklerini, daha lise öğrenimi yaparken göstermişti. Saint-Joseph Fransız Okulu'nda başlayıp Galatasaray Lisesi'nde sürdürdüğü lise öğrenimi sırasında yaptığı resimleri, çizdiği karikatürleri, zamanın dergilerinde yayımlatabiliyordu. Yirmi yaşındayken *Hande* adında haftalık bir dergi çıkarmaya başladı.

Aynı zamanda sinemaya da merak sarmıştı. "Kuvayı Milliye Cemiyeti" adına çevrilen tarihî filmlere katkı yaptı.

Daha sonra *Güleryüz*, *Hanım*, *Diken*, *İnci*, *Model* gibi adlarla birçok dergi çıkardı.

En başarılı ve kalıcı dergisi 1933'te kurduğu *7 Gün* oldu. Türkiye'nin en çok satan dergisi haline geldi. On sekiz yıl süreyle yayın hayatında kaldı. Simavi'nin asıl hedefi olan "günlük gaz-

Sedat Simavi'nin 1921 yılında çıkardığı dergilerden: (Solda) *Hanım*... Aylık dergi... "Salon ve aile dergisi" olarak çıkıyor. (Sağda) *Güleryüz*... Haftalık... "Edebî, siyasî, milliyetperver, Türk mizah dergisi."

se"nin de altyapısı –yani sermayesi, matbaası, kadrosu– o dergi sayesinde oluştu.

Hürriyet'ın 1948'in 1 Mayıs'ından itibaren hazırlanıp basıldığı yer, *7 Gün*'ün idarehanesinin de bulunduğu eski adı "Acı Musluk"olan sokaktaki bir binaydı. (Sokağın adı sonradan Cemal Nadir Sokağı olmuştu. Türk karikatürünün büyük ustası Cemal Nadir Güler 1947 yılında ölmüştü. "Acı Musluk", yeni adıyla, Güler'in anısını yaşatan sokak olmuştu.)

Daha önce saydığımız İstanbul gazeteleri, büyük ölçüde iç siyasetle dolu gazetelerdi. Tek partili dönemde yapamadıklarını 1946'da çok partili hayata geçildikten sonra doya doya yapıyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında sıkı bir devlet kontrolü altındaydılar. Sayfalarını, hükûmetin dış politikasına aykırı düşmeyen dış haberlerle ve dış siyaset yorumlarıyla dolduruyorlardı. Ama artık o zorunluluk kalkmıştı. İç siyaset haberleri ve yorumları, hem kendilerine, hem de okurlarına daha cazip geliyordu.

Belirttik, bazıları iktidarı, bazıları muhalefeti tutuyor, bazısı da "tarafsız" bir çizgi izlemeye çalışıyordu.

Sedat Simavi de gazetesinin tarafsız olmasını ve öyle bir izlenim vermesini istiyordu. Hazırlık çalışmaları sırasında birinci sayfadaki *Hürriyet* başlığının altına "Günlük siyasî tarafsız gaze-

te" tanımlamasını koymuştu. Fakat bir gün arkadaşlarına birdenbire dedi ki:

"Bu 'tarafsız' lafı da 'renksiz' demek gibi bir şey. Suya sabuna dokunmayacakmışız gibi anlaşılır. Başka bir kelime bulalım."

Birkaç öneri yapıldı. Tartıştılar. Sonunda Simavi "müstakil" (bağımsız) sözünü seçti ve *Hürriyet*'in alt başlığı şöyle oldu:

"Günlük müstakil siyasî gazete."

Simavi, bu tercihiyle "Ben bazı alanlarda taraf olabilirim ama herhangi bir yere bağımlı olmayacağım" demiş oluyordu: İlerde –başta Kıbrıs sorunu olmak üzere– bazı konularda "taraf" olacaktı. Bunu kendisi de ilan edecekti. Fakat siyasî partiler arasında dengeli bir yayın politikası izlemeye dikkat edecekti.

Zaten hazırladığı gazete, "siyasî" sıfatını taşısa da, öteki tüm siyasî gazetelerden farklı olarak, başka konulara da geniş yer ayıracaktı. Sedat Simavi'nin, basında o zamana kadarki en devamlı uğraş alanı dergicilikti. Gazetesinin yayın planını yaparken, dergilerindeki magazin unsurlarını, oraya taşımıştı. Siyaset dışı yazılara ve –özellikle– fotoğraflara, tüm rakiplerinden daha fazla ağırlık vermişti.

Fotoğraf, Sedat Simavi için, haberin doğruluğunu gösteren bir "kanıt"tı. O zamanki deyimle "delil"di. Dergiciliği sırasında da fotoğrafı çekilebilecekken çekilmemiş haberler, röportajlar için "Nerede bunun delili, ispatı?" diye sorardı.

"Horoz"un başına gelen...

Simavi, resimli ve sıra dışı haber ve röportajlarıyla, gazetenin İstanbul dışındaki –günü gününe gidemediği yerlerde de– ertesi günlerde satılabileceğini düşünüyordu.

Bunun için üç dört ay öncesinden, Anadolu'ya yönelik bir reklam kampanyası hazırlamıştı. Gazetenin maskotu olarak horoz seçilmişti. Üzerinde güzel bir horoz resmiyle *Hürriyet*'in adı ve "Yakında çıkıyor" yazısı olan afişler yapılmış, bunlar her yere yapıştırılmıştı.

Biz Ankaralılar için Ankara gazetelerine merak uyandırıcı "ilan haber"ler verilmişti. Bunların birinde gazetenin makinelerinin geldiği, ötekinde denemelerinin yapıldığı bildiriliyordu.

Bunun gibi ilan-haberler *Ulus* gazetesinde aralıklarla yayımlandı ve *Hürriyet*'in çıkışının merakla beklenmesine katkı yaptı.

Şimdiki durumda günlük gazeteler, kendilerine rakip olabilecek başka günlük gazetelerin ilanlarını yayımlamazlar. Ama Ankara gazeteleri, bir gün sonra gelecek İstanbul gazetelerini rakip saymıyorlardı.

O ilanları en gösterişli şekilde yayımladılar. Ben de hatırlıyorum. o ilanları *Ulus*'tan izliyordum, gazetenin çıkacağı günü merakla bekliyordum.

O arada, nedenini sonradan öğrenecektim, horozlu afişler ortadan kalktı. Ama gazete ilanları devam etti.

Horozlu afişlerin kalkması, Sedat Simavi'nin kararıymış. Aslında o horozu *Hürriyet* ilanının yanında sembol olarak kullanmayı düşünmüş ama, "rakip"lerden "sataşma" gelmiş.

Rakipler, öteki gazetelerin sahipleri... Babıâli'nin dar kulislerinde "Vakitsiz öten horozu keserler" diye yorumlar dolaştırmış. Sedat Simavi etkilenmiş. Arkadaşlarına "Kaldırın bunları" demiş. Kendi günlüğünde de yazıyor. Şöyle:

"... Hürriyet için horoz sembollü afişler hazırlamış, 'Yakında çıkıyor' diye duvarlara astırmıştık. Güzel afişti. Fakat 'erken öten horoz' misali yakıştırmalar canımı sıktı. Horozu serlevhanın (gazete başlığının) yanında kullanacaktık (ondan da) vazgeçtik."

Hürriyet'in ilk emektarları arasında Samih Tiryakioğlu, Hik-

met Bil gibi gazeteciler vardı. Bil'in anlattığına göre, Sedat Simavi, bu gazete girişimini çok kıt bir sermayeyle başlatmıştı. Dergicilik yaparken biriktirdiği paranın (o zamanın 350 000 lirası) büyük kısmını Amerika'ya ısmarladığı baskı makinesine yatırmış.

Geriye kalan ihtiyaçların karşılanması da kolay olmamıştı. Öyle ki, gazetenin çıkacağı gün Sedat Simavi'nin cebinde kalan sadece 50 liradan ibaretti. Sonraki günler için gereken baskı kâğıdı matbaacı İlhami Örnekal'dan uzun vadeli bir veresiye hesabıyla alınacaktı.

İlk sayı

Öyle de olsa, 1 Mayıs 1948 günü, hedefe varıldı. *Hürriyet*'in ilk sayısı hazırlandı, basıldı, dağıtıldı. Ve hemen ilgi görmeye başladı.

O arada bizim eve de girdi. Biz, *Cumhuriyet* gibi devamlı abone olmadık ama, aralıklı olarak almaya başladık.

Sedat Simavi, siyaset dışı haberlere ve fotoğraflara geniş yer veren yayın politikasını oluştururken, siyasî haberleri ihmal etmemişti. Ama çalışma arkadaşlarından şunu istiyordu:

Siyasî haberler, –onun deyimiyle– "halkın anlayacağı dille" yazılacaktı.

Siyasî yorumlar da kısa ve anlaşılır olacaktı. Bazen kendi imzasıyla, ama çoğu defa *Hürriyet* imzasıyla yazdığı başyazılar bunun örneği oldu. Kısaydılar. Rahat okunuyorlardı.

Bu bölümü yazarken *Hürriyet*'in o ılk dönemindeki koleksiyonuna baktım. En fazla da 1 Mayıs 1948 tarihli ilk sayısına...

O ilk sayıyı hayal meyal hatırlıyordum. Birinci sayfasından aklımda kalan, iki demeçti. Biri Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, öteki Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ındı.

Sayfayı yukarıdan aşağı gözden geçirdim:

Mizanpajı, başlığı, hatırladığım gibi... Öteki gazetelerin çoğunun başlığı büyük ve sert çizgili harflerden oluşurdu. *Hürriyet*'inkinin harfleri küçük ve yuvarlaktı. O bana ötekilerden çok daha güzel gelmişti.

Gazetenin manşeti Filistin olaylarıyla ilgili... İsrail Devleti daha kurulmamış. (İki hafta sonra kurulacak...) Yahudiler gibi Araplar da, bölgenin önemli yerlerini kontrol altına almak için son kozlarını oynuyorlar. Gazete bunu fotoğraflı olarak haberleştirmiş...

Altında da soğuk savaş döneminin Sovyetler Birliği karşıtı klasik yorumlarından biri var. Konusu, Ortadoğu'da çevrilen "Rus entrikaları"...

1
Mayıs 1948

Ürdün ve Irak orduları Filistin'e girdi

İnönü'nün Makalesi

Ürdün Kralı Abdullah Arap orduları başkomutanı oldu

Yahudi kıtaları Kudüs şehrinin kapılarına dayandılar

GAZETEMİZİ YAZDIĞI BİR MAKALEDE İKİ VE DÖRT MİSELİ İLE TARİFLER FİKİRLERİ DEVLET REİSİ DİYOR Kİ

BU GAZETE..

YENİ BİR HİZMET UNSURU

Ortaşarka sokulmak için Ruslara çevirdiği entrikalar

Gazetemize yazdığı bir makalede

CELÂL BAYAR DIYOR KI:

DEMOKRASİ DAVASINDA İKİ DİYOR

Ankara'da bir cinayet

. Mecliste münakaşalar

REFİK HALİD'İN YENİ ROMANI

Hürriyet'in 1 Mayıs 1948 günü çıkan ilk sayısı. Başlığı, puntoları, mizanpajı zaman içinde gelişecekti. Ancak o dönemin teknolojisi içinde, *Hürriyet*, görünüşüyle öteki gazetelerden "çok farklı"ydı.

İç politikada ise iktidar ve muhalefet liderlerinin benim "denge" diye hatırladığım görüşleri meğer yazı şeklindeymiş. *Hürriyet* için yazılmış –o zamanki deyimle– "makale"lermiş. Bunlar, sütunlarına "makale" oldukları vurgulanarak dikkatle kurgulanan bir denge içinde yerleştirilmiş.

Birisi de üç sütun üzerine, fotoğraflı ve ayrıntılı... İnönü'nünki biraz daha yüksekten verilmiş ama, o aynı zamanda cumhurbaşkanı ve iktidar partisi başkanı... O "fark"ın da göz önünde tutulmasına ihmal edilmemiş.

Bu "denge"yle verilmek istenilen izlenim, Sedat Simavi'nin, gazeteyi tanıtan "Bu Gazete" başlıklı başyazısında da ifadesini bulu-

"Demokrasinin müdafii (savunucusu) olduğumuzu ileri sü-mekle Demokrat Parti'nin körükörüne taraftarlığını ve Halk Par-si'nin düşmanlığını yapacağımızı zannetmeyiniz.

Hürriyet *hiçbir partiye bağlı değildir.* Hürriyet *hür ve müsta-(bağımsız) kalacaktır.*

Devlet Reisimiz İnönü ile muhalefet partisi lideri Celal B-yar'ın Hürriyet *için nezaket göstererek yazdıkları makaleleri bu sayımızda neşretmekle (yayımlamakla) bunu ispat ettiğimize b-niiz (inanıyoruz)."*

Refik Halit'ten Kerime Nadir'e

Gazetedeki haberlerin çoğu fotoğraflı ve polis-şehir-magaz ağırlıklı. Ayrıca bir de özel magazin ilavesi var: "Bahar İlavesi"

Hürriyet, –o zamanlar "tefrika roman" denilen– dizi roma konusunda da çok iddialı. İlk sayısında dönemin en ünlü roma cılarından Refik Halit Karay'ın *Bu Bizim Hayatımız* adlı bir r-manı başlıyor. Onu daha sonra Kerime Nadir'in *Zambaklar*'ı -leyecek.

Ayrıca çeviri diziler var. Biri, Mussolini'nin metresiyken sav-şın son döneminde onunla birlikte kurşuna dizilen Clara Peta-ci'nin "anı"ları diye yayımlanan bir dizi...

Ve, Türk basını için yenilik sayılan bir resimli roman dizisi: *Çi-çek Demeti.*

Dönemin televizyonsuz dünyasında, resimli olmayan dizil-de, gazete okurları için önem taşıyor. Gazete okurları, haberler-den sonra –hatta bazen daha önce– onları da okumaya alışmış-lar. Dizilerdeki "sürükleyicilik" derecesine göre, ertesi günkü ga-zeteyi –sırf "tefrika"sı için– heyecanla bekleyenler var.

Dizileri yazanların da, her günkü bölümün sonunu ona gö-ayarlamaları gerekiyor. Son cümleyi merak uyandırıcı biçimd-yazacaklar ki, okurların ilgisini artırabilsinler...

Öteki gazeteler de aynı şekilde romanlar, diziler yayımlıyorla-Fakat *Hürriyet*, resimsizlere ek olarak başlattığı o resimli dizi-le onlardan daha etkili bir başlangıç yapmış...

Yaşayacak mı?

Evet, *Hürriyet*, böylece Babıâli'deki basın hayatına hayli idd-alı bir şekilde girdi. Öteki gazetelerin bu "yeni rakip" karşısınd-ki ilk davranışları, şimdi pek anlaşılamayabilir. Ama o zamanla-

ensub pek çok davetliler hazır bu-
nmuştur.

Hürriyet gazetesi

Şehrimizde dündenberi Hürriyet
nde yeni bir gündelik gazete in-
şara başlamıştır. Arkadaşımıza mu-
vaffakiyetler dileriz.

HER EVİN

girmesi için de resmi teşebbüsler yapı
lacaktır.

Sedad Simavi ve «Hürriyet»

Arkadaşımız Sedad Simavi tarafın-
dan dünden itibaren yeni bir gazete-
nin neşrine başlanmıştır. Arkadaşı-
mızın yeni «Hürriyet» ini tebrik eder,
muvaffakıyetini dileriz.

İSTER İNAN

sirg
Müc
bay
Tam
bu
hem
şekk

İnönü'nün makalesi

Türkiye medeni âlemin anladığı mânada hürri-
yet ve demokrasi hayatı içinde yeni bir ilerleme
ve gelişme yolundadır

Se
kiz g
si li
lan
den
reisli
müs

ndaki o zamanki geleneğe göre, *Hürriyet*'in yayın hayatına başlaması, "rakip" gazetelerde de "kutlama"lı, "başarı dilek"li haberlerle yer aldı. Sol üstte *Cumhuriyet*'in, altta *Son Posta*'nın haberi, sağda *Akşam*'ın "Cumhurbaşkanının *Hürriyet* refikimizde yazdığı makale" diye yayımladığı haber...

Babıâli'deki âdet öyleydi, çoğu, *Hürriyet*'in çıkışını –birkaç satır- da olsa– haberleştirdi. O habere "tebrik"lerini ve "muvaffakiyet" dileklerini ekledi. Bazısı, *Hürriyet*'in bir haberini veya yazısını "*Hürriyet*'te çıktı" diye sayfalarına aldı. Altına bir iki kutlama cümlesi yazdı.

Tabiî, bunlar gazete çıkaranların, Babıâli geleneklerine göre takındıkları "resmî" tavırlarıydı. "Babıâli" geleneklerinden bir başkasının gereği de, "rakib"i, "resmî" olarak kutlarken "resmî alan dışında" kıyasıya eleştirmekti.

Hürriyet hakkında da, gazeteler arası kulislerden yükselen değerlendirilerin duyulması gecikmedi. Özellikle, klasik yayın biçimlerine alışmış gazete sahipleri ve yöneticileri, onun bol fotoğraf ve resim kullanmasını yadırgamışlardı. Aralarından biri bunu şöyle ifade etmişti:

"Sedat'tan biz gazete bekliyorduk. Çıkara çıkara gazeteli resim çıkardı."

Bu tabiî, espri gayretiyle yapılmış abartmalı bir eleştiriydi. Ga-

zete, haber gazeteciliği açısından da ötekilerden geri değildi. Ayrıca belirli bir okur çevresine daha ilk günlerde ulaşmıştı. Tirajını yavaş yavaş artırıyordu da...

O zamanlar tiraj rakamlarını okurlar bilmezdi. Kulaktan kulağa işitirlerdi. O bilgilere göre, *Cumhuriyet*, *Vatan* gibi gazeteler 20 bin, 25 bin civarında satıyorlardı. *Hürriyet*'in başlangıç satışı 8 bin kadardı.

Bu satış rakamı haftalar geçtikçe yükseldi. Temmuz ayında 14 binlere, 15 binlere çıktı. O civarda kaldı.

Gerçi bu, basın hayatına yeni giren bir gazete için gene de büyük bir başarıydı ama, basın çevrelerinde "Bu böyle devam edemez" diyenler vardı.

Gazetenin, gerek Amerika'dan baskı makinesi getirterek oluşturduğu altyapısından, gerekse bol fotoğraflı yayınlarından doğan masrafları yüksekti. Ulaştığı tirajdan ve ilandan elde ettiği gelirlerle o masrafları karşılaması güçtü. Böyle yorumlar yapılıyordu.

"Rakip"lerden bazısı daha da kesin konuşuyordu. "Ha bu ay batar, ha gelecek ay" diyordu.

O tahminler doğru çıkmadı. *Hürriyet*, ilerde göreceğiz, o tahminlerin tam tersine bir gelişme gösterdi.

Hürriyet'e karşı bir dedikodu ve Simavi'nin cevabı

Hürriyet, yayın hayatına başladıktan sonra "resmi fazla", "magazini aşırı", "masrafı çok" eleştirilerinin yanında bir dedikodunun da hedefi oldu. Bunu, biz okurlar fark etmemiştik. Ama, meğer Babıâli'nin iç kulisleri o dedikoduyla çalkalanıp dururmuş...

Dedikodunun ne olduğunu, gene *Hürriyet*'in bir başyazısından öğrendik. Sedat Simavi'nin "Mecburî bir açıklama" başlığı altındaki bir başyazısından...

Simavi şöyle diyordu:

> *"Bu gazeteyi çıkardığım günden beri* Hürriyet*'in muvaffakiyetini (başarısını) çekemeyenler, aleyhimde bir propagandaya başlamışlar. Sözde bu gazeteyi Yahudi sermayesiyle çıkarıyormuşum. Bu çirkin dedikodulara şimdiye kadar ses çıkarmadım ve neden yalan söyleyeyim, gülüp geçtim. Fakat bu sükûtumun bazı utanmazlara cesaret verdiğini görünce şu açıklamayı yapmaya mecbur oldum."*

Sedat Simavi'nin açıklaması uzundu. Özetlemek gerekirse, ga-

Filistin'i otuz yıldan beri yöneten İngiltere'nin son askerî birliği, bölgeyi törenle terk ediyor. Yerine, sürpriz bir gelişmeyle, "İsrail devleti" geçiyor.

...eyi. "Türkiye'nin en çok satan mecmuası" diye tanımladığı ...*Gün*'den kazandığı paralarla kurduğunu vurguluyordu. "Bu ga...eye on paralık yabancı sermaye sokmadım" diyordu. Makine...inde, kâğıdında kimsenin beş paralık olsun hissesi olmadığını ...lüyordu. Ve ekliyordu:

"Ben yüzde yüz su katılmamış bir Türk'üm ve Türklüğün ideal...ini tahakkuk ettirmek (gerçekleştirmek) için bu gazeteyi çıkarı...yorum."

Anlaşılıyordu ki, duyduğu dedikodu, *Hürriyet*'in sahip ve baş...arını hayli kızdırmıştı. Bunun asılsız olduğu belliydi. O zaman... bir genç okur gözüyle benim de görüşüm öyleydi:

Babıâli kulislerindeki bu dedikoduyu çıkaranlar, gazetenin id...alarını iki noktaya dayatmışlardı:

Biri, *Hürriyet*'in makinelerini dışardan getirten aracı firmanın ...iplerinin Yahudi olmasıydı.

Bunun inandırıcılığı yoktu. Firma, aracı firmaydı. Komisyonu... almıştı.

Öteki iddia, *Hürriyet*'in, Filistin'deki gelişmelerle ilgili yayım...da Yahudilerle ilgili haberleri biraz genişçe yayımlamasıydı.

Hele bunun, inandırıcılığı hiç yoktu. Filistin'deki gelişmeler o sırada, tüm dünya basını gibi, Türk basınını da yakından ilgilendiriyordu. Hatta bunlar, Filistin'in hem tarihi, hem nüfusunun yapısı açısından, Türk basınını, başka birçok ülkenin basınından çok daha fazla ilgilendiriyordu. O konuda her Türk gazetesi her gün birçok haber yayımlıyordu. *Hürriyet* de, daha ilk sayısının manşetinin de gösterdiği gibi Filistin'deki tarafların her birinin durumunu yansıtan başarılı bir gazetecilik yapıyordu.

Sonuçta, "Yahudi sermayesi" dedikodusu, bazı kulaklarda iz bırakmış olsa bile, Sedat Simavi'nin açıklamasından sonra, etkisini kaybetti.

Fakat galiba, bunun Simavi üzerindeki etkisi daha uzun sürdü. Herhalde o dedikodunun neden olduğu bir duyarlılıkla Yahudiler konusunda yazı yazarken, onlara yönelik eleştirilerinin dozunu artırdı.

Yahudilere "millî yurt"

Yeri gelmişken, bu Yahudi konusunun, biraz esasma girelim ve *Hürriyet*'in ilk sayısının manşetindeki haberin arkasını getirelim: "Ürdün ve Irak orduları Filistin'e girdi" haberinin.

Bu, hem *Hürriyet*'in, hem de öteki gazetelerin daha sonraki günlerde de ilk sayfalarında yer alacak olan gelişmeyle ilgiliydi: İsrail'in kuruluşuyla... Hikâyesi uzundu. Bilinir. Ama burada, hatırlatmak için özet yapalım:

1917'de, o zamanki İngiliz Dışişleri bakanının adını taşıyan Balfour Deklarasyonu'yla İngiltere, Yahudilere Filistin'de bir "millî yurt" kurma hakkını tanımıştı. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Filistin, artık İngiltere'nin kontrolü altına giriyordu.

Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması ilkesi, 1922'de Milletler Cemiyeti'nce de benimsendi. İngiltere, o ilkeyi gerçekleştirmeye, Milletler Cemiyeti adına üstlendi. Orada bir manda yönetimi kurdu.

İkinci Dünya Savaşı, Filistin'de yaşayan Yahudilerin sayısını hızla artırdı. Avrupa'da Hitler Almanyası'ndan ve onun işgali altındaki ülkelerden kurtulan Yahudilerin bir kısmı Filistin'e göç etmeyi başardı.

"Başardı" diyoruz. Çünkü bu kolay bir iş değildi. İngilizler, Filistin'e göçmen kotasını sınırlamışlardı. Hitler'in zulmünden kaçanların büyük bir kısmı o imkânı bulamadı. Başka ülkelere dağıldı.

Filistin'e Yahudi göçünün artmasına en fazla karşı çıkanlar ta-

İsrail devletinin ilk başbakanı David Ben Gurion bize yabancı değildi. Polonya'dan Osmanlı topraklarına göç etmiş, yükseköğrenimini İstanbul Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştı. Fotoğraf 1915'te İstanbul'da çekilmişti.

[redacted] orada yaşayan Araplardı. Onlarla birlikte, ortak dayanışma [redacted]de olan diğer ülkelerdeki Araplar...

Araplar, Filistin'de yaşayan Yahudilerin, ancak, bir Arap devle[redacted] içinde azınlık haklarına sahip olabileceğini öne sürüyorlardı. [redacted] "Yahudi yurdu" ve hele "Yahudi devleti" fikrine kesin olarak [redacted]şıydılar.

İkinci Dünya Savaşı biterken, Yahudi kuruluşları, İngiltere'ye, [redacted]diği sözü ve üstlendiği görevi yeniden hatırlattılar. Konu, Bir[redacted]miş Milletler'de ele alındı. Büyük devletler arasında uzun ve [redacted] manevralı temaslar yapıldı. Bir sürü aşamadan geçildi.

Sonuçta, Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında ikiye bölen bir [redacted]aksim planı" ortaya çıktı.

Plana göre Filistin'de, biri Yahudilerin biri Arapların olmak üze[redacted] iki devlet kurulacaktı. Bunlar bölgenin ekonomik birliğini ko-

rumak için aralarında bir birlik oluşturacaklardı. Kudüs ise Birleşmiş Milletler yönetiminde özel bir bölge haline gelecekti.

Bu oluşum, 1948 yazında yapılacak seçimlerden sonra gerçekleşecekti. Yahudiler ve Araplar, kendi bölgelerinde Birleşmiş Milletler kontrolü altında yapılacak demokratik seçimlerle kendi meclislerini ve hükûmetlerini seçeceklerdi.

Plan böyleydi ama, Arap devletleri buna tümüyle karşı olduklarını açıkladılar. Kabul edilse bile onu tanımayacaklardı.

Bu konuda Araplarla birçok görüşme yapıldı. İkna çabalarına gösterildi. Sonuç alınamadı.

Plan buna rağmen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oya konuldu. 29 Kasım 1947 günü yapılan oylamada 13 oya karşı 33 oyla kabul edildi. 10 da, çekimser oy kullanılmıştı.

Türkiye, plana ret oyu veren 13 devletten biriydi. Diğer "ret"çiler, Arap ülkeleriyle Yunanistan, Hindistan, Pakistan, Küba ve Afganistan'dı.

Balfour planının hazırlayıcısı olan İngiltere çekimser kalmıştı. Bölgedeki Arap devletlerini daha fazla kızdırmak istemiyordu.

İsrail'in kuruluşu, savaş ve ateşkes...

Sonra... Birleşmiş Milletler kararındaki süreç işlemeye başladı. İngiltere'nin manda yönetimi, 1948'in 15 Mayıs'ında bitecekti. İngilizler Filistin'deki askerlerini geri çekeceklerdi. Bölgenin yönetimi, Birleşmiş Milletler adına, bir karma komisyona geçecekti. İkiye bölünen Filistin'de, bölünmenin uygulanması ve yeni yönetimlerin oluşması, komisyonun gözetiminde tamamlanacaktı.

Geçiş sürecinin kuralları öyleydi. Fakat, Arap direnişi karşısında bunların işletilmesi çok güçtü. İngilizlerin manda yönetiminin sona ereceği 15 Mayıs 1948 günü yaklaştıkça, Filistin'in iki bölümündeki terör hareketleri tırmanıyordu. Taksim planını tanımayacağını ilan eden Arap devletleri de, düzenli ordularıyla harekete geçmek için hazırlanıyordu.

Birleşmiş Milletler, kararın yeniden gözden geçirilmesini isteyen Amerika'nın önerisi üzerine, soruna yeni bir çare arıyordu. Ama bulamıyordu.

Hürriyet'in 1 Mayıs günkü ilk sayısının manşetine geçen haber, işte o çaresizlik günlerinde, işin artık kopma noktasına geldiğini gösteriyordu. Arap devletleri hazırlıklarını tamamlamışlar, ordularını Filistin topraklarına göndermeye başlamışlardı.

Bunun arkası şöyle geldi:

Sağdaki çocuk (Moşe Dinar) İzmir Limanı'nda, İsrail'e giden gemiye binmeden önce, uğurlamaya gelen ailesiyle... (Telaviv, Beth Hatefutsoth Müzesi arşivinden).

Arap ordularının hareketi fazla ilerleyemedi. Yahudiler, sayıca [illegible]lar ama, direniyorlardı.

O arada daha da önemli bir adım attılar:

14 Mayıs 1948 günü, İngiliz mandasının bitmesine birkaç saat [illegible] "İsrail devleti"ni kurduklarını ilan ettiler.

Bu, dünya kamuoyu için beklenmedik bir şeydi. Sadece dünya [illegible]muoyu için değil, dünyanın birçok hükûmeti için de... Sanılıyordu ki, Filistin'deki tarafların devlet kurma aşamasına geçmeleri, ancak, konunun Birleşmiş Milletler'de yeniden gözden geçirilmesi tamamlandıktan sonra ve Birleşmiş Milletler'in alacağı yeni kararlar çerçevesinde başlayacaktı.

Herkes öyle sanıyordu... Amerikan hükûmeti hariç... O, belli ki, bunu önceden biliyordu. Filistinli Yahudiler devlet kurma ka-

rarını onun onayını, hatta desteğini alarak yapmışlardı. Öyle ki dünya ajansları, İsrail devletinin kuruluşu haberini verdikten kısa bir süre sonra "yeni devletin ABD hükûmetince tanınabileceği" haberini verdiler.

Evet, bunu Amerikan hükûmeti önceden biliyordu. Ama sözün en dar anlamıyla sadece "Amerikan hükûmeti" biliyordu. Amerika'nın, başkanı, ilgili bakanları ve çok yakın çalışma arkadaşları dışında, yönetimin başka "ilgili"lerinin hiçbiri bilmiyordu.

Mesela, Birleşmiş Milletler'de o sırada Filistin sorunu tartışmalarına katılan Amerikan delegesi... O da bilmiyordu.

Birleşmiş Milletlerin o zamanki genel sekreteri Trygve Lie, anılarında, haberin, kendisi dahil, Birleşmiş Milletler'in yöneticileri ve ülke temsilcileri arasında tam bir şaşkınlığa yol açtığını yazar.

Yeni İsrail devletini, ABD'den sonra Sovyetler Birliği de tanımakta fazla geçikmeyecekti. Fransa ile İngiltere biraz daha bekleyeceklerdi. Ama dünyanın "iki büyük"ünün tutumu, İsrail'in yeni yöneticilerine yetecekti.

Arap ülkeleri ise, İsrail devletinin kuruluşunun ilanı ile askerî hareketlerini yoğunlaştırdılar. Filistin'in Yahudi bölgelerine hücumlarını artırdılar... Arap-İsrail savaşı fiilen başladı.

Savaş üç hafta sürdü... Ve kısa bir süre sonra Yahudiler veya –artık devletlerinin adıyla yazalım– İsrailliler üstünlük sağlamaya başladı.

Sonuçta İsrail, Samiriye ve Yahudiye hariç Filistin'in tamamının kontrolü altına aldı.

9 Haziran günü ise Araplar, Birleşmiş Milletler'in iki tarafa yaptığı "ateşkes" çağrısını kabul ettiler. "Ateşkes"in arkasından da mütareke görüşmeleri başladı.

Bu gelişmeyi Türkiye'de, gazetelerden izliyorduk. Tabiî, Musevî vatandaşlarımız daha da yakından izliyordu.

Ve göç...

İsrail'e Türkiye'den Musevî göçü, şimdi fazla hatırlanmayan bir olaydır. Ama o sırada Türkiye'den oraya hatırı sayılır bir göç hareketi başlamıştı ve devam ediyordu. İsrail'in kuruluşu, bu hareketi hızlandırdı.

İsrail'in kurulduğu topraklar her Musevî için, gidip kalınmasa da, gidip görülmesi gereken topraklardı. Tevrat'a göre Musevîler Tanrı tarafından adanmış topraklardı. Eski deyimle "Arzı Mevut"tular (Vaadedilmiş Topraklar). Başka ülkelerden olduğu gibi

Türkiye'den de oraya gitmek isteyen çok sayıda Musevî çıkması, şaşırtanamazdı.

Tabiî, bazıları, bu tercihi, Türkiye'deki özel yaşamlarından memnun olmadıkları ve orada daha iyi imkânlar bulacaklarına inandıkları için yapıyorlardı. Ama, bazıları, Filistin'de bir devlet kurdurmaya çalışan soydaşlarıyla dayanışma duyguları içindeydiler. O oluşumun içinde aktif olarak yer almak istiyorlardı.

Yahudilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında uğradıkları soykırım, ortak bir vatana sahip olup "kendi kendilerini idare" edebilme isteğini güçlendirmişti. O hedefe varmak için gösterilen çabada katkıda bulunmak isteyenler az değildi.

Ayrıca, dünyada bir Yahudi devleti kurulması, artık sadece Yahudilerin değil, başka ülkelerden de birçok insanın haklı bulduğu ve desteklediği bir girişimdi. Yahudilerin Hitler dönemindeki kayıplarının acısını azaltmak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden kurulan dünya düzeninin hedeflerinden biriydi.

Bu hava içinde, İsrail'e gitmek isteyen Yahudilerin sayısı hızla arttı. Türk hükûmetinin 1948 yılında yoğunlaşıp 1949'da devam eden o "göç" hakkındaki tavrı çelişkiliydi. Bir ara, gitmek isteyenlere pasaport vermeme yolu tutuldu. Sonra bu yumuşatıldı. Turist olarak gidenlere izin verildi. Sonra gidişler daha da kolaylaştırıldı. Sonuç olarak, gitmek isteyen herkes, başlangıçta biraz zahmet çekse de, gidebildi.

Gidenler, 1948'de 4-5 bin civarındayken 1949'da 30 bini aştı. Büyük kısmı, İstanbul dışında yaşayan Yahudilerdi. Trakya'daki, İzmir'deki, Bursa'daki, "cemaat"lerin nüfusu büyük ölçüde azaldı. Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki küçük cemaatler de (Van'daki 250 kişilik, Hakkâri'deki 26 kişilik cemaatler gibi) tümüyle göç etti.

Eskiki yıllarda göç edenlerden geri dönenler de oldu. Fakat bunların oranı, yüzde 8 civarını aşmadı.

1948-1949 yıllarında, İsrail'e göç eden Türkiyeli Yahudilerin sayısının hızla artması, Türk basınında eleştirilere yol açmıştı.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Filistin'in bölünmesi planına aleyhte oy vermişti, bunu Araplarla da iyi ilişki içinde olma politikasının gereği saymıştı ama, gazetelerimizde İsrail'in kuruluşunu sempatiyle karşılayan yazarlar vardı. Fakat onlar arasında bile "Bizim Yahudi vatandaşlarımız niye gidiyor?" diye, gidenleri kınayanlar çoktu.

Yahudiler arasında da bu konuda fikir ayrılıkları çıkıyordu. Kalanlardan bir kısmı, İsrail'i desteklemekle birlikte, gidenleri eleş-

tiriyordu. "Türkiye'de kalmak İsrail davasını desteklemeye engel değil" diyorlardı...

Bu tartışmalar zamanla duruldu. 1940'lı yıllarda Türkiye'de yaşamakta olan Yahudilerin yaklaşık yarısı İsrailli oldu. Ama Türkiye'yle ilişkilerini kesmediler.

Bu konuda önemli bir araştırma yapan Rıfat N. Bali, *Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü* adlı kitabında, Türkiye'den İsrail'e göç edip bugün orada yaşayanların durumunu da ele alıyor. Gidenlerin çocukları ve torunlarıyla birlikte, artık 100 bine varan bir koloni oluşturduklarını yazıyor.

Bali şöyle diyor:

"İsrail'de yaşayan Türk asıllıların bir özelliği, kültürel ve dilsel anlamda diasporada yerleşik bir Türk toplumu olmasıdır. Ancak başta Almanya olmak üzere Avrupa ve Avustralya'da yaşayan Türk diasporası üzerinde hayli sayıda inceleme yayımlanmış ve sergiler açılmışsa da, İsrail'deki Türk diasporasının hangi koşullar altında oluştuğu hiç incelenmemiştir."

Bali, bizce de haklıdır. Gerçi kendi araştırması bu konuda önemli bir adımdır. Ama herhalde bu adımın arkası gelmelidir. İsrail'deki "Türk diaspora"sı, sadece nasıl oluştuğu açısından da değil, bugünkü yaşam koşulları ve güncel konulardaki eğilimler dahil, her yönüyle, üniversitelerimizdeki ve basınımızdaki araştırmacılar tarafından da ele alınmalıdır.

8

"Amerika Amerika..."

İstanbul'da bir bahriyeli - Biz konuksever bir milletiz - Traktörün de, çocuk mamasının da en iyisi - "Fırsat buldukça" çıkabilen gazete: Sabahattin Ali ile Aziz Nesin'in *Markopaşa*'sı - Ve öteki "paşa"lar...

Bu bölümü oğlum Murat Öymen okudu ve bir sahnesini yukarıdaki çizgilerle özetledi. Gerisi ileriki sayfalarda.

Yavuz:

– Ne yapalım bu adamı şimdi? dedi.

– Bilmem, dedim, "Hadi güle güle" desek ayıp olur. Acaba bir yerde çay kahve, bir şey mi ısmarlasak?

– Bence, soralım. "İstemem" derse mesele yok. İsterse, şurada bir kahve gördük ya, oraya götürürüz.

– Bence de iyi olur, dedim.

Yavuz (Renda) şimdi ülkemizin değerli bir doktoru. O zamanlar Ankara'da Atatürk Lisesi'nde sınıf arkadaşıyız. Ama o sırada İstanbul'dayız. Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi'nde...

Yıl 1948... 10'uncu sınıfı bitirip son sınıfa geçmişiz. Yaz tatili başlamış. Biz ailece İstanbul'a gelmişiz. Yavuz da öyle... Bir yerde buluşmuşuz, birlikte "İstanbul turu" atıyoruz.

"Adam" İstiklal Caddesi'nde rastladığımız bir Amerikalı denizci. O zamanın deyimiyle "bahriyeli"... Üniformalı, kepli, sarışınımsı... Bizden en çok üç beş yaş daha büyük... Daha fazla değil...

İstanbul'a gene bir ABD gemisi gelmiş. Bu da Missouri'nin 1946'daki gelişinden sonra zaman zaman rastlanan gemi ziyaretlerinden biri. Gemidekiler, Beyoğlu'nda gruplar halinde gezmeye çıkmışlar. Bizim "bahriyeli" de, ya arkadaşlarını kaybetmiş ya da yalnız kalmak istemiş, ortalıkta sallana sallana dolaşıyor.

Nasıl oldu, tam hatırlamıyorum, o mu bize bir şey sordu, Yavuz mu ona?.. Birden aramızda bir konuşma başladı.

"Konuşma" diyorum ama, bu, bildiğimiz "konuşma"lardan biraz farklı. Bizim Yavuz'la okuldaki yabancı dilimiz Almanca. Lisede Bayan Christinius gibi Ankara'nın en ünlü Almanca hocasından ders alıyoruz. O dilde kendimize güveniyoruz. Önce, bu Amerikalılar da herhalde bir yabancı dil öğrenmişlerdir, bizimkine

[illegible]ancı dili de belki Almanca'dır diye bir umuda kapıldık. Sor[illegible] Amerikalı'ya, herkesin bildiği klasik İngilizce soruyla:

– Du yu spiik Cermen?

Bahriyeli:

– No, dedi.

– Frenç?..

– No.

O zaman, tabiî, bilmiyoruz sıradan Amerikan okullarında ya[illegible]ncı dil öğrenilmediğini... Amerikalıların pek çoğunun, başka [illegible]elerin –dilleri bir yana– haritadaki yerlerini bile doğru dürüst [illegible]mediğini... Amerika Batı dünyasının en güçlü ülkesi ya... Sıra[illegible] Amerikan vatandaşlarının bile, her konuda herkesten daha [illegible]gili olduğunu sanıyoruz.

Doğrusu, bahriyelinin "no" cevaplarıyla biraz hayal kırıklığına [illegible]radık. Ama onun gözümüzdeki önemi çok da azalmadı. Durum [illegible]ydandaydı: Amerikalılar İngilizce'den başka bir dil öğrenmeye [illegible]tiyaç duymayabilirdi. Bizim İngilizce öğrenmeye ihtiyacımız, [illegible]li ki, daha fazlaydı.

Ayrıca, aramızdaki, diyaloğu sürdürmek için çaba göstermek, [illegible]im görevimizdi. Tabiî, o bir "yabancı"... Biz "ev sahibi"yiz. Ay[illegible]ca Türk'üz. "Konuksever" diye bilinen bir milletiz. O özelliğimi[illegible]n gereğini yapmalıyız... Öyle alışmıştık.

Benim İngilizce'den bildiğim kelimeler hem kulaktan dolma, [illegible]n sayıca az. Bunu "işaret dili"yle telafi etmeye çalışıyorum. Ya[illegible]n benden daha iyi. Galiba biraz özel ders almış. Ama o da keli[illegible]e bulmakta zaman zaman güçlük çekiyor. Bahriyeli soruyor. Biz [illegible]rdiğiyle cevap yetiştirmeye çalışıyoruz.

Böylece, birlikte yürüdük ve tam bir "görev bilinci" içinde ça[illegible]ıp anlattık ona, görüp öğrenmek istediklerini:

– Üzerinde bulunduğumuz caddenin (İstiklal Caddesi'nin) İs[illegible]bul'un en önemli caddesi olduğunu...

– Taksim'deki anıtta önde duran kişinin, yeni Türkiye'nin ku[illegible]rucusu Atatürk olduğunu...

– (Yanlış anlama veya "yanlış anlatma" üzerine) "Ama, hayır [illegible]le değil" diyerek, Atatürk'ün artık hayatta olmadığını...

– Cumhurbaşkanının İsmet Paşa olduğunu...

– "Paşa" sözünün general anlamına geldiğini...

– İstanbul'un Türkiye'nin en büyük şehri olduğunu, ama baş[illegible]tin Ankara olduğunu...

Bunlara benzer daha birçok şey anlattık.

O da bize, Amerika'nın devlet başkanının Truman, başkentinin

Washington olduğunu, kendi askerliğinin daha yeni olduğunu, böyle uzun bir geziye ilk defa çıktığını, gemiden bir İtalya'da, bir de Mısır'da indiğini, İstanbul'u çok güzel bulduğunu anlattı.

O arada ona "biyutıful"ın Türkçe'sinin "güzel" veya "çok güzel" olduğunu öğreterek, ilk Türkçe sözü kullanmasına ve "İstanbul çok güzel" demesine yardımcı olduk.

Bir süre sonra laf biter gibi oldu. Veya bizim İngilizce kelimeler, açılan konulara yetmemeye başladı. Konuğumuza veda etme aşamasına geldik ama, işte yukarda belirttim, "geleneksel Türk nezaketi"nin gereği olarak bunu bir çay veya kahve içme önerisiyle yapalım dedik.

Soruyu Yavuz sordu. Nasıl sordu, hatırlamıyorum. Galiba bir ihtiyatsızlık yaptı. Öneriyi "çay veya kahve" diye sınırlamadı. "Bir şey içer misin?" dedi.

Bahriyeli, hiç tereddüt etmedi.

– Yes, dedi.

Hemen arkasından da, bazı başka kelimelerle birlikte "biyr" dedi. Öteki kelimeleri anlamadım ama, "biyr"in ne olduğu belliydi.

"Çiyırs" ve "şerefe"

Bu, beklemediğimiz bir şeydi. Biz kendimizi çaya-kahveye göre hazırlamıştık. Biraz önce önünden geçmiştik, caddenin bir sokakla birleştiği köşede bir kahve vardı, o işi orada halledecektik. Fakat şimdi "bira" için bir meyhane veya birahane bulmak gerekirdi. O da henüz uzmanlık alanımız içinde değildi.

Gerçi bira, içmediğim şey değildi. Düğünlerde, derneklerde içmeme çoktan izin çıkmıştı. Ayrıca bizimkiler bazen Ankara'da Gazi Orman Çiftliği'ndeki bira parkına giderler, beni de götürürlerdi. Orada da gazoz yerine bira içmem artık normal sayılıyordu. Ama tek başına veya arkadaşlarla birlikte "birahane müşteriliği" yapmamıştık.

Amerikalı'nın bira tercihiyle birlikte önümüze çıkan soru işaretlerinden biri de "finansman" konusundaydı. Acaba bizde bira işine yetecek kadar para var mıydı?

Amerikalı fark etmesin diye, sanki birahane yeri arıyormuş gibi bir yerleri göstererek, Yavuz'a sordum:

– Sende para durumu nasıl?

Bir rakam söyledi. Şimdi hatırımda değil. Herhalde 1 lira 2 lira gibi bir şey söylemiştir. O zamanın ölçüleri öyleydi... Bira fiyatı da 40-50 kuruş civarında olabilirdi. Aklımdan o rakamı bendeki

Değerkü Profesör Doktor Yavuz Renda'yla yıllar sonra bir araya geldiğimizde o günü hatırladık. Amerikan denizcisine "İstanbul güzel" dedirtip bira ikram edişimizi...

yayla topladım. Bir tahmin yaptım. "İdare edebiliriz" diye düşündüm. Ama gene de birer birayı aşmazsak daha iyi olacaktı.

Biraz yürüdük. İstiklal Caddesi'nin bir köşesinde bir birahane bulduk. Girdik, bar gibi bir yeri var... Üçümüz yan yana sıralandık...

O zamanlar bira üretmek özel sektörün işi değil. Sadece Tekel İdaresi'nin işi. Ankara'da Çiftlik'te, İstanbul'da da Bomonti'de birer bira fabrikası var. Fıçı birası da yapıyorlar. Bizim biralar "fıçı"dan geldi.

Orada da biraz sohbet... O arada bardak tokuşturma sohbeti... O bize "çiyırs" demeyi öğretti, biz ona "şerefe" demeyi...

Biz Yavuz'la, bardaklarımızdakini yavaş yavaş içiyoruz. Ama Amerikalı daha hızlı... Ben, ikinciyi içmek isterse ne yaparız diye endişeleniyorum.

Ayrıca, birden aklıma geldi. Ya bu Amerikalı kafayı çektikten sonra bize "Kadın nerede bulunur?" diye sorarsa ne yaparız?.. Çünkü bir filmde görmüştüm. İtalyan gençleri, hatta çocukları, İtalya'ya gelen Amerikalılara çöpçatanlık yapıyordu. O da İtalya'ya uğrayarak gelmişti. Bizden öyle bir şeyler bekliyor olmasın... Ne yaparız o zaman?..

Yavuz'a:

- Artık yavaş yavaş kalksak mı? diye sordum.

- İyi olur, dedi.

Ya bunun uygulanmasına kaldı. Veda seremonisini nasıl formüle edeceğimize... Önce hesabı mı ödesek?.. Yoksa önce "Allahaısmarladık" deyip sonra mı ödesek?..

Bunu düşünürken, sorunu bir anda çözüveren bir gelişme oldu.

Birahaneye yedi sekiz kişilik bir Amerikan bahriyelisi grubu gir... Bizimkiyle "Hello" diye selamlaştılar. Yanına geldiler. Bazısı otu... rak, bazısı ayakta, biralarını ısmarlayıp onunla konuşmaya baş... dılar. Belli ki aynı gemideler. Hatta bazıları yakın arkadaş.

Yavuz'la fısıldaşıp bunu fırsat saydık. Bizim bahriyeliye ar... gitmek zorunda olduğumuzu anlattık. Üç birayı ödeyip "Gud ba... dedik... (O zamanlar "baybay" yok... Veya biz bilmiyoruz...) Bi... haneden çıktık. Artık içimiz rahattı. "Görev"imizi tamamlanmış... "Misafir"imizi ağırlamış, üstelik yalnız bırakmamış, arkadaşları... teslim etmiştik.

Bu satırları –2003 yılında– yazarken, bugünkü Profesör Do... tor Yavuz Renda'yla görüştüm. Hatırladıklarımızı bir araya ge... dik. İkimiz de, o gün bira içtiğimiz Amerikalı'nın adını hatırla... yoruz. Bana Tom gibi geliyor ama emin de değilim.

Adı ne olursa olsun, benim rastladığım ilk Amerikalı oydu. *B... Dönem Bir Çocuk*'ta bazısını anlattım, Almanlardan, Fransızl... dan tanıdıklarım olmuştu. Ama bir Amerikalı'yla tanışıklığım il... ti. Bu, Yavuz için de öyleymiş.

Truman Doktrini ve Türkiye

Birkaç yıl içinde hepimizin tanıdığı Amerikalılar artacaktı. A... kara'da bizim mahallede de, ev kiralayıp yerleşen birçok Ameri... lı görecektik. Bazısı, üçü beşi bir arada oturan asker Amerikalıla... Bazısı eşleri çocuklarıyla gelen uzman Amerikalılar... Hepsinin, h... li vakti yerinde... Çoğunun arabası veya makam arabası var...

Bu, mahallemizdeki ev sahiplerinden bazısını bir apartman d... iresine taşınıp, "bahçeli ev"lerini Amerikalılara kiraya vermek g... bi "gelir getirici" projelere yöneltecekti. İlerde anlatacağım, bu... biz de yapacaktık, bizim de bir Amerikalı kiracımız olacaktı.

Bu gelişme, Missouri'nin ziyaretiyle başlayıp Truman yardı... ve Marshall yardımıyla devam eden sürecin doğal bir sonucuyd... 1939'dan itibaren Rus talepleri karşısında kalan Türkiye'nin ye... artık giderek kurumlaşmakta olan Batı Bloku'ydu... Eğer o blo... katılmasaydı, Rus tehlikesi karşısında yapayalnız kalacaktı.

Türkiye, iktidardaki ve muhalefetteki siyasetçileriyle, askerl... riyle, basınıyla ve halkının geniş kesimleriyle, yeni yerinde... memnundu. "Truman Doktrini"yle kendini "Rus tehlikesi"ne k... şı –bir ölçüde de olsa– güvenceye kavuşmuş sayıyordu. Ayrıca... Truman ve Marshall planlarıyla bir miktar ekonomik yardım al... mıştı ve alıyordu.

ULUS

Avrupa kalkınma programına ait bir rapor yayınlandı

Marshall plânında Türkiye durumu

Rapordaki esaslara göre

Memleketimiz, tarım, taşıt ve maden malzemesi ile diğer tesisat yardımı görecek

Türkiye'nin devamlı yabancı tazyiki karşısında 600 bin bir orduyu seferber tuttuğu ve bunun memleket ekonomisi üzerinde ciddi tesirleri olduğu da belirtiliyor

Etimesgut'ta

Havacı öğrenciler dün paraşüt brövesi aldılar

Gedikli Hazırlama Yurdunu başarı ile bitirenler hazirondu Eskişehir Hava Okuluna girecekler

Yeni bir dostluk tezahürü

Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü açıldı

İngiltere Dr. Bakanı M. Bevin ba

B. Mahsun Adil ve B. Ali Taşkapılı Afyona gittiler

Piyango çekildi

100 bin lira 227933

İktidar partisi CHP'nin sözcüsü *Ulus* gazetesi, Marshall Planı'yla ilgili raporun haberini bir müjde gibi yayımlamıştı. Raporda, Türkiye'nin Sovyet tehdidi nedeniyle 600 000 askeri silah altında tuttuğu belirtiliyordu. Bu yüzden bozulan ekonomik durumunun düzelmesi için yapılacak yardımlar açıklanıyordu.

Bu yardım, gerçi Yunanistan'ın aldığından hayli azdı. Truman Doktrini'yle İki ülkeye birden ayrılan 400 milyon doların dörtte üçünden fazlası Yunanistan'a gidiyordu.

Marshall yardımında da aşağı yukarı aynı ölçü uygulanıyordu. Çünkü iç savaş içindeki Yunanistan, yardıma daha muhtaç sayılıyordu. Ama öyle de olsa, o yardımın Türk ekonomisine faydası yine de büyüktü.

Propaganda görevi

Truman Doktrini'yle ve Marshall Planı'yla başlayan yardım mekanizmalarının işlemesi için, Yunanistan gibi Türkiye de, Amerika'yla iki antlaşma imzalamıştı. Antlaşmalar, Amerika'nın –yar-

Marshall Planı'nı tanıtan propaganda broşürlerinden: İki tekerlek. Birincisinde "Marshall Planı sayesinde" endüstriden ticarete, çiftçilikten balıkçılığa kadar her alanda kalkınmak için işbirliği olanakları doğduğu vurgulanıyor. İkinci tekerlekte de bu işbirliğine katılan ülkeler sıralanıyor. Tekerleğin dönmesi, Marshall Planı etrafındaki o işbirliğiyle gerçekleşiyor.

dım alan diğer ülkeler gibi– Türkiye'ye de koyduğu standart şartları içeriyordu.

Bunlara göre Türkiye, yardımları amacına uygun bir şekilde kullanacaktı. Parasını istikrarlı, bütçesini dengeli tutacaktı. İç ve dış ticarette rekabeti engelleyici önlemler almayacak, müdahaleci davranmayacak, piyasa mekanizmalarının işlemesini kolaylaştıracaktı.

Bunlar, bugünkü IMF koşulları gibi ayrıntılı olmasa da, ilke bazında onları andıran bazı yükümlülüklerdi. Türkiye, bunlara uymaya çalışacağını taahhüt etmişti.

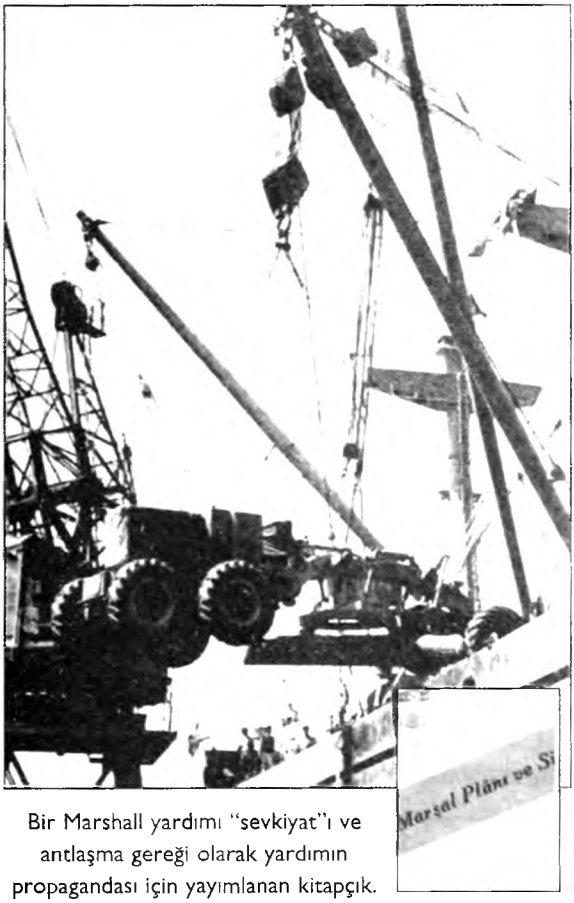
Antlaşmalardaki ifadeler, katı değildi. Ama Türkiye onları fiilen kontrol edecek olan özel bir "Amerikan iktisadî misyonu"nun kurulmasını kabul ediyordu. Bu "misyon"un örgütü Ankara'da yerleşecekti. Mensupları, Amerikan Büyükelçiliği mensuplarının tüm diplomatik ayrıcalıklarına sahip olacaklardı.

Buna paralel olarak, tüm Amerikan vatandaşlarının Türkiye'ye ve Türkiye içinde her türlü seyahatleri kolaylaştırılacaktı.

Böylece, Amerikan yardımıyla birlikte, çok sayıda Amerikalı görevlinin de Türkiye'ye (o arada bizim mahalleye de) gelip yerleşmelerinin altyapısı hazırlanmış oluyordu.

Ayrıca, yapılan yardımların amaçları ve içerikleri hakkında iki ülkede de geniş yayınlar yapılması öngörülüyordu ki, bunun sonradan hayli ilginç sonuçları ortaya çıkacaktı.

Truman yardımıyla ilgili –12 Temmuz 1947 tarihli– antlaşmada şöyle deniliyordu:

Bir Marshall yardımı "sevkiyat"ı ve antlaşma gereği olarak yardımın propagandası için yayımlanan kitapçık.

"*Türkiye hükûmeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı neşriyat yapacaktır.*" (Madde 3, fıkra 2)

Marshall yardımıyla ilgili antlaşmada da, Türkiye'nin, yardımla ilgili bilgileri yayma yükümlülüğü şu şekilde formüle ediliyordu:

"*Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, bu kabil malumatı (bu tür bilgileri) neşir vasıtaları (yayın araçları) emrine amade tutacak ve bu kabil yayım için münasip kolaylıklar sağlanmasını temin etmek üzere her türlü amelî tedbirleri ittihaz eyleyecektir (pratik önlemleri alacaktır).*" (Madde 7, fıkra 3)

Bu, Türk hükûmetinin kendi yurttaşlarına Amerikan propagandası yapma görevini üstlenmesi demekti.

Türk hükûmetinin bu maddelerin gereğini özenle yerine getirdiğinin örneklerine, o yıllardaki radyo ve gazete yayınlarında sık sık rastlanıyordu. Devlet radyosunda Marshall yardımından gelen traktörler, cipler, pulluklar için özel programlar izliyorduk. Gazetelerde, onların gemilerden indirilişiyle ilgili resimler ve röportajlar görüyorduk.

Ayrıca, Amerikalılar tarafından hazırlanan resimli, krokili broşürler yayımlanıyordu. Marshall Planı'nın "felsefesi"nin anlatılmasına çalışılıyordu. Bu anlatımlara göre, plan Amerika'nın girişimiyle başlamıştı ama, katılan ülkelerin dayanışması ve işbirliğiyle yürüyecekti. Türkiye'deki yayınlarda örnekleri görüldüğü gibi, yürüyen tekerlekler üzerine şunun gibi cümleler yazılıyordu:

"Marshall Planı sayesinde, medenî insanlar, insan nesline yardım edebilmek uğrunda, modern teknik üzerindeki maharet (beceri) ve bilgilerini paylaşıyorlar."

Tabiî, şunu unutmamak gerekli: Bu gibi propaganda yayınları sadece Türkiye'de değil, Avrupa'da plan çerçevesindeki her ülkede yapılıyordu. Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da, işgal altındaki Almanya'da, her yerde...

Bunun amacı, sadece planın tanıtılması için değil, Avrupa'daki Sovyet yayılmacılığına karşı bir kalkınma ve korunma sistemi oluşturmaktı. O arada Fransa ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkelerindeki yasal komünist partilerinin propagandasını etkisiz kılmaktı.

Tabiî, Amerika'yı yönetenlerin bu siyasî amaçlarının yanında, ekonomik amacının da var olduğu muhakkaktı. "Marshall Planı sayesinde", sadece Avrupa'nın savaştan çıkmış ülkelerinin değil, Amerika'nın her alandaki üreticileri de "kalkınma" imkânı buluyorlardı.

Yardımın büyük bölümü, Amerika'da üretilen malların gönderilmesiyle gerçekleşiyordu. Bunlar planın uygulaması için Amerikan bütçesine konulan paralarla satın alınıyordu. Ama Amerika'nın iç ekonomisine büyük bir canlılık getiriyordu.

Bu gelişmeden, yardım kapsamına girmeyen Amerikan malları da faydalanıyordu. Marshall yardımıyla birlikte onlar da tanıtılmış oluyordu. Onlara başka ülkelerden yönelen talep hızla artıyordu. Ayrıca Amerika'nın Avrupa ülkeleriyle yaptığı antlaşmalarla, Amerikan mallarının o ülkelere ithal edilmesi kolaylaşıyordu.

Türkiye'de biz bunu kendi iç piyasamızdaki "değişim"leri görerek izliyorduk.

Amerikan yardımının propagandası ithal mallarının reklamlarına da yansıdı. Reklam metinlerine göre, radyodan traktöre, araba lastiğinden röntgen cihazına, dudak boyasından çocuk mamasına kadar her şeyin en iyisi "Amerikan malı" olanıydı. Bu, tüketiciler için de genel bir inanış haline geldi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında, yerli malı kullanmamız esastı. Ama bir de, Türkiye'de üretilmeyip ithal edilen mallar vardı ki, onlar arasında en güvenilenleri Alman mallarıydı. Sağlamdır, dayanıklıdır, hesaplıdır diye bilinirlerdi. Biz bunu Telefunken marka radyomuzdan biliyorduk, gerçekten öyleydi.

İngiliz mallarının da bazısının ünü yaygındı. "Asılacaksan İngiliz ipiyle asıl" sözü, o dönemlerden kalma bir "Türk atasözü"ydü.

Savaştan sonraki durum ise tamamen başkaydı:

Alman malı zaten tarihe karışmış... Almanya, ihracata yönelik mal üretmek şöyle dursun, bombalarla yıkılmış şehirlerindeki enkazı bile kaldıramıyor... Hadi o, savaş mağlubu bir ülke... İngiltere güya savaşın galibi ama, o da hâlâ savaştaki kayıplarının etki-

sinden kurtulup, belini doğrultamamış... O da Almanya gibi, bizim gibi, Marshall yardımı alan ülkelerden biri... İhraç malları üretimini yeni yeni canlandırıyor.

Alman mallarının da, İngiliz mallarının da, vaktiyle Türkiye'ye mal ihraç eden tüm öteki ülkelerin mallarının da yerini, artık hızla Amerikan malları alıyor. Sadece Marshall yardımıyla hediye gibi gelen traktörler değil, piyasada parayla satılan radyo, buzdolabı, otomobil gibi dayanıklı tüketim malları arasında da Amerikan markalı olanlar rakipsizleşiyor. Gümrük indirimlerinden de faydalanıyorlar ama, zaten onlarla rekabet edebilecek ürünler daha ortaya çıkmamış. Reklamlarında "Amerikan malı" oldukları, "kalite güvencesi" olarak, özellikle belirtiliyor.

"Türkler dünya durdukça..."

Durum başka alanlarda da öyleydi. Amerikan filmi, zaten savaşın son döneminden beri rakipsiz hale gelmişti. Onu kısa bir süre içinde Amerikan müziği izledi... Bing Crosby gibi, Judy Garland gibi sahne sanatçılarının filmlere de yansıyan şarkılarının –sözleri olmasa da– melodileri bilinir oldu.

"Aranjman" lafının çıkışı da o sıralardadır. Bu, Amerikan şarkılarını, sözlerini Türkçeleştirerek söylemek demekti. Mesela:

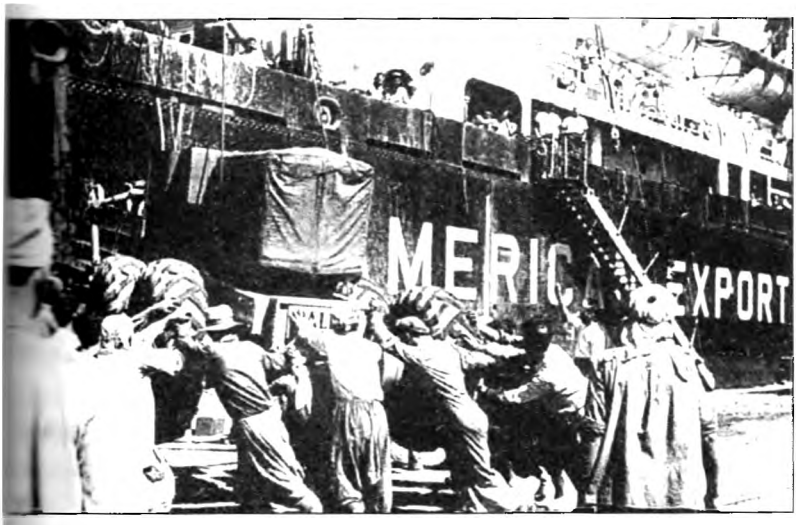
"Amerikan kovboyları, aslan Cinotri
Cinotri'nin yumrukları demir gibi..."

"Aranjman"ları, Türk müzikçilerinin, Türkçe yazılmış sözlere Amerikan müziğini andıran besteler yapması izledi.

Daha sonraki yıllarda, Amerika'ya doğrudan doğruya hitap eden şarkı sözleri de yazılacak, bestelenecekti. Biri Elia Kazan'ın ünlü romanının ve filminin adı gibiydi: "Amerika Amerika..."

"Amerika Amerika
Türkler dünya durdukça
Beraberdir seninle
Hürriyet savaşında..."

Bunu, zamanın ünlü solistlerinden Celal İnce vardı, onun sesinden işitecektik. Hikâyesini daha sonra anlatacağım. Ama, daha önceleri, bazı Amerikan filmleri için yazılmış şarkılar da vardı. Biri galiba Betty Grable'in söylediği "Amerika I love you"ydu.

Truman ve Marshall planlarından gelen malların fotoğrafları gazetelerde sık sık yer alıyordu. Böylece, antlaşmaların gereği olan "yardımların önemini kamuoyuna anlatma" görevi yerine getirilmiş oluyordu.

Oda yarı İngilizce, yarı Türkçe söyleniyor, çalınıyordu.

Özetle: Truman yardımıyla başlayan süreç içinde, Türkiye'nin siyasî, ekonomik, ticarî, kültürel, hatta müzikal hayatındaki Amerikan etkisi, giderek artıyordu.

Tabiî, her etkinin bir tepkisi olur. Amerikan etkisinin bu kadar hızlı ve yaygın şekilde artmasına karşı "Artık bu kadarı da fazla" diyenler çok oluyordu.

Amerikalılar iyi ama, komünistlik daha iyi

Benim, lise son sınıfa geçmiş bir genç olarak bu gelişmelerin başlangıcındaki duygularıma gelince... *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta "komünizm"i merak etmeye başladığımı belirtmiştim. Ama yukarıda anlattığım gibi, "kapitalist" Amerika'nın bir denizcisiyle diyalog kurmaktan da memnundum. 1948 yılında henüz daha "Rus" görmemiştim. Bir Rus'a rastlasam, onunla konuşmaktan da memnun olurdum.

Bunu, kendime karşı da, başkalarına karşı da "izah" ederken zorlanıyordum:

İnsanlar ayrı, devletler arasındaki karşıtlıklar ayrı... Devletlerin politikaları ne olursa olsun, insanlar arası ilişkiler bundan etkilenmemeliydi.

İş "ideoloji"ye gelince: Komünizm veya değişik yorumlarıyla

Sabahattin Ali

Aziz Nesin

Rıfat Ilgaz

Markopaşa'nın üç çilekeş yazarı... Sabahattin Ali başyazıları yazıyor, Aziz Nesin mizah yazılarının ağırlığını taşıyordu. Rıfat Ilgaz'ın katkıları da giderek artacaktı.

sosyalizm veya genel çizgi olarak "solculuk" bana, çok daha mantıklı ve adaletli bir düşünce çizgisi gibi görünüyordu. O konuda bildiklerim azdı. Ama o zamanlar yayınlanmış olup da "sol" veya "sol" sayılan birçok roman okumuştum. Ayrıca konuyla ilgili genel bilgi kitaplarını da bulabildiğim ölçüde okumuştum.

Bir de, tabiî, arkadaş sohbetleri vardı. Ankara'daki Dil-Tarih olaylarından sonra bazı arkadaşlarımla yapmaya başladığımız "değerlendirme"ler vardı.

Ayrıca, daha sonra değineceğim "babamla konuşmalar"ım vardı. Bütün bunlardan çıkardığım sonuç şuydu:

Bence, Amerika dahil, tüm dünyanın "sol"a yönelmesi gerekirdi. Bu, hele, zengin-fakir uçurumunun hayli keskin olduğu Türkiye için özellikle böyleydi. Daha mutlu bir geleceğe ancak, bu keskinliği kaldırmayı hedefleyen bir düzenle ulaşılabilirdi.

Kafamda yer eden düşünce buydu. Ama bunun içinde soru işaretleri vardı:

Komünizmin veya sosyalizmin hedefleri çok iyi ama, şu Stalin'in yaptıklarına bak. Yani, Sovyetler Birliği'nin yaptıklarına...

Doğu Avrupa'yla Balkanlar'da zor kullanarak hem kendi topraklarını genişletiyor, hem de bir dizi ülkeyi kuklası haline getiriyor. Amerika'nın karşı çıkması olmasa, Türkiye'ye de gelip Boğazlar'a yerleşmeye kalkacak. Doğu'da da Kars'tan, Ardahan'dan başlayarak topraklarımızı almak istiyor.

Bunlar, komünistliğe, sosyalistliğe sığar mı?

Yoksa Sovyetler Birliği, gerçekten sosyalist bir ülke değil mi?

Adı öyle: Sosyalist... "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği." Ama, adına ve kalıbına uygun bir devlet değil mi?

Veya evvelden öyleydi de "artık" değil mi?

Peki, o zaman gerçekten komünist veya sosyalist devlet hangisi? Çoğu, Moskova'yla aynı havayı çalıyor. Yugoslavya'dan biraz değişik sesler çıkıyor. Gerçekten sosyalist devlet o mu?

Yoksa, gerçekten sosyalist devlet henüz kurulmadı da, onu Çin'deki iç savaşı kazanırlarsa Maocular mı kuracaklar?

Markopaşa

Bunlar hep tartışılması gereken sorulardı. Ama basında böyle tartışmalar yapılmıyordu. *Tan*'ın saldırıya uğramasından sonra, günlük gazeteler solculuk konusunda birbirine benzer hale gelmişlerdi. "Komünist tehlikesi"ne karşı yayın yaparken, komünist fikirlerin tümüne karşı tavır alıyorlardı. Amerika'yı da genellikle övüyorlardı.

Markopaşa

İSTİKLAL BİR DARGELİRSİZİN İSTİDASI

Medeced Ya Recep Peker Medad!

Geçmişte bugün

Geçmiş zaman olur ki hayali beş para etmez

Hakkınızı helal edin Dostlar!

ANKARA HAVASI

Bu günkü Demokratlar, dün neler söylemişler, neler yazmışlardı?

Markopaşa'nın 1946 Kasımı'nda çıkan ilk sayısı... Başlık altında "Haftalık siyasî mizah dergisi" yazıyor...

Marko paşa

Muharrirleri Polis Nezaretine Alınmadığı ve Hapse Girmediği Zamanlarda Çıkar Haftalık Siyasî Mizah Gazetesi

Yıl: 1 – Sayı: 17 — 10 Kuruş — 14 Nisan 1[illegible]

Fırsat bulabildiği zamanlarda çıkar siyasi mizah gazetesi

Marko paşa

Haftalık Mizah Gazetesi

Ne gün fırsat bulursa O gün çıkar. Çıktığı gün 8 ile 9 arasında satılır. 9 da toplamıya başlarlar. Türkiyedeki demokrasinin ve Basın hürriyetinin miyarı olan, işte böyle bir acaip siyasi mizah gazetesidir

Markopaşa'nın daha sonraki sayılarının başlıktaki yazıları biraz genişletilmiş. Birinde, derginin, yazarları gözaltında veya hapiste olmadığı zamanlarda çıktığı belirtiliyor. Öbüründe çıkış zamanı olarak daha da ayrıntılı bilgi veriliyor.

Amerika'yı doğrudan doğruya karşısına alan, Türk hükûmetini de Amerika'nın dümen suyuna girmekle suçlayan bir tek etkili basın organı vardı: *Markopaşa*...

Sabahattin Ali'nin başyazıları, Aziz Nesin'in, Rıfat Ilgaz'ın yazıları, Mim Uykusuz'un karikatürleriyle çıkan, ikide bir de kapatılıp yayınına –*Merhumpaşa*, *Malumpaşa* gibi adlarla– devam eden ünlü "haftalık siyasî mizah gazetesi".

Çıktığı zamanlarda hep izliyordum. Adı üstünde, bir "mizah gazetesi" olsa da, içinde Sabahattin Ali'nin başyazıları gibi ciddi üsluplu yazılar da vardı. Gerçi bunlar da kafamdaki ideolojik sorulara cevap verecek görüşler içermiyordu. Çoğu, hükûmete karşı siyasî muhalefet niteliğindeydi. Fakat Türk basınında Amerika ve Amerikan dostluğu lehindeki tekdüze yayınlarla şartlanmış olan kamuoyunu sarsıyordu, düşündürüyordu.

Sonraları, *Markopaşa*'yla ilgili tezler, kitaplar yazıldı. Ne kadar yazılırsa azdır. *Markopaşa*, demokrasiye geçiş dönemimizin en önemli basın organlarından biridir. Bu kitabı yazarken hakkındaki kitaplara baktım. O zamanlar okuduklarımı yeniden hatırladım.

Bir iki örnek vereyim:

Markopaşa, hem gazetenin adıydı, hem de gazetenin gülmecelerin bir kısmının kahramanı...

...opaşa'nın karikatüristi Akhisarlı bir gençti: Mustafa Uykusuz. *Markopaşa*'daki çizgileriyle beğeni ve ün kazandı. İmzasını "Mim Uykusuz" diye atardı. O da *Markopaşa*'nın "hapse giren"leri arasına katıldı.

...ülmecelerde, Amerika'dan Truman Doktrini ve Marshall Pla... sonucunda aldığımız yardımla dalga geçmek için, *Markopaşa* ... olarak devreye sokuluyordu. Mesela: Amerikan amiralleri... Markopaşa'yı ziyaret ettikleri, şöyle bir "haber"in konusu ...ordu:

"AMERİKAN AMİRALLERİ MARKOPAŞA'YI ZİYARET ETTİ

Birleşik Amerika Devletleri'nin Doğu Atlantik ve Akdeniz filola...nın amiralleri dün Markopaşa'yı makamında ziyaret etmişler...dir. Ziyaret sırasında Haliç bataklığı donanması amirali İlyas Kaptan'la, Boğaziçi filosu amirali Hıdır Reis de hazır bulunmuş...lardır. 'Havaryu', 'Tenkyu'dan sonra Markopaşa, konuklarına keçi...boynuzu ve kabakçekirdeği ikram etmiştir.

... Bu arada, bu ziyaret fırsatından yararlanmak isteyen Mar...kopaşa, sağ elinin baş ve işaret parmaklarını birbirlerine sürterek mangır işareti yapmış, yani biraz borç vermelerini anlatmaya ça...lışmışsa da, Amerikalı bir amiral de Markopaşa'nın parmak işa...retine karşılık, sol elini, sağ bileğine koyup sallayarak başka bir işaretle cevap vermiştir.

Malûm paşa

Halk için Haftalık Siyasî Mizah Gazetesi

♣ Dikkat! dikkat! dikkat! ♣

Merhum paşa

HAFTALIK SİYASİ MİZAH GAZETESİ

Markopaşa'nın ve devamı olan gazetelerin asıllarının yanında sahteleri de çıkıyordu. Bunlar şekil olarak asıllarının aynı gibiydi. Fakat yazılarına şöyle bir göz atmak sahteliğin anlaşılmasına yetiyordu.

... Markopaşa bir siyasî manevrayla sözü yine dolara getirmiş, pek zil kaldığını bir daha tekrarlamıştır. Amiral, şimdilik Ha... vapurları için, Pörl Harbır deniz savaşından artakalmış üç ... kurla iki de yamuk dümeni, kara gözlerimizin hatırı için, bize pe... şin parayla satabileceğini söylemiştir.

Markopaşa zilliğini bikez daha açığa vurunca, amiral de şi... dilik bikaç dolar borç verilebileceği üzerine söz vermiştir. (...)

... O sırada, Amerikan deniz erleri, kaşla göz arasında Markopa... şa'ya çakmak, Lakistrayk, Palmol filan gibi Amerikan cıgarası s... tarak kazık atmışlardır. Amiraller ayrılır ayrılmaz da bask... yapan polisler Markopaşa'da kaçak Amerikan cıgarası buldukların... dan, Markopaşa'yı sorgusunu yaparak savcılığa göndermişlerdir."

(O zamanlar Türkiye'de Amerikan sigarası satışı yasaktı. Amerikan sigaralarını sadece Amerikalılar ve kordiplomatik mensupları kullanabilirdi. Türklerde bulunan Amerikan sigaraları "kaçak mal" sayılır, soruşturma konusu olurdu.)

Yani: Türkiye'ye gelen Amerikalıların niyeti, bize yardım etmek değil, bize kazık atmaktır. Eski gemi parçalarını "peşin para"yla satmayı "yardım" diye yurttırmaktadırlar. Ayrıca sigara karaborsacılığı da yapmaktadırlar. Onlara inanan Türklerin bası dertten kurtulamamaktadır.

Bunun gibi, mesela Markopaşa'nın, devlet bütçesi çalışmalarına katkıda bulunmak için Ankara'ya gittiği anlatılıyordu. Onun

ığı bir bütçe projesiyle, Amerikan yardımının "astarının yüzden pahalı" olduğu ortaya çıkıyordu. Şöyle:

"MARKOPAŞA'YA GÖRE YENİ BÜTÇE

Bütçe hakkındaki fikirlerini bildirmek üzere, Ankara'ya giden Markopaşa, kendi bütçe projesini başbakana takdim etmiştir. Projenin gelir gider maddelerini veriyoruz:

Gider Bütçemiz

MADDELER	*LİRA*
Amerikan heyetlerini beslemek için tahsisat	*150.000.000*
Amerika'ya gidenlerimize ziftlenme parası	*150.000.000*
Burda Amerikan mallarını almak için tahsisat	*150.000.000*
Emniyet müsteşarlığı tahsisatı	*100.000.000*
Polisimizin emniyetini sağlayacak Amerikan polis kadrosu	*180.000.000*
Amerikan gemilerinin ziyaret tahsisatı	*150.000.000*
Amerika'dan gelecek Millî Eğitim ve eğitim ithalatı tahsisatı	*150.000.000*
Geçmişimizi, geleceğimizi iğneden ipliğe tetkik edecek Amerikan mütehassıslarının tahsisatı	*175.000.000*
Mecmuî yekûn	*1.205.000.000*

Gelir Bütçemiz

MADDELER	*LİRA*
On altı milyon vatandaşın iliğinin ve kemiğinin satış tutarı	*100.000.000*
Bir milyon vatandaşın lüksünden toplanan hâsılat	*400.000.000*
Yirminci Asır bankasından Amerika'nın tavassutiyle hükûmetin alacağı borç	*705.000.000*
Mecmuî yekûn	*1.205.000.000*

Yani: "Amerikan yardımı" diye, Amerikalılar bize banka borcundan başka bir şey vermiyorlar. Biz onlara bir şeyler veriyoruz. Bulduğumuz o borcun üzerine para ekleyip Amerikalılar için yaptığımız masrafları karşılıyoruz.

Dergide bunun gibi mizah örneklerinin yanında, Sabahattin Ali'nin başyazısı da, zaman zaman Amerika'yı konu alıyordu. Örnek:

"Hasan Saka hükûmeti, güya, hayatı ucuzlatacak tedbirler ... yormuş. İlk tedbir Amerika'dan ucuzlatma mütehassısı getirt... olacakmış. O tedbiri alacaklarını biliyoruz. En alamot (ma... tedbir odur zaten.

Bize kalırsa, hükûmet bu işi yapamaz. Çünkü bugün Türk ... yasasına Amerikan malları hâkimdir. Dışarıdan gelen malla... yüzde yetmişi bu mallardır. Bunlar için gümrük tarifesi yüzde ... li nispetinde ucuzlatılmıştır. Aynı zamanda, Türk parası, alış ... biliyeti bakımından, bugün doların elinde oyuncaktır.

... Hasan Saka hükûmetinin Amerika karşısında eli kolu ba... dır ve bu hükûmet hayatı ucuzlatmak gibi müstakil ve millî bir ... tisadî politika takip etmek imkânına katiyen malik değildir."

Tabiî, dönemin Türkiye'sinde bu gibi yazıların bedeli ağır o... yordu. Her türlü solculuğu "Moskof tehlikesi"yle bir tutan... Amerika'ya yönelik eleştirileri de solculuk sayıyorlar, aynı "M... kof tehlikesi"nin kapsamında görüyorlardı. *Markopaşa* bu y... den kalem saldırılarına uğruyordu. "Kökü dışarda olmak"... "Moskova'ya satılmak"la suçlanıyordu. O saldırıları karşılarke... Sabahattin Ali de, kendi kalemini serbest bırakıyordu. Örnek:

"... Bu topraklar olsun, bu topraklarda alınlarının teriyle ya... yan asil insanlar olsun, hiçbir zaman o çirkefleri kusan, ciğeri ... para etmez kalem orospusu gibi orta malı değil; ne Moskof'a s... lır, ne Amerika'ya..."

Markopaşa'nın sorunları, basından gelen kalem saldırıları... kalsa mesele yoktu. Sabahattin Ali'nin de onlara aynı şiddetle c... vap verme yeteneği, fazlasıyla vardı. Fakat bunun arkasında... başka konularla ilgili davalar ve mahkûmiyetler geliyordu.

Gazete, hükûmetin sadece Amerika'yla ilgili politikasını de... kadrolarını da eleştiriyordu. Bu eleştiriler "hükûmetin ma... şahsiyetini tahkir" kapsamına giriyor veya sokuluyordu. He... derginin yazarları hapse atılıyor, hem de dergi kapatılıyordu.

Onunla da kalınmıyordu. Gazeteyi dağıtanlar "yoksa başın... işler gelir" diye tehdit ediliyor, dağıtımdan vazgeçmeleri sağla... yordu.

Kapatma kararlarının aşılması, gazetenin adının değiştirilmesiyle sağlanıyordu. Hapse girenler, yazılarına, imzasız olarak "içeriden" devam etmeye çalışıyordu. Dağıtım konusunda da bazen –Aziz Nesin'in yaptığı gibi– yazarlar dahil, tüm dergi kadrosu harekete geçiyor, herkes koltuğunun altına taşıyabildiği kadar dergi alıp, caddelere çıkarak bizzat satıyordu.

Derginin başlığının altındaki "*Haftalık siyasî mizah gazetesi*" yazısı, bir süre sonra şu şekilde değiştirilmişti:

"*Muhabirleri polis nezaretine alınmadığı ve hapse girmediği zamanlarda çıkan haftalık siyasî mizah gazetesi.*"

Daha sonraları şu şekle de girecekti:

"*Ne gün fırsat bulursa o gün çıkar. Çıktığı gün saat 8-9 arasında satılır. 9'da toplamaya başlarlar. Türkiye'de demokrasinin mizanı olan, işte böyle bir mizah gazetesidir.*"

Ve bütün bu güçlüklere rağmen, gazeteyi alanlar gene de çok oluyordu. En fazla satan gazetenin tirajı 20 000'ler civarındayken, *Markopaşa*'nın satışı 60 000'e kadar çıkabiliyordu.

Onu, bulabildiği zamanlarda alanlardan biri olarak, "Markopaşa kültürü"m hayli gelişmişti. Solculuğu öğrenmeme yetmese bile, Amerika'yla ilişkilerimizi değerlendirirken, konuya çok taraflı bakmama katkısı olmuştu.

Ayrıca yazarlarına sempatim büyüktü. Sabahattin Ali'yi çocukluğumdayken babamın aracılığıyla tanımıştım. Aziz Nesin'i henüz tanımamıştım ama, büyük bir mizahçı olduğunun farkındaydım. Ve bu iki yazarın hapse sokulmalarına rağmen, *Markopaşa*'nın (veya *Merhumpaşa*'nın veya *Malumpaşa*'nın) yayınını sürdürebilmelerini büyük bir kahramanlık sayıyordum.

Bir de *Markopaşa*'yı veya yedeklerini taklit eden gazeteler vardı. Bununla hem ticarî, hem siyasî amaç güdülüyordu. Adları ayrıydı. Ama yazıları tam tersineydi. "Sol"a karşı sağcı yayınlar yapıyorlardı. Belirli çevrelerce destekleniyorlardı. Onları gerçek "paşa" gazetesi sanarak alanlar, yazıları okuyunca durumu anlıyorlardı. Ama bu da kafa karıştırıyordu. Gerçek "paşa"ların çıkmasındaki güçlükler daha da artıyordu. Gazetenin çıkışındaki aksamaların artması şunu gösteriyordu: Demek ki, artık *Markopaşa*'ların güçlerini yitirmek üzereydi.

Tabiî şunu sonradan öğrenecektik: Sabahattin Ali'nin 1948'in

o yaz aylarında sadece malî gücü değil, hayatı da sona ermiş... Ama bu kamuoyundan gizli kalmıştı. Açıklanması aylar sonra olacaktı.)

Markopaşa'nın ve yedeklerinin yayınları aksadıkça, Türk basınının etkili gazete ve dergilerinde Amerika'yla ilgili olarak "olumlu" haber ve yazılardan başka şeyler bulmak gitgide güçleşiyordu. Tabiî, Rusya'yla ilgili olarak da "olumsuz" haber ve yazılardan başka bir şey bulmak güçleşiyordu.

Benim Amerika ve Rusya konusu dışında her türlü "sol"u ideolojik açıdan ve bilimsel olarak iyice öğrenme merakıma gelince... O artarak devam ediyordu. Ama çaresini bulmam kolay olmuğildi.

Heybeliada

Halki Palas'ta tatil - "Sakın oraya yaklaşmayın" - En korkunç hastalık - En cesur antoloji - Heybeliada'da Nâzım Hikmet okumak

Heybeliada fotoğrafı. (Soldan sağa) Önde Neriman Abla ve annem... Annemin omzunun yanındaki küçük çocuk, Neriman Abla'nın kızı İlknur (bugünkü editör, yazar ve onlarca kitabın çevirmeni İlknur Özdemir). İkinci sırada Örsan, ben, Gülden ve adalı çocuklar. Arkalarında anne ve babaları: Rum asıllı Antuanet ve Piyer...

O yaz İstanbul'da annemle birlikte –amcamlar veya halam[illegible] yerine– otelde kaldık. Babam gene parti müfettişliği görevi[illegible] gereği olarak, Güneydoğu'ya gidecekti. Annemle beni ve iki k[illegible] deşimi getirdi, oraya bıraktı. Diyarbakır'a gitti.

Bu da bizim için bir "değişim" sayılır. O vakte kadar, yaz ta[illegible] denilince aklıma ya amcamların, halamların evleri gelirdi ya [illegible] yazları öğretmenlere tahsis edilen okul binaları... Mesela F[illegible] ya'da Bedri Amcam'ın gittiği Şenlikköy okulu... Teyzemlerin gi[illegible] ği Maltepe ve Anadoluhisarı ilkokulları... Ben onların misafiri o[illegible] rak oralarda da kalabiliyordum.

"Otelde tatil" fikri bize yabancıydı. Bunun birdenbire gerçe[illegible] leşmesi, benim için büyük bir yenilik oldu.

Aslında bu, yeniliğin nedeni, sağlıkla ilgiliydi. Annemin sağ[illegible] ğıyla... İlk bölümde değinmiştim. Annemin rahatsızlığına teş[illegible] konulamıyordu. Yıllar önce geçirdiği "zafiyet"in tekrarlaması[illegible] dan endişe ediliyordu. "Zafiyet", o zamanlar bir sonraki aşama[illegible] "verem" olan bir zayıflama, kuvvetten düşme durumu olarak bil[illegible] nirdi...

Annemin Ankara'daki doktoru "Bir de İstanbul adalarını den[illegible] seniz..." tavsiyesini yapmıştı.

Babam için bu tavsiyenin gereğini yerine getirmek Büyük[illegible] da'da daha kolaydı. Orada milletvekiliyken üyesi olduğu Anado[illegible] lu Kulübü'nün şubesi vardı. Üye ailelerine orada oda ayrılabil[illegible] yordu. Fakat Heybeliada bizim için Büyükada'dan çok daha[illegible] avantajlıydı. Çünkü orada yakın bir akrabamız oturuyordu. Anne[illegible] min amcasının kızı Neriman Abla... Eşi Niyazi Özkan tüccar[illegible] Yazları Heybeliada'da kalıyorlardı. Babamın da uzakta olacağ[illegible] günlerde Neriman Abla annemi yalnız bırakmazdı.

Örsan'la denize girerdik. Plaj malzememiz fazla değildi. Gazete kâğıdına sarılmış birer mayoyla birer havlu...

Heybeliada programı bu düşünceyle yapılmıştı. Çok da isabet- oldu. Biz Halki Palas Oteli'nde kaldık. Ama hemen hemen her ya Neriman ablalar bize uğradı ya da biz onlara gittik. Ayrıca, adadaki yakınlarıyla tanıştırdılar. Adada kısa zamanda geniş çevremiz oldu.

Halki Palas şimdi de var. Fakat, tabiî, eski halinde değil. Arada yangın da geçirdikten sonra modern bir otel olmuş. Binası da, esi de, hem sahip hem şekil değiştirmiş.

O zaman adı gene aynıydı. Fakat bir pansiyon gibi işletilirdi. da bir Rum hanım vardı. Binası ahşaptı. Her katta bir sofa- açılan yatak odaları vardı. Sofa o kattaki konukların oturma gibi kullanılırdı. Tuvalet ve banyo odaları o odaya açılırdı.

Bir de balkon veya teras hatırlıyorum. Biz zaman zaman oraya geçer otururduk. Biz, yani annem, Örsan, Gülden, ben...

Otel, denize göre hayli yüksekteydi. Oradan Örsan'la birlikte denize iniyorduk. Annem denize girmezdi. Gülden de "denizcili- henüz başlamamıştı. Annemle birlikte kalırdı.

Denize girdiğimiz yer, İsmet Paşa'nın, daha sonra gazetelere yansıyan ünlü "çivileme" atlayışlarını yaptığı yerdi.

Neriman Abla, otele gelişlerinde yanında küçük kızı İlknur'u getirirdi. Gülden ona ablalık yapardı. O yıllardan sonra onu

Halki Palas, 1910'larda yapılmış, ahşap bir oteldi. Biz oradayken yukardaki gibi. Sonradan yenileştirilecek, sonra bir yangın geçirecek, yeniden yapılanacaktı.

hiç görmemiştim. Bu kitabı yazarken şunu keşfettim: Meğer yayın hayatımızın çeviri ustalarından İlknur Özdemir'le bizim küçük İlknur aynı kişiymiş. Onunla bir rastlantı sonucunda –yeniden– tanıştım. Sonra bir gün buluştuk. Bu bölümün başında Heybeliada fotoğrafımızı gösterdim. Hem o günleri andık. Hem de bana fotoğraftaki kişileri hatırlattı.

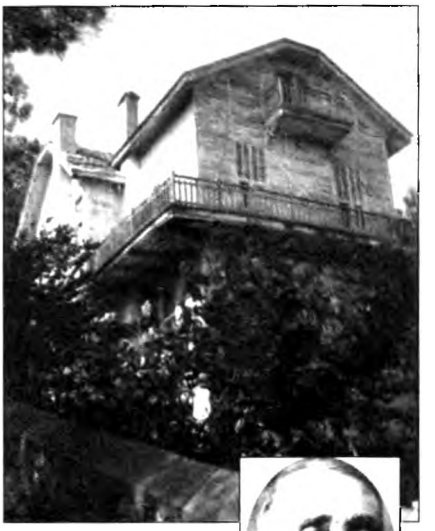
Adadaki evlerin en ünlüsü İsmet Paşa'nın eviydi. Neriman Hocaların eviyle aynı yolun üstündeydi. Adayı ziyarete gelenler gezdirilirken oradan da geçilir, ev "İşte Paşa'nın evi" diye gösterilirdi. Fakat İsmet Paşa cumhurbaşkanlığı döneminde oraya gelmeye pek fırsat bulamıyordu. Bunu cumhurbaşkanlığından ayrılıp muhalefete geçtikten sonra telafi edecekti.

İstanbul'u tanıma yolunda daha önceki yıllarda başlattığım "gezginci"liğimi, Heybeliada'da da sürdürdüm. Örsan'ı da alarak adanın her yanını dolaştım.

Adadaki uzak yerlere gitmek için at arabasına binilirdi. Motorlu araç bugün de "kural" olarak yok. Ama bugün, –askerî ve sivil– resmî kurumların araçlarına –sayıları az da olsa– rastlanıyor. O zamanlar hiç rastlanmazdı. Yollardaki at arabası egemenliği mutlaktı. Bunun istisnasını –gene az sayıdaki– bisikletler oluştururdu...

Evet, eşekleri unutmayalım. Bir de onlar vardı. Veya –kibarca sıyla– "merkep"ler... Onlara sadece çocuklar değil, büyükler de binerdi. (Aynı durum galiba şimdi de devam ediyor.)

İki ünlünün Heybeliada köşkleri... Solda dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, sağda yazar Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın...

Biz gezintilerimiz sırasında çoğunlukla yürürdük. Ama önce- iyice pazarlık ettikten sonra arabaya bindiğimiz de olurdu. O da. Çam Limanı'na da giderdik.

Çam Limanı ve sanatoryum korkusu

Çam Limanı'nın, çam ağaçlarıyla denizin birleştiği yeşil-mavi zarası görkemliydi. Onun biraz üstünde de ünlü Heybeliada toryumu vardı. Oraya yaklaşmamamız için annem bizi tekrar rar uyarmıştı. Çünkü sanatoryumda veremli hastalar vardı.

Verem, o zamanın en korkunç hastalıklarından biriydi. Kanser kesi, ya az bilindiğinden veya neden olduğu ölümlerdeki ro- er zaman belirlenemediğinden, verem kadar büyük sayılmaz- "Verem" ondan daha ürpertici bir hastalığın adıydı. Streptomi- gibi ilaçlar bulunmuştu ama, fazla yaygınlaşmamıştı. Bir kim- için "veremmiş" veya –daha bilimsel ve kibar deyimiyle– "tü- külozmuş" denilince, ondan artık uzak durmak gerekirdi. Çünkü etrafına "mikrop saçma"sı kaçınılmazdı.

Zaten hastanın kendisi de, hayatının sonuna yaklaşmış sayılır- Veremin halk arasındaki adı "incehastalık"tı. "Üç derece"lik ğu söylenirdi. Birinci, ikinci, üçüncü dereceler... İlk iki dere- kilerin tedavisindeki amaç, "üçüncü derece"lik olmalarını

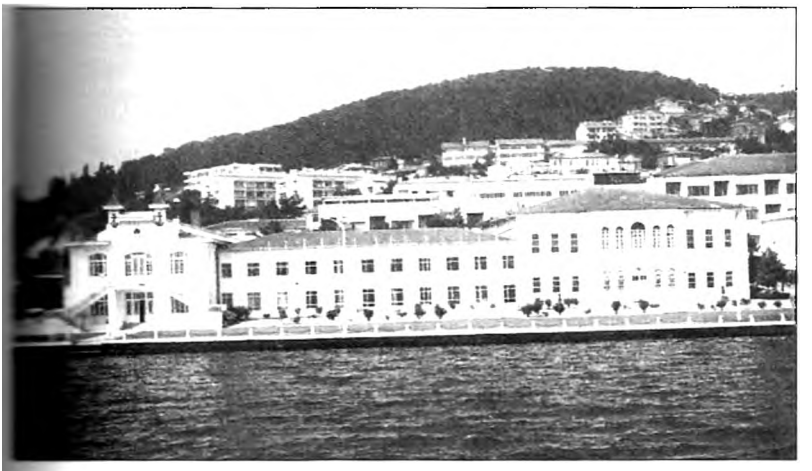
Çam Limanı ve sanatoryum... Çam Limanı çok güzeldi. Ama sanatoryuma fazla yaklaşamazdık. Çünkü verem bulaşıcıydı ve çok tehlikeliydi.

önlemek veya en azından ertelemekti. O "derece"ye varanlar için "yapacak bir şey kalmadı" diye düşünülürdü. Bu, zamanın romanlarında da öyleydi.

Gerçi bir süredir hızlanan tıbbî gelişmeler, bu inanışlardan farklı sonuçlar ortaya koymuştu. Streptomisinle birlikte, BCG aşısı da oluşturulmuştu. Bunlar Türk hekimleri tarafından da kullanılmaya başlanmıştı. "Veremle Savaş Dernekleri" kurulmuştu. Bu dernekler –o yıl– ünlü Profesör Tevfik Sağlam'ın başkanlığında birleşmiş, vereme karşı gerçekten ciddi bir "savaş" açılmıştı. Fakat halk arasındaki "Verem demek ölüm demektir" inanışı hâlâ sürüyordu.

Vereme karşı en keskin çarenin mikroptan korunmak olduğu düşünülüyordu. Mikroptan korunmanın çaresi, iyi besin alıp vücudu sağlam tutmakla birlikte, veremlilerden uzak durmaktı. Anneme –gençliğinde uğradığı "zafiyet" sonrasında– veremin eşiğinden dönerken, buna çok dikkat etmesi öğretilmişti. Bizi sanatoryuma yaklaştırmamak için gösterdiği duyarlılık biraz da ondandı.

Şimdiki kuşaklar, sıtma gibi veremin de Türkiye'nin tıp gündeminin başlıca konusu olduğu günleri hatırlamazlar. Bunların yaygın ve tehlikeli hastalıklar olmaktan çıkışından beri, çok şükür hayli zaman geçti. Ama o dönemde durum buydu. Heybeliada'nın Çam Limanı'na gider, ama sanatoryum binasına –yaklaşmak bir yana– bakmaktan bile ürkerdik.

Heybeliada'nın en ünlü ve etkili kurumu Deniz Harp Okulu'ydu. Adanın asayişi de, ekonomisi de büyük ölçüde ona bağlıydı.

Bahriyeliler, Nâzım Hikmet ve Hüseyin Rahmi...

Heybeliada'nın en ünlü ve etkili kurumu, tabiî, Deniz Harp Okulu'ydu. Tüm deniz subayları oradan çıkardı. Harp Okulu'na öğrenci yetiştiren Deniz Lisesi de oradaydı. Hepsinin öğrencileri ve, tabiî, subaylarıyla birlikte, "bahriyeliler" denilirdi.

Benim de, küçükken, düğün dernekler için dikilmiş bir bahriyeli elbisem vardı. Belki de o yüzden, kendimi bahriyelilere yakın hissederdim.

Okul, savaş sırasında –güvenlik düşüncesiyle güneyde bir yere– galiba Mersin'e taşınmış, sonra geri gelmişti.

Bundan tüm adalılar memnundu. Adanın asayişi de, ekonomisi de büyük ölçüde okula bağlıydı.

İskeleden başlayarak merkezî yerlerde askerî devriyeler gezerdi. Sadece askerler üzerinde değil, siviller üzerinde de etkili olurlardı.

Ada esnafının başlıca müşterileri de Deniz Harp Okulu mensuplarıydı. Okulun genel ihtiyaçlarının yanında, orada görevli subayların özel ihtiyaçlarının çoğu da adadan karşılanırdı. Evli subaylar kiralık ev tutarlardı.

Neriman Ablaların bizi tanıştırdığı yakınları arasında bir subay ailesi de vardı. Deniz Harp Okulu'ndan yukarıya doğru çıkan dik bir yokuşta, ahşap bir evde kiracıydılar. Hep birlikte ziyaretlerine gidiştik.

Subay Deniz Harp Okulu'nda görevliydi. Rütbesi, binbaşı veya

yarbaydı. Eşi de galiba öğretmendi. Annemle çabuk anlaştılar.

Ben de artık ailemizin oradaki en büyük erkeği olarak, "aile reisi" subayla diyalog kurdum. Deniz Harp Okulu'yla ilgili sorularım üzerine:

"İstersen seni götüreyim" dedi.

Bir gün beni okulun denizle birleşen alanına götürüp gezdirdi.

Orayı gezerken Nâzım Hikmet'in de başlangıçta "bahriyeli" olduğunu hatırlamıştım. Tabiî, bu konuyu beni gezdiren subay tarafından açmamıştım. O konuda ihtiyatlı olmak gerektiğini biliyordum. Ama Nâzım Hikmet, sonradan denizcilikten ayrılmış da olsa, Heybeliadalı sayılırdı.

Sonradan öğrenecektim: Necip Fazıl Kısakürek de öyleymiş. O da Heybeliada'da denizci olmak üzere okuyup, ayrılanlardanmış.

Heybeliada'nın –şairlerinden başka– bir de ünlü yazarı vardı: Hüseyin Rahmi Gürpınar... Ömrünün büyük bir bölümünü adadaki köşkünde geçirmişti. Ortaokulda eserlerini okumuştuk. *Gulyabanî* hatırımda kalan başlıklardan biriydi. Halk için halk diliyle yazmanın öncülerindendi. Sıkmadan öğretmek, "kötü"yü yerip "iyi"yi savunmak romanlarının, hikâyelerinin ilkesi sayılırdı.

O, birkaç yıl önce ölmüştü. Heybeliadalılar, yaşadığı evi gösterir, "Hüseyin Rahmi'nin evi" derlerdi. Sonradan müze haline getirilecekti. Ama o zamanlar terk edilmiş gibi duruyordu.

Gürpınar'ın Türk edebiyatına katkıları önemliydi. Eserlerini okumak, onlar üzerinde herkesle konuşmak mümkündü.

Nâzım Hikmet'e gelince... Onun da Türk edebiyatına katkıları önemliydi. Ama o hapisteydi. Şiirlerini okumak da, başkalarıyla tartışmak da kolay değildi. Eserleri yeniden basılmıyor veya basılamıyordu. Sınırlı aydın çevrelerinin dışında, Nâzım Hikmet'i beğendiğini söylemek en azından "şüpheli" bir hareket sayılıyordu.

O zamanki "Heybeliada düşüncelerim" arasında bu çelişkinin de yer ettiğini hatırlıyorum.

En cesur antoloji

Aslında, sonradan öğrenecektim, Nâzım Hikmet'in kitaplarının birçoğu hakkında resmi yasak da yoktu. Ama fiilî bir yasak vardı. Baskısı tükenen eserlerinin yeniden basılmamasının nedeni, yayınevlerindeki "Başıma bir şey gelir" endişesiydi. Bazı olayların gösterdiği ve göstereceği gibi, haksız da sayılmazlardı.

Bu "yazılı olmayan kural"ı dolaylı olarak delen bir tek yayın vardı: Bir şiir antolojisi... Orhan Burian'ın *Kurtuluştan Sonrakiler*

Nâzım Hikmet'in, şiirleri bir süre adı bile uzun yıllardır anılmıyordu. Şairin eserleri, resmen yasak değildi ama, fiilen yasaktı. Bu yasağı Orhan Burian deldi. 41 şairin şiirleriyle hazırladığı antolojisinde en geniş yeri Nâzım Hikmet'e verdi. Yanda, antolojinin 2003'te YKY'nin yayımladığı yeni baskısı.)

Kurtuluştan Sonrakiler

Şiir Antolojisi

Hazırlayan: Orhan Burian

YKY

antolojisi... Nâzım Hikmet'in bazı şiirleri o antolojide vardı.

Kitap, bir yıl kadar önce Yücel Yayınevi tarafından yayımlanmıştı. Onu Ankara'dayken alıp, içindeki şiirleri okumuştum. Tabii, en başta Nâzım Hikmet'in şiirlerini...

Kitap Ankara'daki evde vardı. Fakat Heybeliada'da kaldığım sırada Nâzım Hikmet'in eski bir "bahriyeli" olduğunu hatırlamamın yaptığı romantik çağrışımla, içimden, şiirlerini orada yeniden okumak geçti.

Çaresi, o kitabı bulup bir kere daha satın almaktı.

Heybeliada'dan şehre bir gidişimde onu bir kitapçıda buldum. Alıp adaya getirdim. Otelin bahçesinde sakin bir yere çekildim. *Kurtuluştan Sonrakiler*'in Nâzım Hikmet bölümündeki şiirleri defalarca okudum. Başkalarını da okudum ama, ama asıl onları okudum. Öyle ki, çoğu o günden beri ezberimdedir.

O zamanki eski kitaplarım artık bende yok. Taşınmalar, şehir değiştirmeler, evdeki aramalar, "müsadere"ler (el koymalar) sırasında yok olup gittiler... Bu kitabı yazarken o antolojiyi sahaflarda aradım. Bulamadım. Ancak bir rastlantı sonucu fark ettim: Yapı Kredi Yayınları, kitabı, elli küsur yıl sonra yeniden yayımlamış-

tı. Aldım. Baktım... Ve rahmetli Orhan Burian'ın yaptığı işin önemini bir kere daha anladım.

Orhan Burian, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Tercüme Bürosu kadrosundandı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde İngiliz edebiyatı hocasıydı. Antolojiyi yayımladığı sırada doçentti (sonradan profesör olacaktı). *Yücel* dergisi ile diğer bazı dergilere yazılar da yazıyordu.

Burian, dönemin başka antolojicilerinin yapmadığını yapmış kitabına, Nâzım Hikmet'ten de şiirler almıştı. Bunu belli ki, solcu luk merakıyla yapmamıştı. Zaten solcu sayılmazdı. "Hümanist" bir hoca olarak tanınırdı. "Hapisteki şair"i –başkalarının yaptığı gibi– yok saymaya gönlü razı olmamıştı. Üstelik antolojisinde ona, seçtiği 41 şair arasında en fazla yeri ayırmıştı. Kitap 492 sayfaydı. 42 sayfasında –yani yaklaşık yüzde 10'unda– Nâzım Hikmet'in şiirleri vardı.

Gerçi antolojisine aldığı şiirler, Nâzım Hikmet'in soruşturma konusu yapılması kolay olmayan klasik şiirleriydi. "Bahr-i Hazer", "Mavi Gözlü Dev", "Salkımsöğüt" gibi...

Ayrıca, o sırada şairin yenilerde yazdığı –sonradan *Kurtuluş Savaşı Destanı* adıyla yayımlanacak olan– ünlü eserinden "Büyük Taarruz Gecesi" adlı bir bölüm vardı. Orada, adı verilmeden Atatürk'le ilgili bir anlatım vardı ki, Türkiye'nin –tüm "antikomünist milliyetçi"leri dahil– herkesi duygulandıracak mısralar içeriyordu. O zamana kadar ilk defa yayımlanıyordu:

"Paşalar... Onun arkasındaydılar.
O, saati sordu:
Paşalar üç dediler
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar
eğildi durdu; bıraksalar
ince uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi akarak
Kocatepe'den Afyon sırtlarına atlayacaktı."

Evet, Orhan Burian, Nâzım Hikmet'i antolojisine alırken, ona karşı olanların da ses çıkaramayacağı seçimler yapmıştı. Şairin "ideolojik dozu fazla" olan şiirlerini ise, seçiminin sınırları dışında tutmuştu.

Ama, tabiî, ülkede yerleşmekte olan "demokratik rejim"in sınırları da belliydi.

İktidarıyla muhalefetiyle, her türlü solculuk ihtimaline karşı çok duyarlı olan bir rejimdi bu. Kitapları yasaklama yetkisini muhafaza ediyordu. Resmen yasaklayamadığı, ama "sakıncalı" bulduğu kitapların da fiilen ortalıktan kalkmasını sağlayabiliyordu. Mahkemede beraat eden "solcu" üniversite hocalarını, kadrolarını iptal edip işlerinden uzaklaştırabildiği gibi...

Kurtuluştan Sonrakiler antolojisi, bir yıldan beri piyasadaydı. Ama ne Orhan Burian'ın başına bir şey gelmişti, ne de kitabın...

Bu, herhalde Burian'ın, şiirleri seçerken gösterdiği dikkatin yanında, hakkında "solculuk" iddiası bulunmamasındandı. Ayrıca, antolojide sağcı şairlerden de birçoğunun şiirleri vardı.

Bir şey daha: Burian, kitabındaki şairlerin her birine ayırdığı sayfaların başında, onlar hakkındaki düşüncelerini yazmıştı. Kısa birer özet halinde... Mesela sağcı olarak tanınan Orhan Şaik Gökyay'dan söz ederken şöyle demişti:

"... Halk edebiyatımızın çok tesirinde kalmış bir şairdir. İddiasız, sevimli şiirler yazıyor. Duygularının işlenişinden ziyade samimiyetiyle kuvvetlidir."

Dünyaya bakış açısı evvelce başka türlüyken, çıkardığı *Büyük Doğu* dergisiyle İslamcı yayınlar yapmaya başlayan Necip Fazıl Kısakürek için de şunu yazmıştı:

"... Türk şiirine iki zıt halinde ben meselesiyle ruh meselesini getiren şairdir... Ferdî ve marazî hisleri şiire koyarken ölgün ve sönük kalmamayı başarmış seyrek şairlerimizdendir."

Burian'ın Nâzım Hikmet hakkındaki düşüncesine gelince... Antoloji yazarı, bu konuda, onun değerini belirlerken yanına bir de sıfatlanma cümlesi koyma ihtiyacı duymuştu. Şöyle:

"Nâzım Hikmet Ran, şiirimize getirdiği şekil yenilikleri ve dava meselesiyle on beş senedir en çok münakaşa edilmiş değerli bir şairimizdir. Edebiyatımızın imanla haykıran şairlerinden biri; ne çare ki imanı bu topraktan değil, köksüzdür."

Bu son cümlenin ikinci bölümü, sonradan bazı yazarlardan şiddetli eleştiriler almıştır. Gerçi Burian bunun hemen arkasından Nâzım Hikmet'in eserlerini ikiye bölüp, bir bölümünü överek şöyle demektedir:

"Hapisteki şair"in eserleri 1930'lu yıllarda basılmıştı. Baskıları bittikten sonra onları bir daha yayımlamaya kimse cesaret edememişti. Nâzım Hikmet'in ünlü hapishane fotoğrafı ve *Taranta Babu'ya Mektuplar*'ın 1935 baskısının kapağı.

"Onda, daima makinenin kuru ve tok şiirini yazmak arzusunun zıddına, kendi belki istemeden dile gelen bir öz şairlik var. Bu duygulu halinden doğma lirik şiirleri en güzel şiirleridir. Son eserlerinde de o yola doğru bir ilerleyiş sezilmektedir."

Ama Orhan Burian'ın bu tutumu, o eleştirileri yapanları tatmin etmemiş, bu polemik uzun süre devam etmiştir.

Şimdi, geriye doğru bakılınca, Burian'ın o günün şartları içinde yaptığı şeyin, eleştiriden çok takdir hak ettiği ortaya çıkıyor.

Burian'ın, Nâzım Hikmet'in inancını "köksüz" sayması iki şeyin sonucu olabilir:

1- Komünizmle ilgili olarak kendi görüşü de odur.

2- Bunu vurgulamayı, dönemin fiilî yasakçılarının tepkisini hafifletmek için bir önlem olarak düşünmüştür.

İki halde de bunlar, yaptığı işin önemini azaltmaz. Orhan Burian, dönemin koşulları içinde, kimsenin cesaret edemediği, daha sonraki yıllarda da cesaret edemeyeceği bir adım atmıştır.

Nâzım Hikmet'le –benim de içinde bulunduğum– nesilleri bir kitap çerçevesinde tanıştıran ilk yayın, onun eseridir.

Bu yüzdendir ki, *Kurtuluştan Sonrakiler* antolojisi bence, o dönemin "en cesur antolojisi"dir. Tabiî, Burian da en cesur antolojicisi...

Komünistlik nerede?

Burada, Nâzım Hikmet'le ilgili o zamanki düşüncelerimi özetleyeyim:

Nâzım Hikmet'in şiirleri beni asıl "şiirsellik"leriyle etkiliyordu. Onları okuyuncaya kadar, daha çok aruzla yazılan şiirlerden hoşlanırdım. Şiir yazma hevesim depreştikçe de aruz kullanırdım. Sanırdım ki, şiirde "ahenk" en iyi o vezinle sağlanır.

Oysa gördüm ki, Nâzım Hikmet'in şiirinin, "ahenk" açısından ne aruz, ne de hece veznine ihtiyacı var. Nâzım Hikmet, belli mi o vezinleri de iyi biliyor. Kendi şiirini oluştururken kendinden önceki şiirin birikimlerinden de faydalanmış, ama tamamen farklı bir şiir türü yaratmış.

Tabiî, onun şiirinin –tekniği dışında– insanı asıl etkileyen yanı, doğu gücü, hayal gücü, resim çizer gibi kullandığı anlatım gücü.

Peki, "komünistlik"?.. O nerede?.. Şiirinin neresinde?

O sırada okuduğum şiirlerinde "komünistlik" işaretleri bulmak kolay değildi. Hoş, benim de o sırada komünistlik hakkındaki bilgilerim hayli sınırlıydı. Ama Nâzım Hikmet'in şiirlerine biraz da o ilgilerimi artırma arayışıyla bakıyordum.

Taranta Babu'ya Mektuplar'a değinmiştim. O şiirlerde çok etkileyici bir coşkuyla yerilen Mussolini rejimi, yani faşizm, komünizmin klasik düşmanıydı. Ama demokrasilerin de düşmanıydı.

Hele İtalyan faşizmi, biz Türklerin başına da az iş çıkarmamıştı. Onu faşistler dışında herkes yeriyordu. Bir şiire, faşizmi yeriyor diye "komünistlik şiiridir" diye bakılamazdı.

Belki "Salkımsöğüt"... 1920'lerin sonunda yazdığı –beni de çok etkileyen– ünlü şiir...

Gerçi bir atlı askerin kişisel dramı gibi. Savaşta vuruluyor, yaralanıyor, ölüyor:

"Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere,
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birden
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
Yaralı bir atlı yuvarlandı atından!.."

Evet... Bir atlının kişisel dramı... Ama, o atlı bir "kızıl" atlı. 1917 ihtilalinden sonra ihtilali bastırmaya uğraşan "beyaz"lara –yani

komünizmin düşmanlarına– karşı savaşırken vuruluyor. Şiirde de onun ölüşüne "Ne yazık" denilirken bu belirtiliyor:

"Ah ne yazık!
Ne yazık ki ona,
dörtnal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!"

Ve sonuçta, bu ölüme ağlayan "salkımsöğüt" bir "komünist için" ağlamış oluyor:

"Akar suyun sesi dindi.
Gölgeler gölgelendi
renkler silindi.
Siyah örtüler indi
mavi gözlerine,
sarktı salkımsöğütler
sarı saçlarının
üzerine!
Ağlama salkımsöğüt
ağlama..."

Nâzım Hikmet'in ilk tanıştığım şiirlerindeki "komünistlik" izleri bunlar gibiydi. Şiirin şiir olarak yaptığı duygusal etkiden sıyrılmaya çalışıp "tahkikat" yapar gibi bir gayretle saptanabilecek "iz"lerdi. Ama bu gibi "iz"lerin, komünistliği öğrenmeme bir katkısı olamazdı.

Daha sonra Nâzım Hikmet'in komünizmi öğretmek için yazdığı –tamamen yasak– gençlik şiirlerini de bulacaktım: Mesela şunları:

"Ta ta taa ta ta Ta ta taa ta ta
Tarih
sınıfların
Mücadelesidir..."

"Komünist demek
adımlarını tarihin akışına uyduran,
temelleri çöken bugüne vuran,
yarını kuran
kahraman
demektir."

Bu "şiir"ler, Orhan Burian'ın da değindiği gibi, "şiirsellik"ten [illegible] uzaktı. Amaçları da zaten "ran... ran... ran...", "dan... dan... [illegible]" gibi kafiyelerle komünizmin iyi bir şey olduğunu kafalara [illegible]maktan ibaretti.

Komünizmi öğrenip anlamaya, tabiî, bunlar da yetmezdi. İnsan [illegible]ları okuyup "Madem tarih, sınıf mücadelesi demekmiş, ma[illegible] komünistler kahramanmış, öyleyse ben de komünist ola[illegible]" demezdi. Fakat şu muhakkaktı:

Stalin Rusyası gibi Türkiye'nin başına musallat olmuş bir teh[illegible]yle özdeşleştirilen komünizmin, Türkiye'de gene de yandaş [illegible]asında, Nâzım Hikmet'in etkisi büyüktü.

Yukarıdaki iki örnekteki gibi, bazı şiirlerinde "Komünizm şöyle[illegible] böyledir" dediği için değil. Asıl, o didaktik şiirlerinin dışında[illegible] şiirleri çok güzel olduğu için... İnsanı, "Bu kadar güzel şiirleri [illegible] adam komünistse, bu komünizmde bir şeyler olmalı" diye [illegible]ündürttüğü için... Komünizmi öğrenmeye özendirdiği için...

Taranta Babu'ya Mektuplar'ın "Yaşamak ne güzel" bölümün[illegible] şu mısralara bakın:

"Ve dünya öyle büyük,
öyle güzel
öyle sonsuz ki deniz kıyıları
her gece hepimiz
yan yana uzanıp yaldızlı kumlara
yıldızlı suların
türküsünü dinleyebiliriz."

Bu mısralarda da komünizan bir paylaşımcılığın izi olduğu söy[illegible]bilirdi. Ama bunlara hâkim olan asıl unsur, şiirin müzikal bir [illegible]umla çizdiği resimdi.

Nâzım Hikmet'in işte bunun gibi şiirleriydi beni etkileyen... On[illegible] hayranlıkla okudukça, komünizmin gözümdeki değeri "Nâ[illegible] Hikmet'in de ideolojisi" olduğu için artıyordu. Benim onu öğ[illegible]e merakım da artıyordu.

Tabiî, Nâzım Hikmet'i, şiirlerinin bir bölümünü ideolojisinden [illegible]p, onu sadece o beğendiğimiz şiirlerin şairi diye görmek [illegible]kün değil.

Belki de, onu o şiirlerin şairi yapan asıl etken, tüm insanları in[illegible] yaşatacak bir dünya düzeni kurmayı hedefleyen o ideoloji[illegible]e heyecanla inanmış olmasıdır.

Evet, Nâzım Hikmet... Ve komünizm... Ama temsilcisi Rusya...

Türkiye'den de talepleri olan bir yayılmacı ülke...

Öte yanda da Türkiye'ye yardım eden, onu Rusya'ya karşı k ruyan Amerika... Ve ekonomik liberalizme dayalı bir Ameri nizm... Bizi Rusya'ya karşı koruyor ama, bizim ülkemizin gerç ihtiyaçlarıyla ilgili değil. İnsanlar arasında eşitlik bir yana, sos adalet fikrine bile yabancı...

Tabiî, o konuda hayalleri de yok... *"Yan yana uzanıp yald kumlara / yıldızlı suların türküsünü dinlemek"* gibi "imaj" da yok...

Hangisi ötekinden daha iyi veya daha az kötü?

Türkiye'nin birçok insanı, bu ikilemin içinden, kendilerine tavır belirlemeye çalışıyordu... 16-17 yaşlarındaki bir genç ola ben de onlardan biriydim.

10

Londra yolunda 67 Türk

On iki yıllık aradan sonraki ilk olimpiyatlar: "Londra 1948" - İddiamız güreşte ama, gözümüz futbolda- Olimpiyatlardaki ilk kız atletimiz: Üner Teoman - "İdareci olarak kimler gidecek?" tartışması - Kafileye masör gerekir mi?.. Aşçı olmazsa olur mu?.. - *Hürriyet*'in olimpiyat atlatmaları

1948 Londra Olimpiyatları, on iki yıl önceki Berlin Olimpiyatları'nın rövanşı gibiydi. 1936'da Berlin, savaşa hazırlanan Hitler Almanyası'nın güç gösterisine sahne olmuştu. 1948'de Londra, savaşı kazananın İngiltere olduğunu hatırlattı. Üstte "Londra 1948"in afişi... ("Berlin 1936"nın afişi iki sayfa sonra.)

Olimpiyatlar, savaş yüzünden on iki yıldan beri yapılamamış. Sonuncusu 1936'da Berlin'deydi. Almanya'nın "Führer"i Adolf Hitler tarafından açılmıştı. Alman Nazilerinin gövde gösterisi haline dönüşmüştü. Almanlar orada hem büyük bir organizasyon başarısı sergilemişlerdi, hem de çeşitli alanlardaki yarışmalarda üstünlük sağlamışlardı.

1948'deki Londra Olimpiyatları, Berlin Olimpiyatları'nın on iki yıl sonraki "rövanş"ı gibiydi. Savaşın galibi İngiltere'nin başkentinde Kral VI. George tarafından açılacaktı.

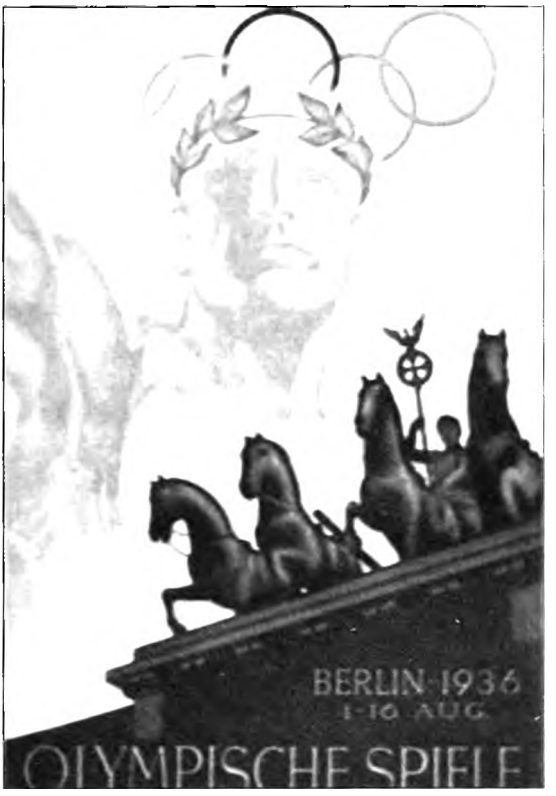
1936'daki olimpiyat haberlerini, o zamanki dünya gazeteleri "Berlin 1936" üst başlığıyla yayımlamışlardı. Bu defaki olimpiyat haberlerini "Londra 1948" diye yayımlıyorlardı.

On iki yıl içinde dünyanın manzarası tamamen değişmişti.

Hitler'in Berlin'deki sığmağında intihar edişinden beri üç yıl geçmişti. Almanya o zamandan beri "dörtlü işgal" altındaydı. Berlin'in bir bölümünde İngiliz-Amerikan-Fransız askerleri egemendi, öteki bölümünde Rus askerleri...

Batıdaki "Almanya Federal Cumhuriyeti" de, doğudaki "Alman Demokratik Cumhuriyeti" de daha kurulmamışlardı. Ama kurulmuş olsalardı da, 1948 Olimpiyatları'na katılamayacaklardı. Olimpiyat Komitesi bir karar almıştı: "Savaşa neden olan ülkeler"e olimpiyat kapıları kapalı kalacaktı. "Savaşa neden olan ülkeler" de belliydi: Almanya ve Japonya...

Olimpiyatlara katılmayan bir diğer ülke, savaşın üç büyük galibinden biri olan Sovyetler Birliği'ydi. Tabiî, bu, kendi kararının sonucuydu. "Ben savaşın sonuçlarıyla uğraşıyorum. Spor işlerine henüz hazır değilim" demiş. Londra'ya sporcu gönderemeyeceğini bildirmişti.

"Berlin 1936"nın afişi... Almanya 1936 Olimpiyatları'nı dünya çapında bir propaganda aracı olarak kullanmıştı. 1948 Olimpiyatları'na ise hiç katılamadı.

Bu tavırda, belli ki, artık her alanda kendini göstermeye başla- "Soğuk Savaş" koşullarının da etkisi vardı. Londra Olimpiyat- daha çok, Batılı ülkelerin bir gövde gösterisi gibi görünüyor- Sovyetler Birliği, Avrupa ve Asya'daki komünist veya komü- deşmekte olan ülkeleri etkileyerek kendi "Doğu Bloku"nu bü- meye çalışıyordu. Bu gösteriye katılmayı, herhalde kendi he- na uygun bulmamıştı.

Olimpiyatlara katılacak ülkelerin sayısı, Türkiye dahil, 59'du. Türkiye, on iki yıl önceki Berlin Olimpiyatları'na çeşitli dallar- katılmıştı. Güreşte, biri altın öteki bronz, iki madalya almıştı. n madalyayı grekoromende 61 kilo birincisi Küçük Yaşar [Er-], bronz madalyayı serbestte 79 kilo üçüncüsü Mersinli Ah- [Kireççi] kazanmıştı.) Ama bu defa, on iki yıl öncesine göre daha iddialıydı. O zamandan beri yapılan bölgesel karşılaş- arda başarılı sonuçlar almıştı. O arada İsveç'teki Avrupa şam-

piyonasında takım halinde birinci olmuştu.

Biz, olimpiyat haberlerini izleyen sade vatandaşlar da iddialıydık. Böyle bir fırsatın doğmasından çok memnunduk.

Türkiye, dünya sahnesinde kendini gösterme imkânını çok uzun süredir bulamamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın galibi olan ülkeler, bunu savaş sırasında yapmışlardı. Çok acılar çekmişler, kayıplar vermişlerdi ama, dövüştükleri ülkeleri yenmişlerdi. Kazandıkları muharebelerle gururluydular. Anlatabilecekleri kahramanlık hikâyeleri vardı, sinema perdelerine yansıyan filmleri vardı.

Türkiye'de bizim öyle şeylerimiz yoktu. Tabiî, çok şükür ki yoktu. O kahramanlık hikâyelerinin faturası çok ağırdı. Biz onu ödemekten kurtulmuştuk. Fakat işte gene de, savaş sonrası dünyasında "Biz de varız" demek için biraz başarıya ihtiyaç duyuyorduk. Şimdi önümüze o ihtiyacımızı barış içinde "spor" yoluyla giderme olanağı çıkmıştı. O yüzden memnunduk. "İnşallah o olanağı kullanırız" dileği ve heyecanı içindeydik.

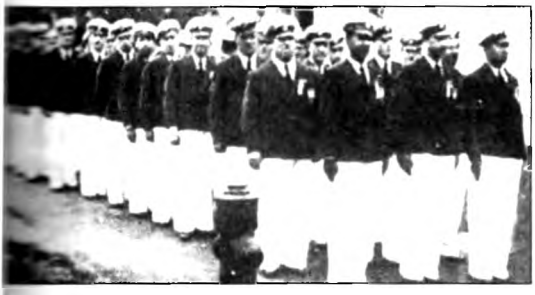
Şansımız güreşte, umudumuz futbolda

Olimpiyat hazırlıklarını, hükûmetin bu konudaki tam desteğini alan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü yürütüyordu. En şanslı olduğumuz alan, 1936'daki gibi, güreşti. Fakat bu defa daha fazla madalya almayı bekliyorduk.

Son bir iki yıl içinde Balkan ülkeleriyle Akdeniz ülkeleri arasında güreş karşılaşmaları düzenlenmişti. Yaşar Doğu gibi, Gazanfer Bilge, Nasuh Akar gibi yeni şöhretlerimiz, rakiplerini yenip kupalar kazanmışlardı.

Futbolda da umutluyduk. Millî futbol takımımız, savaştan sonra sadece iki ülkeyle karşılaşmıştı. Avusturya'ya 1-0 yenilmişti ama Yunanistan'ı –hem İstanbul'da hem Atina'da– iki defa yenmişti (2-1 ve 3-1). Bunun verdiği moral gücüyle, İstanbul'daki çalışmalarını sürdürüyor, Londra'da Çin'le yapacağı maça hazırlanıyordu. Kadrosunda üç büyük takımın en iyi futbolcuları vardı.

Millî takımın kalecisi Fenerbahçeli Cihat'tı (Arman). *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta sözünü etmiştim: Fenerbahçe'nin kaptanı ve temel direği sayılırdı. Fener'den, Küçük Fikret'le birlikte, daha genç bir "hücum" oyuncusu da takımdaydı: Sahalardaki koşusunu uzun yıllar sürdürecek olan Lefter... Rum kökenliydi, soyadı Küçükandonyadis'ti. Gol atma yeteneğinden gelen şöhreti futbol deyimlerimiz arasına bir tekerleme yerleştirmişti: "Ver Lefter'e, yazsın deftere."

1936 Olimpiyatları'na katılan Türk kafilesi açılış töreni provaları sırasında... Sağda, üstteki birincilik basamağında 61 kilodaki grekoromen şampiyonumuz Küçük Yaşar.

"Hücumcu"lardan biri Galatasaray'dan "Baba Gündüz"dü. Atatürk'ün yakın kadrosundan Ali Kılıç'ın oğluydu. Gazeteci yazar Nemur Kılıç'ın ağabeyiydi. O da kafa golleriyle ünlüydü. Galatasaray'dan bir de Bülent ve Reha (Eken) kardeşler vardı. Biri ortada, öteki hücumda oynardı. Futbollarının yanında, gece hayatıyla ünlüydüler.

(O vakitler gazeteler ünlülerin özel hayatıyla fazla ilgilenmezdi. Fakat o alandaki bilgiler kulaktan kulağa dolaşırdı.)

Beşiktaş'ın millî takımdaki en popüler oyuncusu "solaçık" Şükrü'ydü (Gülesin). Şükrü'nün, Ankara'daki bir maçında kornerden doğrudan doğruya attığı bir golü görmüştüm. Topun falso yaparak gelip kaleye girişi hâlâ gözümün önündedir. Bunda rüzgârın da rolü vardı ama, Beşiktaşlılar bunun Şükrü'nün başarısını gölgelemesine izin vermiyorlardı. "Şükrü, rüzgârı hesapladı da, topu ona göre vurdu" diyorlardı.

Beşiktaşlı olarak, takımda bir de "Çengel" diye ünlü Hüseyin vardı ki, rakip oyuncuların etrafında, gerçekten çengel gibi dolanırdı.

Futbol, her zaman olduğu gibi o zaman da spor dallarının en ilgi çekeniydi. Londra'daki iddiamız güreşteydi. Ancak gazeteler, olimpiyatlarla ilgili yayınlarında en fazla futbolcularımızdan söz ediyorlar, onların fotoğraflarını yayımlıyorlardı. Güreşçilerimizin haberlerdeki yeri daha geri planda kalıyordu.

"Antrenör olmasa da olur"

Futbolla ilgili kulis haberleri ve tartışmalar da, her zamanki gibi çoktu. Biri şunun üzerineydi:

Millî takımımızın antrenörlüğü, birkaç ay kadar önce, Fener-

Olimpiyatlar sırasındaki Beden Terbiyesi genel müdürü Vildan Aşir Savaşır, arkadaşım Yusuf'un babasıydı. Tutanları da vardı, eleştirenleri de...

bahçe'nin Macar antrenörü Molnar'a verilmişti. O zamanlar "teknik direktörlük, gibi bir makam yok. Takımın çalıştırılmasıyla ilgili işler için bir antrenör var. Hatta onun varlığı bile her zaman önem taşımıyor. İstanbul ligindeki takımların birer antrenörü var ama, millî takıma ayrı ve devamlı bir antrenör bulmak lüks sayılıyor. Takımlardan birinin antrenörü millî takımı da idare ediversin, yeter... Öyle düşünülüyor.

Tabiî, bu, takımı idare etmeye yetmiyor. Yetmediği gibi, başka sorunlara yol açıyor.

Molnar'la ilgili olarak da öyle oldu. Ona karşı bir eleştiri kampanyası başladı. Molnar, takımı oluştururken, Fenerbahçe'yi kayırmakla, Fenerlilere daha fazla yer ayırmakla suçlanıyordu. Tabiî, daha çok Beşiktaşlılar ve Galatasaraylılar tarafından...

Ayrıca, onunla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bu, klasik bir "Kimin sözü daha fazla geçecek?" anlaşmazlığıydı. Futbol Federasyonu'nun o sırada başkanlığı boş. Genel sekreterliğini Ulvi Yenal yapıyor. Molnar ile Yenal pek geçinemiyorlar. Beden Terbiyesi Genel Müdürü Vildan Aşir

Savaşır da Yenal'ın tarafını tutuyor.

Gazetelerde Molnar'ı da eleştirenler var, Savaşır'ı da...

Bir gün geldi anlaşmazlık iyice keskinleşti ve Molnar, olimpiyatlara gidecek kafileden çıktı veya çıkarıldı.

Yıldan Aşir Savaşır, bunun gerekçesini şöyle açıkladı:

"Antrenör Londra'ya eşini de götürmek istedi. Buna müsaade edemezdik."

Molnar ise, eşinin hasta olduğunu, onu yalnız bırakamayacağını söyledi. Ama buna bir şey daha ekledi:

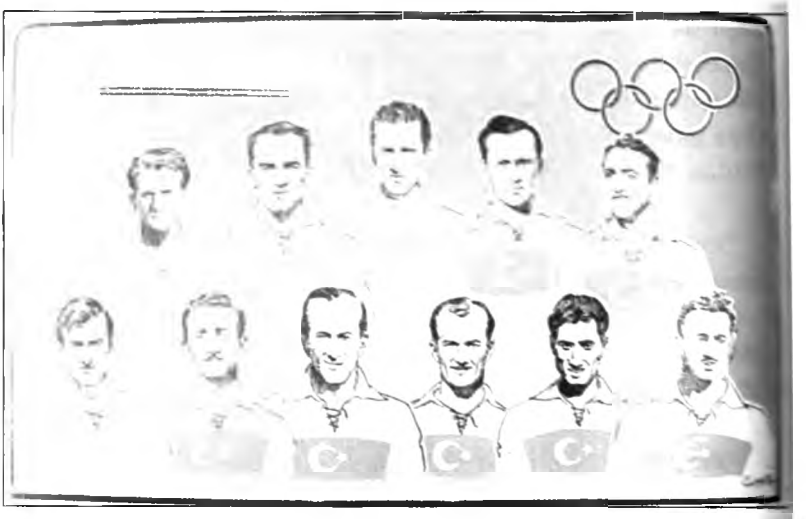
"Ben, eşimi yanımda götürebilseydim, masraflarını kendim ödeyecektim. Ayrıca, benimle genel müdürlük arasındaki anlaşmazlığın nedeni bu değil. Başka nedenler var."

Basında bu anlaşmazlıkla ilgili yorumlar değişikti. Bazıları Molnar'ı, bazıları Savaşır'ı haklı buluyorlardı. Fakat kim haklı olursa olsun, sonuçta şu durum ortaya çıkmıştı:

Millî takımımız Londra'ya antrenörsüz (bugünkü adıyla "teknik direktör"süz) gidiyordu.

Grace Molnar Macar'dı. Fenerbahçe'nin antrenörüydü. 1948 Olimpiyatları'na gidilen Türk Millî Futbol Takımı'nı çalıştırması da ondan istenmişti. Ama bir görüşme sonucunda bundan vazgeçildi. Millî takım antrenörsüz kaldı. Fotoğrafta Molnar sonradan kızıyla birlikte turist olarak geldiği İstanbul'da bir gezide...

Sururi'nin çizgileriyle olimpiyatlardaki millî takımımız. (Soldan: Üst sıra): Naci (FB), Murat (FB), Cihat (FB), Vedii (BJK), Çengel Hüseyin (BJK). (Alt sıra): Küçük Fikret (FB), Erol (FB), Baba Gündüz (GS), Bülent (GS), Lefter (FB), Şükrü (BJK)

İlginç olan nokta şu: Bugün o günlerin gazetelerine dergilerine bakılınca, bu durumun biraz eleştirildiği, ancak çok büyük bir sorun haline getirilmediği anlaşılıyor. Dikkatler daha çok futbolcular üzerine çevrili. Sağ içte Beşiktaşlı Hikmet mi oynamalı, başkası mı?.. Selahattin takıma girmeli mi, girmemeli mi?.. Böyle şeyler tartışılıyor.

Belli ki, antrenörlük henüz bir takımın başarısı için belirleyici etken sayılmıyor. Futbolcuların kişisel performansı, çok daha önemli görülüyor.

Zaten o yıllardaki futbol seyirciliğimden, benim hatırımda kalanlar da asıl, futbolcu isimleri... Molnar'ı, ülkemize gelen ilk yabancı antrenörlerden biri olarak hatırlıyorum. Ama o zamanlardan hatırladığım başka bir antrenör ismi yok.

Dönemin ünlü bir spor dergisi var. Adı *Türkspor*. Sahibi İbrahim Horoz, Yazı İşleri Müdürü Sulhi Garan... Birçok yazarı var. (1950 sonrasının büyük gazetecisi Abdi İpekçi de derginin amatör yazarları arasında.)

Türkspor'da futbolcuların olimpiyat öncesinde hemen hemen hiç çalışmadıkları yazılıyor. Şöyle:

> *"(Bu futbolcuların) akşamları ve haftanın diğer günlerinde hepsi serbesttir, hepsi boştur. İçlerinden birkaç tanesi hariç, diğerleri mutat (alışılmış) âlemlerinde... İçki ve kadın..."*

1948'den üç atletimiz... Cahit Önel 800 ve 1 500 metre koşucusuydu (solda). Kemal Horulu 400 metre (ortada), Rıza Maksut İşman da 1 500 metreciydi.

Dergi bundan şikâyet ediyor ama, bunun nedenini antrenörün olmayışına bağlamıyor. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ndeki idarecilerin disiplini sağlamaktaki yetersizliğine bağlıyor.

Yani: Antrenör olmasa da olur. Beden Terbiyesi'ndeki memur yöneticiler disiplini sağlayıp, futbolcuları kadın ve içkiden uzak tutarsa mesele kalmayacak... Anlayış bu...

Atletizmsiz olur mu?

Evet, basınımızın merakı güreşten de daha fazla, futbola yönelikti. Güreşçilerimize gösterilen ilgi daha sonra geliyordu.

Gazetelere yansıma açısından, güreşçilerden de geri kalan sporcularımıza gelince... Onlar binicilerimiz, bisikletçilerimiz, eskrimcilerimiz ve atletlerimizdi. Basında adları daha seyrek geçiyordu.

Binicilik, bisiklet ve eskrimde deneyimimiz biraz daha fazlaydı. 1936'daki Berlin Olimpiyatları'nda, o üç daldaki yarışmalara çok sayıda sporcuyla katılmıştık. Atletizmde ise 1936 Olimpiyatları'na hiç sporcu gönderememiştik. En son, 1928 Olimpiyatlarına beş atletli bir ekip gönderebilmiştik (biri, sonraki TİP Başkanı Mehmet Ali Aybar'dı). İlk turlarda elenmişlerdi ama, daha sonraki olimpiyatlara elenmek için bile atlet gönderememiştik.

Bu, o zamanlar sporla ilgili çevrelerde tartışılmıştı. Şu görüş hep vurgulanmıştı: Atletizm, olimpiyatların temelini oluşturan spor dalıydı. Olimpiyatlara katılan ülkelerin sporcuları arasında, isterse sonuncu olsunlar, atlet de bulunmalıydı.

1948 Londra Olimpiyatları hazırlıklarında bu anlayış galip gelmiş ve Londra'ya genişçe bir atlet kadrosu gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Aslında, atletizm Cumhuriyet yönetiminin başlangıçtan beri önem verdiği bir spor dalıydı. Batı tipi jimnastik oyunlarıyla birlikte atletizmin çeşitli dallarının da yaygınlaştırılması isteniyordu.

Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü'nün jimnastik bölümü, bu çalışmaların merkezlerinden biriydi. Orada ders vermek üzere yurtdışında spor öğretmenleri yetiştirilmişti. Onların yetiştirdikleri öğretmenler de, başta Ankara olmak üzere, yurdun her yerindeki okullarda görev almaya başlamıştı. İstanbul'daki bazı okullarda daha önce başlayan atletizm çalışmaları da, Ankara'daki gayretlere paralel olarak gelişiyordu.

Biz Ankara Atatürk Lisesi öğrencileri de atletizme yabancı değildik. Jimnastik öğretmenlerimiz, kasa üstünde "takla atma" gibi hareketlerin yanında, atletizmdeki yeteneklerimizi de ölçerlerdi. Ben o kasa üstü hareketlerde pek becerikli değildim. Koşularda orta derecelerdeydim. Ama "üç adım"da yeteneğime diyecek yoktu... Sınıfın en uzun atlayan birkaç kişisinden biriydim.

Bu "performans"ım, atletizme olan ilgimi artırmıştı.

19 Mayıs Stadyumu'nda yapılan yarışmaları, arkadaşlarla birlikte gidip izlerdik. 100 metrede Kemal Aksur, 400 metrede Kemal Horulu, 800 ve 1 500 metrede Cahit Önel... Onları biliyordum. Başarılı atletlerimizdendiler.

Bir de maratoncumuz vardı: Şevki Koru.

Maratonun, atletizmin dalları arasındaki destanımsı yerini o zaman öğrenmiştik: "Maraton", malum, Eski Yunan'da Atinalıların Perslere karşı büyük bir zafer kazandığı ovanın adı... Bu zaferi Atina'ya bildirmek için yola çıkan haberci hiç durmadan koşmuş... Atina'ya varıp haberi ulaştırmış ama, orada yorgunluktan ölüvermiş.. Sonradan yapılan hesaba göre, koştuğu yol 42 kilometreymiş. Maraton koşusu, bundan doğmuş. Sadece atletizmin değil, olimpiyatların da en önemli koşusu olmuş.

42 kilometre yolu hiç durmadan koşmak kolay mı?.. Şevki Koru, hem bunu başarıyordu, hem de bunu başaran diğer Türk maratoncuları kilometrelerce geride bırakarak, her koşusunda kendi rekorlarını yeniliyordu. Bu açıdan, atletizm kadromuzun en önemli kişisiydi.

1936'daki Berlin Olimpiyatları'nda eskrim takımımızdaki ilk iki kadın sporcumuz. Suat Fetgeri ve Halet Çambel.

Bütün bu isimlerle birlikte daha başka atletler de Londra Olimpiyatları kadrosuna alındı. Kadrodakilerin sayısı 12'ye çıktı. Hep birlikte hazırlık çalışmalarına başladılar.

Ama gazetelerde bu gelişme üzerinde fazla durulmadı. Gazetelerin olimpiyatlarla ilgili haberlerinde önce futbol, ondan sonra da güreş başı çekmeye devam etti.

"İlk kız"ın hikâyesi

Bunu birdenbire değiştiren olay, atletlerimiz arasına bir kız atletin katılması oldu. Henüz 15-16 yaşlarında bir lise öğrencisiydi. Adı Üner Teoman'dı. 67 kişilik olimpiyat kafilemizin tek kız sporcusu olacaktı.

Üner Teoman, ayrıca, bir "ilk"ti. Olimpiyatlara katılan "ilk kız atlet"imizdi. Gerçi 1936 Olimpiyatları'na gönderilen iki kız sporcumuz vardı. Ama onlar atlet değildi, eskrimciydi (Halet Çambel ile Suat Fetgeri). 1936 Olimpiyatları'nda, belirttik, atletizm alanında zaten hiç temsil edilmemiştik.

1948 Olimpiyatları'na ise, ilk defa 100 metreden maratona, cirit atmadan bayrak yarışına kadar atletizmin birçok dalında katı-

lıyorduk. Ama bunun önemi asıl, 12 erkek atlete 1 kız atletin katılmasından sonra fark edildi. Gazetelerin atletizme ilgisi hızla arttı. Başta Üner Teoman'ın fotoğrafları olmak üzere atletlerimizle ilgili yayınlar fazlalaştı.

Şimdi 2000'li yılların başında, Süreyya Ayhan gibi, Elvan Abeylegesse gibi bizi uluslararası yarışmalardaki rekorlarıyla sevindiren (bazen de üzen) kız atletlerimiz var. O zaman, uluslararası yarışmaya katılmak bir yana, yurtiçindeki yarışmalarda da, kayda değer dereceler tutturabilen kız atletlerimiz yok denecek kadar azdı.

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, seçmelerini ona göre yapıyordu. Olimpiyatlara katılmak için her atletizm dalında asgarî derece standartları saptanmıştı. Erkekler arasında o standartları tutturabilen 12 atlet bulunmuştu. Ama kızlar arasında bu kolay olmamıştı. Kemal Aksur, Kemal Horulu, Cahit Önel, Şevki Koru onlardandı. Ama kızlar arasında öylesini bulmak kolay olmamıştı.

Burada bu "ilk"in hikâyesini biraz anlatalım.

Üner Teoman'ı, biz Ankara'daki lise öğrencileri daha önceden tanıyorduk. O da bizim kuşaktandı. Ankara Kız Lisesi öğrencisiydi. Okullar arası atletizm yarışmalarında kendini göstermişti. Adı ve fotoğrafı Ankara gazetelerinin iç sayfalarına "istidatlı" (yetenekli) bir genç kızımız" olarak birkaç kez geçmişti.

Bununla, kendi lisesinde olduğu gibi –Ankara Kız Lisesi'ne ilgisini hiç eksik etmeyen– bizim Atatürk Erkek Lisesi'nde de ün kazanmıştı. Fakat asıl ününü, tabiî, olimpiyatlara katılacağı haberleri çıkınca kazandı.

Üner Teoman, ayrıca, babamın eğitimci arkadaşlarından –daha sonraki Galatasaray Lisesi müdürü– Ali Teoman'ın kızıydı. Eşim Aysel'in de o zamanlar sınıf arkadaşıymış. Sonradan tanıştığımızda bu işin nasıl olduğunu şöyle anlattı:

"Ben okullar arası yarışlarda 80 metre koşuyordum. Hep birinci oluyordum. Çivili ayakkabım falan yoktu, lastik ayakkabıyla koşuyordum. 1947 yılında 'Gül Kupası' diye bir yarışma vardı, ona katılmıştım. '80 metre sürat'te çok iyi koştum. Herkes tebrik etti. Meğer Türkiye rekoru kırmışım. Daha önceki rekor Suzan adında bir kızdaymış. Ben onun rekorunu kırmışım.

Birkaç ay sonra bir gün, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nden okula bir yazı gelmiş, benim adıma... Tarih dersinde öğretmen bunu okudu. Deniyor ki yazıda: siz Türkiye rekoru kırdınız. Önümüzde olimpiyatlar var. Eğer isterseniz sizi oraya hazırlamak istiyoruz.

Bu tüm okulda heyecan yarattı. Mektuba 'Tabiî, isterim, hazırlanmaya hazırım' diye cevap yazdım. Ona da bir cevap yazısı geldi. Haftada iki gün için beni 19 Mayıs Stadyumu'nda antrenmana çağırdılar."

Üner Teoman o cevap yazısını saklamış. 1948'in nisan ayında yazılmış resmî bir yazı bu. O zaman Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün Atletizm Federasyonu başkanı Naili Moran tarafından yazılmış. Başkanın, bu işi ne kadar ciddiye aldığını gösteriyor. Üner Teoman'ın mektubunu bir almaz hemen harekete geçmiş. Uygulamayı başlatıp cevabını aynı gün göndermiş. Metni şöyle:

"TC Millî Eğitim Bakanlığı, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü,
Dairesi: Atletizm Fd.
Sayı: 2156

Ankara 12/4/1948
Özeti: İdman saatleri

Bn. Üner Teoman
Meşrutiyet Caddesi, Rize Apt., Kat: 1
Yenişehir-Ankara

Yazınızı bugün aldım. Hazırlanma arzularınızı ancak takdirle karşılayabildim.

Salı ve perşembe günleri öğleden sonra saat 15'ten itibaren 19 Mayıs Stadı sahasında bulunmaktayım. B. Şevki Koru da orada bulunacaktır. Kendisine sizinle meşgul olması için her türlü talimat verilmiştir.

Metotlarınızı düzeltmekle çok mükemmel dereceler sağlayabileceğinize emin bulunmaktayım.

Selamlar,

Naili Moran
Atletizm Fd. Başkanı

Not: İlk yarışmalarınız 17 ve 18 Nisan günü yapılacaktır."

Naili Moran'ın resmî yazısı böyleydi. Amacına uygundu. İçinde hem atleti hazırlık çalışmasına hemen başlatabilecek somut bir program vardı, hem de "takdir" ve "teşvik" vardı. Olimpiyat finalleri adayına çok mükemmel dereceler sağlayabileceği olasılığını hatırlatıyordu.

Pistlerin lastik ayakkabılı kız atleti...
15 yaşındaki Üner Teoman.

Moran, zaten hayatının büyük bölümünü atletizme adamış bir sporcu-yöneticiydi. Daha önceleri kendisi de atletizm yarışmalarına katılmıştı. Robert Kolej'de öğrenciyken disk atmada Türkiye rekorunu kırmıştı. Sonra Amerika'da ve Fransa'da spor öğrenimi yapmıştı. Ayrıca basketbolculuğu ve hakemliği de vardı.

100 metreye 42 kilometre tecrübesi

Evet, Naili Moran'ın o zamanki ulusal spor örgütümüzün yöneticisi olarak, Türk atletizminin gelişmesine katkısı büyüktü. Ama yapabilecekleri, tabiî, dönemin imkânları ölçüsündeydi.

Üner Teoman örneğinde de öyle oldu.

Teoman, resmî yazıda bildirilen ilk gün saat 15'te 19 Mayıs Stadı'na gitti. Olimpiyatlar temmuz ayında başlayacaktı. Nisandaki hareket gününe kadar yaklaşık iki buçuk-üç ay kalmıştı. Kaybedecek zaman yoktu.

Naili Moran ile Şevki Koru onu karşıladılar. O zamanlardaki

Teoman, olimpiyat kıyafetiyle Londra'ya hareket etmeden önce.

[illegible] maratoncumuz Şevki Koru da olimpiyat yolcusuydu. Lond[illegible] Olimpiyatları'nda o da koşacaktı. Ama o zamanki sınırlı atle[illegible] kadromuz içinde, herkesten mümkün olduğu kadar fazla fay[illegible]anmaya çalışılıyordu. Koru, aynı zamanda, genç sporculara [illegible]renörlük yapmakla da görevliydi.

Gerçi 80 metrede koşan bir atletin antrenörlüğünün bir "42 ki[illegible]metre koşucusu"na verilmesi o kadar isabetli bir karar sayıl[illegible]zdı. Ama, belli ki, soruna başka bir çare bulunamamıştı.

Naili Moran ve Şevki Koru, karşılarındaki 15-16 yaşlarındaki [illegible]ak tefek kızı çalıştırmak için, işe önce ayakkabılarından başla[illegible]ar. Üner, o vakte kadar çivili atlet ayakkabısı giymemişti. Las[illegible] ayakkabıyla koşuyordu. Onu çivili ayakkabıya alıştırdılar.

İkinci sorun daha önemliydi. Üner, Türkiye'de okullar arasın[illegible] 80 metre koşucusuydu. Oysa olimpiyatlarda 80 metrelik koşu [illegible]ktu. 100 metre koşacaktı. Ona da çalışması gerekiyordu. Fakat [illegible]nun için yanında koşacak başka atletler olmalıydı ki, yarışma [illegible]asına girebilsin...

Üner Teoman'a antrenörlük yardımını en başarılı atletimiz maratoncu Şevki Koru yapacaktı. Atletizm Federasyonu başkanı onu görevlendirmişti.

Ortalıkta onunla yarışacak kız atlet bulunamadı. 100 metrede koşan erkek atletler devreye sokuldu. Üner "100 metre"ye onlarla yarışarak alışmaya çalıştı. Olimpiyatlara katılmak için gerekli görülen dereceye ulaştı. Olimpiyat kafilemize alınması kesinleşen 67 kişilik kafilemiz, "erkeklerden ibaret" bir kafile olmaktan kurtuldu. İçine –nazar boncuğu gibi tek de olsa– bir kız sporcu girmiş oldu.

"Başkan iyi ama, masör gerekli mi?"

67 kişi olarak saptanan kafileye giren isimlerin gazetelerde yayımlanmasıyla birlikte, bir tartışmadır başladı. Ama tartışma sporcular üzerine değildi. İdareciler üzerineydi. "Filanca zat niye gidiyor? Herhalde torpillidir" değerlendirmeleri, o zamanlar şimdikinden daha sık yapılıyordu.

Kafilenin başkanı Beden Terbiyesi Genel Müdürü Vildan Aşir Savaşır'dı. Ona söylenecek bir şey yoktu. Gerçi belirli kararlar uygulamaları eleştiriliyordu ama, gitmesi, hem bulunduğu makamın gereğiydi, hem de Savaşır, dış spor ilişkileri konusunda en iyi eyimli kişilerden biriydi. Galatasaray Lisesi'nde okumuş. İsveç'te spor öğrenimi görmüş bir eğitimciydi. Spora lise sıralarında başlamış, üç adımda Türkiye şampiyonu olmuştu. Yurtdışındaki yarışmalara, sporcu olarak da, yönetici olarak da katılmıştı.

O da, Üner Teoman'ın babası gibi, babamın eğitimci arkadaşlarındandı. Oğlu Yusuf Savaşır da benim arkadaşımdı. Sonradan

uyup doktor olacaktı. Kız kardeşi Ayşe de, büyüyünce müzik eğitimi yapıp ünlü klavsencimiz olacaktı.

Savaşırlar Kızılay'la Maltepe arasındaki Demirtepe'de bir apartman dairesinde otururlardı. Evvelce oraya gider, Yusuf'la abbaplık ederdim. Birkaç defa babasını da görmüştüm. Bizimle konuşmuştu. Ama bu, daha önceleri olmuştu.

Yusuf'u ve babasını tanımış olmam bana bir "bilgiçlik yapma" avantajı sağladı. Arkadaşlar arasındaki olimpiyat sohbetlerimizde artık, üzerinde konuşacak bir konum daha vardı. Kafile üzerinde tartışılırken, lafı kafile başkanına getirip Vildan Aşir Savaşır'ı tanıdığımı belirtiyordum. Güler yüzlü biri olduğunu söylüyordum. Hatta, "Çok tecrübelidir, iyi idarecidir" diye değerlendirmeler yapıyordum.

Bunlara pek itiraz edilmiyordu. Ama gazete yorumlarına dayanarak, kafilemizin başka mensuplarıyla ilgili itirazlar yapılıyordu. "Peki, Vildan Aşir Bey tamam ama, yardımcısı falanca beyin orada ne işi var?" deniliyordu.

Bu duyarlılığın o zaman hayli fazla olmasının nedeni belliydi. Yurtdışına çıkmak şimdikine göre çok zordu. Döviz izni almak da meseleydi, orta halli insanların o dövizi alacak parayı bulması da... Bu gibi resmî gezilere devletin imkânlarıyla katılanların durumu sık sık tartışılırdı. Hele bu, Londra gezisi gibi bir ay sürecek bir gezi olunca, bu tartışmaların daha da ayrıntılı olması yadırganmıyordu.

Kafileye sporcularımızla birlikte bir masörün, bir doktorun, bir de aşçının katılması söz konusuydu. Onların durumu da tartışılıyordu.

"Masör"le ilgili tereddütler fazlaydı. "Masaj"ın sporcular için özel bir ihtiyaç olduğuna henüz herkes inanmıyordu. İnananlar arasında ise "Canım sporcular birbirlerinin masajını yaparlar" diyenler vardı.

Bu tartışma, kafileye alınmak istenen masörün –Reşat Erdoğan– "Ben şahsî paramla gideceğim" demesiyle kapandı. Herhalde hali vakti yerinde bir zattı ki, bunu diyebildi. Bu açıklaması gazetelerde açıklandı ve alkışlandı. Böylece, hem masör masrafından "tasarruf" edilmiş olacaktı, hem de kafile masörsüz kalmayacaktı.

"Doktor" konusunda ise, herhalde "Ben kendi paramı öderim" diyen bir doktor çıkmamış olacak ki, şöyle bir formül bulundu:

Londra'da spor doktorluğu öğrenimi görmekte olan bir Türk doktor varmış. Arandı, bulundu ve onunla anlaşmaya varıldı. Kafi-

leye Londra'da katılması kararlaştırıldı. Sporcularımızın –"İnşallah olmaz ama..." denilen– herhangi bir rahatsızlık geçirmesi ihtimaline karşı, "masrafsız" bir önlem de, bu şekilde alınmış oldu.

Ama aşçı konusunda bunlara benzer bir "tasarruf" imkânı bulunamadı.

Sporcularımız Londra'daki "Olimpiyat Köyü"nde kendilerine ayrılan bir bölümde kalacaklardı. Köyün lokantası vardı ama, yemeklerin Türk yemeği olarak çıkması şarttı. Sporcularımız alıştıkları yemeklerden başkasını yerlerse, performansları düşebilirdi. Ayrıca, yemeklerin içine "domuz"la ilgili maddelerin karışması ihtimali vardı. O "tehlike"nin de önlenmesi gerekiyordu. Bunları ancak tecrübeli bir Türk aşçı başarabilirdi.

Bu ihtiyacı herkes kabul ediyordu. Gerçi şu soruyu soranlar gene de oldu: Denildi ki: Buna, Londra'da okuyan Türk doktor gibi, Londra'da çalışan bir Türk aşçıyla anlaşarak çare bulunamaz mı? Ama bu soruya "evet" demenin mümkün olmadığı hemen anlaşıldı.

Şimdi, 2000'li yıllarda Londra'da birçok Türk lokantası var. Bol bol da Türk aşçı var. 1948'de durum öyle olmaktan çok uzaktı. Tüm İngiltere'de, ne Türk yemeklerine yönelik önemli bir talep vardı, ne de o yemekleri profesyonel olarak yapabilecek, tanınmış bir aşçı vardı.

Bu gerçek herkes tarafından öğrenilince, kafileye Türkiye'den katılacak aşçıyı tartışma konusu yapan kalmadı.

Sonradan bazı değişiklikler oldu. Masör Erto, futbol antrenörü Molnar'ın yerine resmî kafileye alındı. Kendi parasını kendi ödemekten kurtuldu. Bir de ruh hastalıkları doktoru Profesör Rasim Adasal vardı. Gazetelere spor da dahil, çeşitli konularda yazılar yazardı. O da kafileye girdi. Londra'daki doktora bir de psikiyatri uzmanı katılmış oldu.

Basındaki tartışmalar yeniden alevlendi. Onlara da, başka isimlere de itiraz edenler çıktı.

Olimpiyat kafilemizin bütün bu tartışmaların içinden geçerek son şeklini alması ve yol hazırlıklarına başlaması, temmuz ayının ortalarını buldu.

Londra'ya gazeteci gönderme sorunu

Aynı günlerde, İstanbul'da Babıâli'deki gazete binalarında olimpiyatları izlemek için yapılan hazırlıklar vardı. Bu, masraflı bir işti. Gazeteler yurtdışındaki olaylara merkezden gazeteci gön-

Kafilenin idareci kadrosuna yönelik klasik bir eleştiri karikatürü: "Millî takımın son kadrosu" (*Türkspor*). "Takım"dakiler "Federasyon idarecisi", "ahçı", "kafile idarecisi", "mutemet", "antrenör" gibi sıfatlarıyla poz veriyorlar.

lerme alışkanlığını henüz edinmemişlerdi.

Yurtdışındaki önemli merkezlerde devamlı muhabirleri zaten çok sayılırdı. Var olanlar da, orada başka işleri dolayısıyla bulunanlardı. Gazeteciliği, asıl işlerinden kalan vakitlerinde yapıyorlardı. Meslekten gazeteci olarak yurtdışına gidip haber ve röportaj yazmak, başka ülkelere davet edilmekle mümkündü. O imkân da genellikle gazetelerin sahip ve başyazarları kullanırdı.

Tabiî, 67 Türk sporcusunun gideceği olimpiyatlar konusunda durum değişikti. Bu, büyük gazeteler arasında önemli bir rekabet konusu olmuştu. Artık hiçbir iddialı gazete, bunu ajans haberleriyle geçiştiremezdi. Her biri oraya hem dil bilip yolunu izini bulabilen hem de eline ayağına çabuk birer gazeteci göndermeliydi ki, zamanın koşulları içinde Türkiye'ye ilginç haberler iletebilsin...

"Zamanın koşulları" derken en hızlı iletişim aracı olarak akla telgraf geliyor. Bir de telefon var ama, hem "yazdırıldıktan" sonra kaç saatte (hatta bazen kaç günde) bağlanacağı belli değil, hem de çok pahalı. Telgraftan sonra, biraz gecikebilecek uzun yazılar için mektup, uçakla mektup, elden mektup gibi araçlar geliyor.

Gazeteler arasındaki rekabet bu araçlarla olacak.

Cumhuriyet gazetesi, bu iş için Beyoğlu muhabiri Haluk Durukal'ı seçti. O zamanlar basında "Beyoğlu muhabirliği" diye bir görev vardı. İstanbul'a gelip giden yabancıları, şehirdeki diplomatik ve siyasî temasları izlerdi. Durukal, gerek dil bilgisi, gerek gaze-

tecilik deneyimiyle, Londra'daki işlerin üzerinden gelebilirdi.

Cumhuriyet, Durukal'la birlikte eski millî atlet Ömer Besim Koşalay'ın da Londra'dan olimpiyat izlenimlerini yazacağını duyurdu.

Vatan gazetesi, Sinan Korle'yi göndermeye karar verdi ve bunu açıkladı. Onun da dil bilgisi ve deneyimi yerindeydi. (Sonradan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne uluslararası memur olarak girecek ve örgütün protokol şefliğine yükselerek o görevi uzun yıllar sürdürecekti.)

Ama *Vatan* bir şey daha yaptı. Londra'ya kendi hesabına giden eski sporcu ve DP politikacısı Zeki Rıza Sporel ile kafileye sporcu olarak katılan Samim Var'ın da *Vatan* için olimpiyat yazıları yazacağını ilan etti.

Bu, *Vatan*'ın olimpiyatları izlemek için üç kişilik bir ekip görevlendirdiği havasını verdi.

Diğer gazetelerin çoğu olimpiyat işine iddiasız yaklaşmışlardı. Mesela *Akşam*, futbol takımımızın kalecisi olarak katılan Cihat Arman'ın izlenimlerini *Akşam*'a yazmasını yeterli görmüştü. Bazıları öyle bir katkıyı da gereksiz saymış, ajans haberleriyle yetinmeyi yeğlemişti. Ama *Vatan* üç kişilik ekibiyle gazeteler arasında olimpiyatların en önde giden "takipçi"si gibi görünüyordu.

Peki *Hürriyet* ne yapacaktı?.. 1948'in yeni ve iddialı gazetesi?..

Bu, ilk olimpiyat kafilemizin Londra'ya hareket edeceği gün ilan edildi.

Hürriyet, olimpiyatları, bir kişiyle izleyecekti. Bir foto muhabiriyle... Usta fotoğrafçı Ali Ersan'la...

Ersan'ın haber ve röportaj da yazabilecek birikimi vardı ama asıl işi fotoğraf çekmekti. Tabiî, çektiği fotoğrafları Türkiye'ye en hızlı ve güvenli şekilde ulaştırmanın yollarını da biliyordu. Bunun için İstanbul'daki gazete merkezinde toplantılar yapılmış, çeşitli seçenekler üzerinde planlar oluşturulmuştu. İstanbul'da bir "Londra ekibi" kurulmuştu. Ekibin işi, Ersan'ın göndereceği fotoğrafları ve yazıları hiç geciktirmeden ele alıp değerlendirmekti.

Londra'dan İstanbul'a fotoğraf ulaştırmanın yolu, yazı ulaştırmaktan da zordu. Fotoğrafın telgrafı da yoktu. Telefoto, radyofoto çalışmaları daha başlangıç aşamasındaydı. Henüz Türkiye'de uygulaması yoktu.

Çare şuydu: Fotoğrafların filmlerini –vakit kaybetmemek için banyo etmeden– zarfa koyup havayoluyla göndereceksiniz. Gerçi posta ve kargo taşımacılığı gelişiyor. Fakat paketlerin, zarfların gecikmesi veya kaybolması riski de var.

Hürriyet, olimpiyata gönderdiği foto muhabiri Ali Ersan'ın Londra'ya gidişini takip ederken olimpiyat kimlik kartını da fotoğraflamayı ihmal etmedi. Sedat Simavi'nin kurallarının biri oydu: Her şeyin "delil"ini verin...

Bunun alternatifi: Tarifeli uçağın Londra'dan kalkış saatinde zarfı oraya giden bir yolcuya vereceksiniz. Tabiî, bunu kabul eden yolcu bulursanız... İstanbul'daki "Londra ekibi" de, her gün Londra'dan doğrudan veya aktarmalı olarak Yeşilköy'e inen her uçağı karşılayacak. Her yolcuya "Size *Hürriyet* için bir zarf verdiler mi?" diye soracak...

Bütün bunlar ve çeşitli ihtimaller, Ali Ersan daha İstanbul'dayken Cağaloğlu'ndaki *Hürriyet* binasında enine boyuna konuşulmuştu. Her ihtimale karşı önlem alınmasına çahşılmıştı.

Londra'ya asıl işi haber ve yazı "yazmak" olan muhabirler ve yorumcular yerine, asıl işi "fotoğraf çekmek" olan bir gazeteciyi göndermek, Sedat Simavi'nin kararıydı.

Fotoğrafı "haberin delili-ispatı" diye niteleyen Simavi şunu iyi biliyordu: Zamanın televizyonsuz dünyasında herkesin Londra'dan ilk görmek istediği şey sporcularımızın ve yarışmaların fotoğraflarıydı.

Bu fotoğraflara eklenebilecek özel yazılar bulmak kolaydı. Kafede yarı sporcu yarı yazar olanlar vardı. Onların da izlenimleri yayımlanabilirdi. Ama işin esası fotoğraftı.

İstanbul gazeteleri arasındaki "yarış" 22 Temmuz günü başladı. Londra'ya iki ayrı günde uçacak olan sporcularımızın ilk kafilesi o gün hareket edecekti.

Hürriyet'in diğer gazetelere fark yaparak yarışın önüne geçmesi de o gün başladı ve hep öyle devam etti.

Hürriyet, sporcularımızın daha uçağa bindikleri andan itibaren her hareketlerinin ilgi çekeceğini hesaplamıştı. Ali Ersan da buna göre hazırlık yapmıştı.

Uçaktaki saatler

O sırada, Londra'ya gidiş, bugünkü gibi üç buçuk-dört saatlik yolculukla olmuyor. İstanbul'dan kalkan uçaklar, oraya ine kalka on bir-on iki saatte ulaşıyor. Ayrıca, kafilemizdekilerin çoğu, uçağa ilk defa binecek. Nasıl binip nasıl uçacaklar?.. Onları da haberleştirmek, elbette ilginç olacaktı.

İlk kafilemizi götürecek uçak Belçika havayolları Sabena'nın iki motorlu bir uçağıydı. İstanbul'da Yeşilköy Havaalanı'ndan saat 8.15'te hareket etti. Önce Atina'ya indi. Sonra da sırasıyla Roma'ya, Korsika'ya ve Brüksel'e... Hepsinde bir süre kalıp "benzin ikmali"ni tamamladıktan sonra Londra'ya varışı, gece 21.15'i buldu. Bu, Türkiye saatiyle 23.15 demekti. Yani, toplam uçuş süresi, normal süre olan on bir-on iki saati de geçmiş, on beş saati bulmuştu.

Uçağa ilk binen sporcular, bunun sıkıntılarını yaşıyorlardı. Bazıları vakit geçirmek için mektup yazıyorlardı.

Bütün bunlar iki gün sonra sadece *Hürriyet*'te yer aldı. Fotoğrafları ve ayrıntılı anlatımlarıyla... Ali Ersan, İstanbul'a sadece fotoğraf göndermekle kalmamış, uçakta aldığı notları da yollamış ve yerine ulaştırmıştı.

Bunlar, İstanbul'daki "Londra ekibi"nin "redaksiyonel" katkısıyla geniş geniş yayımlanıyordu.

Mesela: Beşiktaşlı –tıp tahsilli– Hikmet'i uçak tutmuş. Hastalanarak yerinde kıvrılıp kalınca, aynı takımın yıldızlarından Şükrü, onun karşısına geçip tiyatroda oynar gibi ellerini havaya kaldırarak bağırıyormuş. Gerisi *Hürriyet*'ten nakleden şöyle:

> *"Şükrü:*
> *– Ey Hikmet, sen doktor olacaksın, sporcu olacaksın. Artık kendine gel. Kefeni yırt Hikmet.*
> *Hikmet, artık dayanamadı.*
> *– İyileştim iyileştim, dedi."*

Ali Ersan, uçaktaki yiyeceklerden de ayrıntılarıyla söz etmiş. Bu da, tabiî, gazete okurlarının çok büyük çoğunluğuna ilginç a-

İlk kafilemiz futbolcularımızla atletlerimizden oluşuyordu. Havaalanına lacivert ceketli gri pantolonlu kıyafetlerini giyerek gelmişlerdi.

[illegible]ordu. Çünkü Türkiye'de o sırada uçak yolculuğu yapmış olan[illegible]n sayısı, yok denilecek kadar azdı. Bunu herkes Ersan'ın –o [illegible]anki üslupla– anlattıklarından öğreniyordu:

"Tayyarede fazla ağırlığı teşkil etmemek bakımından kâğıt ta[illegible]aklar içinde verilen yemek, soğuk et ve yanında biraz garnitür[illegible]den ibaretti. Tepsinin bir yanında da birkaç tane ince dilim ekmek [illegible]e bir parça turta ve iki adet de kayısı vardı.

Az daha unutuyordum, kâğıttan bir bardak içinde de yarım dol[illegible]durulmuş madensuyu...

Sporcular ilk evvel yemeği az gibi gördüler amma, sonradan hepsi doymuş olacaklar ki, eski neşeleri yerine gelmişti."

Notlar, İngiltere'de inilen havaalanının durumuyla ilgili izle[illegible]mlerle devam ediyordu. Bu, bizimkileri hayli etkilemiş ve gör[illegible]üklerini bizdeki durumla karşılaştırmaya yöneltmişti:

"Havameydanının teşkilatının, gümrüklerin azametini (büyüklüğünü) tasvir etmek (anlatmak) pek müşkül. Memurların nezaketini ve İngiliz milletinin asaletini daha yakından gördük. Kıyafetine kadar centilmen olan tayyare meydanındaki hamallara herkes şaştı kaldı.

– 'Destur, varda'ya mukabil (karşılık),

– 'Teşekkür ederim, teşekkür ederim' diye mırıldanıyorlar."

Havaalanından sonra, sporcularımızın yerleştirildiği kamp ve kampın restoranı... *Hürriyet*'te o konuda da ayrıntılı bilgi vardı:

Londra yolunda

Atletler yol boyunca ya hâtır yahut ta mektup yazdılar

Hürriyet'in başarılı gazeteciliği, Londra'ya giden uçağın içinde başladı. Ali Ersan, sporcularımızın uçakta yiyip içtiklerinden, okuyup yazdıklarına kadar her şeyi hem haberleştirdi, hem de fotoğrafladı.

"Herkes kendi kendine servis yapıyor burada. Sıraya giriy birer tepsi alıyor. Çatal, kaşık, bıçak, ekmek, sütü kendiniz alı ve sonra verilen yemekleri de tepsinize koyarak masanıza geçiy sunuz.

Bu bizim için bir yenilik. Fakat öteden beri Avrupa'ya Ame kalılardan gelmiş bir âdettir. (...) Pratiklik ve işçiden tasarruf i yapılmış bir usul..."

Öteki gazetelerde böyle anlatımlar yoktu. Tahmin edilir ki, gazetelerin gerek Londra'daki gazetecileri, yazarları, gerekse İstanbul'daki sahip-başyazarları ve yöneticileri, bu anlatılanların hepsini daha önceden görmüşlerdi, biliyorlardı. Ama *Hürriyet*'in işindekiler şu yanlışı yapıyorlardı:

Bunları herkesin de bildiğini sanıyorlardı. Oysa, uçak yolculuğu gibi, kafetarya usulü de, Türkiye'deki normal gazete okurlarının bilgi ve görgü alanı içine henüz girmemişti. Yemeklerin müşteriler tarafından tepsiye konulup bizzat alındığı lokanta tipi, sadece yurtdışına gidenlerin malumuydu. Okurların bu konularda fotoğraflarıyla birlikte yayımlanan yazılara ilgi duymaları doğaldı.

Hürriyet'in patronu Sedat Simavi, işte bunun farkındaydı. O sekiz yıl boyunca yayımladığı *7 Gün*'deki başarısı da bunun so

...bu. Orada da başka dergi ve gazete sahiplerinin yapmadığım ...ouş. Hikmet Feridun Es gibi usta bir röportajcıyı dünyanın çe... ülkelerine göndermiş, gazetelerin sahip ve yöneticilerinin bil... ama Türk okurlarının bilmediği şeyleri yazdırıp yayımlamıştı.

Şimdi de aynı metodu, *Hürriyet* gazetesinin Londra Olimpiyat...yla ilgili yayınlarında uyguluyordu.

...zın yeri neresi?

Kafilemize, Londra yakınındaki "Olimpiyat Köyü"nde geniş bir ...ım ayrılmıştı. Fakat o konuda bir "Üner sorunu" çıktı:

Olimpiyat Köyü'nün ana bölümünde ayrılan yerler hep erkek... aitti. Her ülkeden kız sporcular oraya hayli uzak olan ayrı bir ...mde kalıyordu. Her ülkenin kafilesinde birden fazla kız spor... bulunduğu için onlar oraya gruplar halinde yerleşmişlerdi.

Bizim 15-16 yaşındaki Üner ise tek başınaydı. Gerçi ona da ora... bir yer ayrılmıştı ama, hem orada tek başına kalması kolay de...di, hem de oranın yemekhanesi ayrıydı.

Yemekler İngilizlerin yediği yemeklerdendi. Erkekler kısmın...ki Türk kafilesi Türk aşçının yaptığı yemekleri yiyordu Üner ...öteki kız sporcularla birlikte, alışmadığı yemekleri yemek zo...ndaydı.

Üner, gündüzleri kafilemizin kaldığı yere gidiyordu. Akşamları, ...aktaki kızlar kısmına dönmesi zor oluyordu. Kafile yöneticileri ...un tenha yollardan tek başına yürümesini sakıncalı bulmuşlar... Yanına erkek sporculardan refakatçi katıyorlardı. Onların git...si, dönmesi hayli vakit alıyordu.

Bu sorun, birkaç gün sonra çözüldü. Üner'e, Türk sporcuları... kaldığı erkekler bölümünün hemen yanında bağımsız bir oda ...undu. Tek kız atletimiz, kafileden ayrı kalmaktan kurtuldu.

...stanbul'a gelen zarflar

Hürriyet'in fotoğraf servisi şefi Ali Ersan, kafilemizin indiği ilk ...derden itibaren, boynunda makinesi oradan oraya koşuyor ve ...ktiği fotoğrafları film halinde zarflara koyup, bazısını uçak ser...siyle, bazısını İstanbul'a giden uçak yolcularına "elden" vererek ...nderiyordu.

Bunların İstanbul'da *Hürriyet* binasına ulaşması, her seferin... büyük bir başarı kazanmanın sevinciyle karşılanıyordu. Başka ...zetecilerin bu ölçüde bir hazırlığı olmadığı için, gelen her zarf,

rakiplerin –gazeteci deyimiyle– bir kere daha "atlatıldığı" anlamına geliyordu. Filmler hemen banyo ediliyor. fotoğraflar klişehaneye gönderiliyordu.

O zamanki baskı teknolojisinde fotoğraf veya resim basma sistemi öyleydi: Her fotoğrafın, önce çinkoya çekilmiş bir "klişe"si hazırlanırdı. Baskı için hazırlanan kurşundan oluşmuş sayfalarda fotoğrafa ayrılan yerler, bu çinko klişelerle doldurulurdu. Bütün bu işlerin bitirilmesi ve baskıya geçilmesi hayli uzun sürerdi.

Gazetelerin yazı işleri yöneticileri normal günlerde o süreci sonuna kadar beklemezdi. Yazı işleri bölümünden sadece bir nöbetçinin gazetede kalıp beklemesi yeterli olurdu. Ama *Hürriyet*'te o günlerde –zaman zaman patron Sedat Simavi de dahil– yazı işlerinin tüm ilgilileri, baskıya geçilip dağıtım başlayıncaya kadar gazete binasından ayrılmadılar.

Bunun iki nedeni vardı:

1- Elde ettikleri büyük gazetecilik başarısının gazeteye yansıyışını bir an önce görmek istiyorlardı. Bunun yolu baskıdan çıkan ilk gazeteleri alıp bakmaktı. Sonucu beğenirlerse, başarılarını hep birlikte kutlayacaklardı. Bir aksilik görürlerse, baskıyı durdurup düzeltecekler, kutlamayı ondan sonra yapacaklardı.

2- Londra'dan gelen fotoğrafları tüm banyo, klişe ve baskı sürecinde, rakip gazetelerden korumak istiyorlardı. O fotoğraflar o sürecin herhangi bir zamanında herhangi bir şekilde rakiplerin eline geçerse, bunları onlar da aynı gün kullanabilirlerdi. Veya ellerine geçmese bile, fotoğrafların konusuyla ilgili bilgi edinirlerse, aynı konuyu başka şekilde ele alırlar, *Hürriyet*'in "atlatma"sının değerini azaltabilirlerdi.

O vakitler telif haklarının veya uluslararası deyimiyle "copyright"ın korunması usulleri yerleşmemişti. O fotoğrafların bir "gazeteler arası casusluk" olayının konusu olmaması için alınan önlemlerin sıkı tutulması gerekiyordu.

Hürriyet, Londra'daki sporcularımızın Ali Ersan tarafından çekilen ilk fotoğraflarını, gururlu bir açıklamayla yayımlamaya başladı. İlk açıklama şöyleydi:

> *"Sporcularımızın Londra'dan gelen resimleri...*
>
> *Londra'da bulunan arkadaşımız Ali Ersan'dan, sporcularımızın çalışmaları, kamptaki hususî hayatları ve faaliyetleri hakkında 100 kadar çeşitli resim gelmiştir. Bu resimlerden bir kısmı bugünkü nüshamızdadır. Diğerlerini de yarın ve daha sonra sayılı halinde neşredeceğiz..."*

Beşiktaşlı Şükrü'nün bu fotoğrafının altyazısı
Beşiktaşlıların hoşuna gidecek şekilde yazılmıştı.

Fotoğraflarla birlikte yayımlanan haberlere göre, Londra'da havalar çok sıcak gidiyordu. Bundan kuzeyden gelen İzlandalılar şikâyetçiydi. Güneyden gelen Afrikalılar memnundu. Dört mevsimli ülkeden gelen Türk sporcular ise duruma uyum sağlamakta güçlük çekmemişlerdi. Bazıları Olimpiyat Köyü'nde –özellikle de İngiliz kız sporcuların yakınlarında– gezintiye çıkıyorlardı. Milli takımdaki Beşiktaşlı futbolcu Şükrü'nün o durumdaki bir fotoğrafının resimaltı şöyleydi:

"Huylu huyundan, soylu soyundan vazgeçmez derler. İşte Şükrü, yanında Brükselli bir dilberle."

Bunun Şükrü'yle "dilber" arasında gerçek bir yakınlığın fotoğ-

Sporcularımızın Londradan gelen resimleri

Londrada bulunan arkadaşımız Ali Ersan'dan, sporcularımızın çalışmaları, kamptaki hususi hayatları ve faaliyetleri hakkında dün 100 kadar çeşitli resim gelmiştir. Bu resimlerden bir kısmı bugünkü nüshamızdadır. Diğerlerini de yarın ve daha sonra sahife halinde nesre-

FOTOĞRAFLAR

Olimpiyatları gazetemiz adına takip için Londraya giden arkadaşımız Foto Muhabiri ALİ ERSAN tarafından uçakla gönderilmiştir

DİKKAT: Gazetemizde çıkan Olimpiyatla ait yarışmalerin her hakkı mahfuzdur. Bunu rağmen İstanbul ve taşrada çıkan bazı arkadaşlarımızın bize sormadan ve mektemeden resimlerimizi iktibas ettiklerini görmekteyiz. Bu hallerde kanuni takibata bulunacağımızı şimdiden bildiri-

Hürriyet, Londra'daki sporcularımızın fotoğraflarını herkesten önce ve özel pozlarla bol bol yayımlıyor ve bunu övünüyordu (solda). Bir gün bir "fotoğraf korsanlığı"yla karşılaşınca, ona tepki gösterdi (sağda).

rafı mı, yoksa "dilber"in –foto muhabiri Ali Ersan'ın ricasını kırmayarak– verdiği "poz"un fotoğrafı mı olduğu bilinemezdi. Ama resimaltı, gazetecilik açısından başarılıydı. Şükrü'den futbolun yanında böyle "dilber"sel başarılar da bekleyen Beşiktaşlı okurların hoşuna gidecek şekilde yazılmıştı.

Bir başka fotoğrafta "Kanada yüzme şampiyonunun bizimlerin önünden geçişi", bir başkasında Üner Teoman'ın "Belçikalı atletlerle çalışması" gösteriliyordu.

İstanbul'dan gelen aşçı da, fotoğraflardaki kahramanlardan biriydi. Onun fotoğrafının altında da, kafileye lezzetli yemekler yedirtiştirmekteki başarısı anlatılıyordu.

Korsan fotoğraflar

Hürriyet, bütün bu fotoğraflarda Türkiye'deki tüm gazeteleri "atlata atlata" perişan etmişti. Tirajı, füze hızıyla (pardon o zamanlar füze yoktu, diyelim ki yıldırım hızıyla) yükseliyordu.

Fakat, o günlerden birinde, başta Sedat Simavi, gazete yöneticilerinin tepesini attıran bir olay oldu:

Ali Ersan'ın *Hürriyet*'e gönderdiği fotoğrafların rakip gazetelere sızması, *Hürriyet* binasında uygulanan "olağanüstü hal" önlemleri sayesinde, önlenmişti. Hiçbir gazete o fotoğrafları veya benzerlerini (benzerlerini çeken başkası zaten yoktu) "aynı gün" yayımlayamamıştı.

Ama bir sabah şu görüldü: Bazı gazeteler o fotoğrafları, *Hürriyet*'te yayımlandıktan sonra, *Hürriyet*'ten kesip klişesini yaptırarak yayımlamışlardı. "Bir gün sonra" ve kendi fotoğraflarıymış gi-

Olimpiyat kampında bir gezi... Beş futbolcumuzun koruması altında nazar boncuğu gibi görünen "kız atlet"imiz Üner Teoman.

... Bunu, bir gün önceki *Hürriyet*'i görmeyen okurlarının fark etmeyeceğini hesaplamışlardı. Bu, yayıncılık deyimiyle bir "fotoğraf korsanlığı"ydı, gazetelerden alınıp yayımlanan fotoğraflar "korsan fotoğraf"...

Hürriyet'in buna tepkisi sert oldu. Hemen şöyle bir açıklama yayımladı:

"FOTOĞRAFLAR, olimpiyatları gazetemiz adına takip eden arkadaşımız foto muhabiri Ali Ersan tarafından uçakla gönderilmiştir.

DİKKAT: Gazetemizde çıkan olimpiyata ait yazı ve resimlerin her hakkı mahfuzdur (saklıdır). Buna rağmen İstanbul ve Ankara'da çıkan bazı "arkadaş"larımızın ("arkadaş" deyimi, diğer gazeteler için kullanılıyor) bize sormadan ve mehaz (kaynak) göstermeden resimlerimizi iktibas ettiklerini (aktararak yayımladıklarını) görmekteyiz. Bu gibi hallerde kanunî takibatta bulunacağımızı şimdiden bildiririz."

Bu "kanunî takibatta bulunacağız" uyarısından bir şey çıkmayacağı belliydi. Gerçi kanunlarda "mahfuz haklar"ın başkaları tarafından kullanılmasını önleyen hükümler vardı. Fakat bunun ga-

zetenin yayımladığı fotoğrafları da kapsadığını hukuk yoluyla a latmak kolay değildi.

Nitekim bu açıklamanın arkası gelmedi. Fakat *Hürriyet* b nunla –hiç olmazsa– kendi okurlarına. yayımladığı fotoğrafla –başkaları tarafından çalınacak kadar– değerli olduğunu vur lamış oldu.

Bu da, *Hürriyet*'in zaten önde götürdüğü "olimpiyat y şı"ndaki konumunu büsbütün pekiştirdi.

Olimpiyatların açılış gününden sonraki gelişmeler ise, *Hürr yet*'in hızlı ve bol fotoğraflı gazeteciliğinin önemini daha da b yüttü. Çünkü daha ilk günlerde, Türk sporcuların kazandığı " fer"ler birbirini izlemeye başladı. Bunların Türkiye'ye fotoğr ayrıntılarıyla ulaştırılmasının değeri büsbütün arttı.

11

Güreşteki zaferimiz

Serbest güreşte şampiyon, grekoromende ikinci oluyoruz - Atletizmde beklenmedik bir başarı: Üç adımda Sarıalp bronz madalya alıyor - Üner'in gözyaşları - Futbolda önce sevinç, sonra hayal kırıklığı - Güreşçilerimize hediye verme yarışı - İstanbul'daki şiirli, kasaplı karşılama

3

BÜYÜK ZAFER GÜNÜMÜZ

Türk takımı olimpiyad şampiyonluğunu aldı

Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Celâl Atik ve Yaşar Doğu birinci oldular

Futbol Milli takımımız dün Çin Milli takımını 4 - 0 mağlûp etti

Birinci devre ... takımımızın lehine bitti. İkinci devrede ise üç dakika içinde üç gol attık

2 nci maçı Yugoslav takımı ile yapacağız

Mühim ticari kararlar

İnönü stadında sancak verildi

Teklif ediyoruz!

Müttefik temsilciler

Dün gece Stalin'le iki saat konuştular

Londra'daki zafer, beklentimizin üstündeydi. *Hürriyet*, bunu Sururi'nin çizdiği renkli resimle canlandırdı. Altın madalya kazanan Yaşar Doğu, Gazanfer Bilge ve Celal Atik'i tablolaştırdı. Nasuh Akar tabloda yoktu. Çünkü şampiyonluğu sürpriz olmuştu. Tablonun altında da Çin'i 4-0 yenişimizin haberi vardı.

Londra Olimpiyatları'nın açılış töreni 29 Temmuz 1949 gü
Wembley Stadyumu'nda yapıldı.

İngiltere, olimpiyat için yeni tesisler kurma yoluna gitmemiş
Her şeyi, mevcut statların spor salonlarını esas alarak düzen
mişti. Fakat bunda çok başarılı olmuştu.

1936 Olimpiyatları'ndaki Alman organizasyonu, yarı askeri b
disipline dayanıyordu. Londra'da bu zaten istenmiyordu. Am
barış havası içinde sivil bir disiplin kurmaktı.

Her şey iyi gitti. Fakat hava kötü bir sürpriz yaptı. Açılış gü
boğucu bir sıcak içinde başladı.

Olimpiyat ateşinin yakılmasından sonra İngiltere'nin o zam
ki kralı –bugünkü Kraliçe Elizabeth'in babası– VI. George, res
açılış cümlesini söyledi. Krallık locasında ayağa kalkıp,

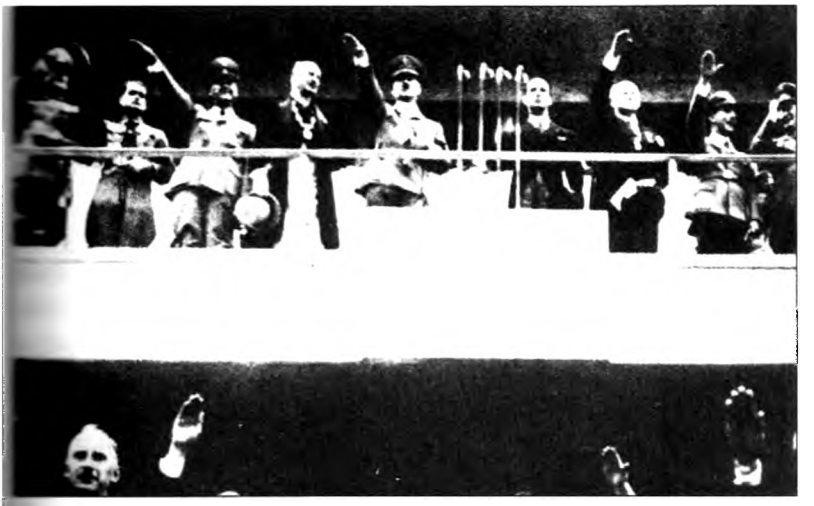
"14'üncü olimpiyatların açılmış olduğunu bildiririm"

dedi. Sonra geçit resmi yapıldı. 59 ülkeden gelen sporcular, b
raklarıyla birlikte şeref tribününün önünden geçtiler.

Türk sporcuları, mavi ceket ve gri pantolon giymişlerdi. Ü
Teoman etekliydi.

Kalınca bir kumaştan yapılmış ceketler, havanın sıcaklığın
uygun bir giysi sayılmazlardı. Sporcularımız hayli terlediler. Ama
verdikleri görüntü güzeldi.

Eleme yarışmaları, hemen ertesi gün başladı. Atletizmde, üç
adım atlama hariç, başarılı olamadık. Atletlerimiz, 100 metrede
Kemal Aksur, 400 metrede ve 400 engellide Kemal Horulu ve Do-
ğan Acarbay, 800 metrede ve 1 500 metrede Cahit Önel ve Seyfi
Dinçtürk ilk yarışları kaybettiler.

Berlin 1936... Hitler ve ekibi olimpiyatlar için yapılan "Olimpiyat Stadyumu"nun şeref locasına üniformalarıyla gelmişler, törene katılanları Nazi selamlarıyla selamlamışlardı. Tören, Nazilerin "güç gösterisi" halinde geçmişti.

Londra 1948... Şeref locasına sivil giysiler hâkimdi. Kral VI. George'un yanında eşi vardı, eşinin yanında da kızı (şimdiki Kraliçe II. Elizabeth) ve damadı...

Maratonda eleme yoktu. Şevki Koru, 41 atlet arasında 21'inci oldu.

Maratoncu Şevki Koru'nun 100 metreci öğrencisi Üner Teoman ise, ilk yarışmasmda dördüncü oldu. Erkek koşucularımız gibi o da elendi.

Bütün bu yenilgileri biz Türkiye'de, radyo ve gazetelerden kısa

ajans haberleriyle izliyorduk. Tabiî, bu "eleme"lere çok üzüldü... Özellikle de Üner'inkine... Hem kafilemizin tek kızıydı hem de... belirttim, bizim doğal ilgi alanımız olan Ankara Kız Lisesi'nde... Hiç olmazsa, ilk elemeyi geçseydi de, ondan sonra kaybetseydi...

Tabiî, bu hayıflanmayı uzaktan ifade etmek kolaydı. Ama durumu bir de Üner'e sormalıydı.

Üner Teoman'dan bunun hikâyesini dinledim: Özeti şu:

Atletizm elemelerinin bir kısmı aynı zamana rastlıyor. Atletizm... kafilemizde ne bilinen anlamıyla antrenör var, ne de yeterli idareci... Atletler kendi derdinde... Üner'e o zamana kadar yardım... olan maratoncu Şevki Koru da öyle. Doğal olarak her atlet kendi... yarışacağı yeri bulup zamanında orada olacak...

Üner bunu yaptı. Ama pistteki yerini alırken şunu fark etti... Öteki atletlerin hepsinin yanında biri var.

Malum: Sürat koşuları için o zamanlar, pistin start yerinde bir... çük bir ayak koyma yeri kazmak gerekli. Start sırasında ayağın... biri oraya yaslanacak ki, koşuya hızlı başlanabilsin (şimdi o iş... liba aletlerle yapılıyor). Öteki atletlerin o kazı işini hep o yarış... rındaki yardımcılar yapıyor.

Üner ne yapsın, Türkiye'de alıştığı gibi o işi kendi yaptı. Bu... dan bir rahatsızlığı olmayacaktı ama, ötekileri görmesi tabiî, mo... raline olumlu bir etki yapmadı. Koşu başladı. Üner tüm gücünü... zorlayıp koştu. Ama bu ancak dördüncü olmasına yetti.

Üner'in "yalnız kalma" durumu, sonucun belli olmasından sonra da devam etti. Öteki atletleri, takımlarından birileri gelip aldı... Üner'in yanına o sırada kimse gelemedi. Gerçi o da yalnız kalmayı tercih edecek bir haldeydi. Kendini tutuyordu. Ağlayacaktı... Tribünlere çıkıp bir yere oturdu. Ağladı ağladı...

Kafilenin ilgilileri ise o sırada Üner'i arıyorlardı. Kızlar arası... 100 metre elemelerinin çoğu bitmişti ama, Üner ortada yoktu.

Arama, sporculardan birinin tribünlere bakmayı akıl etmesiyle... sonuca ulaştı. Üner, olimpiyat kampında teselli edildi.

Bu tesellinin haklı bir dayanağı vardı. Üner Teoman, Türkiye'nin uluslararası yarışmalarının en önemlisine adımını atan ilk... kız atletiydi. Bunun kızların atletizme ilgisinin artması açısından... büyük etkisi olacaktı.

Zaman içinde Türk atletizmini yurtdışındaki yarışmalarda temsil eden atletlerimiz birbirlerini izleyecekti. Biz Ankaralılar... Üner'in Ankara Kız Lisesi'nden arkadaşı Aycan Önel'in çalışmalarını da görecektik. Onun da adı uluslararası atletlerimiz arasına... girecekti... Ve nihayet bir gün gelecek bu gidiş, önce Süreyya'nın...

100 metrede dördüncü olarak elenen Üner Teoman (solda geride), çalışmalarına olimpiyatlardan sonra da devam edecekti. Sağda, gene uluslararası atlet olarak koşacak olan okul arkadaşı Aycan Önel'le birlikte...

...ra Elvan'ın dünya çapında başarılar kazanmasıyla devam ede...kti... Araya Atina'daki gibi talihsizlikler girse bile, o başarıları ...dürecek olan yeni atletlerimizin yetiştiğini görecektik...

Üner'in o yolun ilk yolcusu olarak, önemli bir işlevi olmuştu.

(Ayrıca şunu hatırlamalı: 1948 Londra Olimpiyatları'nda ...er'in elendiği kızlar arası 100 metre yarışında öne çıkmak za... kolay değildi. 100 metrenin finali "dev kadın"lar gösterisi ola...ktı. Aralarından Hollandalı Francina, sadece 100 metreyi değil, ...ha sonra 200 metreyi ve 80 metre engelliyi birinci olarak bitire...kti. Ayrıca Hollanda'nın 4x100 takımını da kazandırarak dört ...n madalya alacaktı. Bu başarıları dolayısıyla "Uçan Hollanda...lı" diye adlandırılacaktı.)

Sevindiren sürpriz

Kafilemizde, yarışmalarda sonuç alamayanların sayısı artıyor... Aksur, Horulu, Acarbay ve Dinçtürk'ten sonra, 1 500 metre ...şucusu Rıza Maksut İşman da kaybetmişti... 110 metre engel...e Erdal Barkay da... Ciritte Halil Zıraman da, 3 000 metrede ...stafa Özcan da...

Ama o arada, birdenbire bir sürpriz yaşandı. "Üç adım atla...da, Ruhi Sarıalp dereceye girmişti. O vakte kadar adı pek öne ...mamış olan Ruhi Sarıalp... Başka birçok "üç adım"cıyı eleye...k üçüncülüğe yükselmiş ve bronz madalyayı hak etmişti.

Bu sonucu kimse ummamıştı.

Ruhi Sarıalp'ın beklenmedik başarısı... "Üç adım"da üçüncü oldu ve atletizmdeki ilk madalyamızı kazandı. Ama bu önemli başarı, basında gereği kadar yer almadı.

Ruhi Sarıalp 1924 doğumluydu. Yani o olimpiyatlarda 24 yaşındaydı. Atletizme Konya'da Kuleli Lisesi'nde başlamıştı. Türkiye'de üç adımın dışında tek adım atlamada da dereceler kazanmıştı. Ayrıca koşucuydu da... Londra Olimpiyatları'nda "üç adım"ın dışında, "4x400" bayrak yarışında da takımımızın dördüncü atleti olarak koşmuştu. "4x400"de arkadaşlarıyla birlikte başarısız olmuştu. Fakat "üç adım"da aldığı sonuç Türk spor tarihine geçiyordu.

Bu, Türk atletizminin o zamana kadarki ilk büyük uluslararası başarısıydı. Benzerlerini yaşamamız için hayli beklememiz gerekecekti.

Şimdi bu kitabı yazarken, o günlerin gazetelerine bakınca şu da görülüyor:

Türk basını Sarıalp'ın bu başarısına hazır değildi. Belli ki, kimse böyle bir şey beklemiyordu. Londra'da olimpiyatları izleyen gazetecilerin dikkati en başta futbol takımımıza çevriliydi. Bir de tabiî, güreşçilerimizin karşılaşmalarına... Atletizm yarışmalarını izlemeye zaten pek vakit ayıramamışlardı. Hele "üç adım"ı izlemek, çoğunun aklına bile gelmemişti.

Bu yüzdendir ki, o günlerin Türk gazetelerinde, ne bu başarıyı yeteri kadar yansıtan bir habere rastlandı, ne de Ruhi Sarıalp'ın

Güreşçilerimizin zaferi

Dün Olimpiyatlarda yapılan seçme müsabakalarında

Nasuh Akar, Yaşar Doğu, Gazanfer Bilge ve Celâl Atik rakiplerini tuşla yendiler

Dün iki Olimpiyat rekoru tesis edildi

Macar Cumhur Başkanı dün istifa etti

Elemelerdeki ilk başarılar, takımın zaferinin ilk işaretleriydi. O zafer de gecikmedi.

yakın plandan çekilmiş bir fotoğrafına...

Gazetelerde yayımlanan tek fotoğraf, onun atlayışını yaparken uzaktan çekilmiş bir ajans fotoğrafıydı.

Büyük zafer günü: 2 Ağustos

En iddialı olduğumuz alandaki başarılarımız, serbest güreş karşılaşmalarının birinci gününde başladı. İlk elemelerde güreşçilerimizin hepsi rakiplerini yendi.

Güreşlere ayrılan salondaki eleme karşılaşmaları, üç ayrı minderde aynı zamanda yapılıyordu. Bir ara, üçünde de üç Türk'ün rakipleriyle güreştiği görüldü. Arkasından da rakiplerini çok kısa sürelerle "tuş" yapıp yendikleri...

Bundan "Türkler birbirleriyle gözucuyla işaretleşip, anlaşıyorlar. Rakiplerini aynı anda yeniyorlar" sonucunu çıkaranlar oldu. Bunlar, yabancı basına da, bizim basına da yansıdı. Fakat bu eleme başarılarının nasıl bir sonuç ortaya çıkaracağını görmek için final gününü beklemek gerekiyordu.

O gün 2 Ağustos'a rastlıyordu ve güreşte final karşılaşmalarıyla birlikte, futbolda da Türkiye-Çin maçı vardı.

Bunları aynı gün radyo haberlerinden izleyecektik. İngiltere'yle Türkiye arasında radyodan naklen yayın hattı kurulması

Milli takımımız Çin'i 4-0 nasıl mağlûp etti

Kaçan gollerle birlikte maçı en az 7-0 kazanabilirdik

Londradan yazan: Sabri Gargı

Çin'i yenişimiz iddiamızı artırmıştı. Ama –her zamanki gibi– "Niçin dört gol attık da yedi gol atamadık?.." diyenler vardı.

için çalışmalar yapılmıştı. Fakat bundan o vakte kadar bir sonuç alınamamıştı.

Ankara Radyosu'nun, karşılaşmaların bitişinden sonra ajanslar yoluyla geçen sonuçları bildirmekten başka yapabileceği bir şey kalmamıştı. Bizim de onları izlemekten ve ertesi günkü gazeteleri beklemekten başka yapabileceğimiz bir şey kalmamıştı.

Londra'dan o gece gelen haberler şöyle oldu: Serbest güreş karşılaşmalarına katılan sekiz güreşçimizden dördü birinci olmuşlar ve altın madalya kazanmışlardı. Yaşar Doğu (73 kiloda), Celal Atik (67), Gazanfer Bilge (62) ve Nasuh Akar (57)... İkisi –Adil Candemir (78) ve Halit Balamir (52)– ikinci olmuşlar, gümüş madalya almışlardı. Madalya alamayan iki güreşçimiz de (ağırda Sadık Esen, 87'de Muharrem Candemir) dördüncü olmuşlardı.

Bu, serbest güreşte takım halinde ve açık farkla şampiyon olmamız demekti. En yakın rakibimiz olan İsveç takımı, çok farklı bir ikincilikle yetinmek durumunda kalmıştı.

Türkiye, o geceden itibaren, büyük bir zafer sevinci içine girdi.

Daha önce belirtmeye çalıştım: Ülkemiz, Kurtuluş Savaşı'ndan beri –çok şükür– savaş dışında kalmış bir ülkeydi. İkinci Dünya Savaşı galipleri gibi, yakın bir savaş zaferi yaşamamıştı. Barış içinde de, girdiği uluslararası yarışmalarda bu kadar büyük bir başarı kazanmamıştı.

Uluslararası yarışma başarısı denilince, Keriman Halis'in 1932 yılında kazandığı Avrupa güzellik kraliçeliği akla gelirdi. Olimpiyat başarısı olarak da, 1936 Olimpiyatları'nda grekoromende birinci olan Yaşar Erkan'la, serbestte üçüncü olan Mersinli Ahmet'in kazandığı madalyalar hatırlanırdı.

Fakat bunlar tek kişilik başarılardı. Londra'da güreşçilerimizin takım halindeki olimpiyat zaferi, bunların hiçbiriyle karşılaştırılamayacak kadar büyüktü, Türkiye'de büyük küçük herkesi coşturdu.

O günün –2 Ağustos gününün– zafer haberleri bundan ibaret de değildi. Futbolcularımız da Çinlilerle yaptıkları maçı 4-0 kazanmışlardı.

Çin takımı, iç savaş halindeki Çin'in Çankayşek'in kontrolündeki kesiminden geliyordu. Futbolda çok iddialı bir takım sayılmazdı. Ama ne olursa olsun, bizim takımımızın dünya tecrübesi de fazla değildi. O galibiyetle, sevincimize yeni bir sevinç katılmıştı.

Hürriyet'in de zaferi

Ankara'da ertesi sabah okuduğumuz Ankara gazeteleri ve bir gün sonra gelen İstanbul gazeteleri arasında, bu sevinci en iyi gösteren gazete, gene *Hürriyet*'ti. Gerçi güreşlerden ve maçtan son fotoğrafları o sayısına yetiştirememişti. Ama birinci sayfasında "Büyük zafer günümüz" diye attığı manşetin altında, ressam Sururi'ye yaptırttığı büyük bir renkli resim yayımlamıştı.

Resimde altın madalya kazanan güreşçilerimizden üçü –Yaşar Doğu, Gazanfer Bilge, Celal Atik– vardı. Nasuh Akar yoktu.

Daha önce belirttik, bu, o zamanın gazete basımındaki klişeyle resim basma sisteminin yavaş işlemesinin sonucuydu. Hele, renkli resimlerde o sistem çok daha yavaş işlerdi. Belli ki, o resmin yapılıp klişesinin çıkarılmasına başlandığı sırada Nasuh Akar'ın şampiyonluğu daha belli değildi.

Hürriyet, bunu, Nasuh Akar'ın siyah beyaz bir fotoğrafının daha önce yapılmış klişesini son dakikada bulup ayrı bir yere basarak telafi etmeye çalışmıştı.

Bu eksikliğe rağmen, önceden düşünülüp uygulanan bu düzenlemeyle *Hürriyet*, bir kere daha öteki tüm gazetelerin açık farkla önüne geçmişti. O günün havasını yansıtmakta, rakiplerini çok geride bırakmıştı.

Ertesi günlerde, Ali Ersan'ın güreşlerden çekip İstanbul'a gönderdiği poz poz fotoğraflar da yayımlamaya başlayınca,

Hürriyet, olimpiyat öncesindeki tirajını üçe katladı. 50-55 [illegible] satmaya başladı. Bununla artık Türkiye'nin açık farkla, birinci gazetesiydi.

Daha da önemlisi, hemen, o "birinci" durumunu koruyup pekiştirmek için hem spor alanında, hem başka alanlarda yeni yeni atılımlar yapmaya başladı. Ama şu, basın tarihine geçen bir gerçekti: 1948 Olimpiyatları'nda, Türk güreşçileri gibi Türkiye'nin yeni gazetesi *Hürriyet* de büyük bir zafer kazanmıştı. Tirajını daha da yükseltip "birinci"liğini pekiştirmesi, bu zaferle başlamıştı.

"En büyük"ler

Yaşar Doğu, Celal Atik, Gazanfer Bilge, Nasuh Akar...

Bunlar serbest güreşte "altın madalya" kazanan güreşçilerimizdi. İsimleri, o zamana kadarki ulusal ve bölgesel alandaki başarılarıyla da tanınmıştı ama, olimpiyat şampiyonu olmaları, onları birden Türkiye'nin "en büyük"leri haline soktu. Daha o günlerden başlayarak fotoğraflarının posterleri basılıp satılmaya, ülkenin her yerindeki kahvelerin dükkânların duvarlarına asılıp yapıştırılmaya başlandı.

Hayat hikâyeleri, gazetelerde yazıldığı gibi, radyoda da okundu. Yaşları farklıydı. Doğup büyüdükleri yerler de farklıydı. Ama ortak özellikleri vardı.

En yaşlıları, 73 kiloda şampiyon olan Yaşar Doğu'ydu. 1913 doğumluydu. 35 yaşında ve Samsunlu'ydu.

67 kilodaki şampiyonumuz Celal Atik 30 yaşında, 57 kilodaki Nasuh Akar 23 yaşındaydı. İkisi de Yozgatlı'ydı. Ama Nasuh'un ailesi sonradan Eskişehir'e geçmiş, Nasuh da orada yetişmişti.

62 kilodaki Gazanfer Bilge'nin de yaşı, Nasuh'unki gibi 23'tü. O, Karamürselli'ydi.

Tabiî, dört güreşçimizin güreşe nasıl başladıkları da gazetelerde yazılıp radyolarda okundu. İkisi –Yaşar Doğu'yla Celal Atik– aşağı yukarı aynı şekilde başlamışlardı: "Karakucak"la... Daha çocuk yaşlarında, köy veya mahalle meydanlarında, arkadaşlarıyla "karakucak" usulü güreşerek...

Karakucak, eski Türklerde çok önceden beri var olan pratik bir güreş türü... Bize Bizanslılardan geçen yağlı güreşten sonra da varlığını korumaya hep devam etmiş.

Karakucakta yağlanmaya gerek yok. Her mevsimde ve her yerde güreşilebilir. Tabiî, düz bir çimenlik bulunursa çok iyi olur ama, bulunmazsa düz bir toprak alanla da yetinilebilir.

7

ARDA

Greko-Romende Olimpiyat ikincisi olduk

Yunan Milli ordusu âsi cephesini çökertti

Hertarafla muvasalası kesilen Markos sınırı geçip Arnavut arazisine sığındı

Millet Parlisinin dış politika anlayışı

Bursa'da yol kesen haydutlar

Moskovada hiçbir anlaşma olmadı

Mehmet Oktav ve Mersinli Ahmet birincilik aldılar

Kenan Olcay ve Muhlis Tayfur ikinci, Halil Kaya üçüncü oldu

Sururi'nin çizdiği spor tabloları çok tutmuştu. Okurlar bunları kesip resim gibi duvarlarına asıyorlardı. *Hürriyet* grekoromende de aynı metodu kullandı.

Şartları: Güreşçilerin üstü ve ayakları çıplak olacak. Altlarında bir pantolonla kıran kırana güreşilecek. Sadece, rakibinin "mahrem yerler"ini tutmak yasak...

Yaşar'ın da, Celal'in de "güreş geçmiş"inde "karakucak"ın rolü büyük... Ayrıca, askerlik dönemlerinin de rolü büyük. Güreşteki yetenekleri asıl askerlikte belli olmuş. Subaylar tarafından teşvik edilmişler. Askerî takımlara alınmışlar... Sonra da sivil takımlar üzerinden millî takıma...

Gazanfer Bilge ve Nasuh Akar ise güreşçiliğe doğrudan doğruya "minder güreşi"yle başlamışlar. Gazanfer Bilge'nin babası da güreşçiymiş, oğlunu o konuda teşvik etmiş. Kasımpaşa Güreş Kulübü'ne sokmuş. Yetiştirilmesiyle bizzat meşgul olmuş. Yozgatlı Nasuh Akar da, çalışmalarını Eskişehir'de başlatıp sürdürmüş.

Bu bilgilerin kamuoyuna yansımasından, tabiî, Samsunlular, Yozgatlılar, Eskişehirliler, Karamürselliler ve Kasımpaşalılar özellikle memnundu. İllerini, ilçelerini, "şampiyon çıkaran yer" olarak görüyorlardı, kendilerini de "şampiyonun hemşerisi" olarak...

Serbest güreş şampiyonasının sonuçlarından dört gün sonra grekoromen sonuçları da belli oldu. Orada iki güreşçimiz şampiyon oldu, iki güreşçimiz ikincilik, bir güreşçimiz üçüncülük aldı.

Grekoromende ağır sıklette birinci olup altın madalya kaza-

nanlardan biri, 1936 Olimpiyatları'na serbestte 79 kiloda katılıp üçüncü olan ünlü Mersinli Ahmet'ti (soyadı Kireççi). Öteki 62 kiloda İstanbullu Mehmet Oktav'dı. Ayrıca iki güreşçimiz kilolarında ikinci olmuştu (79'da Muhlis Tayfur, 52'de Kenan Olcay). Bir de üçüncümüz vardı (57'de Halil Kaya). Türkiye'deki herkes iki-siyle de gurur duydu.

Grekoromende altın madalyalara ek olarak iki gümüş bir de bronz madalya almıştık. Takım halinde ikinci olmuştuk. Birinci İsveç takımıydı.

Bu normaldi. Biz grekoromende serbestteki kadar iddialı değildik. Gene de çok iyi sonuç almıştık. Böylece, altın madalyalılarımızın sayısı altıya, gümüşlülerimizinki dörde çıkmıştı. Bir de bronzumuz vardı. "Güreş"e "serbest ve grekoromen olarak" birlikte bakılırsa, "güreş"in tümünün "takım birinciliği" gene bizdeydi.

Futbolda hayal kırıklığı

Futbola gelince... Çin'i 4-0 yenen takımımızın ikinci rakibi Yugoslavya'ydı. Çin maçının verdiği moralle, o maçı da kazanacağımıza inanmaya başlamıştık. Londra'da olduğu gibi Türkiye'de de çoğumuz bundan emindik. Gazetelerimizdeki başlıklardan da güç alarak "Mutlaka yeneceğiz" deyip duruyorduk...

Maç, 8 Ağustos günüydü. Güreşlerle ve Çin maçıyla ilgili yayınlarında kuru haber yetiştirmenin ötesine pek geçemeyen radyo idaresi, bu defa büyük bir gayret içine girmişti. O zamana kadarki açıklarını kapatmak ister gibiydi. Yugoslavya maçını Londra'dan naklen yayınlamak istiyordu.

7 Ağustos günü, radyonun bağlı olduğu Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden bir bildiri yayınlandı ve bütün gazetelerde de yer aldı. Metni ilginçti. Birinci cümlesi hayli uzundu. İlk bölümü, o zamana kadarki eksik yayınları için savunma niteliğindeydi, son bölümü de, bundan sonrası için bir müjde niteliğinde... Şöyleydi:

"Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden: Olimpiyat müsabakalarına iştirak eden Türk sporcularının faaliyetlerine dair halkımızın gösterdiği alakayı göz önünde tutan Basın Yayın Genel Müdürlüğü, bugüne kadar gerek kendi vasıtalarıyla gayret gösteren Anadolu Ajansı yoluyla derlediği olimpiyat haberlerini saati saatine radyoyla yaydıktan başka, BBC'yle (İngiliz radyosu) doğrudan doğruya temasa geçerek, bazı müsabakalarımızın aynen naklini temin etmiş bulunmaktadır."

VATAN

Londra Olimpiyatlarında

Türk - Yugoslav karşılaşması

maça tekaddüm eden günlerde

Türk futbolcuları

Türkiye - Yugoslavya milli futbol maç

Futbolcularımızın yarın öğleden sonra oynıyacakları bu mühim maçı da kazanacaklarını ümit ediyoruz

Bugünkü program

Çin Milli Takımı'nı 4-0 yenmemiz hepimize büyük moral vermişti. "Yugoslavları da yeneriz" inanışı iyice yaygınlaşmıştı.

Bunun arkasından da Türk-Yugoslav maçının naklen yayınlanması çalışmaları anlatılıyordu. Ama "Ne olur ne olmaz" diye, bunun "hava şartları"na bağlı olduğu da hatırlatılıyordu:

"... (Genel Müdürlüğümüz) bu cümleden olarak yarınki perşembe günü Türk-Yugoslav futbol maçını olimpiyat sahasından naklen yaymak imkânını aramış ve BBC'nin çok yakından alakasıyla bu gün yaptığı tecrübelerde büyük muvaffakiyet (başarı) kaydetmiştir.

Hava şartları bugünkü gibi müsait olduğu takdirde Perşembe günü saat Türkiye saatiyle 21'den itibaren, Londra'daki Türk-Yugoslav maçını bütün teferruatıyla olimpiyat sahasından naklen, radyonuzdan dinlemek mümkün olacaktır."

O gece 8 Ağustos 1948 Perşembe gecesi saat 21'de, radyosu olmayan herkes bir radyonun başındaydı. Biz de öyle...

Bugün o geceden müthiş bir parazit sesi hatırlıyorum... Bir de müthiş bir hayal kırıklığı duygusu...

Parazitlerin arasından şunları anlayabilmiştik:

Londra Olimpiyatlarında

Yugoslav Milli takımı ile dün yaptığımız maçı 3-1 kaybettik

Ama sonuç hayal kırıklığı oldu. Yenilmekle kalmadık... Kavga çıkarmanın sorumluluğu da bize kaldı.

Hakkımızda Beynelmilel Futbol Federasyonuna şikâyet etti

İSVEÇ futbolda birinci

Binicilik dün sona erdi

Bisiklet yarışı dün bitti

Hava çok yağmurluydu. Saha çamur içindeydi. İlk golü Yugoslavlar atmıştı. Sonra biz. Ama sonra Yugoslavlar bastırmaya başlamıştı. Maç, çok faullü devam ediyordu. Faul cezasını da daha çok bizim futbolcular alıyordu.

Bu bizimkilerin sinirlerini geriyordu. Sonra ikinci golü yedik ve gerginlik büsbütün arttı. Bizimkilerden ceza yiyenler oldu. Yenildik...

Bir de maçı anlatan spikere kızdığımızı hatırlıyorum.

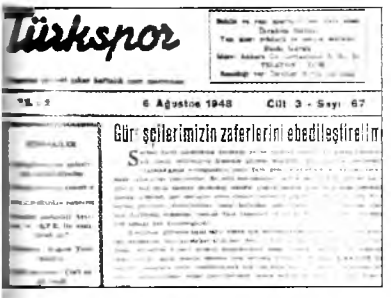
Niçin kızdığımızı, o günlerin gazetelerine yeniden bakarken gördüm. Spiker, bizim beraberlik golünü atıp skoru 1-1 yaptığımız sırada yanlış anons yapmıştı. Bizi 2-0 mağlupmuş gibi göstermişti. Bu yanılgısını sonradan düzeltmişti ama, maç anlatımı zaten genel olarak zayıftı veya dinleyenlere öyle geliyordu.

Gene o gazetelere bakarken hatırladım: Hakemin cezalandırdığı futbolcularımız Bülent'le Şükrü'ydü... Hakeme biraz şiddetle itiraz etmişlerdi. Hakem de onları oyun dışına çıkarmıştı. Maçı dokuz kişiyle devam etmek durumunda kalmıştık. Bir sürü tatsız olay daha olmuştu.

Böylece millî takımımız elenmişti. Futbolda umutlarımız sona ermişti.

Futbol gibi binicilikte de şansımız yaver gitmemişti. O zamanki süvari sınıfı subaylarından oluşan ekibimizin en usta binicisi Saim Polatkan, bir kaza geçirmiş, yarışmalara katılamamıştı. Öteki ler de önemli bir sonuç alamamıştı. Eskrim ve bisiklette de başarılı olamamıştık.

Ama bunlar aldığımız genel sonuca bakılınca, ayrıntı kalırdı:

Türkspor

6 Ağustos 1948 Cilt 3 - Sayı 67

Güreşçilerimizin zaferlerini ebedileştirelim

20

Arslan güreşçilerimiz bugün geliyorlar

Pazar günü büyük bir tören yapılacak

Berlin ihtilali için bir hal şekli bulunacağa benziyor

Dün fırınlarda yine ekmek yoktu

Güreşçilerimizi karşılama hazırlıkları... Bu hazırlıklar arasında onlara çeşitli ödüller verme gayretleri vardı. Fakat bunlar tartışmaya yol açıyordu.

59 ülke arasında 12'nci...

Serbest ve grekoromen güreşlerle "üç adım"da aldığımız madalyalar, bizi olimpiyata katılan 59 üye arasında hayli iyi bir duruma getirmişti.

59 ülke arasında madalya kazanan ülke sayısı 26'ydı. Öteki ülkelerden hiçbiri, bir tek bronz madalya bile alamamıştı. Biz o 26 ülke arasında 12'nci sıradaydık. Bu, az şey değildi.

Üstelik, takım olarak birinci olduğumuz alan "güreş"ti. Bizde "er meydanı" diye anılırdı. "Er"lerin (erkeklerin) pazı ve vücut gücüne dayanırdı. "Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu" dönemi başlamadan önceki savaşlar, ona göre kazanılır ve kaybedilirdi. "Türk gibi kuvvetli" sözü de, herhalde o dönemlerden kalmaydı. Olimpiyatlardaki zaferimizle, o söz yeniden canlanıyordu.

Onu canlandıranların başında da, Türk basını geliyordu. Hemen hemen her gazetede o söz hatırlatılıyordu.

Hürriyet, bu konuda da önceliği almış, "serbest"teki şampiyonluğumuzun hemen ertesi günü "Londra'daki hava"yı Türkiye'ye yansıtırken şunu yazmıştı:

> *"Türklerin serbest güreşte olimpiyat şampiyonluğunu kazanmaları, Londra'da büyük takdir ve hayranlık hissi uyandırdı. Böylelikle "Türk gibi kuvvetli" sözünün doğruluğunu cihana (dünyaya) karşı, güreşçilerimiz bir kere daha ispat etmiş oldular."*

Sporcularımızın ilk kafilesi dün geldi

Futbolcu, atlet, eskrimcilerle beraber B. T. U. Müdürü de Londradan döndü

Sporcular, Yeşilköyde aileleri tarafından karşılandılar. Hepsi de. Türk - Yugoslav maçındaki hâdiseden müteessir

Güreşçilerimiz için büyük bir istikbal programı hazırlandı

Filistin'de muharebe başladı

Güreşçilerimizi dışındaki sporcularımızı getiren uçak Yeşilköy'e sessiz sedasız indi. Tören, güreşçilerimiz gelince yapılacaktı.

Olimpiyatların sonu

Vatan başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın tezi farklıydı. Bu konuya ayırdığı başyazısında kazandığımız başarının, Türk'ün "kuvvet"inden çok "azmi"nin (kararlılığının) ve "aslan ruh"unun eseri olduğunu yazıyordu. Yoksa iş sadece "kuvvet"e kalsa, karşı taraf, o açıdan daha üstün sayılabilirdi. Yalman, bu tezini şöyle izah ediyordu:

> *"(Londra'daki zaferlerimiz) müsavi (eşit) silahlarla çarpışmış fertler (bireyler) arasındaki mücadeleler neticesinde elde edilmemiştir. Türk yavrularından her birinin karşısına çıkan yabancı sporcular, besleyici gıda bulan, muntazam bir hayat geçiren, sıhhî şartlar altında yaşayan, istikbaline huzur içinde bakan kimselerdir. Buna rağmen elimize geçen şampiyonluklar, daima bütün kuvvetlere karşı zafer kazanmaya alışmış bir azmin ve güzel ananeleri olan bir aslan ruhun temin ettiği (sağladığı) neticelerdir."*

Evet, Londra'daki başarılarımızın "neden"iyle ilgili görüşler uyuşmuyordu. O başarıları "kuvvet"le mi elde ettik, "azim"le mi, "ruh"la mı? *Hürriyet*'in yorumu farklı, *Vatan*'ınki farklıydı. Ama "sonuç" üzerinde tam bir görüş birliği vardı. Herkes belirtiyordu ki, bu çok büyük, çok önemli bir başarıydı.

Gerçi bunu ifade etmek için kullanılan kelimeler çeşitliydi. Kimi "muazzam" diyordu, kimi muhteşem (görkemli), kimi "şayanı iftihar" (gurur verici)... Ama hepsi aynı kapıya çıkıyordu.

Nasıl ödüllendirmeli?..

Peki, bu "çok büyük, çok önemli" sonuç nasıl değerlendirilecek?..

O konuda çeşitli öneriler birbirini izlemeye başladı.

Hürriyet gazetesi, şampiyonlara birer altın kol saati hediye edeceğini açıkladı. Ama bunun hemen arkasından, tüm "Türk milleti"ni görev çağırıyordu.

Birinci sayfadan "teklif ediyoruz" başlığı altında yayımladığı çağrı şöyleydi:

"Güreşçilerimiz amatördür. Onlara nakdî (parasal) mükâfat veremeyiz. Fakat kendilerine Türk milletinin yapabileceği birçok şeyler vardır.

Gazetemiz adına birer altın saat hediye etmeyi kararlaştırmıştık. Fakat bu nihayet kendi ölçüsünde bir iştir ve güreşçilerimizin büyük muvaffakiyetini karşılayacak çapta değildir.

Başta hükûmet, belediyeler, yarı resmî teşekküller olmak üzere, hususî müsesseselerle (özel kuruluşlarla) herkes bu işe karışmalı ve Türk gücünü tüm dünyaya tanıtan kahraman güreşçilerimizi, layık oldukları şekilde, onların istikballerini sağlayacak tarzda taltif etmeliyiz. Bu, millî bir vazife ve millî sporun daha ileri götürülmesi davasıdır. Milletimizin kendine şeref ve itibar kazandıranlara layık olduğu muameleyi yapacağından emin bulunuyoruz."

Çağrı ilginçti. Ama kendi içinde biraz çelişkiliydi. Olimpiyatlara katılacak sporcuların "amatör" olmaları esastı. Yani, sporu gönüllü olarak yapacaklar, ondan hiçbir şekilde para kazanmayacaklardı veya başka bir maddî çıkar elde etmeyeceklerdi.

Amatörlük o zamanlar çok katı kurallara bağlıydı. Gerçi bu kurallar bazı durumlarda, sporu teşvik etmek isteyen kamusal ve özel kuruluşlar tarafından "el altından" yapılan desteklerle aşılı-

yordu. Fakat bunun böyle gazete çağrılarıyla başlayan bir kampanya haline dönüşmesi sorun yaratabilirdi. Nitekim yaratacak...

Hürriyet'in çağrısına paralel çağrılar, başka yerlerden de geldi. Biri, *Türkspor* dergisiydi. Önerisini şu gerekçeyle açıkladı:

"Türkspor, sporcularımızın isimlerini ebedîleştirmek için çok daha güzel ve manevî bakımdan da efkârı umumiye (kamuoyu) ile bizzat güreşçilerimizi tatmin edecek bir mükâfat teklif etmektedir."

Önerdiği plan şuydu:

Posta idaresi, güreşçilerimizle ilgili pullar bastıracaktı. Bunların fiyatı eğer 15 kuruşsa, PTT idaresi bunun 5 kuruşunu sporcularımız için ayıracaktı. Böylece hem güreşçilerimizin zaferi "ebedileşmiş" olacak, hem de onları mükâfat (ödül) verilmiş" olacaktı.

İstanbul Valiliği'nin "plan"ı daha kestirmeydi. Basına yapılan açıklamadaki ifadeyle "aslan güreşçilerimizi birer ev sahibi yapmak üzere" teşebbüse geçti. Vilayet'te Belediye ve Emlak Kredi Bankası temsilcilerinin katılımıyla bir komite kuruldu. "Güreşçilere Yardım Komitesi" adını aldı. Komitenin ilk toplantısında Ziraat Bankası'nın da bu işe 30 000 lira tahsis ettiği açıklandı.

Ankara Belediyesi de, ayrı bir girişimde bulundu. O da güreşçilerimize ev vermek istiyordu. O haber de gazetelerimize "Aslanlarımıza Ankara'dan verilecek evler" başlığıyla yayımlandı.

Ancak bütün bu ihtiyatsızlıklara tuz biber ekecek ses, Meclis'ten çıktı. Bağımsız bir Denizli milletvekili vardı: Reşat Aydınlı... O zamana kadarki girişimleri yeterli bulmamıştı. Meclis'te sporcularımıza "devletçe" para ödenmesi için bir kanun teklifi verdi. Bunun gerekçesini de şöyle açıkladı:

"Artık bu hususun önemini ve şümulünü (kapsamını) kavramak, davayı hükûmet ve Meclis işi olarak ele almak lazımdır. Sporcularımıza büyük bir ikramiye verilmesi için kanun teklifi yapıyorum."

O sırada bazı kişiler ve dernekler de harekete geçmişlerdi. Onlar da bu işi "güreşçilerimize yardım" adı altında "eşya piyangosu" tertipleyerek götürüyorlardı. Bazıları da aynı gerekçeyle –piyango gibi zahmetlere de girmeden– doğrudan doğruya para toplamaya başlamışlardı. Bütün bunlar da şikâyetlere yol açtı.

Bu şikâyetler, Londra'daki olimpiyat kafilemize de yansıdı. Ka-

21

FRIGIDAIRE

Güreşçilerimiz dün yurda döndüler

Türk gücünü cihana tanıtan kahramanlar coşkun sevinç tezahürleri ile karşılandılar

Nev - York Rus Konsolosu hudut haricine çıkarılıyor

İdare heyeti başkanı hataları itiraf etti

Güreşçilerimiz programa göre havaalanında karşılanacaktı. Fakat beklenmedik bir şey oldu. Uçak, meydana iki saat önce indi. Çok kimse meydana yetişemedi. Kafileyi yollarda karşıladı.

başkanı Vildan Aşir Savaşır oradan Türkiye'ye bir telgraf çekerek, Anadolu Ajansı aracılığıyla bir açıklama yaptı. Şöyle dedi:

"İyi niyetli bazı gayretlerin yanı sıra güreşçilerimizin başarısını istismar eden (kendi çıkarı için kötüye kullanan) bazı cemiyet ve şahısların da ortaya çıktığı öğrenilmiştir. Şahsî menfaat temininе matuf bu faaliyete fırsat verilmemelidir."

Hükûmet de, aynı yolda bir uyarı yaptı ve güreşçilerimizle ilgi"teberru"ların ancak "Yardımsevenler Derneği" tarafından doğrudan doğruya toplanabileceğini bildirdi. Halkın bu konuda duyarlı olmasını istedi.

"Güreşçilerimize yardım" faaliyeti ve tartışmaları bu şekilde devam ederken, güreş kafilemizin dönüş günü belli oldu. İstanbul'a 20 Ağustos günü geleceklerdi.

Dönüş günü

Olimpiyat kafilemizden üç sporcu –futbolcu Bülent'le Şükrü ve güreşçi Ali– "cezalı" olarak üç gün önce gönderilmişlerdi. Milli takımımızın Çin'e ve Yugoslavya'ya karşı maçlarında oynayan Galatasaraylı Bülent'le Beşiktaşlı Şükrü'nün cezalarının nedeni,

Yugoslavya maçında olay çıkarmış olmalarıydı.

(Maçı izleyen Zeki Rıza Sporel'in *Vatan*'daki eleştirisine göre Bülent'le Şükrü "topa değil adama" gitmişler, "hakeme itiraz" etmişler, maçı meydan dövüşü haline sokmuşlardı.)

Güreşçi Ali de, bir karşılaşmaya katilabilecek durumdayken doktor muayenesine çıkarak minderden kaçmış olmakla suçlanıyordu.

Üçü birlikte bir uçağa bindirilmiş, İstanbul'a gönderilmişti. Uçaktan inerken gazetecilere kendilerine haksızlık yapıldığını söylemişlerdi. Ama basında bu söyledikleri fazla yankı bulmamıştı.

Onların gelişini, sporcularımızın ilk kafilesinin gelişi izledi. O kafilede, futbolcularımız, atletlerimiz ve eskrimcilerimiz vardı. Onları getiren uçak Yeşilköy'e geceyarısı indi.

Bir karşılama töreni düzenlenenmemişti. Gelenleri aileleri karşıladı. Karşılama töreni 20 Ağustos günü, güreşçilerimiz için yapılacaktı.

Herkesin dikkati 20 Ağustos gününe çevrilmişti. 20 Ağustos cumaya rastlıyordu. Güreşçilerimizi getiren uçağın Yeşilköy'e inişi öğleden sonra 16'da olacaktı. Gazetelerin o sabahki manşetleri bunu ilan ediyordu.

Vatan'ın manşeti şöyleydi:

> *"Arslan güreşçiler bugün geliyor. İstanbul halkının iştirakiyle olimpiyat kahramanları merasimle karşılanacak."*

Cumhuriyet, birinci sayfasında, Dr. Ali Rıza Uçar imzasını taşıyan uzun bir şiir yayımlamıştı. Başlığı "Hoş geldiniz"di. Şöyle başlıyordu:

> *"Destanların safihası (levhası) bunlar, göğüs değil*
> *Altın madalya onların göğsünde süs değil*
> *Minder değil savaştığınız yer, bütün cihan,*
> *Dünya çapında abidelerdir (anıtlardır) yuvarlanan."*

Şöyle de bitiyordu:

> *"Sizler ki gönlümüzde şeref tahtı kurdunuz*
> *Bayram sevinci gösteriyor ünlü yurdunuz*
> *Er meydanında baştacı ettiniz bizi*
> *Takdis eder (Kutsar) bütün vatan, ey yavrular sizi."*

Karşılama hazırlıkları da aynı coşkulu hava içindeydi. Güreşçiler alanda halk tarafından karşılanacaklar, şehrin yollarından otobüsle geçecekler, kaldırımlardaki halkı selamlayacaklardı. Ertesi gün de İnönü Stadı'nda büyük bir tören yapılacaktı.

İlk günkü programın başlangıcında bir talihsizlik oldu. Güreşçilerimizi getiren Sabena uçağı, zamanından iki saat önce geldi. Genellikle bunun tersi olurdu. Londra'yla İstanbul arasındaki mesafeyi dört yere uğrayarak on-on bir saatte alan uçakların gecikmesi ihtimali daha fazlaydı. Bu defa, herhalde rüzgâr şartları uygundu ki, pilot, yolcularını alana 16 yerine 14'te indirdi. Normal zamanda bunu gurur duyacağı bir başarı sayabilirdi. Ama, o gün, ortadaki hesaplar altüst oldu. Karşılamaya gelecek olanların büyük bir kısmı yetişemedi.

Bu, yollarda telafi edildi.

Ertesi günkü gazeteler, başlıklarında, yollardaki gösterilere yer ayırlık verdiler. *Hürriyet*'in başlığı şöyleydi:

"On binlerce İstanbullu tarafından Türk gücünü cihana gösteren büyük kahramanlar coşkun sevinç tezahürleri ile karşılandı."

Cumhuriyet'in başlığı da, alanda, uçağın gecikmesinden doğan üzüntüsünü belirtiyor, ama o da asıl, yollardaki durumu anlatıyordu:

"Dünya şampiyonlarını iftiharla karşıladık.

Uçağın vaktinden çok evvel gelişi İstanbulluları onları, orada alkışlamak zevkinden mahrum bıraktı.

Havameydanına erken gelenler, otomobil ve otobüsler, alaya yakın yolda katılanlar, yollarda ve meydanlarda toplananlar, aslanlarımızı kucaklayıp omuzlarda taşıyarak bütün yurdun duyduğu büyük sevince tercüman oldular."

Ertesi sabah İnönü Stadı'nda yapılan tören için stadın ortasına bir ring kurulmuştu. Stadın kapıları erken saatlerde açılmıştı. Tribünleri dolduran halk coşkuluydu.

Kafile başkanı Vildan Aşir Savaşır'ın konuşmasından sonra güreşçilerimiz madalya sırasına göre ringe çıkarılıp takdim edildiler ve şiddetle alkışlandılar.

Birçok kuruluş güreşçilerimize hediyeler verdi. O arada Kasaplar Cemiyeti tarafından kurbanlar kesildi, törenin sonunda da, tarih öğretmeni Tarık Ziya, güreşçilerimiz için yazdığı şiiri okudu. O şiir de şöyleydi:

"Şanlı Türk marşlarını şerefle dinlettiniz
Yaşa Türk alkışıyla gökleri inlettiniz
Şimdi ruhu mesrurdur (sevinçlidir) aziz Ata'nın bile
Kahramanlık tarihi sizinle geldi dile."

Ertesi günkü gazeteler, törenden sonraki gelişmeleri de haber verdiler. Buna göre, Kasaplar Cemiyeti'nin kestiği kurbanlar Haseki ve Eyüp aşocaklarına verilmişti. İstanbul'un –o zamanki– en ünlü birkaç lokantalarından biri olan Konya Lezzet Lokantası güreşçilerimizi öğle yemeğine davet etmişti.

Daha sonraki günlerde benzeri törenler ve davetler sürdü ve İzmir'de de yapıldı.

Güreşçilerimizi Ankara'da Cumhurbaşkanı İnönü de kabul etti. Güreşçilerimiz ve güreş, daha günlerce en güncel konu olmaya devam etti.

O arada güreşçilerimizle ilgili olarak, evlerden, hediyelerden, yardımlardan, "teberru"lardan söz edilmesi de devam etti. Gerçi bunların çoğu gerçekleşmedi ama, herkes hepsinin gerçekleştiğini sandı.

Bunun sonucu olarak da uluslararası spor kuruluşları, güreşçilerimizin amatörlüğünün zedelendiği iddialarıyla çalkalandı. "Bu sporcular spordan büyük paralar kazanıyorlar" denildi. Daha sonraki uluslararası karşılaşmalara –bir sonraki Helsinki Olimpiyatları dahil– katılmamız tehlikeye girdi. "Güreşteki başarı" konusundan sonra, bir süre de "güreşteki tehlike" konusu gündemde kaldı.

O tehlike sonradan atlatıldı atlatılmasına ama, o vakte kadar Türk spor yöneticilerinin başı çok ağrıdı.

12

CHP döneminin son başbakanı

Karl Marx nasıl okunur? - Babam yeniden milletvekili - Saka'nın istifası - İslam dini hocası Şemsettin Günaltay yeni hükûmeti kuruyor - Din derslerini başlatan "gençler hükûmeti" - Köy enstitülerine darbeler...

Karikatürlerde CHP'yi Genel Başkan Vekili Hilmi Uran temsil ediyordu (Cumhurbaşkanı İnönü partiler üstü sayılıyordu). Ramiz'in karikatüründe Uran, Başbakan Günaltay'ı kucağına alıp şöyle diyor: "Peh peh maşallah, göze gelmesin diye yavrucağıma nazarlık da taktım."

Dilekçemi zaten "lise 10"u bitirince vermiştim. "Lise son"da şubem "edebiyat" şubesi olacaktı.

"Edebiyat"ı seçmekteki amacım belliydi. Önceki kitapta anlatmıştım. Avukatlık, idarecilik, hariciyecilik gibi mesleklerden birine yönelmeyi düşünüyordum. Gazetecilik de aklımdaydı ama, onun henüz bir fakültesi veya yüksekokulu yoktu. Babam, gazeteciliği de seçsem, önce bir fakülteyi bitirmem gerektiğini hatırlatıyordu.

Peki, hangi fakülteyi?..

Buna "lise son"da okurken karar verecektim.

Okullar açılınca, biz lisede birlikte okuyup "edebiyat"a ayrılanlar, adı "Edebiyat B" olan sınıfımızı bulup yerleştik. Bize başka "lise 10"lardan veya nakil yoluyla başka liselerden katılanlar olmuştu. Ama "eski arkadaşlar" çoğunluktaydı.

"Edebiyat" artık sınıfımızın temel dersi olmuştu. Hocası gene Fevziye Abdullah Tansel'di. Derslerine gene severek giriyordum. Onun verdiği "kütüphane mümessilliği" görevime de devam ediyordum.

Başka her şey, alıştığım gibiydi. Hiçbir sorunum yoktu.

Asıl ilgi alanıma gelince... Bu, daha önce belirttiğim gibi, "solculuk"tu... O zamanın "sol"la ilgili yayın bulma imkânlarını zorlayarak, ne bulursam okuyordum.

Bulduklarımdan bir kısmı 1930'larda yayımlanmış eski kitaplardı. Bazısı babamın kütüphanesinde vardı. Olmayanlar için de kütüphane mümessilliğim işe yarıyordu. Kitap meraklısı arkadaşlarla bir kitap ahşverişi sistemi kurmuştuk. Hangi eski kitaba nasıl ulaşabileceğimi biliyordum.

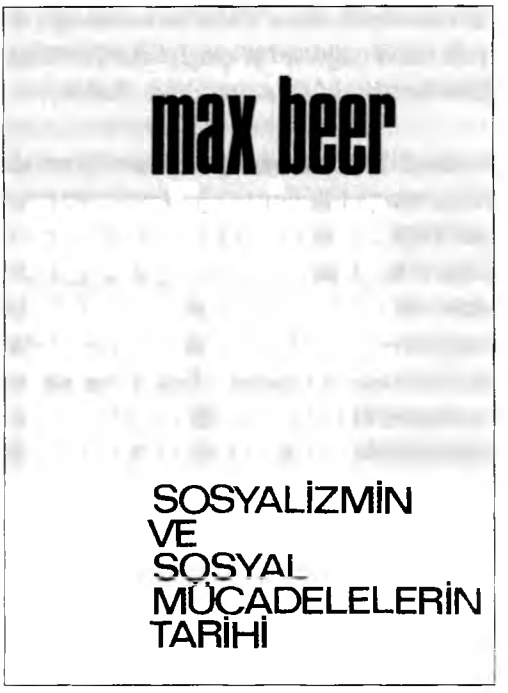
Burada o dönemde bulup okuyabildiğim ilginç kitaplardan birine değineyim.

Bu, 1941 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından devletin matbaasında basılmış bir eserdi. Adı *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelenin Umumî Tarihi*'ydi. Yazarı Max Beer'di. Çevireni Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü'nden Zühtü Uray'dı. Çevirinin önsözünü yazan da eski Adalet bakanı Mahmut Esat Bozkurt'tu.

Dünyadaki sosyal mücadeleleri ilk çağdan başlayıp 1920'lere kadar anlatıyordu. Tabiî, XIX. yüzyıl ihtilalleri ve 1917 İhtilali dahil...

Yazarın anlatımı objektifti... Ama sempatisinin komünizmden yana olduğu belliydi.

Kitabın önsözünü yazan CHP'li eski bakan Mahmut Esat Bozkurt da komünizmi "sosyal mücadelelerin" bugünkü "tekâmül merhalesi" (gelişme aşaması) olarak niteliyordu. Kemalizmin komünistlikten farklı olmakla birlikte, "devlet sosyalizm"ini ilke edindiğini, bu açıdan kitapta yazılanların "kısmen de olsa Türk devlet prensiplerinin sebeplerini ve edebiyatını teşkil ettiği"ni yazıyordu.

Max Beer'in kitabının on yıllar sonraki bir baskısı... 1941'deki ilk baskısı devlet tarafından yapılmıştı. Adında bir de "umumî" sözü vardı: *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelenin Umumî Tarihi.*

Bozkurt'a göre, komünizm adına ortaya çıkanların bir kısmıyla mücadele etmek gerekebilirdi. Ama bu, o "mesele hakkında bir fikir sahibi olmakla mümkün"dü. Bunu şöyle ifade ediyordu:

"Fikrin en tehlikelisi, gizli kalanıdır. Herhangi bir fikri açıkça ortaya koymak ve kritiklerini yapmak, (o fikir) eğer muzır ise onu önleyecek çarelerin başında gelir.

Bir fikri yenmek için alınacak tedbir işkence değildir. Fikirler işkence ile imha edilemezler (yok edilemezler). İmha için tek çare herhangi bir fikrin karşısına daha kuvvetli fikirlerle çıkmaktır.

Maarif Vekâleti'nin Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelenin Umumi Tarihi*'ni dilimize çevirmesi, bu hakikatleri bildiğinin en açık belgesidir."*

Mahmut Esat Bozkurt'un övdüğü Millî Eğitim Bakanlığı, kitabın basıldığı 1941 yılında Hasan Âli Yücel'in yönetimindeydi. Komünistler o zaman da takip altındaydı. Nâzım Hikmet hapisteydi. Eserleri basılamıyor, yayımlanmıyordu... Daha birçok yazar ve eser de aynı durumdaydı. Ama Yücel'in bakanlığı, devletin genel tutumundan çok daha çağdaş bir çizgiyi sürdürebiliyordu.

1948'de, demokratik hayata geçildiği halde, o çizgi tarihe karışmıştı.

Bununla beraber, 1941'de basılan o eser, gene de bulunabiliyordu. Ben bulup okuyabilmiştim ve merak ettiğim konuda çok yararlı bir genel bilgi edinebilmiştim.

Çok sonraları, o kitabın, ciltli ve büyük boydaki Millî Eğitim Bakanlığı baskısı değil ama, on yıllar sonra özel bir yayınevince (Kitaş) basılmış (tarihi belli değil) karton kapaklı bir baskısı elime geçti. Başka baskıları da varmış. Belli ki, daha sonraki kuşaklardan da, sosyalizmi, komünizmi öğrenmek isteyenler arasında o kitaptan benim gibi faydalananların sayısı az değildi.

Okulda hem bu gibi kitapların meraklısı, hem de "sol"u konuşabileceğim arkadaşlarım vardı. Çoğu, başka sınıflardan veya şubelerdendi. Sonraların başarılı yayıncısı Baki Kurtuluş onlardandı. Bir de çoktandır izini kaybettiğim Kaya İrez'i hatırlıyorum. Onlarla da sohbet ediyordum.

Böylece, genellikle "sol" ve özellikle komünizm hakkında, pek sistematik olmasa da, bir şeyler öğrenmiştim. Artık, belirli isimlerin, sözlerin, tarihlerin ne anlama geldiğini biliyordum.

Marx, Engels, Lenin... Tarihî materyalizm... Komünist mani-

festosu... "Zincirlerinizden başka kaybedecek bir şeyiniz yok..." 1848... 1905... 1917... Kapitalizme karşı proletarya dayanışması... Sınıf mücadelesi... İşçi sınıfı diktatörlüğü...

Bunları, ana hatlarıyla öğrenmiştim... Ama bir de Marksizmin temel kitabı vardı: *Das Kapital*...

Bana, onu okumak her solcunun görevi gibi gelirdi. Nâzım Hikmet de bir "öğretici şiir"inde buna değinmişti. Şöyle:

"Şairim, şiirden anlarım,
En sevdiğim gazel
'Anti Dühring'idir Engels'in
Fakat asıl şaheserime başlamak için
Hafız-ı Kapital olmayı bekliyorum."

Das Kapital'in Türkçesi

Engels'in şiirde adı geçen "Anti Dühring"ini bilmiyordum. Öğrendim, Dühring materyalist bir Alman filozofuymuş. Engels onun materyalizmini ilkel buluyormuş. Enine boyuna eleştirmiş... Nâzım Hikmet de onu "gazel" gibi güzel bulmuş... Bunu pek anlamadım ama, üzerinde durmadım.

Beni asıl ilgilendiren, Nâzım Hikmet'in "Hafız-ı Kapital olma" fikriydi. Bunda, tabiî, şairsel bir mübalağa vardı. Hafız-ı Kapital olmak... Yani Karl Marx'm cilt cilt eserinin tümünü tekrar tekrar okuyup ezberlemek... Bu, kimsenin başarabileceği bir iş değildi. Nâzım Hikmet'in kastı da, herhalde o değildi. Ama, belli ki, *Das Kapital*'i okumayı, kendisi için de, komünizmi öğrenmek isteyenler için de şart sayıyordu.

Ben de, o şartı yerine getirmek istiyordum.

Türkçe yayınlar arasında bunun yolu tekti. Dilimizde, *Das Kapital*'in sadece bir özetinin çevirisi vardı. O da 1930'ların başlarında yayımlanmıştı. Piyasada bulunmuyordu. Ama ben bunu bir eski kitapçıda buldum.

Çevireni Haydar Rifat'tı. Kitabın adı *Das Kapital*'in Türkçesi'ydi: *Sermaye*'ydi. Özeti yapan, yabancı bir yazardı. Onun adına dikkat etmemiştim. Ama çevirmen Haydar Rifat ünlüydü. Mesleği avukatlıktı. Sevdiği iş, çeviri yapmaktı. Birçok kitap çevirmişti.

Okumaya başlayınca pek bir şey anlamadım. Sayfaları da fazla değildi. Fakat on-on beş sayfasından sonrasını okuyamadım.

Niçin?.. Anlama yeteneğim mi azdı, sabrım mı azdı?..

Bu kitabı yazarken, buna bir tanı koyabilmek için, o kitabı yeniden aradım. Bende, tabiî, artık yoktu. Millî Kütüphane'de bulundum. Önce kapağına baktım.

Bunu burada biraz anlatayım:

1933'te basılmış bir kitap bu... "Tefeyyüz Kitaphanesi" yayını... Fiyatı 25 kuruş. Üstünde, çevireni Haydar Rifat'ın adı daha büyük yazılmış. Yazarı da küçük harflerle "G. Dövil" diye tanıtılıyor. Genç sayfalarını karıştırıp okumaya çalıştım. 1948'den 2003'e kadar hayli vakit geçmişti. Ve ben elli beş yıl içinde artık Marx'ı ve *Kapital*'i gereğinden de fazla öğrenmiş biriydim ama, o çevirinin içinden çıkmakta gene zorluk çektim. Zorluk, sadece deyimlerinin eski olmasından değil, cümlelerinin karmaşıklığından da geliyordu.

Bir örnek:

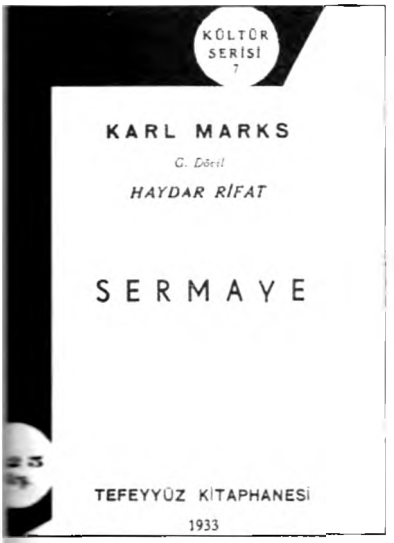
> *"O (şey), onu yapan veya yetiştiren tarafından başkalarının arzularını tatyip (karşılama), ihtiyaçlarını bertaraf etmeye (ortadan kaldırmaya) tahsis olunduğundan yapan veya yetiştiren onu kime faydalı olacaksa, yahut onu kim kullanmak istiyorsa, ona ondan aldığı diğer bir madde mukabilinde (karşılığında) verir ve bu muamelenin vücut bulmasıyla o artık eşya olmuştur..."*

Gelin de anlayın... Hele, 1948-1949 ders yılında, genel ekonomi konusunda da henüz bir şey öğrenmemiş bir "lise son sınıf" öğrencisi olarak, ne denilmek istendiğini keşfedin...

Anlaşılıyor ki, Haydar Rifat Bey de, onu çevirmekte (hatta yer yer anlamakta da) hayli zorlanmış. Bunu yazdığı önsözde, kendi de itiraf ediyor. O önsözün başlangıcını –imlasına dokunmadan– aktaralım:

> *"Çok derin düşüncelerden olup içtimai (sosyal) ve siyasi hayatta dünyada en büyük zelzeleyi yapmış bulunan Karl Marks'ın mezhebine (doktrinine) dair hukuk fakültesinde, mulkiyede, yüksek ticaret mektebinde, Ankara'daki hukuk mektebinde verilen küçük malumattan (bilgilerden), bir de Cavit Bey'in ve dahiliye vekili Şükrü Kaya Bey'in umumi bahisler arasındaki beş on sayfalık tercümelerinden başka biz de bir şeyler yoktur."*

Haydar Rifat, bunun büyük bir eksiklik olduğunu, başka ülkelerde bu konuda yazılmış eserlerin kütüphaneler doldurduğunu belirtiyor. Kendi çevirisinin bu konudaki bir deneme olduğunu, bunu yaparken büyük güçlüklerle karşılaştığını, açık yürekle anlatıyor:

KÜLTÜR SERİSİ 7

KARL MARKS

G. Dövil

HAYDAR RİFAT

SERMAYE

TEFEYYÜZ KİTAPHANESİ

1933

dim. Lüzum gördükleri takdirde musip fikir ve mütalealarından istifade ederiz:

1. — Ağa oğlu Ahmet Bey, Tarihçi, müderris
2. — Akif Bey, iktisadiyatcı
3. — Ayni zade Tahsin Bey, iktisadiyatçı, müderris
4. — İbrahim Fazıl Bey, „ müderris
5. — İsmail Hüsrev Bey, „ kadrocu
6. — Hamdi Bey, iktisadiyatçı, limancı
7. — Hilmi Ziya Bey, içtimaiyatçı, müderris
8. — Şekip Bey, ruhiyatçı „
9. — Şevket Süreyya Bey, iktisadiyatçı, kadrocu
10. — Mithat Ricai Bey, Almanyadan makine doktoru, mühendis
11. — Muhlis Ethem Bey, Almanyadan iktisat doktoru
12. — Münir Bey, iktisadiyatçı, müderris
13. — Nizameddin Âli Bey, „ müderris
14. — Vedat Nedim Bey, iktisat doktoru, kadrocu
15. — Vehbi Bey, ticaret odası umumi kâtibi, iktisadiyatçı.

Ben kendi hesabıma dikkatli olmak, yorulmamak, tahammül göstermek hususlarında kusur etmemiye çalıştım. Bazı okuyucularıma, tetebbu erbabına yar olabilmiş bulunursam elverir.

Haydar Rifat

Teşvikiye Hani 21 - 6 - 933

Das Kapital'in bir özetinin Türkiye'deki ilk çevirisi... Kapağı ve önsözünün son sayfası... Haydar Rifat, yaptığı çeviriyi gözden geçirmeleri için, formalar halinde on beş uzmana göndermiş. Onların listesini de açıklıyor.

"Ben şu boş günlerimde bir tecrübeye girdim ve 14 ciltlik 'Sermaye'nin Gabriel dövil tarafından toplanmış sadık bir hülasasını (özetini) tercüme ve neşir ediyorum (yayımlıyorum)...

Bu küçük tercümeyi yaparken epey zahmetlere girdim. Yeni, yahut bizce yeni fikirlere yeni kelimeler bulmak lazımdı; dert yalnız dilimizin yeni gidişine göre Turkçe karşılık bulmaya dair tabii bir endişeden değil, herhangi bir karşılık bulmaktaki güçlükten geliyordu."

Kendi deyimiyle "bu dikenli, sarp, çorak vadide" yapabileceği yanlışlıkların sonradan düzeltilebilmesi için, Haydar Rifat'ın bulduğu yol şu: Diyor ki:

"Kitabın her basılan formasından birer tanesini basılır basılmaz bizde bu şubede (alanda) okumuş, düşünmüş, yazmış, bazen de okutmuş olmakla maruf (tanınmış) zevattan isimleri aşağıya yazılmış olanlara gönderdim. Lüzum gördükleri takdirde musip (isabetli) fikir ve mütalealarından istifade ederiz (görüşlerinden faydalanırız)."

Haydar Rifat'ın kitap formalarını gönderdiği isimlerin listesi, Soyadı Kanunu'ndan önce Ağaoğlu Ahmet Bey diye anılan tarih

hocası Ahmet Ağaoğlu'yla başlıyor, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör gibi kadroculari da içeren on beş ismi buluyor. (Tam liste fotokopide.)

Onlar ve on beş kişilik listedeki diğerleri, kitabın formalarını okuyacaklar ve Haydar Rifat Bey'in çevirisinin nerelerinin doğru, nerelerinin yanlış olduğunu ona bildirecekler... Tabiî, kendilerine verilen bu "fahrî" görevi kabul ederlerse...

Acaba kabul ettiler mi? Veya kaçı kabul etti ve Haydar Rifat'ın isteğini ne ölçüde yerine getirdi? Bilmiyorum. Ama şu belliydi:

1948 yılında Türkiye'de, Marksizmi temel kitaplarından veya doğru dürüst özetlerinden doğrudan doğruya okuyarak öğrenmeye imkân verecek hiçbir ciddi –Türkçe– kaynak yoktu.

Bu şikâyetimi babama da açmıştım.

Babam o zamanların en demokrat insanlarından biriydi. Marksizmi öğrenme merakıma itirazı yoktu. Hatta vakti olursa o konuda benimle konuşurdu da... Anlamadığım şeyleri anlamama yardımcı olurdu.

Kendisi Atatürk-İnönü çizgisinde bir "çağdaşlaşmacı" olarak herhangi bir "izm"in yandaşı değildi. Ama dış dünyayı da tanıyan bir eğitimciydi. Tüm "izm"leri bilirdi. Onları –zaaflarını ortaya koyarak– eleştirmeyi de bilirdi. Bir yandan, öğrenmek istediğim her şeyi öğrenmemin önünü açardı. Bir yandan da beni, her öğrendiğimi "kalıp" gibi kabullenip benimsemekten korumak isterdi. Derdi ki:

" Marx'ı öğreneceksen, Stuart Mill'i de öğren, Adam Smith'i de öğren"

Bu tavsiyesine şunu da eklemeyi ihmal etmezdi:

"Her şeyi öğren ama, hepsini aklının süzgecinden geçir."

Babamın *Das Kapital* konusunda yapabileceği bir şey yoktu. Haydar Rifat'ın çevirisini daha yayımlandığı zaman görmüştü. İçeriğini biliyordu.

"Oğlum" dedi, "bundan bir şey anlayamazsın. Anlaman için iktisat bilmen lazım. İktisadı da üniversitede öğrenebilirsin... Ayrıca, iktisat da öğrensen, bu kitapla bir yere varamazsın. Böyle eserleri Türkçe'ye çevirmek zordur. İlla okuyacağım diyorsan, ilkde aslından okumaya çalışırsın..."

Bu tavsiyeye karşı söylenecek bir şey yoktu. Zaten bunun alternatifi de yoktu. İktisat öğrenmeden iktisadî bir sistemi anlamanın mümkün olmadığı, Haydar Rifat'ın kendi önsözündeki itirafından da belliydi.

Şu anlaşılıyordu: Türkiye'de genel olarak solculuğa, özel olarak Marksizme eğilimli olanların büyük çoğunluğunun durumu farklı değildi. O yola "bilimsel" bir öğrenim sonucunda değil, daha doğal, daha basit nedenlerle girmişlerdi...

Toplumdaki adaletsizlik, eşitsizlik manzaralarını görmüşlerdi. Bunların düzelmesi gereğine inanmışlardı.

Onlardan tanıdıklarım, zaman içinde artacaktı: Çoğu sanatçıydı veya sanatçı yapılıydı. İlgi alanlarında, Marx'tan, Engels'ten, Lenin'den çok, Nâzım Hikmet'in şiirleri vardı. Yani, katı birer militan olmaktan çok, romantik insanlardı bizim solcularımız, Marksistlerimiz...

Ankara'nın değişen vitrini

Toplumdaki adaletsizlik ve eşitsizlik manzaralarının asıl etkileyici örnekleri, daha çok İstanbul'da görülürdü. Oradaki zengin-fakir farklılıkları, siyahla beyaz gibi göze çarpardı. Fakat bunlar artık Ankara'da da ortaya çıkmaya başlamıştı.

Daha önce yasaklanmış olan "Ankara'ya göç", demokrasi havası içinde artık engellenemez hale gelmişti. Şehrin Ulus bölgesinin en işlek köşelerinde yer yer dilenciler bile görülüyordu.

"Bile" diyorum. Çünkü Ankara'nın merkezî yerlerinde dilencilerin dolaşması, uzun yıllar boyunca imkânsızdı.

Buna teşebbüs edenler olursa derhal yakalanır, şehir dışına çıkarılırdı. Ankara'yı, yeni devletin yeni "vitrin"i olarak her türlü olumsuz görüntüden korumak, rahmetli Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın hiç ihmal etmediği görevlerinden biriydi. Fakat artık, onun ölümünden sonra ve demokrasi rüzgârlarıyla birlikte, Anadolu'nun öteki yerlerindeki gerçekler de başkente gelip "vitrin"deki yerlerini almaya başlamıştı.

Aynı zamanda "gecekondu"laşma hareketleri de başlamıştı.

Bütün bunlar, başkenti solculuk duygu ve düşüncelerinin gelişmesine daha müsait bir hale getiriyordu.

Babamla konuşurken, bu konuyu açardım. Gördüğüm şeyler üzerinde fikir yürütmek daha kolayıma gelirdi:

"Köşe başında dilenen o çocuğun ne günahı var? Ben sizin ço-

cuğunuz olarak doğmuşum. Çok şükür bir sıkıntım olmadı. Ç... dum. Liseyi bitiriyorum. O, ilkokula bile gidebilecek mi, belli ... ğil... Niçin?.. Fakir bir adamın çocuğu olarak doğmuş da, ... için... Bu, hakka adalete sığar mı?.."

Söyledikçe coşardım. Sanki bunun sorumlusu babammış gi... cevabını ondan beklerdim.

Babam sakin adamdı. Sesini yükseltmeden:

"Haklısın" derdi... *"Hakka adalete sığmaz. Hele çocukların ... ma hakkından mahrum kalmaları asla kabul edilemez... Ama bu ... nu birdenbire düzeltmek kolay değil..."*

Böyle bir giriş yapardı. Cumhuriyet'ten beri eğitim alanında ya... pılanları anlatırdı. Yapılamayıp yapılması gerekenlere geçer... Onları da anlatırdı.

Ben sözü sosyalizmin daha radikal metotlarına getirirdim. ... Köy Enstitüleri çizgisini savunurdu...

Özetle: Babam beni büyük adam yerine koyardı. Ben de ken... mi büyük adam sayardım. Tartışırdık.

Bu tartışmalardan, tabiî, çok memnun olurdum. Ama babam... vakti azdı. Müfettişlik görevi sırasında zaten çoğu zaman Anka... ra'da değildi. Benim okul zamanım başlarken Ankara'ya dönmüş... tü ama, bu defa önünde başka bir konu vardı.

Yeniden milletvekilliği

O yıl bazı illerde boşalan milletvekillikleri için ara seçim yapı... lacaktı. Bolu da o illerden biriydi. Babamın eski seçim çevresi... den yeniden aday olması söz konusuydu.

Bolu'dan bizim eve heyetler geliyordu. Partinin merkez yöne... minin de bunu desteklediği anlaşılıyordu. Babamın aday seçilme... si, eve gelenlerin yorumuyla, "1946'da uğradığı haksızlığın gide... rilmesi" olacaktı.

Bu gelişme, "Marksizm"le meşgul olma merakımı bir süre ger... plana itti. Babamın adaylığıyla ilgili konular, daha somut, daha... heyecan vericiydi.

Eve yapılan "siyasî" ziyaretlerde artık, ben de bulunuyordum... "1946'daki haksızlık" yorumuna da içten içe katılıyordum.

Babam bana göre de, Meclis'te bulunduğu sürece hem Anka... ra'da hem seçim çevresinde en çok çalışan milletvekillerinden bi...

Babam yeniden Bolu milletvekili oldu.
Meclis'ten aldığı kimliği de yenilendi.

[illegible]di. 1946 seçimlerindeki ayrılışından sonra üstlendiği parti müfettişliğini de aynı gayretle yürütmüştü. Yeniden seçilmesi elbette [illegible]ğru olurdu.

Görüşüm buydu ama, tabiî, bunu hiç açıklamıyordum. İnsanın [illegible]babasını övmesinin kendini övmek kadar ayıp kaçacağı, küçüklü[illegible]nden beri bellediğim "terbiye" kurallarından biriydi.

Babamın yeniden seçilmesi için geçilmesi gereken aşamalar, [illegible]k seçildiği –tek partili– 1943 seçimine göre daha da artmıştı. [illegible]43'te parti listesine giren adaylar, ikinci seçmenlerin önünde [illegible]ndi aralarında yarışırlardı. Artık, parti listelerine girme yarışı[illegible]nın arkasından, tüm seçmenlerin katıldığı seçimde partiler ara[illegible]sı yarış da yapılacaktı. Babam CHP adayı olabilirdi ama, bu, mil[illegible]letvekili seçilmesine yetmezdi. Seçimi CHP yerine DP kazanabi[illegible]rdi.

O ihtimal, bir süre sonra ortadan kalktı. Çünkü Demokrat Par[illegible]i seçime katılmama kararını kesinleştirdi.

O vakte kadar, iktidarla muhalefet arasındaki seçim koşullarıy[illegible]la ilgili sorunların bir çözüme bağlanacağı umuluyordu.

Demokrat Parti, seçim kanununun, baskıları ve hileleri önleye[illegible]cek şekilde değiştirilmesini istiyordu. Bu yapılmadığı sürece, se[illegible]çimlere katılmama kararını sürdürecekti.

Hasan Saka hükûmeti bu talepleri uzlaşmacı bir tutumla ele almış ve bir kanun tasarısı hazırlamıştı. "Gizli oy-açık sayım" ilkesi başta olmak üzere, DP'nin isteklerinden bir kısmının gereğini yerine getirecekti.

Bu, CHP-DP ilişkilerinin normalleşeceği umudunu getirdi ama DP bu tasarıyı yeterli görmedi. Özellikle seçimlere "yargı güvencesi" getirilmesinde ısrar etti.

Tasarı Meclis'e geldi, bir uzlaşma noktası bulunamayınca, ilk hazırlandığı şekilde yasalaştı.

Bu, gene de önemli bir aşamaydı. Fakat DP'yi tatmin etmedi. Parti yönetimi, "Seçimlere girmeyeceğiz" kararını yineledi.

Böylece, 16 ilde yapılacak olan ara seçimde CHP adayları karşısındaki DP rekabeti ortadan kalktı.

Babam da, CHP adaylığına büyük bir destekle seçildikten sonra, sadece bağımsız adayların rekabeti karşısında kaldı. Seçimi güçlük çekmeden kazandı.

Bu, annemi, babamı sık ve uzun süreli teftiş gezileri için uzaklara yolcu etmekten kurtarmıştı. Ama daha önemli olan şuydu:

Ailece hepimiz –düşünüp de başkalarının yanında ifade edemediğimiz– "haksızlığın giderilmesi"ni görmekten memnunduk.

CHP'de din eğitimi isteği

Babamın yeniden girdiği Meclis'te iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler dalgalı bir gidiş gösteriyordu.

Yeni kurulan Millet Partisi, iktidara karşı politikalarını daha da sertleştirmişti. Partinin militanları arasında dinî öğelere dayanarak siyaset yapanlar da artıyordu.

Millet Partisi'nin tutumu Demokrat Parti'yi de etkiliyordu. Genç Celal Bayar'ın laiklik açısından belirli bir dikkat içinde bulunduğu görülüyordu. Ama parti kadrolarından dinî konuları öne çıkaranlar eksik olmuyordu.

Bu gidişten CHP de nasibini alıyordu. Laiklik açısından en duyarlı parti, elbette, oydu. O alandaki devrimler kendi eseriydi. Ama parti içinde, demokrasiye geçişle birlikte başlayıp gelişen yeni bir akım vardı. Özeti şuydu:

"Muhalefettekiler bizim 'dinsiz' olduğumuzu söylüyorlar. Hatta bize 'din düşmanı' diyorlar. Bu suçlamalardan kendimizi kurtarmalıyız. Bizim en az onlar kadar dine saygılı olduğumuzu göstermeliyiz."

Bunun çaresi olarak da, okullara yeniden din dersleri konulmasını, imam-hatip yetiştirecek kurslar açılmasını, bir ilahiyat fakültesi kurulmasını istiyorlardı.

Bu istekler, CHP'nin 1947 kurultayında dile getirilmişti. İllerden gelen bir kısım delegeler bunun artık bir zorunluluk olduğunu söylemişlerdi. Ama bunu söyleyenler sadece onlar değildi. CHP'nin milletvekilleri kadrolarında da bu istekleri savunanlar artıyordu.

Geçen kitapta anlatmıştım:

Benim öğretim dönemimdeki okullarda din dersleri yoktu. Öğretmenin verdiği genel bilgiler dışında, dinin gerekleri, her ailenin kendi içinde öğretilirdi.

İmam-hatip okulu diye bir şey de yoktu. İlahiyat fakültesi, 1900'a kadar varken, öğrenci yokluğu gerekçesiyle kapatılmıştı. O vakitten beri açılmamıştı.

Atatürk döneminde olduğu gibi İnönü döneminde de hükûmetler bu konuda çok hassastı. Din işlerinin vatandaşların özel yaşamlarıyla ilgili oluşunu, rejimin en temel ilkelerinden biri sayarlardı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışma alanı dışında, din işlerinin devlet işi haline getirilmesinden, devletin o alanda yükümlülükler üstlenmesinden sakınırlardı. Bu tutumda yapılabilecek en ufak bir değişikliğin laiklik ilkesini sarsacağına ve o sarsıntının artık durdurulamayacağına inanırlardı.

Tabiî, şunu da hatırlamalı:

Bu durum, DP'nin genel başkanı Celal Bayar'ın bakanlık ve başbakanlık, MP'nin genel başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay başkanlığı yaptığı, DP'nin ve MP'nin yöneticilerinden çoğunun CHP milletvekili olduğu dönemlerde de böyleydi. Hepsi laiklik konusunda aynı derecede hassastı.

O uygulamaların değişmesini o zamanlar hiçbiri istememişti. Ama şimdi iki muhalefet partisinin de sözcülerinin söyleminde, o günlerin uygulamaları ağır şekilde eleştiriliyordu. CHP, vatandaşların din bilgilerini eksik bırakmakla suçlanıyordu.

Suçlayan suçlayana...

1947 kurultayında baş gösteren "yeni akım"ın CHP'li temsilcileri de, kendi kendilerini suçluyorlardı. Muhalefet partilerinin suçlama kampanyasının etkisi altında "Evet, bu durum yanlıştır. Değişmelidir" diyorlardı.

Din öğretimini ailelere bırakmanın yeterli olmadığını, bazı aile-

ler bu görevi yerine getirebilse bile bazılarının bunun yapamayacağını söylüyorlardı. İmam-hatip ve ilahiyat öğretimi taleplerinin gerekçesi olarak da "Camilerde bilgili imam yok. Din adamı kültürlüsünü yetiştirmeliyiz" diyorlardı.

Bu isteklerin Meclis'teki öncülüğünü CHP'nin iki milletvekili yapıyordu. Kurultayda da konuşmuşlar, görüşlerini etraflı olarak açıklamışlardı.

Biri, bazılarının "büyük hatip" dediği, Türk ocaklarının eski başkanı ve eski Bükreş büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'di. Öteki, Millî Mücadele'nin "sivil paşa"sı diye anılan Sinop hanı Milletvekili Sinan Tekelioğlu'ydu. (İkisi de daha sonra CHP'den istifa edeceklerdi. 1950 seçimlerine DP listesinden girip yeniden milletvekili seçileceklerdi.)

Tanrıöver ve Tekelioğlu, tezlerini ülkede dinî duyguların zayıflatıldığını, dinî hizmetlerin görülemediğini vurgulayarak savunuyorlardı.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre din, "komünizme karşı mücadele"nin "en birleştirici" unsuruydu. Din öğretimi bu açıdan da gerekliydi.

Sinan Tekelioğlu ise, din öğretimini, kumara, içkiye karşı mücadelenin de gereği olarak görüyordu. Önce bir saptama yapıyordu:

> *"Bugün memleketimizde kumar almış yürümüş, içki almış yürümüş, ahlak tamamen tefessüh etmiştir (yozlaşıp bozulmuştur)..."*

Sonra, bu durumun düzeltilmesi için, Diyanet İşleri'ne görev verilmesini istiyordu. Diyordu ki:

> *"Diyanet İşleri, Vakıflar İdaresi'nin paralarıyla mektep açsın, bize asrî ve medenî hoca yetiştirsin, bize ölü gömücü yetiştirsin, bize telkin verecek imam yetiştirsin..."*

CHP'li milletvekilleri arasında bu taleplerin sonucunu tehlikeli görenler çoktu. Fakat iki nedenle seslerini fazla çıkaramıyorlardı:

1- Muhalefet saflarından gelen "dinsizlik" suçlamasının baskısını seçim çevrelerinde de yaşıyorlardı. Yerel rakipleri karşısında kişisel olarak yıpranmak istemiyorlardı. Yerel partilerde bu konu sadece bir iktidar-muhalefet meselesi olmakla kalmamıştı. CHP'liler arasında da artık "kim daha dindardır, kim değildir"

karşılaştırmaları yapılmaya başlamıştı. "Daha dindar" görünmek "in"di. Görünmemek "out"tu.

2- Din dersleri ve imam eğitimi konusunda İsmet Paşa'nın bir "orta yol" aradığı söylentileri vardı. O arayışın sonucunu bekliyorlardı.

Ama CHP'de bir milletvekili vardı ki, bu taleplere kesin olarak karşı çıkmayı görev edinmişti.

Bu, Meclis'e ilk defa 1943 seçiminde babamla birlikte giren ünlü şair milletvekili Behçet Kemal Çağlar'dı. Kurultayda "Dinin komünizme karşı birleştirici" olarak kullanılmasını isteyen Hamdullah Suphi Tanrıöver'e sormuştu:

"Din birleştiricidir diyen Sayın Tanrıöver unutuyor mu ki, Hitler de İsa'nın Allahı'na dua ediyordu, (İngiliz Kralı) Jorj da... Tebaları (vatandaşları) birbirlerini yediler. Aynı dindendiler...

(Birinci Cihan Harbi'nde) ... Hilafeti de, dini de koruyan Türk ordularının arkasından kancıkça silah çekenler (Türklerle) aynı dinden değil miydiler?.. Aynı hilafete tâbi değil miydiler?"

Çağlar, halkın din ihtiyaçlarının karşılanmasının normal yollarının zaten yerleşmiş olduğunu, din ve millet uğrunda hamiyetli insanların köylerine, mahallelerine cami yaptırdıklarını söylüyordu. "Ankara'nın en güzel yeri" olarak nitelediği Kocatepe'nin cami yeri olarak ayrıldığını hatırlatıyordu. (Yer bugünkü Kocatepe Camii'nin yeriydi. Yapımı o zaman planlanmıştı.)

Ayrıca "Bolşeviklikle mücadeleyi din yoluyla yapma" fikrine karşı şu uyarıyı yapıyordu:

"Anadolu'yu yıllarca mezhep kavgalarıyla yer yer mezbahaya çeviren taassubun yeniden hortlaması ihtimali, bizim için Bolşeviklik tehlikesi kadar korkunçtur."

"Orta yol" formülü

Behçet Kemal Çağlar, CHP'li arkadaşlarının bir kısmından Kurultayın ve Meclisin "kulis"lerinde tebrikler alıyordu ama, "kürsü"deyken destek alamıyordu.

Baskı, sadece iki muhalefet partisinden değil, sadece CHP'nin tabanından da değil, basından da geliyordu. Buna karşı katı bir tavır alıp "Ben ne okullara din dersleri koyarım, ne de din adamı yetiştiririm" diye direnmeyi, artık kimse mümkün görmüyordu...

Tabiî, eğer demokrasi yolundan geri dönülmeyecekse...

CHP yöneticilerinin birçoğuna şu görüş giderek egemen o yordu.

Din derslerinin ve din adamı yetiştirmenin kapısı –tamamen açılmasa bile– aralanmalıydı. Bu, demokrasinin doğal sonucu du. Çünkü, belli ki, çoğunluğun eğilimi öyleydi.

Tabiî, bunu sınırlı tutmak gerekirdi. Kötüye kullanılması ihtimaline karşı önlemler almak gerekirdi. Ama bu adımı atmaktan da artık fazla korkulmamalıydı.

Yirmi beş yıllık Cumhuriyet döneminde okuryazarların oranı artmış, cahillik de azalmıştı. İrtica tehlikesini çok da büyütmemek gerekirdi.

Bu bakış açısının sonucu olarak önce Çankaya Köşkü'nde, sonra CHP Meclis grubunda bazı formüller oluşturuldu. Bunlar uzun görüşmelerden sonra grup kararı haline getirildi. Cumhurbaşkanı İnönü'nün aradığı "orta yol" ortaya çıktı. Kamuoyuna ilan edildi. Grup kararının özeti şuydu:

İlkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okul içinde, ama ders zamanları dışında din dersleri verilecekti.

– Bunlara ancak "Ben çocuğuma din dersi verdirmek istiyorum" diye dilekçe veren velilerin çocukları katılabilecekti.

– Verilecek din derslerinin programları ve kitapları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanacak, ancak Millî Eğitim Bakanlığı'nın onayıyla uygulamaya konulacaktı.

– Din derslerini okutacak olanlar, ilkokul öğretmenleri arasından Millî Eğitim Bakanlığı'nca seçilecekti. Ama gerekirse, gene Bakanlıkça yeterli vasıfları taşıyanlar da görevlendirilecekti.

– Din dersleri verenlerin ücretleri devletçe ödenecekti.

– Köy Enstitüleri öğrencileri de hazırlık sınıflarındayken din dersi alacaklardı. (Bunun gerekçesi, onların da ilerde din dersi verebilecek düzeyde din bilgisi alabilmeleriydi.)

Parti grubu komisyonu ayrıca, imam-hatip ve vaiz yetiştirecek kurumlarla bir "İslam ilahiyat fakültesi" kurulmasına da yeşil ışık yakmıştı. Fakat kamuoyunun gündemini asıl meşgul eden konu ilkokulların son iki sınıfına konulacak din dersleriydi...

Hasan Saka hükûmeti bunun hazırlıklarını başlatmıştı. Gazeteler o hazırlıklardan sık sık haber yayımlıyordu. Fakat uygulama ona nasip olmadı.

Başbakan Saka 1948 yılı ocak ayının başında istifa etti.

ULUS

Din derslerine dair C.H.P. Grup kararı

ÇOCUK VELİLERİ DE RAZI OLURSA

İlkokulun son 2 sınıfında ders zamanları dışında din dersleri de verilecek

Program ve kitaplar Diyanet İşleri tarafından hazırlanarak Milli Eğitim Bakanlığının tasdikinden geçirilecek

Hatip ve din hizmetlerini görecek elemanların yetişmesi için kurulan müesseselere ait görüşmeler gelecek toplantılara kaldı

Su baskını felâketi

Ceyhan dün bütün gün yükseldi. 75 kişi bir kum adasına sığınabildi. Her taraftan yardım ekibi gönderiliyor

CHP kurultayında yapılan görüşmelerden sonra "din öğretimi" konusunda aranan "orta yol", İnönü'nün onayıyla CHP Meclis grubunda kararlaştırıldı.

Hasan Saka'nın istifası

Hasan Saka niçin istifa etti?..

Bunu ayrıntılarıyla açıklamadı. Zaten o zamanki istifalarda fazla açıklama yapılmazdı. Fakat bilinen şuydu:

Saka, arka arkaya kurduğu iki hükûmetiyle, çok güç olan bir "geçiş dönemi" görevi yapmıştı.

Recep Peker'in muhalefete karşı ödünsüz başbakanlık döneminden sonra, iktidarın politikasını yumuşatmıştı.

Partideki "sertlik yanlısı" sayılan eski politikacıları aşama aşama değiştirmişti. Yerlerine daha çok demokratikleşme ve uzlaşma isteyen yeni ve genç politikacıları –gene aşama aşama– getirmişti. (Onların bir kısmı –daha önce anlatmıştım– Nihat Erim'in öncülüğündeki "35'ler" grubundandı.) Ama Saka, "Ne İsa'ya, ne Musa'ya yaranabildi" sözündeki gibi, kimseyi memnun edememişti.

Recep Peker'in paralelindeki politikacılar Saka'ya zaten doğal olarak kızıyorlardı. "35'ler" grubundaki gençler de, Saka'nın yaptıklarını yeterli bulmuyorlardı.

Ayrıca "35'ler" içinde anlaşmazlıklar artmıştı. Erim'in Saka kabinesine girmesiyle Ulaştırma bakanlığına kaydırılan –"mahallemiz– Kasım Gülek huzursuzdu. Hükûmetin istifasıyla ilgili "barajı taşıran damla", Gülek'le ilgili bir sorun yüzünden damladı.

Gülek'le Nihat Erim arasında zaten anlaşmazlıklar vardı. Erim ve arkadaşlarına göre Gülek, bakan olmayı, bir ekip işi olarak değil, kişisel propagandasını yapma fırsatı olarak görüyordu. Gülek

Cumartesi
15
OCAK 1949

Hür

GÜNLÜK MİLLİYETÇİ

Kabine istifa etti

Hasan Saka ve arkadaşları yeni kabine kurulunca kadar vekâleten vazifelerine devam edecekler

Cumhurbaşkanı dün istişarelerine başladı

Alınacak hareketler

Tadillerin üç beş Bakanlıkla Başbakanlığa inhisar edeceği söyleniyor

Sırrı Beltioğlu atledilmedi

Bu, Hasan Saka'nın ikinci istifasıydı. Cumhurbaşkanı bu defa onu yeniden görevlendirmeyi denemedi. Yerine yeni bir başbakan aramaya başladı.

de, asıl Erim'in kişisel hesapları olduğunu öne sürüyordu. Fakat Başbakan Saka ile yardımcısı Barutçu, iki tarafı da idare ederek kabinenin bütünlüğünü koruyordu.

Son olay şöyle çıktı:

Hükûmet Marshall yardımı uygulamalarını yürütmek için yeni bir Devlet Bakanlığı kurmaya karar vermişti. Saka bu görev için Kasım Gülek'i düşünmüştü. Gülek o sırada Ulaştırma bakanıydı. Devlet bakanlığına geçecekti.

Bunu başlangıçta Gülek de istemişti. Gerçi kabinede onun bu önemli göreve getirilmesine itirazlar olmuştu. Fakat Saka bunları dikkate almamış, Gülek'in kararnamesini hazırlatmıştı. Bunu basına da açıklatmıştı.

Fakat Gülek, atandığı yeni göreve geçmekten son dakikada vazgeçivermişti. Ulaştırma bakanlığında kalmak istemişti. Bunu basına yansıtırken de, bu atamanın kendisine haber vermeden yapıldığı anlamına gelen sözler söylemişti.

Başbakan Hasan Saka çok güç bir durumda kalmıştı. Attığı adımı geri almaktan başka çare bulamamıştı. Bu, tabiî, hükûmetin itibarını sarsmıştı. Parti grubuna "Bu ne biçim iştir?" diye hesap sorucu önergeler verileceği anlaşılmıştı.

Kabine içi çatışmalardan da, hükûmetin CHP grubundan beklediği desteği alamamasından da zaten sıkılmış olan Hasan Saka, bunu da görünce, Köşk'e gitti. Cumhurbaşkanına istifasını verdi. Zaten koltuk meraklısı bir politikacı değildi. Bunu yapması zor olmadı.

Altı ay önceki istifası, hükûmette bazı değişiklikler yapmak içindi. İnönü, o zaman yeni hükûmeti kurmakla, gene onu görevlendirmişti. Bu defa öyle olmadı. Ne Hasan Saka'nın öyle bir beklentisi vardı, ne de İnönü'nün o konuda ısrarı...

Hilmi Uran'dan ret, Günaltay'dan kabul

Acaba bu istifayı İsmet İnönü de istiyor muydu? Açıktan istemese de, bu sonuçtan memnun mu olmuştu?

Cumhurbaşkanı İnönü'nün ünlü *Defterler*'inin 1949 yılıyla ilgili bölümünde bu konudaki "not"ları çok açık değil. İnönü, Saka'nın istifasından bir gün önce şunları yazmış:

> *"13 OCAK PERŞEMBE*
> *Hükûmet istifayı düşünmüş.*
> *Kasım Gülek için takrir vermişler.*
> *Hükûmetin istifasına gerek yok.*
> *Hasan Bey cesaretini kaybetmiş. Fena."*

Tabiî, şu anlaşılıyor: İnönü, o istifayı beklememiş, tercih etmemiş ama, cesaretini kaybettiğini yazdığı Saka'nın durumundan da şikâyetçi görünüyor. Nitekim, istifanın kendisine sunulduğu günkü notlarına göre de, işi uzatmıyor. Ne Saka'yı istifadan vazgeçirme girişimi... Ne bir tereddüt... Hemen harekete geçiyor:

> *"14 OCAK CUMA*
> *Hasan Bey'in istifası.*
> *(Hükûmetin kati kararı.)*
> *Kabul ve ilanı.*
> *Hilmi Bey hareket etsin."*

İnönü'nün notlarındaki "Hilmi Bey", CHP genel başkan vekili

olarak İnönü'nün birinci yardımcısı Hilmi Uran'dı. O sırada İstanbul'daydı. İnönü, önce onu çağırdı. Hükûmeti kurma görevini ona vermek istiyordu.

Uran geldi. İnönü'nün isteğini kabul etmedi. "Lütfen beni mazur görün paşam" dedi. (O vakitler, başbakanlık görevinden –mecbur olmadığı halde– istifa etmek de, o görevi üstlenmeyi kabul etmemek de, görülmemiş şeyler değildi.)

İsmet Paşa Hilmi Uran'a "Peki, kimi tavsiye edersin?" diye sordu. Uran, CHP'nin grup başkanvekili Şemsettin Günaltay'ı tavsiye etti.

İnönü'nün notlarından:

"15 OCAK CUMARTESİ

İstişareler... Hilmi Bey kabul etmiyor. Şemsettin Bey'i tavsiye ediyor.

Saracoğlu ve T. Fikret Bey (eski başbakan ve o sıradaki Meclis başkanı Şükrü Saracoğlu ile CHP genel sekreteri Tevfik Fikret Silay) ısrar ettiler. Hilmi Bey kabul etmedi. Şemsettin B. kabul etti."

Böylece, yeni hükûmeti kimin kuracağı belli oldu.

Şemsettin Günaltay, İslam dini ve tarihi üzerinde uzmanlaşmış bir Darülfünun hocasıydı. İttihat ve Terakki'den İstanbul Meclisi'ne mebus olarak girmiş ve örgütün "İslamcı" kanadında yer almıştı. 1923'te Ankara Meclisi'ne katılmıştı. O vakitten beri aralıksız olarak milletvekiliydi. Son görevi partinin grup başkanvekilliğiydi. 66 yaşındaydı.

Durumu, İsmet Paşa'nın o sırada yürütmek istediği politikaya uygun düşüyordu. Günaltay demokratikleşme konusunda muhalefetle uzlaşmaya da yatkındı, din derslerini başlatmak, ilahiyat fakültesi açmak gibi işleri hızlandırmaya da yatkındı. Hatta o kararların alınmasında etkili olan politikacılardan biriydi. Bulunan "orta yol"da onun önerilerinin katkısı vardı.

Şemsettin Günaltay'ın –İnönü'nün de telkinleriyle– kabinesine aldığı bakanların çoğunun genel çizgisi de farklı değildi. Şu iki noktayı, hükûmetin iki ana hedefi olarak görüyorlardı:

1- Yeni seçim için Demokrat Parti'nin de kabul edebileceği bir seçim kanunu ile bir basın kanunu çıkaralım ki, meşruiyet tartışması çıkarmayı artık bıraksınlar.

2- Dinî konularda bir şeyler yapalım ki muhalefet bize "dinsiz" diyemesin. Vatandaşlar da "Asil dindarlar bunlarmış" deyip bize oy versinler...

VATAN

ZİYA PAŞANIN ruhundan ilhamlar

Geniş temaslardan ve büyük müşküllerle karşılaştıktan sonra

Ş. Günaltay yeni kabineyi kurdu

Kabine C.H.P. koalisyonu addediliyor

Kabine, müfritleri memnun etti

Bakanlar, yerlerini muhafaza ettiler

YENİ KABİNE:

bütçe gecikiyor

SAKA KABİNESİNİN İSTİFASI

Bir çok müşküller karşısında bulunan kabineyi Devlet Bakanlığı meselesi tamamiyle sarstı

Şemsettin Günaltay'ın kurduğu kabinenin Başbakan yardımcısı Nihat Erim'di. "35'ler" grubundan bakan sayısı da az değildi. Fakat o zamanki DP yanlısı *Vatan* bunu yeterli bulmamıştı. Kabinenin "müfrit"leri memnun ettiğini yazıyordu.

Kabinenin ikinci adamı

Günaltay kabinesinin en belirgin özelliği, Saka kabinesinde Bayındırlık bakanı olan Nihat Erim'in –bir basamak daha yükselerek– hükûmetteki "ikinci adam" olmasıydı. Hasan Saka'yla birlikte ayrılan Faik Ahmet Barutçu'nun yerine Başbakan yardımcılığına getirilmişti.

Bunda İnönü'nün etkisi olduğu belliydi. Erim, o sıralarda İnönü'nün en güvendiği politikacı sayılmaya devam ediyordu. Hatta deniliyordu ki, yaşı başı müsait olsa, İnönü onu doğrudan doğruya başbakan yapmak isterdi... (37 yaşına daha o yıl basmıştı.)

Hatta yorumları daha ileri götürenler vardı: "Hele Erim, burada biraz tecrübe kazansın, Günaltay gider, başbakanlığa o gelir" diyorlardı.

(Erim'in bir gün gelip başbakan olacağı tahmini, o sıralarda değil ama, yirmi üç yıl sonra [1971'de] gerçekleşecekti.)

Kabinenin diğer üyelerinin seçiminde de Erim'in etkisi görülüyordu. Erim'in anlaşamadığı Kasım Gülek gitmişti. "35'ler" grubundan Erim'e yakın olanlardan birkaç kişi daha gelmişti. Biri İsmail Rüştü Aksal'dı. Maliye bakanlığına getirilmişti. O da 38 yaşına yeni basmıştı.

Aksal'ın bakan oluşu, biz Bahçelievlerliler için önemliydi. Mahallemizin kırmızı plakalı araba dengesi bozulmamıştı. Gülek'in arabası gidiyor ama, Aksal'ınki geliyordu. Hem de bizim evin daha yakınına... Aynı sokakta, iki ev ötedeki çapraz karşımıza...

İsmail Rüştü Aksal'ı anlatmıştım. Zamanın en saygın "genç politikacı"larındandı. Özellikle, milletvekili maaşlarına zam yapılmasına karşı içtenlikli muhalefetiyle hepimizin sempatisini kazanmıştı. Bakan oluşunun öğrenilmesiyle birlikle, evine tebrike gidenler çok oldu. Evinin kapısı bizim evden de görünüyordu. Gelenlere ev sahipliğini, sanırım, annesi ve hanım akrabaları yapıyordu. Ziyaretçileri karşılayıp uğurlayışlarını görüyorduk.

Erim'in yakın arkadaşlarından kabineye giren bir başkası daha henüz "38'lik" bir gençti. Dr. Kemal Satır... Partinin, yıldızı erken parlayanlarındandı. Adanalı'ydı. Hemşerisi Gülek'in yerine Ulaştırma bakanı olmuştu.

Eski bakan Gülek, yeni bakanlar Aksal ve Satır... Bu üç gencin üçü de, ileriki yıllarda CHP'nin genel sekreterliğini yapacaklardı. Partinin İnönü'den sonraki "ikinci adam"ı olacaklardı.

Kabinenin öteki üyelerinden de söz edelim. Bir kısmı babamın –benim de tanımış olduğum– arkadaşlarıydı. Bir kısmını ileride tanıyacaktım. O sırada, Türk siyasetindeki çok önemli değişikliklerin sorumluluğunu taşıyorlardı. 1950'den önceki son hükûmetin bakanlarıydılar. Ülkeyi seçime onlar götüreceklerdi. Seçim sonucunda da, CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidar dönemini kapatıp, muhalefet dönemini başlatacaklardı.

En azından isimlerini, şimdiden kaydedelim:

Kabinenin diğer üyeleri biraz daha yaşlıydı. Yaşlı dediysek şöyle:

Bir kısmı 40'ı aşmışlardı:

Ticaret Bakanı Cemil Sait Barlas (45), Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu (45), Sağlık Bakanı Kemali Beyazıt (45), Tarım Bakanı Cavit Oral (45), Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer (46), Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan (48), Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır (47).

Bir kısmı 50'li yaşlardaydılar:

Devlet Bakanı Nurullah Esat Sümer (50), Tekel Bakanı Fazıl Şerafettin Bürge (50), İşletmeler Bakanı Münir Birsel (54), İçişleri Bakanı Emin Erişirgil (58), Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak (59).

Kabinede, 66 yaşındaki Başbakan Günaltay'dan başka, 60'ını aşmış bakan yoktu. Buna göre, Günaltay hükûmeti, daha öncekine göre bir "gençler hükûmeti" sayılabilirdi. Yaş ortalaması 48'di.

"Gençler hükûmeti" ve "din işleri"...

İlkokullarda din derslerini başlatmak, "gençler hükûmeti"nin ilk işi oldu. Bunun hazırlıkları, belirttik, zaten tamamlanmıştı. Uygulamaya geçmek güç olmadı.

Uygulamada CHP grubunun bir yıl önce aldığı "orta yol" kararının ilkeleri uygulandı. Öğrencilerin din dersi almaları, velilerinin isteğine bağlandı. Bunu isteyip okul idaresine dilekçeyle başvuran velilerin çocukları din derslerine girecek, diğerleri girmeyecekti.

Böylece, vatandaşları din konusundaki tutumlarında hür bırakan laiklik ilkelerine uyulmuş oluyordu. Ama, tabiî, bu kâğıt üzerinde böyleydi.

Profesör Çetin Yetkin, bu konuyu da ayrıntılarıyla ele alan *Karşı Devrim* adlı yapıtında, bu konudaki kendi izlenimlerini şöyle anlatıyor:

"Din derslerinin velilerin isteğine bağlı olması, uygulamada hiçbir anlam taşımıyordu. Örneğin, ben o sıralar TED Ankara Koleji'nin ilkokulunda 5. sınıfta öğrenciydim. Başkentte ve oldukça okumuş yazmış, hatta aydın insanların çocuklarıydı öğrenciler. Bizim sınıfta tek bir öğrenci velisi(nin) çocuğunun din dersinden bağışık tutulmasını istememiş olduğunu çok iyi anımsıyorum. Bunun nedeni 'dinsiz', 'dine karşı' olarak nitelendirilmekten çekindikleri içindi."

Yetkin, bu konudaki istatistikleri de veriyor. Belirttiğine göre, 5 Şubat 1949'da okutulmaya başlayan din derslerine çocukların katılmasını –yazılı dilekçe vererek– isteyenler, 1949-1950 yılında velilerin yüzde 99'uymuş. Geriye kalan yüzde 1'i de "tek tük Türk (asıllı) velilerin yanı sıra, gayrimüslimler" oluşturuyormuş.

Bu konuda bizim ailemizin durumuna gelince... Din dersleri uygulamasıyla doğrudan doğruya ilgili olanımız, kardeşim Örsan'dı. O yıl 5'inci sınıftaydı. Annem onun dilekçesini tereddüt etmeden imzaladı. Çünkü bu karardan memnundu. Bana olduğu gibi o vakte kadar Örsan'a da din bilgisi vermek onun işiydi. Bu görev babalardan çok annelere düşüyordu. Şimdi buna okuldan da katkıda bulunulacaktı. Annemin kendi işi biraz olsun kolaylaşacaktı. Herhalde böyle düşündü.

Babam, laiklik konusunda çok hassastı. Ama bu dersin bu şekilde konulmasına karşı bir tavır almadı. CHP grubu kararındaki sınırlar içinde kalınırsa, bunun "kabul edilebilir" olduğunu düşü-

nüyordu. Ayrıca, muhalefetin CHP'ye karşı sürdürdüğü "Bun... dinsizdir" iddiasından o da rahatsızdı. Bu "din dersleri" adımıy... partisini, o propagandaya karşı savunması kolaylaşacaktı.

O arada, parti grubunda bu konuyla ilgili olarak alınan diğer ... karar da uygulamaya konuldu. İmam-hatip yetiştirmek için ... "imam-hatip kursları" açıldı. Bir ilahiyat fakültesi kurulması iç... de gerekli kanun tasarısı hazırlandı.

Bunların da, başlangıçtaki çerçeveleri içinde kalırlarsa, to... lumdaki bir ihtiyaca cevap verebilecekleri düşünülüyordu.

İhtiyaç, camilerde ve Diyanet İşleri örgütünde "bilgili din a... mı"na olan ihtiyaçtı.

İmam-hatip kursları, camilerde imam kadrolarındaki eksik... leri tamamlayacaktı.

İlahiyat fakültesi de, Batı'daki teoloji fakülteleri gibi yüks... düzeyde din bilgileri verecekti. İslamiyet üzerinde yoğunlaşsa ... le, tüm dinleri, tarih içindeki gelişmeleri ve toplumsal etkileriy... birlikte öğretecekti.

Amaç ve sonuç

CHP'nin bu "orta yol" kararlarının gerekçeleri ve hedefle... böyleydi. Bunlar –babam dahil– çok kimseye makul geliyord... Fakat şu endişeyi taşıyanlar da –babam dahil– az değildi:

Acaba bu adımlar "makul" çerçeve içinde kalabilecek miyd... Yoksa bunlar, dini siyasete alet etme merakıyla, o çerçeveyi aş... rak başını alıp gidecek miydi?

Daha sonraki yılların ve o yılların gelişmeleri malum:

Din dersleri konusunda "isteğe bağlılık", Demokrat Parti'n... iktidara gelmesinden sonra (1952'de) şöyle değiştirildi:

O vakte kadar, çocuğunun din dersi almasını isteyen velilerin bunu dilekçeyle istemeleri zorunluydu: Çetin Yetkin'in anısı... yansıttık, velilerin iradelerini serbestçe oluşturabilmeleri, o usul... de de güçtü. Ama yeni usulde, o güçlük daha da artırıldı.

Dilekçe verme zorunluluğu, çocuğunun din dersi almasını iste... yen veliler yerine, bunu istemeyen velilere konuldu.

Yani, velisi hiçbir dilekçe vermezse, çocuk din dersine otoma... tik olarak kaydedilecekti. O dersten geçer not alması gerekecekti. Çocuk bundan ancak, velisi "Ben onun din dersi almasını iste... miyorum" diye dilekçe verirse "muaf" tutulacaktı. Öyle bir dilek... çe vermek de, hiç şüphe yok, birçok çevrede, hem kendini, hem çocuğunu dinsiz ilan etmek diye algılanacaktı.

Din dersi alan çocukların oranı, eski usulde zaten yüzde 99'du. Bu yeni usul, o oranı herhalde yüzde 100'e daha da yaklaştırdı. Din derslerini, gayrimüslim çocuklar dışındaki tüm çocuklar için ilk kez zorunlu hale getirdi.

Zaman ilerledikçe, o noktada da kalınmadı. Bir sonraki aşamada din dersi, "din ve ahlak dersi" adı altında "resmen" de zorunlu oldu. Üstelik bu zorunluluk, 1982 Anayasası'yla Anayasa kuralı haline geldi.

Camilerdeki imam ihtiyacını karşılasın diye açılan imam-hatip kurslarının yerine de, 1950'den sonra, imam-hatip okulları kuruldu. Sonra da bunlar "öğretim birliği" ilkelerine tamamen aykırı olarak, ortaokul ve liselere rakip öğretim kurumları haline getirildiler.

O okullarda camilerin imam ihtiyacını karşılayacak imam yetiştirilmesi bekleniyordu. Mezunlardan yükseköğrenim görmek isteyenlerin de ilahiyat fakültesine geçerek yüksek düzeyde din bilimcisi olması bekleniyordu.

İki beklenti de gerçekleşmedi.

Yapısı değiştirilen imam-hatip okullarının öğrencileri, lise öğrencileriyle aynı imkânları ve hakları elde edince, bunun sonucu ne oldu:

Erkekli kızlı imam-hatip mezunlarının çok büyük kısmı din

...trolünün ele geçirilebileceği kana-

Şehir haberleri:

İlk İmam - Hatip Kursu dün şehrimizde açıldı

Şehrimizde açılacağını bildirdiğimiz İmam - Hatip kurslarından ilki, dün Dumlupınar İlkokulunca bir kısmında faaliyete geçmiştir.

Kursun ilk kayıtları olan sekiz öğrenciye verilen ilk derste Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Müdürü, Milli Eğit.= Müdürü ve Müdür Muavinleri hazır bulunmuşlardır.

Din ders kitabı

İlkokullardaki din tedrisatı için hazırlanmakta olan kitabın

Polis v...

Ker... sur... bir...

Aya... adında... adamak... bilmiye... ne geci... cudunu... kuvveti... muştur... tedir...

Bir...

Kesk... feci...

İmam-hatip okulları gündemde yoktu. "İmam-hatip kursları" açılıyordu. Ankara'daki ilk kursa sekiz öğrenci katılmıştı. İlk din dersi kitabı da hazırlanmaktaydı.

alanı yerine öteki meslek alanlarında yetişmeyi tercih etti. İlahiyat fakültesi yerine öteki fakültelere girmeyi hedefledi.

Bu doğaldı. Mademki, artık ilahiyat fakültesi dışındaki fakültelere de girme hakları vardı, öyleyse o hakkı kullanabilirlerdi.

Bu doğaldı ama, şu soruların mantığa uygun cevaplarını bulmak kolay değildi:

O öğrenciler niçin normal lisede değil de imam-hatip okullarında okutulmuşlardı? Daha doğrusu imam-hatip okulları, niçin başlangıçtaki amacından saptırılmış, bir çeşit "alternatif lise" haline getirilmişti? İmam-hatiplerde okutulup da üniversitelerin çeşitli fakültelerine girmek isteyenler lisede okutulsalardı bu, onlar için daha zahmetsiz olmaz mıydı? Bu, Türkiye'deki eğitim sisteminin bütünlüğü açısından da, daha normal olmaz mıydı?

Öyle olurdu ama, bu işi bu hale getirenlerin amacı da Türk millî eğitim sisteminin bütünlüğünü korumak değildi.

Evet, bu soruların mantığa uygun cevabı, bu kitabın yazıldığı yıllara kadar hâlâ bulunamadı. Ama üniversitelerde ve meslek dallarında şu gelişmeler yaşandı:

Üniversite fakültelerinde ve üniversite üstü meslek dallarında bir "İslamî yaşam biçimi" tartışması başladı. Bir kısım kız öğrencilerin başlarını yeni bir bağlama biçimiyle bağlamaları ve bir kısım erkek öğrencilerin bunu teşvik etmesi sonunda, ülkenin başına yepyeni bir sorun çıktı: "Türban sorunu..."

O vakte kadar, Türkiye'de başını örtene de örtmeyene de karışan yoktu. Ama bu yeni standart baş örtme biçimi, belirli bir İslamî siyaset anlayışını yaygınlaştırmanın simgesi haline getirilince, tartışmalar arttı.

Bu tartışmalar, bu kitabın yazıldığı sıralarda devletin zirvesindeki uygulamalara kadar tırmanmıştı. Zaman zaman ülkenin tüm diğer meselelerinin önüne geçiyor, kamuoyu gündeminin ilk sıralarına yerleşiyordu.

İmam-hatip okulları kurmanın gerekçesi olan soruna gelince... Yani, camilerimizin din adamı ihtiyacının karşılanması sorununa...

İmam-hatip okulları on binlerce mezun verdi. O mezunlardan her meslekte, her uğraş alanında vatandaşlarımız var. Hatta artık bir başbakanımız ve çok sayıda bakanımız da var. Fakat camilerimizdeki imam eksikliği hâlâ devam ediyor. Çünkü imam-hatip okulları, başlangıçtaki kuruluş amacından koparıldı. Din adamı kadroları yerine, dini esas alan siyaset ve idare kadroları yetiştirmeye yöneltildi.

Behçet Kemal Çağlar'ın tezinin siyasette destekçisi azdı. Ama o teze bazen basından destek geliyordu. Ali Ulvi'nin karikatürü o yöndeydi.

Peki, ne yapılmalıydı?

Evet, amaç neydi, sonuç ne oldu?..

Demokrasi tarihimizle ilgili araştırmalarda tartışmalarda, din öğretimi ve eğitimi doğrultusunun bu ölçüde saptırılması, önemli konulardan biri olarak, sık sık ele alınır.

Bu, uzun bir süreç içinde aşama aşama yaşanan bir olaydır. 1947'den 2000'li yıllara kadar iktidara gelen her partinin hükûmetlerinin o sonuçta sorumluluk payı vardır.

Tabiî, bunlardan Günaltay hükûmetinin sorumluluğu, din öğretimini ve eğitimini –amacına uygun olarak– başlatmış olmaktan öte gitmiştir. Onu amacından saptıran hükûmet o değildir. Ondan sonrakilerdir.

Gerçi şu da var: Behçet Kemal Çağlar'ın tezine uygun olarak "Bunu başlatmamak gerekirdi" denilebilir ama, sonraki gelişmeler bellidir:

Bunu Günaltay hükûmeti başlatmasaydı, bir yıl sonra iktidara gelecek olan DP hükûmeti daha hızlı ve daha kapsamlı bir şekilde başlatacaktı. Onunla da kalmayacaktı, halkın geniş kitlelerinin hoşuna gideceği hangi karar varsa hepsini alacak ve uygulayacaktı. Daha sonra göreceğimiz "Arapça ezan" örneğindeki gibi...

Bu açıdan 1950 öncesindeki CHP yönetimine ve hükûmetlerine "Bu din öğretimi işini niçin başlattınız?" diye sormak gerçekçi değildir.

"Bu iş hiç başlamamalıydı" demek isteniyorsa, o zaman "Demokrasiye hiç geçilmemeliydi" demek, daha gerçekçidir.

Ama bunu söyleyen de yoktur. Herkes Türkiye'nin demokrasiye –savaştan hemen sonra– hiç gecikmeden geçmesinden memnundur.

O halde: "İyi ki demokrasiye hemen geçtik" dedikten sonra dinin siyasete alet edilmemesinin çaresini de demokrasi içinde aramak gerekir.

Evet, bu, güçtür. Bu, ancak siyasete katılan tüm partilerle uzlaşmalara varılırsa ve bunlar uygulanırsa mümkün oluyor. İnönü'nün Bayar'la başlangıçta yaptığı uzlaşma bunun örneğidir. Ama uzun süre yürütülememiştir. Dinin siyasete alet edilmesi –zaman içinde– ancak başka zorlamalarla frenlenebilmiştir.

Ama artık bunca tecrübeden sonra bunun yolunu demokrasi içinde bulabilmek gerekir.

Her partiden politikacılar için "aklın gereği" budur.

Köy enstitülerine darbeler

Köy enstitüleri konusunda durum farklıdır. Din dersleri ve eğitiminde kendini esnek davranmak zorunda hisseden CHP iktidarı, köy enstitülerinde tutarlılığını koruyabilirdi. Enstitülerden verdiği ödünler, başka partilerdekinden çok, kendi içindeki köy enstitüsü karşıtları yüzündendir.

Gerçekte enstitüler, Türkiye'nin her tarafındaki geri kalmış köylerin halkına hizmet ediyorlardı. Köy çocuklarını okutup aydınlatmaya, üretici haline getirmeye uğraşıyorlardı. Bu uğraşlarıyla, köylüyü istismar etmeyi meslek edinmiş toprak ağalarıyla siyaset ağalarının çıkarlarını sarsıyorlardı. Hiçbir çağdaş bilgiden nasibini almamış köy ağalarının otoritesini sarsıyorlardı.

O yüzdendir ki, o ağalar koalisyonunun şimşeklerini üzerlerine çekiyorlardı. Suçlamalara ve iftiralara maruz kalıyorlardı.

CHP hükûmetleri, bu kampanyaya karşı gerekli tutumu takı-

...dı. Hatta şu belliydi: Recep Peker hükûmetinde ve birinci Hasan Saka kabinesinde Millî Eğitim Bakanlığı yapan Reşat Şemsettin Sirer, o kampanyadan fazla şikâyetçi görünmüyordu.

Selefi Hasan Âli Yücel'le arası zaten iyi değildi. Enstitülerin Yücel zamanındaki yönetimine de karşıydı.

Enstitülere büyük emeği geçen İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'u, daha 1946 yılında, bakanlığı Hasan Âli Yücel'den devraldıktan kısa bir süre sonra görevden almış, Talim Terbiye Kurulu üyeliğine nakletmişti.

Köy Enstitüleri'ni "ıslah" etmek için komisyonlar kurmuştu. Öğretim programlarını değiştirmişti. Köy okulları yapımında köylülerin de katkısını sağlayan sistemi kaldırmış ve Hasanoğlan'daki Köy Enstitüsü Yüksekokulu'nu kapatmıştı.

Köy Enstitüleri'nin "ıslahat" adı altında yıpratılması süreci, 1948 Haziranı'nda kurulan ikinci Hasan Saka hükûmetinden sonra da durmadı.

O hükûmette Millî Eğitim bakanlığına, Sirer'in yerine Tahsin Banguoğlu getirilmişti.

Banguoğlu, milletvekili seçilmeden önce Türk dili ve edebiyatı hocasıydı. Onun da Köy Enstitüleri uygulamasına sempatiyle bakmadığı biliniyordu. Köy Enstitüleri kadrolarında Sirer'in başlattığı tasfiye hareketini o da sürdürdü.

O arada İsmail Hakkı Tonguç'la ilgili yeni bir "nakil" kararı daha aldı. Sirer onu İlköğretim genel müdürlüğünden alıp Talim Terbiye Kurulu üyeliğine atamıştı. Banguoğlu da oradan alıp Ankara Atatürk Lisesi'nin –yani bizim lisenin– orta kısmının resim öğretmenliğine atadı.

Bu, kurucu genel müdürünün şahsında, Köy Enstitülerine ve Köy Enstitüsü anlayışına indirilmiş yeni bir darbeydi.

1949 başında Hasan Saka'nın istifası üzerine kurulan Şemsettin Günaltay hükûmeti zamanında bu gidiş değişmedi. Tahsin Banguoğlu, Millî Eğitim bakanlığında kalmaya devam etti.

Aslında Başbakan Günaltay da, Köy Enstitüleri'nden hoşlanmayan bir politikacıydı. Sirer zamanında, bir CHP milletvekilleri heyeti, enstitüleri incelemek üzere Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne baskın şeklinde bir ziyaret yapmıştı. Enstitü yöneticilerini ve öğrencilerini sorgulamıştı. O heyetin aktif üyelerinden biri Günaltay'dı. Enstitülere o sıfatıyla ağır eleştiriler yöneltmişti.

Başbakanlığı sırasında da tutumunu değiştirmedi ve Günaltay hükûmetinin Köy Enstitüleri'nin yıpratılmasına katkısı seleflerinden az olmadı.

Özetle: CHP'nin 1950 öncesindeki asıl büyük hatası, Köy Enstitüleri'yle başlattığı büyük eğitim hamlesini, kendi hükûmetlerinin eliyle frenlemesidir. O hamle sonunda ortaya çıkan değerli öğretim kurumlarının ve mensuplarının yıpratılmasına katkıda bulunmasıdır. Muhalefetten gelen insafsızca saldırılar karşısında onları savunmasız bırakmasıdır.

CHP'nin burada "din eğitimi"nde olduğu gibi, "halkın dinî duygularını karşılamak" diye siyasî bir mazereti de yoktu. Enstitülere hücumlar vardı ama, o hücumları yapanlar "halk" değildi. Ağalardı. Halkın Köy Enstitüleri'nin yıpratılmasma değil, tam tersine geliştirilmesine ihtiyacı vardı. Çünkü çoğu, çocuklarını okutma imkânını ancak, oradan çıkan öğretmenlerin sayısı arttıkça bulabiliyordu.

Gerçi, CHP bu hatayı yapmasaydı, Köy Enstitüleri hamlesi aynı hızla devam ettirseydi de, sonuç değişmeyecekti. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti onları tamamen kapatmakta gecikmeyecekti. Ama CHP, o sonucu önleyemese bile, kendi eseri –o ağalar koalisyonuna karşı– sonuna kadar savunma tutarlılığını göstermiş olacaktı.

O eser ki, yirminci yılın Türkiye'sindeki savaş ve savaş sonrası şartları içinde meydana getirilmişti. Ve döneminin en isabetli ve en başarılı örneklerinden biri olarak dünya eğitim tarihine geçmişti.

13

Yunan İç Savaşı

Bulgaristan'da komünizm, Yunanistan'da komünistler - Sintagma Meydanı'nda yaylım ateşi - ELAS'çılar arasında bir Türk - Yugoslavya saf değiştiriyor - Mao'nun Çin'i

Yunan İç Savaşı'nın başlangıcı bizim Kurtuluş Savaşı'mıza kadar uzanır. Alman işgali biterken yeniden alevlendi ve Kralcılarla komünistler arasında uzun yıllar sürdü. Fotoğrafta, kuzeydeki bir gerilla grubu, kralcılarla bir çatışmaya hazırlanıyor.

Batıda iki komşumuz var: Bulgaristan ve Yunanistan... Şu s
da XXI. yüzyılın başlarındayız, çok şükür, ikisiyle de aramız fe
değil.

O zamanki durum şuydu:

Bulgaristan, daha savaş bitmeden, Ruslar tarafından "kurta
mış"tı. Aramıza "Demirperde" girmişti.

"Perde"nin arkasında "faşistlere ölüm" kampanyaları açılmış
"Eski rejim"in yöneticilerinin ve yandaşlarının bir kısmı sokak o
nayetleriyle, bir kısmı "mahkeme kararı"yla öldürülmüştü.

Bazıları, o fırtınalı dönemden "yeni rejim"in izniyle kurtulmu
lardı. Tahttan indirilen küçük kral Simeon'un maiyetindekiler g
bi, ülkeden yasal yollardan ayrılabilmişlerdi.

Bunu yapamayanlar kaçak yollara başvuruyorlardı. Kaçak yol
ların en kısası da Bulgar-Türk sınırını geçebilmekti. Bunu başa
ranlar, Türkiye'ye sığınıyordu. Türkiye onları "hürriyeti seçtiler"
diye koruması altına alıyordu. Fakat bazen bu kaçışlar olaylı olu
yor, iki ülke arasında zaten gergin olan ilişkileri daha da gergin
leştiriyordu.

Olaylı kaçışlardan biri, "uçak kaçırma" yoluyla olmuştu. Sof
ya'dan kalkan bir uçağa binen Mihalakef adındaki bir albay ve
onunla birlikte hareket eden "antikomünist" yolcular, pilotu ve
telsizciyi öldürüp uçağı Türkiye'ye indirmişlerdi. Türk makamla
rı olayın faillerini hemen tutuklayıp mahkemeye sevk etmişti.
Onlar da, ülkelerinde ölüm tehlikesi altında olduklarını ileri süre
rek "siyasî iltica" talebinde bulunmuşlardı.

O vakte kadar iltica talebinde bulunan Bulgar vatandaşların
dan 125'inin talepleri kabul edilmişti. Çoğu İstanbul'da yaşıyor
lardı. Fakat albayın ve onunla birlikteki dört kişinin durumu baş-

Hürriyeti seçerek Türkiye'ye kaçanlar

Bulgar uçağında işlenen cinayetin dâvası

Dün yapılan ilk duruşmada Albov Mihaloket istediği gizli celsede mühim tesbitte bulundu

Uçak kaçıran Bulgarların ilk duruşması büyük bir ilgiyle izlendi. Fakat sonra "gizli celse"ye geçildi...

ydı. Kaçırdıkları uçakta iki cinayet işlemişlerdi.

Savcılığın açtığı davaya İstanbul İkinci Ağır Ceza Mahkemesi bakmaya başladı. Sanıkların çok sayıda gönüllü avukatı vardı.

Hemen gizli celse istediler. Mahkeme heyeti isteği kabul etti. Duruşmalar birkaç ay sürdü. Birçok tanık dinlendi. Savunmalar yapıldı. Karar gününe gelindi.

Mahkeme başkanı Salim Başol'du. Başol, asıl, 1960 yılında Yassıada duruşmalarının Yargıçlar Kurulu başkanı olarak tanınacaktır. Fakat o sıralarda da ünlü bir yargıçtı. İstanbul'da Ağır Ceza Mahkemesi başkanı olarak kamuoyunu ilgilendiren birçok davaya bakmıştı.

Karar günü mahkeme salonu, başta basın mensupları olmak üzere büyük bir dinleyici topluluğu tarafından doldurulmuştu. Birçok kişi de koridorlarda kalmıştı. Dinleyiciler arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye geçmiş olan Bulgarlar da vardı.

Başkan Salim Başol'un okuduğu karar uzundu. Herkes nefesini tutup dinledi.

Karara göre, sanıkların fiillerinin bir kısmı Türkiye'nin "hava sahası dışında" işlendiği için mahkemenin yetki alanı dışında kalıyordu. Türk hava sahasında işlenen suçlar da "meşru müdafaa"

haline giriyordu. Sanıklar, kendilerini ve başkalarını ağır ve [illegible] hakkak bir tehlikeden koruma zorunluluğu altında, başka bir çare de bulamadıkları için, bu fiili işlemişlerdi. Suçlu sayılmazlar[illegible]

Bu gerekçeye dayanarak Başol, sonucu ilan etti: Sanıklar beraat etmişlerdi.

Açıklanan karar, mahkeme salonunda büyük "tezahürat"a yol açtı. O zamana kadar Türkçe'yi birazcık öğrenmiş olan sanıklar da, o durumda ne söyleyeceklerini biliyorlardı. Onlar da "Yaşasın Türkiye" diye bağırdılar.

Ertesi günkü gazeteler bu sonucu büyük puntolu başlıklarla verdiler. Karar hukukçuların kendi aralarında hukukî tartışmalara yol açsa da, kamuoyunun geniş kesimlerinde büyük bir memnunluk uyandırmıştı.

Bulgaristan ise, tabiî, kıyameti kopardı. Türkiye'ye karşı politikalarını daha da sertleştirdi.

Bu sertleşmeden Bulgaristan'daki Türkler de nasibini aldı. Önce çeşitli baskılar karşısında kaldılar. Sonra da "komünistliğe uyum sağlayanlar"la "sağlamayanlar" diye iki gruba ayırıldılar. İkinci gruptakiler için, aşama aşama bir "göç" uygulaması başlatıldı.

Bu, 1980'lerde Jivkov zamanındaki kadar olmasa bile, gene de on binlerce Bulgaristan Türkü'nü yerlerinden eden bir göçtü. Türkiye'yi, altından kalkılması zor bir problem karşısında bıraktı.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen soydaşlarımızın çoğu için de bu geliş, çok güç oluyordu. Orada arazileri olanlar vardı. Yeni rejim arazileri zaten ellerinden alıyordu ama, göç sonucunda bir de yerlerinden yurtlarından ayrılmak zorunda kalıyorlardı.

Türk hükûmeti onlara yeni yerleşim yerleri ve uğraş alanları açmaya çalışıyordu. Gelen göçmenler, bu imkânlardan faydalanabildikleri ölçüde yeni hayatlarına uyum sağlamaya uğraşıyordu.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye siyasî nedenler yüzünden kaçan Bulgar asıllılara gelince...

Onlar hayatlarından memnundular. Kendilerine "Hür Bulgarlar" diyorlardı. İstanbul'da bir koloni oluşturmuşlardı. Türk makamlarının himayesi altındaydılar.

Bir süre sonra, Bulgaristan'da da bunun tersine örnekler kendini göstermeye başlayacaktı. Türkiye'den de –sayıları az da olsa– siyasî nedenlerle Bulgaristan'a geçenler ve orada siyasî mülteci olarak yerleşenler olacaktı.

Onları da Bulgar makamları himayeleri altında tutup teşvik edecekti.

riget

İNŞAATI OLANLARA

KURİŞ T.A.Ş.

Türk adliyesinin tarihi kararı

Mahkeme, uçakla memleketimize iltica eden Bulgarlar için takibat yapılamıyacağına karar verdi

Ağır ceza mahkemesinin ilmî esaslara ve mühim esbab mucibeye istinat eden kararı dün tefhim edildi, salon "Yaşasın Türk Adaleti„ avazeleriyle çınladı

Alman çeteleri

Mesken ve ticarethane kiraları artırılacak mı?

Karar, gazete başlıklarının gösterdiği gibi, kamuoyunda memnunlukla karşılandı.

Özetle: 1940'ların sonundan 1950'lere geçilirken, Türk-Bulgar ilişkilerindeki gerginlik nedenleri giderek artıyordu. Bunlar zaman zaman, iki devletin birbirlerine karşı askerî önlemlerini yoğunlaştırmasına yol açacak kadar ciddileşiyordu.

Yunan İç Savaşı

Trakya'daki ikinci komşumuz Yunanistan'la ilişkilerimiz, tabiî, başkaydı. Truman yardımı iki devletin kaderini birleştirmişti.

Hükûmetler arasındaki ilişkiler çok iyiydi. Fakat şu vardı: Yunanistan'da iç savaş devam ediyordu.

Truman yardımının birincil gerekçesi de zaten oydu. Amacı da, Yunanistan'ın "kralcı" hükûmetini, iç savaşı sürdüren komünist devletlerin baskısından kurtarmaktı. Ama Truman yardımı da, onu izleyen Marshall yardımı da, Amerika'nın doğrudan doğruya yaptığı askerî yardımlar da, komünistlerin ülkedeki etkinliklerini önlemeye henüz yetmemişti.

Yunan komünistlerinin kuzeyden destek aldıkları iki lider: Bulgaristan Başbakanı Dimitrov ve Yugoslavya Başkanı Tito bir arada.

Kuzey Yunanistan'ın büyük bir bölümü hâlâ komünistlerin kontrolü altındaydı.

Yunan komünistleri kuzeyde Bulgaristan'dan da yardım görüyorlardı. Biraz da Arnavutluk'tan... Fakat onları asıl aktif olarak destekleyen ülke Tito'nun Yugoslavya'sıydı.

Sovyetler'in mutlak kontrolü altındaki Bulgaristan, bu konuda planlı olarak geride kalıyordu. Hatta zaman zaman yardım kanallarını kapatıyordu.

Bunun nedeni, Stalin'in Yunanistan konusunda ihtiyatlı bir politika izlemesiydi.

Stalin, Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerindeki amacına büyük ölçüde ulaşmıştı. Polonya'dan, Bulgaristan'dan, Romanya'dan sonra, Macaristan'ın yönetimini de eline geçirmişti. Doğu Almanya'daki işgal bölgesine kalıcı olarak yerleşmişti. Son olarak da Çekoslovakya'daki koalisyon hükûmetini sona erdirmişti. O ülkeyi de tümüyle komünistleştiriyordu.

Bu gelişme, Amerika'nın sabrını taşırmak üzereydi. Rusya, Bulgaristan üzerinden Yunan komünistlerini de desteklemeye devam ederse, Amerika'nın "kırmızı çizgileri"ni aşmış olabilirdi. Dünyadaki "soğuk savaş"ın "sıcak savaş" haline dönüşmesi kaçınılmaz olabilirdi.

Stalin bu hesabı yapıyordu. Doğu Avrupa'daki "komünistleştir-

Yunanistan'daki komünist gerillalar başlangıçta kuzeydeki üç ülkeden yardım alıyorlardı. Zamanla Bulgar ve Arnavut yardımı azaldı. Yugoslav yardımı çoğaldı.

hareketinde Yunan sınırını daha fazla zorlamamayı daha gerekçi buluyordu.

Yunan komünistlerine yardımı sürdürmek, hatta daha da artırmak isteyen devlet, Tito liderliğindeki Yugoslavya'ydı.

Arnavutluk, fakir bir ülkeydi. Yunan komünistlerine yapabileceği yardım çok sınırlıydı. Kendisi de Yugoslav desteğine muhtaçtı. Yunanistan'a, Arnavut toprakları üzerinden giden yardımın büyük bir kısmı da zaten Yugoslav yardımıydı.

Tito, komünist devletler arasında iddialı bir politika izliyordu. Rusya'nın otoritesini kabul etmek istemiyordu. Komşu ülkeleri kendi çizgisine getirmeye çalışıyordu. Amacı, en azından Arnavutluk ile Bulgaristan'ı etkisi altına almaktı. Yunan komünistlerini de destekleyecek bir "Balkan komünizmi dayanışması" oluşturmaktı.

Yunan komünistleri de, Bulgaristan'dan ancak kısmen alabildikleri yardımdan daha fazlasını Yugoslavya'dan alarak, mücadelelerini sürdürüyorlardı.

Başlangıcı bizim Kurtuluş Savaşı...

Yunan İç Savaşı, Yunanistan'da pek hatırlanmak istenmez. Türkiye'de zaten hatırlanmaz. Ama o yıllarda Yunanistan'ı harap eden, Türkiye'yi de yakından meşgul eden çok büyük bir iç savaştı. Yunan halkındaki etkileri açısından, 1936-1939 yılları arasındaki İspanya İç Savaşı'nı andırıyordu.

Bunun karşıt taraflarının oluşması hayli eskiydi. 1920'lere kadar uzanıyordu. Biz de, hikâyesini, biraz geriden başlayarak özetleyelim:

Bizim "Kurtuluş Savaşı"mız olan Türk-Yunan savaşı, Yunanistan'da "Küçük Asya Faciası" diye anılır. Yunan halkı, o savaşın sonunda Kralcılar-Cumhuriyetçiler diye ikiye ayrılmıştı. Türklere karşı yenilgiden kral ve Kralcilar sorumlu tutulmuş, krallık lağvedilmiş, sorumlu görülen politikacılar darağacına gönderilmişti. 1924'te Cumhuriyet kurulmuştu.

On bir yıl sonra Kralcıların karşı darbesi gelmişti. "İşler iyi gitmiyor" gerekçesiyle rejime müdahale eden askerler, 1935'te Danimarkalı eski kral II. George'u sürgünden çağırıp yeniden tahta çıkarmışlardı.

II. George, başbakanlığa komünizm karşıtı Metaksas'ı atamış, buna komünistlerden tepki gelmiş, genel grevler başlamıştı. Metaksas buna karşı sıkıyönetim ilan etmiş ve ülkede büyük bir komünist avı başlatmıştı.

1930'ların son yılları, Kralcılar ile –komünistlerin öncülüğünü yaptığı– Cumhuriyetçiler arasındaki çekişmelerle geçmişti.

1940'larda ise, bu çekişmelerin arasına, İtalya'nın Yunanistan'a saldırısıyla başlayan "dışa karşı savaş" girmişti.

Bu, Kralcılar-Cumhuriyetçiler kavgasını geçici bir süre için durdurmuştu. İki taraf da, İtalyanlara karşı savaşıyordu. Kralcılar bunu düzenli ordu içinde yapıyorlardı. Cumhuriyetçiler de kurdukları gerilla birlikleri içinde savaşıyorlardı.

Alman işgali yılları

Biz Türkiye'dekiler, İtalyan-Yunan Savaşı sırasında bu ayrılığın pek farkında değildik. İtalyanlara karşı Yunan başarılarını bir bütün olarak izliyor ve coşkuyla destekliyorduk.

Ama sonra Almanlar geldi, Yunanistan'ı işgal etti. Yunanlılar yenildi. Yunanistan 1941'den itibaren savaşın son dönemine kadar Alman işgali altında kaldı.

Kralcıların sürgündeki lideri Yunan Kralı
II. George bir manevra sırasında.

İşgal sırasında düzenli kuvvetleri dağılan Kralcıların bir kısmı Almanlarla işbirliği yaptı. Bir kısım Kralcı da EDES adı altında Almanlara karşı –illegal olarak– örgütlenmeye çalıştı.

Öncülüğünü komünistlerin yaptığı Cumhuriyetçiler ise, örgütlerini daha da geliştirdiler ve ülkenin her tarafında direniş hareketleri başlattılar.

Komünistler, Kralcıların dışındaki diğer grupları da saflarına katmışlardı. Almanlara karşı direnişin en etkili gücü onlardı. Almanların ulaşamadığı dağlarda gerilla metotlarıyla çalışıyorlar, işgalcilerin trenlerine, askerî konvoylarına sabotajlar düzenliyorlardı.

Yunan Komünist Partisi'nin öteki tüm sol örgütlerle bir arada kurduğu örgütün adı EAM'dı (Uusal Kurtuluş Cephesi). Cephenin bir ordusu vardı: ELAS (Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu).

Yunan kralı ve hükûmeti, Alman işgali başlarken Mısır'a, oradan da İngiltere'ye geçmişti. Kralcıların bir kısmı kralla birlikte yurtdışına çıkmışlar, müttefik kuvvetlere katılmışlardı. Bir kısmı yurtiçindeki Kralcı EDES'in içindeydi ama, büyük bir kısmı da işgal kuvvetlerinin emrindeydi. Yunanistan'ın –işgal sırasında Al-

manlar tarafından işbaşına getirilen– kukla başbakanı, kralcı bir generaldi.

Bu, işgal altındaki halkın gözünde kralcılığın itibarını düşürmüştü. Komünistler ise, gösterdikleri kararlı direnişle giderek daha fazla saygınlık kazanıyorlardı.

1943 sonundan itibaren, savaşı Almanların kaybedeceği artık kesin olarak belli olunca, ülkeyi işgalden "bir an önce kurtarma" gayretini de en fazla komünistler gösterdiler.

Almanlar Yunanistan'ı aşama aşama terk ederken birçok kasaba ve şehir önce komünistlerin eline geçti. O arada, ülkeden daha önce ayrılan İtalyan birliklerinden elde ettikleri silah ve cephane stokuna, Almanlardan elde ettikleri topları tüfekleri eklediler. Güçlerini giderek artırdılar.

Bu, Kralcıları, örgütlerinin hedefini değiştirip komünistlere karşı harekete geçmeye yöneltti. Almanlarla işbirliği yapan gruplarla da yeniden birleştiler. Komünistleri yenmeye çalıştılar. İki taraf arasında şiddetli bir çatışma dönemi başladı. İki taraf da önemli kayıplar verdi.

Ya Ruslaşacak, ya İngilizleşecek...

Savaşın son döneminde, Almanların Balkanlar'dan çekilmeleri 1944 yılında başladı. 1944'ün eylülünde Yunanistan'ın işgalden kurtulması tamamlanmıştı. O eylül ayında artık, kalan son Alman birlikleri de ülkeyi kaçarcasına terk etti.

Kralcılarla komünistler arasında alevlenen çatışmalar da, İngilizlerin araya girmesiyle varılan bir anlaşma sonunda, iki tarafça da durduruldu. Böylece, Yunan İç Savaşı'nın birinci perdesi kapanmış oldu.

Almanlara karşı Yunanistan'ın savaşı bitmişti ama, İngilizlerinki daha bitmemişti. Almanya Orta Avrupa'daki direnişine devam ediyordu. İngilizlerin birinci önceliği, o direnişi sona erdirmekti. Fakat bir yandan da kendilerini Yunanistan sorunuyla ilgilenmek zorunda hissediyorlardı.

Endişeleri, Yunanistan'daki iç çatışmalar sürerse, duruma komünistlerin hâkim olmasıydı. Bu ise, ülkenin "Slavlaşma"sı demekti ki, Balkanlar'daki İngiliz siyasetinin iflas etmesi anlamına gelirdi.

Bu, sadece İngilizlerin değil, Yunanistan'ın –bağımsızlığını elde ettikten sonraki– tüm hükûmetlerinin de korkusuydu.

"Slav tehlikesi", Yunanistan tarihinde, Rusya desteğindeki Bul-

ristan'ın –en azından– Kuzey Yunanistan'ı yutması tehlikesiydi.

İngiliz Siyaseti de, Atina'daki ilk İngiliz büyükelçisinin oluşturduğu ünlü bir formüle göre oluşmuştu. Formül şöyleydi.

"Yunanistan ya Ruslaşacak, ya İngilizleşecek... Başka seçenek yok. Ruslaşmasına izin vermeyeceğimize göre, çaresiz, İngilizleşecek..."

Savaştan sonraki yeni terminolojide artık, "Rus" veya "Slav" yerine "komünist" sözcüğü de kullanılabiliyordu. Hepsi birbiriyle eşanlamlı sayılıyordu. Türkiye'de de "Rus" ile "komünist"in birbirinin yerine kullanıldığı gibi...

Gerek Yunan Kralcılarına, gerek İngiliz hükûmetine göre, Yunan komünistlerinin, ülkelerindeki iç savaşı kazanmaları, Yunanistan'ın komünistleşmesiyle birlikte Slavlaşmasının kapılarını açacaktı.

İngilizlerin önayak olduğu –Kralcılar ile komünistler arasında– anlaşmanın yürürlüğe girmesi, iki güç arasındaki çatışmaları durdurmuştu. Ama sıra anlaşmanın uygulanmasına gelince yeni sorunlar ortaya çıktı.

Anlaşmaya göre,

1- Bir geçici koalisyon hükûmetinin anavatanda göreve başlamasıyla birlikte iki taraf da silahlarını bırakacaktı.

2- Krallığın durumu halk oylamasıyla belirlenecekti. Kral II. George o vakte kadar ülkeye giremeyecekti. Yeri, halkoylamasının sonucuna kadar bir naip tarafından doldurulacaktı.

3- Yeni Meclis seçiminden sonra geçici hükûmetin görevi sona erecek, yeni hükûmet kurulacaktı.

Geçici koalisyon hükûmeti, bir sürgün hükûmeti olarak –o zamanki "Kralcı"– Yorgo Papandreu tarafından kurulmuştu. 1980'li yıllardaki Yunan başbakanı Andreas Papandreu'nun babası ve 2000'li yıllardaki Yunan Dışişleri bakanı Yorgo Papandreu'nun dedesi olan –iki nesil önceki– Yorgo Papandreu tarafından... Hükûmet üyeleri, yurtdışından anavatana gelir gelmez, anlaşma işler-lik kazanacaktı.

Fakat bu gerçekleşmedi. Sürgündeki hükûmet 1944 Ekimi'nde Atina'ya geldi: Göreve başlarken, şu anlaşıldı:

Geçici hükûmetin gelişine paralel olarak, İngiliz birlikleri de gemilerle Yunanistan'a çıkmaktaydı. Bu, belli ki, Papandreu'yla anlaşılarak başlayan bir gelişmeydi. Nitekim Yunanistan'daki Kralcı sağcı gerillalar da silahlarıyla birlikte İngiliz kuvvetlerinin saflarına katılıyorlardı.

Yunan siyasetindeki dede Yorgo Papandreu (sağda), oğlu Andreas Papandreu'yla... İkisi de başbakanlık yaptılar. Andreas'ın oğlu Yorgo Papandreau da başbakan adayı.

Yani: Hükûmetin Papandreu başkanlığındaki sağ kanadı, varılan anlaşmadaki "Herkes silahını bırakacak" koşuluna uymak niyetinde değildi. Zaten İngilizlerin silahlı güçlerinin gelmesinden ve Atina'daki sağ gerillaları da saflarına almasından sonra, bu anlaşmanın devam ettiğini düşünmek güçtü.

Buna karşı komünist ağırlıklı sol gerilla grubu ELAS da, silahsızlanma koşulunu yok saydı. Başlangıçtaki "'anlaşma havası'na kapılıp "Almanlar gitti, işimiz bitti" diye köylerine dönen militanlarını yeniden alarma geçirdi.

Belli ki, geçici koalisyon hükûmetinin ömrü sona ermek üzereydi. Sağcılar da bunun hazırlığını yapıyorlardı, solcular da...

Solcuların kararı ELAS ve EAM içinde yapılan toplantılarda oluştu. Yunan Komünist Partisi'nin merkez komitesinde "parti kararı" haline dönüştü. Solcu bakanlar koalisyon hükûmetinden çekildiler.

Yunan Komünist Partisi ayrıca, halkı 3 Aralık 1944 günü için Atina'da bir toplantıya çağırdı.

Hükûmetin geri kalan kısmı, önce bu toplantıya izin verdi. Daha sonra bir kararından vazgeçip izni iptal etti. Fakat komünistler, hazırlıklarını yapmışlardı. Gösteriden vazgeçmediler. Ayrıca işçilere genel grev çağrısı yaptılar.

3 Aralık bir pazar günüydü. Atina, o zamana kadarki tarihinin büyük kitle hareketini yaşadı. Ünlü Sintagma Meydanı'nda on binlerce kişi toplandı. Topluluğun içinde dalgalanan bayraklar arasında Yunan ve Sovyet bayraklarıyla birlikte Amerikan bayrağı da vardı.

Amerika'nın en yakın müttefiki İngiltere ise, toplantının hedeflerinden biriydi. Dövizlere yazılıp toplulukça sesli olarak tekrarlanan "Kahrolsun faşistler", "Kahrolsun Papandreu", "Kahrolsun kral" gibi sloganlardan biri de şuydu:

"Kahrolsun İngiliz müdahalecileri!"

Göstericiler gösterilerini yapıp sloganlarını attıktan sonra meydandan ayrılmaya başladılar. Kıyamet o sırada koptu. (Yıllar sonra bir 1 Mayıs günü İstanbul'da Taksim Meydanı'nda kopacak olan kıyamete benzeyen bir kıyamet...)

Polis merkezi binasının önünden geçilirken, binanın balkonundan göstericilerin üzerine ateş edildi. Sonradan "Bir gösterici balkona doğru el bombası attı da, o yüzden ona ateş edildi" açıklaması yapılacaktı ama, o sırada böyle bir şeyi gören olmamıştı.

Polisin açtığı ateş 22 göstericiyi öldürdü. 100'lerce gösterici yaralandı.

Ve o andan itibaren, Yunan İç Savaşı'nın "ikinci perde"si başlamış oldu.

Polis Merkezi'nden açılan ateşle ölen ve yaralananların arkadaşları hınçlarını, önlerine çıkan polislerden aldılar. Bazısı taşlarla yaralandı. Biri topluluğun içinde kaldı ve derhal linç edildi.

O anda İngiliz tankları harekete geçirilmişti. Topluluğun üstüne geldiler. Onlarla da çatışmalar oldu.

Komünistlerin ve onlara katılan diğer grupların gösterileri ertesi günlerde de devam etti.

Artık eski sloganlara yenileri katılmıştı:

"Katil hükûmet", "Katil İngilizler", "Nazi İngilizler"...

Churchill'in emri: "Gerekirse kan dökün!"

Gösteriler durmak bilmeyince, Londra'dan Atina'ya ünlü bir emir geldi.

1944'ün aralık ayında Avrupa savaşı, Almanlar ne kadar geri çekilirse çekilsin, devam ediyordu. İşgal edilen yerlerle ilgili so-

Atina'da, Akropolis'te nöbet tutan Kralcı bir asker... Bir saldırı ihtimaline karşı eli tetikte...

runlar birbirini izliyordu. Ruslar, savaş sonrası için verdikleri "nüfuz bölgesi paylaşımı"yla ilgili sözleri tutmayacaklarını göstermeye başlamışlardı.

Bunlara ek olarak Yunanistan sorunu da büyüyünce, Churchill kendini bu gidişe daha kesin olarak müdahale etmek zorunda hissetti. Atina'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Scobie'ye şu talimatı gönderdi:

> *"Orada, işgaliniz altındaki bir yerde yerel bir isyan çıkmış gibi hareket edeceksiniz. Atina'yı elimizde tutmaya mecburuz. Siz bunu kan dökmeden sağlarsanız, büyük bir başarı kazanmış olursunuz. Ancak başka çare yoksa, kan dökmeye de mecbursunuz!"*

Ondan sonraki olaylar bu talimata uygun olarak gelişti.

Ülkenin öteki taraflarından gelen komünist Elas birlikleri, Atina'yı kuşatmışlar ve içerde kalan İngilizler ile kralcı Yunan birliklerini sıkıştırmaya başlamışlardı. İtalya'dan gönderilen İngiliz uçakları onları şiddetle bombaladılar.

Çok kan döküldü...

Uçaklarla birlikte Yunanistan kıyılarına gelen İngiliz gemilerinden de ELAS'çıların üzerine bombalar yağdı. İngiliz askerleri denizden sevk edilen yeni birlikler ve silahlarla güçlendirildi.

Yunan İç Savaşı'nda çok kan döküldü. İki taraf da birbirine karşı acımasızdı. Fotoğrafta, öldürdükleri gerillaların kesik kafalarıyla poz veren "Kralcılar".

ELAS'çılar, gerilla savaşını biliyorlardı ama, o ölçüde bir ateş gücüne karşı koyacak imkânları yoktu. Atina'nın kontrol altına aldıkları bölgelerini yavaş yavaş boşalttılar, şehrin etrafındaki kuşatmayı kaldırdılar.

Şehri boşaltırken Kralcı muhafazakârlardan çok sayıda rehineyi de birlikte götürmüşlerdi. Üzerlerine açılacak ateşi, "Sadece siz değil, onları da öldürürsünüz" uyarısıyla önlemek istiyorlardı. Ama bu uyarı, İngilizleri fazla etkilemedi. "Kurunun yanında yaş da yanar" hesabıyla "operasyon"larını sürdürdüler... Çoğu yerde bombaların altında komünistler ve muhafazakârlar birlikte öldüler. Bazen de, açılan ateş altında ölen komünistlerin yakınlarının, yanlarındaki rehineleri öldürerek aldılar.

Ateşkes, barış ve yeniden savaş

Yunanistan'daki iç savaş trajedisinin ikinci perdesi, bir ateşkes anlaşmasıyla kapandı. Bunun gerçekleşmesi, Stalin'in komünistlere artık yardım etmeyeceğini belli etmesiyle mümkün oldu. Churchill de, bunun üzerine Kralcılar üzerindeki etkisini kullandı. Onları komünistlerle bir barış anlaşması yapmaya yöneltti.

O arada Papandreu istifa etti. Yerine General Plastiras geçti.

1945 Nisanı'nda –Avrupa savaşının bitişinden iki ay önce– barış anlaşması imzalandı. Anlaşma, *ELAS*'ın silahlarını bırakması ve kendini feshetmesi karşılığında, Yunan Komünist Partisi'nin devletçe yasal bir siyasî parti olarak tanınmasını öngörüyordu.

İki taraftan da esir alınanlar serbest bırakılacak, savaş suçlusu sayılanlar affedilecekti.

Barış anlaşmasını Yunan Komünist Partisi'nin merkez komitesi kabul etmişti. Ama ELAS'ın komünist komutanı Kapetanyos (Komutan) Aris buna karşıydı. Aris bir "halk kahramanı" ününü Alman işgaline karşı direniş sırasında yapmıştı. Komünist Partisi'nin kabul ettiği anlaşmaya uymak istemedi. Faşistlerle (Aris'e göre Kralcılarla birlikte tüm muhafazakârlar faşistti) komünistleri yok etmek için kullanacağını düşünüyordu.

Anlaşmayı tanımadı. Yandaşlarıyla birlikte dağa çıktı. "Faşistler"e karşı mücadelesini sürdürdü. Birkaç ay sonra da bir çatışmada "faşistler"ce öldürüldü. Kafası kesildi. Tırhala şehrinde bir sokak fenerine asılıp herkese gösterildi.

Gaddarlık, Yunan İç Savaşı'nın iki tarafında da her türlü örneğiyle kendini gösteriyordu. Barış uygulaması sırasında da, iki tarafın her biri, karşıtlarının öldürüp toplu mezarlara gömdüğü cesetleri bulup çıkarıyordu. Bu, karşılıklı kinleri daha da yoğunlaştırıyordu.

Gene de, barış anlaşmasının bazı olumlu sonuçları görüldü. İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki bölümünün bitişiyle birlikte Alman toplama kamplarında bulunan Yunanlılardan hayatta kalanlar özgürlüğüne kavuştu.

Aralarında Yunan Komünist Partisi'nin (KKE'nin) eski lideri Zaharyas da vardı. Anlaşmaya göre artık serbest çalışabilmesi gereken partisinin başına geçti. Komünistler bir süre bir umut dönemi yaşadılar.

Birkaç ay geçtikten sonra o umutlar sönmeye başladı. KKE yöneticileri, yeni yeni olaylarla şunu gördüler: Partilerinin "serbest" oluşu, kâğıt üzerindeydi. Sağ terör –Aris'in tahmin ettiği gibi– başını almış gidiyordu.

Türkiye'de adını sonradan Kıbrıs'taki terör olaylarıyla işiteceğimiz sağcı albay Grivas da ilk ününü o sıralarda kazandı. Terör alanındaki marifetlerini Yunanistan'daki komünistlere karşı gösteriyordu. Başında bulunduğu gizli örgüt, onlara karşı suikast üzerine suikast düzenledi.

Komünist Partisi'nin açıklamasına göre, "barış anlaşması"ndan sonraki üç ay içinde 500 komünist öldürüldü, 20 bin komünist gö-

altına alındı. Bir kısmının akıbeti meçhuldü.

Hükûmet buna karşı, öldürülenler hakkındaki soruşturmanın sürdüğünü, gözaltına alınanların büyük bir kısmının adi suçlu olduğunu, 9 bininin cinayet işlediğinin anlaşıldığını bildirdi ama, bu iddialar inandırıcı olmaktan uzaktı. İç savaş sırasındaki çatışmalara karışanların karşılıklı olarak affedilmesi, anlaşmanın gereğiydi. Ama hükûmet, onu artık hatırlamıyordu.

"Komünistsiz" seçimler ve "üçüncü perde"...

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Yunan seçimleri, 1946 Martı'nda bu koşullar altında yapıldı. Komünistler seçimleri boykot etti.

O sıradaki 7,5 milyon nüfuslu Yunanistan'da seçmen sayısı 1,8 milyondu. Kadınların seçme hakkı yoktu. Boykot, bir ölçüde etkili olabildi. Ama gene de, 1,1 milyon civarında seçmen sandığa gitti. Tabii, kullanılan oylar içinde sağcılar büyük bir zafer kazandı.

Altı ay sonra yapılan halkoylamasından da "Krallık devam etsin" sonucu çıktı. Kral II. George, ülkesine döndü ve tahtına oturdu.

Bu sonuçlar, sağcıların solculara karşı baskısını daha da artırmasına yol açtı. KKE, öldürülenlerin sayısının bine, gözaltına alınanların 70 bine çıktığını açıkladı.

Sovyetler Birliği, anlattığımız gibi, bu konuda "elini ateşe sokmak" istemiyordu.

Yunan komünistlerine Moskova'dan yardım, çoğu defa, Birleşmiş Milletler'deki Sovyet delegesinin "Yunanistan'da ilerici güçler eziliyor, insanlar öldürülüyor" diye yaptığı konuşmalardan ibaret kalıyordu. Ama bu konuyla Yugoslavlar giderek daha fazla ilgileniyordu.

Balkan ülkeleri arasında "komünist dayanışması" oluşturmak isteyen Mareşal Tito, Moskova'nın yapmadığını yapıyor, Yunan komünistlerine kendi sınırlarından mümkün olan her yardımı gönderiyordu.

Tito'nun Moskova'yla arasının açılmasının nedenlerinden biri buydu ama, o buna aldırmıyordu.

O arada Yunanistan'da sağcıların terörü altında sıkışıp kalan –sözümona yasal– Komünist Partisi de harekete geçti. Zaten işlemeyen "yasal muhalefet"ini bırakıp, yeniden silaha sarılmaya karar verdi.

Böylece üç perdelik Yunan trajedisinin üçüncü perdesi açıldı. Yunanistan Komünist Partisi lideri Zaharyas, bu defa düzenli

General Markos Vafiadhis.

bir "demokratik ordu" oluşturm[a] karar vermişti. Bunun başına hay[a] tütün işçiliğiyle başlayıp bir sendik[a] olarak devam eden bir komünisti ge[tir]di: Markos Vafiadhis'i.

Markos, ELAS saflarında çalışm[ış]. Meslekten asker olan subaylarla b[ir]likte savaşmıştı. Askerliği onlard[an] öğrenmişti. Bir ara sağcılarca yaka[la]nıp hapse atılmış, ama hapisten k[a]çmayı başarmıştı.

"Demokratik ordu"nun başına ge[çer]lirken rütbesi de belirlendi: Markos Va[s]fiadhis, artık "General Markos" di[ye] anılacaktı. Türkiye'de de o şekilde t[a]nınacaktı. Yunan İç Savaşı'nın üçüncü defa başlamasıyla birlikte, Yunanis[a]tan'la ilgili haberlerde artık en faz[la] adı geçenlerden biri olacaktı. Türkiye'nin antikomünistleri onu işgalcil[e]re karşı sol terör uygulayan bir dağ eşkıyası gibi görecek, Türkiye'nin komünistleri de sağ teröre karşı savaşan bir kahraman sayacaktı.

Yunan İç Savaşı'nda bir Türk: Mihri Belli

Türkiye'nin komünistleri arasında olan birinin, o sıralarda Yunanistan'a geçip Yunan demokratik ordusu saflarında çarpışmaya hazırlandığını kimse bilmiyordu. Bu, uzun yıllar sonra yazdığı anılardan anlaşılacaktı.

Sonradan, hayat boyu sürdürdüğü mücadelesinde hapse girip çıkmış, TKP yöneticiliğinden Vatan Partisi başkanlığına kadar illegal ve legal parti görevlerinde bulunmuş, eserler yazmış olan Mihri Belli...

Belli, anılarında, Yunanlılara karşı öteden beri dostluk duyguları beslediğini, ama duygularının, Yunan halkının Alman işgali sırasındaki direnişi sırasmda daha da yoğunlaştığını belirtir. Yunan komünistlerinin Kralcılara karşı direnişine katılma isteği duyar. O sırada –kendi ifadesiyle– "Doğu Makedonya ve Trakya bölgelerindeki 'arkadaşlar' o bölgede politik çalışmalara katkıda bulu-

Mihri Belli Yunan İç Savaşı'nda komünist gerillalarla birlikte savaştı. Anı kitabında o savaşta yaşadıklarını da anlattı.

bilecek formasyonda bir Türk aramakta"dırlar. Mihri Belli kararını verir:

"Onların isteği, benim özlemimle çakıştı ve Yunanistan dağlarının yolunu tuttum."

Bu biraz, İspanyol İç Savaşı'nda Cumhuriyetçilerle birlikte savaşmak için dünyanın çeşitli ülkelerinden, o arada komşu ülkelerden İspanya'ya geçen entelektüellerin davranışını andırır.

Sonra... Sınırı geçer Mihri Belli... Nasıl geçtiğini anlatmıyor. Karşıda kendini Lefter diye tanıtan bir ELAS'çı karşılar. Belli, sonradan onun ELAS'm ünlü "kapetanyos"larından Lassanis olduğunu öğrenecektir.

Bazı köylerden geçerler... Mihri Belli, gördüğü manzaralardan etkilenmiştir. Gözlemlerini şöyle aktarır:

"Köy alanına vardık. İleride bir çeteci kız. Ufak tefek, kavruk bir Yunanlı köylü kızı. Kılık kıyafeti de pek yok. Omzunda neredeyse kendisinden uzun bir piyade tüfeği, ortalıkta dolaşıyor.

Mihri Belli'nin anlattığı "ufak tefek, kavruk kız"a benzemiyor, boyu bosu yerinde ama, bu da bir Yunan gerillası kızın fotoğrafı...

Yunan direnişinin bir temsilcisidir karşımdaki.

Yunanlı köylü kızı düş kırıklığı uyandırmadı bende. Tam tersine, o sıradan, alelade köy insanı özgürlük uğruna tüfeği omuzlayıp dağa çıktı mı dünya ölçüsünde yankılar uyandıran bir tarihsel olay yaratabiliyordu.

(...)

Gündüzleri güneş var, hava ısınıyor. Geceleri ayaz. Bende şehir giysileri var. Pek ısıtmıyor. Lassanis'te ise kalın asker üniformaları, bir de kaput.

Yatma zamanı geldi. 'Senin sırtın ince' dedi. 'Sırt sırta verelim, benim kaput ikimizi de örter.'

Öyle yaptık. Gerçekten sırt sırta vermenin yararı var. Ama kaput iki kişiyi birden örtemiyor. Soğuktan uyuyamıyor insan. (...) Bir iki kez içim geçer gibi oldu, baktım kaput benim sırtımda. Onun sırtına aktardım. Bu birkaç kez tekrarlandı. Kaputu ben ona itiyorum, o farkına varınca bana itiyordu. (...)

Gün ağardı kalktık. Baktık kaput ikimizin arasına düşmüş. Lassanis gülerek, 'Gene de bir iş gördü, aramızda sınır olmuş' dedi."

Mihri Belli'nin Yunan ELAS'çıları arasında üstlendiği görevlerden biri oradaki Türk asıllılar için Türkçe bir alfabe hazırlamak ve politik bilinçlenmelerine katkıda bulunacak konuşmalar yapmaktı.

Türkçe ve Türk kültürü, sadece Türk asıllıları değil, Türkiye'yle ilgisi olmuş Yunan asıllıları da ilgilendiriyordu. Onlardan biri, gene bir gerilla komutanı olan Lambros'tu. Anadolu'nun bir köyünde doğmuş, "mübadele"de (Kurtuluş Savaşı'mızdan sonraki nüfus değiştirmesi sırasında) çocuk yaşındayken Yunanistan'a göç etmişti. Belli anlatıyor:

"Türkçe Lambros'un anadiliydi. Temiz bir Anadolu lehçesiyle (Karamanlılara özgü lehçeyle) konuşuyordu Türkçe'yi... Yunanca konuşurken de hafif bu lehçeye çalardı dili. Ama iyi hatipti. Türkçe konuşurken kelimeleri bulamadığı olurdu. Ne de olsa yıllar boyu konuşmamıştı bu dili. Yüz hatları Orta Asya Türkü'nün hatlarıydı. Buğday ten, daha çok Uygur, Özbek tipi. Sanırım bizim kafatasçılar Lambros'u görseler ona bu bakımdan gıpta ederlerdi. (...)

Dinlenirken Ankara Radyosu'nu açardı. Özellikle alaturka şarkıları severdi.

Birkaç kez fasıl heyeti konseri olduğunda dinleyebileyim diye beni de kulübesine çağırttıydı. Oysa ben, özellikle o dönemlerde devrimci kültür konusundaki bağnaz tutumumla alaturkayı ilerici müzik saymaz, pek de hoşlanmazdım. Ama ne de olsa bir çeşit hasret gidermekti benim için."

Tabiî, bu Türkçe konuşmalar, Türkçe müzik dinlemeler, oradaki işin esasının yanında birer ayrıntıdır. "İşin esası" savaşmaktır. Mihri Belli de katıldığı savaşların birinde yaralanır... Hem omuzundan, hem yüzünden...

Ama tedavisi sırasında, gerillalar arasındaki çalışmalarına da, gerektiği yerde savaşmaya da devam eder...

* * *

Ben Yunan İç Savaşı'yla ilgili yayınları okurken, bizde de 1960'ların sonunda 70'lerin başındaki gençlik hareketleri sırasın-

da ortaya çıkan isimleri, sözcükleri hatırladım.

Kendi tarafı için "Demokratik Ordu", "Ulusal Kurtuluş Cephesi", "dağ gerillası", "kurtarılmış bölge"... Karşı taraf için de "faşistler", "işbirlikçiler", "hainler", "yabancı uşakları", "katiller"...

Bunlar o zaman, Yunanistan'ın kuzeyindeki hayli geniş bir bölgede kullanılan günlük kelimelerdi.

Yunanistan'ın güneyindeki Kralcı bölgede ise kuzeydekiler için benzer sıfatlar kullanılıyordu...

"Çeteciler", "hainler", "Rus uşakları", "katiller".

Aslında "katil" sıfatını, iki taraf da birbirine karşı kullanabilirdi. İki tarafta da acımasızlık örnekleri çoktu. Ama, tabiî, herkes, kendinin değil, karşısındakinin yaptığını görüyor ve gösteriyordu.

Çin'de zafer, Yunanistan'da hüsran...

Mihri Belli, Yunan komünistleriyle birlikte savaşırken biz Türkiye'dekiler, o olayların içyüzünü anlamaya çahşırdık.

Bu kolay değildi. Hükûmetin politikası, tabiî, güneydeki Kralcılardan yanaydı.

Gazeteler Yunan İç Savaşı'yla ilgili haberlerini Batılı ajanslardan alırlardı. Onlar da, Yunanistan'ın Atina'daki resmî kaynaklarından... Yani, komünistlerle savaşan Kralcı güçlerden...

Kuzeydeki komünistler kendi örgütlerine istedikleri kadar "Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu" veya "Ulusal Kurtuluş Cephesi" desin, onların adı Türk gazetelerine "çeteciler", "isyancılar" gibi sözcüklerle geçerdi.

Tabiî, biz Türkiye'deki "solcu"lar, o sözcüklerin "taraflı" olduğunu bilirdik.

Nâzım Hikmet'in o ünlü mısraları ne zaman elimize geçmişti hatırlamıyorum, ama Yunan komünistleri için beslediğimiz duygular, o mısralardakine yakındı:

"Kalbimin yarısı buradaysa doktor,
Öbür yarısı Çin'dedir,
Ve her sabah doktor,
Kalbim,
Kurşuna dizilmektedir Yunanistan'da..."

Evet, Çin ve Yunanistan... 1948 yılının sonlarında ve 1949 yılında, komünistlerle antikomünistler arasındaki çatışmaların en şiddetlileri, o iki ülkedeydi.

Yunan komünistleri Kralcılar karşısında giderek zayıflarken, Mao Zedong'un komünistleri Çankayşek'i kesin yenilgiye uğrattılar. Pekin'e girdiler... Ve "Çin Halk Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan ettiler. Resim o günü canlandıran "temsilî resim"lerden biri...

Çin'deki olaylar, Nâzım Hikmet'i ve bizim gibileri sevindirecek şekilde gelişti: Mao Zedong'un kuvvetleri, Çankayşek ordularını yenilgi üzerine yenilgiye uğrattı. Pekin'e doğru yürüdü...

Çankayşek, zaten bir süreden beri, Mao'yu yenme iddiasını kaybetmişti. Kıta Çini'nin büyük kısmı Maocuların eline geçmişti. Çareyi, kendisine sadık kalanlarla birlikte Tayvan'a geçmekte buldu.

Ve 1949'un ekim ayında Pekin'de, Çin topraklarının çok büyük kısmına egemen olan Mao'nun kurduğu "Çin Halk Cumhuriyeti" resmen ilan edildi.

Gerçi o Cumhuriyet'i "tanıma"yı –başta Amerika olmak üzere– Batı Bloku ülkelerinin tümü (tabiî, Türkiye de dahil), reddetmişti. Çin'in eski devlet başkanı Çankayşek'in, –Tayvan'a geçerek–

sürdürdüğü yönetimi, Çin halkını temsil eden devlet olarak tanımaya devam ediyordu. Ama gerçek ortadaydı:

Mao'nun yönetimi, –o zamanki nüfus tahminlerine göre– 700 milyon insanın yaşadığı Kıta Çini'nde etkili olan tek otoriteydi. Çankayşek'in, Tayvan Adası'nda sözünü geçirebildiği Çinlilerin sayısı ise 25 milyondan ibaretti.

Çin komünistleri kesin zafer yolunda ilerlerken, komşumuz Yunanistan'ın komünistleri, İngilizlerin askerî ve Amerikalıların millî desteğindeki Kralcı kuvvetler karşısında giderek yalnızlaştılar.

Anlattığımız gibi, Rusya, Yunanistan'daki "yoldaş"larını daha önce gözden çıkarmıştı. Onların asıl destekçileri Yugoslavya'ydı. Fakat Yugoslavya'nın politikalarında da değişiklikler birbirini izlemeye başladı.

Stalin Tito'yu ihraç ettirince...

Yugoslavya'nın millî kahramanı Josip Broz Tito, tam bir komünistti ama, Stalin'in dünyadaki tüm komünistlerin patronu gibi davranmasından hiç hoşlanmıyordu.

Stalin de, Tito'nun kendisine karşı tutumundan hoşlanmıyordu. Onu Avrupa'daki öteki komünist partilerin liderleri gibi kendisine bağlı hale sokamıyordu.

Tito'nun iç politikasında, komünizmi uygulama ilkeleri ve metotları, Sovyetler'inkinden farklıydı. Dış politikasında da, Kominform içinde kalmakla birlikte, Sovyetler'den daha bağımsız bir çizgi izliyordu. Bulgaristan ve Arnavutluk'la ilişkilerini geliştirip Yunan komünistlerini desteklemek istiyordu. Stalin'ün nüfuzundan mümkün olduğu kadar sıyrılmış bir "Balkan komünistleri grubu" kurmayı hedefliyordu.

Stalin'in buna karşı olmasına da aldırmıyordu. Çünkü durumu Avrupa'daki öteki komünist ülkelerin çoğunun liderinden farklıydı.

İkinci Dünya Savaşı'nda ülkesini Alman işgalinden kurtaranlar Rus askerleri değildi. Kendi komutası altındaki Yugoslav gerillalarıydı... Veya Yugoslavya'daki adlarıyla, "Partizan"lar... Stalin'e şükran duyması için bir neden yoktu.

Ayrıca, ülkesi, Sovyetler Birliği'yle sınır komşusu değildi. Sovyetler'in ona, öteki ülkeler üzerinden askerî baskı yapması kolay değildi.

Kaldı ki, savaştaki işgal döneminde Almanları perişan eden Partizanlar, şimdi yepyeni bir düzenli ordu halinde daha da güç-

anmışlerdi. Rusya'dan gelecek bir askerî baskıya da direnmesini bilirlerdi.

Tito, kendisine ve ülkesindeki desteğe güvenerek, bildiği gibi hareket etmeye devam ediyordu.

Bir gün geldi, Stalin'in sabrı taştı. Kominform'u Bükreş'te bir toplantıya çağırdı. Yugoslav Komünist Partisi'ni örgütten ihraç etti.

Gizli bir toplantıdan sonra açıklanan kararda Tito, şu gerekçelerle suçlanıyordu: "Proletaryanın enternasyonalliği" ilkelerini değnemişti. Tüm komünist partilerle birlikte hareket etmek yerine başına buyruk davranmış ve "milliyetçi politikalar" izlemişti. "Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin komünist hareket içindeki liderliği"ni tartışma konusu yapmıştı.

Karar, Yugoslav komünistlerini, bu "ağır suç"ları işleyen Tito'yu devirmeye çağırıyordu. Yugoslav komünistleri Moskova'ya bağlılıktan ayrılmamalı ve Sovyet Komünist Partisi'yle kardeşlik bağisini sürdürecek olan yeni bir lideri işbaşına getirmeliydiler.

Tito, o suçlamalara da, Yugoslav halkını kendisini devirmeye teşvik eden çağrılara da aldırmadı. Yugoslavya Komünist Partisi kongresini topladı. Kominform bildirisine sert bir cevap verdi. O da Stalin'i suçladı.

Arkasından, gerek Sovyetler Birliği'nin kontrolü altındaki komünist ülkelerde, gerek Yugoslavya'da yoğun "temizlik" uygulamaları başladı.

Sovyet kontrolü altındaki yönetimler kendi partilerinde ve hükümetlerinde "Titocu" olarak bilinenleri görevden uzaklaştırıyorlardı. Onunla da kalmıyorlar, haklarında davalar açıyorlardı. "Suç"larının ağırlığına göre, bir kısmını idam ettiriyorlardı.

Yugoslavya'daki Tito yönetimi de, aynı "önlem"leri, ülkesinde "Stalinci" olarak bilinenlere uyguluyordu.

Böylece Sovyetler Birliği'nde ve kendisine bağlı ülkelerde Tito'nun yandaşları, Yugoslavya'da da Stalin'in yandaşları, ya yok edildular ya da bir daha ortalıkta görünemeyecek hale girdiler. Yugoslavya'yla öteki komünist ülkelerin yolları tamamen ayrılmış oldu. "Demirperde"nin de sınırları Churchill'in o deyimi kullanmasından beri ikinci defa değişmiş oldu.

Bu, tabiî, Amerika'yı memnun etti. Gerçi Yugoslavya, kendi iç rejimini değiştirmeyi düşünmüyordu. Batı Bloku'na katılmak gibi bir niyeti yoktu. Kendi bağımsız politikalarını izleyecekti. Ama artık Doğu Bloku'nun mensubu olmaktan çıkmıştı. Tito'yla, ideolojik bir yakınlaşma sağlanamayacak da olsa, siyasî ve ekono-

mik alanda iyi ilişkiler kurulabilirdi.

Tito da, zaten öyle düşünüyordu. İki blokun da dışında kalacak, çeşitli ülkelerle ikili ilişkiler içinde kendi ülkesinin gelişmesini sürdürecekti. Hatta ilerde, iki blokun da dışında kalıp "Üçüncü Dünya ülkeleri" adıyla bir araya gelecek olan ülkelerin liderlerinden biri sayılacaktı.

Başlangıçtaki çizgisi, o kadar büyük iddia taşımıyordu. İkili ilişkilerini çeşitlendirmeyi ve geliştirmeyi hedeflemekle yetiniyordu.

Bir süre sonra Batı'dan yardım almaya da başladı. ABD'den bir yardım paketini kabul etti.

Gerçi bunu yaparken, hiçbir yükümlülük kabul etmediğini açıklamıştı. Bloklar arasında bağımsız kalma politikasının gereklerine dikkat ediyordu. Amerika'ya yaklaşıyormuş gibi görünmek istemiyordu.

Ama o arada Yunanistan'daki komünistleri desteklemekten vazgeçme kararını da aldı.

Yunan İç Savaşı'nın bitişi

Bu karar, Yunanistan'da çarpışan komünist gerillalara büyük bir darbe oldu. Fakat onların da bunun için Tito'yu kınayacak yüzleri yoktu. Çünkü, Stalin tüm komünist partileri Tito'ya karşı tavır almaya zorlarken, Yunan Komünist Partisi'ni de etkilemişti.

Yunan Komünist Partisi ne yapacağını şaşırmıştı.

Stalin Yunan komünistlerine desteğini kısmıştı. Onlara aralıksız yardım etmeye devam eden komünist lider, Tito'ydu. Şimdi Stalin istedi diye, ona karşı tavır almak nankörlük sayılmaz mıydı?

Elbette nankörlük sayılırdı ama, sürgündeki Yunan Komünist Partisi'nin siyasî yöneticileri Sovyet baskısı karşısında başka çare bulamamışlardı. Çok aktif şekilde olmasa da, Stalin'den yanaymış gibi bir tutum içine girmişlerdi.

Bu açıdan, Tito, yardımı durdurma kararını almakta güçlük çekmedi. Asıl amacı Amerika'yı memnun etmek olsa bile, bunu gizleyebildi. O kararına Yunan Komünist Partisi'nin neden olduğu izlenimini verebildi.

Böylece, Yunan komünistlerinin en önemli yardım kaynağı kurumuş oldu.

Sovyetler'in yardımı, zaten çoktandır nasihatten ibaret kalmıştı. Arnavutluk, Tito'yu bırakıp Sovyet çizgisine katılmıştı. Yugos-

lavya sınırlarından süren destek de durunca Yunan komünistlerinin hareket imkânları büsbütün daraldı.

Yunan hükûmeti, bu gelişmeyi hızla değerlendirdi. Kuzeydeki komünistlere karşı askerî operasyonlarını yoğunlaştırdı. Ve onları "muharebelere şimdilik ara verdiklerini" ilan etmek zorunda bıraktı.

Bu "şimdilik ara verme", zamanla "tamamen son verme" haline gelecekti.

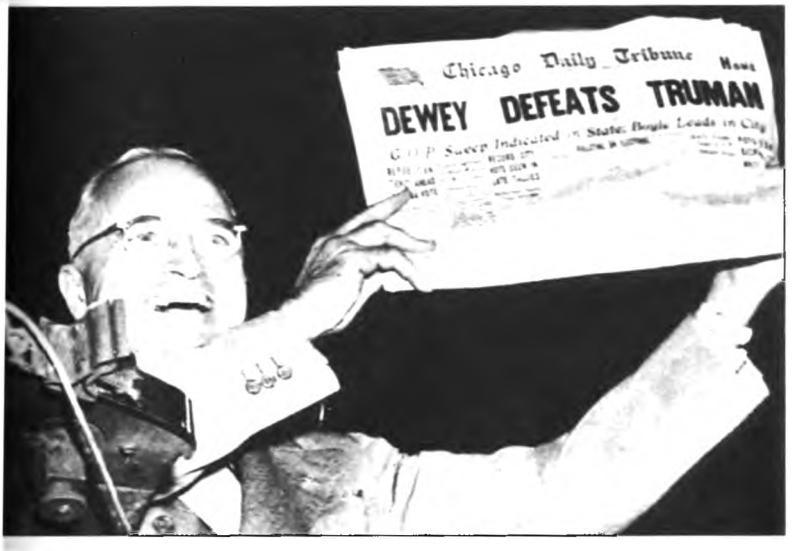
Yunanistan'da kalan komünist gerillalar Bulgaristan'a ve Yugoslavya'ya geçeceklerdi. Bir kısmı orada yerleşecek, bir kısmı başka ülkelere gidecekti.

Sovyet tarafı da, Yugoslav tarafı da yüzüstü bıraktıkları "eski dostlar"ına artık o kadarcık kolaylık gösterecekti.

Yunan İç Savaşı'nın son perdesi de böylece kapanmış olacaktı. Son yedi yıl içinde 45 bin Yunanlı'nın hayatına mal olduktan ve ülkeyi yıllarca sürecek acıların ve karşılıklı nefret duygularının içinde bıraktıktan sonra...

Truman'ın seçim zaferi

Yugoslavya'nın Doğu Bloku'ndan ayrılması ve Yunan komünistlerinin yenilgisi, tabii, Truman'ı sevindiren bir gelişmeydi.

Amerikan seçimlerinin en ünlü fotoğrafı... Truman, Dewey'in kendisini yenip seçimi kazandığını ilan eden gazeteleri göstererek, onlarla dalga geçiyor... Tabiî, seçimin kesin sonuçlarını aldıktan sonra...

Gerçi Amerika'nın da, dünya dengesinde kayıpları vardı. Avrupa'da Çekoslovakya artık Demirperde'nin doğusuna geçmişti. Asya'da da Çankeyşek orduları Mao'nun güçleri karşısında yenilgiye uğruyordu. Çin de komünistlerin eline geçiyordu. Ama bunun karşılık, Amerika'nın elde ettiği sonuçlar da azımsanamazdı. Komünistler İtalya'da demokrasi içinde mağlup edilmişlerdi. Fransa'daki tehlike de ortadan kalkmıştı. Yugoslavya'nın da, Batı Bloku'na geçmese bile, belirli konularda "Batı'yla uyumlu" politikalar izlemesi beklenebilirdi.

Başkan Truman'ı sevindiren bir başka gelişme iç politikada oldu. Amerika'da 1948 Kasımı'nda seçim vardı. Bu, onun için tehlikeli bir seçimdi.

Truman, başkanlığa, malum, seçimle gelmemişti. Roosevelt'in yardımcısıydı. Onun 1945 Nisanı'ndaki beklenmedik ölümü üzerine, dört yıllık süresini tamamlamak üzere yerine geçmişti. Gerçi, o zamana kadarki görev süresinde, önüne çıkan güçlüklere rağmen, önemli bir başarısızlığa uğramamıştı. Fakat Amerikan seçmenleri arasında onu yeteri kadar "karizmatik" bulmayanlar çoktu. Onun yerine daha aktif, daha etkileyici bir başkan arıyorlardı.

Seçim kampanyasının başlangıcında o niteliklere sahip olduğu varsayılan bir başkan adayı da ortaya çıktı: Thomas Edmund Dewey... Demokrat Parti'nin adayı Truman'a karşı Cumhuriyetçilerin adayı seçildi.

Kampanya çok çekişmeli oldu. Anketlerin büyük bir kısmına göre Dewey öndeydi.

Hatta, anketler bir yana, seçim gecesi hesapları da o sonucu verdi. Oyların sayımı sırasında birçok gazete, manşetini ona göre attı: "Dewey kazandı" dedi.

Birkaç saat sonraki sayılar ise, o manşetleri yalanladı. Seçimi Truman kazanmıştı.

Böylece, Amerika'nın politikasının devamlılığı da sağlama bağlanmış oldu.

Bu, "Truman Doktrini"yle Amerikan yardımı almaya başlayan ve Marshall Planı çerçevesine alınan Türkiye açısından da olumlu bir sonuç sayılırdı. Cumhurbaşkanı İnönü, Truman'ın zaferini tebrik etmekte gecikmedi.

14

Sabahattin Ali'nin öldürülmesi

"Susurluk gerekçesi"ni ilk kullanan katil: "Ben bu işi vatanî vazife olarak yaptım..." - 41 yaşında yazamaz hale getirilen yazar - Aldatmacalı söyleşi: Amaç "kabahat kitaplarda" dedirtmek

Sabahattin Ali, Türkiye'nin büyük bir hikâye yazarıydı. Demokrasiye geçiş döneminde de ülkedeki en etkili muhalefet gazetesi olan *Markopaşa*'yı çıkarmıştı. Bir sabah vakti gazetelerde, öldürüldüğü haberini okuduk. Tüyler ürperticiydi... (Fotoğrafta, eşi ve kızıyla... Filiz Ali'nin *Filiz Hiç Üzülmesin* kitabından, Sel Yayınları.)

1949'un ocak ayı... Haberi o sabah *Ulus* gazetesinde gördük. Tüyler ürperticiydi. Sabahattin Ali öldürülmüştü. Daha doğrusu öldürüleli epey olmuştu da, öldürüldüğü yeni öğrenilmişti.

Okula gidince son sınıflardan birkaç "solcu" öğrenci bir araya geldik. Galiba, Kaya İrez ile Baki Kurtuluş da vardı...

Meğer haber bize İstanbullulardan bir gün sonra ulaşmış. Şimdi kimde olduğunu hatırlamıyorum, arkadaşlardan birinin elinde bir gün öncesinin *Vatan* gazetesi vardı. İstanbul gazetelerinin Ankara'ya gelip okurlara ulaşması, malum, ertesi güne kalıyor. Arkadaş onu o sabah almış.

Haber *Ulus*'takinden daha büyük verilmişti... Ona baktık. *Vatan*, sabah *Ulus*'ta gördüğümüz haberi bir gün önce yayımlamıştı.

(O iki gazete haberini bu bölümü yazmadan önce, koleksiyonlardan bulup karşılaştırdım. *Vatan*'ın 12 Ocak 1949 günkü sayısının başlıkları şöyleydi:

"Huduttan Bulgaristan'a kaçarken
Sabahattin Ali'yi öldürdüler
Bulgaristan'a para mukabilinde adam kaçıran bir komünist şebekeye mensup Ali Ertekin ismindeki katil yakalandı ve evinde yapılan aramada Sabahattin Ali'ye ait eşyalar bulundu."

Ulus'un başlıkları daha kısaydı:

"10 ay evvel işlenen bir cinayet
Sabahattin Ali Bulgaristan'a kaçarken öldürüldü
Kendisini kaçırmak için anlaştığı katil maktulün parasına tamah etmiş.")

Mevsim kış... Soğuk bir gün... Bu buluşmamız, okulun iç koridorunda... Birazdan derse gireceğiz.

Bazılarımızın sınıfları da ayrı. Son dersten sonra yeniden bir araya gelmeye karar verdik. İçimizden biri "Hayrünnisa Hanım'ı da çağıralım" dedi.

Hayrünnisa Hanım (Köni), lisemizde felsefe hocasıydı. Bizim sınıfa bir ara geçici olarak gelmişti. Asıl öteki sınıflara gidiyordu. Solcu muydu, değil miydi, bilemezdik ama her şeyin tartışılmasından yanaydı. Daha önce de, ders dışında gidip, aklımıza takılan soruları sorardık. Dinlerdi, cevap verirdi.

Herkes öneriyi kabul etti. "Çağıralım" dedi. Biri o çağrıyı iletme işini üstlendi.

Son dersten sonra boş bir sınıf bulduk. Girdik. Hayrünnisa Hanım da geldi.

Hayrünnisa Köni, iki gazetenin de haber metinlerini okumuştu. Aralarında bazı ayrıntı farkları vardı. Ama ana hatları aynı yön-

VATAN

«EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU» Fiyatı : 10 Kuruş

Çörçill Anlatıyor

İ'ye rapor

Emin YALMAN

Hududtan Bulgaristana kaçarken

Sabahattin Aliyi öldürdüler

Bulgaristana para mukabilinde adam kaçıran bir komünist şebekeye mensup Ali Ertekin isimindeki katil yakalandı ve evinde yapılan aramada Sabahattin Aliye ait eşyalar bulundu

Ticaret Bakanının Gazetemize beyanatı

Önümüzdeki yıllarda buğday ile değil, ile tanzim satışı düşünülüyor

Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberini ilk kez, *Vatan* gazetesi verdi. İstanbul gazeteleri Ankara'ya bir gün sonra geliyordu. Biz Ankaralılar –Sabahattin Ali'nin eşi ve kızı dahil– haberi ertesi sabah *Ulus*'tan öğrendik.

13

ULUS

Meclisteki hâdise

Tokatlaşma meselesi tekrar görüşüldü

B. Şeref Uluğ, vakaya (sahtekârlar) sözünün sebep olduğunu açıkladı ve "Tahtakılıç bunu inkâr etmemelidir. eğer böyle olmasaydı, bu hareketi yapmak için benim çılgın olmam icabederdi" dedi

Sözlü sorular

Mecliste dün üç Bakan izahat verdi

B. Ali Çınar'a cevap veren Bayındırlık Bakanı, ...

Dün Devlet Borçları Bütçesi kabul edildi

İtalya'nın silâhlanması

Hikmet Bayur dâvası

Savcı, sanıkların tecziyelerini istedi

Sabahaddin Ali Bulgaristan'a kaçarken öldürüldü

İktidar organı *Ulus* haberi bir gün sonra verirken fazla büyütmemişti. Sayfanın orta sağında iki sütunluk bir başlıkla vermişti.

deydi. Belli ki, ikisinin de bilgilerinin kaynağı Emniyet'ti. B... bunları özetledi.

Çoğumuz, onları zaten *Ulus*'tan okumuştuk. Arkadaşımızın g... tirdiği *Vatan*'a da şöyle bir göz atmıştık. Ama hiçbirimiz, bunl... inandırıcı bulmamıştık.

Cinayetin, anlatıldığından başka bir gerekçeyle ve başka şeh... de işlendiği şüphesi hepimizde vardı.

Bunu kim yapmış olabilirdi? Antikomünist gruplar mı, "M... Emniyet" mi? (MIT'in o zamanki adı öyleydi.) Millî Emniyet ... içinde kendi başına hareket eden gruplar mı? Aklımıza bunlar ... geliyordu.

O ihtimalleri, Hayrünnisa Köni'ye de soruyorduk.

Köni, bunlara, "Hayır" demiyordu. Tabiî, "şöyle olmuştur" ... demiyordu.

"Bu karanlık bir iş çocuklar, hele biraz bekleyelim, belki ye... bilgiler çıkar" diyordu.

"İş"in "karanlık bir iş" olduğu muhakkaktı. Ama daha ertes... günlerde "biraz daha bekleme"nin de faydası olmadı, çok daha uzun süre beklemenin de... Sabahattin Ali cinayeti, bu ilk haberlerden sonra elli beş yıl geçtiği halde hâlâ aydınlanmadı.

Sabahattin Ali 1938-1939 yıllarında Ankara'da Halkevi'ndeki bir düğünde. Sağda önde eşi Aliye Ali'yle birlikte. Damadın arkasındaki kişi babam, öndeki çocuk da ben. Fotoğraf son yıllarda elime geçti, öteki kişileri çıkaramadım.

Yazdırılmayan yazar

O ilk günlerde, bilinenler şunlardı:

Sabahattin Ali, *Markopaşa*'nın çıkışından beri hakkında açılan soruşturmalarla uğraşmaktan bezgindi. Bunların bazısı yüzünden hapiste de yatmıştı. Ama şüpheli şahıs olmaktan bir türlü kurtulamamıştı. Bir yıl kadar önce bir süre için Fransa'ya gitmeyi düşünmüş, pasaport talebinde bulunmuştu. Talebi reddedilmişti.

Yakınlarına anlattığına göre, geçimini sağlamanın yolunu artık ticarette arayacaktı. *Markopaşa* için ithal edip İstanbul'a getirttiği baskı makinesini satmış, parasının bir kısmını

borçlarına yatırmış, bir kısmını Ankara'daki ailesine göndermiş. Geri kalanını, bir kamyon işi için sermaye yapmıştı.

"Kamyon işi" şuydu: İstanbul'daki dostları Avukat Mehmet Ali Cimcoz ve eşi sanatsever Adalet Cimcoz aracılığıyla, işletmesi yapacağı bir kamyon bulmuştu. Kamyonun sahibi, Adalet Cimcoz'un tanıdığı Melek Sofu adında zengin bir hanımdı. Sabahattin Ali o kamyonla ticarî taşımacılık yapacaktı.

Melek Hanım bunu Sabahattin Ali'ye yardım olsun diye kabul etmişti. "Sabıkalı düşünce suçlusu"na yardım etmenin riski olabilirdi. Melek Hanım'ı o riskten korumak için, kamyonu Adalet Cimcoz devralmıştı. Ama işletmeciliği tamamen Sabahattin Ali'nin üzerinde olacaktı.

Sabahattin Ali, bir şoför buldu. Piyasadan da şehirlerarasında taşıyacağı mallar buldu. Şoförüyle beraber yola koyuldu.

Bu kamyon ticareti girişiminin asıl nedeni, gerçekten geçim meselesi miydi?.. Yoksa, Sabahattin Ali, bunu yurtdışına kaçma yolu olarak mı düşünmüştü? Veya o işe önce geçim için başlamış, kaçmaya daha sonra mı karar vermişti?

Kafasından geçenler, tabiî, bilinmiyor. İkisi de mümkündür.

Geçim sıkıntısı içinde olduğu muhakkaktı. *Markopaşa*'yı çıkarmaya küçük bir sermayeyle başlamıştı. Gazetenin sahipliği kendisindeydi. Yani, yayın sorumluluğunun yanında, malî işlerin tüm sorumluluğu da ondaydı.

Markopaşa'nın kapanıp açılışlı, soruşturmalı hapisli yayın hayatı, piyasaya borçlanmasını gerektirmişti. Büyük umutlarla getirttiği baskı makinesini satması bundandı.

Kendisi için de, ailesi için de para kazanacağı devamlı bir iş kurmak istemesi normaldi. Ama kamyonculuk işini seçerken, o işin kaçma hazırlığına müsait olmasını da düşünmüş olabilirdi. O da normaldi.

Hatırlamak gerekli ki, Sabahattin Ali, 1948 yılında, henüz 41 yaşındaydı. Öğretmenlikle birlikte başladığı yazarlık hayatında, Cumhuriyet döneminin en etkili hikâye yazarı olmuştu.

1935'ten itibaren yayımladığı hikâye kitapları (*Değirmen*, *Kağnı*, *Ses*, *Yeni Dünya*, *Sırça Köşk*) ve romanları (*Kuyucaklı Yusuf*, *İçimizdeki Şeytan*, *Kürk Mantolu Madonna*), dönemin en ünlü eserleri arasındaydı. "Aldırma gönül aldırma" nakaratıyla süren ve şarkılaşan şiiri de, şiirdeki başarılarının örneklerinden biriydi.

Sabahattin Ali, yazın alanında hikâye ve roman yazmakla kalmamış, edebî ve siyasî yazılarıyla da, çeşitli alanlardaki görüşlerini dile getirmişti. Kurucusu olduğu *Markopaşa*'da yazdıkların-

dan daha önce söz ettik. Onların da, Türkiye'nin demokrasiye geçiş dönemine çok değerli bir demokratik katkısı olmuştu.

Bütün bunların sonucu ise ortadaydı: Sabahattin Ali, gerek Türk edebiyatına, gerek Türk siyasetine bu katkıları yaparken, teşvik edilmek bir yana, çeşitli şekillerde cezalandırılmıştı.

Hapishaneyi tanımaya, daha 23 yaşındayken başlamıştı. Aydın'da öğretmenken, öğrencilere "tehlikeli bilgiler" veriyor ihbarıyla tutuklanmıştı. Sonradan aklanmıştı ama üç ay yatmıştı.

Konya'ya nakledilmiş, orada da bir ihbara uğramış, bir dost sohbetinde okuduğu şiirin Atatürk'e ima yoluyla hakaret teşkil ettiği iddiasıyla hapse girmiş ve 1 yıla mahkûm olmuştu. (İhbarcılar o zamanlar Konya'da yaşayan Cemal Kutay ve sonraki milletvekili Emin Soysal'dı.)

Sabahattin Ali'nin Nihal Atsız davasında çektiklerini geçen kitapta anlatmıştık. Daha sonraları da *Markopaşa*'yla ilgili soruşturmalardan ve davalardan çok çekmişti. Paşakapısı Cezaevi'nin tutukluları ve hükümlüleri arasına girmişti.

Sabahattin Ali'nin geçmişi böyleydi... Geleceğine gelince: O, daha da sorunlu görünüyordu: 41 yaşındayken ve yazarlık hayatının en verimli çağındayken mesleğindeki yeteneğini ve birikimini kullanamaz hale getirilmişti.

Gazetesini çıkarmaya devam edemiyordu. Yeni mahkûmiyet kararlarının tehdidi altındaydı. Daha da önemlisi: Gazete çıkarmayı bırakıp sadece kitap yayımlamak istese bile, o yazdıklarını yayımlayabilecek yayınevi bulması, artık çok güçtü.

Evet, o koşullar altında Türkiye'den kaçmayı düşünmesi, yadırganamazdı. Bu karara, kamyonu almadan önce mi, sonra mı varmıştı, bilinemezse de, şu belliydi: Kamyonuyla gittiği yerlerden biri Urfa'ydı. Bu, kaçmak için önce güneydoğu sınırını denediğini, o denemeyi gerçekleştiremeyince, Trakya sınırına yöneldiğini akla getiriyor. Bulgaristan'la olan sınırımıza... Orada, iki taraflı bir kaçak geçiş trafiğinin işlediği biliniyor.

O sınırdan geçerek Bulgaristan'daki "komünist" rejimden Türkiye'ye kaçanlar da var, Türkiye'deki "demokratik" rejimden Bulgaristan'a kaçanlar da var...

Tabiî, bu kaçışları organize eden şebekeler de var. Sabahattin Ali'nin onlardan biriyle temas ettiği anlaşılıyor.

1948'in mart ayı sonunda peynir yükleme gerekçesiyle Edirne'ye doğru yola çıktığı da biliniyor.

Sonrası, 1949 yılının ocak ayının 12'nci gününe kadar bilinmiyor. Yani yaklaşık dokuz buçuk ay süreyle...

"Sondan bir önceki yolculuk. Urfa, Şubat 1948..." Filiz Ali, babasının bu fotoğrafının altına böyle yazmış. Sabahattin Ali'nin, Urfa'dan sonraki yolculuğundan, artık fotoğrafı yok. Bavulundaki eşyanın fotoğrafından başka...

"Vatanî vazife yaptım" diyen katil

1949'un ocak ayının 12'sinden itibaren –yani, bizim *Vatan*'da gördüğümüz haberden itibaren– yayımlanan haberlerin çoğundaki bilgilere gelince... Onlar şöyle bir kronolojiyi ortaya koyuyor:

1948 Haziranı'nda, yani Sabahattin Ali'nin Trakya'ya gidişinden iki-iki buçuk ay sonra, Kırklareli ilinin Türk-Bulgar sınırına yakın bir yerinde bir ceset bulunuyor. Sınıra 8 kilometre uzaklıktaki Suzara köyü arazisinin Karabayır mevkiinde.

Ceset, bir kayanın dibinde açıkta kalmış... Tabiî, bozulmuş, çürümüş... Kime ait olduğunun bilinmesi güç... Üstünde veya yanında, elbise gibi, ayakkabı gibi, tanınmasına imkân verecek bir şeyler de yok... Jandarma tutanak tutuyor, ceset boyunun 1,65 civarında olduğunu tahmin ediyor. Dişlerinden birinin altın olduğunu saptıyor.

Ama o sırada şöyle bir şey oluyor: Köy ahalisinden genç bir adamın babası bir süredir kayıpmış. Ağzında altın dişi de varmış.

Adam "Bu herhalde benim babamdır" deyip cesede sahip çıkıyor. Ceset, dinî gerekleri yerine getirilip gömülüyor.

Aradan zaman geçiyor. Emniyet, bu olaydan tamamen bağımsız olarak Türk-Bulgar sınırından adam kaçırdıkları şüphesiyle birkaç kişiyi gözaltına alıyor.

Bunlardan biri Ali Ertekin adında bir Yugoslav göçmeni... 35 yaşında... Eski bir astsubay veya o zamanki deyimle gedikli çavuş... Ordunun silahlarını kaçırdığı gerekçesiyle hakkında soruşturma açılmış. Askerlikten çıkarılmış. Hapiste yatmış. Çıkmış. İstanbul'da yerleşmiş. Bulgaristan'a adam kaçıran bir çetenin elemanı...

Çetenin İstanbul'daki birkaç elemanı daha yakalanıyor. Biri Edirnekapı'da Berber Hasan... Soyadı Tural. Bulgar göçmeni. 1939'da Türkiye'ye gelmiş. Komünistlik propagandasından hapiste yatmış. Çıktıktan sonra berberliğine devam etmiş. Ama sınırdan adam kaçırma işinin de kilit adamı olmuş.

Yapılan ilk saptamalara göre, İstanbul'daki berber, Bulgaristan'a kaçmak isteyenlere aracılık ediyor. Kendisine gelenleri Ali Ertekin'le buluşturuyor. Bölgeyi iyi bilen Ertekin de, kaçırma işini uyguluyor.

Sanıkların sorgusu sırasında, Ali Ertekin, başlangıçta sınırdan kaçırdığı kişilerle ilgili bilgiler veriyor ama, Sabahattin Ali'den söz etmiyor. Fakat sonra, Berber Hasan'ın, sorgusunda "Sabahattin Ali'yi de kaçırdık" demesi üzerine asıl itirafını yapıyor.

Berber Hasan cinayeti bilmiyor. Ertekin'in Sabahattin Ali'yi sınırdan geçirdiğini sanıyor.

Sorgudaki ifadesi de öyle... Ama Ali Ertekin, polisin cinayeti bildiği hesabıyla konuşuyor. Sabahattin Ali'yle buluşarak kamyonla Kırklareli'ne geçtiklerini, Sabahattin Ali'nin kamyonu, şoförüyle geri gönderdiğini, sonra da ikisi birlikte sınıra doğru gittiklerini anlatıyor.

İfadesinin sonrası –*Ulus* gazetesine göre– şöyle:

"Ben kendisini adi suçlu sanırdım. Kaderin cilvesine uğramış sanırdım. (Fakat) konuşurken gördüm ki öyle değilmiş. (...)

Hududa (sınıra) doğru birlikte yürürken bana dedi ki:

'Sofya'ya gideceğim, oradan Roma'ya gideceğim, Moskova'ya gideceğim. Komünist ajan yetiştireceğim. Bunları Türkiye'ye salacağım. Mevcut rejimi yıkacağım' dedi.

Ben de, memleket içersinde şimdiye kadar yapmış olduğu ve bundan sonra da memleket dışında yapacağı zararlı hareketleri düşünerek millî hislerim galeyana geldi ve Sabahattin Ali'yi öldürdüm."

Sabahattin Ali'nin katili neler anlatıyor?

Katil Ali Ertekin yakında Ağır Cezaya verilecek

Sabahattin Ali'nin şehrimizdeki dostlarına yazdığı veda mektubu

Kırklareli, 12 (Hususi) — Par. mukabilinde Bulgaristana batı şahsları kaçıran bir komünist şebekesinin meydana çıkarıldığını ve firar hâdisesi esnasında bu şebeke efradından Ali Ertekin adında biri tarafından Sabahattin Alinin öldürüldüğünü muhtelif memba'lardan aldığım malûmata istinaden dün bildirmiştim.

Bugün yaptığım tahkikatla elde ettiğim mütemmim malûmat, hâdisenin cereyan tarzını vâzıh bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hududta yapılan kaçakçılıklar

Emniyet teşkilâtı, epey bir zamandanberi Trakya hudutlarımızdan geniş ölçüde kaçakçılık yapıldığını haber almış ve bunu önlemek için azamî faaliyet sarfetmeye başlamıştı. Altın, döviz kaçakçılığı ve u-

(Devamı: Sa 4; Sü 1 de)

Sabahattin Aliyi hudutta öldüren Ali Ertekin

Sabahattin Aliyi katiliyle temsilen berber Hasan Tural

Ali Ertekin'in inanılmaz ifadesi gazetelerde fotoğraflarıyla yer aldı: Solda Ertekin, sağda Berber Hasan.

Peki, nasıl öldürmüş?

Ali Ertekin, onu da ayrıntılı bir şekilde anlatıyor:

Orman içinde dar bir yerde durmuşlar. Ertekin'in artık "milli his"leri "galeyan" halinde... "Kaderin cilvesine uğramış" bir "adi suçlu" olduğunu sanarak yardım etmek istediği Sabahattin Ali'nin "hakiki maksadı"nı artık biliyor. Ona yardım etmekle "ne kadar fena bir iş" yaptığını düşünüyor. Kafasından plan yapıyor ve uyguluyor. Kendi ifadesiyle şöyle:

"Sabahattin Ali benden kısa boyluydu. Fakat kuvvetli bir vücudu vardı. Üzerine hücum etsem baş edemeyecektim. Bulgar topraklarına da çok yakındık. Kaçması ihtimali kuvvetli idi. Kendisine dinlenmeyi teklif ettim. Oturduk.

Üç patikanın birleştiği mail (eğilimli) bir noktada idik. Ben su dökmek bahanesiyle arka tarafa gittim.

Yanımda silah yoktu. Onu ancak başına taş vurmak suretiyle öldürebilirdim.

Katil Ali Ertekin'in, Sabahattin Ali'nin alıp sakladığını söylediği çantası ile eşyasının fotoğrafı da gazetelere yansıdı. Çantanın içinde kitaplar ve dergilerle birlikte eşi Aliye Ali ile kızı Filiz'in fotoğrafları da vardı.

(Bir odun buldum. Arkasından yaklaştım. Kitap okumaya başlamıştı.) Sopa niyetine kullandığım elimdeki odunu, arkasından kafasına indirdiğim zaman haykırarak ayağa fırlamak istedi. Fakat yüzükoyun yere düştü.

Bunun üzerine kafasına bir defa daha ve daha kuvvetli olarak indirdim. Biraz debelendi ve hareketsiz kaldı."

Ali Ertekin, Sabahattin Ali'nin öldüğünü kesin olarak saptadıktan sonra, kimliğinin belli olmaması için bir dizi önlem almış. Onları da soğukkanlılıkla anlatıyor:

"Üzerindeki elbiseleri çıkardım. (Çantası ve eşyasıyla birlikte götürdüm, sakladım.) Tanınmasını ve cinayetin meydana çıkmasını istemiyordum. Cesedi bir yere sakladım ve sonra (İstanbul'a) geri döndüm.

Berber Hasan'a gittim, Sabahattin Ali'yi sınırdan yolcu ettiğimi bildirdim..."

Ali Ertekin'in Berber Hasan'a bu "bildirim"i yapması, yaptığı anlaşmanın gereğiydi. Ertekin, Sabahattin Ali'yi sınırdan kaçırdığını Berber Hasan'a bildirecekti ki, ondan parasını alsın...

Anlaşmaya göre, Sabahattin Ali, sınırdan kaçarken Ali Ertekin'e imzalı bir kartvizitini verecekti. Ertekin, kartı Berber Hasan'a götürecekti. Berber Hasan da ona, Sabahattin Ali'nin bıraktığı 500 liranın 250 lirasını verecekti.

Soruşturma sırasındaki bulgulara göre, Ali Ertekin, Sabahattin

Ali'yi öldürdükten sonra eşyası arasında bulduğu kartvizitin [illegible] rine onun imzasını –bavulundan çıkan Almanca bir kitaptaki [illegible] zasını taklit ederek– atmıştı. Berber Hasan da, buna bakarak [illegible] parasını ödemişti.

Berber Hasan'ın o kartı alınca üstlendiği bir görev daha var[illegible] Sabahattin Ali, ona bazı mektuplar bırakmıştı. Bunları, üstünd[illegible] ki adrese götürüp verecekti. O adres de, Mehmet Ali Cimcoz [illegible] Adalet Cimcoz'un evlerinin adresiydi.

Polis, soruşturma sırasında Cimcozların evinde arama yap[illegible] ve mektuplardan Cimcozlara ait olanını ele geçirmişti. (Öteki[illegible] Cimcozlar tarafından eşine gönderildiği anlaşılmıştı.) Mek[illegible] Cimcozlara bir veda mektubu gibiydi. Şöyle başlıyordu:

"Bu mektubumu aldığınız zaman ben bir müddet için orta[illegible] yok olmuş olacağım. Herkesin beni geçen seneki gibi tebdil dolaş[illegible] bilmesi münasiptir. Bu kararı vermeden çok düşündüm. Fa[illegible] cephemi tayinde daha fazla tereddüt edemezdim. Yepyeni ve da[illegible] müspet bir hayata başlamak kararımı müthiş nefis mücadele[illegible] rinden sonra verdim."

Sabahattin Ali, bu girişten sonra, Cimcozlardan bazı isteklerde bulunuyordu. Bunlardan biri, Cimcoz'un üzerindeki kamyon[illegible] işletmesinin Berber Hasan'a verilmesiydi. Hasan'ı "O işi bende de iyi yapabilir. Namusuna güvenilir" diye tanıtıyordu.

Ali Ertekin'in uzun ve ayrıntılı ifadesi, her vesileyle tekrarladığı "millî hislerinin galeyana gelişi"ni bir kere daha vurguladıktan sonra, şu cümleyle tamamlanıyordu:

"Ben bu işi vatanî vazife (vatan görevi) olarak yaptım. Eğer Sabahattin Ali kaçsa idi, memlekete çok fenalık yapacaktı."

Bir başkasının "memlekete fenalık yapacağı"na karar vererek onu öldürmeyi bir "vatan görevi" saymak... Bu, Cumhuriyet döneminde ilk defa, Sabahattin Ali'nin katilinin ifadesiyle gazetelere geçen bir "cinayet gerekçesi"ydi.

Sonraları bu gerekçeyi kullananlar artacaktı. 1970'li-80'li yıllardaki siyasî cinayet dalgalarının arkasından, Susurluk Kazası'yla ortaya çıkan gerçekler, bir kısım cinayetlerin devletteki bazı odaklarla ilişkisini kanıtlayacaktı. Hatta bunları "devlet için tetik çeken eller" diye savunan devlet yöneticileri ortaya çıkacaktı.

1949'da bu anlayış o kadar ileri gitmemişti. "Ben bu işi vatanî vazife olarak yaptım" diyen Ali Ertekin'in ifadesine, o ifadeyi haber olarak yayımlayan iktidar sözcüsü *Ulus* gazetesi de inanmamış, haberin altında şunu yazmıştı:

"Sanığın bu ifadesine rağmen, Sabahattin Ali'yi parasına tamah ederek (göz dikerek) öldürdüğü anlaşılmaktadır."

Kaybolan ceset

Ali Ertekin'e, bu "itiraf"ı yaptıktan sonra, "Sabahattin Ali'yi öldürüp cesedini sakladım" dediği yerde "tatbikat" yaptırıldı. O arada aynı yerde haziran ayında bulunup gömülen ceset hatırlandı. Gömüldüğü yerden çıkarıldı.

"Ceset" artık yarım kafatasıyla on bir kemik parçasından ibaret bir kemik yığınıydı. Soruşturmayı izleyen M.S. imzalı muhabir, cesedin çıkarılması ve incelenmesi sırasında "tek gazeteci" olarak orada bulunduğunu belirterek, gazetesinde bunların llistesiyle birlikte şu bilgiyi verdi:

"Mevcut kemikler bugün yıkanmış, temizlenmiş ve bir torbaya konarak, icabında Adlî Tıp Müessesesi'ne gönderilmek üzere muhafaza (koruma) altına alınmıştır."

Tabiî, o zaman, DNA testi gibi yöntemler yoktu. Ama Ali Ertekin cesedin bulunduğu yeri göstermişti. Ayrıca, Sabahattin Ali'yi öldürdükten sonra alıp sakladığını söylediği elbise ve eşyası, söylediği yerde bulunmuştu.

El çantasında bulunanlar arasında *Markopaşa*, *Malumpaşa*, *Kerhumpaşa* gazetelerinin bazı sayılarıyla birlikte Puşkin'in ve Balzac'ın Almanca'ya çevrilmiş iki eseri, meşin bir ceket, kaşkol, diş fırçası, tıraş makinesi, kırmızı renk bir sabun kutusu, bir kolonya şişesi, beyaz bir havlu ve çizgili bir pijama bulunmuştu. Bir de eşi Aliye Ali ile kızı Filiz Ali'nin fotoğrafları...

Bütün bunlara dayanılarak cesedin Sabahattin Ali'ye ait olduğu kabul edildi. Fakat sonradan başka bir konu ortaya çıktı:

Sabahattin Ali'nin kemiklerinin konulduğu torba ne olmuştu? Adlî Tıp'a gitmiş miydi, gitmemiş miydi?.. Gittiyse orada ne gibi bir işlem yapılmıştı?..

Bunlar kesin olarak öğrenilemedi.

Daha önemlisi: Torba ortadan yok oldu. Bir gazete haberine gö-

re, kemikler, herhangi bir incelemeden geçirilmeden yeniden gömülmüştü. Ama, bu doğruysa, gömüldükleri yer de belli olmadı.

Ve Sabahattin Ali mezarsız kaldı.

Kızı Filiz Ali, yıllar sonra, ölüsünün bulunduğu yere gittiğinde oradaki büyük bir kayanın üstüne, ondan bir işaret bırakacak. Kırklarelililerle birlikte bir mermer parçasını kayaya çaktıracak.

Mezar taşı yerine kayaya gömülü mermer parçası...

Mermerin üstünde, Sabahattin Ali'nin ünlü "Dağlar" şiirinden iki mısra bulunacaktı:

"Başım dağ, saçlarım kardır
Benim meskenim dağlardır."

Eşi, kızı ve iki gazeteci

Bugünkü müzik eleştirmeni, yazar ve üniversite öğretim üyesi Filiz Ali, 1949 yılının ocak ayında, babasının ölümünü öğrendiğinde, 12-13 yaşlarında bir öğrenciydi. Ankara Kız Lisesi'nin orta bölümünün birinci sınıfına gidiyordu. Sonradan babasını anlattığı *Filiz Hiç Üzülmesin* adlı kitabında o günü şöyle anlatıyor:

"İngilizce dersi yaparken sınıfa lise 1 öğrencisi koşucu Üner Teoman giriyor ve Lamia Hanım'ın (İngilizce hocası) kulağına bir şeyler fısıldıyor. Gazeteciler gelmiş, avluda beni bekliyorlarmış, babamla ilgili bir konu varmış. Üner Teoman'la avluya çıkıyorum... Gazeteciler bana bir şey söylemeden aniden fotoğraflarımı çekmeye başlıyorlar. Rüyada gibiyim.

O akşam eve iki genç gazeteci gelip anneme 'Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a kaçarken öldürüldüğü iddia ediliyor ama, doğru değil, bu konuda ne söyleyeceksiniz?' gibi sorular sorup gidiyorlar. Ertesi günkü gazetelerde benim fotoğrafımın altında 'Öldürülen Sabahattin Ali'nin küçük kızı Filiz' yazısı ve 'Sabahattin Ali'nin karısı Aliye Ali,

– Kocamın başına ne geldiyse kitapları yüzünden geldi, dedi cümlesi...

Annem panik içinde. Avukat dostumuz İsmail Hakkı Balaban bu sözleri tekzip ediyor (yalanlıyor) hemen. Dostlar evde kalmamıza karar veriyorlar. Ortalık sakinleşinceye kadar gazeteci Emin Karakuş'un evinde kalıyoruz birkaç gün."

Filiz Ali'nin sözünü ettiği resmi ve haberi ben hatırlıyorum.

da bir gün sonra gene *Vatan* gazetesinde çıkmış olmalıydı.

Arkadaşlarla birlikte –Hayrünnisa Hanımı da katarak– konuyu ertesi günlerde de izliyorduk... Sabahattin Ali'nin eşinin ağzından yazılanları yadırgamıştık. Bunun bir "gazetecilik saptırması" olduğunu düşünmüştük. Tekzip bu tahminimizi doğruluyordu.

Sabahattin Ali'nin eşi ile kızını, o haberden sonra uzun süre hiçbir gazeteci bulamamıştı. Gazeteciler "Nerede oldukları bilinmiyor" diye yazıyorlardı. Bunu ben de Filiz Ali'nin kitabını okuduktan sonra öğrendim. Meğer bir başka gazetecinin, *Hürriyet* gazetesi muhabiri Emin Karakuş'un evindelermiş.

Onları, acılarını depreştirecek başka gazetecilerden koruma işini gene bir gazeteci üstlenmiş. Ama bir başka gazeteci... Meslek görevlerinin yanında insanlık görevlerini de unutmayan bir gazeteci...

Ben iki yıl kadar sonra gazeteciliğe başlayınca, Emin Karakuş'u yakından tanıdım.

Rahmetli, benden on beş-on altı yaş büyüktü ama dostluğumuz çok iyiydi. O da Bahçelievler'de oturuyordu. Solcuydu. Sohbetlerimizde Sabahattin Ali hakkında da, mutlaka konuşmuşuzdur. Ama, eşinin ve kızının gazetecilerce arandıkları o günlerde kaldıkları yerin kendi evi olduğundan hiç söz etmedi.

Karakuş, sonraları anılarını da yayımladı. Bu kitabı yazarken bu kitabına bir kere daha baktım, birçok şeyi anlatmış ama, o olayla hiç değinmemiş. Belli ki, meslektaşlarını da atlatarak yaptığı o iyi işi gizli tutmaya hep devam etmiş.

Filiz Ali'nin anlattığı, annesiyle yapılan aldatmacalı röportaja gelince... Onu bu kitabı yazarken, gazete koleksiyonlarını karıştırarak buldum. Bu, *Vatan* gazetesinin Ankara'daki bir muhabirinin işi... Filiz'i sınıfından çıkarttırıp fotoğrafını çektiren de o...

Anlaşıldığına göre muhabir, Sabahattin Ali'nin eşi ile kızını, bu haberinin İstanbul'da *Vatan* gazetesinde çıktığı, fakat bunun biz Ankara'daki gazete okurlarına henüz ulaşmadığı günün ertesinde bulmuş. Anlattım, biz Atatürk Lisesi öğrencileri de bunu ancak, *Vatan*'da çıktığı günün ertesi sabahında, Ankara'daki *Ulus* gazetesinde yayımlandıktan sonra öğrenmiştik.

Vatan'ın Ankara muhabirinin durumu, tabiî, farklı. O, belli ki, gazetesince bir gün önce telefonla uyarılmış. Sabahattin Ali'nin eşiyle kızına ulaşmış. Fakat, muhabir de biliyor ki, onların durumundan daha haberleri yok. Bunu şöyle anlatıyor:

"Dün gece çok geç vakit kendilerini evde bulmak kabil (müm-

kün) oldu. Ölüm haberini henüz öğrenmemiş olan Sabahattin Ali'nin kızı küçük Filiz, kapıyı neşeli bir çehre ile açtı. Annesi de henüz hadiseye muttali olmamış (olayı öğrenmemiş) görünüyordu. Vaziyet nazikti. Öldürülme hadisesini ifşa (açığa vurma) cesaretini kendimde bulamadığımdan, kendisine gazetelerde bir hadiseden bahsedildiğini, fakat neticenin henüz kat'i olmadığı belli olmadığını ve haberin sıhhatinin (doğruluğunun) şüpheli bulunduğunu münasip bir lisanla anlattım.

Biraz şaşkınlık geçiren ana kız bu son sözüm karşısında birer ferahlar gibi oldular."

Muhabir, bu "ferahlama" üzerine sorularını sormuş. Aliye Ali cevaplarını vermiş. Eşinin *Markopaşa*'yı çıkarmak için uzun süre İstanbul'da kaldığını, son olarak getirttiği baskı makinesini satıp borçlarını ödediğini, kendisine 900 lira gönderdiğini, sonra da bir kamyon işine girdiğini anlatmış. Son sıralarda mektup alamadığını, bu yüzden merak içinde kaldığını belirtmiş.

O bunları anlatırken kızı Filiz ayakta, annesinin söylediklerini dinliyormuş. Fakat annesi bir süre sonra onu yatmaya göndermiş. Muhabirin anlatımıyla şöyle:

"Sabahattin Ali'nin karısı bu arada saatine baktı, sonra kızı Filiz'e dönerek, 'Yavrucuğum, artık yat, yarın kalkıp mektebe gideceksin' dedi. Filiz, sakin bir sesle 'Peki anneciğim' diye cevap verdi ve ertesi gün etraftan işitmesi muhakkak olan ölüm haberinin doğru olmadığına sevinmiş bir halde 'Allah rahatlık versin' diyerek yatmaya gitti.

Konuşmamızda öyle bir emniyetli (güvenli) hava hâsıl olmuştu ki (oluşmuştu ki) Filiz'in yalnız kalan annesine dahi hadiseyi açmak kuvvetini kendimde bulamadım."

Muhabir oluşturduğu "emniyetli hava" içinde Aliye Ali'ye, eşinin uzun süredir Ankara dışında oluşu sırasındaki durumunu da anlattırıyor.

Sabahattin Ali'nin yurtdışına kaçtığı söylentileri üzerine, konu komşunun kendisine "Vah vah, haliniz şimdi ne olacak, Sabahattin Bey'in yaptığı şey doğru mu?" dediğini... Bu gibi sözlerin sinirlerini bozduğunu... Etrafı alıp yürüyen dedikodulardan, içini kemiren üzüntülerden kurtulmak düşüncesiyle artık o gibi yerlere gidemez olduğunu...

Muhabir bunları, Aliye Ali'nin ağzından tırnak içinde yazıyor

Sabahattin Alinin eşi ve kızı neler anlatıyor?

Mart ayı içinde evine uğrayıp ayrılan Sabahattin Ali'den, ondan sonra eşi ve küçük kızı bir haber alamamışlar

S. Ali'nin Fransaya gitmek teşebbüsü

Pasaport almak için alâkalı makamlara müracaat etmiş, fakat bu arzusunda muvaffak olamamış

Sabahattin Alinin şoförü hâdiseyi anlatıyor

Kırklareline Ali Ertekin'le gidiş

Kamyonun sahipleri, Sabahattin Alinin bir daha dönmiyeceğini biliyorlarmış

Vatan muhabiri, Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberinin doğru olmadığını, eşi Aliye Ali'ye söylerken, onu boş yere umutlandırıyordu. Ama aynı yönde bir haberi *Hürriyet* gazetesi de yayımladı.

Tırnak içindeki bölümlerde, Aliye Ali'nin, eşinin bir gün gelip kendilerini arayacağından emin olduğu da var. Kocasına o konudaki güvenini vurguluyor. Diyor ki:

"Zihnimde yavaş yavaş Sabahattin'in Türkiye haricine çıkmış olacağı yer etmeye başlamıştı. İçimde Sabahattin'in elbet bizi bir gün arayacağı ve kendi mukadderatından bizi haberdar edeceği hakkında bir his vardı. Üç sene hayatımız nadiren birlikte geçtiği halde, kocamın elbette bir gün gelip kızını, kızımızı arayacağından emindim."

Ama muhabir, belli ki, Aliye Ali'yi –öldüğünü bilmediği– eşinden şikâyet ettirmek için epey uğraş vermiş. Gene de istediği so-

14

Hürriyet

FESHANİ

ÖLDÜRÜLEN SABAHATTİN ALİ DEĞİL

Kazanç vergisi tasarısı komisyona iade edildi

Muhalif, muvafık bir çok milletvekilleri yeni kanun tasarısının şiddetle aleyhinde bulundular

İnönü Kasım Gülekin tayinini iptal etti

Kahirede dün yeni

Mütareke görüşmeleri dün başladı

Bulunan cesedin eşkâli Sabahattin Ali'ninkine kat'iyen uymuyor

Siyah ve uzun saçlı, uzunca boylu olan cesedin

S. Ali yaz aylarında İstanbul'da idi!

Hürriyet'in Kırklareli'ne giden muhabiri, bulunan cesedin Sabahattin Ali'ye ait olmadığını yazdı. Bu, cinayetle ilgili ilk haberleri daha da tartışmalı hale getirdi.

nucu elde edemeyince, bunu yaptığı söyleyişi yazarken sağlama ya çalışmış.

O sırada teyp diye bir şey bilinmiyor. Gazeteciler, söyleşilerinin tırnak içindeki bölümlerini de aldıkları notlardan yazıyorlar. Bunu, söyleyenin söylediği gibi mi yazıyorlar, yoksa başka türlü mü?.. Bunu saptayacak bir araç yok. Söyleşi sırasında orada başka kimse bulunmuyorsa, tanık da yok... Yazdığınızı yalanlasalar bile, "Hayır yalanlama yalandır. Ben doğru yazdım" diyebilirsiniz.

Vatan muhabiri de, belli ki, bu rahatlık içinde, yaptığı söyleşiyi kendi istediği gibi yazmakta bir sakınca görmemiş.

Kendi istediği de, anlaşılıyor ki, dönemin havasına uygun bir "ilginç haber" yazmak... Sabahattin Ali'nin ailesinin dramından, kabahatin Sabahattin Ali'de olduğu sonucunu çıkarmak... Katili veya katilleri bir yana bırakıp, katledilen Sabahattin Ali'yi, suçlamak...

Niçin?.. Çünkü Sabahattin Ali komünist diye tanınıyordu. Komünistlerin de, öldürülmüş olsalar bile, zararlı olduklarını unut-

mamak gerekirdi. Dönemin, bazı genç gazetecileri etkileyen zgârları öyle esiyordu.

Söyleşinin son bölümünde, soruyor *Vatan* muhabiri, eşinin "yurtdışına kaçtığı" varsayımıyla oyaladığı Aliye Ali'ye:

"Farz edin ki, Sabahattin Ali şimdi başka bir memlekete kaçmış bulunuyor. Daha uzun bir zaman size yardım imkânını elde edemezse ne yapmak tasavvurundasınız (düşüncesindesiniz)?"

Aliye Ali –muhabirin tırnak içinde yazdığına göre– şu cevabı riyor:

"Ortamektebin birinci sınıfında olan kızıma iyi bir tahsil (öğrenim) yaptırmak yegâne endişemdir. Başka bir düşüncem yok. İş buluncaya kadar da kocamın büyük kütüphanesinin bana yardımı olacağını sanıyorum. BÜTÜN BU BAŞIMIZA GELENLERE SEBEP OLAN KİTAPLARI DAHA FAZLA KARŞIMDA GÖRMEK BENİ MUAZZEP EDİYOR (azap veriyor, büyük üzüntü veriyor)."

Yani: Kahrolsun kitaplar... Onları elden çıkaracağım. Onları kumasaydı böyle olmazdı...

"Kıssadan hisse" çıkarmak isterseniz: Herkese bir öğüt: Sakın Sabahattin Ali gibi yapmayın. Onun okuduğu gibi kitap okumayın...

Sabahattin Ali'nin eşinin ağzından gazete okurlarına verilmek kenen mesaj buydu.

Evet, Aliye Ali'ye "atfen" yazılan o cümleler, avukatı tarafından men yalanlandı.

Bu yalanlamaya ek olarak *Hürriyet* gazetesi de birinci sayfadan bir haber yayımladı. Belli ki, bu Ankara muhabiri Emin arakuş tarafından yazılmıştı. Ama şu da belliydi: *Hürriyet*'in ya ışleri kadrosunda da Sabahattin Ali'yi suçlama merakı yoktu. arakuş'un haberi görünür şekilde yayımlanmıştı.

Ayrıca, *Hürriyet*, Sabahattin Ali'nin ölmemiş olabileceğini, öluş olsa bile bulunan cesedin ona ait olmadığını öne süren haber yayımlıyordu. Kırklareli'ne gönderdiği muhabirinin, cesedin abahattin Ali'nin özelliklerine uymadığını belirten haberini manete çıkarmıştı. Öldürüldüğü gün diye bilinen 2 Nisan 1948'den nraki aylarda onu İstanbul'da görenler olduğunu da bildirmişti. unlar, olayla ilgili soru işaretlerini daha da artırıyordu.

Hürriyet'in Aliye Ali'ye atfen yayımladığı yalanlama haberine elince... Onun metni şuydu:

Sabahattin Ali'nin eşi çok üzgün

Kendisine atfedilen sözleri yalanlıyor

Ankara, 14 (Telefonla) — Muharrir Sabahattin Alinin öldürülmesi hâdisesi üzerine burada bulunan gazeteci arkadaşlar Sabahattin Ali'nin karısiyle konuşmak istemişlerdir. Kadıncağız kendisine ait neşriyat karşısında şaşkına dönmüş bir haldedir. Ne yapacağını, bilemez, söyleyemez hale gelmiştir.

Dün kendisiyle konuştum. Bu mesele hakkında hiçbir şey söyleyemeyecek bir halde olduğunu bildirdi ve bazı gazeteci arkadaşların kendisiyle konuşmak için rahatsız edercesine harekette bulunduklarından, yana yakıla bahsetti.

Bu arada hadisenin gazetelerde çıktığı günün gecesi, henüz hiçbir şeyden malumattar (bilgi sahibi) değil iken bir İstanbul gazetesini temsil ettiğini söyleyen bir gencin gece saat 23 sularında kapısını çaldığını, tehevvür (kızgınlık) içinde kapıyı açarak ona ayaküstü ne istediğini sorduğunu ve kendisine atfen yapılan neşriyatın (dayanağının) sadece bunlardan ibaret olduğunu bildirdi ve hakikaten çok elem duyduğu bu hadise karşısında bir şey söyleyemeyeceğini bir kere daha tekrar etti."

(Devamı Sa. 4 Sü. 8

Hürriyet'in Ankara muhabiri Emin Karakuş, Sabahattin Ali'nin eşiyle kızını hem evinde saklamıştı, hem de onu, yazdığı haberlerle meslektaşlarının yaptığı haksızlıklara karşı korumaya çalışıyordu.

Sabahattin Ali'nin eşi çok üzgün

Kendisine atfedilen sözleri yalanlıyor.

"Ankara 14 (Telefonla) Muharrir Sabahattin Ali'nin öldürülmesi hadisesi üzerine burada bulunan gazeteci arkadaşlar Sabahattin Ali'nin karısıyla konuşmak istemişlerdir. Kadıncağız kendisine ait neşriyat karşısında şaşkına dönmüş bir haldedir. Ne yapacağını, bilemez, söyleyemez hale gelmiştir.

Dün kendisiyle konuştum. Bu mesele hakkında hiçbir şey söyleyemeyecek bir halde olduğunu bildirdi ve bazı gazeteci arkadaşların kendisiyle konuşmak için rahatsız edercesine harekette bulunduklarından, yana yakıla bahsetti.

Bu arada hadisenin gazetelerde çıktığı günün gecesi, henüz hiçbir şeyden malumattar (bilgi sahibi) değil iken bir İstanbul gazetesini temsil ettiğini söyleyen bir gencin gece saat 23 sularında kapısını çaldığını, tehevvür (kızgınlık) içinde kapıyı açarak ona ayaküstü ne istediğini sorduğunu ve kendisine atfen yapılan neşriyatın (dayanağının) sadece bunlardan ibaret olduğunu bildirdi ve hakikaten çok elem duyduğu bu hadise karşısında bir şey söyleyemeyeceğini bir kere daha tekrar etti."

Ama bu yalanlamalara bir kısım gazeteler gene de aldırmadı. *Vatan* muhabirinin Aliye Ali'nin ağzından yazdıklarını *Vatan*'dan aktararak tekrarladılar. İktidar organı *Ulus* gazetesi bile...

Hatta şunu da görelim: *Ulus* gazetesinin birinci sayfasının sağ köşesinin günlük yazarı, Peyami Safa'ydı. "Sağcı" olmasıyla ünlü Peyami Safa... (1950 seçimlerinde CHP'nin –Bursa listesinden– milletvekili adayı da olacaktı.) Sabahattin Ali'nin öldürülmesi üzerine yazdığı yazıda, onun öldürülmesi üzerinde değil de, kaçması üzerinde durdu. "Sabahattin Alı ve benzerlerine" "hoşgörü" gösterilmesini eleştirdi. Şöyle dedi:

"Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a kaçmaya ve oradan Rusya'ya geçip kendisine yıllarca müsamaha gösteren rejimi yıkmaya davranması, o hoşgörücü arkadaşların ne kadar boşgörücü olduklarını meydana çıkardı."

Peyami Safa'ya göre, Sabahattin Ali ve Nâzım Hikmet gibilerin düşüncelerini yazmalarına hoşgörü gösterenlerin bir kısmı, onların "kafadar"ıydılar. Öteki kısmı, iyi niyetli olsalar bile "enayi"ydiler. Bu "tez"ini şöyle açıklıyordu Peyami Safa:

"İyi niyetli arkadaşların, onlardan gelen dostça telkinlere kapılarak bu kadar 'enayice' düşünmelerine şaşmamak elden gelmiyor. (...) [Onların] hürriyet ve müsamaha ekmeğe uğraşırken, farkında olmadan rejimimizin ve bağımsızlığımızın mezarını kazdıkları, ak üstünde kara vuzuhuyla (açıklığıyla) göründü."

Bakışlar

Sabahattin Ali ve benzerleri

Peyami SAFA

...bir hazı arkadaşlar, yeni ...zımızın yuzu suyu hürme... Türkiye'deki azgın solculara ...müsamaha veya hoşgörürlük ...güdülmesini isterler; ...aleyhinde emniyet ve ...dosyalarını şişiren vesi... ...hiç bahsetmez, ileri sürü... ...delilerin en çürüklerini cesap... ...onları temize çıkarma... ...rler; hoşgörürlük politike... ...sapkıları milli dava lehine ...iddia ederler. Ulus'un ...1948 tarihli nüshasında ...makalede "Nâzım Hikmet'... ...Sabahattin Ali'ye kadar, reji... ...müsamaha gösterdiği sanat... ...ve aydınların milli dava hesa... ...zannettiğini zannetmek... ...dir. Onun tek başına ve kendi keyfi için hareket etmediği bellidir. Hürriyete susamış Bulgarların Türk topraklarına kaçıp sığındıkları bir zamanda Bulgaristan'a kaçan ve kaçmaca hazırlanan Türk düşmanı Türkler için hürriyet ve müsamaha istiyenler arasında onların kafadarları da vardır, iyiniyet sahibi arkadaşlar da. Hepsi makale üstüne makale yazıyor ve onları korumaya savaşıyorlar. Kullandıkları taktik, araya birkaç masum ismi karıştırıp hepsini temize çıkarmak ve büsbütün delilleri ortadan edip küçük delilleri çürüterek toplumu birden dürtüyor uyguduklarını bizi inandırmaktır. Kafadarlarına malûm. Fakat

Peyami Safa, CHP organı *Ulus* gazetesinin birinci sayfasının köşe yazarıydı. Yazıları sayfanın sağ alt köşesinde yayımlanıyordu. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi üzerinde değil, kaçması üzerinde durdu. Ona hoşgörü gösterilmesini eleştirdi.

Bence asıl şimdi, Peyami Safa'nın bu yazısını yıllar sonra bu leksiyonlara bakıp okurken, "şaşmamak elden gelmiyor".

Şaşılacak şey, Peyami Safa'nın o zamanlar *Ulus*'un birinci sa fa yazarlığına getirilmiş olması değil... Milletvekili adayı gösteri lecek olması da değil...

CHP'de artık, onun gibi "sağ" çizgide olan –bazı bakanlar da dâ hil– daha birçok milletvekili var. Hasan Âli Yücel gibi bakanların yerine Reşat Şemsettin Sirer'ler, Tahsin Banguoğlu'lar gelirken, Falih Rıfkı Atay gibi yazarların yerine de Peyami Safa'lar gelmiş.

Şaşılacak şey, Peyami Safa'nın, bir yazar meslektaşının –hem harca öldürülmesini neredeyse yok sayıp– onu suçlaması da değil... Peyami Safa'nın tabiatı buna müsaitti.

Ama şaşılacak şey şu: Sabahattin Ali gibi –yazarlıktan başka suçu olmayan bir yazara– hoşgörü göstermeyi "rejimimizin ve bağımsızlığımızın mezarını kazmak"la eşanlamlı sayan bir saçmalığın, iktidar sözcüsü gazetenin birinci sayfasında yayımlanması...

Türkiye'nin bir yazarının yazma hakkı fiilen elinden alınmış. Yazdıklarını bugün yazsa, hatta yazdıklarının on kat yüz kat daha şiddetlisini yazsa, ona kimse bir şey demeyecek... Ama o zaman yazdıkları suç sayılıyor. Sık sık hapse girmiş... Daha da girecek... Zaten hapis dışında yaşadığı hayat da, hapishane hayatı gibi... Her an yakalanıp tutuklanması ihtimali var... Bu çaresizlikten kurtulmak için kaçmaktan başka çare bulamamış...

Bu yüzden mi mezarı kazılacak rejimimizin, bağımsızlığımızın?

"Rejimimiz", "bağımsızlığımız", tek tek yazarların yazdıklarıyla veya ülkeden çıkıp başka ülkeye gitmeleriyle, pat diye devrilip mezara girecek kadar zayıf mı?..

İktidar sözcülüğünün sorumluluğunu taşıyan bir gazete böyle bir zaafı kabul eder mi?

Ama işte, dönem öyle bir dönemdi ki, "komünizm tehlikesi"ne işaret eden her iddia, ne kadar mantıksız olursa olsun, geçerli sayılıyordu.

"Komünizm tehlikesine karşı" olduğu varsayılan eylemlere de, kanunsuz olsalar bile, "olur böyle vak'alar" diye bakılıyordu... Cinayetlere bile...

Cinayetin cezası: 21 ay hapis

Dönelim, "Sabahattin Ali cinayeti"ni "Vatanî vazifemi yaptım" diye gerekçelendiren katil Ali Ertekin'e...

Onun duruşması Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesi'nde başladı

Bir buçuk yıl kadar sürdü. 15 Ekim 1950'de sonuçlandı.

Adam öldürme suçunun cezası, eğer cinayet evvelden tasarlanıp planlanarak –hukukî deyimiyle– "taammüden" işlenmişse, "idam"dı. Öyle değilse, 18 yıldan başlıyordu. Ama, mahkemenin "hafifletici sebepler"i göz önünde tutarak, Ertekin'e verdiği ceza da 1950'nin temmuz ayında çıkarılan af kanununun kapsamına girdi.

Ertekin 21 ay kadar yattıktan sonra tahliye edildi.

Cinayetle ilgili ilk soruşturma sırasında da, mahkemedeki duruşma sırasında da, pek çok soru ortaya çıktı ve bunlardan çoğu yanıtsız kaldı.

Bunlar, o dönemdeki siyasal koşullar altında hemen değil ama, daha sonra çeşitli yayınların, kitapların konusu oldu. Eldeki bulgulara göre varsayımlar oluştu.

Biri, Ali Ertekin'in zaten bir Millî Emniyet ajanı olduğu ve Sabahattin Ali'yi, Millî Emniyet'in de bilgisi altında hazırlanan plana göre öldürdüğüydü. Bu "hizmet"inin karşılığı olarak, cezası sembolik düzeye indirilmiş ve hayatının daha sonraki bölümünü rahatça geçirmesini sağlayacak önlemler alınmıştı.

Ötekine göre, Ali Ertekin asıl katil değildi. Onun ilk işlevi, Sabahattin Ali'nin kaçış girişimini Millî Emniyet'e haber vermek ve onu yakalattırmaktı. Sabahattin Ali Millî Emniyet'in bir ekibince yakalanıp gizli bir yere götürülmüş, orada, sorguya çekilmiş ve orada ya kasıtlı olarak ya da kazayla öldürülmüştü. Cesedi ilk bulunduğu yere daha sonra konulmuştu. Ertekin'e ikinci bir işlev olarak "suçu üstlenme" görevi de düşmüştü.

Üçüncü bir varsayım, ikinci varsayım gibi başlıyordu. Ama biraz farklıydı. Sabahattin Ali başka yerde öldürülmüş, ama cesedi yok edilmişti. Bulunan ceset, *Hürriyet*'in bir ara yazdığı gibi, Sabahattin Ali'ye ait değildi. Ona aitmiş gibi gösterilmesi, Ali Ertekin'in düzmece ifadesine dayanak oluşturmaktı.

Her üç varsayım, daha başka sorulara da yol açıyordu:

Bu cinayetin planlayıcısı, yani gerçek sorumlusu kimdi? Millî Emniyet mi, Millî Emniyet'in içinde yönetimden bağımsız hareket eden bir grup mu?..

Ayrıca, bu işle hükûmetin ilgisi neydi?

Hükûmet veya hükûmetin bazı bakanları, bu cinayetin işleneceğini önceden biliyor muydu? Kararı onlar mı vermişlerdi?.. Veya verilen bir kararı onaylamışlar mıydı?..

Cinayeti önceden bilmiyorlarsa, öğrendikten sonra ne yapmışlardı? Ali Ertekin'in gazetelere yansıyan ifadesine mi inanmışlar-

dı? Yoksa cinayette Millî Emniyet'in parmağı olduğunu gördükleri halde, olayı örtbas etmeyi mi yeğlemişlerdi?..

Ya da bütün bu varsayımlar yanlış da, Ali Ertekin'in anlattıkları doğruysa, Ali Ertekin'in cezası niçin o kadar hafif kalmıştı?

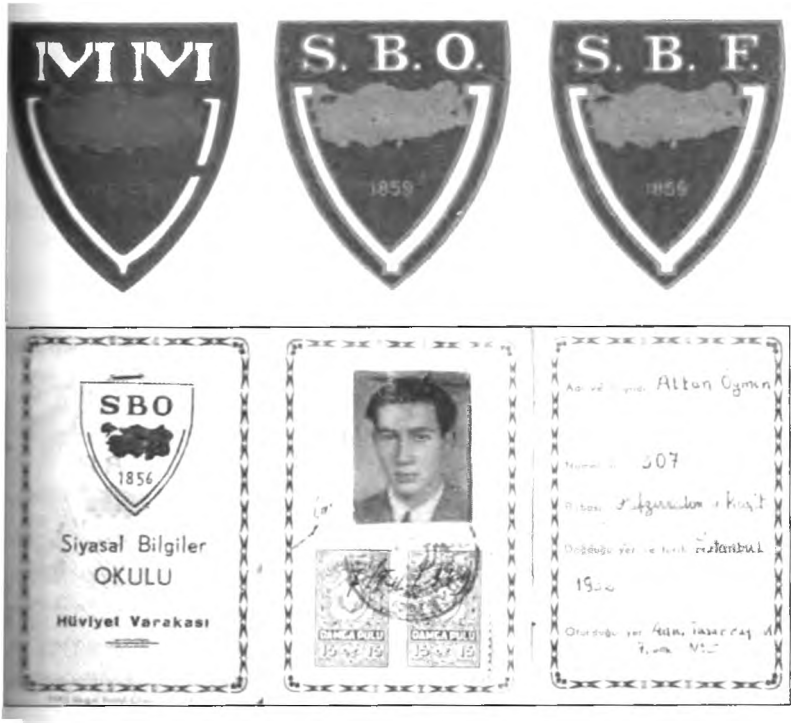
Bunlar, yazıldı, konuşuldu, tartışıldı. Fakat şu veya bu varsayımı doğrulayacak kanıtlar ortaya çıkmadı. 1980'li-1990'lı yıllardaki daha birçok siyasî cinayet gibi Sabahattin Ali'nin öldürülüşü de, birçok yönüyle karanlıkta kaldı.

Dileriz, bir gün, onu da, ötekileri de aydınlatan çalışmalar yapılması mümkün olsun.

15

Mülkiye, Mülkiye...

"Evza" ne demek, "mücennah" ne demek? - Siyasal Bilgiler ve basketbol - Annemin ameliyatı - Geriye dönen vapur - "Bu zıkkımı içeceksen oturarak iç" - Sakal bırakma hürriyeti yok mu?

Adı 1936'ya kadar Mülkiye Mektebi'ymiş. Ben başlarken "Siyasal Bilgiler Okulu"ydu. Benim girişimden sekiz ay sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi oldu. Rozetleri de ona göre değişti. Ama "Mülkiye" sözü yaşamaya devam etti. "MM"li Mülkiye rozetleri de yaşıyor. Birçok "Siyasal Bilgiler"li hâlâ "MM"li rozet takıyor. Üstte üç dönemin üç rozeti. Altta: Siyasal Bilgiler'in "okul" olduğu dönemdeki "SBO"lu "hüviyet varakam" (kimlik belgem).

Peki, lise bitiyor, "şimdi nereye gideceğiz"?

Lisenin son sınıfının başlangıcındaki "Fen mi edebiyat mı?" ayrımında edebiyat şubesine geçtikten sonra, fakülte seçme olanaklarım zaten azalmıştı: Tıp Fakültesi ve Teknik Üniversite gündemden çıkmıştı.

Geriye kalanlardan Ankara'da olanlar arasında beni ilgilendirenler, Hukuk Fakültesi'yle Siyasal Bilgiler Okulu'ydu.

Hukuk Fakültesi, alanı en geniş olan fakülteydi. İnsan oradan çıkınca avukat da olur, hâkim de olur, ama isterse –gazeteci dahil– her şey olurdu.

Siyasal Bilgiler'in adı o sırada "okul"du. "Fakülte" adını alıp Ankara Üniversitesi'ne bağlanması söz konusuydu ama, bu henüz gerçekleşmemişti.

Ankara Üniversitesi yeniydi. 1946'da Hasan Âli Yücel zamanında çıkarılan ve üniversitelere özerklik tanıyan yasayla kurulmuştu.

O vakte kadar Türkiye'de üniversitesi olan il sadece İstanbul'du. İki üniversitesi vardı: 1863'te "Darülfünun" adıyla kurulup 1933 reformuyla "üniversite" adını alan İstanbul Üniversitesi ve 1944'te Mühendislik Mektebi'nin üniversiteye dönüştürülmesiyle kurulan Teknik Üniversite...

Türkiye'nin –şimdi (2004'te) yetmiş dört olan– üniversite sayısı ikiden ibaretti. Ankara Üniversitesi'yle birlikte üçe çıkmıştı.

Üniversitelerin klasik fakülteleri dışındaki yüksekokullarının adları ya okul, ya enstitü ya da akademiydi. Yüksek Ticaret Okulu, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Güzel Sanatlar Akademisi gibi... Onların çoğu da İstanbul veya Ankara'daydı.

Öteki şehirlerde yükseköğrenim yapma olanağı yok denecek kadar azdı. İzmir'de bile yüksekokul olarak bir tek Yüksek Ti-

ret Okulu vardı. Ticaret dışındaki bir dalda öğrenim görmek isteyen lise mezunları, Türkiye'nin geri kalan tüm illerindeki gibi İzmir'den de, ya İstanbul'a, ya Ankara'ya gitmek zorundaydılar.

Evet, Ankara'da Hukuk Fakültesi'ne mi, Siyasal Bilgiler Okulu'na mı?.. Hangisine gitmeli?..

Hukuk Fakültesi'nden çıkanların meslek alanı daha genişti ama, Siyasal Bilgiler bana daha cazip geliyordu:

Anne tarafından akrabamız, sonradan Sayıştay başkanlığı da yapacak olan Servet Taçyıldız (sonraki soyadıyla Şamlıoğlu) ben "lise son"dayken, Siyasal Bilgiler'de öğrenciydi. Beni bir kere oraya götürdü. Okulu gezdirdi, anlattı. Verdiği bilgilerin özeti şuydu:

"Siyasal Bilgiler, eski adıyla Mülkiye, aslında devlete yüksek memur yetiştirmek için kurulmuştu. Ama oradan Hüseyin Cahit Yalçın gibi gazeteciler, Şükrü Saracoğlu gibi politikacılar, Cahit Sıtkı Tarancı gibi şairler de çıkmıştı.

Kaldı ki, devlete yüksek memur olmak da fena bir şey değildi. Öğrenciler ilk üç sınıfı hep birlikte okurlar, son sınıfta idare, maliye, hariciye diye üç şubeye ayrılırlardı. İdareciler kaymakamlıktan başlayıp valiliğe yükselirler, hariciyeciler diplomat olurlar, maliyeciler isterlerse bakanlıkta çalışırlar, isterlerse sınava girip maliye müfettişi, hesap uzmanı olurlardı. Hepsi onurlu birer memleket hizmetiydi."

Siyasal Bilgiler'i bana anlatan "Servet Abi".
(Sayıştay Başkanı Servet Şamlıoğlu.)

Şamlıoğlu bunları anlattı.

Memleket hizmeti... Memleketin kalkınması... Memleketin kalkınmasına katkıda bulunmak... Bu, o zamanların Ankara'sında para kazanmaktan daha "in" olan bir hedefti. Benim eğilimim de öyleydi. O yolda çalışmak gazetecilikle de mümkündü ama devlet kadrolarında görev alarak da mümkündü.

Atatürk devrimleriyle, demokrasi ve komünizm arasında gidip gelirken kendisine bir de meslek arayan bir lise mezunu olarak düşünmeye başladım: Mesela kaymakam olsam... Geri kalmış bir ilçeye gidip orayı gece gündüz çalışarak kalkındırsam, çağdaşlaştırsam, örnek bir yer yapsam. Sonra vali olsam, aynı şeyi il çapında da yapsam...

Bu da beni çeken bir hedefti.

"Basketbol'un önemi"

Ama bir de "basketbol" konusu vardı ki, "motivasyon" olarak o da önemliydi:

"Servet Abi" (ben Şamlıoğlu'na öyle derdim) veya –yazılışıyla– Servet Ağabey, bana okulu gezdirirken kapalı spor salonunu da göstermişti. Öğrenciler orada basketbol oynuyorlardı. Basketbol futbolun yanında o kadar popüler bir spor değildi ama, benim çok hoşuma giderdi.

Atatürk Lisesi'nin açık havadaki taşlı topraklı basketbol sahasında denemelerimi yapmıştım. Potaya atışlarımın önemli bir kısmı isabetliydi. Ayrıca, boyum 1,80'in üzerindeydi. Bu, bugünkü "12 dev adam" boyundaki basketbolcuların yanında cüce boyu gibi kalır ama, o zamanki basketbolcu adayları arasında önemli bir avantaj sayılırdı.

Bizim lisenin taşlı topraklı olduktan başka genellikle de topsuz sahasında basketbolumu geliştirme imkânım sınırlıydı.

Basketbol zaten bir kapalı salon sporuydu. Basketbol oynamaya elverişli kapalı spor salonu da, yüksekokullar arasında –spor öğretmeni de yetiştiren Gazi Terbiye Enstitüsü dışında– sadece Harbiye'de ve Mülkiye'de vardı.

Zaten Harbiye'yle Mülkiye o alanda ezelî rakip halindeydiler. İkisi arasındaki karşılaşmalar çok heyecanlı, bazen de kavgalı olurdu.

Kavgalar, Ankara'nın sadece spor çevrelerinde değil, siyasi çevrelerinde de sorun haline gelirdi. Çünkü bu, devletin gelecekteki sivil kadrolarıyla asker kadrolarının kapışması demekti. Bir

Cebeci'deki Siyasal Bilgiler Fakültesi binasının o zamanki görünüşü... Karşıdaki bölüm idareye ve sınıflara, soldaki bölüm yatakhane ve yemekhaneye ait.

daha tekrarlanmaması için önlemler alınırdı. Bunları ben de uzaktan duyardım. O yılki maçta öyle bir kavga yaşanmış ve geçmiştekileri gölgede bırakmıştı. Bazı Harbiyeliler Mülkiyelilere paskalarla hücum etmişlerdi. Mülkiyeliler de kendilerini salondaki spor malzemesini kullanarak korumaya çalışmışlardı. Mülkiyeden bir öğrenci yaralanmıştı. Buna karşı alınan ilk önlem, olayın haberinin gazetelere yansıyışını hafifletmekti. Daha sonra da iki takım arasındaki maçlara bir süre ara verilmişti.

Servet Ağabey, basketbol oynanan spor salonunu gezdirirken, buradan tüm öğrencilerin faydalanabileceğini anlattı. İsteyen öğrenciler salon yöneticisine başvurur, salonun durumuna göre müsait bir zaman ayırtır, gelir spor yaparlarmış. İsterlerse basketbol da oynarlarmış. Top, forma, eşofman, lastik ayakkabı dahil, tüm malzemeler zaten okul idaresindenmiş.

Bu, inanılmaz bir şeydi. Demek ki ben de Siyasal Bilgiler Okulu'na veya tüm öğrencilerin daha şık bularak söylediği gibi "Mülkiye"ye girersem, o salonda her zaman top bulup sporcu gibi de giyinerek basketbol oynayabilecektim.

"Satranç da var, sohbet de..."

Sadece basketbol değil –Servet Ağabey beni kantine de götürdü– satranç da oynayabilecektim. Ayrıca bol kitaplı bir kütüphane vardı. Büyük giriş salonunda banklara oturup öğrenciler arası sohbetler yapmak da vardı.

Öğrencilerin büyük bir "kısmı" yatılıydı. O zaman burs usulüne

geçilmemişti. Okulun bir bölümünde dershaneler, bir bölümünde de her birinde elli altmış kişinin karyolalarının bulunduğu büyük yatakhaneler vardı.

Yatılılara yemek okul idaresince veriliyordu. Yemekhane mükemmel tazamdı. Okulun her yeri bakımlıydı. Hizmet personeli yeterliydi. Her şey, "Bu öğrenciler kısa bir süre sonra devlette görev alacak statülerine uygun bir duruma şimdiden alışsınlar" hesabıyla düzenlenmişti.

Servet Ağabey, bir de Mülkiye'nin geleneklerini anlattı: O zamanki deyimle "anane"lerini... Dedi ki:

"Mülkiyelilerin devlete millete hizmet yolunda tesanüt (dayanışma) içinde olmaları esastır. Bu, okul içinde başlar. Karşılıklı saygıya sevgiye dayanır. Küçük sınıftakiler büyük sınıftakilere saygı gösterir. Bir yere girilirken, bir yerde oturulurken ön sıraları onlara verir... Onlar da küçük sınıftakilere şefkat gösterir. Sorunlarının çözümüne yardımcı olur... Bu ilişki okulda başlar ama, hayat boyu devam eder..."

Bu da bence fena bir şey değildi. Küçük sınıftayken saygı görevi sana düşüyor ama, büyük sınıflara geçtikçe, sana saygı gösterenler artıyor...

Devletin hem askerî, hem sivil hiyerarşisindeki gibi "kıdem"e bağlı bir gelişme yani...

Gerekçesi de belli. Bu saygı-sevgi bağının gücüyle "memlekete hizmet" etmek... Zaten ilkokuldaki yeminimize de uyuyor:

"Yasam küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, ulusumu özümden çok sevmektir..."

Servet Ağabey, Mülkiyeliler arasındaki bu dayanışmanın, başta Hukuklular olmak üzere bazı kesimleri rahatsız ettiğini de anlattı. O rahatsızlığın sonucu olarak, Mülkiyelilere şaka yoluyla şöyle bir slogan yakıştırılırmış:

"Önce Mülkiye, sonra Türkiye..."

Güya Mülkiyeliler olaylara bu anlayışla bakarlarmış. Türkiye'den önce Mülkiye'yi düşünürlermiş...

Servet Ağabey bunun büyük bir haksızlık, nedeninin de kıskançlık olduğunu söyledi. Görüşü şuydu:

Mülkiyelilerin Mülkiyeliliğe önem vermeleri, Mülkiye'yi değil, Türkiye'yi kalkındırma iddialarından kaynaklanıyordu. Hukukçular da Mülkiyelilere sataşacaklarına, aynı iddiayı sahiplenmeliydiler...

Mülkiye'nin bir de marşı vardı. O da bu iddiayı taşıyordu. Servet Ağabey ilk kıtasını şiir gibi söyledi. Sonradan ben de –marş olarak– birçok defa söyleyecektim. Şöyleydi:

"Başka bir aşk istemez aşkınla çarpan kalbimiz,
Ey vatan, gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.
Gül ki sen, neşenle gülsün ay, güneş, toprak, deniz,
Ey vatan, gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz..."

Bu sözlerin "başka bir aşk"a kapalıymış gibi görünen bölümü, tabiî, biraz abartmalıydı. Ama vurguladığı şey belliydi:

"Biz vatanı sıkıntılarından kurtarmak, onun mutluluğunu sağlamak için yetiştik. Bunun için çalışacağız."

Servet Ağabey, bunun tarihçesini de anlattı. Marşın sözlerinin yazıldığı yıl, 1918 yılıydı. Yani "mütareke"nin ilk yılı... Savaş sırasında kapatılmış olan Mülkiye o yıl işgal altındaki İstanbul'da yeniden açılmıştı. Ama o açılış, bir büyük yenilgi döneminin umutsuzluğu içindeki bir açılıştı. Marşın sözleri o umutsuzluğu yenme azmini yansıtıyordu.

Yazarı bir Mülkiye öğrencisiydi: Sonradan Cumhuriyet döneminde Başbakanlık müsteşarlığı ve büyükelçilik yapacak olan şair Cemal Yeşil... Bestesini de zamanın ünlü bestecisi Musa Süreyya yapmıştı.

Tabiî, aradan geçen zaman içinde Türkiye'nin sorunları değişmişti. Ama o sorunları çözme ve toplumun mutluluğunu sağlama ihtiyacı değişmemişti. Mülkiyeliler de o ihtiyacı karşılamak için çalışmayı, görev sayıyorlardı. Aynı marşı o anlamıyla söylemeye devam ediyorlardı.

Servet Ağabey'in anlatım yeteneği yüksekti. Anlattıkça Mülkiye'ye girme hevesim artıyordu. Zaten onun da amacı buydu. Ama bunu "Buraya girmelisin" diye doğrudan doğruya telkin etmek istemiyordu. Verdiği bilgileri değerlendirmemi, kararımı kendi başıma vermemi bekliyordu.

Son olarak beni, Siyasal Bilgiler'in komşusu Hukuk Fakültesi'ne götürdü. Orayı da gösterdi. Mülkiye'yle Hukuk arasındaki

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
LİSE BİTİRME DİPLOMASI

Ad ve soyadı
Baba adı
Doğum yeri
Doğum yılı
Diplomayı veren okul
Öğrencinin okul No
Mecburi hizmet süresi

O zamanın lise diploması tüm derslerden "bitirme sınavı"na girilerek alınırdı. Bu, aynı zamanda "askerliği subay olarak yapabilme" belgesiydi...

rekabette, kendi tutumu belliydi ama, durumu bir de benim gö-memi istemişti.

Ankara Hukuk Fakültesi'nin binası, Mülkiye'ninkinden büyük-tü... Giriş holü de, sınıfları da... Ama Mülkiye'deki imkânların ço-ğu orada yoktu. Ne spor salonu, ne satranç, ne de –ders saatleri geçtikten sonra– kantinde veya koridorlarda sohbet eden öğren-ciler...

Aslında Hukuk'taki öğrenci sayısı Mülkiye'dekinden çok faz-laydı. Mülkiye'de toplam 600 dolaylarında öğrenci vardı. Hu-kuk'ta birkaç bin... Ama –yoklama yapılmadığı için– o birkaç bi-nin çoğu fakülteye hiç uğramazdı. Sadece sınav zamanlarında ge-lirlerdi. Sınavlarda başarısız kalanlar, "ıkdemli öğrenci"ler aras-na katılırdı.

Devamda kusur etmeyen öğrencilerin de binayı sabah akşam canlı tutması mümkün değildi. Çünkü binanın içinde Mülkiye'deki gibi yatakhane, yemekhane yoktu... Kantin de, akşam olur olmaz kapatılıyordu.

Devlet hesabına okuyan yatılı öğrenciler varmış. Onlar başka bir resmî binada kalıyorlarmış... Başka illerden gelip Ankara'da kalanlar da, ya yeni yeni oluşan özel yurtlarda kalıyorlarmış ya da kendi aralarında birleşip tuttukları birkaç kişilik apartman daire-lerinde...

Sanırım, oraya gittiğimizde vakit akşamüstüydü. Öğrencilerin büyük kısmı gitmişti. Kalanlar da yavaş yavaş gidiyorlardı. Her-halde bunun da etkisiyle, binanın içindeki hava, bana kasvetliy-miş gibi geldi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DEVLET OLGUNLUK İMTİHANI
DİPLOMASI

Üniversiteye girmek için, merkezî sınav yerine, bir olgunluk sınavı vardı. Ama o sınavın diploması, bazı fakültelere girmeye yetse de bazılarına yetmezdi.

Gene Mülkiye'ye döndük... Kantin doluydu... Giriş holündeki sohbetler koyuydu. Artık hiçbir tereddüde yer yoktu. Kararım kesinleşti: Ben mutlaka Mülkiye'ye girmeliydim. Bunu hemen Servet Ağabey'e söyledim. O da çok memnun oldu.

"Mutlaka girmeliyim ama..."

Evet, mutlaka Mülkiye'ye girmeliydim. Ama bunun "küçük" bir şartı vardı: Liseyi bitirip olgunluk sınavı verdikten sonra, bir de Siyasal Bilgiler için yapılan özel sınavdan geçmem gerekiyordu. O sınava katılanlar da her zaman çok fazla oluyordu. Kazanmak kolay değildi.

Ya kazanamazsam?..

O vakitler, yükseköğrenim için merkezî sınav usulü yoktu. İstanbul'da da, Ankara'da da birçok fakülteye, mesela Hukuk'a, Edebiyat'a, Fen'e, Dil-Tarih'e sınavsız girilebilirdi. Hatta galiba Tıbbiye'ye de...

Sadece belirli fakültelerde, devlet hesabına parasız yatılı okutulacak olan sivil ve askerî öğrenciler için özel sınavlar açılırdı. Öteki ler, istedikleri fakülte veya yüksekokullara gidip, olgunluk diplomalarını vererek kayıtlarını yaptırabilirlerdi.

O usulün işlemediği iki yer vardı: Biri İstanbul Teknik Üniversitesi'ydi, öteki de Ankara'daki Siyasal Bilgiler Okulu... İkisine de –ister yatılı olsun, ister yatısız– kaydolmak için özgün bir sınava girip kazanmak gerekirdi.

Siyasal Bilgiler'in ilk sınıfına 150 öğrenci alınıyordu. İlk 50'si

"leylî" (yatılı) olarak kabul edilecekti, daha sonraki 100'ü de "...harî" (gündüzcü) olarak...

"Lise son sınıf"ın sonundaki iki sınavdan sonra ona da hazırlanmak gerekiyordu Ama lise son sınıfın sonundaki o iki sınavı geçmek de kolay değildi.

Üç sınav arka arkaya...

O yıllarda lise, şimdiki gibi karne alınarak bitmezdi. Tüm derslerden, başka öğretmenlerin de katıldığı bir kurul önünde sonuçlu olarak bir "bitirme sınavı"ndan geçilirdi.

Onu başaranlar, "lise mezunu" sayılırlardı. İlk bölümde anlatım, askerliklerini yedek subay olarak yapma hakkını kazanırlardı. Ama eğer yükseköğrenime devam etmek istiyorlarsa, bir de olgunluk sınavı vermeleri gerekirdi. Üniversiteye girme hakkı o sınavla kazanılırdı.

Lise bitirme sınavlarında dersin sınıf öğretmeninin yanında başka okullardan gelen "mümeyyiz" öğretmenler bulunurdu.

Ben o bitirme sınavları sürecine de sadece bir dersin sınavında zorlandım. O da tüm lise hayatımda hep en yüksek notları aldığım edebiyat dersinin sınavıydı.

Öğretmenim Fevziye Abdullah Tansel, başka okullardan da gelen "mümeyyiz"lerin yanında benim başarılı olacağıma güveniyordu. Doğrusu, ben de kendime çok güveniyordum. Başlangıçta bunda haksız sayılmazdım. Sorulara hemen cevap veriyordum. Fakat mümeyyiz hanımlardan biri bana, Tevfik Fikret'in hem de çok iyi bildiğim bir şiirinden iki mısraın anlamını sordu. Şiirin adı "Bir Tasvir (resim) Önünde"ydi: Son mısraı ünlüydü:

"Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin..."

Bana sorulan mısralar ise –hâlâ aklımdan çıkmaz– şöyleydi:

"Gözler, o bakırdan göğüs, atlar
Bir kaplanın evzaı kadar tiz ü mücennah."

Bugünkü okurlarımdan bunun anlamını çıkarabilecek kimse olduğunu sanmıyorum. Bunun için "evza"nın "vaziyetler, tavırlar" anlamına geldiğini, "tiz"in "hızlı", "mücennah"ın "kanatlı" demek olduğunu bilmek gerekir ki, bunları artık kimse bilmez. Bilmesi de gerekmez.

Bizim bilmemiz gerekiyordu. Ben ilk ikisini biliyordum. "Mücennah"ı da öğrenmiştim ama unutmuşum. Fevziyanım'ın yardımıyla hatırlayana kadar epey vakit geçti, ter içinde kaldım. Kelime "cenah"tan geliyordu: Cenah "kanat" demekti, mücennah da "kanatlı".

Fakat "bilmece"yi çözmek için bir şey daha gerekiyordu... Üst mısradaki "atlar" kelimesi, fiil olarak değil, fiilden yapılmış sıfat olarak kullanılmıştı... "Atlayan" anlamına... Yani, şiirdeki kaplanın tavırlarının "kanatlı" gibi görünmesinin nedeni, onun o sırada "atlayan kaplan" olmasıydı.

Sınav sorusuna yeterli yanıtı verebilmek için bunu da fark etmiş olmak gerekiyordu. Ben bunu da neden sonra fark edebildim. Gene Fevziyanım'ın katkısıyla...

Sonuçlar ilan edilince gördüm: Herhalde Fevziyanım mümeyyizlere benim için iyi şeyler söylemiş olmalı ki, notum 9'da kalmış. Daha fazla kırılmamış. Ama sınava kendime çok güvenerek girip de bocalayışımı, hayatımın en sıkıntılı anlarından biri olarak hiç unutmam.

Lise bitirme sınavlarını başarıyla bitiren arkadaşlarımdan bazısı öğrenimlerini de tamamlamış oldular. Askerliklerini subay olarak yapma hakkını aldılar. Hemen askere gittiler. Arkasından da iş hayatına atıldılar. Bazılarının babalarının işyeri vardı, oraya girdiler, bazıları da girdikleri maaşlı ücretli işlerde çalışmaya başladılar.

Biz üniversiteye girme niyetlileri, olgunluk sınavlarına girdik. O sınavlar dört dersten yazılı olarak yapılırdı. Edebiyat şubesi mezunları için edebiyat ve kompozisyon zorunluydu. Ötekileri birkaç ders arasından seçebiliyordunuz.

Test diye bir usul yoktu. Ne olduğu da bilinmezdi. Sorulan sorulara cevaplar a,b,c gibi "şık"ların karşısına işaret konularak değil, yazıyla anlatılarak verilirdi. Zaten sorular anlatımla cevaplandırılacak şekilde sorulurdu.

Sınav kâğıtlarında öğrenci isimleri gizlenirdi. İsimler kâğıtların "kulak" denilen belirli bir köşesine yazılırdı. Orası kıvrılıp kenarından zamkla yapıştırılırdı. Bunlar ancak sınav kâğıtları okunup kurulun verdiği notlar belli olduktan sonra açılırdı.

Benim edebiyat ve kompozisyona ek olarak seçtiğim dersler "tarih ve "tabiat bilgisi"ydi. Tabiat bilgisi hariç, ötekiler iyi geçmişti. Sonuçlar ilan edilince gördüm. "Tabiat"tan korktuğum başıma gelmemişti. "Olgunluk" sınavını da vermiştim. Ortalama derecem "iyi"ydi.

Annemin ameliyatı

Sıra gelmişti "Siyasal Bilgiler" sınavına... Ama o sınav sonbahar hardaydı. Önümüz yazdı. Biz gene İstanbul'a gidecektik. Ama bu defa, tatil için değil, annemin ameliyatı için... Bir yıldan beri süren rahatsızlığına nihayet teşhis konulmuştu. Babamla birlikte bir ara İstanbul'a gidip gelmişlerdi, annem orada, zamanın ünlü jinekologlarından Ali Esat Birol'a muayene olmuştu. Doktor, teşhisi koyarken, çareyi de söylemişti: Ameliyat...

Annemle babam buna razı olmuşlardı. Ameliyatı Birol yapacaktı.

Annem bunu bana "Kardeşlerine belli etme. Sen bil. Karnımda 'miyom' varmış" diye açıkladı.

"Miyom" lafını ilk defa işitiyordum.

Annem bunu benim anlayabileceğim hale getirdi:

"Karnımda 'ur' varmış."

"Karında ur" ürkütücü bir kavramdı. Konu ailenin büyükleri arasında konuşulurken fark ediyordum. "Ur"un iyi huylu olması temenni ediliyordu. Ama ya "kötü huylu çıkarsa" denilirken kastedilen oydu.

O zaman kanser lafı ya pek yaygın değildi ya da "şom ağızlılık" olmasın diye kullanılmıyordu. Ama "kötü huylu" çıkarsa "şık"kıyla kastedilen oydu.

Annem, babam, ben, Örsan, Gülden trene bindik. İstanbul'a gittik. Halamlar bizi bekliyordu. Annem Amerikan Hastanesi'nde ameliyat olacaktı. Halamların evleri Nişantaşı'nda Güzelbahçe Sokağı'nın yan sokaklarından birindeydi (Poyracık Sokak). Amerikan Hastanesi'ne çok yakındı. Biz de halamlarda kalacaktık.

Kardeşlerime ameliyat lafı edilmedi. Ameliyat günü, onlar halamlardayken ben babamla hastanedeydim. Büyük heyecanla kapıda bekledik... Uzun bir süre sonra Ali Esat Bey geldi. "Gözünüz aydın" dedi. Ameliyat başarılı geçmişti. "Ur" alınmıştı. "Kötü huylu" olmadığı anlaşılıyordu. Gerçi laboratuvar incelemesinin sonucunu beklemek gerekiyordu ama, kendi tecrübesine göre, merak etmek için neden yoktu.

Laboratuvar incelemesi sonucu gelince daha da rahatladık. Annem orada daha epeyce kaldı. Birkaç gün sonra kardeşlerime de ziyaret izni çıktı... Annemin onları da gördükçe morali daha çabuk düzeldi. Ama ameliyatın etkileri beş altı ay daha sürecekti.

O beş altı ayın bir kısmını İstanbul'da geçirdik. Çünkü annemin tren yolculuğu yapacak hale gelmesi bekleniyordu. Dr. Birol,

Annemin ameliyattan sonraki morali kardeşlerimi görünce düzelirdi. Ama iyileşmesi uzun sürdü.

her muayeneye gelişinde "Biraz daha bekleyelim" diyordu.

Dr. Ali Esat Birol, benim belleğimde, bir doktorun ne kadar önemli olduğunu fark edişimin ilk örneği olarak kaldı. Ameliyattan çıkıp bize "Gözünüz aydın" demesinden itibaren ona ailece hem şükran duyuyorduk, hem de her dediğini ayrıntılarına kadar uyguluyorduk. Adını sonradan da işitecektik. 1960'tan sonra politikada da görev alacak, Adalet Partisi'nden milletvekilliği yapacaktı. Tabiî, benim için asıl "annemi ameliyat eden doktor" olması en önemli özelliği olarak kalacaktı.

Hastaneye dönen ev

Halamları yeteri kadar zahmete soktuktan sonra, ailece Münir Amcamların Şişli'deki evine geçtik. Orası biraz daha genişti ama, halamlardaki düzene benzer bir düzen orada da oluştu. Geceleri, evin bütün odaları yatak odası haline geldi.

Benim aklımı kurcalamaya başlayan konu şuydu:

Ekim ayı yaklaşıyordu. Yani, benim Siyasal Bilgiler'e giriş sınavına gireceğim zaman... Anneme, "tren izni" çıkmazsa ben Ankara'ya yalnız gidecektim.

Gerçi aynı sınav aynı gün İstanbul'da da yapılacaktı. Siyasal Bilgiler Okulu, bunun için İstanbul Teknik Üniversitesi'yle işbirliği yapmıştı. Uygulama Teknik Üniversite kadrolarınca yürütülecekti. Smav salonları üniversitece sağlanacaktı. Fakat sınava Ankara yerine İstanbul'da girmek bana mantıklı gelmiyordu.

Okulun kendisi Ankara'daydı. Orayı öğrenmiştim. Servet Ağabey gibi yakınlarım da oradaydı. Hiç yabancılık çekmeyecektim. İstanbul'da ise, Teknik Üniversite'nin kapısını bile bilmiyordum. Kaldı ki Ankara'ya annemler gelemese bile ben gidebilirdim. Teyzemlerde kalırdım.

Sınavın nasıl olacağı hakkında Ankara'dayken bilgi edinmiştim: Olgunluk sınavı gibi dört beş dersten "yazılı"ya giriliyordu. Aralarında kompozisyon, tarih gibi derslerin yanında yabancı dil de vardı. Soruların cevapları geniş geniş yazılacaktı.

Adayların isimleri gene kapalı olacaktı. Kâğıtları okuyan hocalar, kime ne not verdiklerini bilemeyecekti.

Ben, Ankara'ya on beş-yirmi gün önce gideyim de sınav havasına gireyim, biraz da kitap karıştırayım diyordum. "Anneme tren izni çıkmazsa" diye hazırlıklarıma başlamıştım. Fakat bu defa başka bir şey oldu: Ben hastalandım.

Doktor geldi. "Sarılık olmuşsun" dedi. Mikrobik değilmiş. Ama çok dikkatli olmam gerekiyormiş... Hem ağır bir perhiz verdi, hem de "Yatacaksın. Kalkmayacaksın" dedi. Bu zorunlu yatış üç hafta kadar sürecekti. Yataktan kalkabileceğim günü doktor, daha sonraki muayeneleriyle belirleyecekti.

Bu, smava yetişmemi tehlikeye sokan bir gelişmeydi. Şimdi sınav hangi tarihteydi, hatırlamıyorum, benim hastalığımın başlangıç gününü de... Yalnız, eğer her şey iyi giderse, Ankara'ya ancak ucu ucuna yetişecektim. Yataktan kalkışım birkaç gün uzarsa Ankara'ya gitmek bir yana, İstanbul'da girecek olsam bile giremeyecektim.

Babam, "Üzülme... Hukuk imtihansız. Hukuka yazılırsın... Mülkiye'den çıkanların girdiği işlere Hukuklular da girer..." diyordu.

Onu ben de biliyordum. Hariciyecilik, idarecilik, maliyecilik... Devlet memurluğundaki üç uzmanlık dalının üçüne de girmek. Siyasal Bilgiler Okulu mezunları kadar Hukuk Fakültesi mezunlarının da hakkıydı. Ama ya basketbol, satranç, sohbet... Öğrenim yıllarında iyi vakit geçirmek... Siyasal'a girmeyi kaçırırsam, onları da kaçıracaktım.

Bütün dileğim, bir an önce iyi olup sınava yetişmekti.

Bu arada Münir Amcamların evinin halini düşünün. Amcamı ve

ülesini geçen kitapta anlatmıştım. Şişli'deki evleri, ahşap bir binanın ikinci katıydı. Birbirine açılabilen üç odasıyla ayrı bir küçük odası vardı. Orada normal zamanda oturanlar dört kişiydi:

Babaannem Mesrure Hanım, Münir Amcam, Nebahat Yengem ve Onur...

Münir Amcam Kabataş Lisesi'nde felsefe, Nebahat Yengem Nişantaşı Kız Lisesi'nde coğrafya öğretmeniydi. 7-8 yaşındaki Onur da Ortaköy'deki Galatasaray İlkokulu'nda yatılı öğrenci...

Yani, okul zamanlarında, gündüzleri sadece babaannemin oturduğu genellikle sakin bir evdi bu...

O eylül ayında ise, dört kişiye beş kişi daha eklenmişti. Annem, babam, Örsan, Gülden, ben... Ayrıca gelenlerden ikisi yatak hastasıydı. Evin bir kısmı hastaneye dönmüştü. Tabiî, hastaların doktorları, ziyarete gelenleri gidenleri de vardı. O "sakin" ev çok hareketli ve gürültülü bir hale gelmişti...

Şunu, bu kitabı yazarken –şimdiki politikacı– Onur Öymen anlattı: Yengemler o zaman üzülmeyelim diye bize söylememişler. Alt kattaki komşu, "Evi otel haline getirdiniz" diye kıyameti koparıyormuş. Hatta belediyeye bile şikâyet etmiş... Amcamlar bir de onunla uğraşmak zorunda kalmışlar.

O evdeki, nüfusu ve hastası bol halimizi hatırlayınca, alt kattakilerin şikâyetini pek de haksız sayamıyorum. Oraya nasıl sığdık, o günleri nasıl geçirdik, düşündükçe şaşıyorum.

Bundan daha önemli olarak, rahmetli Nebahat Yengem, bizim kahrımızı çekerken nasıl bunalmadı, asıl ona şaşıyorum. Bunalmak bir yana, evin düzenini yürütmek için oradan oraya koşarken, yüzündeki gülümsemeyi hiç eksik etmezdi.

Hatta onunla da kalmazdı. Nasıl başarırdı bilmiyorum, bir de zaman zaman espriler yapardı. Öyle şeyler söyler, anlatırdı ki, annemle benim hasta yataklarımızdaki kasvetli havamız dağılırdı, kahkahalarla gülmeye başlardık.

Yengemin bizi, Feneryolu'nda annesinin evinde misafir edişini anlatmıştım. Orada da çok konukseverdi ama, Şişli'deki evde olağanüstüydü. Onu burada bir kere daha rahmetle ve şükranla anarım.

Geri dönen vapur

Ve bir gün geldi, doktorlar karar verdi, anneme de, bana da trene binme izni çıktı. O gün, benim sınav gününden birkaç gün önceydi.

Hızla hazırlandık. Babam trende yerleri ayırttı. Bir akşam vak-

ti, biz, bavullar ve bizi uğurlamak üzere gelen amcam, iki taksi ile Köprü üstündeki Haydarpaşa iskelesine gitmek üzere yola koyulduk...

Vapurla Haydarpaşa Garı'nın önüne varacağız. Oradan trene bineceğiz.

O zaman, malum, denizi geçip karşıya ulaşmak için ne Boğaziçi Köprüsü var, ne de tren yolcularını ulaştırmaya uygun araba vapuru seferleri... Araba vapurları var ama, ana işleri kamyon ve otobüs taşımak...

Şişli'den Köprü'ye doğru gidiyoruz. Fakat nasıl olduysa, zaman hesabımız uymadı. Bizi trene yetiştirecek vapurun saati geldiğinde, biz iskeleye yeni ulaşmıştık... Taksiden iniyorduk. Bir hamal gelmişti. Eşyaları alıyordu. Ama vapur, halatlarını çözmüştü. Harekete geçiyordu.

O vakitler Kadıköy ve Haydarpaşa vapurlarının yanaşması için Galata Köprüsü'nün Karaköy tarafına dikey olarak yapıştırılmış uzun bir iskele vardı. O vapurlara binecek olanlar Karaköy'den Köprü'nün altına inerler, o iskeleye geçerlerdi.

Kadıköy vapurları, iskele alanına, manevra yapıp burunlarını denize çevirdikten sonra gerisin geriye gelerek yanaşırlardı. Haydarpaşa vapurları ise, aynı alana burunları iskele yönünde olarak doğrudan doğruya girerler, geriye giderek çıkarlardı. Bizim Haydarpaşa vapuru da motorlarını çalıştırmıştı. Geriye doğru gitmeye başlıyordu.

Bu, korkunç bir durumdu. O vapura binememiz, treni kaçırmamız demekti. Tren kaçarsa bir gece sonraya kalırdık... Bir gece sonraya kalırsak, ben Siyasal Bilgiler sınavının başvuru işlemlerini tamamlayamazdım.

İçimden "Her şey bitti" diye düşündüm.

O sırada annemi taksiden indirmiştik. Daha, tam yürüyecek hali yoktu. Babam bir koluna girmişti, ben öteki koluna... İskeleye doğru ilerlemeye çalışıyorduk. Ama vapurun iskeleden kopmaya başladığını da görüyorduk. Çaresizdik...

Birden bir mucize oldu. Amcam ileriye doğru koştu. "Hasta var" diye bağırdı. Bu ses, vapura doğru yankı yapar gibi, başkaları tarafından da tekrarlandı... Bir uğultu gibi, hâlâ kulaklarımdadır: "Hasta var... Hasta var... Hasta var..."

Sonra... İskeleden ayrılan vapurun yakınında bir kaynaşma oldu... Herhalde sesler vapura ulaşmıştı. Vapur. önce hızını kesti. sonra yeniden iskeleye yaklaşmaya başladı.

Biz umutla, adımlarımızı hızlandırmaya çalıştık. Ama annemin

O vakitlerin Galata Köprüsü'ndeki Kadıköy-Haydarpaşa iskelesi... Kadıköy vapurları iskelenin bir yanına –fotoğrafta soldaki beyaz uzun vapur gibi– burunları denize dönük olarak girerdi. Haydarpaşa vapurları da iskelenin öteki yanına burunları köprüye dönük olarak yanaşırlardı...

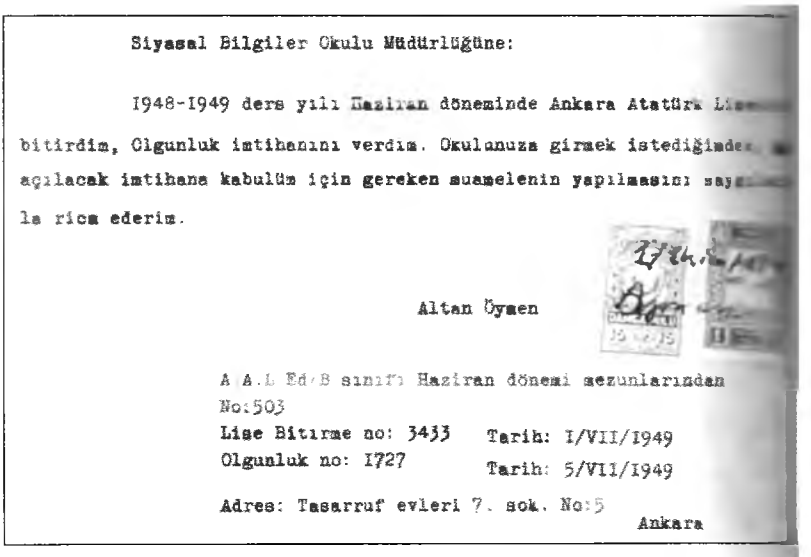
durumu buna müsait değildi. O, babamla benim kollarıma dayanarak güçlükle adım atabiliyordu.

Herkes bize bakıyordu. Görüntümüz, amcamın başlatıp başkalarının tekrarladığı "hasta var" açıklamasının ne kadar doğru olduğunun kanıtı gibiydi. Bunu herhalde, kaptan köşkündeki kaptan da görmüştü, vapurdan bakan yolcular da... Vapurun geri gelip halatlarının yeniden bağlanmasını ve bizi bekleyip almasını kimse yadırgamadı.

Böyle bir olayın bugün yaşanabileceğini düşünmek, elbette kolay değil... Zaten yaşanacak olsa, deniz trafiği altüst olur. Ayrıca –haklı olarak– gecikiyoruz diye, yolcularda kıyameti koparır.

O zamanki vapur sayısı da, yolcu sayısı da, trafik düzeni de buna müsaitti. İnsanların vakti daha esnekti. Bu gibi yardımlaşmalara, dayanışmalara fırsat bulabiliyorlardı. Bizi de Köprü iskelesinde perişan olmaktan, dönemin o özelliği kurtarmıştı.

İçerde oturup biraz nefes alırken, yolcuların "geçmiş olsun" dileklerini kabul ettik. Bilgi isteyenlere, annemin ameliyatlı olduğunu söyledik. Ben de yataktan yeni kalkmıştım ama, tabiî, ondan bahsetmedik.

Siyasal Bilgiler Okulu Müdürlüğüne:

1948-1949 ders yılı Haziran döneminde Ankara Atatürk Lise[si] bitirdim, Olgunluk imtihanını verdim. Okulunuza girmek istediğimde[n] açılacak imtihana kabulüm için gereken muamelenin yapılmasını say[gı]la rica ederim.

Altan Öymen

A.A.L. Ed/B sınıfı Haziran dönemi mezunlarından
No:503
Lise Bitirme no: 3433 Tarih: I/VII/1949
Olgunluk no: 1727 Tarih: 5/VII/1949

Adres: Tasarruf evleri 7. sok. No:5
Ankara

Başvuru dilekçesini babamın Erica makinesiyle yazdım. Bir devlet dairesine dilekçe vermenin o zamanki kurallarından biri, altına 16 kuruşluk damga pulu yapıştırmaktı. Onu da yaptım. Gidip sınava kaydoldum.

Nihayet sınavda...

Trenin kalkışında varışında bir aksilik olmadı. Sabah hemen Cebeci'ye gittim. Başvurumu yaptım. Rahatladım. Artık, Siyasal Bilgiler Okulu'nun öğrenci adaylarından biriydim.

Ankara'daki sınav yeri, Siyasal Bilgiler Okulu'nun spor salonuydu. Yani, benim o sınava başvurmamda etkisi olan basketbol salonu...

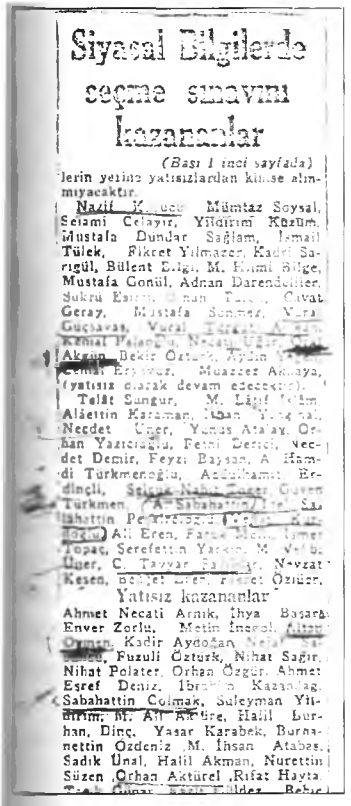
Basketbol potalarının arasına masalar konulmuştu. Sınavlar her dersten ayrı ayrı yazılı olarak yapılıyordu. Birine sabahki ötekine öğleden sonraki saatler ayrılıyordu. Sınav süresi, yanlış hatırlamıyorsam, üç gündü.

Bir sabah vakti başladık... 150 kişilik yer için 1 000 civarında başvuru olmuştu. Bir kısmı sınava İstanbul'da giriyordu. Bizim salonda herhalde 500-600 kişi vardı. Sonuçlar, İstanbul'dakilerle birlikte değerlendirilecekti.

Soruların cevaplarını yazarken gözüm basketbol potalarına takılıyordu. Acaba onlara top atma olanağına kavuşacak mıydım?

Sonuç bir iki hafta sonra belli oldu, kavuştum.

Sınavı 55'inci sırada kazanmıştım. Biraz daha gayret etsem, 50 yatılı arasına girecektim. Evimiz Ankara'daydı ama, belirttim, yatılı öğrenci hayatı bana daha cazip geliyordu. Fakat fazla da üzül-

Siyasal Bilgilerde
seçme sınavını
kazananlar

(Başı 1 inci sayfada)

lerin yerine yatısızlardan kimse alınmıyacaktır.

Nazif [illegible] Mümtaz Soysal, Selami Celayir, Yıldırım Kozlu, Mustafa Dundar Sağlam, İsmail Tülek, Fikret Yılmazer, Kadri Sarıgül, Bülent Ecevit, M. Hamdi Bilge, Mustafa Gonül, Adnan Darendeliler, Şükru Esin[illegible] Oğuz Geray, Mustafa Sonmez, Vural Güçlüsaya, Vural [illegible] Akgün, Bekir Özturk, Aydın [illegible] Kemal Erdinç, Muazzez Akkaya, (yatısız olarak devam edecekler).

Telât Sungur, M. Latif [illegible] Alâettin Karaman, Orhan [illegible] Necdet Ünver, Yunus Atalay, Orhan Yazıcıoğlu, Fethi Dericl, Necdet Demir, Feyzi Baysan, A. Hamdi Türkmenoğlu, Abdülhamit Bedinçli, Selçuk Nahit [illegible] Cüneyt Türkmen, A. Sabahattin [illegible] Sabahattin Pe[illegible] [illegible] Kutlu Tokay, Ali Eren, Faruk [illegible] Ismet Topaç, Serefettin Yaşın, M. [illegible] Uner, C. Tayyar [illegible] Nevzat Kesen, Bedrettin [illegible] Nihat Özüzer,

Yatısız kazananlar

Ahmet Necati Armk, İhya Başara, Enver Zorlu, Metin İnegol, Adnan Orman, Kadir Aydoğan, [illegible] Fuzuli Özturk, Nihat Sağır, Nihat Polater, Orhan Özgür, Ahmet Esref Deniz, İbrahim Kazandag, Sabahattin Colmak, Süleyman Yıldırım, M. Ali Kartire, Halil Burhan, Dinç, Yasar Karabek, Burnanettin Özdeniz, M. İhsan Atabes, Sadık Ünal, Halil Akman, Nurettin Süzen, Orhan Aktürel, Rıfat Hayta, [illegible]

Siyasal Bilgiler sınavının sonuçları gazetelere birinci sayfa haberi olurdu. Solda, sonucu isim isim yayımlayan *Ulus* gazetesinin kupürü... Sağda, "artık Mülkiyeli" olma duygusuyla bir araya gelip şehir gezisi yaptığımız arkadaşlar. (Aşağıdan yukarı): Doğan Yalım, Necdet Ünver, Metin İnegöl, Emrullah Zeybek, ben.

medim. Nihayet, akşama kadar okulda arkadaşlar arasında kalırdım. Akşam eve yatmaya giderdim.

Sınav sonuçları daha ilan edilmeden, ne olur ne olmaz, belki 150'nin arasına giremem diye, Hukuk Fakültesi'ne de yazılmıştım. Oraya kaydolmak, olgunluk diploması sureti, altı fotoğraf, nüfus kâğıdı sureti gibi klasik evrak vermenin dışında bir şey gerektirmiyordu. Sınavı hiç kazanamasaydım oraya gidecektim. Ona gerek kalmadı. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne gidip kesin kaydımı yaptırdım.

"Mülkiyelilik"

Bugün de çok güzel bir gün olarak hatırlarım: Takım elbiseli, kravatlı, geleceğin bir kaymakamı veya maliyecisi veya hariciye-

(Soldan): Sınavı birincilikle kazanan Nazif Kurucu (sonraki milletvekillerinden). Sıra komşularım: Vural Güçsavaş (sonraki Maliye Bakanlığı müsteşarı). Vural Arıkan (sonraki –KDV'yi getiren– Maliye bakanı).

cisi kıyafetindeydim. Bahçelievler'in Karakol durağından otobüse bindim. Kızılay'da otobüs değiştirip Cebeci'de okulların önündeki durakta indim. Okula girip sınıfımı aramaya başladım. Benim gibi yeniler, benzer durumlardaydı. Yatılı olanlardan daha önce gelip yerleşenler, dolayısıyla okulun havasına uyum sağlayanlar vardı. Yavaş yavaş tanışıyorduk:

Sınıf açılınca "yer kapma" yarışı olurmuş. Bir kere kapılan yere *artık yıl boyunca oturulurmuş. Ben de yarışa katıldım.*

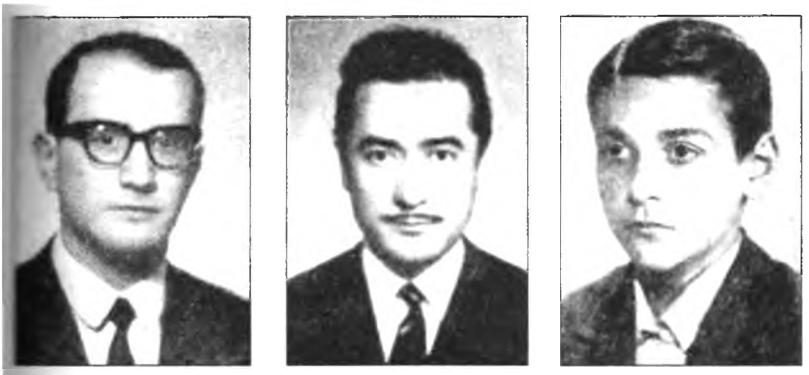
Kürsünün karşısındaki uzun ön sırada bir yer buldum. Solumda biri geldi, oturdu. Tanıştık. Adı Vural'dı. Sağıma biri oturdu. Onun da adı Vural'dı. İkisi de yatılılığı kazanmışlardı.

Solumdaki Vural, sarı veya kırmızı veya ikisi arası saçlıydı. Kırmızı yüzlüydü. Gülmesi boldu. Soyadı Arıkan'dı. Sonradan, hesap uzmanlığı yapacak ve Turgut Özal zamanında, Türkiye'ye KDV'yi getiren Maliye bakanı olacaktı.

Sağımdaki Vural'ın soyadı Güçsavaş'tı. Sonradan Maliye müfettişi olacak ve 1970'lerin sonlarında Maliye Bakanlığı'nın müsteşarlığını yapacaktı. Yani geleceğin iki çok önemli maliyecisi arasındaydım.

Tabiî, o sırada ilerde kimin ne olacağı bilinmiyordu. Solumdaki –bakan– Vural çalışkanlığının yanında hareketliliğiyle dikkati çekiyor ve "Eşkıya Vural" diye anılıyordu. Sağımdaki –müsteşar– Vural da gene çalışkanlığının yanında ciddiliğiyle dikkati çekiyordu. Zamanla ikisiyle de iyi dost olduk ve bu hayat boyu devam etti.

İlk arkadaş olduklarım arasında, iki yanımdaki iki Vural'dan başka, Mümtaz Soysal vardı. Mümtaz Soysal o zaman da gözlüklüydü. Resmî günlerin dışında, kırmızı veya bordo renkli bir kaza-

(Soldan): Giriş sınavının ikincisi Mümtaz Soysal (sonraki profesör, Dışişleri bakanı, parti başkanı), çalışma arkadaşım Turgut Erdem (sonraki Ziraat Bankası genel müdürü), "konser"lerini izlediğimiz Coşkun Irvalı (sonraki idareci).

ş vardı, onunla dolaşırdı. Bilgiliydi, çalışkandı, solcuydu. Aynı kafada birkaç arkadaşımız daha vardı. Biri, sonraki hariciyecilerimizden Orhan Aktürel'di, öteki sonraki idarecilerimizden Coşkun Irvalı... Bir de sonraki maliyeci Enver Zorlu vardı. Sohbetlerimizin gündemine sık sık "sol"la ilgili konular girerdi.

Orhan Aktürel edebiyat meraklısıydı. Edebiyatla ilgili eleştirileri kaçırmazdı. Nurullah Ataç hayranıydı. Şair, edebiyatçı ve çevirmen Teoman Aktürel'in (Teo'nun) ağabeyiydi.

Coşkun Irvalı, keman çalardı. Galiba konservatuvara da –kolluk öğrenci gibi– gider, müzik çalışması yapardı.

Bazen yatakhanenin önündeki dolaplar arasında keman çaldığı da olurdu. Çaykovski'nin keman konçertosuna çalışırdı.

Bu bizim hoşumuza giderdi. Etrafına birikip konser dinler gibi dinlerdik. O "konser" akşamlarında ben eve geç giderdim. Fakat o sırada yatakhanede uykuya yatmış olanlar varsa, sorun çıkabilirdi.

Bir keresinde hatırlıyorum, kavga bile çıkmıştı. Uykusuna düşürülen biri, meğer çok erkenden yatağa girmiş... Keman sesiyle uyanınca Coşkun'un üstüne yürümüştü. Fakat Coşkun yapılı bir çocuktu. O da gelenin üstüne yürüyünce, olay büyümüştü. Araya girenler sayesinde güçlükle yatıştırılabilmişti.

Olaydan sonra toplanan kıdemli öğrencilerin arabuluculuğuyla bir uzlaşmaya varılmıştı. Coşkun'un "konser"leri gece 21.30'a kadar sürebilecek, ama o saati geçmeyecekti.

Coşkun, idarî şubeyi bitirdi. Kaymakam oldu. Çok idealist bir idareciydi. Görevli olduğu ilçenin gelişmesi ve çağdaşlaşması için elinden gelen her şeyi yapardı. Bu yüzden başı sık sık derde

İki politikacı bir hukukçu. (Soldan): Cafer Tayyar Sadıklar (sonraki Merkez Bankası başkanı, DP milletvekili ve Tekel bakanı), Muazzez Akkaya (Giray) (150 kişilik sınıfımızın okul idaresini şaşırtan kız öğrencisi, sonraki hukukçu), Sabahattin Çakmakoğlu (sonraki MHP milletvekili ve Millî Savunma bakanı)

girerdi. Laiklik karşıtı akımlara aman vermezdi. Karşısına sağ partilerden politikacılar çıkıp, onu görevden aldırmak için uğraşırlardı. Bu yüzden görev yeri çok değişti. Erken öldü.

Onun gibi, aramızdan ayrılmış olan arkadaşlarımız az değil. Burada söz ettiğim Vural Arıkan ve Vural Güçsavaş dahil. Hepsini sevgiyle, rahmetle anarım.

Siyasal Bilgiler'in o yılki sınavını kazanıp Mülkiyeli olanlar arasında, Mümtaz Soysal'la birlikte Cevat Geray gibi geleceğin profesörleri vardı.

Soysal gibi sonradan politikaya da girecek olanlar vardı: Kemal Palaoğlu, Nazif Kurucu, Vural Arıkan, Sabahattin Çakmakoğlu...

Hariciyecilerden izleyebildiklerim şunlardı: Aydın Yeğen, Selçuk Toker, Oral Akgün, Gündoğdu Can, Güner Türkmen, Orhan Aktürel...

Maliyecilerden de, Enver Zorlu, Turgut Erdem, Cafer Tayyar Sadıklar, Necati Uğur, Necdet Ünver, Yunus Atalay.

İdarecilerden izleyebildiklerim: Selami Celayir, Mustafa Gönül, Adnan Darendeliler, Yılmaz Ergun, Coşkun Irvalı, Emrullah Zeybek, Vehbi Ünver, İlhan Erenel... Bu isimler, tabii, sonraki hayatlarını bilebildiklerim. İlerde çeşitli alanlarda başarılı olmuş daha birçok arkadaşım vardı.

Okula giriş sınavını kazanma sırasına göre bir "rütbe listesi" yapılacak olursa bu şöyleydi: "ilk üç" Nazif Kurucu (1), Mümtaz Soysal (2), Selami Celayir (3).

Yakın arkadaşlarımdan biri Turgut Erdem'di. Maliye şubesini bitirdikten sonra kariyerini Ziraat Bankası'nda sürdürecek ve bankanın en başarılı genel müdürlerinden biri olacaktı. Bazı dev-

Bizim sınıfın erken evlenme şampiyonları: Sağda Oral Akgün, ortada Necdet Ünver, yanlarında eşleri Nazmiye Akgün ve Sevim Ünver.

lere birlikte çalışırdık. İlerde ağabeyi Kaya Erdem'le ve kardeşi Turhan Erdem'le birlikte çalıştığım zamanlar da olacaktı. Onlar da Turgut gibi mesleklerine de, politikaya da değerli katkılarda bulunmuş insanlardır.

Siyasal Bilgiler'e benimle birlikte –1949 yılında– başlayanlardan daha sonraları da izini bulup görüşebildiğim arkadaşlarımdan biri Oral Akgün.. Mülkiye'ye Galatasaray Lisesi'nden gelmişti. Hariciyeci oldu. Onu bazen Ankara'da, bazen Brüksel veya Sydney'de görürdüm. Sınıfımızın erken evlenme şampiyonuydu. Değerli eşi Nazmiye Hanım'a rastlayınca, fakülteyi bitirmeyi beklemeden evleniverdi.

Sonradan maliyeci, daha sonra da hukukçu olan Necdet Ünver de aynı şekilde davrandı. Sanırım, üçüncü sınıftayken evlendi Sevim Hanım'la. Okulu bitirirken de çocuk sahibiydi. (Oğlu Tunç başarılı bir müzik adamı oldu. Olağanüstü yetenekli çocuklar yasasına göre Paris'te eğitim gördü. Birçok ödül kazandı.)

Bir de 150 kişilik sınıfımızın iki kızından yatılılığı kazanan Muazzez Akkaya'dan söz edeyim. Onun sınavı yatılı kazanması bir sorun olmuştu. Okulda genellikle erkekler okuyordu. Nadir olarak sınav kazanan kız öğrencilerin derecesi de hiçbir zaman yatılılığa yetmemişti. Muazzez'in o başarıyı elde etmesi karşısında da okul idaresi ne yapacağını şaşırmıştı. Yatakhaneler sadece erkekler içindi ve bir kız için ayrı bir oda açma imkânı yoktu. Yasalara, yönetmeliklere bakıldıktan sonra şu sonuca varılmıştı:

Mülkiye'nin CHP'li hocaları. (Soldan): Yavuz Abadan (kamu hukuku), CHP'nin milletvekiliydi. Tahsin Bekir Balta (idare hukuku), Ticaret bakanlığı yaptı. Emin Erişirgil (sosyoloji), biz birinci sınıftayken İçişleri bakanıydı.

Muazzez Akkaya, teorik olarak yatılı sayılır, ama sadece öğrencilere her yıl verilen palto veya elbise alma hakkını kullanabilirdi. Ancak o takdirde de, sekiz yıl süreyle devlet görevinde çalışmak üzere "mecburî hizmet" yüklenmesi gerekirdi.

Durum Muazzez Akkaya'ya resmen bildirildi. O da düşünmeye taşındı. Bu öneriyi kabul etmedi. Yatısızlığa razı oldu. (İlerde okul fakülte olduktan sonra, burslu olma hakkını kazanmış sayılacaktı.)

Bülent Nuri Esen'in "hürriyet"i

Hocalarımıza gelince:

Önce anayasa hukuku profesörümüz Bülent Nuri Esen'den söz edeyim. Asıl kürsüsü Hukuk Fükültesi'ndeydi. Bize ek ders vermeye geliyordu. Teatral bir ders anlatışı vardı. Zaten gençliğinde tiyatro oyunculuğu denemeleri de yapmış. Espriliydi. Derslerini büyük bir zevkle dinlerdik.

Hürriyet sözünü "ü"nün üstündeki noktaları atıp "hurriyet" diye söylerdi. Hürriyeti daha çok "fikir hürriyeti" diye anlar ve anlatırdı. Laikliği demokrasinin "olmazsa olmaz" koşulu sayardı.

Dersinde, istediğiniz soruyu sorabilirdiniz. Cevap verirdi. Herkesin "düşünce"sini açıkça söylemesini teşvik ederdi.

Bu da bizi memnun ederdi.

Ancak şunu da hatırlatırdı:

Her düşüncenin karşısına bir karşı düşünce çıkabilir, düşüncesini açıklayan, buna da hazır olmalıydı.

Bir gün, kim olduğunu hatırlamıyorum, galiba başka sınıfta

Anayasa Hukuku hocalarımız: Profesör Bülent Nuri Esen'e (solda) her soruyu sorabilirdiniz. Cevapları espriliydi. Bazen derslere Esen'in yerine o zamanki asistan –sonraki bakan ve parti başkanı– Turhan Feyzioğlu (sağda) girerdi. O da Esen gibi büyük ilgiyle dinlenirdi.

Bir öğrenci sakal bırakmaya başlamış. Okul idaresi bunu önlemiş. Bizim sınıftan bir arkadaş, derste Esen'e bunu sordu. Dedi ki:

"İsteyen kişi sakal bırakamaz mı? Bunu önlemek insan hürriyetlerine aykırı olmaz mı?"

Profesör Esen buna espriyle karışık bir yanıt verdi:

"Hürriyetin sınırı, biliyorsunuz, başkasının hürriyetine zarar verdiği noktada biter. Burada da okul idaresi şöyle düşünmüş olabilir: İnsanların sakal bırakma hürriyeti vardır ama, insanların güzel şeyler seyretme hürriyeti de vardır. Eğer sakal çirkinse, sakal bırakma hürriyetinin sınırı aşılmış olur."

Bu yorum, tabiî, hocanın, okul idaresinin kılık kıyafet gibi şekil konulardaki yetkilerini savunmak için, o sırada icat ettiği bir gerekçeydi. Ama bunda aynı zamanda, hürriyetler konusundaki hukuki yorumların bazı hallerde ne kadar esnek olabileceğine dair nice bir alay da vardı.

Bülent Nuri Esen, bir gün yanında bir gençle geldi. Bize onu tanıttı:

"Bazı dersleri bu genç adam verecek. Adı Turhan Feyzioğlu'dur."

Mülkiye'nin DP'li hocaları. (Soldan): Fethi Çelikbaş (iktisat), Rıfkı Salim Burçak (siyasî tarih), Muhlis Ete (iktisat)... Üçü de 1950 seçimlerine DP listesinden aday olarak katılacaklardı. Sonradan her biri bakan olacaktı.

Ben Feyzioğlu'nun babasını bizim mahalleden tanımıştım. Kayseri Milletvekili Sait Azmi Feyzioğlu'ydu. Evleri bizim evin biraz yukarısındaydı. Turhan Feyzioğlu'nun kardeşlerinden Yavuz ve Hakkı arkadaşımdı. Turhan Bey'in de adını biliyordum. Kendisini de böylece tanımış oldum.

Feyzioğlu, sonradan Türkiye'nin en genç profesörlerinden (ilerde çok daha yakından tanıma imkânını bulacaktım) ve dekanlarından biri olacaktı. (Dekan olarak nikâh şahitliğimi de yapacaktı.) Daha sonra siyasete girecekti. Onunla aynı yerlerde birlikte olacaktım.

Feyzioğlu'nun –öğrencisi olarak– bende bıraktığı izlenim, anlatımının çok akıcı olduğuydu. Onun derslerini de hiç kaçırmadan ilgiyle izlerdim.

İlgi duyduğum derslerden biri, Prof. Rıfkı Salim Burçak'ın hocası olduğu siyasî tarihti. Hocanın ders kitabı yoktu (veya o zaman yoktu). Teksir makinesinde teksir edilmiş (çoğaltılmış) ders notları vardı. Onları, anekdotlar da ekleyerek, masal gibi anlatırdı.

Bir de, iktisadî doktrinler tarihi vardı. Biz onu daha sonraki sınıflarda okuyacaktık ama, benim için konuları en ilginç olan dersti. Ben merak edip notlarını buldum. Daha birinci sınıftayken roman gibi okudum.

Hocası Prof. Fadıl Hakkı Sur'du. Onun da kitabı değil, notları vardı. Ricardo'dan, Adam Smith'ten Marx'a kadar kim ne düşünmüş, ne söylemiş hepsi oradaydı. Ama hocanın bunları yazarken tamamen tarafsız kaldığı öne sürülemezdi. Bu, benim en fazla merak ettiğim Marksizm konusunda görülüyordu.

O konu, anlatılırken, Marx'ın söyleyip yazdıklarından çok

Sosyoloji hocamız Mehmet Karasan (solda) sokakta yürürken sigara içenlere çok kızarmış. Bizim sınıftan Selami Celayir'i (sağda; sonraki vali) bu yüzden uyardı.

Marx'a yönelik eleştirilere ağırlık verilerek anlatılıyordu. Ayrıca, Marx'tan söz edilirken Yahudiliği hatırlatılıyor, "Ahir zaman peygamberi" gibi alay edici ifadeler kullanılıyordu.

Bununla beraber, Marksizm dahil, iktisadî doktrinler üzerinde temel ve yer yer ayrıntılı bilgi edinmeye en müsait Türkçe kaynaklardan biri o notlardı. Haydar Rifat'ın *Kapital* tercümesini okurken anlayamadıklarımı o notları okurken anlıyordum.

Ayrıca kütüphanede, bu notlardan faydalanılarak yeni kaynaklar bulmak da mümkündü. Bunların, doğrudan doğruya Marksizmle ilgili olanlar çok azdı ama, genel nitelikteki kaynak kitaplarda o konuda da bir şeyler bulunabiliyordu.

"Umumî iktisat" adı altındaki genel ekonomi derslerine Fethi Tevetoğlu geliyordu. Notlarını okuyup anlamak o kadar kolay değildi. Bazı uzun tarifleri ezberlemek zorunda kaldık.

Sosyoloji hocamız Mehmet Karasan'ın dersinde ders dışında konular çok sık gündeme girerdi. Bunlardan birini hep hatırlarım: Hocamız bir gün bir arkadaşımızı –yanlış hatırlamıyorsam sonraki valilerden Selami Celayir'i– yolda ağzında sigarayla yürürken görmüş. Sınıfta bu konuyu açtı, dedi ki:

"Madem bu zıkkımı içiyorsun. Bari yürürken içme. Bir kere edabı muaşeret'e (görgü kurallarına) uygun değil: İkincisi: Daha derinden zarar verir. Sigara, illa içeceksen, otururarak içilir. Yemekten sonra içilirse daha az zararlıdır."

Bu tavsiyeyi unutmadım. Sigara içtiğim yıllarda, çok içtiğim olurdu ama, yürürken, hatta ayaktayken içmemeye dikkat eder-

dim. Sigarayı bıraktıktan sonra da aynı şeyi oğluma anlatmaya çalışıyorum.

Almanca derslerimiz

Siyasal Bilgiler'de bir de, her gün öteki derslerden sonraki saatte ders olarak yabancı dil dersi verilirdi. Bu zorunluydu. Lise sınıflarının üstüne dört yıllık bir program, çoğu yabancı olan hocalar tarafından uygulanırdı. Bu dersleri bitirenler öğrendikleri dili oldukça iyi öğrenmiş olurlardı.

Benim lisede de yabancı hocadan ders almamın faydası burada da görüldü. Sınav sonucunda bu programın birinci, ikinci sınıflarını okumama gerek görülmedi. Doğrudan üçüncü sınıfa alındım. Hocamız, lisedeki hocam Bayan Christinius'un kocası Bay Christinius'tu. Öğretim metotları da aynı olduğu için dersi sevmekte güçlük çekmedim.

Almanca derslerine, bazı günler Türk hoca Zeki Arıman da gelirdi. O da daha çok Türkçe'ye çeviri usullerini anlatırdı. Ondan da faydalandım.

Siyaset pratiği

Siyasal Bilgiler Fakültesi, siyasetin sadece teorisinin değil pratiğinin de yapıldığı bir yerdi. Okulun hocalarından bazıları –kamu hukukçusu Yavuz Abadan– gibi CHP'den milletvekili olmuşlardı. Bazısı halen milletvekiliydiler. Hocalığa ara vermişlerdi. Bazısı milletvekilliğiyle birlikte bakan da olmuşlardı. Felsefeci –eski okul müdürü– Emin Erişirgil o sırada İçişleri bakanıydı. İdare hukukçusu Tahsin Bekir Balta Ticaret bakanlığı yapmıştı.

Bizim okula girdiğimiz yılda buna paralel başka bir gelişme ortaya çıktı. Bize ders vermekte olan bazı hocalarımız bu defa Demokrat Parti'den aday olmaya hazırlanmaya başladılar.

İktisat hocamız Fethi Çelikbaş ile siyasî tarih hocamız Rıfkı Salim Burçak onlardandı.

Bu, demokratikleşme açısından olumlu bir gelişme sayılıyordu. Bazı hocalar CHP'li, bazıları DP'li... Derslerinde elbette parti propagandası yapamazlardı ama, ders dışında görüşleri hangi partiye yakınsa ondan yana tavır alabilmeliydiler. Zaten, okuldaki sayıları da birbiriyle dengeliydi. Bundan kimse rahatsız olmuyordu.

Seçime hazırlanmakta olan Günaltay hükûmetinin bu duruma itirazı yoktu. Siyasal Bilgiler henüz okul olmaya devam ettiği hâl-

yani üniversite fakülteleri gibi kısmî bir özerkliği bulunmayıp, doğrudan doğruya hükûmete bağlı olduğu halde, buna ses çıkarmıyordu. Hükûmetin istediği şey, ülkeyi mümkün olduğu kadar (veya mümkün gördüğü kadar) demokratik bir "hoşgörü" sürecine sokmaktı. Bununla, seçmenin sempatisini kazanacağına inanıyordu.

Nâzım Hikmet'in affı girişimi

Günaltay hükûmetinin bu "hoşgörü" havası, bir ölçüde de olsa, Sol'a karşı bağnazlığı bile hafifletebilecek etkiler yapıyordu.

İstanbul'da bir kısım aydın, Nâzım Hikmet'in affı için bir kampanya başlatmıştı. *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman bunun basındaki öncülerinden biriydi. Kampanyaya katılanlar artıyordu. Hazırlanan dilekçeye bizim fakültenin hocalarından da imza atanlar olmuştu. Anayasa hocamız Bülent Nuri Esen onlardandı.

Gerçi bu kampanyaya öğrenciler arasında karşı çıkanlar vardı. "Milliyetçilik-muhafazakârlık" eğilimlerinin o zamanki temsilcileri de, "hürriyet"leri sadece kendi isteklerine uyarsa savunmayı âdet edinmişlerdi.

Hoşlanmadıkları "hürriyet" taleplerine "Bu hainliktir, milletin menfaatine aykırılıktır" diye karşı çıkıyorlardı.

Oysa, Nâzım Hikmet'in hapisten çıkmasını isteyenlerin bir çoğunun komünizm bir yana, solculuğun herhangi bir başka çeşidiyle de ilgisi yoktu.

Ahmet Emin Yalman ekonomide liberalizmin savunucuları arasındaydı. Nâzım Hikmet'in hapisten çıkmasını daha çok "şairdir, hastadır" gerekçesini öne sürerek istiyordu. Hatta bir ara Nâzım Hikmet'le hapishanede yaptığı bir görüşmeyi yansıtırken, onun aslında komünist olmadığı izlenimini vermişti ki, Nâzım Hikmet'le bu yüzden arası bozulmuştu.

Nâzım Hikmet bir süre açlık grevi de yaptı. Bu grev, af kampanyasını, onu ölümden kurtarma hareketi haline getirdi.

Hükûmet, bu gelişme karşısında, Nâzım Hikmet için özel af çıkarmaktansa, onun durumunu, zaten çıkarmak istediği genel af kapsamına aldı.

"Genel af"fın tasarısını hazırladı. Seçimden önce çıkaracakmış gibi Meclis'e getirdi. Fakat ne hikmetse, son dakikada geri aldı. O tasarıyı çıkarmak, seçimden sonraki DP iktidarına nasip oldu. Onu daha sonra anlatacağım.

Fakülte olup olmama tartışması

Nâzım Hikmet tartışması Türkiye çapında sürerken, [illegible] okulun çapındaki bir başka tartışma, hocası ve öğrencisiyle [illegible] mizi bir süre meşgul etti.

Siyasal Bilgiler'in fakülte haline gelip Ankara Üniversitesi'ne katılması için bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. Yakında Meclis'te görüşülecekti. Ama buna karşı, "Fakülte olmaya gerek yok. Okul olarak kalsak daha iyi" diyenler vardı.

Şimdi, "Hiç bunun tartışması olur mu?" denilebilir. Kısmen [illegible] olsa özerk bir üniversitenin fakültesi olmanın, hükûmete bağlı bir okul olmaktan daha iyi olduğu belli değil midir?

Ama o zaman buna itiraz edenler az değildi. Bunun, fakültenin geleneksel özelliklerine zarar vereceğini öne sürüyorlardı. Tezleri şuydu:

Fakülte olursak yatılılık kalkacaktı. Yerine bursluluk gelecekti. Yani, yatılılık kazanmış olanlara ayda bir miktar para verilecekti. Parayla, isteyen istediği yerde yatacaktı. Oysa o "geleneksel özellikler" büyük ölçüde yatılılık sayesinde ayakta duruyordu.

"Memlekete hizmet" ilkesi etrafında güçlü bir dayanışma içinde olmak... Birbirlerine sevgi ve saygı beslemek... Birbirlerinin sorunlarına yardımcı olmak...

Bunlar, belirtmiştim, bence de güzel geleneklerdi. Fakat fakülte olmaya karşı çıkanların iddiası abartılıydı. Yatılılık yerine bursluluğun gelmesinin, öğrenciler arasındaki sevgiye saygıya dayanan ilişki düzenini bozacağı iddiası...

Nitekim, yasa tasarısı, bu itirazlara rağmen Meclis'ten geçip uygulamaya konulduktan sonra görüldü: Yatılılık yerine bursluluğun gelmesiyle okulun eski havası bozulmadı. Yatakhanenin bulunduğu bölüm, olduğu gibi kaldı. Sadece adı değişti. "Okul yatakhanesi" yerine "Fakülte yurdu" oldu.

Gene gelenekler arasında sayılan "yastık kavgası" ile "İnek Bayramı" da devam etti.

Yastık kavgası, son sınıfı bitirip mezun olacak öğrencilerin üç şubesi arasında, yatakhaneden getirilip silah olarak kullanılan yastıklarla yapılırdı.

Malum, üç şubenin biri idarî şube... Öğrencileri "idareci" olacak... Kaymakam, vali, siyasete girerlerse belki bakan... Adı üstünde: Memleketi "idare" edecekler... En iddialı olanlar onlardı. Öteki şubelerin öğrencilerinden daha "üstün" olduklarından emindiler.

Siyasal Bilgiler'in "yüksekokul" statüsünden çıkıp fakülte olmasına itirazlar, "geleneklerimizi kaybederiz" endişesinin sonucuydu. Geleneklerin temelinde yatılılık" vardı. Okul "fakülteleşince" yatılılık kalkacak, bursluluk başlayacaktı. Ama bu endişeler yersiz çıktı. Burslulukta da durum değişmedi... Hatta, yatılılık düzeninin eleştirilen yanları da düzeltilemedi. Yatakhaneler daha uzun bir süre, 50-60 karyolalık halleriyle eskisi gibi kaldı. Yukarıda, bizden sonraki öğrencilerden Orhan Bali'nin "yatakhanemiz" karikatürü...

Buna karşılık malî şubedekiler, "parayı elde tutan"ın kendileri olduğunu hatırlatırlardı. Öyle ya... Devletin gelirleri, giderleri, dövizleri, bankaları, onların kontrolü altında olacaktı. Vergicilerin, sambiyocuların, bütçecilerin, müfettişlerin, uzmanların... Onlar da işte hep, malî şube mezunlarından çıkıyordu... Bu gerçeğe dayanarak, "Parayı kim idare ederse, memleketin gerçek idarecisi de odur" tezini oluşturmuşlardı.

Tabiî, siyasi şube öğrencileri de iddiasız değildi. Ama bu iddialarını ötekiler gibi fazla seslendirmezlerdi... Geleceğin devletin dış ilişkilerini yürütecek diplomatları olarak, fiilî duruma bakarlardı. Bilirlerdi ki, kim ne söylerse söylesin, güç kimdeyse, onun dediği olur...

"Yastık kavgası", Mülkiye'de uzun yıllar boyunca esprilerle de karışık olarak devam etmekte olan o iddialaşmaların yıllık hesaplaşmasını oluştururdu.

Önce son sınıftaki idarecilerle maliyeciler birbirlerine savaş ilan ederlerdi. Bu, okulun duvarlarına asılan fermanlarla olurdu. Fermanlar Osmanlı dili taklit edilerek yazılırdı. Mesela:

"Biz ki, Mektebi Mülkiyeyi Şahane'nin (Mülkiye'nin eski adı)

Bu fotoğraf, 1949'da Siyasal Bilgiler Okulu'na girip, aksamadan sınıf geçenlerin son sınıf fotoğrafı... Aralarına daha önceki sınıflardan katılanlar da var ama çoğu bizim ilk sınıftan... (Orhan Yazıcıoğlu'nun fotoğraflarından.)

unsuru aslîsi olan şubei idarenin anlı şanlı tüllabıyız (talebeleriyiz)..." gibi bir girişle başlardı. "Veznedarlar", "defter tutucular" diye küçümsediği maliyecilerin son sıralardaki "fitne ve fesad"ının arttığını, savaş gerekçesi olarak anlatırdı. "Ol haddini bilmezlerin layık oldukları veçhile tecziyesi vacip olduğundan (cezalandırılması gerektiğinden), işbu harp kararı ilan olunur" gibi bir cümleyle biterdi.

Tabiî, maliyeciler buna aynı üslup içinde bir fermanla cevap vermekte gecikmezlerdi.

İki şube arasmda bu polemik devam ederken siyasî şubelikler de kendi "diplomatik" tutumlarını belirlerdi. Bazen iki şube arasında "arabuluculuk" girişimleri yaparlar, bundan sonuç çıkmazsa, taraflardan birini tutacak gibi olurlar, sonra ondan vazgeçip öteki tarafa yönelmiş gibi bir tavır alırlar, sonuçta da genellikle tarafsızlıklarını ilan ederlerdi.

Kavga, belirlenen gece ve saatte, son sınıfların bulunduğu üst katın koridorunda, tarafların karşılıklı mevzilenmesinden sonra başlardı. Yastıklar, karşıdakilerin kafasına indirilecek gibi kullanılırdı. Amaç, yapılan hamlelerin gücüyle, karşı tarafı gerilemeye zorlamaktı. Hangi taraf belirli bir çizginin gerisine kadar geriletilirse, savaşı kaybetmiş sayılırdı. Öteki taraf da, savaşı kazanmış ve kendi üstünlüğüyle ilgili iddialarının haklılığını tescil ettirmiş olurdu.

Bu fotoğraf da, aynı sınıftan olup, 2004 yılındaki bir gezide eşleriyle birlikte bir araya gelen bir grubun fotoğrafı... Yer: İstanbul'da Anadolukavağı İskelesi.

Biz ilk sınıflardakiler, bu kavganın uzaktan seyircisi olmaya çalışırdık.

"Çalışırdık" diyordum. Çünkü kavga gecesi, koridorun büyük bölümü, "muharip sınıflar" tarafından doldurulmuş olurdu. Biz ancak geriye kalan bölümün gerisinde durumu izlemeye müsait bir yer bulursak "seyirci" olmayı başarabilirdik.

İnek Bayramı

Yastık kavgasından sonraki günlerden birinde İnek Bayramı başlardı. Usulü şuydu:

Bir inek bulunur süslenir, etrafında ve arkasında öğrenciler olduğu halde okulda ve Cebeci sokaklarında dolaştırılırdı.

İnek, "en çalışkan" öğrencilerin sembolüydü. Hayatın güzel taraflarını bırakıp, günlerini kitaplara kapanarak geçiren "çalışkanlar". ötekilerin gözünde "inekleşmiş" sayılırlardı. "İnek"ten üretilen bir başka kelime de "ineklemek"ti. "Çalışmak" anlamına...

İnekle birlikte yapılan "geçit resmi" sırasında marşlar söylenir, davullar çalınır, gösteriler yapılırdı.

Klasik "Mülkiye Marşı"nın yanında bir de "Hey Mülkiye, selam sana, şan sana... / Pınarından içtik biz kana kana" diye söylenen bir marş daha vardı. O da söylenirdi. Bir de, tabiî, basketbol karşılaşmalarında tekrarladığımız tezahürat sloganları vardı:

"Mülkiye... Hey..." veya "Ya ya ya, şa şa şa, Mülkiye Mülkiye çok yaşa..." gibi... Onlar da tempolu bir şekilde tekrarlanırdı...

Bütün bu geleneksel gösteriler, okul düzeninden fakülte düzenine geçilirken terk edilmedi... Hatta galiba, gelişti de...

Yani, fakülte olmaya karşı çıkanların tezlerinin yanlışlığı ortaya çıktı.

Kaldı ki, o tez doğru çıkacak olsa bile, fakülte olmayı önlemenin artık çaresi kalmamıştı. Yüksekokulların Millî Eğitim Bakanlığı'nın vesayeti altından çıkıp üniversiteye bağlanmaları, eğitim alanında başlamış olan bir "değişim süreci"nin gereğiydi. O sürecin artık durdurulamaz olduğu da belliydi.

Siyasal Bilgiler'e birlikte girdiğimiz arkadaşların son sınıfa gelişlerinden sonraki İnek Bayramı... İneği tutan Orhan Yazıcıoğlu, davulu çalan Mümtaz Soysal.

16

Seçime doğru

Yeni seçim kanunu - *Köroğlu*'nun mesajları - "Muğlalı Olayı" - Mareşal'in ölümü - Radyoda müzik yayını krizi - Cenaze töreni olayları - Ramiz'in albümünde seçimler ve kadınlar - *Yeni İstanbul* ve *Milliyet*

Ramiz'in karikatürüne göre, Başbakan Şemsettin Günaltay yeni yıla yeni hediyelerle gelen Noel Baba rolünde... Elinde taşıdığı hediye bütçenin gelirleri, sırtındaki ise "yeni seçim kanunu".

Benim Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki ilk yılım, Türkiye'nin seçime gidiş yılıdır. Seçim 1950'nin yazında olacaktı. Her yerde onun hazırlıkları vardı. Fakültede hocalar arasındaki adaylık hazırlıklarına değindim. Fakültenin dışında da en fazla ilgi çeken konularından biriydi seçim...

Seçimin siyasetçiler arasındaki en önemli konusu da "seçim kanunu"ydu.

1946 seçiminin sonuçlarını tartışmalı hale getiren eski seçim kanunu, Hasan Saka hükûmetince bir ölçüde değiştirilmişti. Fakat bu, muhalefeti tatmin etmemişti.

Günaltay hükûmeti, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'in öteden beri savunduğu görüşe uygun olarak, bu tartışmayı artık bitirmek istiyordu. Bu amaçla, muhalefetle temasa geçti. Yeni bir seçim kanunu hazırlığının usulü konusunda anlaşmaya vardı.

Önce, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün başkanlığında bir bilim kurulu kurulacaktı. Kurul, Batılı demokratik ülkelerdeki seçim mevzuatını karşılaştırmalı olarak inceleyecek ve Türkiye için bir taslak hazırlayacaktı. Bu, iktidarla muhalefet arasındaki temaslar sonunda son şeklini alacak, Meclis'e sevk edilecek ve oradaki görüşmelerden sonra yasalaşacaktı.

Bu süreç işledi. Bazı aşamalarında, CHP'yle DP arasında gene de tartışmalar çıktı. Zaman zaman, bu girişimin de başarısız kalması ihtimali belirdi. Fakat sonuçta, Türkiye'de ilk (ve galiba son) defa olmak üzere iktidarla muhalefetin geniş bir uzlaşmasına dayanan bir seçim kanunu ortaya çıktı ve yasalaştı.

Üzerinde anlaşmaya varılamayan noktalar vardı. Biri ilginçti:

Demokrat Partililer, seçim sistemi olarak "nispî temsil" istiyorlardı. Bunu CHP'liler kabul etmiyordu. Çoğunluk sistemini sür-

mek istiyorlardı. Çünkü güçlerine güveniyorlardı. (Daha sonbundan pişman olacaklardı ama, o sıradaki hesapları öyleydi.)

Uzun tartışmalardan sonra DP'liler de ısrarı bıraktılar. Çoğunk sistemi kabul edildi.

Öteki konulardaki anlaşmazlıklar da büyütülmedi. Seçime, uyamasını sonra göreceğimiz yeni kanunla gidilmesi kesinleşti.

İstanbul gazeteleri bu gelişmeyi memnunlukla karşıladılar. darla muhalefetin aralarındaki sorunları olabildiğince azaltş olmaları, seçimin "barış ve huzur" içinde gerçekleşeceğinin stergesi demekti. Basından partilere "Sakın bu havayı bozma- telkinleri yapılıyordu.

Köroğlu'nun mesajları

Hele, büyük gazetelerin dışında, haftada iki gün çıkan *Köroğlu* etesi vardı ki, o telkinleri resimli olarak yapardı.

KÖROĞLU

5

Atatürkün yolundan ayrılmayınız!

Haftada iki gün yayımlanan "halk gazetesi" *Köroğlu*'nun partilere nasihatleri ünlüydü.

Sansar, kavganın sonunu gözlüyor

Partilerimiz, biribirleriyle rekabet ederlerken çalı di nde sansar olduğunu akıllarından çıkarmamalıdır. Seçir ücadelesi yüzünden, pençelerimizle biribirimizin kanır kıtmayalım. Kuvvetten düşmeyelim !

Köroğlu'dan bir uyarı da, dış tehlike uyarısıydı. "Rus"u "çalıdikeninde sansar" kıyafetine sokan gazete, partilere birbirlerini fazla yıpratmamalarını tavsiye ediyordu.

Köroğlu'nun kurucusu, gazeteci ve romancı Burhan Cahit Morkaya'ydı. Gazetesiyle, başta köylüler olmak üzere halkın geniş kesimlerine hitap ederdi. Siyasî olaylara, halk üslubuyla "öğretici" yorumlar getirirdi. Bazılarını karikatür çizgisiyle çizilmiş resimlerle anlatırdı. Altlarına kısa diyaloglar veya "nasihat"ler koyardı.

Gazetenin sözcüsü, *Markopaşa* gazetesinin "Marko Paşa"sı gibi, bir "Köroğlu" tipiydi. Halkın sağduyusunu temsil ediyordu. Her şeyin doğrusunu bilir sayılıyordu.

Köroğlu'nun okurlarına telkinleri, "birlik beraberlik", "komünizmden, irticadan sakınmak", "ülkenin, halkın çıkarlarını savunmak" üzerineydi.

Burhan Cahit Morkaya'nın başyardımcısı, ünlü yazar Vâlâ Nurettin Vâ-Nû'ydu. Nâzım Hikmet'in en eski arkadaşıydı. Onunla birlikte Moskova'ya gitmişti. Sonradan *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* adlı eserinde onunla ilgili anılarını yazacaktı.

Vâ-Nû, o sırada profesyonel gazeteciliğine devam ediyordu. *Akşam*'da günlük köşe yazıları yazıyordu. İkinci iş olarak da *Köroğlu*'nun yazı işleri müdürlüğünü yapıyordu. Derginin birçok haberi, yorumu da onun kaleminden çıkıyordu.

Burhan Cahit Morkaya 1949 başlarında öldü. Ama Vâlâ Nuretdin yönetiminde yayınına devam etti.

Gazete, 1950 seçiminden önce iç ve dış olaylarla ilgili resimli yayınlarında "birlik bütünlük" mesajlarını artırmıştı. Partileri "Aman birbirinizle uğraşırken ipin ucunu kaçırmayın. Sınırlarımızda tehlikeler kol geziyor" diye uyarıyordu. Halktan da, politikacıları birlik bütünlük yoluna yöneltmesini istiyordu.

"Muğlalı Olayı"

Tabiî, Türkiye'de seçimden başka olaylar da vardı. Bazıları, zaman zaman seçim haberlerinin ve yorumlarının önüne geçiyor, gazetelerin manşetlerine çıkıyordu. Kamuoyunda, çeşitli açılardan tartışmalara yol açıyordu.

"Muğlalı Olayı" diye bir olay, siyaset-asker ilişkilerinin gerginleştiği zamanlarda hep hatırlanır. Daha doğrusu, askerler tarafından hatırlatılır... O olayın Türkiye'nin gündemine yerleşmesi, o sıralara rastlar.

Gerçi olayın geçtiği tarih 1942'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın en güç yıllarından biri... Ama o zaman onu çok dar bir çevrenin dışında kimse bilmiyordu. 1948 yılı sonunda muhalefetteki Demokrat Parti'nin bir milletvekili tarafından Meclis'e getirilinceye kadar...

33 kişinin kurşuna dizilmesi hâdisesi

Dün Meclis'teki müzakereler dikkate şayan safhalar arzetti

Memur kadrolarının ve masrafın indirilmesi lâzım

Bir avcı uçağının

Olayın geçtiği yıl 1942'ydi. Ama Meclis'e yansıması 1948 sonunda bir DP'li milletvekilinin önergesi ve konuşmasıyla oldu.

10

Hürriy

32 yurddaşın idamı işi yine lazelendi

Mesul kaymakam ve jandarma komutanı hâlâ iş başındalarmış

Meclis'e verilen önergeden sonra olay Meclis'te sık sık gündeme getirildi. Sonuçta hükûmetin de katkısıyla soruşturma konusu oldu.

Konuyu Meclis'e getiren DP'li milletvekilinin adı İsmail Hakkı Çevik'ti. Eskişehir milletvekiliydi. Meclis kürsüsündeki konuşmasında ortaya koyduğu iddia şuydu:

"1942 yılında Van'ın Özalp ilçesinin sınır kesiminde 33 vatandaş bir jandarma birliği tarafından kurşuna dizilmişti. Kurşunlardan sadece bir kişi kurtulmuştu. Kurtulanın anlattıkları, Cumhurbaşkanına, Meclis başkanına, Adalet bakanına, İçişleri bakanına birer ihbar mektubuyla duyurulmuştu.

Meclis başkanına giden mektup, dilekçe niteliğinde görülerek Dilekçe Komisyonu'na havale edilmişti. Diğer makamlara gönderilen yazılar da ilgili daireleri dolaştıktan sonra gene aynı komisyona gönderilmişlerdi.

Dilekçe Komisyonu, konuyu görüşmüş ve İçişleri Bakanlığı'na resmî bir yazı yazarak, bilgi istemişti.

İçişleri Bakanlığı'ndan gelen cevap, iddianın çok ciddi olduğunu göstermişti. Fakat buna rağmen bu konu rafa kaldırılmış, bir daha üzerinde durulmamıştı."

İsmail Hakkı Çevik, gazetelerde de büyük yankı yapacak olan konuşmasında, İçişleri Bakanlığı'nın 1943 yılında Meclis Dilekçe Komisyonu'na yazdığı yazıyı da okudu. Bakanlığın resmî yazısının özeti şuydu:

"Van'ın Özalp kazasının üç köyünden (Miranengiz, Mirahir, Harapserpuk köylerinden) 33 vatandaş, kaçakçılara ve eşkıyalara yataklık ettikleri zanni altında gözaltına alınmışlardır. Altı yedi gün Özalp kazasında alıkonulmuşlardır.

Sonra, sınırdaki geçit yerlerini göstermek üzere bir jandarma müfrezesiyle birlikte hududa (sınıra) sevk edilmişlerdir.

Bunlar hududa yaklaştıkları sırada karşı huduttan ateş açılmış, bizim müfreze de onlara ateş açmıştır. Neticede 33 vatandaş iki ateş altında kalarak ölmüşlerdir."

DP'nin Eskişehir milletvekili, İçişleri Bakanlığı'nın 1943 yılındaki anlatımının inandırıcı olmadığını belirtiyordu. Ama o anlatımın doğru olduğu varsayılsa bile, ortada en azından bir kaza veya ihmal olayı bulunduğunu söylüyordu. Bunun da, daha 1942 veya en geç 1943 yılında bir soruşturma konusu yapılmış olması gerekirdi. Ama bu yapılmamıştı. Resmî makamlar, olayı yok sayıyorlarmış gibi davranmışlardı.

Bu görüşe, CHP iktidarından da karşı çıkan olmadı. CHP'lilerin de büyük bir kısmına göre, olayın soruşturma konusu yapılmaması büyük eksiklikti. Bu eksiklik giderilmeliydi.

Gazeteler konunun üstüne gittiler. İhbar mektubunda öne sürülen iddialarla birlikte, olay sırasında çevrede bulunanlardan bilgiler almaya çalıştılar. Ana hatlarıyla şöyle bir tablo ortaya çıktı:

Olayın temelinde Türkiye'yle İran arasında öteden beri devam eden hayvan kaçakçılığı olayları vardı. Savaş sırasında gıda sıkıntısı yüzünden hayvanların fiyatları büyük ölçüde yükselmiş, bu da kaçakçılıkları artırmıştı.

Sınırın iki yanında aynı aşiretlere mensup olanların varlığı, kaçakçılığın iki yanlı bir işbirliği halinde yapılmasına yol açıyordu. Ama bazen sınırın iki yanındakiler arasında, aynı aşirete mensup olmalarına rağmen, olay çıkıyordu. Birbirlerinin hayvanları üzerinde hak iddia ediyorlar, sınırı geçerek, birbirlerinin köylerine baskınlar yapıyorlar, hayvanlarını kaçırıyorlardı.

Bazen de, hayvan kaçakçılığı, "baskın" perdesi arkasında yapılıyordu. Yani, İran'dan sınırı geçen bir kaçakçı grubu, belirli bir köydeki yakınlarıyla işbirliği halinde hayvanları alıp götürüyordu. Köydekiler de, jandarma sorgusu karşısında kalınca "Ne yapalım, baskına uğradık. Hayvanları zorla alıp kaçırdılar" diyorlardı.

Tabiî, hangi "havyan kaçırma" fiilinin hangi nedenle ve hangi şekilde işlendiğini saptamak, güvenlik güçleri için kolay değildi. Hele bunları önceden öğrenip, önlemlerini almak daha da zordu.

Özalp olayıyla ilgili olarak da ancak tezler öne sürülüyordu. Konuyu Meclis'e getiren DP'li milletvekili Akyüz'ün Meclis kürsüsünden dile getirdiği tez şöyleydi:

"Olaydan önce Özalp'in Miranengiz köyünden 15 kişi İran sınırını geçip oradaki Belesur köyünün sığırlarını sürüp sınırımızdan içeri getirmişlerdi.

Üç dört ay sonra o köyün halkı Özalp Kaymakamlığı'na müracaat etmiş, sığırların iadesini istemişti.

Bu gerçekleşmeyince, onlar da silahlanıp bizim sınırı geçmişler ve 20 kilometre içerde bulunan Özalp kasabasının merkezine kadar yaklaşmışlar, köyün bütün hayvanlarını sürüp götürmüşlerdi.

Bundan jandarmanın haberi bile olmamıştı.

Bunun anlamı ve sonucu şu: 40'tan fazla silahlı adam sınırdan geçip 20 kilometre içerdeki köyün hayvanlarını götürüyor, adamların izleri bile bulunamıyor. Durum, askeri komutanlar tarafından öğrenilince 'vaziyeti kurtarmak' gerekiyor.

Özalp'teki jandarma komutanı 3 köyden 33 vatandaşı eşkıyaya yataklık suçundan gözaltına alıyor... Altı gün sonra Koçkıran Deresi mevkiine götürüyor. Makineli tüfek ateşiyle kurşuna diziyor."

Konu üzerindeki tezler, tartışmalar bir süre devam etti. Sonuçta, Meclis'teki iktidar grubunu oluşturan CHP'lilerin de katılımıyla, olayın soruşturulmasına karar verildi.

O arada Genelkurmay Mahkemesi Savcılığı da harekete geçmişti. Ordunun, olayın sorumlularını kendi adalet mekanizmalarını işleterek mahkeme önüne çıkarması isteniyordu.

Genelkurmay'ın soruşturmasına, Cumhurbaşkanı İnönü'nün –bizzat emir vermese bile– yeşil ışık yaktığı belliydi.

1942-1943 yıllarında, Van'da Özalp'te görev yapan subaylardan olayla ilgili görülenler, bir albay, bir yüzbaşı ve iki yedek asteğmendi. Onların komutanı olan tümen komutanı tümgeneral Rasim Saltuğ da, sorumlu tutulanlar arasındaydı. Fakat emrin daha yüksek yerden geldiği öne sürülüyordu.

O yer de, o yıllardaki 3. Ordu komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın karargâhıydı.

Orgeneral Muğlalı, Türk ordusunun Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sırasında hizmet veren komutanlarındandı. İkinci Dünya Savaşı'nda da en hassas görevlerde bulunmuştu. 1947'de emekliye ayrılmıştı. Böyle bir soruşturmayı hiç beklemiyordu. Ama sonuçta hakkında hem Genelkurmay Savcılığı'nın talebiyle

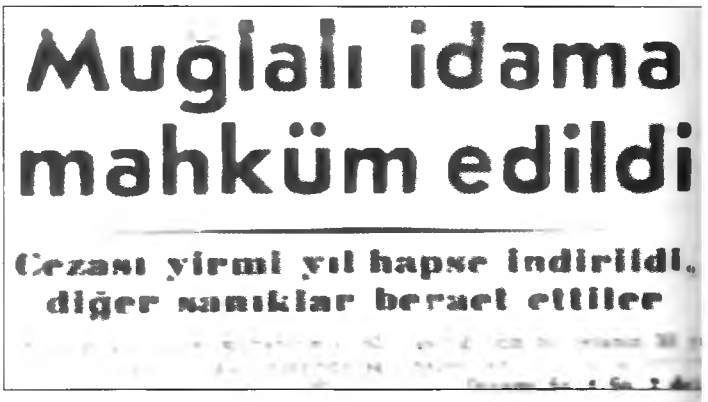
Orgeneral mustafa Muğlalı ordunun kıdemli bir komutanıydı. Fotoğrafta bir manevra sırasında Atatürk'le birlikte.

dava açıldı, hem de tutuklanmasına karar verildi. Hakkında istenen ceza "ölüm" cezasıydı.

Muğlalı, Özalp olayının baş suçlusu sayılmıştı. Onunla birlikte Tümgeneral Rasim Saltuğ, Albay Şükrü Tüter, Yüzbaşı Vahdet Yüzgeç ve yedek subay asteğmenler Necdet Bilgez ve Bilal Bal da olayın sanıkları arasındaydılar.

Duruşmalar 1949'un eylülünde başladı. 1950'nin mart ayına kadar sürdü. Kamuoyunda Muğlalı'yı savunanlar, Özalp olayı sırasında, Türkiye'nin savaşa girmemiş olmasına rağmen savaş koşulları içinde yaşadığını hatırlatıyorlardı. Sınır bölgelerindeki güvenliğin korunması için Muğlalı'nın aldığı önlemlerin, hükûmetin de bilgisi altında olduğunu öne sürüyorlardı. Özalp olayının da dönemin koşulları altında değerlendirilmesini istiyorlardı.

Buna karşılık, ortada, 33 kişinin bir yargı kararı olmaksızın

Muğlalı idama mahküm edildi

Cezası yirmi yıl hapse indirildi, diğer sanıklar beraat ettiler

Mustafa Muğalı davası uzun sürdü. Hakkında Genelkurmay Mahkemesi tarafından verilen karar, seçime gidiş havası içinde fazla yankı yapmadı. Karar bozulacaktı ama, onu Muğlalı göremeyecekti.

ölümle cezalandırılması gibi, o zamana kadar işitilmemiş bir suçun sorumluluğu vardı. Duruşmalar sırasında, bunun, İçişleri Bakanlığı'nın ilk yazısındaki gibi "geçit yerleri"ni göstermek için toplanıra getirilen vatandaşların birdenbire "iki ateş arasında" kalmasıyle oluşan bir "kaza" olmadığı hemen anlaşılmıştı. Sorumluların mutlaka cezalandırılması isteniyordu.

Sonuçta suçun tümü, yalnız başına Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın üstünde kaldı.

Genelkurmay Mahkemesi heyeti Orgeneral Hakkı Oğuz başkanlığındaydı. Üyeleri, Deniz Kuvvetleri komutanlığı da yapan Oramiral Mehmet Ali Ülgen ile Albay Cevat Erkut'tu.

Karara göre, Orgeneral Mustafa Muğlalı, önce ölüm cezasına çarptırıldı. Sonra hafifletici nedenler göz önünde tutuldu. Cezası 20 yıl ağır hapse çevrildi.

Diğer sanıkların hepsi beraat etmişlerdi.

Karar Askerî Yargıtay'ca bozulacaktı ama, Muğlalı, 1950 yılının sonunda, yeni yargılamanın başladığını göremeden ölecekti.

* * *

"Muğlalı Olayı"nın özeti budur.

Bunun ileriki yıllarda zaman zaman, askerler tarafından hatırlanıp hatırlatılması da "O olaydan ders alalım" anlamını taşır. Alınması istenen "ders" şudur:

Askerler, kanun ve nizamlar çerçevesinde sivil hükûmetin belirlediği kararları uygular. Emirlerini, o kararlara göre verir.

Zaman gelir, o kararların veya emirlerin sorumluları aranırsa, bir bakarsınız, siviller kendilerini geri çeker, sorumluluk bazı askerlerin üstünde kalıverir.

Yani: Devletteki sivil yöneticilerin verdiği görevlerin gereğini yerine getirirken dikkatli olunmalıdır. Bunların yasalara uygun olduğundan emin olunmalıdır.

Muğlalı, tek parti döneminin alışkanlıkları içinde buna dikkat etmemişti. Devir değişince bunun bedelini çok pahalı ödemişti.

Mareşal'in ölümü

Genel seçim gününden kırk gün önce 10 Nisan günü, sabah saatlerinde, tüm siyaset hayatını sarsan bir haber işitildi.

Mareşal Fevzi Çakmak ölmüştü.

Bir süredir hastaydı. Bir prostat ameliyatı geçirmişti. İyileşememişti. Son günlerde de ateşi düşürülemiyordu. Fakat hayatından umut kesilmemişti.

Çakmak, 1946'dan beri milletvekiliydi, Millet Partisi'nin de liderliydi. Halk arasındaki saygınlığı, siyaset öncesindeki geçmişine başlıyordu.

Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün yakın çalışma kadrosundaki üç kişiden biriydi (Bkz. s. 143). Türkiye'nin Atatürk'ten sonraki tek mareşaliydi. Yirmi yıl süreyle Genelkurmay başkanlığı yapmıştı (Bkz. *Bir Dönem Bir Çocuk*, bölüm 20).

Onun kaybıyla Türkiye, Atatürk'ün yanındaki bir "millî kahraman"ını kaybetmiş sayılırdı.

Ben o sırada fakültedeydim. Mareşal, sabahın erken saatlerinde ölmüştü. Haberi önce kulaktan kulağa duyduk. Sonra da "resmen"... Kantindeki radyodan dinlediğimiz "13 ajansı"ndan...

Tüm fakülteyi büyük bir heyecan dalgası kapladı.

Kısa bir süre sonra da bir "tepki dalgası"...

Tepkinin nedeni, radyonun, programını değiştirmeksizin müzik yayınına devam etmesiydi. Üstelik, programın müzik bölümünde çalınan hafif müzik parçalarının büyük kısmı, her zamanki gibi neşeliydi. Daha sonraki türküler ve oyun havaları da öyleydi...

Oysa, Atatürk'ün ölümünden hatırlıyorduk, böyle büyük bir kaybın arkasından, radyonun, haberlerin dışında matem müziği çalması esastı.

Tabiî, Atatürk, kimseyle mukayese edilemezdi ama, Mareşal'in ölümünün ilk gününde ve en azından cenazesinin kaldırılmasına kadar o duyarlılığın gösterilmesi gerekirdi.

Kasıt mı var?..

Büyük sınıflardaki öğrencilerden bir kısmı, bunun yapılmasında bir kasıt olduğu görüşündeydiler. Onlara, bizim sınıftan da katılanlar vardı. Çoğu, daha önceki siyaset tartışmalarımızda muhalefeti tutanlardandı. "Radyoda kasıt var" iddialarının nedeni olarak da şunu gösteriyorlardı:

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Mareşal'le arası bozuktu. Mareşal ona, daha 1944'te, kendisini Genelkurmay başkanlığından emekliye ayırdığı için kırılmıştı.

Bu kırgınlığı hiç geçmemişti. İnönü'nün "CHP'den milletvekili olması" için yaptığı teklifi reddetmişti. Meclis'e Bayar'ın listesinden bağımsız olarak girmişti. Bayar'ın da İnönü'ye karşı muhalefetini yumuşak bulmuştu. Millet Partisi gibi "daha sert" bir muhalefet partisinin kuruluşuna katılıp başkanı olmayı tercih etmişti.

Son olarak, hastalığı sırasında kendisini ziyaret etmek için İstanbul'da kaldığı hastaneye giden Cumhurbaşkanını yanına kabul etmemişti. Odasının dışında bekleyen İnönü'ye, bir yakınıyla "Görüşemeyecek" diye haber göndermişti.

Radyoya tepkili öğrenciler, matem yayını yapılmamasının, İnönü'nün veya onun suyunda giden hükûmetin talimatı olduğunu öne sürüyorlardı. İnönü'yü zaten "kincidir" diye suçlarlardı. "İşte" diyorlardı, "şimdi, Mareşal'den öcünü alıyor. 'Beni hastane kapısından geri çevirirsen, ben de sana böyle yaparım' diyor."

Bu, bence yanlış bir teoriydi. İnönü Mareşal'e kinlenmiş olsa bile, bunu belli etmeyecek kadar dikkatli bir devlet adamıydı. Radyoya "Matem yayını yapılmasın" diye ne o bir talimat gönderebilirdi, ne de bunu yapmasını hükûmetten isteyebilirdi. Radyonun normal yayınına devam etmesi, olsa olsa bir düşüncesizliğin sonucu olabilirdi.

Atatürk'ün ölümünden beri, Atatürk'e Mareşal kadar yakın konumda olan bir "devlet büyüğü" ölmemişti. Radyo idaresi de böyle bir durumda ne yapacağını bilememişti. Ondan hemen matem yayınına geçmesini istemesi gereken hükûmet de, bunu akıl edememişti.

Benim görüşüm buydu. Ama bu görüşümün doğru olduğuna ötekileri ikna etmem güçtü. Söylüyordum ama, "Haklısın" diyen çıkmıyordu.

Tepkiler büyüdü. Komşumuz Hukuk Fakültesi'nde de aynı durum varmış.

İki fakülte arasında gidiş gelişler başladı. İki fakülteden de ba-

Hürriyet

Mrl. Fevzi Çakmak dün sabah vefat etti

Türk Milletinin başı sağ olsun

Büyük asker tam saat 7.35 de Tanrının adını zikrederek fâni hayata gözlerini yumdu

Bu acı kayıp bütün yurtta derin bir teessür uyandırdı

Cenaze töreni

Serbest ithalât rejimi

C.H.P. nin siyasi anlayışında epiyce değişiklikler oldu

Mareşalin ölümü karşısında Radyolarımızın ilgisizliği büyük teessürle karşılandı

C.H.P. nin adayları

İnönü'nün teessürü

Başbakan çankırı da bir konuşma yaptı

Millet Partisi genel idare kurulunun beyannamesi

Mareşal'in ölümünü ertesi gün siyah başlıklarla bildiren gazeteler de, radyonun programını değiştirmemesini kınayan yorumlar yayımladılar. Ankara ve İstanbul radyoları önündeki gösterilere yer verdiler.

gruplar İstanbul'daki cenazeye katılmak istiyordu. Cenaze iki sonra kalkacaktı. 12 Nisan günü... Ya o gece, ya ertesi gün le hareket etmeyi düşünüyorlardı. Ama trenlerde yer bulmak alde kolay olmayacaktı.

Bir başka grup radyo idaresine gidip bir protesto gösterisi yapmayı düşünüyordu. Bazıları, bunu telefonla yapmayı daha gerçekçi bulmuşlardı. Fakültenin "umumî telefon"unun başında sıraya girip Ankara Radyosu'nun numarasını çevirerek, telefona çıkanları "Bu nasıl iştir, ne rezalettir..." diye azarlıyorlardı.

Bütün bu konuşmalar ve koşuşmalar ne kadar olduğunu hatırlamıyorum ama, biraz sürdü. Fakat sonra yeni haberler geldi.

Hükûmet, gösterdiği ihmali telafi etmek için harekete geçmiş. Radyo, programında bazı değişiklikler yapmış, hafif müzik yerine "ağır müzik" yayınlamaya başlamıştı.

Ayrıca, Mareşal'in cenazesine katılmak isteyenler için İstanbul'a ek tren seferleri konulmuştu. Üniversite öğrencileri bu trenlere yüzde 95 tenzilatlı biletlerle bineceklerdi.

Bu gelişme, benim tahminlerimi doğruladı. Ama, tabiî, bundan "Ben söylemiştim" diye kendime pay çıkarıp yeni bir tartışmanın kapısını açmadım.

Haberlerin kesinleşmesi, fakültedeki tepkileri hafifletti. Protesto hazırlıkları yerine, İstanbul'a gitmek isteyenlerin tren seyahati hazırlıkları başladı.

İstanbul'daki olaylar

Ben İstanbul'a gitmeyenlerdendim. Orada neler olup bittiğini önce radyonun sansürlü haberlerinden anlam çıkarmaya çalışarak, sonra da bir gün sonraki gazeteleri okuyarak öğrendim.

Ankara'da bizim fakültede ve diğer fakültelerde oluşan tepki havası, İstanbul'da daha yoğun ve daha yaygınmış. Bizde radyoya telefon açılarak iletilen protesto mesajlarını, İstanbul'dakiler aynı gün radyo binasının önüne bizzat giderek iletmek istemişler. Bina, "Radyoyu basacaklar" ihbarları üzerine asker tarafından çevrilmiş. Asker havaya ateş açmış. Bazı protestocular gözaltına alınmış...

Cenaze günü ise, ortalık mahşer yerine dönmüş. Büyük bir kalabalık varmış. Aralarına, bunu bir gösteri haline getirip dinî sloganlar atan gruplar da katılmış. Mareşal'in askerî hizmetleri yerine, Millet Partisi'ndeki "muhafazakâr" siyasî çizgisini vurguluyorlarmış. O dönemde henüz yasak olan Arapça ezanı okuyarak öne çıkmışlar. Bir süre sonra topluluk, onlar tarafından yönlendirilmeye başlamış.

Resmî programa göre, cenaze top arabasına konulacakmış. Dinî sloganlar atanlar, buna izin vermemiş. Askerî tören tümüyle iptal edilinceye kadar, tabutu kendi kontrolleri altında tutmuşlar.

Mareşal'in tabutu, sabahleyin Nişantaşı'ndaki evinden alınıp eller üstünde taşınmış... Galata Köprüsü'nden geçilerek Beyazıt Camii'ne kadar o şekilde götürülmüş.

Camii dolduranlar, resmî protokolü uygulatmamışlar. Namazdan sonra tabutu gene yollardan geçirerek Eyüpsultan Camii'ne ellerde taşıyarak götürmüşler...

Mareşal'in eller üzerinde yaptığı son yolculuk, tümüyle 7,5 saat sürmüş.

O arada asker ve polisle çatışmalar olmuş. 100 kadar gösterici

13 Hürriyet Pzt. Familia

Mareşal F. Çakmak dün törenle gömüldü

Cenaze töreni muhteşem oldu

Tevkil olunan üniversiteliler

Yurttaki teessür

Merasim notları

Mareşal'in İstanbul'daki cenaze töreni olaylı geçti. Hazırlanan resmî program uygulanamadı. Cenaze Eyüp'e top arabası yerine eller üzerinde götürüldü.

[illegible] o sırada gözaltına alınmış.

Bunları hep gazetelerden izledik. Gazetelerin çoğu başlıklarında Mareşal'e halkın gösterdiği ilgi ve saygıyı vurgulamıştı. Cenazeye katılanların sayısını 150-200 bin kişi olarak vermişti. Bunu 500 bin olarak tahmin edenler vardı. Resmî olmaktan çıkıp halk töreni haline gelen cenaze törenini "muhteşem", "muazzam" gibi sıfatlarla tanımlanmışlardı. Çıkan olayları ise, "tahrik"çilerin eseri olarak görmüşler, fazla büyütmemişlerdi...

Olayları zaten siyasî partiler de kınıyordu. Siyasî partilerin sözcüleri –Millet Partisi'ninkiler dahil– "Bizim bu eylemlerle ilgimiz yok" diye demeçler vermişlerdi.

Gözaltına almaların ise, rastlantısal olduğu anlaşılıyordu.

Bizim fakülteden trenle İstanbul'a gidip cenazeye katılanlardan gözaltına alınanlar vardı. Bizden yukarı sınıftan, sonradan AP'den milletvekili seçilip Meclis başkanvekilliği de yapacak

olan Şevket Doğan onlardandı. Sonradan yazdığı anılarında bunun nasıl olduğunu anlatır:

Cenaze günü, Beyazıt Camii'ne doğru yürürlerken, içinde askerlerin de bulunduğu bir güvenlik grubu yollarını kesmiş. Cenazenin başındaki albay "Sen kimsin?" diye sormuş.

Gerisini onun yazdıklarından izleyelim:

"... Ben de (soruyu) hoşlanır düşüncesiyle:

– Rahmetli Mareşal'in cenazesine katılmak üzere Ankara'dan gelen Mülkiye öğrencisiyim, diye cevapladım.

Meğer asıl aradıkları cenazeyle ilgili olanlarmış. (...) Albay. Koya ile beni, karşı koyup savunmamıza rağmen, hemen polis cipine bindirdi. Biraz sonra kendimizi meşhur Emniyet Müdürlüğü'nün önünde bulduk. (...) İçeri tıkıldık. (...) İfadelerimiz alındı. Açıkçası anlaşıldı ki, evlilik davetiyelerini matbaadan alıp evine getiren genci, genelevden çıkmakta olan Tıp Fakülteli delikanlıyı ve 12-13 yaşlarında birkaç çocuk olmak üzere, olayla hiçbir ilgisi ve bilgisi bulunmayan, yolda, kimi buldularsa hepsini içeri almışlar.

Olaylı geçen cenazeye katılanların reaksiyon yaratacağı gerekçesiyle kalabalıktan kimseyi almamışlar. Fakat bizim gibi cenazeye katılması ihtimali olan gençleri nerede yalnız buldularsa hemen toplayıp tevkif etmişler..."

İstanbul adliyesince 74 kişi tevkif edildi

Mareşalin cenaze merasimi sırasında irticakârane mahiyette bazı hareketlere teşebbüs eden yüz kişi de nezaret altına alındı

Sonraki dönemlerin milletvekili ve Meclis başkanvekili Şevket Doğan, Mareşal'in cenazesinde tutuklananlardan biriydi.

Bu "usul"le içeri alınanlardan –Şevket Doğan da dahil– 74 kişi hakkında Tecemmuat (toplanma) Kanunu'na aykırı davranmaktan dava açıldığını gazetelerden öğrendik. Doğan 15-20 gün Sultanahmet Cezaevi'nde kaldı. Davası takipsizlikle sonuçlandı ama, Ankara'ya böyle bir cezaevi tecrübesi geçirmiş olarak döndü...

Mareşal'in ölümünden sonraki bütün bu olaylar, tabiî, iktidardaki CHP'nin aleyhine oldu.

Başlangıçta, Meclis'teki iki muhalefet partisinden Millet Partisi bundan siyasî açıdan daha fazla faydalanacak gibi görüldü. Çakmak'ın ailesinden onun soyadını taşıyanlar adaylıklarını koyarak, rahmetlinin anısını canlı tutmak istediler. Demokrat Parti'yle aralarındaki rekabeti sertleştirerek, ona gidecek oyları kendilerine yöneltmek istediler.

Ancak seçim günü görülecekti, bu çabalar başarılı olmayacaktı. Mareşal'e duyulan saygının etkisi, Millet Partisi'nden daha çok, Demokrat Parti'nin oylarının artmasına yarayacaktı.

Partilerin adayları

Partilerin adaylarının saptanması nisan ayı içinde tamamlandı.

CHP, adaylarının yüzde 70'inin örgütlerce seçilmesini kararlaştırmıştı. Bunun için her ilde parti üyelerinden "yoklama kurulları" oluşturulmuştu. Kurullar işlemini nisan ortasında bitirdi.

Çoğunluk sisteminde, aday listesindeki sıralamanın önemi yoktu. Listenin birincisi ile sonuncusunun şansı eşit sayılırdı. Zaten sıralama genel merkez tarafından yapılacaktı. Üzülenler, listelerin geri sıralarında kalanlar değil, listeye hiç giremeyenlerdi.

Adayların –geriye kalan– yüzde 30'u genel merkez tarafından seçildi. Örgütün de, genel merkezin de saptamalarında, eskilerden bir kısmı elenmiş, "yeni"lere yer açılmıştı.

Demokrat Parti'nin adaylarını belirlemesinde genel merkezin ağırlığı daha fazla oldu. Belirli yerlerde "yoklama" yapıldı ama, onlarda da dört kurucunun etkisi görülüyordu.

DP listelerinde, 1946 seçimlerinde olduğu gibi, bazı adayların adlarının yanına parantez içinde "bağımsız" sıfatı eklenmişti. Bunun anlamı şuydu: DP onları, partiye katılmamış olmalarına rağmen "memlekete hizmet etme yetenekleri"ni göz önünde tutarak listesine almıştı. Onlar da bunu kabul ederek DP'yi "onurlandırmış"lardı. Görünüş öyleydi. DP listesindeki "bağımsız" isimler arasında CHP'den son dakikada ayrılan Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Sinan Tekelioğlu da vardı.

Yargıtay Başkanı Halill Özyörük de bağımsızlar arasındaydı. CHP'liler, kendilerinden ayrılıp "transfer" yapanlar gibi ona da bozıyorlardı. Çünkü, onu yargının en yüksek mevkiinde oluşan ve tarafsızlığına güvenerek, seçim kanununu hazırlayan bilim kurulu misyonunun başına getirmişlerdi. O ise, "bağımsız" sıfatıyla da olsa DP listesine girmekle, taraflı hale gelmişti.

CHP listesinde de, DP listesinde de bazı gazete sahipleri, başyazarlar ve yazarlar yerlerini almışlardı.

CHP'dekiler daha çoktu. Aralarında, *Ulus* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, *Ulus*'un eski başyazarı Falih Rıfkı Atay, *Son Telgraf*'ın sahip ve başyazarı Etem İzzet Benice, *Vakit*'in sahiplerinden Hakkı Tarık Us, milletvekiliydiler. Yeniden aday gösterilmişlerdi. Onlara *Cumhuriyet*'in yöneticisi Cevat Fehmi Başkut ile yazar Burhan Felek eklenmişti. Ayrıca karikatür dergisi *Akbaba*'nın iki "sahip ve başyazar"ı da –bir önceki dönemdeki gibi, CHP– listesindeydi. Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç... Onlara, sağcılığıyla tanınmış olmakla birlikte, son sıralarda, *Ulus* yazarları arasına giren Peyami Safa da, bir "yeni CHP'li olarak katılmışsa.

Demokrat Parti listesinde de, bir dönem öncesindeki milletvekili *Tasvir* başyazarı Cihat Baban ile *Son Posta* sahibi ve başyazarı Selim Ragıp Emeç ve –bağımsız olarak– *Cumhuriyet* sahibi ve başyazarı Nadir Nadi vardı.

Nadir Nadi'nin adaylığı, *Cumhuriyet*'in iki parti arasındaki tarafsız tutumuna uygundu. Böylece *Cumhuriyet* mensubu CHP'li adaylar karşısında, *Cumhuriyet*'in sahibi ve başyazarı da –bağımsız da olsa– DP listesinde yer alıyordu. Tarafsızlık dengesi korunmuş oluyordu.

Karikatürlerdeki adaylar

Adaylık... Aday olabilenler... Aday olmak isteyenler... Aday olmayı bekleyip de olamayanlar...

Bunlar, seçim yaklaştıkça, karikatüristlerin başlıca malzemesi haline gelmişti. Öyle ki, seçim dışı bir şeyler çizseler de onu seçim konusuna bağlıyorlardı.

Geçen kitapta da, bu kitapta da değinmiştim: Karikatür dergileri için en etkili tiraj artırma yolu kadınlı karikatürler yayımlamaktı. Tabiî amacına uygun pozlar içinde...

O pozlardaki kadınların "fotoğraf"ları pek yayımlanamazdı. Müstehcen sayılıp dava konusu olabilirlerdi. Müstehcenlik kavramının kapsamı, aşırı derecede genişti.

Oh oh, maşallah vatan ve millete hizmete koşan ne çok hamiyetli adam varmış meğer!

...ekiler hep bildiğin şeyler.
...çmaşır sandığı değil de rey sandığı gibi bir şey bu?

Ramiz'in *Seçim Albümü*'nde seçim yarışı ve adaylık yarışıyla dalga geçen karikatürler de vardı, altyazısının konusu seçimle ilgili olmakla birlikte, çizgileri biraz değişik olan "tiraj çekici" karikatürler de...

Ama karikatür –adı üstünde– insanları güldürmek içindi... Altyazılarının "güldürücülük" dozu fazla olmasa bile, iddiası öyleydi. Onlara kimse bir şey diyemezdi.

Seçim öncesinde yayımlanan kadınlı karikatürlerin altyazıları genellikle seçim konusundaydı. Kadınla erkek arasındaki diyaloglar, ya adaylık üzerineydi ya da sandık üzerineydi.

Altyazıların üzerindeki çizimlerin o diyaloglarla fazla bir ilgisi yoktu ama, çizerleri bunlara "seçim karikatürüdür" diyorlardı.

YENİ İSTANBUL

Moskovanın teşkilâtlandırdığı sözde sulh taraftarları

Dünya komünist hareketi için yeni taarruzlar hazırlıyorlar

"Devalüasyon için bir sebep yoktur,,

McGhee'nin beyanatı

Atlantikte yeni atom tecrübeleri yapılıyor

Reşat Aydınlının taşrî masuniyeti kaldırıldı

Yakup Kadri Karaosmanoğlu Yeni İstanbul'da

ZÜRRİYETSİZ DÜNYA

Habip Edip Törehan ve mavi başlıklı gazetesinin ilk sayısı (1 Aralık 1949).

Seçime yetişen yeni gazeteler

Seçim öncesinde Türk basınına bir gazete daha katıldı. Bu öteki gazetelerin hepsinden daha değişikti. Adı *Yeni İstanbul*'du. Başlığı maviydi. Galiba Türkiye'nin ilk mavi başlıklı gazetesiydi.

Özellikleri, başlığından ibaret değildi. Satış metotları da ilginçti. Büyük şehirlerde onu, sokaklarda, üniforma gibi giysiler içinde ciddi tavırlı adamlar satıyordu. Biz Ankara'da onları Kızılay'ın, Ulus'un merkezî yerlerinde görüyorduk.

Sadece *Yeni İstanbul*'u satmak için oralardaydılar. Ellerinde bir miktar gazete bulunuyordu. Öteki bayiler gibi çığlık çığlığa koşuşmuyorlardı. Bazen bulundukları yerden ayrılmadan heykel gibi duruyorlardı. Ya da çok yavaş adımlarla yürüyorlardı.

Görünüşlerine dikkat ettikleri belliydi. Saçları, sakalları tıraşlıydı. "Üniforma"ları ütülüydü. Belli ki, bir eğitimden geçmişlerdi. Onlara o eğitimi verenlerin iddiası da, herhalde şuydu: Türkiye'de gazete satışına bir yenilik getirmek istiyorlardı.

3
MAYIS
Milliyet
Bali
Şehrimizde bir komünist şebekesi meydana çıktı
Ankara, Adana ve Erzurumda da tevkifler yapıldı
İstanbulda tutuklup Ankaraya gönderilen 6 kişiden 4 ü talebe, 1i memur, 1i de işçi
Ankarada dün yakalananlar
Meşhur şarkıcı Perez Kahirede linç edildi
Ali Naci Karacan ve "gotik" başlıklı Milliyet'in ilk sayısı (3 Mayıs 1950).

Yeni İstanbul'un sahibi Habip Edip Törehan'dı. Ömrünün –sa- yılları dahil– büyük kısmını yurtdışında geçirmişti. Çok zen- di. Avrupa'da gördüğü bir gazete tipini ve gazete yayımlayıp rlara ulaştırma metotlarını Türkiye'ye getirmek istemişti.

Yeni İstanbul'un içeriği de sahibinin isteklerine göre oluştu- muştu. Az resim, çok yazı kullanılıyordu. Yazıların çoğu, uz- nlık yazılarıydı. Dış politikaya ağırlık veriliyordu.

Gazetenin kadrosundaki gazeteciler arasında Sacit Oget gibi eyimli gazetecilerin yanında, Turhan Selçuk gibi genç ve kısa manda yıldız gibi parlayan bir karikatürist de vardı.

Yeni İstanbul, ilgi çekti ama, fazla satmadı. Onun 1950'den ra daha da iddialı hamlelerini görecektik.

Milliyet de çıkıyor

Bugünün büyük gazetelerinden *Milliyet*'in çıkışı da, 1950 se- leri öncesindedir. Seçimden on bir gün önce... 3 Mayıs günü.

Kurucusu Ali Naci Karacan eski bir gazeteciydi. 1896 doğ... luydu. Sedat Simavi gibi Galatasaray Lisesi'ndendi. Çeşitli ga... telerde çalıştıktan sonra, önce *Akşam* gazetesinin ortakları ara... na katılmış, sonra tek başına gazete sahibi olma girişiminde bu... lunmuş, önce *İkdam*'ı çıkarmıştı.

İkdam'dan sonra *İnkılap* ve *Politika* adı iki gazete daha çıka... ran, fakat istediği sonucu elde edemeyen Karacan'ı amacına ul... tıran gazetesi, *Milliyet* olacaktı. Fakat *Milliyet*'in 1950'de yayı... lanan ilk sayıları, ön hazırlık döneminde yapılan çalışmaların ye... terli olmadığını gösteriyordu. Belli ki, bunda gazeteyi seçim ge... cesine yetiştirme acelesi rol oynamıştı.

Milliyet, zaman içinde gelişecek, asıl atılımını ileriki yıllarda zamanın genç gazetecisi Abdi İpekçi'nin yönetim döneminde ger... çekleştirecekti.

Seçim konuşmaları ve birlik mesajları

Milliyet'in de katılımıyla sayıları daha da artan Türk gazetele... ri, partilerin seçim öncesindeki mitinglerini, demeçlerini, ken...

24 MART 1950

ULUS

İnönü'nün Polatlı'da ilk seçim nutku

Cumhurbaşkanımız gelecek 4 sene için iç politikanın temel tedbirleri olarak tahakkukuna çalışacağı mevzuları seçmenlerine izah etti

Devlet Başkanımız

...nayasada değişiklikler yapılmasına ve ikinci bir meclis kurulmasına

B. Millet Meclisinde

Af Tasarısı üzerin... sert tartışmalar ol...

Adalet Komisyonu tasarıyı geriye ...

Seçim konuşmalarını, tabiî, her gazete kendi siyasî tutumuna göre yayımlıyordu *Cumhuriyet*, *Hürriyet* gibi "tarafsız"lar iki partinin sözcülerine dengeli olarak yer veriyorlardı. *Zafer* gibi DP'nin, *Ulus* gibi CHP'nin gazeteleri de manşetlerini sadece kendi liderleri için kullanıyorlardı.

Köroğlu'nun seçim mesajı... Üç partiyi de Türk bayrağı altında birleştiriyor, son sözün seçmende olduğunu belirtiyor.

[illegible]mlerine uygun ölçüler içinde yayımladılar.

Ama seçim günü yaklaşıp propaganda yasağı başlayınca hepsi, [illegible]min memlekete ve millete hayır ve huzur getirmesi yolunda[illegible] dileklerini vurguladılar.

Bu gibi dilekleri ifade etmekten hiçbir zaman geri kalmayan *[illegible]oğlu* gazetesi, birinci sayfasında üç partiyi de bir bayrak altın[illegible] toplayan resimli mesajında hepsine iltifat etti. "Millet sağ ol[illegible]. Aramızda düşmanlık yoktur" dedi...

Tabiî, bu, bir saptamadan çok, bir nasihatti... Ana-babaların ço[illegible]larına "Benim çocuklarım kavga etmez" demelerinin "Sakın

kavga etmeyin ha..." anlamına geldiği gibi, *Köroğlu* da partile... "Aranıza düşmanlık girmesin. Birbirinizle iyi geçinin" tavsiyesi de bulunuyordu.

Bu gibi mesajlarla seçim gününe gelindi.

Seçim gününün gazeteleri de, tabiî, aynı hava içindeydi. Birinci sayfalarını ya bayraklarla ya da seçim sandığı resimleriyle süslemişlerdi.

Zaten, yeni seçim kanununa göre, propaganda sayılabilecek hiçbir haber ve resim yayınlayamazlardı. Seçim gününün önemini o resimlerle ve "nötr" manşetlerle belirtmişlerdi.

Hürriyet
14
POKER-PLAY
Bugün Yurtta Seçim Yapılıyor
Neticelerin bu gece yarısına doğru belli olması bekleniyor
Seçimin biteceği saat 17 ye kadar gazino ve sinemalar kapalı kalacak, alkol içmek ve silah taşımak yasak
ÇORUM
Sel İskenderun havalisinde de büyük zarara sebep oldu
C. Bayar dün Ankara'ya hareket etti
Partilerin kazanç sanısları
Sunderland dün Beşiktaş takımını 3 0 mağlup etti
Hikmet Feridun
uçler Konferansı dün çalışmalarını bitirdi

Hürriyet'in 14 Mayıs 1950 günkü sayısı.

17

14 Mayıs 1950

"Deprem" mi, "ihtilal" mi, "beyaz ihtilal mi?.. - Seçimi bir bakan adayıyla birlikte izledim - Çankaya Köşkü'ndeki hayal kırıklığı - İçişleri Bakanı Erişirgil niçin gülüyor? - Yüzde 40 oyla yüzde 14 sandalye - Arzuhalci mi olayım, bahçıvan mı?

ÜÇÜNCÜ BASKI

SABAHIN Saat 6.30 una Kadar SEÇİM VAZİYETİ

15 MAYIS 1950

Hürriyet

D.P. Mecliste ekseriyeti kazandı

Başbakanla şimdiki Bakanlardan ekserisi seçimde kazanamadı

Ankara halkı büyük bir şuurla oy kullandı

İstanbul'da halk seçime büyük ilgi gösterir

Yabancı gazetecilerin seçime dair fikirleri

15 Mayıs 1950 günkü gazeteler birkaç baskı yaptılar. Demokrat Parti'nin zaferinin bu kadar büyük olacağı tahmin edilmiyordu. Kazananlar kadar kaybedenlerin de durumu ilginçti. Son Cumhuriyet Halk Partisi hükûmetindeki bakanlardan çoğu da seçimi kaybetmişti. Bunlar bazı gazetelerin son baskılarında yer alacaktı. Ama kesin sonuçlarını ayrıntılı olarak alınmasına kadar, daha birkaç gün geçecekti. Kesin sonuçların, basına yansıması ertesi gün yansıyacaktı.

14 Mayıs 1950... Türkiye'nin tüm tarihindeki en heyecanlı günlerden biri... Mahallenin "büyük"leri oy kullanıyor. Biz seyrediyoruz.

Ben 18 yaşındayım, kendimi artık "büyük" sayıyorum ama, bu oy kullanmama yetecek bir büyüklük değil. O seçimde seçmen yaşı, 22'den başlıyor

Tabiî, biz 22 yaşın altındaki gençler de sokaklardayız. Bizim evlerin önüyle Bahçelievler Okulu arasında gidip geliyoruz. Sandıklar okulda. Sabahın erken saatlerinden itibaren seçmenler gelip orada birikiyor.

Günlerden pazar ama, seçmen kıyafetleri genellikle resmî... Erkekler takım elbiseli, kravatlı... Kadınlar eşlerine uygun ağır başlı giysiler içinde, "hafif makyaj"lı...

Bunlar, bizim mahallenin sosyal yapısına uygun görüntüler... Yapılan iş bir "resmî iş"... Mahallemizin halkı, –siyasetçisi, bürokratı, "Ankaralı tüccar"ı, "Ankaralı esnaf"ıyla– "resmî iş"lere saygılı...

Seçim tek parti seçimi olsaydı, oraya da resmî giyimle giderlerdi. Ama bu defa bir şey daha var: Resmî işleri önemsemenin ötesinde, herkes, kendisini de önemseyen bir hava içinde...

Bu hava doğal. Çünkü bu defa, kullanacakları oy "gerçekten" önem taşıyor. Yapılan seçim, ne tek parti zamanındaki iki dereceli seçimlere benziyor, ne de 1946'daki –çok partili de olsa– "çok tartışmalı" seçime...

Yeni seçim kanunu, iktidarla muhalefetin anlaşmasıyla çıkarılmış. "Gizli oy, alenî tasnif (açık sayım)" esasına göre uygulanacak... Seçimin idaresi de, artık, iktidara bağlı valilerin değil, bağımsız yargıçların elinde...

Yani, sonucundan şüphe edilmesi için hiçbir neden olmayan çok ciddi bir seçim bu. Sadece gençler için değil, en yaşlı seçmenler için bile bir "ilk".

Herkes sayımı izleyebilecek... Kendi verdiği oyun sayıldığını, bazı illerde sonucu bile etkileyebileceğini, kendi gözleriyle görecek.

Annem oy kullanmaya komşularla birlikte gitti. Babam Bolu'da. Oyunu kendi seçim çevresinde kullanacak.

Ben de, ilk seçim izlenimlerimi Bahçelievler'de edindikten sonra otobüse binip Cebeci'ye gittim. Fakülteye uğradım. Arkadaşlarımı buldum.

Orada ve komşu okullarda da seçim sandıkları var. Cebecililerle birlikte, bizim fakültenin yaşı 22'yi aşan ve bazısı bu yüzden "baba" diye adlandırılan öğrencileri de oy kullanıyor.

Kimse kimseye sandık yakınında "Ne yapıyorsun? Kime oy veriyorsun?" gibi sorular sormuyor. Çünkü seçim günü "her türlü propaganda yasak".

Kanun öyle... Gazetelerde çok yazıldı. Radyo da tekrar tekrar anlattı. Herkes, bu konuda aşırı sayılabilecek bir dikkat içinde. Kurallara uymada en ufak bir aksaklık olmamasını istiyor.

1946 seçiminin hâlâ devam eden tartışmalarından ağızlar yanmış... Bu defaki seçimin kurallarında hiçbir tartışma yok ama, ya uygulamada bir şeyler çıkarsa endişesi, "yoğurdu üfleyerek" yiyor.

Öğleyin yemeği kantinde yedik. Öğleden sonra fakülteden birkaç arkadaşla birlikte Cebeci civarındaki seçim yerlerinin çoğunu dolaştık. Akşama doğru Kızılay'a geldik. Nerede okul varsa, girip bakıyoruz.

Her yerde şu görülüyor: Seçmenlerin büyük çoğunluğu oylarını erken saatlerde kullanmış. Sandık kurullarının işi hafiflemiş. Belli ki, oy kullanma süresi biterken –yani saat 17'ye yaklaşırken– sandıkların önünde bekleyen kimse kalmayacak. Sandıklar zamanında açılabilecek.

Mimar Kemal'deki sandık

Kızılay'da son olarak, benim ilkokuluma geldik. Bir zamanlar 143 numaralı öğrencisi olduğum Mimar Kemal İlkokulu'na...

Sınıfların bir kısmı "seçim"e ayrılmıştı. Her birinde birer sandık vardı.

Orada eski mahallemden amcalar, teyzeler gördüm. O arada,

Ataç Sokak'taki arkadaşlarımdan Üstün'ün babasını da...

Ataç'ta otururken Üstünlerin evine gitmiştim, babasını orada tanımıştım: Profesör Muhlis Ete'ydi.

Muhlis Ete, "beyefendi" dedikleri tipte bir insandı. Çocuklara karşı da nazikti. Onlara da büyük insan gibi davranırdı.

Ünlü bir iktisat profesörüydü. Artık benim de öğrencisi olduğum Siyasal Bilgiler'de hocalık yapıyordu. Bizim sınıfa gelmiyordu ama, ikinci sınıflara "işletme iktisadı" dersi veriyordu.

O sırada seçim sandığı başında bulunmasının anlamı ise başkaydı: Kendisi de Demokrat Parti'nin Ankara İlistesi adayıydı. Sandıkların açılmasını bekliyordu. Ona "Hayırlı olsun hocam" dedik.

Saat zaten 17.00'ye geliyordu. Ben de, hayatımın ilk "sandık açılışı"nı görmek için orada kaldım. Eski okulumda, Muhlis Ete'ye rastladığım yerdeki sandığın etrafında bekleyenlerin arasına karıştım.

"Ya geri çekersiniz ya da..."

Her şey kanunla konulan yeni kurallara uygun olarak başladı ve devam etti.

Sandık kurulundaki karşıt partilerin temsilcileri birbirlerine karşı çok naziktiler. Zarfların sayılmasında, oyların sayımına geçilmesinde, tutanak tutulmasıyla ilgili görev bölümünde hiçbir anlaşmazlık çıkmadı.

Güçlük, sayıları giderek artan "seyirci"lerin yer bulabilmesindeydi:

Sandık kurulunun çalıştığı masanın etrafı bir kordonla çevrilmişti. Kordonun etrafı, ayakta sıra sıra dizilerek bekleyen insanla doluydu. Ben önümdeki insanların arkasından, durumu boyumun yardımıyla izleyebiliyordum. Ama daha sonra gelenlerin sınıfa girip kalabalığı öne doğru itmesi, bizim sıraları da dalgalandırıyordu. "Dalga"lar ön sıradakileri kordona yapıştırıyor, kordonla beraber sandığa yaklaştırıyordu.

Buna önce sandık kurulu başkanı müdahale etti...

"Ya kordonu biraz geriye çekersiniz ya da sayımı durdururum" dedi.

Bu uyarı, ön sıralarda bulunanları harekete geçirdi. Ben dahil hepimiz en arkada kalanlara dönüp,

"Biraz geriye çekilin efendim" diye söylenerek, başkandan yana olduğumuzu gösterdik. Bu sözlü tepkimizi, biraz da omuz vb. dirsek hareketleriyle destekledik.

Sayım sonuçlarını sandık başında izleyen hocamız Prof. Muhlis Ete DP'nin Ankara adayıydı. Kazanmıştı. Bakan da olacaktı.

Arkadakiler bu tepkiye fazla direnmediler. Bulundukları yerden biraz geri çekildiler. Çünkü başkanın uyarısının "müeyyide"si (yaptırımı) onlar için de ağırdı. Sayımın durdurulmasını onlar da istemiyordu.

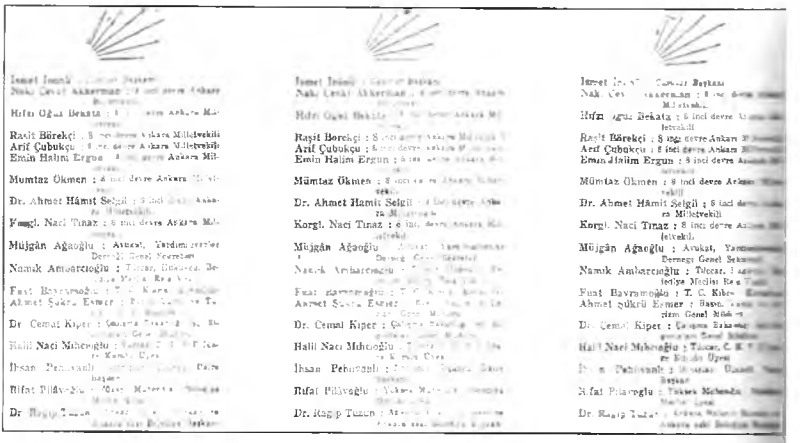
Böylece kordon, az da olsa, sandık kurulunun çalıştığı alandan biraz çekilip geriye alınabildi. Başkanın dediği yapılmış oldu. Sayım devam etti.

O seçimle uygulanmaya başlayan seçim kanunundaki oy kullanmanın da, sayımın da usulleri şimdikinden hayli değişikti.

Şimdiki gibi, tüm partilerin adları aynı pusula üzerinde değildi. Oy kullanma, partilerden birinin sütununa mühür basılarak yapılmıyordu. Her parti kendisi için birer pusula bastırıyordu. Pusulada kendi adaylarının isimleri yazılıydı.

Pusulalar, seçim yerinde de bulunurdu ama, partiler onları seçmenlere daha önce de ulaştırırlardı. Sokaklarda dağıtırlardı, evlerin kapılarının altından atarlardı.

Bazı gazeteler de partilerin aday listelerini pusula büyüklüğünde basarlardı. Onların da gazeteden kesilerek kullanılması mümkündü.

Usulüne göre, gazetelerin yayımladığı oy listeleri kesilip zarfa konularak sandığa atılabilirdi. Gazeteler de, bu listeleri, kesilip kullanılsın diye çok sayıda yayımlarlardı. Bazıları, "tarafsız" olarak, tüm partilerinkini... Bazıları da tuttuklu partininkileri... Yukarıda, *Ulus*'ta CHP'nin –İsmet İnönü'lü– Ankara listeleri.

Karma liste yapılması da mümkündü. Parti pusulalarında isimler çizilip yerine karşı partiden adaylar yazılabilirdi. Sistem çoğunluk sistemiydi. Her adayın oyu ayrı ayrı sayılıyordu.

İsteyen seçmen, oy kullanmaya, cebinde veya çantasında pusulasıyla –veya gazete kesitiyle– gelebilirdi. Ya da kendi seçeceği milletvekillerini bir kâğıda elle yazarak oluşturduğu kendi pusulasıyla...

Önemli olan "zarf"tı. Yargıç başkanlığındaki il seçim kurulunca mühürlenip, sandık kurullarına seçmen sayısına göre gönderilen zarflar... "Pusula"ların, sandık kurulundan alınacak mühürlü zarflara, kapalı hücre içinde konulması, zarfların kapatılması ve sandığa o şekilde atılması yeterliydi.

Gerçi bunun bir sakıncası vardı: Zarfın içindeki pusulanın elle yazılması veya bir gazetenin veya öteki gazetenin kesiti olması üstünde isim değişikliği yapılması, seçmeni "oyunu belli etmeksizin" altında tutmak isteyenlerin işini kolaylaştırıyordu. Pusulaya "özel işaret" koymak yasaktı ama, "özel işaret" sayılamayacak diğer ipuçlarıyla aynı sonuca varılabilirdi.

Ama bu sakınca 1950 seçiminde fazla önem taşımadı. Çünkü seçim usullerini kötüye kullanmak isteyenler, henüz fazla profesyonelleşememişlerdi.

Sandık kurulunun çalışması şöyle oluyordu:

Zarflardan çıkan pusulaları, bir kurul üyesi, etraftan da görmesine imkân verecek şekilde yukarı kaldırıyor ve orada

aday isimlerini tek tek okuyordu. O okurken onu bir başka kurul üyesi yakından izliyordu.

İki kurul üyesi de önlerindeki iki ayrı cetvelde, okunan isimlerin karşısını işaretliyordu. Onları da birkaç çift göz yakından izliyordu. O birkaç çift gözden bir çifti, Prof. Muhlis Ete'nin gözleriydi. Ete aday olarak, durumu Demokrat Partili resmî sandık temsilcisiyle birlikte kontrol ediyordu.

Ben pusulaların okunduğu taraftaydım. İsimleri görecek kadar yakında değildim ama, yukarı kaldırılan pusulanın hangi partinin olduğunu, daha okunması başlamadan görüyordum.

Durum, daha ilk on-on beş pusula okunurken belli oldu: Demokrat Parti önde gidiyordu.

Bu gidişin sonradan değişmesi ihtimali giderek ortadan kalktı. Sonucun "karma" çıkması zaten beklenemezdi. Çünkü "karma liste" yapanlar veya Demokrat Parti listelerinden isim çizip CHP'den isim yazanlar vardı ama, bunlar DP listelerini delecek kadar fazla değildi.

Ankara'da İsmet İnönü kaybederken...

Demokrat Parti'nin pusulalarındaki adları okuyan üye Muhlis Bayramoğlu, Osman Şevki Çiçekdağ, Ramiz Eren gibi DP'li adaylarla birlikte Muhlis Ete'nin adını da okuyordu.

Yüzünü karşıdan gördüğüm Ete, bunu dinlerken tabiî, çok memnun oluyordu. Memnunluğunu gizlemiyordu da... Onu etrafın usulca tebrik edenler oluyordu. O da tebrikleri, gene usulca, ama gülümseyerek kabul ediyordu.

Haklıydı. Onun da içinde bulunduğu listenin kazandığı açıkça görülüyordu. Durum, Ankara'da 27 yıllık bir iktidarın kadrolarının oturduğu semtlerde bile böyle olursa, öteki semtlerde daha da iyi olmalıydı.

Ayrıca bu, DP'nin iktidara gelmekte olduğunun da ciddi bir işaretiydi. Demokrat Parti, Ankara'da kendini fazla güçlü hissetmiyordu. CHP'nin Ankara listesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başta olmak üzere iktidarın önemli isimleri vardı.

İnönü, ne olur ne olmaz diye Malatya'dan da aday olmuştu ama, parti yetkilileri bunu şöyle izah etmişlerdi.

"Amacımız Malatya listesini güçlendirmek. İnönü Malatyalı. Malatyalılar hemşerilerinin oradan da aday olmasını istiyor. Yoksa Ankara'dan kazanacağından şüphemiz yok."

Demokrat Parti'nin Ankara listesindeki adaylardan üçü. Tıp Doktoru Muhlis Bayramoğlu (solda), sonra Adalet bakanlığı da yapacak olan Osman Şevki Çiçekdağ (ortada), Nallıhan eşrafından Avukat Ramiz Eren (sağda).

Aslında, DP yönetimi de Ankara'da İnönü karşısında başarı kazanacağını tahmin etmiyordu. O yüzdendir ki Ankara listesine DP'nin yönetici kadrolarından kimseyi koymamıştı. DP listesinden aday olanlardan çoğu fazla tanınmıyordu.

Ben DP'nin Ankara listesinde Muhlis Ete'nin dışında Hanım Şevket İnce'yi tanıyordum. Önceki kitapta değinmiştim, ünlü bir avukattı. Bizim Bahçelievler'dendi. DP'nin üst düzey kadrosundan Refik Şevket İnce'nin kardeşiydi. İlkokuldan beri arkadaşım Akdoğan Mat'ın dayısıydı. Mümtaz Faik Fenik'i gazeteci yazar olduğu, ayrıca bir yazısı dolayısıyla hapse düştüğü için biliyordum. Hamdi Bulgurlu'ya da lisedeki sınıf arkadaşım Fahri'nin babası olduğu için...

DP, Ankara'da –hem de İnönü'lü listenin karşısında– tanınmışı az bir listeyle kazandığına göre, ülkenin diğer birçok yerinde haydi haydi kazanırdı.

Zaten bizim izlediğimiz sayım devam ederken, arka sıralara gelip ağızdan ağıza bize kadar ulaşan haberler o "gidiş"i doğruluyordu:

– *Konya'da da DP ilerdeymiş...*
– *İstanbul da öyleymiş...*
– *İzmir zaten tamammış...*

Muhlis Ete'ye bakıyordum. DP'nin iktidarı kazanıp hükûmeti kurması demek, Muhlis Ete'nin de bakan olması ihtimali demekti. Bu, o sırada onun aklından geçiyor muydu, bilemem ama benim aklımdan geçiyordu.

DP'nin listesindeki adaylardan benim tanıdıklarım: Akdoğan'ın dayısı avukat Hamit Şevket İnce (solda), Fahri'nin babası tüccar Hamdi Bulgurlu (ortada), gazeteci yazar Mümtaz Faik Fenik (sağda).

"Genel" ve "özel"

Benim aklımdan geçen başka şeyler de vardı:

Bir iktidar değişikliğinin geldiği belliydi. Bu, deprem gibi bir değişiklik olacaktı. Olumsuz sonuçları olabilirdi ama, olaya iyimserlikle bakmak daha iyiydi.

İktidarın değişmesi, belki, demokrasinin yerleşmesi açısından olduğu gibi, CHP açısından da olumlu sonuçlar verebilirdi.

CHP, kendi içinde çelişkili bir parti haline gelmişti. Köy Enstitüleri'ni kuran oydu. Köy Enstitüleri'ni bozan politikacıları Millî Eğitim bakanı yapan da o olmuştu. Her türlü "sol"a kapalı bir parti olduğu izlenimini vermeye devam ediyordu.

Atatürk'ün ve İnönü'nün kurup yönettiği, birçok değerli insanın (babam da dahil) üyesi olduğu ve siyasî görevler üstlendiği partinin yeniden yapılanması gerekiyordu. Bunu iktidardayken yapamamıştı. Muhalefetteyken yapabilirdi.

Evet, olaya "genel" açıdan böyle bakılabilirdi. Fakültedeki akademik yanı ağır basan "genç aydın" sohbetlerinde konuşacağımız şeyler bunlar olabilirdi. Fakat olayın bir de "özel" yanı vardı. Yani, ailemizin durumuyla ilgili yanı... Bir ara o da aklımdan geçti.

CHP Ankara'da kaybettiğine göre Bolu'da çoktan kaybetmiş sayılırdı. Bu, babamın da, 1946'da kaybedip 1948'de yeniden kazandığı milletvekilliğini yeniden kaybetmesi demekti.

Annem de, öğretmenliğini sağlık sorunları yüzünden bırakmıştı. Peki biz nasıl geçinecektik?

Galiba sadece CHP'de değil, bizim ailede de geçim durumu açısından bir "yeniden yapılanma" gerekecekti.

14 Mayıs gecesi Çankaya'da İsmet Paşa'yla birlikte olan CHP'lilerden, partinin genel başkan vekili Hilmi Uran, Meclis Başkanı Şükrü Saracoğlu, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim... Üçünün de o gece milletvekillikleri sona erdi.

O da aklımdan geçti ama, Mimar Kemal'de sandığın başında hava içinde daha çok "genel bakış"ımı sürdürmek durumundaydım. Vakit ilerleyip de sayımın DP lehindeki gidişi monotonlaştıkça, sandık başındaki yığılma azalmıştı. Herkes arada bir dışarıya çıkıp hava almaya ve –tanıdık tanımadık– birbiriyle durum değerlendirmesi yapmaya başlamıştı. Ben de konuşulanları dinliyordum. Arada bir lafa karışıyordum. "Genel durum" hakkındaki –iyimser– görüşlerimi dile getiriyordum.

Bu, tabiî, ailemizin özel sorununu düşünmekten daha zevkli bir uğraştı.

Çankaya Köşkü'ndeki şok

14 Mayıs gecesi, bizim Mimar Kemal Okulu'ndaki "durum değerlendirmeleri"miz sürerken, Ankara'nın daha önemli yerlerinde daha da hararetli değerlendirmeler yapılıyordu. Onlar çok sonraları yazılan anılarla öğrenilecekti.

O yerlerden biri Çankaya Köşkü'ydü. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, CHP'deki yakın çalışma arkadaşlarını yemeğe çağırmıştı.

Başbakan Şemsettin Günaltay, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Meclis Başkanı –eski başbakan– Şükrü Saracoğlu, parti genel başkanvekili Hilmi Uran, genel sekreter yardımcısı Cevat Dursunoğlu, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil, grup başkanvekili Faik Ahmet Barutçu da onlar arasındaydı.

Sonuçların hiç de iyi olmadığı, ilk haberlerden anlaşılmaya başlanmıştı. Parti protokolünün İnönü'den sonraki ikinci ismi Hilmi Uran, anılarında bu gelişmeyi –biraz da mizahî yanıyla– anlatır

CHP'nin son İçişleri bakanı Emin Erişirgil'in o geceki gülümsemeleri Hilmi Uran'ın anılarına konu oldu.

"... Emin Erişirgil, Dahiliye vekili (İçişleri bakanı) olarak sık sık telefona çağrılmaya başlanmıştı. Kendisini telefona çağıranlar vilayet valileriydi. Telefon makinesi de yaverler odasında olduğu için her defasında nöbetçi yaveri, yemek salonuna kadar geliyor ve Erişirgil'e hitaben 'Sizi ... valisi telefona rica ediyor' diyordu.

Erişirgil kalkıp gidiyor ve valiyle görüştükten biraz sonra da dönüyordu.

Biz, tabiî hepimiz, Erişirgil'in dönüşünü heyecanla bekliyorduk. Erişirgil de her dönüşünde, kulaklarına kadar yaygın, geniş bir tebessümle salon kapısında görülüyor ve yanımıza yaklaştığında da, merakımızı bir an önce gidermek istiyormuşçasına gözlerini de açarak bize kısaca "Kaybetmişiz" diye seçim sonucunu müjdeliyordu.

Erişirgil, bu suretle, seçim neticelerini hafife aldığını bize anlatmak mı istiyordu, yoksa sinirinden mi böyle gülerek geliyordu bilemem..."

İçişleri Bakanı Emin Erişirgil Siyasal Bilgiler Okulu'nda hocalık ve müdürlük yapmıştı. Bir eğitimciydi. *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta değinmiştim, babamın eski meslek arkadaşlarındandı. Yaşı babamdan biraz büyüktü ama sık görüşürlerdi. Ailece bize gelirlerdi. Biz de onlara giderdik. Ben de tanımıştım. Gülümsemesi

bol bir zattı. Tatsız bir konudan söz etse bile, gülümseyerek konuşurdu. Veya mimikleri öyleydi, gülümsemese de gülümsüyor zannedilirdi.

Hilmi Uran, partinin İnönü'den sonraki en yüksek mevkiinde oturan kişi olarak, onu kim bilir kaç defa görmüş olmalıydı. Herhalde bu özelliğini daha önceden fark etmemişti... Veya fark etse bile üzerinde durmamıştı... Ama belli ki, o gece, seçim sonuçlarını bir an önce öğrenmek isterken, onun mimiklerini büyük bir dikkatle izlemişti. Bunu, Köşk'ün o sıradaki çelişkili havasını yansıtan görüntülerden biri olarak anlatıyordu.

Çelişkilerin kaynağı, CHP yöneticilerinin çoğunun bir seçim yenilgisi ihtimalini çok uzak saymalarıydı. Hilmi Uran diyor ki:

"Biz CHP mebusları olarak, bazı vilayetlerimiz hariç olmak üzere 1950 senesi için de seçimi kazanacağımız ihtimalini gerçekçi görüyorduk. Yaptığımız veya yaptırdığımız temaslar, aldığımız haberler ve edindiğimiz intibalar bize bu ümidi veriyordu."

CHP yöneticilerinin "ümit"i böyleyken Köşk'e o gece gelen haberlerin o ümidi kırması, oradakilerin bir kısmını tam bir şoka uğratmıştı. Bundan bazılarının sinirlerinin iyice etkilendiği görülüyordu.

Faik Ahmet Barutçu'nun o gece aldığı notlardan anlaşıldığına göre yenilgi haberleri geldikçe Köşk'teki grupta, CHP'nin "haklı olduğu halde haksızlığa uğradığı" fikri pekişiyordu. İktidara gelecek kadronun ülkeyi yönetecek yetenekte olmadığı yorumları yapılıyordu.

Kimin neler söylediğini Barutçu'nun anılarından izleyelim:

"Başbakan (Şemsettin Günaltay):
– Altı ay sonra biz onlara gösteririz. Altı ay oturamazlar.
Genel başkanvekili (Hilmi Uran):
– Beyhude konuşuyorsun.
Cumhurbaşkanı (İsmet İnönü):
– Biz elli kişi olarak Meclis'e girsek yine bize koalisyon teklif ederler. Kabul etmeyeceğiz. Bu netice iç politikanın suçlanmasıdır, dış politikanın suçlanmasıdır. Kitlenin kabahati yoktur. Münevver (aydın) denilen zümre aleyhimize neler telkin etmemiştir. Son zamanda onları yendiğimizi sanıyorduk. Aldanmışız. (...) Bu kılaplar (kök) salmamıştır. Çok düşman kazanmıştır. Ruslar ... geniş mikyasta propaganda yaptıkları şüphesizdir."

Yirmi yedi yıllık CHP iktidarının son cumhurbaşkanı İsmet İnönü, son başbakanı Şemsettin Günaltay (solda) ile grup başkanvekili Faik Ahmet Barutçu'nun arasında, bir toplantıda. CHP'nin 69 yeni milletvekilinden üçü onlardı.

Bu ilk yorumlar arasında isabetsiz beklentiler çoktu. Şemsettin Günaltay'ın "Altı ay oturamazlar" hesabının da, İnönü'nün "Bir koalisyon teklif ederler" tahmininin de gerçekçi olmadığını görmek için "altı ay"ın geçmesini beklemeye gerek kalmayacaktı. Bayar'ın liderliğindeki DP yönetiminin –kadrosundaki acemiliklere rağmen– devlete egemen olmakta gecikmeyeceği hemen anlaşılacaktı.

"Nankör dedi" iddiası

O 14 Mayıs gecesiyle ilgili olarak sonradan çıkan bir söylenti, İnönü'nün, kendisini iktidardan düşüren "millet" için "nankör" dediği söylentisidir.

Bunun aslı olmadığı, o gece orada bulunup da anılarını anlatan herkes tarafından belirtilmiştir. İnönü, Barutçu'nun notlarına göre de, CHP'nin iktidardan düşürülmesinin nedenini iç ve dış politika etkenlerine bağlarken "Kitlenin kabahati yoktur" diyor. Daha sonra da –gene Barutçu'ya göre– partisinin yenilgisinin sorumluluğunun kendisine ait olduğunu vurguluyor. Şöyle:

"Ben, iktidarı bırakmaya giden bir yolu tutmakla arkadaşları ma karşı ve belki tarihe karşı mesul durumda görülebilirim. Faka başka türlü bir hareket, rejimi bir kıyam (isyan) yoluyla sonuca götürme yolu olur. Seyyar İstiklal Mahkemeleri'yle bir memleke idare edilemez."

Ancak İnönü –gene Barutçu'ya göre– Ankaralıların kendisine oy vermemesine kırılarak şöyle bir söz sarf etmiştir.

"Çok temenni ediyorum, şu Ankara beni intihap etmesın (seç mesin)."

İnönü'nün bu dileği, o gece kısa bir süre sonra gerçekleşecek cumhurbaşkanının Ankara'dan seçilmediği anlaşılacaktı. İnönü ikinci seçim çevresi olan Malatya'dan milletvekili olabilecekti.

İnönü'nün o geceki "Şu Ankara beni seçmesin" sözünü yorumlayarak "nankör" kelimesini kullanan Barutçu'dur. Diyor ki:

"İnönü bu sözü zehirli bir haleti ruhiye (ruh hali) içinde söylü yordu."

Ve arkasından ekliyor:

"Keşke paşayı Malatya'dan namzet (aday) göstermeseydik. An kara'da seçilmedi. Bu nankörlüğü tarih yazsın."

Muhtemeldir ki, İnönü için çıkan "Millete nankör dedi" söylentisi, Barutçu'nun –o zaman arkadaşlarıyla da paylaştığı– bu yorumundan kaynaklanmıştır.

14 Mayıs gecesi Çankaya'da bulunanlar arasında milletvekili olduğını kazananlar, sadece üç politikacıydı. Ankara'dan kaybedip Malatya'dan seçilen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Sivas'tan seçilmi kaybedip Erzincan'dan seçilen Başbakan Şemsettin Günaltay, Trabzon'dan seçilen Grup Başkanvekili Faik Ahmet Barutçu.

Ötekilerin hepsi kaybetmişti. Başbakan Yardımcısı Nihat Erim Kocaeli'den, Genel Başkanvekili Hilmi Uran –o zamanki adıyla Seyhan'dan (Adana'dan), Meclis Başkanı Şükrü Saracoğlu İzmir'den, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil Niğde'den adaydılar. Hiç biri kazanamamıştı. (Seçimden önce adaylığını çeken Cevat Dursunoğlu zaten aday değildi.)

Faik Ahmet Barutçu, Köşk'ten ayrılışlarını şöyle anlatıyor:

CHP'nin son hükûmetinin durumu ertesi günlerde gazetelerin karikatürlerine de yansıyacaktı. Yukarıda Sururi'nin karikatürü. Altyazısı: "Ayrılık olmasaydı." Eşeğin üstünde Başbakan Şemsettin Günaltay, yanında ağlayan Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, en önde Tarım Bakanı Cavit Oral... Geriye doğru: İçişleri Bakanı Emin Erişirgil, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim (çemberli) ve diğer bakanlar: Cemil Sait Barlas, Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal (çuvallı), Tahsin Banguoğlu, Necmettin Sadak (bavullu) ve Fuat Sirmen (kolu dövmeli) konuşma balonlarının içinde tartışıyorlar. Oral Adalan'a Adana şivesiyle "Bu gader ağlaman... Sel oluvirir" diyor. Aksal soruyor: "Adımız halkçı ama, halk bizi niye seçmedi?" Günaltay, Celal Bayar'a hitaben "... Kaşları kara... Sen açtın kalbimde yara..." diye şarkı söylüyor...

"Gece saat 1 olmuştu. Her taraftan hayretler uyandırıcı haberler geliyordu. Konya'yı kaybediyoruz, Seyhan'ı kaybediyoruz, Niğde'yi, Erzurum'u, Samsun'u kaybediyoruz... Garsonlar bile teessür içinde soruyorlardı. Paşanın hanımı ve çocukları da aşağıya inmişlerdi. Haberleri merak içinde takip ediyorlardı. Saat 1 olmuştu, paşa, 'Haydi yatalım' dediler. Köşk'ten ayrıldık. Hilmi Bey ile birlikte partiye geldik. Sılay ve Dursunoğlu da partiye geldiler. Tahsin Banguoğlu, Vedat Dicleli, Sahir Kurutluoğlu oradaydılar. Bir müddet oturduk ve saat 2'de evlerimize yatmaya gittik..."

O zamanki CHP Genel Merkezi, Ulus Meydanı'nda şimdi "Birinci Meclis Müzesi" olan küçük binaydı. TBMM'nin 1920'deki açılışından itibaren ilk Meclisler orada çalışmıştı. Aynı caddenin daha aşağısındaki İkinci Meclis binasının yapılışından sonra da orası, tek parti döneminin CHP'sine bırakılmıştı. Barutçu ve arkadaşları oradan çıkarken, içlerinden biri orada kaldı.

O, CHP Genel Başkanvekili Hilmi Uran'dı. Ailesi İstanbul'daydı. Ankara'da tek başınaydı. Geceleri, askerlikteki nöbetçi subaylar gibi, partinin bir odasına konulan karyolada yatıyordu. O da yattıktan sonra partinin ışıkları söndürüldü.

Hürriyet gazetesinin o gece parti binaları arasında mekik dokuyan Ankara muhabiri Emin Karakuş'un yazdığına göre, "partinin telefonları da artık cevap vermez" oldu.

Bir de *Vatan* gazetesinin o sıradaki genç muhabirlerinden Cüneyt Arcayürek'in anılarına bakalım:

"Gittim. Ulus Alanı'ndaki CHP Genel Merkezi'nin kapısı duvarı. İçerde tek ampul yanmıyor.

Ulus'a *(CHP sözcüsü* Ulus *gazetesine) gittim... Sabahattin Sönmez'in* (Vatan'*ın Ankara büro şefi) ricasını yineledim.*

(Yazı İşleri Müdürü) Münir Berik, her zamanki sükûneti içinde, önündeki kâğıtları bir süre karıştırdı:

– Vallahi kardeşim, diye söze başladı. (Dedi ki:) Bizde olan bazı sonuçlar var. İsterseniz vereyim.

Kâğıda kaleme sarıldım. O da söylemeye başladı:

– Balıkesir'in üç köyünde açılan sandıklardan toplam 300 oy. 220'si CHP, gerisi DP...

Bir süre daha not aldım, baktım ki, Ulus'*ta illere dayalı sonuç yok.*

– Efendim acaba CHP'nin kazandığı iller hangileri? DP daha maksızın kazandığı illeri ilan ediyor, diyecek oldum. Berik:

– Bizde olanlar bunlar, diye yanıtladı.

Durum anlaşılmıştı. Parti, sonucu çok erken görmüş, kapıyı kapamış gitmişti. Ulus, *ne yapacağını henüz bilemiyordu."*

Evet, parti kapalıydı, *Ulus* gazetesi de, ne yapacağını henüz bilemiyordu... Ama bu doğaldı. Yirmi yedi yıllık iktidar partisi, o zamana kadar böyle bir seçim yenilgisi yaşamamış, yaşayabileceğini de ciddi olarak düşünmemişti. Buna karşı nasıl davranacağını ne partinin yöneticileri biliyordu, ne de parti gazetesinin yayın yönetmeni. Bunu öğrenmeye daha yeni başlıyorlardı.

DP Genel Merkezi'nde

Ankara'da DP Genel Merkezi'ndeki durum, tabiî, CHP'dekinin tam tersiydi. DP Genel Merkezi'nin binası Kızılay'da Sümer Sokak'taydı. Sabaha kadar ışıklar içindeydi. Bütün odaları ve

DP'nin dört kurucusu zaferi kazanmanın rahatlığı içinde. Ama Bayar yanındakilere diyor ki: "Dikkat edin çocuklar koltuk çok rahat, üzerinize rehavet çökmesin."

...nla doluydu. Her köşeden neşeli sesler işitiliyordu. Telefondan alman haberler yüksek sesle ilan ediliyordu...

"Konya bizim... Seyhan bizim... İzmit bizim..."

Bunları binanın içindekiler ve dışındakiler alkışlarla ve sevinç çığlıklarıyla izliyorlardı.

Saatler ilerledikçe, ilk gelen haberler daha da somutlaşmaya başladı. Demokrat Parti'nin Meclis'teki çoğunluğu elde ettiği kesinleşmeye başladı.

O sırada o binada bulunan *Hürriyet* muhabiri Emin Karakuş şöyle yazıyor:

"Saat 2'ye doğru DP'lilerin gözleri parıldamaya başladı. Gelen rakamlar umulandan çok daha olumluydu. (...) Celal Bayar sabaha kadar parti binasının bir odasında gelen haberleri izledi. Kurucular bu odaya devamlı girip çıkıyor, gazetecilere iyi haberler getiriyorlardı. Sabahın saat 5'inde Bayar odasından çıktı. Yanımıza geldi. Yüzünde bir gülümseme, sözlerinde bir güven havası vardı.

– Kazandık, dedi.

Ben bu söze inanmayarak sordum:

– Bunu size atfen yazabilir miyim?

Bayar şu yanıtı verdi:

– DP merkezine telgraf ve telefonla gelen haberlere göre DP Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu kazanmıştır."

14 Mayıs'ı kitaplarında anlatan iki gazeteci: Metin Toker (solda) ve Cüneyt Arcayürek. *Vatan*'ın Ankara muhabirliğinde çalışan Arcayürek o gece de haber peşindeydi.

Limuzin yerine cip, Köşk yerine hastane

Bayar, partiden o zamanlar büyük ün kazanmış olan ve "ste şın cip" denilen spor arabasıyla ayrıldı. Bu, aslında, 2000'li yıl da moda olan lüks ciplerin o zamanki modeli sayılabilirdi. Pah lı bir arabaydı ama İsmet İnönü'nün büyük makam arabasıy karşılaştırıldığında tevazu göstergesi sayılıyordu. DP'liler o "Uğur" adını koymuşlardı. "Uğur cipi"...

"Uğur cipi", Metin Toker'in yorumuyla, İnönü'nün bindiği Cu hurbaşkanının limuzinine karşı "halkçılık simgesi"ydi.

Cüneyt Arcayürek de, seçim sabahında yayılan söylentilerd birinin bu cip üzerine olduğunu yazıyor. Şöyle:

> *"Parti içinde derhal bazı söylentiler yayıldı. İktidarı alan Ba yar, hangi görevi üstlenirse üstlensin, Meşrutiyet Caddesi'nd evinden çıkmayacak. Her gün makam arabasına binip işine gi cek, akşamları dönecekti. O saatlerde Bayar'ın cumhurbaşka ğından çok, hükûmeti kurma görevine yanlı olduğu yaygına*
>
> *Pekâlâ ya cumhurbaşkanı olursa?..*
>
> *Aynı düzen sürecekti. Bayar Çankaya Köşkü'ne gidip cumh başkanlığı görevini yapacak, akşam evine gidecekti. Kimileri 'Ba yar gibi bir halk çocuğu' İnönü'nün bindiği o lüks arabalara binmez, Uğur cipinin nesi var, onunla işine gider gelir' diyor*

Arcayürek'in Bayar'ın cipi üzerine işittiği yorumlar, DP iktidarından ilk beklentilerin tipik bir göstergesiydi.

Devlet harcamaları kısılsın... Devlet adamları, diğer vatandaşlar gibi yaşasın... Lüks arabalar kalksın... Büyük binalar küçülsün...

Bunlar biraz da DP sözcülerinin yaptığı propaganda konuşmalarının sonucuydu. DP'in CHP iktidarına hücumlarının konu başlıklarından bazıları "Devletin vatandaştan kopuk kalması"ydı. "Devleti yönetenlerin ayrıcalıklı bir sınıf gibi yaşaması"ydı. O zaman sık sık kullanılan deyimle "resmî araba saltanatı"ydı.

Bunları eleştiren bir kısım DP'liler, iktidara geldikleri takdirde her türlü ayrıcalığa ve israfa son vereceklerini vaat ediyorlardı.

Yapılan vaatler arasında o zaman sayıları da pek fazla olmayan makam arabalarının tamamen kaldırılmasından başka, Çankaya Köşkü'nün kapatılıp hastane yapılması da vardı.

Tabiî, bunların çoğu –birkaç göstermelik "tasarruf önlemi" dışında– kısa bir zaman sonra unutulacaktı. Hele Çankaya Köşkü'nü hastane yapmak gibi, uygulanması zaten imkânsız ve mantıksız fikirler, o ilk günlerden sonra hiç işitilmez olacaktı.

Arzuhalcilik mi, bahçıvanlık mı?

Benim Mimar Kemal Okulu'ndaki sayım izleyişimi ve "siyasî sohbet"lerimi bitirmemden sonra eve dönüşüm hayli geç oldu.

Saatin kaç olduğunu hatırlamıyorum. 3 veya 4 olabilir... Annem yatmıştı ama, herhalde "tilki uykusu"ndaydı. Beni işitince kalktı. Kardeşlerim uyuyordu.

Bana sordu, son haberler nedir diye...

Evde, komşulardan –milletvekili eşi– hanım misafirler varmış. Radyo dinlemişler ama, radyo doğru dürüst haber vermiyormuş. Fakat bazıları eşlerinden telefonla bir şeyler öğreniyormuş. Demokrat Parti birçok yerde ilerdeymiş. Babam Bolu'dan kendisi telefon edememiş, çünkü dolaşıyormuş... Başkasına ettirmiş... Seçim orada da kaybedilmiş. Babam sabahleyin bazı ziyaretler yapacakmış. Sonra Ankara'ya dönecekmiş.

Ben bende de değişik bir haber olmadığını, Demokrat Parti'nin zaferinin kesin göründüğünü söyledim.

Biraz oturduk. Mimar Kemal'deki sandık başında aklımdan şöyle bir geçen "Peki biz nasıl geçineceğiz?" sorusu, annemin aklına gelmekle kalmamıştı, annem gecenin büyük bir kısmını o soruya kendi kafasından cevap aramakla geçirmişti.

Babamın iki seçim arasında yaptığı parti müfettişliği görevi sı-

rasında geliri zaten azdı. O dönemde partiden yolluklarını ve asgarî masraflarını karşılayacak bir ödenek alıyordu. Gelir eksikliğimizi karşılayan bir gelişme, Trabzon'daki arazimizin bir kısmının daha istimlak edilmesi olmuştu. Oradan bir miktar para gelmişti.

Babam yeniden milletvekili olduktan sonra durumumuz biraz ferahlamıştı. Ama, belirttim, evin ihtiyaçlarının karşılanmasında sıra henüz buzdolabı alabilme aşamasına gelmemişti.

Şimdi milletvekili maaşı yeniden kesilecek, babamın yeni bir iş bulması da kolay olmayacaktı.

Annem:

"Artık ben de öğretmenliğe yeniden başlamalıyım" dedi.

Ben hemen:

"Olmaz" dedim. "Sen daha ameliyattan yeni çıktın. Hastalıkların yeni bitti. Ben çalışırım. Zaten artık çalışmak istiyorum."

Annem:

"Yok yok, sen daha okuyorsun" diye itiraz etti.

"Hem okurum, hem çalışırım" dedim. "Artık lisede değilim ki. Öğleden sonraları veya geceleri bir iş bulurum."

Bunlar öyle ağzımdan otomatik olarak çıkıyordu ama, hangi işi nerede, nasıl bulabileceğim hakkında hiçbir fikrim yoktu.

Annem de, bu kahramanca "beyan"larımı takdir etmekle birlikte, bunların desteksiz olduğunun farkındaydı. Benim "bol keseden" konuşmalarımın daha fazla uzamaması için:

"Neyse" dedi, "bu konuları baban geldikten sonra konuşuruz."

Yattık.

Ben, yatakta uzun süre dönüp durdum.

Ne iş yapabilirdim?.. Hangi alanda?.. İş bulmak için ne yapmak gerekirdi?..

Babamın milletvekilliğinden ilk ayrıldığı günlerde kullandığı bir söz vardı. Laf nasıl oraya gelmişti, bilmiyorum, bir gün annemle konuşurken,

"Gerekirse limon satarım, bu çocukları okuturum"

demişti. Benim kafamda o gün, babamı limon satarken gösteren sanal bir görüntü oluşmuştu: Babam bir seyyar tezgâhın arkasında, belinde siyah bir önlük "Limon vaar" diye bağırıyor... Bunun gerçekleşmesi güç bir şey olduğunu düşünmüştüm.

O zaman müfettişlik işiyle birlikte Trabzon'daki arazi istimlak imdada yetişmişti. O limon işinin gündemde kalmasına gerek kalmamıştı.

Sonradan, öğrenmiştim. "Limon" bazı şeyleri anlatmak için, "bile" ekiyle kullanılan bir semboldü. CHP'li eski Devlet bakanı Cemil Sait Barlas, o sembolü, bakanların makam arabalarıyla ilgili yetkilerinin geniş olduğunu anlatmak için kullanmıştı. "Bakan isterse arabasında limon bile taşır" demişti. Babam da "Gerekirse limon satarım" derken, "Yapabileceğim en zor işleri bile yaparım" demek istemişti.

Evet, limon bir semboldü. Benim de iş bulmak için limon satıcılığına yönelmem şart değildi.

Ama benim –kolay veya zor– yapabileceğim işler nelerdi?

Aklımdan, kâtiplik, arzuhalcilik, bahçıvanlık gibi iş alanları geçiyordu.

Kâtipliği de, o olmazsa arzuhalciliği de yapabilirdim.

Arzuhalciliği, bugünkü gençlerimizin bir kısmı bilmeyebilir. Arzuhal "dilekçe" demek.

O zamanın büyük şehirlerinde bile okuryazar olmayanların sayısı az değildi. Devlet dairelerine dilekçe vermek isteyenler bunu, Adliye başta olmak üzere, belirli resmî binaların yakınında tezgâh kuran "arzuhalci"lere yazdırırlardı. Tabiî, bedeli karşılığında...

Arzuhalci olmak için bir iskemleyle bir portatif masayı bir araya getirip üstüne bir de daktilo koyabilmek ve daktiloyla yazabilmek yeterliydi.

Babamın "Erica" marka bir daktilosu vardı. Onda biraz daktilo öğrenmiştim. Gerçi o kadar hızlı yazamıyordum ama, zamanla yapabilirdim.

Veya bahçıvanlık... O da yapabileceğim bir işti. Onda da, evimizin bahçesindeki faaliyetim sırasmda hayli bilgi ve beceri sahibi olmuştum. Özellikle çim, çiçek ve ağaç sulamayı –doz ayarıyla birlikte– çok iyi biliyordum.

O gece bu "iş bulma" konusuyla uyuyup "iş bulma" konusuyla uyandığımı, bugün de hatırlıyorum.

Değişen Türkiye

15 Mayıs 1950 sabahı, Türkiye artık başka bir Türkiye'ydi.

Devlet radyosu, seçimlerde ne olup bittiğini hâlâ doğrudan doğruya haber vermemişti. Seçimin sadece bazı kısmî sonuçlarını bildirmişti. Onu yaparken de, CHP'nin ilerde olduğu yerlerdeki sonuçlara biraz daha ağırlık vermişti. Ancak bunlar çok az olduğu için, dengeyi kurmak gene de güç olmuştu.

Radyonun tecrübeli dinleyicileri, bu yayınların ne anlama geldiğini saptamakta güçlük çekmemişlerdi. Bu bir "iktidar değişikliği"ydi.

İstanbul gazeteleri, sabaha karşı, yeni baskılar yapmışlardı. Demokrat Parti'nin zaferini genel ifadelerle ilan ediyorlardı. *Hürriyet*'in üçüncü baskısının manşetinde "DP Meclis'te ekseriyeti kazandı" deniliyordu. Ancak, milletvekili sayılarıyla ilgili, tahmini sayılar bile verilemiyordu. Çünkü o zamanın ulaşım ve iletişim koşulları malum, birçok ilin ilçelerinden sağlıklı haberler alınamamıştı.

Sayı içeren başlıklar, ertesi sabahki gazetelerde verilebilecekti. Ancak onlardaki sayılar da birbirini tutmayacaktı. Şöyleydiler:

"Cumhuriyet: *DP, 36 ilde tam liste halinde kazandı, 385 milletvekili çıkarması bekleniyor.*

Vatan: *DP ekseriyetle kazandı. En son gelen haberlere göre Demokrat Parti'nin memleketin muhtelif vilayetlerinde şimdiye kadar kazandığı milletvekili sayısı 390'a yaklaşıyor.*

Milliyet: *DP dün gece yarısı 41 vilayette 370 mebusluk kazanarak ekseriyeti aldı. Günaltay ve Dicleli'den başka bütün hükûmet azaları seçimi kaybettiler. (Sonradan belli olacaktı. Vedat Dicleli de kaybetmişti.) İsmet İnönü (Malatya'da) kazanıyor."*

Bunlar, İstanbul gazetelerinin Ankara'ya bir gün sonra gelecek olan baskılarındaki başlıklardı.

Geçiş günü ve itiraf...

Biz Ankaralılar sabahları *Ulus*, *Zafer* ve *Kudret*'le yetinmek zorundaydık. *Ulus* CHP'nin, *Zafer* DP'nin, *Kudret* de MP'nin gazetesiydi.

CHP organı *Ulus*, 15 Mayıs sabahındaki sayısında –Cüneyt Arcayürek'in geceyarısından sonra gördüğü– duruma uygun bir tavır almıştı. Devlet radyosu gibi bir "geçiş günü" haberciliği yapmıştı. CHP yandaşı okurlarını gerçeğe alıştırma manevrası içindeydi. Başlığı şöyleydi:

"Seçimler bütün yurtta sükûnetle sona erdi
Bazı illerde CHP, bazılarında DP kazanıyor
Bütün illerde iştirak nispeti çok yüksek oldu. Kati neticelerin bugün alınması muhtemel."

VATAN

D. P. kahir ekseriyetle kazandı

En son gelen haberlere göre, Demokrat Parti'nin memleketin muhtelif vilâyetlerinde şimdiye kadar kazandığı milletvekilliği sayısı 390 a yaklaşıyor

La Familia

Cumhuriyet

D.P. 36 İlde Tam Liste Halinde Kazandı
385 Milletvekili Çıkarması Bekleniyor

16 MAYIS

Milliyet

D. P. dün gece yarısı 41 vilâyette 370 mebusluk kazanarak ekseriyeti aldı

41 Vilâyetin tam listesi

Günaltay ve Dicleliden başka bütün kabine âzaları seçimi kaybettiler

İsmet İnönü kazanıyor

Seçim neticelerinden alınacak dersler

İzmir'de halk sevinç içinde bayram yapıyor

Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Reisliği

Seçim sonuçlarının basına yansıması, daha birkaç gün kesinlik kazanmadı. Partilerin milletvekili sayıları her gazetede ayrı ayrı çıkıyordu. Bazı adaylar (mesela Ticaret Bakanı Vedat Dicleli) birkaç gün daha kazanmış gibi göründüler. Oysa kaybetmişlerdi.

DP organı *Zafer*, teknik zorlukları yüzünden erken basıldığı için ihtiyatlı bir manşet atmıştı. Sonucu kendi adına uygun olarak "zafer" diye niteliyor, ama –ne olur ne olmaz diye– buna bir "yolunda" lafı ekliyordu. Şöyle:

"DP zafer yolunda."

16 Mayıs sabahı ise ikisinin de tavrı kesinleşecekti. *Zafer*, "zafer yolu" yerine "zafer" kelimesini kullanırken, *Ulus*, partisinin yenilgisini itiraf edecekti. Şöyle:

"Milletimizin verdiği karar pazar günkü seçimde tecelli etti
CHP iktidarı devrediyor
CHP Meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkit partisi olarak vazifesine devam edecektir."

O gün öğleye doğru şu kesinleşti: CHP'nin kazandığı "bazı iller" beklendiğinden de azdı. O zaman 63 ili olan Türkiye'nin 8 ilinden ibaretti:

Karadeniz'de Sinop, Ordu, Trabzon; Doğu'da Kars, Van, Erzincan, Malatya; İç Anadolu'da Tokat...

Bunlardan Trabzon ve Ordu'da DP'liler liste delmişler, onlar da birkaç milletvekili çıkarmışlardı.

Kırşehir'de oylar dağılmış, üç milletvekilliğinden birini CHP, birini DP çıkarmıştı. Birini de, başka hiçbir ilde milletvekili çıkaramayan Millet Partisi'nin en popüler politikacısı Osman Bölükbaşı kazanmıştı.

Partinin geçen Meclis'teki ağır toplarından yeni Meclis'e girebilenler, CHP'nin son iki başbakanı Şemsettin Günaltay ile Hasan Saka, başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu ve *Ulus* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'dan ibaretti. Günaltay Erzincan'dan, Saka ve Barutçu Trabzon'dan, Yalçın Kars'tan kazanmıştı.

Öteki ağır topların hepsi kaybetmişti. Günaltay hükûmetinin tüm bakanları: Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Cemil Sait Barlas, Kasım Gülek, Cavit Oral, Emin Erişirgil... İlk haberlerin aksine Vedat Dicleli... Hepsi...

Ayrıca, başta Genel Başkanvekili Hilmi Uran olmak üzere tüm parti yöneticileri...

Bu manzarayı siyasal açıdan "deprem"e benzetenler de vardı. "Bu bir ihtilaldir" diyenler de...

"İhtilal" diyenlerden bazısı, olayın demokratik, niteliğini vurgulamak için, ona bir sıfat da bulmuşlar, "beyaz ihtilal" adını takmışlardı.

408'e karşı 69

Akşama doğru Meclis'teki sandalye dağılımının gayriresmî sayıları da ortaya çıktı.

Bu sayılar birkaç gün sonra, birkaç değişiklikle resmîleşecekti.

Meclis'teki toplam milletvekili sayısı, o zaman şimdiki gibi, değişmez bir sayı değildi. İllerin çıkaracağı milletvekili sayısı gibi her seçimde değişirdi. 1950'deki hesaplara göre o yasama döne-

nin Meclis'inde 487 milletvekili olacaktı. Bunun dağılımı resmî sonuçlara göre şöyleydi:

DP	408
CHP	69
MP	1
Bağımsız	9
Toplam	487

Aslında, partilerin aldıkları oylara bakıldığı zaman, aralarındaki oy farkının fazla olmadığı görülüyordu. Ama uygulanan çoğunluk sisteminin sonucu olarak, oyların sandalye dağılımına yansıması, birinci partinin payını büyük ölçüde artırıyor, ikinci partininkini azaltıyordu.

O zamanın –1945 sayımına göre– 18 milyon 790 bin nüfuslu Türkiye'sinde 8 milyon 905 bin seçmen vardı (2003'te 43 milyon). Seçime katılma oranı çok yüksekti. Yüzde 90'a yaklaşmıştı (yüzde 88,88).

Kullanılan oyların dağılımı ve Meclis'e yansıması şöyleydi:

Parti	Aldığı oy	Milletvekili sayısı	Oy oranı (yüzde)	Milletvekili oranı (yüzde)
DP	4 242 000	408	53,58	83,7
CHP	3 165 000	69	39,98	14,1
MP	240 000	1	3,03	0,2
Bağımsız	267 000	9	3,4	1,8

Sayıları yuvarlarsak, DP yaklaşık yüzde 54 oyla, Meclis'teki sandalyelerin yüzde 84'ünü elde ediyor, CHP ise yüzde 40'a yaklaşan oyuyla Meclis'te yüzde 14'lük bir küçük azınlık haline geliyordu.

Oy oranıyla Meclis'teki sandalye sayısı arasındaki bu büyük fark, 1950 seçimindeki geniş bölgeli çoğunluk sisteminin neden olduğu büyük bir adaletsizlikti.

Bununla, ülkenin illerinin çoğunda, az farkla da olsa birinci parti olmayı başaran parti –listelerin delindiği birkaç il hariç– çoğu halde, o ilin tüm milletvekillerini çıkarıyordu. Bunun sonucu olarak da, Meclis'te gerçek gücünün çok üstünde bir temsil olanağı elde ediyordu.

BAŞMUHARRİRİ
Ahmet Emin YALMAN
VATANEVİ

PAZAR
17
NİSAN
1949

Yıl : 9 - Sayı : 2838

VATAN

«EĞRİYE EĞRİ - D

C.H.P. Divanındaki görüşmeler

Seçim kanununda yine ekseriyet usulü

Parti Divanının ekseriyeti eski sistemde kalmak istiyor

Geo
göz
Başbaka
tahrik

DP'yi yüzde 53'lük oyla Meclis'te yüzde 84'lük çoğunluğa kavuşturan "çoğunluk sistemi"ni CHP istemişti. DP "nispî temsil" istemişti, ama, CHP bunu kabul etmemişti. (*Vatan,* 17 Nisan 1949)

İkinci partiye ise, gerçek gücünün çok altında bir temsil oranı kalıyordu.

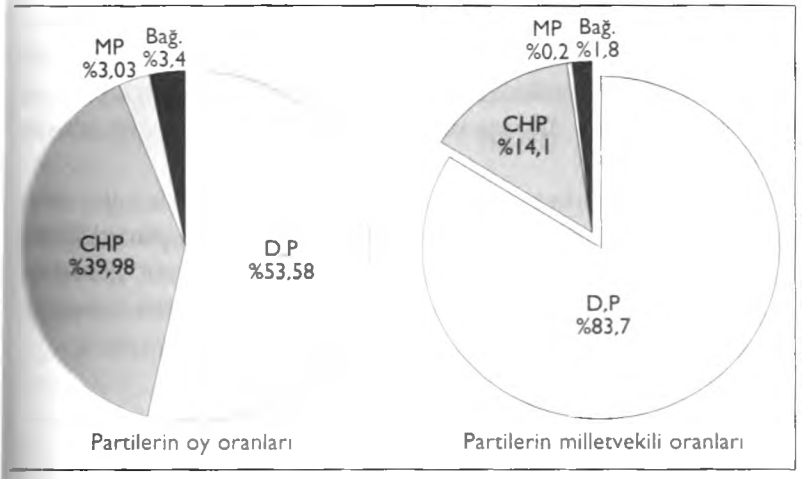
Bu tablo, iktidar partisi DP'nin, devaynasına bakar gibi, kendini olduğundan çok daha büyük görmesine yol açacaktı.

Demokratik hayatın daha başlangıcında olduğumuz o dönemde bu, siyaset hayatımız için büyük bir talihsizlikti.

O zamanlar, iktidarın hukuka aykırı yasa çıkarmasını önlemek için Anayasa Mahkemesi gibi bir kurum da yok... İktidar, Meclis'teki dengesiz çoğunluğuna bakıp kendini devaynasında gördükçe, her istediğini yapabileceğine ve bunun "doğal hak"kı olduğuna inanmaya başlayacaktı.

İlerde göreceğiz, "Siz büyük bir çoğunluksunuz. İsterseniz hilafeti bile geri getirebilirsiniz" lafı veya o lafın –Adnan Menderes tarafından– söylendiği söylentisi, o eğilimin sonucudur.

Buna karşı giderek gelişen tepkiler de öyle... Muhalefet de, aldığı oy oranından çok daha düşük orandaki milletvekilleriyle, iktidarın bu aşırı güç gösterisine tahammül edemiyordu.

1950 seçiminde Demokrat Parti büyük bir zafer kazandı... Ama bunun Meclis'e yansıması, adil olmadı. Oyların yaklaşık yüzde 54'ünü alan DP, Meclis'teki milletvekillerinin yüzde 83'ünden fazlasını kazandı. CHP ise yüzde 40'a yakın oyuyla, sadece yüzde 14'ünü... Bu, geniş bölgeli çoğunluk sisteminden gelen bir adaletsizlikti. Sakıncaları daha sonra ortaya çıkacaktı.

Parantez içinde

Burada bir parantez açalım:

(Birinci partiyi iktidara getirip kendini devaynasında görmesine yol açan seçim sistemi, 1950'lerde "il"ler çerçevesinde uygulanan çoğunluk sistemiydi.

O sistem, sakıncalarının ne kadar büyük olduğu görüldüğü için bir daha geri gelmemek üzere kaldırıldı. Ama 2002 yılındaki genel seçimde benzeri bir sonuç, yüzde 10'luk baraj sistemiyle yaşandı. Seçimi kazanan birinci parti, yüzde 34 oyla, Meclis'teki sandalyelerin yuzde 66'sını kazandı. Kullanılan oyların yüzde 45'in üstündeki bölümü boşa gitti.

Bu, bir bakıma daha da sakıncalı bir durumdu. 3 Kasım 2002 seçiminin birinci partisi AKP, 1950'nin birinci partisi DP gibi kullanılan oyların yarısından fazlasını da değil, sadece üçte birini almıştı. Tüm seçmenlerin oylarının ise sadece dörtte birini... Anayasa'yı değiştirecek çoğunluğa o oy oranıyla yaklaşmıştı.

Zaten birkaç transferle onu da aşacaktı.

Bu açıdan, baktığı "devaynası" 1950'deki DP yönetiminin baktığından daha da "büyütücü"ydü.

Her iki sistem, demokrasinin en önemli gereklerinden biri olan –bugün artık bizim Anayasa'mızda da var olan– "temsilde adalet"

ilkesine tamamen aykırıydı.

Birincisi tarihe karıştı ama, ikincisini değiştirmeyi öneren etkili bir hareket hâlâ yoktur. Meclis'te muhalefette kalan siyasî partiler de –herhalde "iktidar sırası bir gün bize de gelir" hesabıyla– bunu istemiyor.

O hesapla giderken, bir gün geliyor, yüzde 10'luk barajın altında kendileri düşüyor. Ama ondan sonra da akılları başlarına gelmiyor. Dünyanın hiçbir gerçek demokratik ülkesinde benzerine rastlanmayan o barajı kaldırmanın –önerisini yapmak bir yana– sözünü bile etmiyorlar.)

18

Partiden partiye ilk "devir teslim"

CHP'ye üç yeni üye - Yeni iktidarın cumhurbaşkanı kim olsun? "Bayar olmasın, ya Cebesoy olsun, ya Özyörük" diyenler - Köprülü'nün beklediği başbakanlık Menderes'e geçiyor - İnönü'yle Bayar arasındaki altı kelime - CHP'lilere "teselli servisi"

Yeni cumhurbaşkanı Celal Bayar, yeni Meclis başkanı Refik Koraltan (solda) ile yeni başbakan Adnan Menderes'in arasında, TBMM'nin o zamanki –Ulus'taki– binasının tebrik töreni salonunda.

15 Mayıs sabahı "Arzuhalcilik mi yapmalıyım, bahçıvanlık mı?" sorusuna cevap arayarak uyandıktan sonra, otobüse binip fakülteye gittim.

Kantinde birçok arkadaş vardı. Sınavlar yaklaşmıştı ama, sınav hazırlığıyla meşgul olan yoktu. Herkes seçim sonuçlarını konuşuyordu. Ben de aralarına katıldım.

Tabiî, benim bir gece önce başlayan iş arama merakımla ilgili "özel sorun"umu hemen rafa kaldırmıştım. Arkadaşlarla güncel "memleket meselesi"ni konuşuyorduk. Onunla ilgili sorunun cevabını arıyorduk:

"Peki, şimdi ne olacak?"

Öteden beri DP'yi tutanlar vardı. Onlar bayram havası içindeydiler.

"Her şey çok iyi olacak" diyorlardı.

Seçimden önce tarafsızlıklarını ilan etmiş olanlar ihtiyatlıydılar.

"İnşallah iyi olur" gibi "temenni" formülleri kullanıyorlardı.

Benim gibi CHP eğilimliler DP'lilere, "Hayırlı olsun" diyorlardı ama, bunu bir "demokratik nezaket" zorlaması olarak söyledikleri belliydi.

Bu ana çizgilerin etrafında, biraz da ayrıntıları tartıştık.

CHP'nin –bakanları, parti yöneticileri dahil– en deneyimli kadrolarının Meclis dışında kalmasının iyi olmadığını, DP'li arkadaşlar da kabul ettiler.

Herkes, kabahatin "çoğunluk sistemi"nde olduğunda birleşiyordu. Ama DP'liler buna şunu da eklemeyi ihmal etmiyorlardı:

"Peki, çoğunluk sisteminde kim ısrar etti?"

Bizim buna verilecek cevabımız yoktu. Seçim kanunu görüşm-

leri sırasında "nispî temsil"i önerenler DP'lilerdi. Görüşmelerde CHP'yi temsil eden Nihat Erim ise çoğunluk sisteminden vazgeçmek istememişti. Diğer birçok CHP ileri geleni gibi o da CHP'nin, illerin çoğunda DP'den daha fazla oy alacağına inanmıştı.

Bir lig maçı sonrasında, kazanan takımla kaybeden takımın taraftarları arasındaki medenî, ama "iğneli" ifadelerle süren bir sohbetten sonra "karşı takım"ı tutanlardan ayrıldık. CHP eğilimliler bir araya geldik. Kendi aramızda konuştuk.

Şu, ortak görüşümüzdü. Bundan sonra yapılacak iş, "Atatürk'ün partisi"ni güçlendirmekti. CHP'nin birçok hatası vardı ama, bunlar parti içi reformlarla düzeltilebilirdi. Gençler partiye sahip çıkmalıydı.

Bu ortak görüşün içinden şöyle bir pratik öneri ortaya çıktı:

"Peki, öyleyse gidip partiye üye olalım.

"Ne zaman?"

"Bugün."

Öneriyi biraz tartıştık. Buna herkes hemen hazır değildi ama, içimizden (bizim sınıftan) üç arkadaş "bugün" konusunda da anlaştık.

Biri Zonguldaklı Hüsnü Ertuğrul'du, öteki Sivaslı Mustafa Kemal Palaoğlu.

Hüsnü Ertuğrul, fakülteyi bitirdikten sonra Almanya'da ihtisas yapacaktı, Etibank'ta yöneticilik görevlerinde bulunacaktı. Aramızdan erken ayrıldı. Onu rahmetle anarım.

Mustafa Kemal Palaloğlu, kaymakamlık, mülkiye müfettişliği görevlerinden sonra 1965'ten itibaren üç dönem CHP milletvekilliği –o arada Meclis başkanvekilliği– yapacaktı. (Palaoğlu'yla zaman zaman görüşme fırsatı buluyoruz. Bu bölümü yazmamdan önce de görüştük. Anılarımızı yeniden gözden geçirdik.)

Kararımız şuydu. O gün –15 Mayıs günü– akşamüstü, Ulus'taki CHP Genel Merkezi'nde buluşacaktık.

Partiye kaydımızı yaptıracaktık. Bir saat saptayıp, birbirimize orada randevu verdik.

Bir partiye kayıt yaptırılacak yer genel merkez midir, parti örgütünün birimlerinden biri midir, yoksa ikisi de olabilir mi, hiç bilmiyorduk. CHP denilince aklımıza, partinin Ulus Meydanı'ndaki –birinci Meclis'ten kalma– taş binası geliyordu.

Ben, o arada Bahçelievler'e gittim. Eve uğradım. Annemi gördüm. Babam Bolu'dan daha gelmemişti. Otobüse binip partideki randevuya giderken biraz geciktim.

Mustafa Kemal Palaoğlu'yla Hüsnü Ertuğrul oraya vaktinde

varmışlar ama, dertlerini anlatmakta güçlük çekmişler. Özetledikleri. Şöyle olmuş:

Parti merkezinde yöneticilik yapan Abdurrahman Bey'le ve yardımcısı Süreyya Duman'la görüşmüşler. Demişler ki:

"Biz Mülkiyeli'yiz. Bir arkadaşımız daha gelecek. CHP'ye üye olmak istiyoruz."

Abdurrahman Bey'in zaten canı sıkkın. Bir gece önceki yenilginin şokundan henüz kurtulamamış. Bu isteğin anlamını çıkaramamış.

Palaoğlu'yla Ertuğrul anlatmaya çalışıyorlarmış:

"Efendim, biz zaten CHP yanlısıyız ama, şimdi üye olarak CHP saflarında bilfiil çalışmak istiyoruz. (O zaman "bilfiil" diye bir söz vardı. "Aktif olarak" anlamında...) Partiye gençlerin katılması açısından faydalı olabiliriz. Bizim fakültede CHP'ye gidebilecek birçok arkadaşımız var. Onlar da gelebilirler..."

Abdurrahman Bey, bu isteğin ciddi olduğundan şüphe duyuyor olmalı ki, buna zamanın da, zeminin de pek müsait olmadığını söylüyormuş. Zaman olarak, yenilginin üstünden birkaç gün geç-

CHP'nin üç yeni üyesinden ikisi: Mustafa Kemal Palaoğlu ve Hüsnü Ertuğrul Palaoğlu, idarecilik yıllarından sonra CHP'den milletvekilliği ve Meclis başkanvekilliği de yapacaktı. Hüsnü Ertuğrul Etibank işletmelerinde ve özel sektörde yöneticilik görevlerinde bulunacaktı.

mesi gerektiğini söylüyormuş. Zemin olarak da parti merkezi yerine Cebeci'de fakülte yakınındaki Saimekadın Ocağı merkezine başvurmayı tavsiye ediyormuş. (O zamanlar, parti örgütünün üye olunacak alt birimi, "ocak"lar. Ondan sonra üst birim olarak "bucak"lar geliyor. İlçe ve il örgütleri, onlardan sonra geliyor.)

Bu cevap bizimkilerin direnişini kırmamış. Arkadaşlarını (beni) beklediklerini söyleyerek parti binasında kalmışlar. O arada, Abdurrahman Bey'in yardımcısı Süreyya Duman'ı ikna etmeyi başarmışlar. O onlara içerden parti üyeliği formları bulup getirmiş.

Benim parti binasına girişim tam o sırada oldu. Bizimkiler formları incelemeye başlamışlardı. Bir tane de benim için getirtmişler. Hep birlikte doldurduk.

Benim durumumda bir sorun çıktı: 1932 doğumluyum. Kendimi 18 yaşında sayıyorum, o da Cemiyetler Kanunu'na göre parti üyeliğine yeterli bir yaş ama, doğum günüm 20 Haziran. Yani, 18 yaşımı bitirmem için, 35 gün daha geçmesi gerekli...

Çare?.. Onu galiba Süreyya Duman hatırlattı: Başvuru formunu doldururken, günü ve ayı yazmayıp, sadece yılı yazmak.

Öyle yaptım. 35 gün sonra zaten o süre dolmuş olacak. Herhalde o zamana kadar, bunu sorup sorun çıkaran kimse olmaz.

Yapılacak iki iş daha var.

Birincisi: Doldurduğumuz formlara, iki etkin partilinin "Biz bu işleri tavsiye ediyoruz" diye imza atması gerekiyor. Bizi tanımasalar bile, bize inanan iki partili bulacağız.

İkincisi: Üyeliğimizin, ikametgâhımızın bağlı olduğu "ocak"larda kayda geçmesi gerekli.

Süreyya Duman:

"Ocaklara gönderme işini biz yaparız" dedi, "şimdi burada iki imza bulmaya bakalım."

Gitti geldi. İçerdeki bir odada, Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu'yla Hulusi Oral varmış. Harika... İkisi de babamın milletvekili arkadaşı... Hele Cevat Dursunoğlu, okurlarım biliyor, çok daha öncesinden aile dostumuz...

Hemen haber gönderildi. Abdurrahman Bey'in de izniyle üçümüz birden odaya girdik.

Dursunoğlu'nun gözleri parlamıştı. Bundan çok memnundu:

"Gel bakalım Altan" dedi, "demek artık partili oluyorsun."

Arkadaşlarımı tanıttım. Hulusi Oral'la da tanıştık. Onu ilk görüyordum. 14 Mayıs'a kadar Denizli milletvekiliydi. Sonradan oğlu Hüdai Oral'la da siyaset hayatında birlikte olacaktık...

Formlarımıza imzalarını attılar. Bizi kutladılar. Galiba çay da

CHP'nin iki kıdemli politikacısı... Denizli Milletvekili Hulusi Oral ile CHP Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu... Bizim beyannamelerimizi onlar imzaladılar. Bize de "Arkadaşlarınızı da getirin. Artık sıra sizde" dediler.

ısmarladılar. Umutlarının gençlerde olduğunu vurguladılar. "Arkadaşlarınızı da getirin. Artık sıra sizde" dediler. Başlangıçta Abdurrahman Bey'in tereddütleriyle karşılaşan üyelik girişimimiz, böylece teşvik edici sözlerin eşliğinde başarıya ulaşmış oldu.

CHP binasından CHP'li olarak çıktıktan sonra üyelik formalitelerimizin tamamlanması uzun sürmedi. Bir iki hafta sonra bana Çankaya ilçesine bağlı Bahçelievler Bucak Başkanlığı'ndan bir yazı geldi. "Üyeliğinizi kutlarız" denildi. Mustafa Kemal Palaoğlu'na da Saimekadın Ocağı Başkanlığı'ndan benzeri bir yazı gelmiş.

Benim, iki arkadaşımla birlikte CHP'ye üyeliğim böyle başladı. Babam Bolu'dan dönüp bunu öğrenince bir "kutlama" da ondan aldım. Siyasete katkıda bulunmanın önemli bir vatandaşlık görevi olduğunu söyledi. CHP saflarının güçlendirilmesinin bir ihtiyaç olduğundan söz etti. Ancak bir uyarıda bulundu:

"Sakın derslerini ihmal etme. Mektebini bitirmezsen, siyasette de fazla işe yaramazsın."

"İş bulup çalışma" konusunda anneme söylediklerimi de ondan öğrenmiş. O konuda da şöyle dedi:

"Hele sen şu imtihanlarını bitir de, ondan sonra konuşuruz. O vakte kadar aklını başka şeye takma..."

Aklımdaki "Arzuhalcilik mi, bahçıvanlık mı?" sorusuna cevap arayışım, böylece bir kere daha ertelendi.

Milliyet

İnönü, Bayara Kabineyi Demokrat Partinin kurması teklifinde bulundu

Yeni Meclis Pazartesi günü toplanıyor

Newyork Times diyor

CHP'nin yenilgisinden sonra Başbakan Günaltay, hükûmet görevini DP'lilere hemen teslim etmek istiyordu. Bunu İnönü'ye söyledi. O da Bayar'a iletti. Fakat bunun teknik imkânı yoktu.

Cebesoy mu, Özyörük mü, Bayar mı?..

15 Mayıs günüyle birlikte Ankara'da "yeni durum"a geçiş süreci başladı.

İktidarın el değiştirmesi, 22 Mayıs günü yeni Meclis'in açılmasıyla gerçekleşecekti. Devletin işleri o vakte kadar "eski"ler tarafından yürütülecekti. İnönü'nün cumhurbaşkanlığı da devam edecekti.

Gerçi Şemsettin Günaltay, seçim sonuçları belli olur olmaz İnönü'ye giderek istifasını sunmuştu. Bunu yaparken, hükûmet işlerini hemen devredip görevden ayrılmak istediğini söylemişti. Fakat bu gerçekçi bir istek değildi. Daha başbakan belli olmadan ve yeni hükûmet kurulmadan "devir teslim" işlemi kiminle yapılacaktı?

İnönü, buna rağmen, Günaltay'ın hemen ayrılmak isteğini aynı gün Çankaya Köşkü'nde kabul ettiği Celal Bayar'a iletmişti. Bayar, bunu mümkün görmediğini söylemiş, Meclis açılıncaya kadar hükûmetin yerinde kalmasını rica etmişti. İnönü, bunu Gü-

naltay'a soracağını söylemişti. Günaltay buna "razı" olmuş, İnönü Bayar'ı yeniden kabul ederek "Günaltay isteğinizi yerine getirecek" demişti.

Eski hükûmetin, yenisi kuruluncaya kadar görevinde kalması aslında normal bir şeydi. Siyasetin geleneklerindendi. Zaten, belirttik, bunun başka bir yolu da yoktu. Ama bu konuda başbakandan başlayıp İnönü ve Bayar'ı da kapsayan "Ben hemen ayrılayım... Ayrılmak istiyor... Aman ayrılmasın... Kendisine sorayım... Sordum razı oldu..." diye uzayıp giden bir "nazlanma" süreci yaşanmıştı.

Bunun nedeni, yirmi yedi yıldan beri aynı partinin hükûmetleri içinde yapılan "devir teslim"in bu defa bir partiden öteki partiye yapılacak olmasıydı. Bu konuda iki taraf da deneyimsizlik içindeydi.

15 Mayıs'tan 22 Mayıs'a kadar geçen bir haftayı Bayar, yeni kadrosunu kurmak için kullandı.

Seçim öncesinde –eğer DP iktidara gelirse– Bayar'ın cumhurbaşkanlığını başkasına bırakıp, başbakanlık görevini üstleneceğini tahmin edenler vardı. Kendi tavrı da bu tahminlere açık kapı bırakıyordu. İnönü'yü eleştirirken hep "Cumhurbaşkanı, aynı zamanda parti başkanı olamaz. Tarafsız olmalı" demişti. Bu, "DP, tarafsız bir cumhurbaşkanı seçecek" diye yorumlanmıştı. Zaten DP listesinden "bağımsız" olarak seçilen ve cumhurbaşkanlığına yakıştırılan isimler de vardı.

Biri, General Ali Fuat Cebesoy'du. Atatürk döneminde Aktürk'le arası açılan, ama sonra düzelen, İnönü tarafından hükûmet üyeliklerine, daha sonra da Meclis başkanlığına getirilen bir Milli Mücadele paşasıydı. Meclis başkanlığına ikinci defa seçilmemesine (yerine Şükrü Saracoğlu getirilmişti) kırılmıştı. CHP'den ayrılmıştı. Seçimden önce, Bayar ona, "Size ihtiyacımız var paşam" diye imalı bir çağrı yapmıştı. Paşa da, Demokrat Parti'nin Eskişehir listesinden "bağımsız aday" olmayı kabul etmişti. Gazeteler onu DP'nin cumhurbaşkanı adayları arasında görüyordu.

Bir diğer cumhurbaşkanı adayı, bizim Yenişehir'de oturduğunuz ilk apartmanın sahibi Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'tü. Yargıtay başkanı olarak son görevi, son seçim kanunu taslağını hazırlayan bilim komisyonunun başkanı olmasıydı. O da DP'nin İzmir listesinin "bağımsız" adayıydı.

Cebesoy ile Özyörük için gazetelerde çıkan "Cumhurbaşkanı adayıdırlar" haberlerini seçimden önce –kendileri de dahil– kimse yalanlamamıştı.

EV KADIN MODA

AKŞAM

POKER-PLAY

Ali Fuat Cebesoy Cumhurbaşkanı olacak

Meclis başkanlığına da Özyörük getirilecek

Fuat Köprülü ise Başbakanlık için en kuvvetli namzet addolunuyor

D. Partiye göre seçimlerde kendisi 434, C. H. Partisi de 51 mebusluk kazandı

Ulus'un makalesi

Amerika hükümetinin beyanatı

Türkiye ile Amerika arasında dostane ve sıkı münasebetler devam edecek

Moskova'daki görüşmeler

Bakanlar Kurulu İnönü'nün riyasetinde dün toplandı

Celal Bayar'ın başbakan olması ihtimali daha fazla görülüyordu. Cumhurbaşkanı adayı olarak, Ali Fuat Cebesoy'un adı geçiyordu. Cebesoy da bunu bekliyordu. Ama beklenen olmadı...

Durum seçim gecesinde de değişmedi, ertesi sabah da... DP Genel Merkezi'nde toplanan çok sayıda DP'li arasında "Cumhurbaşkanı kim olacak?" tahminleri yapılırken Cebesoy ile Özyörük'ün adı gündemde kalmaya devam ediyordu.

Bu hava, sonraki günlerde değişti. DP çevrelerinden gazetelere yansıyan haberlere göre, parti tabanı Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. Partili yeni milletvekillerinin büyük bir bölümü de "Bayar cumhurbaşkanı olsun ki, cumhurbaşkanlığının nasıl yapıldığını göstersin" diyorlardı.

Peki, o zaman parti başkanlığı ne olacaktı?

Celal Bayar, kurduğu ve iktidara getirdiği partinin yönetimini bırakacak mıydı?

Bu sorunun cevabı, 21 Mayıs günü kesinleşti. Evet, bırakacaktı. Celal Bayar, parti tabanının ve milletvekillerinin istekleri üzerine cumhurbaşkanlığını kabul etmişti.

Dört kurucuya dört mevki

Karar, Demokrat Parti'nin o günkü grup toplantısında alındı. Grup, ertesi günkü Meclis Genel Kurulu'nda yapılacak olan Meclis Başkanlık Divanı ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DP'li milletvekillerinin nasıl oy kullanacağını belirleyecekti. Daha doğrusu, DP kurucuları tarafından bir gece önce alınan kararı onaylayacaktı.

DP listelerinden seçilen 408 milletvekilinden çoğu birbirlerini daha önce görmemişti. Aralarından "bağımsız" sıfatını taşıyanlar hariç, hepsi grup toplantısındaydılar. Birbirleriyle orada tanıştılar.

DP listelerine "bağımsız" olarak girenler arasında, Ali Fuat Cebesoy ve Halil Özyörük'ten başka ünlü yazar Halide Edip Adıvar da vardı. *Cumhuriyet*'in sahibi ve başyazarı Nadir Nadi de vardı. Onlar parti grubu toplantılarına katılmıyorlardı.

Toplantıdaki 400'den fazla DP'li milletvekili ise, partilerinin zaferinin coşkusu içindeydiler. Partinin üst kadrosu tarafından önerilen adayları DP adayı olarak seçmekte güçlük çıkarmadılar.

Gerçi gruptaki oylamada Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı adayı olmasını destekleyen 345 oyun yanında 34 de karşı oy çıkmıştı. Ama o oyları verenler de, belli ki, Celal Bayar'a değil, onun parti yönetimini bırakacak olmasına karşıydılar. Tercihleri, liderlerinin –cumhurbaşkanı değil– başbakan olmasıydı.

Meclis başkanlığı adaylığına da, partinin dört kurucusundan Refik Koraltan seçildi.

Geriye öteki iki kurucu kaldı: Fuat Köprülü ve Adnan Menderes...

Celal Bayar, başbakanlığa, herhalde, başkasını değil, onlardan birini getirecekti. Acaba hangisini? Köprülü'yü mü, Menderes'i mi?

Daha önce belirttik, parti protokolünde Fuat Köprülü öndeydi. Yaşça Menderes'ten büyüktü. Profesördü. Grup başkanıydı... Ve Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığına geçmesinden sonra, başbakanlığın doğal adayı olarak görünüyordu. Galiba o da kendini böyle görüyordu. Fakat Celal Bayar'ın tercihi öyle olmadı. Başbakanlığa Menderes'i seçti.

Köprülü, yeni kabinede Dışişleri bakanlığıyla yetinecekti. Buna canının sıkıldığı belliydi. Ama sesini çıkarmadı. Kırgınlığını içine attı. Bunu dışına vurması birkaç yıl sonra olacaktı.

DP'nin grup toplantısında aldığı kararlar yeni Meclis'in ertesi günkü ilk Genel Kurul toplantısında Meclis kararı haline geldi.

Ayağa kalkmak ve kalkmamak

Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığına seçilişinden sonra Meclis'e gelip yemin edişi ilginç oldu.

Bu, DP'lilerin dört yıl önce Meclis'e ilk girişlerinde başlattıkları bir uygulamanın "ikinci perde"si gibiydi.

Bir Dönem Bir Çocuk'ta anlatmıştım:

23 Hürriyet POKER-PLAY

9 uncu Büyük Millet Meclisi dün açıldı

Gizli reyle yapılan seçim neticesinde
Cumhurbaşkanlığına Celâl Bayar seçildi
Koralan B.M.M. Başkanı oldu, Menderes de yeni kabineyi kurmağa memur edildi

YENİ KABİNE

Cumhurbaşkanı seçimi şenlikleri

Kabine hakkında yapılan tefsirler

Beşiktaşlılar Newyork Belediyesinde

Türkiye'ye Amerikan yardımı

Türkiz'in Gazeteler BİR KIZIN VASIFLARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanının seçilmesi, tüm gazetelerin manşetlerindeydi. Aynı gün başbakan da belli olmuş ve kabinesini kurmuştu. Türkiye'nin siyasî alandaki "değişim süreci" başlamıştı.

Tartışmalı 1946 seçiminden sonra İsmet İnönü'nün yeniden cumhurbaşkanı seçilip Meclis'e gelişinde DP'nin o zamanki "ilk" milletvekilleri, ayağa kalkmamışlar, yerlerinde oturmaya devam etmişlerdi.

Devlet başkanlarının dünyanın her tarafında ayakta selamlandığı hatırlatılıp o tavırlarının nedeni sorulunca da şöyle demişlerdi:

"Bizim inancımıza göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir güç yoktur. Meclis kimsenin önünde ayağa kalkmaz."

1946'dan beri, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Meclis'i açış konuşmaları için Meclis'e her gelişinde, muhalefetin bu tavrı devam etmişti.

DP'liler şimdi işte, kendilerini o zaman ettikleri o "büyük laf"a

göre davranmak zorunda hissediyorlardı. Kendi seçtikleri cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın salona girişinde de ayağa kalkmamak ve Bayar'ı yerlerinde oturarak alkışlamak kararı almışlardı.

CHP'liler de, kendi eski tutumlarıyla tutarlı kalmak için Bayar'ı ayağa kalkarak selamlayacaklardı. Ama alkışlamayacaklardı.

Bayar salona girince bu kararlar uygulandı. Acayip bir manzara ortaya çıktı:

Kürsüden bakışla sağdaki sıralarda, Bayar gelince, –sessiz kalmakla birlikte– topluca ayağa kalkıp hazır ol vaziyette duran 60 küsur muhalif milletvekili vardı. Meclis'in kordiplomatik localarıyla balkonlarındaki dinleyiciler de aynı şekilde ayaktaydı. Buna karşı, salonun geri kalan tarafında Bayar'ı büyük coşkuyla alkışlayan, ama ayağa kalkmamaya çalışan 400 küsur iktidar milletvekili görünüyordu.

"Ayağa kalkmamaya çalışan" diyorum... Çünkü insanın, karşısındakini coşkuyla alkışlarken, oturduğu yerden kımıldamaması kolay değil. DP'li milletvekillerinden bazısı o alkışın hızıyla –isteyerek olmasa da– içgüdüsel olarak ayağa kalkıyor, arkadaşları tarafından eteklerinden çekilerek oturtuluyordu.

Bu "ayağa kalkıp kalkmama" meselesi, 12 Eylül askerî müdahalesinden sonraki Meclis'lerde cumhurbaşkanlarını selamlama konusunda, başka bir şekil alarak devam edecek, normalleşmesi için hayli zaman geçmesi gerekecekti.

"Tebrik ederim muvaffak oldunuz"

Celal Bayar, Genel Kurul salonunda, Meclis'teki muhalifleri tarafından sessiz ama ayakta, partilileri tarafından alkışla ama otururak selamlandıktan sonra cumhurbaşkanı yeminini okudu. Genel Kurul salonundan gene aynı şekilde ayrıldı. Meclis başkanının odasının yanındaki tören salonuna geçti. Başlayacak olan kutlama törenini bekledi.

Bu tören, aynı zamanda Bayar'ın, o saate kadarki cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den görevi devralması töreni olacaktı. Gerçi "halef" ve "selef" bu devirle ilgili bir görüşme yapmak için ertesi sabah buluşacaklardı. Bayar, İnönü'yü evinde ziyaret etmek üzere kendisinden randevu almıştı. Ama Bayar cumhurbaşkanlığı görevine o törenle birlikte, fiilen başlayacaktı.

İnönü ailesinin Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden, "Pembe Köşk" diye bilinen kendi evlerine taşınması, bir gün önce tamamlanmıştı. Ama İnönü o gün, düzenlenen protokole uyarak, Bayar'ın seçi-

lişini Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde bekledi. Yeminden sonraki kutlama törenine katılmak için Meclis'e, Cumhurbaşkanlığı limuziniyle gitti. Limuzine o zamana kadar olduğu gibi motosikletli polisler eşlik etti.

DP'lilerin, CHP'ye yönelik eleştirilerinden birinin konusu, malum, bu limuzin ve motosikletlerdi. Bu eleştiri, o günlerin –motorlu araç sayısı az olan– Türkiye'sinde çok etkili oluyordu. Ama CHP iktidarı, o zamana kadarki uygulamalarıyla tutarlı kalmak için bunu değiştirmiyordu. Gerekçe olarak da şunu söylüyordu:

> *"Devlet başkanlarının hareketleri dünyanın her ülkesinde bazı törensel düzenlemelere tâbidir. Bu da onlardan biridir."*

CHP'liler, cumhurbaşkanı değiştikten sonra da aynı gerekçeye bağlıydılar. Bayar'ın da devlet başkanı olduktan sonra aynı usullere uyması gerektiğini öne sürüyorlardı.

İnönü Meclis'e Cumhurbaşkanlığı arabası ve motosikletleriyle geldi. CHP milletvekilleri tarafından kapıda karşılandı. Hep birlikte tören salonuna geçtiler.

Araba ve motosikletler, o andan itibaren yeni cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın emrine girdi.

Demokrat Partili milletvekilleri, daha tebrik töreni başlamadan sıraya girmişlerdi. İnönü'ye yol açıp kenara çekildiler.

İnönü Bayar'ı başını hafifçe öne eğerek selamladı. Elini sıktı. Dört kelime söyledi:

"Tebrik ederim, muvaffak oldunuz (başardınız)."

Bayar da:

"Teşekkür ederim" dedi.

Aralarında kullandıkları kelime sayısı böylece altıya çıktı.

Soğuk mu, sıcak mı?

Herkesin sırada beklediği tören düzeninde karşılıklı olarak söylenebilecek sözlerin bu kadarla kalması normaldi. İnönü'yle Bayar ikili görüşmelerini ertesi gün yapacaklardı. Ama bu –toplam– altı kelime, gazetelere yansıyınca, "İnönü Bayar'a soğuk davrandı, Bayar da İnönü'ye soğuk davrandı" diye yorumlandı.

Şu doğruydu: İkisinin de birbirlerine karşı o sıradaki duygularının "sıcak" olması beklenemezdi.

Akıllarından neler geçtiği bilinmese de şunlar herkes tarafından biliniyordu:

İnönü'yle Bayar'ın geçmişteki günleri böyleydi. İnönü Bayar'ın başbakanıydı. Daha sonra cumhurbaşkanı olmuş ve onun hep bir derece üstünde kalmıştı. Ama artık devir değişmişti. İkisi de bu değişikliğin etkisi altındaydı.

İsmet İnönü, tek parti döneminin Atatürk'ten sonraki en kudretli adamıydı. İnönü başbakanken, Bayar onun İktisat bakanıydı. Fakat Bayar'ın hükûmete girişi, İnönü'den çok Atatürk'ün isteğiyle olmuştu.

Bayar, daha önce –gene Atatürk'ün isteğiyle– İş Bankası'nın kurucu genel müdürlüğünü yapmıştı. İş Bankası Türkiye'de "millî" ve güçlü bir özel teşebbüs oluşmasına destek vermek için kurulmuştu. Fakat bankanın etrafında İnönü'yü rahatsız eden bir siyasî çevre oluşmuştu. İnönü, Atatürk'ün de yakınında yer alan bu çevrenin çıkar hesapları gözettiğinden ve siyaseti o hesaplara alet ettiğinden şikâyet ediyordu.

Bayar, İş Bankası'ndan ayrılıp, İnönü'nün başbakanlığındaki hükûmette Atatürk'ün desteğiyle İktisat bakanı olduktan sonra, başbakanla bakanı arasındaki ilişkiler hep mesafeli olmuştu. Gerçi Bayar "Paşa hazretleri" diye hitap ettiği İnönü'ye her zaman saygı gösteriyordu ama, o mesafe pek kapanmıyordu.

1937'de ise İnönü'nün başbakanlığı –Atatürk tarafından– sona erdirilirken, yerine Celal Bayar atanmıştı. Bunun, İnönü'nün Bayar'a olan duygularına daha da olumsuz etkiler yapmış olması doğaldı.

Şimdi de, on iki yıllık cumhurbaşkanlığını sona erdirip yerine geçen siyasî rakibi, gene Bayar oluyordu.

24 Hürriyet POKER-PLAY

Bakanlar Kurulu dün uzun bir toplantı yaptı

İçtimaa Cumhurbaşkanı Celâl Bayar riyaset etti

Toplantıda hükümet programının esasları tespit edildi, realist esasları ihtiva eden program pazartesi günü Meclisde okunacak

İnönü'nün tebliği

İsmet İnönü, C. H. P. Başkanlığını fiilen deruhde ettiğini ilân ediyor

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, dün İnönü'yü ziyaret ederek tebrikâta teşekkür etti

Menderes'in başkanlığındaki Bakanlar Kurulu ilk toplantısını Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında yaptı. Aynı gün İnönü, cumhurbaşkanıyken resmen bıraktığı parti işlerini yeniden üstlendi. *Hürriyet*'in yayımladığı fotoğraflardan biri, Meclis'teki törende İnönü'nün Bayar'ı kutladığı anı tespit ediyordu.

Celal Bayar'a gelince... Bayar'ın da, İnönü'ye, ne kadar saygılı davranırsa davransın, sevgi duyması için bir neden yoktu.

Tam tersine nedenler vardı:

İnönü, cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra, Bayar'ın başbakanlıkta kalmasına sadece birkaç ay tahammül etmişti. Sonra ondan istifa etmesini istemişti.

Ayrıca, o birkaç ay içinde "Bayar'ın takımındandır" diye bilinen bir kısım yöneticiler hakkında yolsuzluk davaları açılmıştı.

O sırada Bayar'ın oğlu Refii Bayar da mahkemeye çıkarılmıştı. Bayar ailesinin o davaların açılmasında İnönü'nün kastı olduğuna inandığı, hep söylenirdi.

"Selef"le "halef"in birbirleri hakkındaki duygusal durumları buydu. Birbirlerine karşı daha "sıcak" davranmaları beklenemezdi. Ama işte, resmî protokolün sınırları içinde gerekeni yapmış-

lardı. Zaten –ertesi gün– enine boyuna görüşeceklerdi.

Daha ne yapacaklardı? Politikacıların –araları çok bozuk da olsa– birbirleriyle karşılaştıklarında şapur şupur öpüşmeleri âdeti henüz başlamamıştı.

İnönü'nün Bayar'a "Tebrik ederiz, muvaffak oldunuz" demesinden sonraki dakikalarla ilgili bir anı, gene Faik Ahmet Barutçu'nun kitabmdadır. Buna göre İnönü, kendisine tören sırasında eşlik eden Barutçu'ya iki kısa cümleyle de olsa, o sıradaki duygularını açmıştı. Şöyle:

"Barutçu, kolay değil bu. Çetin oluyor."

Motosiklet "out", araba "in"

İsmet İnönü, o gün yeni cumhurbaşkanını kutlama törenine katıldıktan ve grupta CHP'li milletvekilleriyle birlikte bir kahve içtikten sonra, Meclis'ten çıktı, oğlu Ömer'in arabasma bindi, yeni konutu Pembe Köşk'e gitti.

Bayar ise, uzun süre Meclis'te kaldı. Hükûmetin kuruluş formalitelerini tamamladı. Sonra Meclis kapısından törenle uğurlandı.

Meclis'e "Uğur cipi"yle gelmişti. Oradan Cumhurbaşkanlığ arabasıyla ayrıldı.

Bayar'ın makam arabası, o gün değişik bir güzergâh izledi. Yeni cumhurbaşkanı geceyi Çankaya Köşkü'nde değil Kavaklıdere'deki kendi evinde geçirecekti. Ertesi günlerde de Çankaya Köşkü'ne makamında çalışmak üzere gidecekti.

O arada cumhurbaşkanı olarak ilk emrini verdi: Motosikletli polislerin kendilerine artık eşlik etmemesini istedi.

Bu haber gazetelerde övgüyle yer aldı. Bunu, daha sonraki günlerde benzeri haberler izledi.

Bayar, motosikletleri kaldırdıktan başka, bazen makam arabasına da binmiyor, gideceği yere yürüyerek gidiyordu. Bunun bir örneğini Millî Savunma bakanına yaptığı ziyarette vermişti. Evinden çıkıp, yanına kimseyi de almadan Bakanlıklar semtindeki bakanlığa yalnız başına yürümüştü.

Bu, daha da çarpıcı etkiler yaptı.

O sıralarda *Milliyet*'te yazan Bedii Faik, yeni cumhurbaşkanının bu davranışını överken şöyle diyordu:

> *"Etrafı motosikletlerle sarılı koskocaman bir araba içinde, sağı solu muhafızlar ve yaverlerle dolu devlet reisine alışan benim neslim buna şaşıracaktır."*

Ünlü yazar, kendi nesli şaşırsa da Bayar'ın sokaklarda yürümesinin doğru olduğunu, demokrasilerde devlet adamlarının halk arasmda dolaşmaları gerektiğini yazıyordu. Bayar'a tavsiyesi şuydu: "Aman devam..."

Tabiî, bunun "devam" etmesi kolay değildi. Devlet adamlarının güvenliğinin sağlanması gereği vardı. Devlet adamlarının –uzun yürüyüşlerle zaman kaybetmek yerine– gidecekleri yerlere daha çabuk gidip, vakitlerini daha iyi değerlendirmeleri gereği vardı.

Bayar da kısa bir zaman sonra hem o "yürüyerek gitme" merakından, hem de kendi özel evinde geceleme iddiasından vazgeçti. Evini Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne taşıdı. Fakat bir şeyden geri dönmedi. Bir daha motosikletli polis kullanmadı.

Bunda, tabiî, isabet etti. Cumhurbaşkanının arabasının motosikletler eşliğinde dolaşması çok sevimsiz bir görüntü veriyordu. Geçeceği yollar daha önceden kapatılıyordu. Motosikletlerden ürkütücü bir gürültü çıkıyordu. Zaten cumhurbaşkanının makam arabasına paralel olarak gidişlerindeki hızları da ürkütücüydü. Onlar geçerken kimse kaldırımların yol taraflarına yaklaşmaz, geriye doğru çekilirdi.

Ayrıca bunların teknik açıdan modası da geçmişti. Herhangi bir suikast girişimini önleyebilecekleri çok şüpheliydi. Motosikletin kendisini süren polislerin tüm dikkatleri, üzerinde gittikleri yoldaydı. Yanlış bir hareket yapıp kazaya neden olmamak asıl hedefleriydi.

Gerçi motosikletlerin bazısı sepetliydi. Onların içinde de bir polis vardı. Fakat o sepetlerde sıkışık vaziyette oturan polislerin de herhangi bir saldırı karşısında hızla hareket edebilmeleri mümkün değildi. Onlar yerlerinden kımıldayıncaya kadar saldırganlar onları da, asıl "hedef"lerini de "etkisiz" hale getirebilirdi.

Motosikletler yerine, korunacak arabanın önünde ve arkasında donanımlı birer koruma arabasının gitmesi daha modern ve daha gerçekçi bir önlemdi. Ayrıca, onlar –motosikletler kadar– gürültü çıkarmazlar. halkta antipatik duygular uyandırmazlardı.

Celal Bayar'ın korunması için de öyle yapıldı. Koruma usulleri hem eski sevimsiz halinden kurtuldu, hem de daha etkili hale getirildi.

Birinci Menderes hükûmeti

Adnan Menderes hükûmeti, Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığına seçildiği gece ilan edildi.

Başbakanlık beklerken Dışişleri bakanlığıyla yetinmek durumunda kalan Fuat Köprülü, bakanların en ünlüsüydü. Diğerlerinin büyük kısmı, kendi alanlarında uzmanlıkları olan isimlerdi.

Bu, Türkiye'de yirmi yedi yıldan sonraki ilk iktidar değişikliğiyle kurulan ilk hükûmetti. Kamuoyunda büyük ilgi uyandırdı. bakanlarıyla ilgili yazılar, röportajlar günlerce sürdü. Aralarında pek tanınmamış olanlar, kısa zamanda tüm özellikleriyle tanınır hale geldi.

Zamanın ölçüleri öyleydi, hükûmetteki bakan sayısı 15'ten ibaretti. Bakanlar Kurulu listesi şöyleydi (parantez içindeki sayılar bakanların Sururi'nin –yan sayfadaki– karikatüründeki yerini gösteriyor):

Başbakan: Adnan Menderes (4)
Adalet Bakanı: Halil Özyörük (11)
Millî Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce (1)
İçişleri Bakanı: Rüknettin Nasuhioğlu (8)
Dışişleri Bakanı: Prof. Fuat Köprülü (2)
Maliye Bakanı: Halil Ayan (9)
Millî Eğitim Bakanı: Avni Başman (5)
Bayındırlık Bakanı: General Fahri Belen (15)
Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe (10)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Dr. Nihat Reşat Belger (3)
Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan (13)
Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz (14)
Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri (12)
Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan (7)
İşletmeler Bakanı: Muhlis Ete. (6)

Bu isimlerin çoğunu bugünün gençleri pek hatırlamaz. Zaten bakan isimlerini öğrenmek de artık herkesin yapabileceği bir iş olmaktan çıktı. Zamanımızdaki bakanların hem sayıları fazlalaştı, hem de çok sık değişir oldular. Ama yirmi yedi yıllık iktidarın değişmesiyle birlikte kurulan ilk Menderes hükûmetinin bakan isimleri, hem kısa zamanda öğrenildi, hem de adlarının bellekllerde kalması uzun sürdü.

DP iktidarının "ilk"leri olarak, biraz onlardan söz edelim:

Ben Bakanlar Kurulu listesine bakar bakmaz, Muhlis Ete'nin bakanlığına sevindiğimi hatırlıyorum. Geçen bölümde anlattım: Arkadaşım Üstün'ün babası ve bizim okulun hocası olmasının yanında, seçim gecesinde aynı yerdeydik. Ona "Hayırlı olsun" de-

Yeni bakanlar, Sururi'nin "Kabinenin resmigeçidi" altyazılı karikatüründe... Adları, yanlarındaki sayılara göre, soldaki kabine listesinde yer alıyor.

miştim. Ayrıca, üstlendiği görev tam ona göreydi. İşletmeler bakanlığına, "işletme iktisadı" profesöründen daha iyisini mi bulacaklardı?

Öteki bakanlardan bazısını daha yüz yüze tanıyordum. Önceki kitapta değinmiştim: Biri Bahçelievler'de tanıdığım Fuat Köprülü'ydü. Öteki de Kızılay'da üç katlı apartmanında oturduğumuz Halil Özyörük.

Adı cumhurbaşkanı adayları arasında geçen Halil Özyörük, cumhurbaşkanlığına Bayar'ın gelişinden sonra, Adalet bakanı olması önerisini almış ve kabul etmişti.

En hassas bakanlık: Millî Savunma

Kabinede bir "arkadaş babası"yla bir "arkadaş dayısı" da vardı. Ahmet'in babası Zühtü Velibeşe ile Akdoğan'ın büyük dayısı Refik Şevket İnce.

Ekonomi ve Ticaret bakanlığına getirilen Zühtü Velibeşe, avukattı. İzmir'den seçilmişti.

Refik Şevket İnce Meclis'in en kıdemli milletvekillerindendi ve o sıradaki hassas bakanlıklardan birinin başına getirilmişti. (Bu "hassas"lıkla ilgili gelişmeleri birazdan anlatacağım.)

İnce, eski CHP'liydi. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne "Saruhan

Millî Savunma Bakanı Refik Şevket İnce...
En önemli görevlerden birini üstlenmişti.

mebusu" olarak girmişti. Daha sonraki bazı dönemlerde de seçilmiş, Adalet bakanlığı yapmıştı. Menderes'in o ilk hükûmetine girerken 65 yaşındaydı.

Millî Savunma Bakanlığı o yıllarda şimdiki gibi yetkileri iyice sınırlanmış bir bakanlık değildi. Genelkurmay Başkanlığı malum. başbakana değil, Millî Savunma bakanına bağlıydı.

Genelkurmay başkanıyla birlikte tüm kuvvet komutanları aynı bina kompleksi içinde (Millî Savunma Bakanlığı'yla Genelkurmay Başkanlığı'nın birbirine bağli binalarının içinde) çalışırlardı.

Hükûmet kurulurken, Millî Savunma bakanlığına General Fahri Belen'in getirilmesi bekleniyordu. Fakat sonradan buna ordu çevrelerinden itirazlar geldiği söylentileri çıkmıştı.

Fahri Belen'in emekliye ayrıldığı sıradaki rütbesi korgeneraldi. Orgenerallerden oluşan yüksek komuta kademesi, daha alt rütbedeki bir generalden emir almak yerine, bir sivilden emir almayı tercih ediyordu.

Ordu çevrelerinden bu duyumlar alınınca Fahri Belen Ulaştırma bakanlığına kaydırılmış, yerine İnce getirilmişti.

"Millî Savunma'ya sivil mi gelsin, asker mi gelsin. Asker gelirse rütbesi ne olsun?" tartışmaları, ilerde, yeniden gündeme gelecekti.

Uzman bakanlar

Güvenlikle ilgili ikinci bakanlık olan İçişleri Bakanlığı, bir kıdemli valiye verilmişti: Rüknettin Nasuhioğlu'na... Mülkiye mezunu olan Nasuhioğlu, İçel, Samsun, Kocaeli, Aydın, Edirne valiliklerinde bulunmuştu. Atandığı bakanlık kendi mesleğine uygundu.

Kabinenin öteki bakanları arasmda en tanınmışı, Sağlık Bakanı Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'di. Atatürk'ün hastalık dönemindeki tedavisini üstlenen üç "müdavi tabip"ten biriydi. Ölümüne kadarki tüm raporlarda imzası vardı. Hatta, hastalığa ilk doğru teşhisi koyanın o olduğu, ama Atatürk'ün etrafını ikna etmekte güçlük çektiği söylenirdi. Hükûmete girdiği sırada 68 yaşındaydı. Sağlık bakanlığı için güven verici bir isimdi.

Millî Eğitim Bakanı Avni Başman da Millî Eğitim bakanlığı için güven verici bir isimdi. Hem hukukçu, hem eğitimciydi. DP listesinden milletvekili adaylığına, bakanlığın Teftiş Heyeti başkanlığından getirilmişti. Politikacı değildi ama, eğitim işlerinin ehliydi. Yaşı 63'tü.

Tarım bakanı –57 yaşındaki– Nihat Eğriboz ziraat öğrenimi görmüştü "ziraî mücadele konusunda uzmanlaşmıştı. Kabinenin "uzman bakan"ları arasında sayılıyordu.

"Uzman bakan"lardan bir diğeri Maliye Bakanı Halil Ayan'dı Yaşı 47'ydi. Maliye'de Hazine genel müdürlüğü, Başbakanlık'ta müsteşar yardımcılığı yapmış deneyimli bir "Mülkiyeli"ydi.

Bu anlattığımız isimlerle birinci Menderes hükûmeti, uzmanlığa ve tecrübeye önem verilerek kurulmuş bir hükûmet görüntüsündeydi.

Genç bakanlar

Diğer bakanlar daha gençtiler. Ama öğrenimleri, atandıkları bakanlıkların konularına büsbütün yabancı değildi.

Ulaştırma bakanlığına atanan Tevfik İleri (38) Yüksek Mühendis Mektebi (İstanbul Teknik Üniversitesi'nin eski adı) mezunuydu. Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışmıştı. 14 Mayıs 1950'den önce Samsun'da "Yollar Bölge müdürü"ydü. Tanıyanlar onun, mühendisliğinden çok "heyecanlı bir milliyetçi genç" olmasından söz ederlerdi.

Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan, Meclis'e 1946 seçimlerinde giren DP'li milletvekillerindendi. Hukukçuydu. Savcılık da yapmıştı, avukatlık da... Politika hayatında başka birçok arkada-

şından daha fazla tanınmıştı. Çünkü İsmet İnönü'nün –12 Temmuz 1947'deki ünlü beyannamesinden sonra– Cumhurbaşkanı olarak çıktığı gezilere Demokrat Parti temsilcisi olarak katılan oydu. Pek konuşkan değildi. Ama hali tavrı, nezaketiyle "efendiden bir zat" olarak bilinirdi.

Kabinedeki en genç bakan Çalışma Bakanı Hasan Polatkan'dı. Yaşı 35'ti. Ne yazık ki on bir yıl sonra, hem siyaset hem de hukuk hayatımızın yanlış ve insafsız uygulamalarından biri sonucunda idam edilen üç politikacının gene en genci olarak, o da ölecekti.

Adnan Menderes'in ilk hükûmetinin kurulduğu o sıralarda, öyle bir sonucu kimsenin aklından geçirmesi mümkün değildi. Halkın –DP'lisi, CHP'lisiyle, MP'lisi, tarafsızıyla– büyük çoğunluğu demokratik hayatın başlamasından memnundu. Demokrasinin hatasız kazasız gelişeceğini umuyordu.

"Elim kırılsaydı..." lafları

Seçim sonucundan en fazla memnun olanlar, tabiî, DP'ye öteden beri üye veya yandaş olanlardı. Ancak CHP'yi destekleyenlerin büyük bölümü de, partileri hesabına umutluydular.

Bizim –CHP'lisi bol– Bahçelievler'imizde bu umutları paylaşan CHP'liler çoktu. Ancak o konudaki yorumlar, birbirlerinden farklıydı. Bir kısmı, benim fakültedeki –birlikte partiye üye olduğumuz– arkadaşlarım gibi, şöyle düşünüyorlardı:

> *"CHP şimdi reform yapar. Kadroları daha da gençleşir. İnönü'nün etrafında toplanır. Çok çalışır. Gelecek seçimde iktidara gelir"*

Tabiî, bu, bir öngörüden çok bir istekti. Partinin yeni bir atılım için yeniden yapılanmasını istiyorlardı.

Bir kısmı, buna bile gerek olmadığını, DP'lilerin nasıl olsa başarısız kalacağını, milletin CHP'nin tecrübeli kadrolarını arayacağını söylüyorlardı. 14 Mayıs gecesi, Çankaya Köşkü'nde "Bunlar altı ay bile dayanamaz" diyen eski başbakan Şemsettin Günaltay'ın havası içindeydiler.

Onlara bakılırsa, hiçbir şey yapmayıp sadece sabretmek yeterdi. Yeni bir seçimde iktidarın yeniden değişmesi ve CHP'nin iktidara gelmesi kaçınılmazdı.

Hatta duruma şöyle bir teşhis koyanlar vardı:

"Millet DP'ye oy verdiğine 'şimdiden' pişman. Çoğu seçmen, 'DP nasıl olsa kazanamayacak, bari muhalefeti biraz güçlendirelim' demiş. O yüzden oy vermiş... Böyle bir sonucu hiç beklemiyorlarmış... Tabiî, artık, ilk seçimde bize verecekler..."

Bir laf vardır, daha sonraları da –hatta 2000'li yıllarda bile– belirli seçimlerden sonra kullanılır olmuştur. Benim onu ilk işitmem o zamandı. Bazıları diyorlarmış ki:

"Elim kırılsaydı da bunlara oy vermeseydim..."

Ben o "bazıları"na doğrudan doğruya rastlamadım. O lafı hep onlara rastlayanlardan işittim. Yer ve zaman da belirterek anlatırlardı:

"Dün pazara gittim. Domates aldığım bir manav vardı. Dedi ki: 'Onlara oy verdim ama pişmanım. Elim kırılsaydı da vermeseydim.'"

Veya:

"Şoföre dedim ki, 'Oğlum sen kime oy verdin?' dedim. 'Sorma amca, bir hata ettim, onlara verdim' dedi. 'Keşke elim kırılsaydı da vermeseydim' dedi."

Ben rastlamasam da böyle konuşanlar, muhakkak ki vardı. O konuşmaları nakledenlerin çoğu güvenilir insanlardı. Ancak "Elim kırılsaydı..." lafını söyleyenlerin ne kadarının güvenilir olduğu şöpheliydi.

Bunu söylerken gerçek duygularını mı ifade ediyorlardı, yoksa CHP'li olduklarını öteden beri bildikleri "mahalleli"lerine veya "müşteri"lerine bir "teselli" servisi mi yapıyorlardı?

Ayrıca, hepsi gerçek duygularını ifade ediyor olsalar bile, büyük seçmen kitlelerini ne ölçüde temsil ediyorlardı? O kitlelerin içindeki oranları ne olabilirdi?

Bunları bilmek mümkün değildi. Ama o zamanlar anket gibi, kamuoyu araştırması gibi işlerin, kendileri bir yana, adları bile ortada yoktu. Geleceğe yönelik tahmin yapmanın dayanakları, işte böyle, pazarda, otobüste, takside rastladığına soru sorarak aranırdı.

Bunlardan da herkes kendi gönlüne göre sonuçlar çıkarırdı.

Bizim mahallenin çoğunluğunun gönlü, bu "Elim kırılsaydı..." laflarını bir "genel eğilim" göstergesi olarak kabul etmeye yatkındı...

Bu iyimser yaklaşım –sonradan hayal kırıklığıyla sonuçlanacak olsa bile– bence mahallemizde bazı faydalı etkiler de yaptı.

Moral aşısı

14 Mayıs gecesinden başlayarak, komşu evlerin çoğunun durumu bizim ev gibiydi.

Erkekleri seçim çevrelerinden yenilgiyle dönen, kadınları endişeli evler... Büyük çocukları düşünceli... Küçük çocukları olup biteni anlamaya çalışıyor...

Komşu ziyaretleri artmış... Atatürk'le birlikte İnönü'nün de resimlerinin asılı olduğu misafir odalarının duvarları dert dinliyor... Hem memleketin genel dertlerini, hem de herkesin özel derdini...

Hangi aday nasıl kaybetmiş?.. Kaybedenler –veya kaybedenlerin eşleri– birbirlerine anlatıyorlar... O arada, yeni dönemdeki yeni hayatlarını nasıl düzenlemeyi düşündüklerini de anlatıyorlar.

Başta yakın komşularımız Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal, babamın seçim çevresi arkadaşı Bolu Milletvekili Durmuş Yalçın, Bahçelievler'in "Otobüs yolu" sakinlerinden eski Ulaştırma bakanı Kasım Gülek, eski İçişleri bakanı Şükrü Sökmensüer ve daha birçokları... Bizim mahallenin dışından bizim eve gelip giden eski bakanlardan Dr. Fazıl Şerafettin Bürge, Tahsin Coşkan... Ve tabiî en sık görüştüğümüz –son olarak da– benim partiye giriş belgeme imza atmış olan Cevat Dursunoğlu...

Hepsinin o sıralardaki görüntüleri hâlâ gözlerimin önündedir.

İşte o "Millet pişman oldu... Elim kırılsaydı da... Hele bir yeni seçim gelsin, biz kazanacağız..." gibi yorum ve rivayetlerdir ki, onları o hüzünlü havadan kurtaran bir moral aşısı etkisi yapmıştır.

İş arayışları

Yenilgiye uğrayan milletvekillerinin geçim konusuna gelince... Bu konudaki ilk bilgiler şöyleydi:

Adanalı Kasım Gülek gibi, Cavit Oral gibi –doğuştan zengin– politikacıların böyle bir meselesi yoktu. Onlar hiç çalışmasalar da olurdu.

Milletvekilliğinden önce hayatım çalışarak kazananlardan doktor ve avukat gibi serbest meslek sahiplerinin de işi kolay sayılırdı. İç hastalıkları uzmanı Fazıl Şerafettin Bürge doktorluk, hu-

CHP'nin yeniden seçilemeyen bakanları yeni bir hayat kurmaya çalışıyorlardı. Cavit Oral'ın geçim derdi yoktu. Adanalı toprak sahibiydi. Fazıl Şerafettin Bürge uzman doktordu. Mesleğine geri dönüyordu. Kemal Satır da doktordu ama, ihtisasını tamamlamamıştı, onu tamamlayıp sınavdan geçmesi gerekiyordu.

kukçu-iktisatçı Cemal Sait Barlas avukatlık yapacaktı.

CHP'nin son Maliye bakanı İsmail Rüştü Aksal da avukatlık yapmak istiyordu ama, Siyasal Bilgiler'i bitirdikten sonra "Hukuk farkı" sınavını vermemişti. O sınava girecekti. (O vakitler öyle bir sınav vardı. SBF mezunları Roma hukuku başta olmak üzere altı dersten sınava girip başarırlarsa, aynı zamanda Hukuk mezunu olurlardı.) Aksal ancak ondan sonra –tabiî mahkeme stajıyla avukatlık stajını da bitirdikten sonra– yazıhane açabilecekti.

CHP'nin son Ulaştırma bakanı Dr. Kemal Satır da muayenehane açmak istiyordu. Fakat uzmanlığını tamamlamamıştı. Tamamlamaya çalışacaktı.

Milletvekilliğine –babam gibi– memurluktan gelenlerin işi daha da zordu. Memurluğa yeniden alınmaları hükûmetin tutumuna bağlıydı. Hükûmetin niyeti ise, belli ki, devlet kadrolarına yeniden CHP'li almak bir yana, CHP yandaşı görünen veya öyle oldukları rivayet edilen memurlardan kurtulmaktı.

Amerikalı kiracı arayışı

Babam, belli ki, bunun bilincindeydi. Benim "iş bulup çalışma" yolundaki düşüncelerimi ertelettikten sonra, ailemizin geçim sorununa çözüm yolu olarak, oturduğumuz evi kiraya verip başka bir eve taşınmayı aklına koymuştu. Annem de bunu destekliyordu. Ama aynı zamanda, öğretmenliğine yeniden başlamak da istiyordu. Bu iki proje gerçekleşirse, evin ihtiyaçlarının karşılanması kolaylaşacaktı.

Babamın emekli maaşı alması hemen başlayacak mıydı, yoksa

bu bir süre sonra mı olacaktı, şimdi hatırlamıyorum. Fakat milletvekillerinin emekli maaşı sistemi, o zaman şimdiki gibi değildi.

Normal memur emeklileriyle aralarında, emekli statüsüne geçme açısından da, emeklilik geliri açısından da önemli bir fark yoktu.

Babamın emekli maaşı başlasın veya başlamasın, babamın projesi anneminkiyle birlikte gerçekleşirse, ailemizin ana gelir kaynağı, gene kira geliri olacaktı. Hesap şöyleydi:

Ankara'ya görevli olarak gelen Amerikalılar, bizimki gibi semtlerdeki kira rayicini artırmıştı. Çoğu, bahçe içinde müstakil ev arıyordu. Emlak piyasasında dolaşan rakamlara göre, Bahçelievler'deki evimiz, bizim tutacağımız bir apartman dairesinin kirasının üç misli kadar kira getirecekti.

Şimdi o dönemin rakamlarını hatırlayıp bugüne göre değerlendirmek güç. Dönem, 1 doların karşılığının 2 lira 82 kuruş olduğu dönem. Ama hatırladığım kadarıyla bizim bahçe içinde müstakil evin kira rayici 500 lira civarındaydı. Başka semtlerdeki apartman daireleri ise 150-160 liraya tutulabiliyordu.

Demek ki, bu operasyon sonuçlanırsa, aile bütçesine 320-350 lira arasında bir gelir girecekti. Annemin öğretmenlik, babamın emeklilik maaşı da buna eklenirse, geçim sorunumuz hafiflemiş olacaktı. Tabiî "buzdolabı" gibi "lüks ihtiyaç malları"nı alma hevesimizi devam ettirmezsek...

Operasyon, bir süre sonra başlatıldı. Ankara'da bu gibi kiralama işlerini yürüten ünlü bir "emlakçi" "madam" vardı: "Madam Merian..."

Amerikan Büyükelçiliği ve bağlı kuruluşlarıyla temas halinde. Amerikalılardan gelen taleplerle, evlerini kiraya vermek isteyen Türkler arasında aracılık yapıyordu.

Annem Madam Merian'la bağlantı kurdu. Bizim evi görmeye önce o geldi. Kısa boylu, zayıf, orta yaşlı bir kadındı. Saçları galiba kızıla boyanmıştı. Türkçe'yi Levanten şivesiyle konuşuyordu. Adı Merian'dı ama, herhalde Türk vatandaşıydı. Annemle kısa zamanda samimi oldular. Annem ona daha beğendiği bir isim buldu. "Mariyana" diye hitap etmeye başladı.

Mariyana bizim mahallede bazı "kiralama" işleri yapmıştı. Ben birini biliyordum. Güngör adında bir arkadaşımın annesi evinin, bir bölümünü pansiyon haline getirmiş, iki veya üç Amerikalı askere kiraya vermişti. Güngörlere gittiğimde, bazen onlar da orada olurdu. Düzenli insanlara benziyorlardı. Evi bir süre için Amerikalılara kiraya vermenin bir zararı olmayacağına, onlara baka-

Annem de, yeniden öğretmenliğe dönüşünde ilk görev yeri olan Keskin'deki ilkokulda öğrencileriyle birlikte.

rak ben de inanmaya başlamıştım.

Bizim evin eksiği kaloriferdi. Sobayla ısıtılıyordu. Ama çevrede kaloriferli ev de yok denecek kadar azdı. Bu durumda, Amerikalıların kaloriferli ev talebi zaten karşılanamıyordu. Bir kısmı, kalorifersizlere razı olmaya mecburdu.

Madam Marian veya annemin deyişiyle "Mariyana", o ilk gelişinden sonra bir iki kere daha geldi. Daha sonra zaman zaman bazı Amerikalıları getirip evi gezdirdi.

Sonuç birdenbire alınmadı. Bir yandan da annem, kiralık apartman dairesi arıyordu. Ayrıca, benim "Sen çalışma, ben çalışayım" laflarımı –babamın da katkısıyla– püskürttükten sonra, yeniden öğretmenliğe başlamak için başvuru yapmıştı. Cevap bekliyordu.

Görevlerine ara verip yeniden başlamak isteyen öğretmenlere uygulanan usul şuydu: Önce il emrine tayin ediliyorlardı. İlin Millî Eğitim Müdürlüğü de, öğretmeni, tayin edilmek istediği il merkezindeki okullardan önce, ilçelerde öğretmene ihtiyacı olan bir okulda görevlendiriyordu.

Öğretmen, orada sıra bekleyecek, il merkezine, yer açıldıktan sonra nakledilecekti.

Annem yeniden öğretmen

Kısacası: Gelir meselemiz için gerekli girişimler yapılmıştı. Bir "bekleme süreci"nden sonra iki gelişme oldu. Birincisi, Mariyana'nın bizim evi gösterdiği Amerikalılardan birinin, daha doğrusu eşinin, ciddi bir kiracı adayı olduğunun anlaşılmasıydı.

Amerikalı, Ankara'daki Amerikan heyetlerinden birinde görevliydi. 50 yaşlarındaydı. Ne iş yapıyordu bilmiyorum.

Eşi, bize yabancı değildi. Ermeni asıllıydı ve biraz Türkçe biliyordu. Evle asıl ilgilenen oydu.

Evin kalorifersizliğine aldırmamıştı. Hatta anneme soba yakmanın kendine göre bir zevki olduğunu söylüyordu. Onun için bahçe önemliydi. Bizim bahçeyi de sevmişti.

Pazarlık başladı... Fiyatta anlaştılar. Fakat bir sorun vardı. Biz henüz taşınabileceğimiz bir ev bulamamıştık. Annem kiracı adayı hanımdan birkaç aylık süre istedi. O da "peki" dedi. Zaten o sırada Amerika'ya gidip gelmeleri gerekiyormuş. Dönüşlerinde, biz kendimize ev bulursak operasyon tamamlanacaktı.

İkinci gelişme, annemin "yeniden öğretmenlik" dönemindeki ilk tayin yerinin belli olmasıydı: Bu, Ankara'nın Keskin ilçesindeki bir ilkokuldu. Ankara ile Keskin'in arası, o dönemde iki saatlik bir yol. Gidince geceleri kalmak gerekiyordu. Ankara'ya en fazla hafta sonlarında gelip gidebilirdi. Ama annem bundan memnundu.

Hemen hazırlığa girişti. Babamla birlikte Keskin'e gitti. Kendine, yanında kalabileceği bir aile buldu ve görevine başladı.

O süre içinde, evde bir yardımcı kadın vardı. Ama ona da "nezaret" etmek üzere, akrabalar seferber oldu. Başta teyzemler olmak üzere, annemin akrabalarından teyze kadar yakınımız olan Bedia Teyze, Fatma Teyze ve daha bazı teyzeler, bizi yalnız bırakmadılar... Annem hafta sonları gelip durumu kendisi de kontrol ediyordu. Düzenimizde önemli bir aksaklık olmadı.

Zaten bu bir geçici süreydi. Daha sonra annem, ilk başvurusundaki dileği gereği Ankara'da Altındağ'daki bir okula tayin edilecekti.

19

Yeni hükûmet yeni icraat

Menderes'in sesi ve programı - Muhalefete hücum bol ama, muhalefetin cevap hakkı yok - Hükûmetin ekonomik hedefi - "Devleti küçülteceğiz" - Şeker ve sigara fiyatları ne kadar inebilir? - "Millete mal olmuş-olmamış inkılaplar" - Arapça ezana ilk adım - Ordudaki "6 Haziran Operasyonu"

Hallaç pamuğu gibi atıyor!

Yeni hükûmetin iş başına geçmesi bir ayı doldurmuştur. Bir çok âmirler, memurlar, bakanlıklar, kurullar esaslı değişmelere uğratılıyor. Bu işi kimi begeniyor, kimi palavra balonu sayıyor. Bakalım hallacın dızdızı daha kimlerin başına vuracak.

Köroğlu gazetesi, bürokrasideki tayin ve nakilleri, hallacın yaptığı işe benzetiyordu.

Adnan Menderes hükûmetinin programını okuyup güvenoyu alması süreci güzel başladı. Tartışmalı bitti.

Günlerden 29 Mayıs'tı. Seçimden on beş gün sonrası... Bir pazartesi günü... Hava güzeldi. Ulus'taki Meclis binasının etrafı bayram yeri gibiydi. Benim çocukluğumun havuzlu, kırmızı balıklı Meclis bahçesine hoparlörler konulmuştu. İçerdeki görüşmeler dışarıya yansıtılıyordu.

Hoparlörlerin etrafında, Meclis bahçesinde ve bahçeyle Ankara Palas arasındaki caddenin kaldırımlarında halk toplanmıştı.

Çoğu DP yandaşıydı. Önce Meclis'e arabasıyla gelen bakanları veya Ankara Palas'tan çıkıp yürüyen DP'li milletvekillerini alkışlamışlar, sonra hoparlörlerden gelen sesleri dinlemeye başlamışlardı.

Ulus'taki ikinci Meclis binasının dinleyici balkonu ve localarının alabileceği izleyici sayısı çok azdı. Oraya da kordiplomatik mensuplarıyla yüksek düzeydeki bürokratlardan başka, ancak Meclis yönetiminden davetiye alanlar girebiliyordu. Giremeyenler, görüşmeleri bu şekilde dinleyebiliyorlardı.

Meclis başkanı oturumu açtıktan sonra Adnan Menderes alkışlar arasında konuşmasına başladı. Bu alkışlara hoparlör başından da katılanlar oldu.

Menderes'in sesi kendine özgü bir sesti. Radyo veya televizyon spikerliği için uygun sayılan bir ses tipi vardır, genizle birlikte burundan da gelir gibidir, "nezleli ses" derler. Biraz öyleydi. Kelimeleri, hecelerini yutmadan, her hecenin hakkını vererek yavaş yavaş söylerdi. Telaffuzu çok iyiydi.

Okuduğu hükûmet programı, 1950'den sonraki liberal ekonomi yanlısı hükûmetlerin hepsinin tekrar edip duracağı iki klasik hedefi –ilk defa– ilan ediyordu:

Başbakan Menderes, Koraltan'ın yönettiği oturumda hükûmet programını okurken sesi Meclis dışına da veriliyordu.

1- Özel teşebbüsü büyütmek.

2- Devleti küçültmek.

Bunun için özel teşebbüs, her türlü imkândan faydalanılarak teşvik edilecek, devletin harcamaları ise tasarruf yoluyla asgariye indirilecekti. İktisadî devlet kuruluşlarının çoğu özel sektöre devredilecekti.

(Bunun –daha sonraki liberal çizgideki iktidarlar zamanında da– "tekrar"ını göreceğimiz sonucu şu olacaktı: Özel teşebbüs teşvik edilecekti. "Her mahallede bir milyoner yaratma" politikaları izlenecekti. Fakat devletin harcamaları –azalmak şöyle dursun– o zamana kadarkinin çok daha üstüne çıkacaktı. Devlet teşebbüslerinin sayıları ve kapasiteleri ise, özel sektöre devredilip azalacak denilirken, hızla artacaktı.)

Programın siyasî bölümünde, alınması düşünülen demokratik önlemler sıralanıyordu: Basın Kanunu'ndaki basın hürriyetini sınırlayan engellerin kaldırılması, bir genel af kanununun çıkarılması gibi... O arada da CHP iktidarının özellikle son dönemlerinin ne kadar "demokrasisiz, hürriyetsiz, acımasız, vatandaşları ezen, perişan eden" dönemler olduğundan söz ediliyordu.

"Din ve vicdan hürriyeti" üzerinde özellikle duruluyordu, CHP bu açıdan da eleştiriliyordu. Yeni hükûmetin, diğer hürriyetlerle

birlikte din ve vicdan hürriyeti önündeki sınırları kaldıracağı ilan ediliyordu. Devrimler konusunda ise, şöyle bir ifade kullanılıyordu:

"Millete mal olmuş inkılaplarımız mahfuz (saklı) kalacaktır."

Bu, tabiî, hemen şu yoruma yol açıyordu:

"Demek ki, bazı inkılaplar millete mal olmamış sayılıyor. Onlar saklı tutulmayacak, yürürlükten kaldırılacak."

Anlaşılıyordu ki, laiklikle ilgili tutumlarında muhalefetteyken dikkatli davranan ve dini siyasete alet etmemeye özen gösteren DP yöneticileri, iktidara geçtikten sonra, kendilerini o konuda daha serbest hissetmeye başlamışlardı.

O zamanın Türkiye'sinde henüz MNP-MSP-Refah-Fazilet-Saadet-AKP çizgisinde bir siyasî parti yoktu. O yöndeki sesler zaman zaman Millet Partisi'nin içinden yükseliyordu. Fakat DP yöneticileri de, o çizgide olanları pek ihmal etmiyordu. Onlara da hitap etmeyi siyasî hesaplarının gereği sayıyorlardı. Bunun somut örnekleri kısa bir süre sonra kendini göstermeye başlayacaktı.

Başlangıç güzeldi...

Programın görüşülmesi süreci "güzel" başladı demiştim. Güzellik kendini şöyle gösterdi:

Programın okunmasından önce CHP'liler, programı inceleyip eleştirilerini hazırlamak için, süre istemişlerdi. Görüşmelerin iki gün sonraya ertelenmesini önermişlerdi.

DP yöneticileri, başlangıçta bu isteği reddetme eğilimindeydi. 1946 seçiminden sonraki Recep Peker hükûmetinin programı okunurken, kendilerinin yaptığı aynı isteği CHP'lilerin reddettiğini hatırlıyor ve hatırlatıyorlardı.

Gerçi, CHP'liler daha sonraki Saka ve Günaltay hükûmetleri döneminde, o tutumlarını değiştirmişlerdi. Program görüşmelerinin programın oluşumundan daha sonraki günlerde yapılmasını kabul etmişlerdi. Ama DP iktidarının Meclis Başkanlığı, Peker hükûmeti zamanındaki o "ret" olayını unutmamıştı. Onun karşılığını vermek ister gibiydi.

Bu durum, Adnan Menderes'in hükûmet programını okumayı

bitirmesinden sonra birdenbire değişti. Meclis başkanı, kürsüden, CHP Grup Başkanvekili Faik Ahmet Barutçu'nun görüşmelerin iki gün ertelenmesiyle ilgili önergesini okutur okutmaz, DP yönetiminin önde gelen isimlerinden Samet Ağaoğlu söz aldı. CHP'lilerin önergesinin kabul edilmesini istedi.

Bu, herhalde Menderes'le de konuşulmuş bir tutum değişikliğiydi. İktidarın muhalefete karşı anlayış göstermesinin bir örneğiydi. DP'liler oylarını ona göre kullandılar. CHP önergesi kabul edildi.

İki gün sonraki birleşimde program görüşmeleri başlayınca, CHP adına Grup Başkanvekili Faik Ahmet Barutçu kürsüye çıktı. Hükûmet programını enine boyuna eleştirdi. Özellikle de programdaki CHP'nin iktidar dönemine yönelik suçlamalara cevap verdi.

Meclis bahçesine, o gün de ilk günkü gibi hoparlörler konulmuştu. Halk, Menderes'ten sonra bu defa da Barutçu'yu dinledi.

Bu kitapta anılarından alıntılar yaptığım Faik Ahmet Barutçu, sadece o dönemin değil, Türk Parlamento tarihinin en güçlü hatiplerinden biriydi.

Babamın hemşerisi ve arkadaşı olarak onu yakından tanımıştım. Gevrek kahkahasını atmak için sanki fırsat arardı.

Kürsüye çıkınca aslan kesilirdi. Ama gene sempatik ve şakacı bir aslan... Kürsü konuşmalarını sonradan, Parlamento muhabirliğim sırasında çok izledim. Bazı DP'li milletvekilleri onun özellikle, Karadeniz şivesine, kürsüdeki hareketli haline sataşırlardı.

Bundan hiç etkilenmezdi.

"Siz benim üslubuma ne karışıyorsunuz, söylediklerime kulak verin de bir şeyler öğrenin" gibi cevaplar verip, sözlerine devam ederdi.

O gün de güzel bir konuşma yaptı. DP hükûmetini, eski iktidarla uğraşacağına, kendi işine bakması tavsiyesinde bulundu.

Görüşmeleri Meclis dışındaki hoparlörlerden izleyenlerden Barutçu'yu da alkışlayanlar oldu.

CHP Grup başkanvekilinin konuşması, DP'lilerin büyük bir kısmını kızdırmıştı. Kürsüye çıkan DP'li hatipler, CHP'nin iktidar dönemine –Bayar'ın, Menderes'in, Köprülü'nün, Koraltan'ın CHP'li olduğu dönemler de dahil– tepeden tırnağa hücum ettiler.

Bir başka muhalif konuşmacı, Millet Partisi'nin Meclis'e girebilen tek temsilcisi Osman Bölükbaşı'ydı. O da güçlü bir hatipti. Fransa'da matematik okumuş, ama siyaseti asil mesleği haline getirmişti.

Sonraki yıllarda özellikleri daha da fazla tanınacaktı. Kürsüye belgelerle çıkardı. Hazırcevaplığıyla ünlüydü. Hakkında şöyle bir rivayet vardı: Arada bir, aşağıdan müdahale edilmesini teşvik edecek sözleri, bile bile söylerdi. Olta atar gibi... Oltaya tutulan olursa, kafasında hazır duran cevabı patlatırdı.

Osman Bölükbaşı Millet Partisi adına hükûmet programını eleştirdi ama, o arada CHP'nin iktidar dönemini de suçlamayı ihmal etmedi. Yeni hükûmetten eski iktidar dönemiyle ilgili suç iddialarını soruşturma konusu yapmasını istedi.

Konuşmasının özetinin özeti şuydu:

"Eskiler de kötü, yeniler de kötü. En iyisi Millet Partisi!"

Program üzerindeki görüşmeler o gün geç vakte kadar sürdü. Ama bitirilemedi. Bir gün sonrasına ertelendi.

CHP'ye hücum yarışı...

Bir gün sonrası, 2 Haziran Cuma'ydı. O günkü görüşme saatleri, söz sırasına giren DP'lilerin konuşmalarıyla geçti.

DP'li yeni milletvekilleri seçim meydanlarından gelmişlerdi. Meclis kürsüsüne ilk çıkışlarıydı. DP yöneticilerine Meclis'teki izleyicilere ve basına kendilerini göstermek istiyorlardı. Göremeyenlere de aynı zamanda Meclis dışındaki hoparlörlerle seslerini işittireceklerdi.

CHP'ye karşı ne kadar sert konuşurlarsa, o kadar etkili olacaklarını düşünüyorlardı. Çoğu, eski iktidara karşı çok ağır sözler kullanıyordu.

Program üzerindeki görüşmeler, böylece, DP'lilerin CHP'ye hücum etme yarışı haline geldi. Yarışa katılanların sayısı kırkı buldu. Muhalefetten ise ancak üç kişi konuşabilmişti. Verilen yeterlik önergesi, CHP'lilerin karşı görüşüne rağmen kabul edildi.

Kürsüye Başbakan Adnan Menderes geldi. Barutçu'ya cevap vererek, "eski dönem"e hücumlarda bulundu. Son seçimde CHP'nin aldığı oylar için şöyle dedi:

"Bunlar idarî tazyikle (baskıyla), siyasî tazyikle, propaganda ve para tazyikiyle alınmış reylerdir."

Daha önceki Meclis'lerin meşruluklarının "fiilî", DP'nin çoğunlukta olduğu Meclis'in meşruluğunun "hakiki" olduğunu söyledi.

Faik Ahmet Barutçu Meclis'in çok güçlü bir hatibiydi. Kahkahalarıyla da ünlüydü.

Barutçu'ya cevap hakkı yok...

CHP adına Faik Ahmet Barutçu, Menderes'in CHP'ye hücumlarına cevap vermek için söz istedi.

Bu, iki açıdan hakkıydı:

1- Menderes, CHP'ye –Meclis İçtüzüğü'ndeki– "cevap hakkı"nı doğuracak şekilde sataşmıştı.

2- Gene içtüzüğe göre her türlü görüşmede "son söz" hükûmete değil, "milletvekiline ait"ti.

Toplantıyı idare eden Meclis Başkanvekili –Hulusi Köymen– içtüzüğün o gereklerine aldırmadı. Dedi ki:

"Yeterlik önergesi kabul edildiğine göre görüşmeler tamamlanmıştır."

Bu, olmayacak bir şeydi.

Sataşmaya cevap verme hakkı "yeterlik önergesi"yle engellenemezdi. Ama anlaşıldığına göre, hoparlörlerden de dinlenen görüşmelerin, muhalefet sözcüsünün değil, başbakanın konuşmasıyla bitmesi istenmişti.

Barutçu'nun anılarına göre, bunun kararı Köymen tarafından değil, Bayar tarafından önceden alınmıştı. Barutçu'nun anlatımıyla şöyleydi:

"Celal Bayar Meclis'e gelmişti. Başkanın odasında karar vermişler. Yeterlik verilecek ve başbakan konuşacak, ondan sonra kimse konuşturulmayacak. Bu kararı, sonradan riyaset merkezinde bulunan Hulusi Köymen –bizim eski parti il başkanı– nasılsa ağzından kaçırdı."

CHP'li milletvekilleri, Meclis başkanvekilinin bu kararını protesto etti. Hep birlikte ayağa kalkıp salonu terk ettiler.

Böylece, güzel bir hava içinde başlayan program görüşmeleri kötü bir hava içinde bitti. İki parti arasındaki demokrasi ve hukuk tartışmaları yeniden başladı.

Yapılan güvenoylamasında oylamaya katılmayan DP'li milletvekilleri de çoktu. DP listesinden seçilen 408 milletvekilinden oy kullananların sayısı 282'ydi. Gerisi ya o gün Meclis'e gelmemişti veya oylama sırasmda dışarıdaydı.

Muhalefet bunu, "DP'lilerin de büyük bir kısmı bu hükûmete muhalif" diye yorumladı. Oysa bunun başlıca nedeni acemilikti. DP'li milletvekillerinin çoğu, Meclis'teki görevlerinin gereklerini yeni yeni öğreniyorlardı. Zamanla, "güvenoylaması"nın önemini de öğreneceklerdi.

"Dün başka bugün başka"

Hükûmetin güvenoyu aldığı 2 Haziran 1950 gününden sonraki ilk kararlarına gelince...

Birincisi, şeker fiyatlarının, ikincisi sigara fiyatlarının indirilmesiydi.

Şeker ve sigara fiyatları, DP'nin muhalefetteyken en çok sözünü ettiği konulardı. Savaş yıllarında, hükûmet bunları, üzerlerine koyduğu vergilerle devlete gelir getirici birer unsur olarak kullanmıştı. Fiyatlar bu yüzden artmıştı. Ayrıca mal darlığı da vardı. Karaborsada fiyatlar zaman zaman daha da yükseliyordu. Bu durum, savaştan sonra da devam etmişti.

Şeker fiyatı o arada 5 liraya kadar çıkmıştı. DP'liler daha sonra bunu "şekeri bu millete 5 liraya yedirdiniz" diye sloganlaştırmışlardı.

Gerçi şeker fiyatı sonradan, gene CHP hükûmetlerince yeniden belirlenmişti. Kesmeşeker 2 liraya kadar indirilmişti. Ama muhalefetteki DP'liler, geçmiş yılları hatırlatarak aynı sloganı kullanmaya devam etmişlerdi.

Ayrıca, 2 liralık şeker fiyatının da "fahiş" (aşırı derecede yük-

sek) olduğunu öne sürmüşlerdi. Çünkü yaptıkları hesaba göre, şekerin "maliyet"i 2 liralık kesmeşekerde 68 kuruş, 172 kuruşluk tozşekerde 63 kuruştu.

Demişlerdi ki: "Aradaki farkı vatandaştan almak insafsızlıktır."

Sigara fiyatları için aynı politikayı izlemişlerdi. DP'li Samet Ağaoğlu, meydanlarda yaptığı konuşmalarda cebinden çıkardığı 20 kuruşluk birinci sigarası için "Biz bunu size 5 kuruşa indireceğiz" diye diye ün kazanmıştı.

İşte artık bu gibi sloganların gereğinin yerine getirilmesi zamanı gelmişti.

DP hükûmeti, bunun için hareket geçti. Önce şeker fiyatlarını düşürdü. Fakat sadece yüzde 15 oranında... 200 kuruşluk kesmeşeker 170 kuruşa satılacaktı. 172 kuruşluk tozşekere de aynı orana yakın bir indirim uygulanacaktı.

Hükûmet yanlısı gazetelerde, bunun "izah"ı –eski hesaplara sünger çekilerek– şöyle yapılıyordu:

"Şekerin maliyeti her ne kadar 63-68 kuruş civarında ise de, bunun üzerine konulan "istihlak resmi"ni (tüketim vergisini) birdenbire kaldırmak mümkün değildir. Çünkü şeker fiyatında yapılan her 1 kuruşluk indirim, Hazine'yi 1 milyon lira vergi kaybına uğratmaktadır.

Hükûmet buna rağmen vatandaşın şekeri daha ucuza yemesi için elinden gelen fedakârlığı yapmış, 30 milyon liralık vergi kaybını göze almıştır."

Sigara fiyatlarındaki indirim de, Samet Ağaoğlu'nun yaptığı vaatler ölçüsünde olamadı.

20 kuruşluk Birinci sigarasının fiyatı, 5 kuruşa değil, ancak 15 kuruşa indirilebildi. Fiyatı yüksek olan öteki sigaralardaki zammın oranı daha düşük oldu. Orada da, "vergi kaybı" gerekçesinden söz edildi.

Tabiî, o zaman akla, "Peki o vaatleri yaparken 'vergi kaybı' konusunu hiç düşünmediniz mi?" sorusu geldi ama, şuna artık yavaş yavaş alışılacaktı:

Çok partili hayatta, siyasî partilerin muhalefetteyken söyledikleri başka, iktidardayken başka olabiliyordu.

Daha sonraları bunun –Başbakan Süleyman Demirel tarafından– daha kapsamlı hale getirilmiş şöyle bir "özdeyiş"i de ortaya çıkacaktı:

"Dün dündür bugün bugündür."

"Arapça ezan"a ilk adım

Ayrıca şu da görüldü: Bir parti bazen muhalefette hiç söylemediği, söylemeyi uygun bulmadığı, hâlâ karşıymış gibi davrandığı bir işi, iktidara gelir gelmez, gündeme getirebiliyordu.

Demokrat Parti, bunun da örneğini verdi.

Bu örnek, Arapça ezan işiydi.

Başbakan Adnan Menderes'in bu konudaki ilk demeci, 5 Haziran'da *Zafer* gazetesinde yayımlandı. Demecin danışıklı olduğu belliydi. *Zafer*'in başyazarı ve aynı zamanda DP milletvekili Mümtaz Faik Fenik başbakana "Arapça ezan" konusunda ne düşündüğünü sormuştu.

Menderes'in cevabı özetle şuydu:

"Her taassup (bağnazlık) cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur.

Vaktiyle zarurî görülen bu tedbire (ezanın Türkçe okunması kuralına) artık ihtiyaç kalmadıktan sonra bunda ısrar, bu sefer vicdan hürriyetine karşı bir taassup teşkil eder."

Bunun anlamı ezanın Arapça okunmasına yeşil ışık yakmaktı.

Demokrat Parti yetkilileri gerçi muhalefetteyken, böyle bir niyetleri olduğunu ima yoluyla bile söylememişlerdi. Tam tersine: Meclis'in dinleyici balkonuna "dinleyici" kartıyla gelmiş olan iki kişinin Arapça ezan okuması olayı karşısında bunu kınayan bir tavır takınmışlardı.

İki kişi hakkında açılan soruşturma sırasında onlara dinleyici kartı verenin DP'li milletvekili İhsan Şerif Özgen olduğu ortaya çıkmıştı. Özgen onları "meczup" (deli) diye nitelemişti. "Ben onların meczup olduğunu nereden bileyim. Vatandaştır diye kart verdim" demişti.

O zaman bu kadar mesafeli davranılan "Arapça ezan" işinin şimdi başbakanın demeciyle birdenbire benimsenmesi şaşırtıcıydı.

Kaldı ki, Celal Bayar'ın laiklik konusunda duyarlı davrandığı, İnönü dahil, herkes tarafından kabul ediliyordu. Bayar, artık partisinin genel başkanı olmasa bile, Demokrat Parti üzerindeki etkisini herhalde kaybetmemişti. DP hükûmetinin, hem de ayağının tozuyla, bu konuyu gündeme getirmesine, nasil olmuş da göz yummuştu?

Bu soruları soranlar CHP'de olduğu gibi DP'nin içinde de vardı.

Ayrıca: Başbakan Menderes, Mümtaz Faik Fenik'e verdiği de-

meçte, hükûmet programında kullandığı "millete mal olmuş inkılaplar" formülünü bir kere daha vurguluyordu. Şöyle:

"Bu izahımın milletimize mal olmuş inkılaplarımızın tamamiyle korunacağı manası taşıdığını da ayrıca tafsile (ayrıntılarıyla anlatmaya) lüzum görmemekteyim."

Demek ki, inkılapların "millete mal olmuş-olmamış" diye ikiye ayrılmasının uygulaması, bu ezan konusuyla başlayacaktı. Menderes o demeci, bunun zeminini oluşturmak için vermişti. Demeç üzerinde yorumlar, tartışmalar yapılacak, bunlar değerlendirilecek ve münasip görülen bir zamanda harekete geçilecekti.

Yorumlar ve tartışmalar hemen ertesi gün başladı ama, o gün, bu tartışmaları da aşan ani bir gelişme oldu.

Orduda bir "tasfiye" ve bir söylenti

Bu, orduda (o zaman "Silahlı Kuvvetler" adı yoktu, kuvvetlerin tümüne birden ordu denilirdi) yarım saat içinde başlatılıp bitirilen bir "tasfiye" hareketiydi.

O yarım saat içinde Genelkurmay başkanı değişti. Kara Kuvvetleri komutanı onun yerine getirildi. Diğer kuvvet komutanları ve ordu müfettişleri (şimdiki adlarıyla ordu komutanları) görevlerinden alındı.

Tabiî, o yarım saatin öncesinde, yoğun bir değerlendirme ve karar süreci vardı. Fakat ondan son dakikaya kadar kimsenin haberi olmamıştı. Operasyonu hazırlayanlardan başka...

Hürriyet

PANTHOL

Genel Kurmayda yapılan değişiklikler

Birinci Başkanlığa Nuri Yamut, İkinci Başkanlığa Sabap Gürler tayin edildi

Paris'te mühim görüşme

Ordu yüksek kademesindeki tasfiye herkesten habersiz olarak başladı. Yarım saat içinde tamamlandı. Ertesi günkü gazeteler için de tam bir sürpriz oldu.

ULU

Ordu Yüksek Komuta Heyetinde geniş ölçüde değişiklik yapılıyor

Org. Abdurrahman Nafiz Gürman emekliye ayrılarak Genelkurmay Başkanlığına Nuri Yamut getirildi

Yüksek Komuta Heyetinden 25-30 general daha emekliye ayrılacağı, bu kimselerin de halen bulundukları vazifeden başka vazifelere tayin edileceklerini haber veriliyor

Haberi *Ulus* gazetesi de büyük puntolarla verdi. İlk gün bir yorum yapmadı. Ama daha sonraki günlerde çıkan söylentilere karşı tepki gösterecekti...

Operasyonu hazırlayan ilk üç kişi, Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve Millî Savunma Bakanı Refik Şevket İnce'ydi. Tabiî, onlara bilgi verip önerilerde bulunarak yardımcı olan sivil-asker bazı kişiler daha vardı. Fakat kararı alanlar ve uygulayanlar onlardı.

Bunun nedenleri üzerinde, sonradan gazetelere de yansıyan şöyle bir söylenti çıktı:

"DP'nin seçimi kazanmasının ardından bazı komutanlar Cumhurbaşkanı İnönü'ye gitmişler:

– Bir emriniz var mı paşam? diye sormuşlar...

Aralarında görev yerleri Ankara dışında bulunan ordu müfettişleri de varmış. Ankara'ya bunun için gelmişler. Önce Genelkurmay başkanıyla birlikte toplanmışlar, sonra Çankaya'ya çıkmışlar.

Bu 'Bir emriniz var mı paşam?' sorusunun arkasında 'Gerekirse müdahalede bulunuruz' anlamı varmış..."

Ordudaki operasyonun bitişinden sonra, bazı gazetelerde haber olarak yayımlanan bu söylenti, CHP organı *Ulus* gazetesi tarafından yalanlandı.

Hükûmet ise, bu konuda sessiz kalmayı yeğledi, "Biz yetkimizi kullandık" demekle yetindi.

ULUS

Komutanlarımıza iftira etmiyelim

Ortaya atılan şayialar karşısında

Hükümetin durumu açıklaması lâzımdır

Ordu Komuta Heyetinde yapılan geniş değişiklikleri çirkin bir iftiraya bağlamak istiyenler var

Ulus, görevden alınan komutanların İnönü'yle gizli temaslar yaptıkları hakkındaki söylentiler karşısında hükûmeti açıklamaya çağırdı. Hükûmet sessiz kaldı. "Biz yetkimizi kullandık" demekle yetindi.

Neydi gerçek?..

Aradan yıllar geçti. Ordu yüksek kademesinin örgütlü bir girişimle İnönü'yü ziyaret edip bir darbe emri beklediği söylentisini doğruluyan bir kanıt ortaya çıkmadı.

Gerçi Genelkurmay başkanının birkaç generalle birlikte İnönü'ye yaptığı sivil elbiseli bir nezaket ziyaretinden söz edildi. Ama bu ziyaret yapılmış olsa da, belli ki, bir "nezaket ziyareti"nin sınırlarını aşmamıştı.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, İsmet İnönü'nün Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşıydı. Bu, Orgeneral Gürman'ın görevinden ayrılmakta olan "cumhurbaşkanı-arkadaşı"nı, böyle bir saygı jestiyle uğurlamak istemesinin sonucu sayılırdı.

İsmet Paşa'nın daha sonraları Metin Toker'e yaptığı bir açıklama var. Diyor ki:

"Ne onlar (generaller) böyle bir iş için (müdahale için) bana gelebilirlerdi, ne de ben onlardan böyle bir istekte bulunabilirdim."

Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçim gecesini nasıl geçirdiğinin hikâyesini daha önce görgü tanıklarından izledik. Besbelli ki, seçim sonuçları belli olduktan sonraki siyasî amacı, iktidarı, seçimi kazanan kadroya bir an önce devredip muhalefet görevine başlamaktan ibaretti.

Ama acaba, İnönü'nün uğradığı seçim yenilgisi, İnönü istemese bile, teke tek bazı komutanların aklına "müdahale" fikrini getirmiş olamaz mıydı?

Mümkündür. Değerli gazeteci-politikacı Orhan Birgit'in o günlerle ilgili bir anısı var. Seçim gecesi İstanbul'da CHP il merkezinde yaşadığı bir olayı anlatmıştır.

Birgit'in seçim gecesi anısı

Orhan Birgit, o sırada hem CHP organı *Ulus* gazetesinin İstanbul muhabiridir, hem de CHP'nin basın bürosunu yönetmektedir. *Ulus*'un ve partinin büroları zaten aynı binanın içindedir. Partinin İstanbul'daki ileri gelenleri, o gece seçim sonuçlarını izlemek üzere, parti binasındadır. Birgit de aralarındadır. Şöyle anlatıyor:

"Partinin İstanbul müfettişi Sadi Irmak (sonraki başbakanlardan) oradaydı. Eski Adalet bakanı Ali Rıza Türel, il sekreteri ve milletvekili adayı Ekrem Özden, oradaydı. Daha başkaları da vardı. Gelen haberler hep yenilgi haberleriydi. Bir ara, çalan telefonu ben açtım. Karşıdan bir ses dedi ki:

'Burası 1. Ordu Müfettişliği... Parti müfettişi beyefendiyle müfettiş paşam görüşmek istiyor.'

1. Ordu Müfettişliği bugünkü 1. Ordu Kumandanlığı.

'Bir dakika' dedim, Sadi Irmak'a arayanı söyledim. Telefonu verdim.

Sadi Irmak aldı. Bağlantıyı bekledi.

'Buyrun paşam' diye konuşmaya başladı.

Öteki tarafı duymuyoruz ama, Sadi Bey'in heyecanlandığını fark ettik. Yüzü pembeleşti. Telefonu kapattıktan sonra:

'Bana Köşk'ü bağlatın. Reisicumhurun yaverini bulun' dedi.

Partideki arkadaşlar, Ankara'yla bağlantı aradılar. O vakitler şehirlerarasında otomatik telefon yok, bağlantı kurulması için saatlerce beklenir ama, iktidar partisinin telefonlarının önceliği var. Ayrıca aranan yer Cumhurbaşkanlığı Köşkü... Bağlantının kurulması uzun sürmedi.

Sadi Bey o sırada bize durumu özetlemişti. Telefona gelen yavere de kısaca anlattı.

'1. Ordu müfettişi paşa diyor ki: Durum endişe vericidir. Komünistlerin seçime fesat karıştırmış olması ihtimali var. Reisicumhur Hazretleri emrederlerse, biz bazı sandıklara müdahale edebiliriz... Lütfen kendilerine arz ediniz. Ben cevap bekliyorum.'

Karşıdaki yaver, herhalde İsmet Paşa'ya durumu bildirmeye gitti ki, Sadi Irmak ahize kulağında bekledi. Bir süre sonra cevap geldi. Sadi Irmak:

'Anlıyorum' dedi, 'şimdi telefon edeceğim. Reisicumhur hazretlerine hürmetlerimi arz ederim.'

Sonra ordu müfettişini bağlattı. Dedi ki:

'Reisicumhur hazretleri selamlarını söylüyor. Diyor ki: Endişeye

Geleceğin milletvekili ve bakanlarından Orhan Birgit ile sonraki başbakanlardan Sadi Irmak, seçim gecesinde İstanbul CHP binasında birlikteydiler. Gecenin ilginç bir telefon konuşmasının tanığı oldular.

mahal yoktur. Halkın iradesi nasıl tecelli ederse, ona hürmet edilecektir.'

Konuşma, karşılıklı selam, saygı sözleriyle bitti."

Orhan Birgit'in anlattığı bu olay, seçim sonuçlarına müdahale düşüncesinin, örgütlü bir girişim halinde olmasa da bazı komutanların aklından geçebildiğini gösteriyor. Nitekim İstanbul müfettişi paşa, aklından geçeni, Çankaya Köşkü'ne giderek değil ama, telefonla konuştuğu parti müfettişi aracılığıyla İsmet Paşa'ya iletmiştir. Ama sonuç şudur: İsmet Paşa'dan kesin bir "Öyle şey olmaz" cevabı almıştır.

Ordu ve siyaset

Burada, ordunun siyasetle ilgisi üzerinde biraz duralım:

1946'da demokratikleşme sürecinin başlamasıyla birlikte, ordunun siyaset dışı tutulması konusunda İnönü de, Bayar da "ilke" olarak görüş birliği halindeydiler.

İkisi de İttihat ve Terakki döneminin tecrübelerinden geçmişlerdi. Ordu içinde parti politikası yapan karşılıklı grupların oluşmasından endişe ediyorlardı.

O kadar ki, seçimlerde subayların ve askerlikle ilgili memurların oy hakkına sahip olmasını bile sakıncalı bulmuşlardı. Seçim kanunundaki "genel oy" ilkelerine –birlikte karar vererek– getirdikleri "istisna"lardan biri o konudaydı. Buna göre, subaylara oy kullanma yasağı, çok partili hayata ve tek dereceli seçime geçil-

Birgit'in seçim gecesi anısı

Orhan Birgit, o sırada hem CHP organı *Ulus* gazetesinin İstanbul muhabiridir, hem de CHP'nin basın bürosunu yönetmektedir. *Ulus*'un ve partinin büroları zaten aynı binanın içindedir. Partinin İstanbul'daki ileri gelenleri, o gece seçim sonuçlarını izlemek üzere, parti binasındadır. Birgit de aralarındadır. Şöyle anlatıyor:

"Partinin İstanbul müfettişi Sadi Irmak (sonraki başbakanlardan) oradaydı. Eski Adalet bakanı Ali Rıza Türel, il sekreteri ve milletvekili adayı Ekrem Özden, oradaydı. Daha başkaları da vardı. Gelen haberler hep yenilgi haberleriydi. Bir ara, çalan telefonu ben açtım. Karşıdan bir ses dedi ki:

'Burası 1. Ordu Müfettişliği... Parti müfettişi beyefendiyle müfettiş paşam görüşmek istiyor.'

1. Ordu Müfettişliği bugünkü 1. Ordu Kumandanlığı.

'Bir dakika' dedim, Sadi Irmak'a arayanı söyledim. Telefonu verdim.

Sadi Irmak aldı. Bağlantıyı bekledi.

'Buyrun paşam' diye konuşmaya başladı.

Öteki tarafı duymuyoruz ama, Sadi Bey'in heyecanlandığını fark ettik. Yüzü pembeleşti. Telefonu kapattıktan sonra:

'Bana Köşk'ü bağlatın. Reisicumhurun yaverini bulun' dedi.

Partideki arkadaşlar, Ankara'yla bağlantı aradılar. O vakitler şehirlerarasında otomatik telefon yok, bağlantı kurulması için saatlerce beklenir ama, iktidar partisinin telefonlarının önceliği var. Ayrıca aranan yer Cumhurbaşkanlığı Köşkü... Bağlantının kurulması uzun sürmedi.

Sadi Bey o sırada bize durumu özetlemişti. Telefona gelen yavere de kısaca anlattı.

'1. Ordu müfettişi paşa diyor ki: Durum endişe vericidir. Komünistlerin seçime fesat karıştırmış olması ihtimali var. Reisicumhur Hazretleri emrederlerse, biz bazı sandıklara müdahale edebiliriz... Lütfen kendilerine arz ediniz. Ben cevap bekliyorum.'

Karşıdaki yaver, herhalde İsmet Paşa'ya durumu bildirmeye gitti ki, Sadi Irmak ahize kulağında bekledi. Bir süre sonra cevap geldi. Sadi Irmak:

'Anlıyorum' dedi, 'şimdi telefon edeceğim. Reisicumhur hazretlerine hürmetlerimi arz ederim.'

Sonra ordu müfettişini bağlattı. Dedi ki:

'Reisicumhur hazretleri selamlarını söylüyor. Diyor ki: Endişeye

Geleceğin milletvekili ve bakanlarından Orhan Birgit ile sonraki başbakanlardan Sadi Irmak, seçim gecesinde İstanbul CHP binasında birlikteydiler. Gecenin ilginç bir telefon konuşmasının tanığı oldular.

mahal yoktur. Halkın iradesi nasıl tecelli ederse, ona hürmet edilecektir.'

Konuşma, karşılıklı selam, saygı sözleriyle bitti."

Orhan Birgit'in anlattığı bu olay, seçim sonuçlarına müdahale düşüncesinin, örgütlü bir girişim halinde olmasa da bazı komutanların aklından geçebildiğini gösteriyor. Nitekim İstanbul müfettişi paşa, aklından geçeni, Çankaya Köşkü'ne giderek değil ama, telefonla konuştuğu parti müfettişi aracılığıyla İsmet Paşa'ya iletmiştir. Ama sonuç şudur: İsmet Paşa'dan kesin bir "Öyle şey olmaz" cevabı almıştır.

Ordu ve siyaset

Burada, ordunun siyasetle ilgisi üzerinde biraz duralım:

1946'da demokratikleşme sürecinin başlamasıyla birlikte, ordunun siyaset dışı tutulması konusunda İnönü de, Bayar da "ilke" olarak görüş birliği halindeydiler.

İkisi de İttihat ve Terakki döneminin tecrübelerinden geçmişlerdi. Ordu içinde parti politikası yapan karşılıklı grupların oluşmasından endişe ediyorlardı.

O kadar ki, seçimlerde subayların ve askerlikle ilgili memurların oy hakkına sahip olmasını bile sakıncalı bulmuşlardı. Seçim kanunundaki "genel oy" ilkelerine –birlikte karar vererek– getirdikleri "istisna"lardan biri o konudaydı. Buna göre, subaylara oy kullanma yasağı, çok partili hayata ve tek dereceli seçime geçil-

dikten sonra da devam etmeliydi.

Öyle de oldu: Sadece askerî öğrenciler ve silah altındaki erat değil, "subaylar, gedikli erbaşlar, askerî memurlar ve askerî adlî yargıçlar" da oy hakkından mahrum tutuldular.

(Not: Bu, aşırı bir önlemdi. Faydası yoktu. Hatta sakıncası olduğu öne sürülebilirdi.

Subaylar ve diğer askerî kişiler, oy hakkından mahrum bırakıldılar diye, siyasî konuları izlemekten vazgeçecek değillerdi. Her biri her konuda kendi fikrini oluşturacaktı. Partilerden birini beğenecek, ötekini beğenmeyecekti. Onlara oy hakkı verilirse, siyasî tercihlerini eylem haline getirebilecekleri demokratik bir yol açılmış olurdu. O yol kapalı tutulursa, demokratik olmayan yolları benimsemeleri ihtimali artardı.

Askerî kişilere oy hakkı verilmesinin daha doğru olduğu düşüncesi, ilerde daha güçlenecekti. 1961 Anayasası, subaylar, astsubaylar ve diğer askerî memurlara da diğer seçmenler gibi oy kullanabilmeleri imkânını sağlayacaktı.)

Bu konuda 1950 yılındaki gerçek şuydu:

İnönü ve Bayar, "Asker siyasete karışmamalı" ilkesinde istedikleri kadar görüş birliğine varmış olsunlar ve hangi önlemi alırlarsa alsınlar, CHP'nin de, DP'nin de, her yerde olduğu gibi, ordu içinde de yandaşları veya sempatizanları vardı. Hatta Meclis'e ancak bir milletvekiliyle giren –ama Mareşal Fevzi Çakmak'ın anılarını taşıyan– Millet Partisi'nin de...

Geçen bölümlerde gördük: İnönü ile Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak, İnönü'ye saygısı büyük olan bir generaldi. Onun yerine geçen Abdurrahman Nafiz Gürman onunla sınıf arkadaşıydı. Kurtuluş Savaşı dönemini yaşayan muvazaaf subayların hepsi, İnönü'yü kendilerinden yüksek rütbelerde bir komutan olarak tanımışlardı. Onun sivilleşmesinden sonra da o özelliğini unutmamışlardı. Ama, artık orduda da bir değişim gerçekleşiyordu.

Generaller ve albaylar

1960'ın Millî Birlik Komitesi üyelerinden Yarbay Orhan Erkanlı, anılarında, 1950'deki generallerden çoğunun CHP'ye, albaylardan çoğunun da DP'ye yakın olduğunu yazar. Buna göre, DP'liler, Genelkurmay başkanıyla bazı komutanların İnönü'yle temas kurmalarından şüphe ederken, kendileri de muhalefet yıllarından başlayarak bazı albayların ziyaretlerini kabul etmekteydiler.

O arada Celal Bayar'ın bizzat temas ettiği ordu mensupları var-

dır. Biri, Gelibolu'da 2. Kolordu Komutanı Korgeneral Fahri Belen'dir. Belen kendi anılarında da anlatır:

"1950 seçimlerinde hile yapılması ihtimali" birçok genç subayı tedirgin ediyordu. Bunlardan bir kısmı o ihtimale karşı müdahale hazırlığı içine girmişlerdi. Kendisiyle de temas etmişlerdi. Belen onlara "İhtimal üzerine müdahale olmaz. Sabredeceksiniz" demişti. Ama o ihtimal gerçekleşirse, kendinin de onlarla birlikte hareket edeceğini belirtmişti.

Bayar, Belen hakkında –kendi açısından– olumlu bilgiler işitince, onunla ortak tanıdıklarından birinin evinde görüşmüştü.

Albaylardan da, ordu içinde aynı yöndeki bir örgütün mensubu olarak bilinen bir Seyfi Kurtbek vardı. O da DP yöneticileriyle temastaydı.

Bu temasların gelişmesi sonunda, 1950 seçimlerinden önce, Korgeneral Fahri Belen ile Albay Seyfi Kurtbek, ordudan istifa ettiler. Belen Bolu, Kurtbek Ankara listesinden DP adayı oldu. İkisi de DP'nin milletvekilleri arasına katıldı.

Belen, daha önce anlattık, Menderes'in birinci kabinesine, Millî Savunma bakanı olarak girecekti ama, ordu kademelerinden gelen itiraz sesleri üzerine, Bayındırlık bakanı olarak girdi.

Seyfi Kurtbek ise bir süre sonra önce Ulaştırma, sonra da –benzeri itiraz seslerine rağmen– Millî Savunma bakanlığına getirilecekti.

Özetle:

Demokrat Parti yöneticileri de CHP yöneticileri gibi "Orduya siyaset karışmasın" diyorlardı ama, onların da orduda "tutanları" ve "tuttukları" vardı. İktidara geldikten sonra, orduyla ilgili tutumlarını onların katkısıyla oluşturuyorlardı.

6 Haziran Operasyonu'nun hedefi de buna göre belirlenmişti: Orduda İnönü'nün etkisinde olan veya oldukları varsayılan komutanlar aktif görevlerden uzaklaştırılacak, yerlerine yeni iktidarın "güvenebileceği" komutanlar getirilecekti.

6 Haziran Operasyonu - "Silahın yanında mı?"

Şimdi yazacaklarım, o günlerin Millî Savunma Bakanlığı müsteşarının anlattıkları. Bunları hayattayken oğlu –AP döneminin genç Bursa milletvekili– Özer Yılmaz'a anlatmış. Ben de ondan –not alarak– dinledim.

Özer Yılmaz, benim hem mahalleden hem de Meclis'ten arkadaşım. Yaşı benden küçüktür. Kızılay'da otururken, evimiz yakın-

dı. Babası Kenan Yılmaz'ı da ilk o zamanlar görmüştüm. İnce yüzlü, açık renk gözlü, ciddi görünüşlü bir zattı. Aslında hukukçu ve maliyeciydi. 1950'den sonra Demokrat Parti'den milletvekilliği ve bakanlık da yapacaktı. 1950'nin haziran ayı başında ise Millî Savunma Bakanlığı müsteşarıydı.

Millî Savunma Bakanlığı müsteşarlığı denilince, akla bir asker müsteşar gelir. Aslında öyle bir kural yoktu ama, o göreve getirilenler, 1950'ye kadar hep askerler arasından seçilmişti.

Bu geleneği bozan, birinci Menderes kabinesinin Millî Savunma bakanı Refik Şevket İnce oldu. Bakanlık koltuğuna oturur oturmaz, Kenan Yılmaz'ı buldu. O göreve getirdi.

Kenan Yılmaz'ın devlette o zamana kadarki görevi, Maliye Bakanlığı'nda müsteşar yardımcılığıydı. 14 Mayıs seçiminde DP'nin Erzincan listesinde adaydı. Seçimi kaybetmişti. Yeniden bürokrasiye dönecekti. İnce'nin kararıyla, bakanlığın "ilk sivil müsteşar"ı oldu. (Aynı zamanda da bakanlığın "son sivil müsteşar"ı. Çünkü sonrakiler gene hep askerler arasından seçilecekti.)

Operasyon, Özer Yılmaz'ın babasından naklen anlattığına göre şöyle gelişti:

Millî Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Bakanlık Müsteşarı Kenan Yılmaz'ı makamına çağırdı.

Telefonda:

"Silahını ve yaverini al gel" dedi.

Kenan Yılmaz dediğini yaptı.

Yaver özel kalemde –resmî dildeki adıyla emir subayı– bekledi:

Yılmaz içeri girdi. Bakan talimatını verdi:

"Şimdi beni iyi dinle. Orduda bazı tayinler yapıldı. Onları icra edeceğiz (uygulayacağız). Tebliğleri benim yaverimle senin yaverin yapacaklar."

Bakan "bazı tayinler" dediği tayinleri somutlaştırdı.

O ana kadar çok gizli tutulan kararnameye göre, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman görevinden alınıyor, Askerî Şûra üyeliğine tayin ediliyordu. Onun yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nuri Yamut getiriliyordu. Kara Kuvvetleri komutanlığına, Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Kurtcebe Noyan geçiyordu.

Öteki kuvvet komutanları da –Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Zeki Doğan– görevlerinden alınıyordu. Aynı şekilde 1., 2. ve 3. Ordu müfettişleri (komutanları) görevlerinden alınıp başka görevlere naklediliyorlardı. Boşalan görev yerlerinin hepsi, "hemen" ye-

Dönemin Millî Savunma Bakanlığı müsteşarı (daha sonraki Millî Savunma bakanı) Kenan Yılmaz (solda)... Ve oğlu Bursa Milletvekili Özer Yılmaz...

ni atamalarla dolduruluyordu.

Bu, bir "ordu tayinleri kuralı"ydı. Hele bu gibi "sürpriz" operasyonlarda, "görevden ayrılma"lar ile "göreve gelme"lerin aynı zamanda olması şart sayılırdı. Hatta mümkünse aynı anda olması...

Müsteşar Kenan Yılmaz'a düşen görev, bakanın yaveriyle kendi yaverinin yürüteceği bu uygulamayı planlayıp yönetmek ve en kısa zamanda bitirmekti. Özellikle Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarıyla ilgili "devir teslim"lerin hepsi en geç yarım saat içinde tamamlanmalıydı.

İş hassas bir işti. Kapsamı da genişti. Ordunun en yüksek makamlarının tümünü kapsıyordu. Fakat o yıllarda bunu biraz olsun kolaylaştıran bir durum vardı.

Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'yla birlikte tüm kuvvet komutanlarının makamları, daha önce de belirttik, aynı binadaydı.

Kenan Yılmaz planı yaptı ve uygulamayı başlattı:

Operasyonun en önemli bölümü, tabiî, Genelkurmay Başkanlığı'ndaki değişiklikti. Başkanın odasına bakanın yaveri gidecekti. Genelkurmay başkanı doğrudan doğruya bakana bağlı olduğu için, bu yadırganmazdı. Bakanın herhangi bir iş için ona yaverini göndermesi normaldi.

Yaver, kapıdan içeri girer girmez, aldığı talimatı yerine getirdi. Orgeneral Gürman'ı askerce selamladı ve:

"Kumandanım" dedi, "bakanımın verdiği emre göre Askerî Şûra üyeliğine tayin edildiniz. Arz ederim."

Orgeneral Gürman şaşırdı. Böyle bir "bildirim" beklemiyordu. Yerinden kalktı:

"Anlamadım" dedi, "bu nasıl şeydir? Sana kim ne söyledi?"

Yaver, aldığı emri tekrar edecekti. Fakat buna gerek kalmadı. Plana göre kapı yeniden açıldı. İçeriye Orgeneral Nuri Yamut girdi. O da bir selam çaktı:

"Orgeneralim" dedi, "Genelkurmay başkanlığına tayin edilmiş bulunuyorum. Görevi sizden devralmaya geldim. Emrinizi bekliyorum."

Gürman'a söyleyecek bir şey kalmamıştı. Devir teslimin tamamlanması uzun sürmedi.

Kuvvet komutanlarının makam odalarında da aynı yöntem uygulandı.

İşin geri kalanı kolaydı. Ordu müfettişleriyle ve diğer görevlerle ilgili değişiklikleri, yeni Genelkurmay başkanıyla kuvvet komutanları yürüteceklerdi.

Bunlar, 6 Haziran Operasyonu'yla ilgili olarak Özer Yılmaz'ın babası Kenan Yılmaz'dan naklen anlattıkları.

Kenan Yılmaz, o dönemdeki araseçimde Demokrat Parti'den Bursa milletvekilliğine seçilecek ve 1960'a kadar milletvekilliğini sürdürecekti. O arada bir süre de Millî Savunma bakanlığı yapacaktı.

6 Haziran 1950 günü Genelkurmay başkanlığına gelen Nuri Yamut, o görevini tamamladıktan sonra 1954 yılında DP listesinden İstanbul milletvekili seçilecek, o da 1960'a kadar milletvekili kalacaktı.

Aynı gün Genelkurmay başkanlığı görevinden alınan Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman 1960 Meclisi'ni fesheden Millî Birlik Komitesi'nin başkanı Cemal Gürsel tarafından 1961 Kurucu Meclisi'ne "kontenjan üyesi" seçilecekti.

Yani, iki orgeneral "rövanş" gibi gelişmeler sonunda birbirleriyle –değişik zeminlerde de olsa– yeniden "halef selef" olacaklardı.

Valiler ve ötekiler

Ordudaki toplu tayinlere paralel olarak, valiler ve her kademedeki idare amirleri arasında da bir "ayıklama" başladı. Bazı valiler kendiliğinden istifa ettiler. Bazıları hükûmetçe görevlerinden alındılar.

Yüksek memurlar arasında bu ölçüde bir değişiklik ilk defa yaşanıyordu. Ama şu da vardı. Bir partinin yerine başka bir partinin gelişi de 27 yıllık Cumhuriyet döneminde ilk defa oluyordu.

Demokrat Parti yandaşları ile "Yeni iktidar kendi kadrosunu kursun, rahat çalışsın" diyen tarafsızların bir kısmı bu değişiklikleri haklı buluyordu.

DP'lilerin bir kısmı ise bunları yeterli bulmuyordu. Onlara göre eski hükûmetin memurları, sadece üst düzeyde olanlarıyla değil, tümüyle değiştirilmeliydi.

Bu eğilim, iktidar partisinin il, ilçe, hatta –o zamanki– bucak ve ocak örgütlerinde daha da güçlü olarak kendini gösteriyordu. Oralardaki yerel memurlara, herhangi bir nedenle kızan yerel partililer, onların işten atılmasını, yerlerine "kendilerinden olan"ların getirilmesini istiyorlardı.

Devlet kadrolarında bu isteklere göre yapılan ve yapılacağı tahmin edilen değişiklikler, muhalefet tarafından sert bir şekilde gündeme getirildi. Bir süre sonra bu eleştiriler bizzat İsmet İnönü tarafından ifade edilecekti. CHP genel başkanı bu konuda, geniş yankıları olan bir konuşma yapacak ve şöyle diyecekti:

> *"Memleket baştan başa huzursuzluk içindedir. Siyasî emniyetimiz pervasız ve apaçık tehdit altındadır. Ordudan tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatındaki memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir iftirasıyla ne muamele göreceklerini beklemektedirler."*

Kamuoyunda bu sözleri haklı bulanlar da olacaktı, abartmalı bulanlar da.. Ama şu belliydi. Demokrat Parti'nin yüksek bürokratlar arasındaki yaptığı "büyük" değişiklikler normal sayılsa bile, küçük memurlara kadar inen ve büyük ölçüde örgüt baskısının sonucu olan "küçük" değişiklikler gerçekten huzur bozucuydu. Yurdun her kesiminden gelen "Haksızlık yapılıyor. Partizanlık yapılıyor" şikâyetleri birbirini izliyordu.

Tabiî, bu şikâyetleri önemsemeyenler de çoktu. Halkın büyük bir kısmı, memurların çoğunu, eski iktidarın –vatandaşlara sıkıntı veren– işlerinin sorumlusu gibi görüyordu. Kaymakamları, mal müdürlerini, vergi memurlarını, Ziraat Bankası müdürlerini, polis ve jandarma yetkililerini, hepsini... Görevlerinden alınırlarsa, yerlerine "daha iyi"leri gelebilir diye düşünüyordu. Asgarî istekleri şuydu:

Hepsi görevden alınıp da yerlerine "daha iyi"leri gelmese bile, bir bölümü mutlaka alınmalıydı. Bu da, memurların öteki bölümünü, "Beni de görevden alırlar" korkusuyla vatandaşlara "daha iyi" davranmaya zorlayabilirdi.

Yurdun her yerinde oluşan bu gibi beklentiler, Ankara'ya yansıtılıyordu.

Özetle: CHP'nin bu nakil ve tayin dalgasına karşı gösterdiği tepki, o dalganın etkilediği memurların ve yakınlarının duygularına tercüman oluyordu... Onlar bu destekten memnun oluyordu. Ama memurların ve yakınlarının dışındaki kesimlerde CHP'nin o tutumu fazla umursanmıyordu.

Demokrat Parti yönetimi de, CHP'nin tepkilerinden fazla rahatsız olmuyordu. Çünkü biliyordu: Seçmenlerin büyük "çoğunluğu" memurlardan değil, öteki kesimlerden oluşuyordu.

DP'nin "ilk yasa"sı: Arapça ezan

Ziya Gökalp'in "vatan" tarifi - Türkçe ezanı ilk okuyan hafızlar - 1932 genelgesi ve 1941 kanunu - DP'nin tasarısı jet hızıyla geçiyor - CHP'nin tutumu: Ne lehteyiz, ne aleyhteyiz - Seçimin bizim sınavlara etkisi - Ömer Uluç'un bir tavsiyesi - CHP muhalefetteki ilk kurultayını topluyor - Gülek'in zaferi

Dün camilerde ezan arabca okundu

Bazı camiler arabca ezana sabah namazında, bazıları ise öğleyin başladılar

Beyazıd camii minaresinde dün arabca ezan okunurken

Ezanın arabca okunmasının serbest olduğu evvelki gece Başbakanlıktan Vilâyete bildirilmiştir; olarak okunmuştur. Bunun üzerine, İstanbul Müftülüğü bekçiler vasıtasile, dün öğleye kadar bütün baş-

Arapça ezan yasağının kalktığı, tüm valiliklere aynı gece bildirildi. Ve haberin camilere hızla iletilmesi istendi. Valiler gece bekçileri vasıtasıyla müezzinlere haber yolladı. Böylece çoğu camide sabah ezanı Arapça okundu. Bazı camilerde, uygulama öğleye kaldı.

Başbakan Adnan Menderes'in *Zafer* gazetesi başyazarına verdiği demeçle gündeme giren "Arapça ezan", DP iktidarı Meclis'inin ilk çıkardığı kanunun konusu oldu.

Türkiye'nin camilerinde ezanın Arapça yerine Türkçe okunması, 1932 yılında başlamıştı. Bu, Atatürk'ün talimatıyla yapılan bir çalışmanın sonucuydu.

Meşrutiyet dönemindeki bazı aydınlar da aynı şeyi düşünmüş ve istemişti... Bununla ibadete çağrı niteliğindeki ezanın anlamının daha iyi algılanacağı görüşündeydiler.

Ayrıca, Türk dilini kullanma alanını genişletmenin, milliyetçiliğin de gereği olduğuna inanıyorlardı. Ziya Gökalp bu görüşü şiirle de ifade etmişti:

"Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur.
Köylü anlar manasını namazdaki duanın
Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kuran okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın."

Atatürk'ün 1932'de yaptırttığı çalışma, önce, "Türkçe ezan"ın din açısından "caiz" olduğu sonucunu verdi. Sonra bir komisyon kuruldu. Komisyon ezanın Türkçe çevirisini yapacak ve bunu ahenk içinde seslendirecekti. Ezan, camilerde bu örneğe göre okunacaktı.

Komisyonda, Hafız Burhan, Hafız Sadettin Kaynak, Hafız Nuri gibi dönemin ünlü hafızları vardı. Önce ezanın birkaç çevirisi yapıldı. Hangisinin ahenginin daha müsait olduğuna bakıldı.

Sonuçta ezanın Türkçe metni şöyle belirlendi:

"Tanrı uludur,
Şüphesiz bilirim, bildiririm:
Tanrı'dan başka yoktur tapacak,
Şüphesiz bilirim, bildiririm
Tanrı'nın elçisidir Muhammed
Haydin namaza, haydin felaha
Namaz uykudan hayırlıdır."

Bu metnin okunuşu ve söylenişi tekrar tekrar denendikten sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca kabul edildi. Başkanlık tüm camilere bir genelge yayınladı. "Ezan artık Arapça değil Türkçe okunacak" talimatını verdi. Arapça okuyanların bunun cezasını göreceği bildirildi.

Genelgenin tarihi 18 Temmuz 1932'ydi. O günden sonra Türkiye, Ziya Gökalp'in şiirindeki gibi "camiinde Türkçe ezan okunan" bir ülke haline geldi.

Buna yer yer tepkiler de ortaya çıktı. Atatürk devrimlerine zaten tümüyle karşı olan gruplar, bunu rejime karşı muhalefet etmenin gerekçelerinden biri haline getirdiler. Ülkede yer yer Arapça ezan okuma girişimleri kendini gösterdi. Bunu yapanlar ceza gördü.

Ceza var mı, yok mu?..

Cezalar, mahkemelerde Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesine göre veriliyordu. Gerçi maddede "Arapça ezan okumak" diye bir suç yoktu. Somut olarak sayılan suçlar maddenin ikinci fıkrasındaydı. "Şapka Kanunu"na veya "Türk harflerinin kullanılmasına dair kanun"a muhalefet etme suçlarından ibaretti.

Maddeye göre, o suçların failleri üç aya kadar hafif hapis veya 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasına çarptırılıyorlardı.

Fakat maddenin ilk fıkrasında bir "genel ifade" vardı. Arapça ezan okuyanlar bu ifadeye göre cezalandırılıyorlardı.

Bunun metnini –dili karmaşık da olsa– buraya almalıyım. Çünkü Menderes hükûmetinin "Arapça ezan" operasyonunun anlaşılması için, bilinmesinde fayda vardır. O genel ifade şöyleydi:

"Selahiyetli (yetkili) makamlar tarafından adlî muameleler (adaletle ilgili işlemler) dolayısıyla veya amme emniyeti (kamu güvenliği) veya amme intizamı (kamu düzeni) veya umumî hıfzıssıha mülahazasıyla (genel sağlığın korunması düşüncesiyle)

KANUN VE NİZAMLARA AYKIRI OLMAYARAK VERİLEN BİR EMRE İTAAT ETMEYEN VEYA BU YOLDA ALINMIŞ BİR TEDBİRE RİAYET EYLEMEYEN KİMSE (...) bir aya kadar hapis veya 50 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır."

Arapça ezan okuyanlar bu fıkraya göre cezalandırılıyordu. Tabiî, büyük kısmı da haklarındaki soruşturmadan 5-10 liralık bir "hafif para cezası" ödeyerek kurtuluyordu. Ama bu gene de caydırıcı oluyordu. Arapça ezan okumaya en fazla önem verenler de, 5-10 liralık cezayla kurtulacaklarını bilseler bile, bu yüzden karakola, jandarmaya götürülüp haklarında soruşturma açılmasını istemiyorlardı.

Böylece, genelgenin üzerinden sekiz dokuz yıl geçti. Yeni bir önleme ihtiyaç duyulmadı. Fakat daha sonra –1941 yılında– bir gelişme oldu.

Anlattığımız maddeye göre para cezasına mahkûm edilenlerden biri –veya avukatı– "Bu ceza kanunsuzdur" gerekçesiyle Yargıtay'a başvurmuştu. Yargıtay da durumu inceledikten sonra başvuruyu haklı bulup, mahkeme kararını bozmuştu.

Bozma gerekçesi şuydu:

Arapça ezan okumak, maddedeki ifadesiyle *"YETKİLİ MAKAMLAR TARAFINDAN KANUN VE NİZAMLARA AYKIRI OLMAYARAK VERİLEN BIR EMRE İTAAT ETMEMEK VEYA O YOLDA ALINMIŞ BIR TEDBİRE RİAYET EYLEMEMEK"* sayılmazdı. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Ezan Arapça okunsun" genelgesi "kanun ve nizam" açısından geçerli bir emir veya tedbir sayılamazdı. Öyle sayılması için genelgenin, ya "adaletle ilgili işlemler"le, ya "kamu güvenliği" veya "kamu düzeni"yle ya da "genel sağlığın korunması"yla ilgili bir "gerekçeli düşünce"ye dayanması gerekirdi. Ortada böyle mantıkî bir gerekçe yoktu.

Tek parti döneminin Yargıtay'ı...

Yargıtay'ın bu bozma kararı ilginçti. (Ayrıca tek parti dönemindeki adalet sisteminin –en azından bazı konularda– hükûmetten ne kadar bağımsız olduğunu göstermesi açısından da ilginçti.)

Ceza kararını veren mahkeme, Yargıtay'ın kararına uydu. Bunun duyulması üzerine diğer mahkemeler de "Arapça ezan okuyan"lara ceza vermemeye başladı. "Arapça ezan" okuma fiilleri de giderek arttı.

1941 yılında bu duruma bir çare arayan hükûmet, yaptığı kısmî

bir Ceza Kanunu değişikliğinin içine, bu konuyu da aldı. Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesi içindeki somut suç tanımlarının arasına "Arapça ezan okuma"yı da koydu.

Maddenin ikinci fıkrası şu hale geldi:

> *"Şapka iktisası (giyilmesi) hakkında 671 sayılı kanunla Türk harflerinin kabul ve tatbikına dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnuiyet ve mecburiyetlere (yasaklara ve zorunluluklara) muhalif hareket edenler VEYA ARAPÇA EZAN VE KAMET OKUYANLAR üç aya kadar hafif hapis veya on liradan ikiyüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır."*

Bu madde 1941 Meclisi'nde aynen kabul edildi. Böylece "Arapça ezan okumak" yeniden ve çok açık bir şekilde suç haline geldi. Cezası da Şapka Kanunu'na ve Türk harfleriyle ilgili kanuna muhalefet etme suçlarındaki gibi oldu. (O arada hepsine konulan cezalar da biraz artırıldı.)

1932'de konulan Arapça ezan yasağının yasal dayanağı, işte, yasaktan dokuz yıl sonra, 1941 yılının haziran ayında yürürlüğe giren bu kanun değişikliydi.

1950 yılındaki yasağı kaldırma girişiminin hedefine varması da; Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesine o kanun değişikliğiyle eklenen –ve yukarıda büyük italik harflerle belirlenen– altı kelimenin maddeden yeniden çıkarılmasıyla mümkün olacaktı.

"Bayar ne diyecek?.." endişesi

Adnan Menderes hükûmeti, bunun için kısacık bir kanun tasarısı hazırladı.

Bunu en kısa zamanda Meclis'ten geçirmek istiyordu. Çünkü ramazan yaklaşmıştı. Tasarının ramazandan önce yasallaşıp yürürlüğe girmesinin "partisel" açıdan çok faydalı olacağını hesaplıyordu.

Tasarıyı yaşlı-genç tüm bakanlar benimsemişti. Fakat bir de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın önceden onayının alınması gerekiyordu.

Celal Bayar, artık Demokrat Parti'nin resmen genel başkanı değildi. Ama fiilî liderliği devam ediyordu. Ayrıca, cumhurbaşkanı olarak, Bakanlar Kurulu'na her istediğinde başkanlık etme yetkisi vardı.

Bayar, bu gibi konularda dikkatli sayılıyordu. Bir kere, Ata-

türk'ün son başbakanıydı. Ona bağlılığını her vesileyle ifade ediyordu. Onun koyduğu kuralları bozacak politikalar izlenmesini istemiyordu. İkincisi: Demokrat Parti'yi kurarken Cumhurbaşkanı İnönü'yle aralarında sözlü bir anlaşma oluşmuştu. Cumhuriyet Halk Partisi de Demokrat Parti de, "Atatürk inkılapları"nın zedelenmemesine dikkat edeceklerdi.

Bu bakımdan, başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere, tasarının bir an önce yasalaşmasını isteyen Bakanlar Kurulu üyeleri biraz endişeliydiler. Bu girişimi, onun durdurmak isteyebileceğini düşünüyorlardı.

Bayar, tasarının görüşüleceği gün Bakanlar Kurulu'na geldi. Başkanlık koltuğuna oturdu. Başbakanın konuyla ilgili sunuşunu dinledi...

Sonra ne yaptığı, *Cumhuriyet* başyazarı Nadir Nadi'nin *Perde Aralığından* adlı kitabında var. O toplantıda bulunan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihat Reşat Belger, bunu Nadir Nadi'ye anlatmış. Nadir Nadi de kitabına almış. O bölümü, Nadi'nin kaleminden buraya da alalım:

"Bayar'ın başkanlığında toplanan hükûmet, Arapça ezan yasağının kaldırılmasını konuşmaktadır. Bu, Demokrat Parti iktidarının ilk icraatından biri olacaktır ve genç yaşlı bütün kabine üyeleri Menderes'i desteklemektedirler. Yalnız Bayar dalgın ve düşünceli.

Bir aralık:

– Arkadaşlar, kararımızla Atatürk'ün ruhu muazzep olmaz mı? (Azap duymaz mı, büyük bir üzüntüye uğramaz mı?) sorusunu ortaya atarak yüreğini burkan tereddüdü açığa vuruyor. Bakanların duygularını yansıttığına güvenen Nihat Reşat oturduğu yerden söze karışıyor:

– Büyük zaferimiz üzerine Atatürk'ün ruhu o kadarcık kusuru bize bağışlar efendim!..

Ve derhal yatışan Bayar, toplantıya hâkim olan neşeli havaya katılıyor."

Tasarı Bakanlar Kurulu'nda böylece geçtikten sonra hemen Meclis'e sevk edildi. Önce Demokrat Parti grubunda alkışlar arasında onaylandı. Adalet Komisyonu'nda da hızla görüşülüp kabul edildikten sonra Meclis Genel Kurulu'nun 16 Haziran günkü gündemine girdi.

Her şey iki gün içinde olmuştu.

CHP'de sıkıntı

O iki gün içinde tasarıyı görüşen bir başka siyasal kurul, CHP'nin Meclis grubuydu.

Oradaki görüşmelere tam bir tereddüt havası egemen oldu.

CHP'li milletvekillerinden bir kısmı, hükûmetin bu girişimini kınıyor ve buna açıktan açığa "karşı tavır" alınmasını istiyordu. Bir kısmı ise "Bu konu hassas konudur. Biz karşı çıkmayalım" diyordu.

Konunun hassas sayılması, yeni bir "din sömürüsü" aracı haline getirilmesindendi. CHP iktidardayken alttan alta başlayıp iktidar değiştikten sonra açık açık yapılan "Arapça ezan" kampanyasının özü şu kaba ayrımcılığa dayanıyordu:

"Arapça ezan isteyenler dindardır. Türkçe ezanda direnenler dinsizdir."

CHP, bu "dinsizlik" suçlamasından iktidardayken de çok çekmişti.

"Dinsizlik" ve "komünistlik"... Bunlar CHP'ye karşı birbiriyle iç içe kullanılan saldırı silahları halindeydi.

CHP'nin iktidardaki son yönetimleri, bu suçlamaların verdiği kompleks altında, dindarlıklarını (tabiî, komünizm karşıtı olduklarını da) kanıtlama gayreti içine düşmüşlerdi. Yönetici kadrolarını ona göre kurmuşlar, söylemlerini ona göre belirlemişlerdi. Tabiî, bunun sonucu olarak siyasî çizgilerinden önemli ödünler vermişlerdi. Köy Enstitüleri gibi büyük bir atılım dahil, kendi eserlerini kendi elleriyle hasara uğratmışlardı.

Ama sonuç bekledikleri gibi olmamıştı. Seçimi gene de kaybetmişlerdi.

CHP'liler arasında bu "kayıp"ın yorumlanması hep tartışmalı olurdu.

Bazıları "Verdiğimiz ödünler gereksizdi... Eserlerimize sahip çıkmalıydık" derlerdi.

Bazılarının görüşü ise bunun tam tersiydi:

"Yeteri kadar esnek olamadık. Üzerimizdeki dinsizlik damgasını silemedik. Seçimi onun için kaybettik."

14 Mayıs 1950 seçimi sonrasında parti içindeki bu ikinci görüş daha yaygındı. Asıl tartışma haziran sonundaki kurultayda yapılacaktı. Fakat partinin Meclis grubundaki milletvekillerinin çoğu o görüşe daha yakındı.

"Arapça ezan" konusuna da o bakış açısıyla yaklaşıyorlardı. "Biz arapça ezana karşı olmayalım" diyorlardı.

Bu, uygulanması güç bir politikaydı. Arapça ezandan Türkçe ezana geçiş, 1932'de Atatürk'ün isteği ve talimatıyla olmuştu. Bununla ilgili yasal boşluk, 1941'de İnönü zamanında doldurulmuştu. Neresinden bakılırsa bakılsın, "Türkçe ezanın sahibi"ydi CHP... Şimdi, yeniden "Arapça ezan"a dönüşe karşı çıkmayıp da ne yapacaktı?

Bu konu, grupta enine boyuna tartışıldı. Tanığı gene Faik Ahmet Barutçu'dur. O günle ilgili anılarında belirttiğine göre Barutçu, CHP grubunun başkanvekili olarak, "Arapça ezan" teklifine açıkça karşı çıkılmasından yanaydı. İnönü de o görüşteydi. Fakat grubun havası hiç de öyle değildi.

Barutçu'nun yazdıklarından izleyelim:

> *"İnönü'nün telkinleri para etmemiştir. Az kalsa, ekseriyet Türkçe ezan okumanın hata olduğunu itirafa kadar gidecek, Demokratların teklifini iştiyakle kabule karar verecekti.*
>
> *Bunun bir millî dil ve şuur meselesi olduğunu, millî devlet politikasının mümkün olan her yerde Türkçe konuşmayı emrettiğini ve millî şuur politikasının icabı olarak Türkçe namaza da davet yapılmasını tercih ettiğimizi (Meclis'te konuşacak olan parti sözcüsünün söylemesini) [...] kabul ettirinceye kadar akla karayı seçtik."*

Ama gene Barutçu'ya göre, sözcü, bu "tercih"i belirtirken, aynı zamanda CHP'nin, Arapça ezan okumanın cezasının kaldırılması tasarısına "karşı çıkmayacağı"nı da belirtecek, bunun gerekçesini de "Biz millî şuura güveniyoruz" diye açıklayacaktı.

Grupta uzlaşma yoluyla varılan sonuç buydu.

Belli ki, CHP sözcüsünün Meclis'teki konuşması, karmaşık cümleler içermekle birlikte "suya sabuna dokunmayan" bir konuşma olacaktı. Ama Barutçu, bu sonucu, kendisi ve İnönü için gene de bir başarı sayıyordu. Yoksa grup çoğunluğunun eğilimi karşısında, gruptan DP'nin tasarısını açıkça destekleme kararı bile çıkılabilirdi.

Lehte mi, aleyhte mi?

16 Haziran 1950 günü Meclis'teki "ezan" görüşmeleri başlayınca, DP grubundan başkanlığa CHP'yi yeni bir açmaza alan bir önerge verildi: Denildi ki:

Başkan Fuat Hulusi Demirelli (solda) söz alanlara "Lehte mi, aleyhte mi?" diye soruyordu. Sinan Tekelioğlu (ortada) "Lehte" dedi, "aleyhte olur mu?.." CHP sözcüsü Cemal Reşit Eyüboğlu ise, başkanın çağrısını "Hakkında" diye düzeltti.

"Söz alanların konuşma sıraları, iki lehte iki aleyhte olarak belirlensin ki, karşılıklı görüşleri arka arkaya izleme imkânını bulalım."

İçtüzüğe göre, böyle bir usul konulması mümkündü. Konulursa, konuşma sırasına giren hatipler, söz talepleriyle birlikte, lehte mi, aleyhte mi konuşacaklarını önceden bildirmek durumundaydılar.

DP'li önerge sahibi, böylece CHP'nin "Arapça ezan"ın "aleyhinde" olduğunun kendi beyanıyla saptanmasını istiyordu. Oysa, yukarıda belirttik, CHP bu konuda "suya sabuna dokunmamak" istiyordu.

CHP sözcüsü, başkandan söz talebinde bulunurken ne diyecekti?

CHP Grubu'nun o "en zor gün"deki sözcüsü Cemal Reşit Eyüboğlu'ydu. Mesleği maliyecilikti. Maliye Bakanlığı'nda genel müdürken 1950 seçiminde Trabzon'dan aday olup seçilmişti. Bu, kürsüdeki ilk deneyimi olacaktı. Bu açmazın içinden nasıl çıkacağını düşünüyordu.

Başkan söz isteyenlere sırayla sormaya başladı.

En önce davranan Sinan Tekelioğlu'ydu. CHP iktidarının kıdemli bir milletvekiliyken son dönemde partisinden istifa eden ve "bağımsız" sıfatını taşımakla birlikte karşı tarafın en militanlarından biri haline gelen bir "Seyhan milletvekili"ydi.

Başkan sordu:

"Lehte mi, aleyhte mi?"

Tekelioğlu, "Bu da sorulur mu?" der gibi yapmacık bir hayret ifadesiyle:

"Lehte" dedi, "aleyhte olur mu?.."

Yani: Ezanın Arapça okunmasına hiç karşı çıkılır mı?

Başkan, söz için el kaldıranlardan Cemal Reşit Eyüboğlu'na döndü. Eyüboğlu sadece:

"Grup namına söz istiyorum" dedi.

"Lehte" veya "aleyhte" demedi.

Başkan (Meclis Başkanvekili Fuat Hulusi Demirelli) "nasıl olsa öyledir" hesabıyla, Eyüboğlu'nun konuşmasının rengini kendi tayin edip tutanağa öyle geçirdi:

"Söz isteyenleri okuyorum: Cemal Reşit Eyüboğlu. Cumhuriyet Halk Partisi grubu adına ve aleyhte..."

Cemal Reşit Eyüboğlu hızla yerinden kalktı. Düzeltti:

"Hakkında" dedi.

Yani, ne lehteyim, ne de aleyhteyim. Konu "hakkında" konuşacağım.

İçtüzükte lehte ve aleyhte konuşma türlerinin ikisine de uymayan konuşmalar, "hakkında" diye tanımlanırdı. Cemal Reşit Eyüboğlu, başkanın tutanağa geçirdiği "aleyhte" sözünü –gene tutanağa geçirerek– o şekilde düzeltmiş oldu.

Sıra ona gelince de, tasarı "hakkında"ki konuşmasını yaptı. Konuşma kısaydı. Tutanaklardaki tam metni şuydu:

CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU (Trabzon) - Sayın arkadaşlar.

Türk Ceza Kanunu'nun 526'ıncı maddesinden, Ezana taalluk eden ceza hükmünün kaldırılması maksadiyle hükûmetin bugün huzurunuza getirdiği kanun tasarısı hakkındaki C.H.Partisi Meclis Grubu'nun görüşünü arz ediyorum.

Bu memlekette millî devlet ve millî şuur politikası, Cumhuriyet'le kurulmuş ve C.H. Partisi bu politikayı takibetmiştir. Bu politika icabı olarak ezan meselesi de bir dil meselesi, millî şuur meselesi telakki edilmiştir.

Millî devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçe'nin kullanılmasını emreder. Türk vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizle olmasını bu bakımdan daima tercih ettik.

Türkçe ezan, Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değiliz.

Millî şuurun bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız. (Sağdan soldan alkışlar.)

"İlahî irade" mi, "millî irade" mi?

Tutanaklara da geçtiği gibi, konuşmayı –kürsüden bakışla– sağ sıralarda oturan CHP'liler gibi, sol sıralarda oturan DP'liler de alkışlamışlardı.

Ezanın Arapça okunmasıyla ilgili kanun, CHP sözcüsünün tercihine uygun olarak, hiçbir tartışma açılmaksızın görüşülüyordu.

Karşı taraftan konuşan bazı hatipler, CHP'lilerin damarına basacak sözler söylemekten geri kalmıyordu ama, CHP'liler "tahrik"e gelmemeye dikkat ediyorlardı.

Sinan Tekelioğlu, "Atatürk sağ olsaydı" diye bir varsayım yaparak dedi ki:

"Şayet Atatürk sağ olsaydı hiç şüphe yok ki o da bu büyük Meclis'in düşündüğü gibi düşünecek, o da elimizdeki Allah kanununun Türkçe'yle tercümesine imkân olmadığını, din ulemalarının vermiş olduğu karara göre anlayacak ve ezanı din diliyle okutacaktı."

Tekelioğlu, Atatürk hakkındaki bu varsayımını, rahmetliden vekâlet yetkisi almış gibi kesin bir dille ilan ettikten sonra, Adnan Menderes'ten de söz etti. Ve onu "dine sarılması" ve "komünizme karşı tedbir alması" dolayısıyla hararetle kutladı:

"Türk milletinin büyük umdesi olan dine sarılmak esası (yla) komünizme karşı olan kaleyi Adnan Menderes tamamiyle ve mutlak olarak kurmuştur. Kendilerini tebrik ederim."

Yeni milletvekillerinden tıp doktoru Talat Vasfi Öz de söz aldı. Ezanın o güne kadar Türkçe okutulmasını "tecavüz" ve "kanunsuzluk" olarak niteledi. Ezanın Arapça okunmaması halinde kılınacak namazın geçerli olmadığını söyleyen din adamlarından söz etti. O da Menderes'i bu ezan kanunu dolayısıyla kutladı. Demokrat Parti'nin iktidara gelişini "iradei ilahiye" (Allah'ın iradesi) olarak tanımladı.

CHP'liler buna itiraz ettiler. Yerlerinden "İradei ilahiye değil iradei milliye (millî irade)" diye bağırdılar. Fakat Öz o deyimi kullanmakta ısrar etti. Dedi ki:

"İradei milliye olduğu kadar iradei ilahiyedir. (Bunu) kabul etmeyenler iştirak etmeyebilirler. Bunu ibretle ve hayretle müta-

DP'li Talat Vasfi Öz'ün Arapça ezanla ilgili sözleri DP'lilerin bile tepkisine yol açtı.

laa etmek lazımdır. (Ayrıca)... ezana taalluk eden müdahalenin kaldırılması hadisesi de ramazanımızın arifesi olan mübarek bir cuma gününe tesadüf ediyor. Buna da bilhassa işaret etmek isterim."

Bu doğruydu. Başbakan Adnan Menderes, görüşmelerden önce yaptığı kısa konuşmada tasarının öncelikle ve hızla çıkarılmasını istemişti ama, bu isteğinin gerçek nedeninin tutanaklara kendi ifadesiyle geçmesini istememişti. Gerçi bunu herkes biliyordu. Fakat başbakan olarak, "Arapça ezan" gibi dinî bir konunun üstüne bir de "ramazan gerekçesi"ni eklememişti. "Mübarek cuma günü"nden de söz etmemişti.

Niçin? Acaba, "Artık bu kadarı fazla kaçar..." diye düşündüğü için mi?

Olabilir... Çünkü Meclis kürsüsünden "hükûmet adına" yapılan din konularındaki konuşmaların geleneksel sınırları henüz o kadar genişlememişti.

Öz, kürsüden DP milletvekili olarak yaptığı konuşmayla, Menderes'in eksik bıraktığını tamamlamış oluyordu.

Meclis kürsüsünden o tür sözlerin söylenmesine alışılması, daha sonraları olacaktı. Ama bunlar o vakte kadar o kürsüden ilk defa duyuluyordu.

Öz'ün konuşmasına, CHP sıralarından olduğu gibi DP sıralarından da tepki gösterenler oldu. "Vaaz istemiyoruz" sesleri yüksel-

di. Sıra kapaklarına vuruldu. Fakat Öz, bunlara aldırmadı. Sözlerini aynı üslup içinde tamamladı:

"Türk vatandaşları Büyük Meclis'in bu mübarek günde ittihaz ettiği kararı vicdanlarından aldıkları sesle gözyaşlarıyla ve şükranla kaydetmektedirler."

Daha birçok söz alan vardı ama, şu belli olmuştu: Kürsüye çıkan milletvekillerinin çoğu, kanun üzerinde konuşmaktan çok, vatandaşların dinî duygularına hitap etme merakındaydılar. Bununla seçmenlerine, ne kadar dindar olduklarını gösteren kişisel mesajlar veriyorlardı.

Bunun böyle devam edip gitmesi ise, hükûmetin işine gelmiyordu. Arapça ezanın serbest bırakılması, DP'ye beklediği faydayı zaten sağlayacaktı. Bir gün sonrasından itibaren ezan artık her camide Arapça okunacaktı.

Gerçi çıkarılan kanun, ezanın Arapça "okunması"nı değil, "okunabilmesi"ni öngörüyordu. İsteyen Türkçe okumaya devam edebilirdi.

Ama besbelli ki, kısa bir süre sonra, ezanı Türkçe okumaya devam eden kimse kalmayacaktı. Türkiye'de demokrasiye geçildikten sonra öyle bir hava oluşturulmuştu ki, Arapça ezan varken Türkçe ezana sahip çıkmaya, artık hiçbir din adamı cesaret edemezdi.

Bu büyük "ezan zaferi"nin getirisi, her durumda, başta Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti'ye ait olacaktı. Meclis'teki müzakereleri gereksiz yere uzatmak ise, laiklik tartışmalarını yeniden canlandırabilirdi.

Bu en başta, kendisini "laikliğin teminatı" gibi gören ve gösteren Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı rahatsız edebilirdi. Tabiî, onunla birlikte, DP içindeki –Bayar'ın çizgisinde olan– bir kısım politikacıyı da...

Gerçi Bayar, tasarının hükûmette görüşülmesi sırasında, beklenmedik bir esneklik göstermişti, fakat tartışmalar artarsa, laiklikle konusundaki duyarlılığını yeniden hatırlayabilirdi.

Bu düşünceler, Meclis'teki görüşmelerin artık bitirilmesi ve kanunun bir an önce oylanıp kabul edilmesi gereğini akla getirdi. Bir yeterlik önergesi verildi. Gerekçesi ilginçti. Özetle şöyleydi:

"Tasarı aleyhinde konuşan yoktur. Herkes lehinde konuştuğuna göre durum açıklığa kavuşmuştur. Öyleyse görüşmeler yeterlidir."

17

PAL

Ezanı arapça okuma yasağı kalktı

Ezan bugünden itibaren bütün yurtta arapça okuhabilecek

Orman işletmelerine yeni bir şekil veriliyor

Arapça ezanı serbest bırakan kanun Cumhurbaşkanı Bayar tarafından hemen o gece onaylandı. Gazetelerin hepsi yasağın kalkışını manşetlerinde haber verdiler.

17

ULUS

Meclisteki görüşmeler

Arapça ezan okuma yasağı kaldırıldı

C.H.P. Meclis Grupu sözcüsü ... türkçe ezan arapça ezan meyzuu üzerinde bir politik mu... kaşı... tartışma ... adığını bildirdi

...stıkrar bekliyoruz

CHP organı *Ulus* da haberi, daha küçük bir başlıkla da olsa manşetten yayımladı. Parti sözcüsünün o konuda tartışma açılmasını istemediğini özellikle vurguladı.

Önerge kabul edildi. Gerekli oylamalar yapıldı ve Arapça ezan okunması serbest bırakıldı.

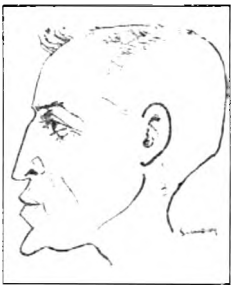
Bu, Türkçe ezan okunmasının –on sekiz yıllık uygulamadan sonra– tarihe karışması demek olacaktı.

"Değişim"in sınavlarımıza faydası

Adnan Menderes hükûmeti güvenoyunu alıp faaliyete geçtiği sıralarda, biz Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri, yıl sonu sınavlarına girmek üzereydik.

Sınavlarımızın ikisi yazılı, geri kalanı sözlüydü. Sözlü sınavlardan ikisinin hocası milletvekili olmuştu. Biri "siyasî tarih" hocamız Rıfkı Salim Burçak'tı, öteki "umumî iktisat" hocamız Fethi Çelikbaş'tı. (İkinci sınıfa "işletme iktisadı"na giden Muhlis Ete'den daha önce söz etmiştik. O da milletvekili –ayrıca bakan– olmuştu ama bizim sınıfın hocası değildi.)

Sadun Aren (1950) ve *Kazgan*'da çıkan karikatürü.

Sınavlara gelecekler miydi, gelmeyecekler miydi?

İki hocamızın da artık böyle bir sorumluluğu yoktu ama, eğer bir ders yılı boyunca okuttukları öğrencilerin sınavlarına girmek isterlerse, buna bir engel de yoktu. Bu, hocaların kendi isteklerine kalmıştı.

Nasıl karar verecekleri, çoğumuz için önemliydi.

Ben şahsen Rıfkı Salim Burçak'ın gelmesini isterdim. Hem tüm derslerini izlemiştim, hem de "ders notları"nı iyi okumuştum. (O zamanlar hocaların kitaplarının basılması güçtü. Sadece bazılarının basılı kitabı vardı. Öteki hocaların derste anlattıkları, "şeritsiz daktilo"larda "mumlu kâğıt"lara yazılır, fakültenin "teksir makinesi"nde çoğaltılır, öğrencilere dağıtılırdı.) Rıfkı Salim Hocanın her sorusuna rahatça cevap verebileceğime inanıyordum.

"İktisat" hocamız Fethi Çelikbaş'ın gelip gelmemesi konusundaki düşüncem ise, bunun tam tersiydi. Çelikbaş Meclis'teki işlerinden vakit bulamaz da gelmezse, bundan –Allah biliyor ya– çok memnun olacaktım.

Nedeni, Çelikbaş'ın teksir notlarını okuyup öğrenmenin zorluğu ve sınav notlarının kıtlığıydı.

Teksir notları, hocamızın anlatımına uygun olarak çok uzun cümleli ve anlaşılması gayret isteyen bir üslupla yazılmıştı.

Ayrıca, daha önceki sınıfların deneyimli öğrencilerinden bize yansıyan bilgilere göre, hoca, öğrencilerinden bunların bazı yerlerini "aslına tamamen uygun" olarak tekrar etmelerini isterdi. Eğer bunu başaramazlarsa notlarını kırardı. Başarsalar bile, verdiği notlar genellikle düşük olurdu.

Anlatmıştım, "solculuğu öğrenme" çabalarım sırasında, "iktisat"la da ister istemez meşgul olmuştum. Fakülteye girdikten sonra, daha ileri sınıflarda okuyacağımız "iktisadî doktrinler tari-

hi"nin notlarını bile hatmetmiştim. Ekonomik konularla ilgili genel bilgilerim hayli artmıştı. Fakat hocamızın ders notlarını –hele onun üslubuyla– tekrarlamayı beceremiyordum.

Ders notlarında altı çizgili bazı tanımlar vardı. Onları ezberlemeye çalışıyordum, olmuyordu.

Bu, benimle birlikte, bazı başka arkadaşlarımın da sorunuydu. Gerçi Çelikbaş'ın sınava gelmemesinin de sakıncaları olabilirdi. Yerine kim gelecekti? Sorularını hangi "ders notu"na veya "kitab"a göre soracaktı? Bunlar da bilinmiyordu. Fakat sınıftaki çoğunluğun Çelikbaş'tan gözü o kadar korkmuştu ki, bunlar üzerinde fazla durulmuyordu. "O gelmesin de kim gelirse gelsin" deniliyordu.

Sonuç bu dileklere uygun oldu:

Rıfkı Salim Burçak, "siyasî tarih" dersine geldi.

Fethi Çelikbaş "umumî iktisat" dersine gelmedi.

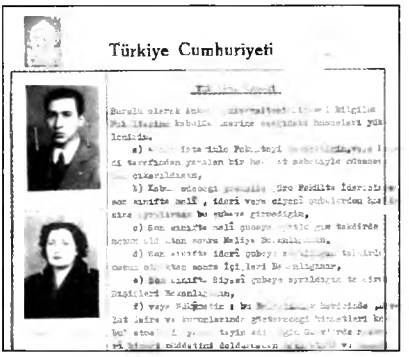
"Siyasî tarih" sınavı yazılıydı. Sınıfın büyük çoğunluğu için iyi geçti. Rıfkı Salim Hoca, bu sınavla, fakülteye veda ediyordu. O hava içinde yazılı sınav sorularını herkesin bilebileceği konulardan seçmişti. (Okuduğu kâğıtlara verdiği notların da her zamanki ölçülerine göre hayli yüksek olduğu, notlar ilan edilince öğrenilecekti.)

"Umumî iktisat" sınavı sözlüydü. O da, sınıfın büyük çoğunluğu için iyi geçti. Çünkü sınava, o dönemin genç öğretim üyesi Sadun Aren gelmişti. O sıradaki bilimsel rütbesi asistan mıydı, doçent mi, hatırlamıyorum, hocalıktan çok öğrenciliğe yakın yaştaydı. Zaten okulda ondan söz edilirken, adına "Sadun Hoca"dan çok "Sadun Ağabey" denilirdi. "Solcu" olduğuna dair rivayetler de vardı ki, bu onu benim gibilerin gözünde, olduğundan daha da fazla sempatikleştiriyordu.

Bana sorduğu sorunun "Marksizm"le ilgili olması, işimi kolaylaştırdı. Ders notlarından çok, ders dışında edindiğim "Marx" ve "Marksizm" bilgilerini bir araya getirip uzun uzun anlattım. O da zaman zaman araya girdi. Anlattıklarıma katkılarda bulundu. Özellikle "artı değer" konusunda bildiklerime yeni bilgiler ekledi.

Listeler asılınca gördük: Benim notum 9'du. Birçok arkadaşımın notu da, beklediklerinden daha iyiydi.

Listeler asılınca ortaya çıkan bir başka sonuç, benim için daha da sevindiriciydi. Sınav sürecindeki diğer şanslı gelişmelerin de etkisiyle, notlarımın ortalaması "burs kazanma" derecesine ulaşmıştı. (Okul yasayla fakülte haline gelmeseydi, aynı dereceyle "yatılılığı" kazanacaktım. Elime para geçmeyecekti. Okulda yatıp

Türkiye Cumhuriyeti

Burslu olmak için "mecburî hizmet taahhütnamesi" vermek gerekiyordu. Bir de kefil lazımdı. Annem kefilim oldu. Notere gittik. Formaliteleri yerine getirdik.

yemek yiyebilecektim. "Fakülte kanunu" benim için bu açıdan faydalı olmuştu.)

Bu, şu demekti. Formaliteleri tamamladıktan sonra, fakülteden artık her ay maaş gibi bir para alacaktım. Burs, hatırladığıma göre 100 liraydı (sonradan 125'e de çıkacaktı).

100 lira hiç de az para değildi. Fakülteyi bitirip İçişleri Bakanlığı'na maiyet memuru veya Maliye Bakanlığı'na şube müdürü olarak girenler 167 lira alıyorlardı. Bekâr bir fakülte öğrencisi, bununla, fakülte kantininde yemek yiyip, her yerdeki öğrenci indirimlerinden de yararlanarak, en önemli ihtiyaçlarının tümünü karşılayabilirdi.

Müjdeyi önce, eve gidip anneme verdim. O babama söyledi. İkisi de bundan çok memnun oldu. Annem:

"İş arayacaktın ya, işte artık işin oldu. Ders çalışacaksın" dedi.

Ben, 14-15 Mayıs gecesindeki tutumumu sürdürdüm:

"Bu iş başka, o iş başka" dedim.

Ama, evin geçim durumuna katkıda bulunma açısından içim biraz rahatlamıştı. Artık annemin bana harçlık vermesine ihtiyaç kalmamıştı. En azından kendi kendimi idare edebilecektim.

Bunun bir faydası daha vardı: Fakülteyi bitirdikten sonra işim hazır demekti. Burs alırken, sekiz yıl süreyle devlet görevinde çalışma yükümlülüğü altına giriyordum.

Bu devlet için de bir yükümlülük oluyordu. Devlet de beni mezun olduğum şubeye göre bir göreve tayin etmek zorundaydı. Ama benim o sırada aklımı kurcalayan iş konusu daha kısa vadeliydi. Fakülteyi bitirinceye kadarki yıllarla ilgiliydi.

Burs da alsam, fakülteden arta kalan zamanımda çalışmak istiyordum.

Kaderimi değiştiren öneri

Fakültenin ikinci sınıfına –hem de burs kazanarak– geçmem, mahallede takdir kazandı. Annemle babamın arkadaşlarımdan tebrikler aldım. Kendi arkadaşlarımdan da...

Bahçelievler Tenis Kulübü'ndeki arkadaşlarımdan biri, daha önce de sözünü ettiğim Ömer Uluç'tu. Sonraların değerli ve ünlü ressamı... O, liseyi bitirdikten sonra, İstanbul Teknik Üniversitesi'nin sınavına girmiş, kazanmış ve İstanbul'da okumaya başlamıştı. O da benim gibi ikinci sınıfa geçmişti. Annesi babası Ankara'da Bahçelievler'de oturmaya devam ediyordu. Tatilini onların yanında geçiriyordu.

Bir gün Bahçelievler Kulübü'nde karşılaştık. Oturup dünyadan, Türkiye'den, bizim mahalleden konuşurken, laf benim iş arama merakıma geldi (ya da lafı ben o konuya getirdim). Ömer dedi ki:

"Bence sen gazetecilik işine girebilirsin..."

Bu bence de çok güzel bir fikirdi. Lisedeyken hep aklımdan geçerdi.

Gerçi Siyasal Bilgiler'e başladıktan sonra kendimi artık "devlet hizmeti"ne göre ayarlamıştım. Kaymakam olacaktım. Bulunduğum ilçeyi kalkındıracaktım. Sonra da, herhalde vali olur, görevli olduğum ili kalkındırırdım...

Öyle düşünüyordum. Hoş, ortaya şöyle bir konu çıkmıştı: 14 Mayıs'tan sonraki vali tayinleri, arkasından kaymakamlara, hatta mal müdürlerine kadar inen toplu nakil ve tayinler, düşündürücüydü. Ben artık CHP üyesiydim. Fakülteyi bu iktidar zamanında bitirip de İçişleri Bakanlığı'na girersem, bana "mecburî hizmet"im yüzünden iş vermek zorunda olsalar bile tayin edileceğim görevlerin hayallerime uygun olması çok şüpheliydi. Fakat bu iktidar hep bu DP'lilerde kalacak değildi ya... Değişebilirdi...

Ayrıca, benim bir iş bulmak istemem, fakülteyi bitirinceye kadarki süre içindi. Ondan sonrası "Allah kerim"di. O süre içinde gazetecilik yapabilirsem hiç de fena olmazdı. Hem biraz para kazanırdım, hem de bir şeyler öğrenirdim.

Evet gazetecilik... Fakat o işe nasıl girilebilirdi?

Ömer:

"Ben senin yerinde olsam, gider *Ulus* gazetesine başvururum" dedi.

Meğer kendisinin o konuda deneyimi de varmış. Daha önceki bir tatil zamanında, liseyi bitirdiği yıl, yani bir yıl önce, *Ulus*'a gi-

Değerli ressam arkadaşım Ömer Uluç'la, bu kitabı yazmadan önce de görüştük. Bana "Gazeteci ol" önerisini yaptığı günleri hatırladık.

rip geçici olarak çalışmış. Çalışma yeri yazı işleri bölümünde değil, idarî bölümdeymiş ama, gazetenin yapısını biliyordu.

"Beni aldılar, seni de alırlar" dedi.

Ulus... CHP'nin ünlü yayın organı. Anlatmıştım: Bir zamanlar Ankara'nın tek gazetesi oydu. Çocukluğumda ilk gazeteyi gördüğümden beri bizim eve o girerdi. İstanbul gazeteleri sadece İstanbul'da basılırdı. Ankara'ya en erken akşamüstü gelirler, evlere dağıtılmaları ertesi sabaha kalırdı. Ankaralıların, o günün gazetesini okumak için Ankara'da basılan bir gazeteyi almaktan başka seçenekleri yoktu.

Gerçi demokrasi döneminden sonra başkentte basılan gazetelerin sayısı artmıştı. *Ulus*'un yanında artık, *Zafer* ve *Kudret* gazeteleri de vardı. Fakat birincisi Demokrat Parti'nin, ikincisi Millet Partisi'nin sözcüsüydü. Onlara gidemeyeceğime, onlar da beni almayacağına göre, Ankara'da başvuracağım tek gazete *Ulus* olabilirdi.

İstanbul gazeteleri Ankara'da daha bürolaşmamışlardı. Ankara haberlerini, evlerinden telefonla çalışan muhabirlerinden alıyorlardı. Çoğu, İstanbul gazetelerinin –gazeteciliğe İstanbul'da başlayıp mesleklerinde ilerledikten sonra– Ankara'ya gönderdikleri kıdemli gazetecilerdi. Gerçi bazılarının Ankara'da yetişmiş yardımcıları vardı. Fakat o çalışma düzeninde, gazeteciliğe yeni başlamak isteyenlerin yer bulması çok daha zordu.

Peki, *Ulus* gazetesinde yer var mıydı?

Ömer:

"Bir denemelisin" diyordu.

Evet, benim de aklım yatıyordu. En azından bir başvuru yapabilirdim. Kabul etmezlerse, bir şey kaybedecek değildim. Ama o başvuruyu nasıl yapmalıydım?

Ömer:

"Bence, doğrudan yazı işleri müdürüne git" dedi.

Eve, aklımda bu konu olduğu halde gittim. Yemekten sonraki "ev sohbeti"nde babama sordum:

"*Ulus*'un yazı işleri müdürü kim?"

"Münir Berik" dedi.

Tabiî, hemen bir karşı soru sordu:

"Niçin soruyorsun?"

Ömer'le konuşmamızı özetledim.

"Ben şu gazetecilik işini bir denemek istiyorum" dedim.

Babam düşündü.

Ulus'un koşullarını biliyordu. CHP'nin yayın organıyla sadece siyasetçi olarak değil, yazar olarak da ilgisi vardı. *Ulus*'un ikinci sayfasının bir bölümünde on-on beş yazar değişimli olarak yazardı. Babamın da iki üç haftada bir orada –özellikle eğitim konularında– yazıları yayımlanırdı. Dedi ki:

"Bu kolay bir iş değil. Ulus*'çuların şimdi işleri başlarından aşkın. Partinin yönetimi değişiyor.* Ulus*'ta ne olacak bilmiyorum. Bence biraz bekle. Ortalık durulsun. Çok istiyorsan, gene gidersin, şansını denersin. Ama şimdi sırası değil."*

Babam bunları, benim "iş bulma" merakımı erteletip unutturma siyasetinin gereği olarak mı söylüyordu? Yoksa tavsiyesinde haklı mıydı?

Belki ikisi de doğruydu. Babam çalışmamdan yana değildi. Dersleri ihmal edeceğimden korkuyordu. Ama o sıradaki gerçek de söylediği gibiydi. *Ulus*'çuların o sırada işleri başlarından aşkındı. Siyasal Bilgiler'den bir gence iş vermek gibi bir konuya kafa yoracak vakitleri olamazdı.

Bunun nedeni de belliydi. *Ulus*'un sahibi CHP, 14 Mayıs depreminin "artçı" depremlerinin sarsıntıları içindeydi.

CHP kurultayı

Ben kendi sınavlarımla meşgul olurken, Cumhuriyet Halk Partisi de bir sınav geçiriyordu. Tarihinin en önemli sınavlarından bi-

rini... Yirmi yedi yıl önceki kuruluşundan sonraki ilk "muhalefet dönemi kurultayı"nı toplamıştı. Bu, şu açıdan bir sınavdı:

CHP –14 Mayıs yengilisinin ağırlığı altında– çöküp gitmeye aday bir parti miydi? Yoksa, yöneticileri ve örgütüyle yeniden toparlanıp, yeniden iktidar adayı olabilecek bir parti mi?

Kurultay, bunu belirleyecekti.

Belirledi de... O vakitler henüz CHP'yle bağlantısı sürmekte olan Ankara Halkevi binasında büyük bir canlılık içinde toplandı. Delege sandalyeleri de, dinleyici balkonları da hınca hınç doluydu. İsmet Paşa, salona girişinde büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Güzel bir konuşma yaptı. Seçim sonucunun CHP için de başarı olduğunu belirterek şöyle dedi:

> *"Memleketin anlayışında tekâmülü (gelişmeyi) bir damla kan dökülmeksizin temin edebilmemiz ve 1950 seçimlerinde ifade edilen millet iradesine göre huzur ve sükûn içinde iktidar değişmesini idrak etmemiz, milletimiz için büyük bir ilerleme işareti ve partimiz için idealizmin, iyi niyetin ve engin vatan aşkının yeni bir delili olmuştur."*

Şu anlaşıldı: Delegelerin İnönü'nün muhalefet lideri olarak genel başkanlığını sürdürmesinde hiçbir tereddüdü yoktu. Kurultaydan önce, DP çevrelerinde ifade edilen beklentilerin aksine, ne İnönü'nün, partisinin yönetimini bırakıp "millî kahraman" olarak kenarda durmaya niyeti vardı, ne de partisinin, İnönü'den başka bir genel başkan aramaya niyeti vardı.

Arayış, İnönü'nün başkanlığındaki diğer yöneticilik mevkileri içindi.

Partinin genel sekreteri kim olmalı?.. Genel yönetim kurulu üyeleri kimler olmalı?..

Yanıtı aranan sorular onlardı.

Yeni tüzük değişikliğine göre, genel sekreter kurultayca doğrudan doğruya seçilecek ve partinin ikinci adamı olacaktı. Gene kurultayca belirlenecek genel yönetim kurulu üyeleriyle birlikte çalışacaktı. Onunla genel başkan arasında genel başkanvekilliği veya yardımcılığı gibi bir başka makam olmayacaktı.

Genel sekreterin –o zamana kadarki gibi genel yönetimin içinden değil de– kurultayca doğrudan doğruya seçilmesi ve güçlü bir "ikinci adam" olması İnönü'nün isteğiydi. Partinin eski yöneticilerinin itirazına rağmen o yolda bir tüzük değişikliği önerisi yapmış ve kabul ettirmişti.

Yarış o mevki için oldu. Başlangıçta dört genel sekreter adayı vardı. Ve her biri partinin ağır topları arasındaydı. Bu da partinin geleceğine güven duyulmasının sonucu olarak yorumlanabilirdi. Adaylar şunlardı: Partinin son başbakanı Şemsettin Günaltay, son başbakan yardımcısı Nihat Erim, son Devlet bakanı Cemil Sait Barlas, eski milletvekili vali ve genel müfettiş Avni Doğan...

Bu isimler kurultay öncesinde belli olmuştu. Gazete haberlerinde yer almıştı. Delegeler, onlar arasından hangisini seçeceklerini tartışmaya çok önceden başlamışlardı. Bütün tahminler, seçimin eski başbakanla yardımcısı (Günaltay'la Erim) arasında geçeceği yolundaydı. İnönü, bu isimler karşısında tarafsız görünüyordu. Fakat gönlünün Nihat Erim'den yana olduğu söylentisi yaygındı.

Ancak beklenmedik bir şey oldu: Kurultayda seçime geçilmeden önce birdenbire bir aday daha çıktı.

Yeni aday, bizim Bahçelievler Mahallesi'nin ünlü milletvekili ve Hasan Saka kabinelerinin Bayındırlık ve Ulaştırma bakanı Kasım Gülek'ti. Daha önce belirttik, orijinal yanları olan bir politikacıydı. Eski "35'ler" grubundandı ama, Nihat Erim'le yıldızları bir türlü barışmamıştı.

Kurultayda da ötekilerden tamamen değişik bir metot izledi:

Kurultaya en erken gelen o oldu. İsmini oy pusulası gibi bastırmıştı. Kapıda durup herkesin gülümseyerek elini sıktı. Herkese birer pusula verdi. Fırsat bulduğu ölçüde de, kendisinin seçilmesinin çok faydalı olduğunu anlattı. "Gencim. İyi yetiştim" diyordu. 45 yaşındaydı. Bekârdı. Seçilirse tüm Türkiye'yi karış karış gezecekti.

O zamana kadar, kurultaydaki bir adayın delegelerin yolunu bekleyip tek tek ellerini sıkması ve ellerine pusula verip açık açık oy istemesi alışılmış bir şey değildi. Gülek ayrıca, ellerini sıktığı delegelerin illerini ve adlarını sorup öğenmeye de çalışıyordu.

Öteki adaylar ise, salonda veya kuliste bulundukları yere delegelerin gelip, kendilerine "Sizi seçeceğiz" demesini bekliyorlardı.

Kasım Gülek'in şaşırtıcı metodunun topladığı ilgi giderek arttı. Fakat genel sekreterlik seçiminin birinci turunda Gülek'i öne çıkarmaya yetmedi.

Sürpriz sonuç: Günaltay'ın yerine Gülek...

Seçim, başlangıçta, tahmin edildiği gibi, son kabinenin başbakanıyla yardımcısı arasında geçti. Günaltay da, Erim de son CHP hükûmetinin sorumluğunu birlikte taşımışlardı. Fakat aralarında

CHP kurultayında beş genel sekreter adayı. İlk turda CHP'nin son başbakanı Şemsettin Günaltay (solda) 152 oy almıştı. Son başbakan yardımcısı Nihat Erim (soldan ikinci) 159 oyla onu geçmişti. Kasım Gülek (ortada) 117 oyla üçüncüydü. Avni Doğan (sağdan ikinci) ile Cemil Sait Barlas'ın (sağda) oyları daha azdı. İkinci turda durum, hiç umulmadık bir şekilde değişiverdi.

bir nesil farkı vardı: Biri –Günaltay– 67 yaşındaydı, yani İnönü'den de bir yaş büyüktü. Öteki –Erim– 38 yaşındaydı. Bir anlamda bu, "eski nesil"le "yeni nesil" arasındaki "parti içi iktidar" mücadelesiydi.

İlk turun birincisi Nihat Erim'di. 159 oy almıştı. Şemsettin Günaltay Erim'in hemen arkasından geliyordu. Onun aldığı oy da 152'ydi. Gülek üçüncüydü. 117 oyda kalmıştı.

Sonraki iki adayın aldıkları oylar düşüktü: Avni Doğan: 35, Cemil Sait Barlas: 23.

Bir de aday olmadıkları halde Faik Ahmet Barutçu'ya 4, eski başbakan Şükrü Saraçoğlu'yla Cevat Dursunoğlu'na 1'er oy çıkmıştı.

Bu sonucun ilan edilmesinden sonra beklenmedik bir gelişme oldu. Nihat Erim en fazla oyu aldığı halde, adaylıktan çekildi.

Bu jesti niçin yapmıştı?

Kendi yaptığı açıklama yeteri kadar "açık" değildi. Parti çevrelerindeki yorumlar çelişkiliydi. Bir yoruma göre, eski başbakanına saygısını göstermek istemiş, onun seçilmesini tercih ettiğini belirtmişti. Bir başka yoruma göre, Erim, ilk turda yeterli oyu almayı bekliyordu. Bu, oy kullanan delegelerin yarısından fazlasının oyuydu. Onu alamamasına gücenmiş, o yüzden çekilmişti.

Bu, anlaşılması güç durumda seçimin ikinci turuna geçildi ve seçim bu defa yeniden "eski nesil-yeni nesil" yarışmasına dönüştü. Nihat Erim'e oy verenlerin bir kısmının oyları, sanıldığı gibi 67 yaşındaki Günaltay'a değil, Erim kadar genç olmasa da 45 yaşındaki Kasım Gülek'e gitti.

Kasım Gülek'in kazanması, gerçi Nihat Erim'in hiç istememesi gereken bir sonuçtu. Erim Gülek'le hiç geçinemezdi. Daha sonraları da hiç geçinemeyecekti. Ama bu sonuçta –Kasım Gülek'in

kendi metodunun ve çabasının payı büyük de olsa– Erim'in birinci turdan sonraki davranışı belirleyici etkendi. En çok oyu olan Erim olduğuna göre, eğer adaylığını geri almasaydı "eski nesil-yeni nesil" yarışması, belli ki, onun lehine sonuçlanacaktı.

Öyle veya şöyle, demokrasi tarihimizin ilk "iktidardan düşen muhalefet partisi" ilk iki yöneticisini seçmişti.

İsmet İnönü ve Kasım Gülek... Birincisi, Atatürk'ün kurduğu partinin Millî Mücadele'yle başlayan büyük hizmetlerinde büyük payı olan deneyimli bir devlet adamı... 66 yaşında... İkincisi de partinin geleceği olarak enerjisini temsil eden dinamik bir genel sekreter.. 45 yaşında...

Öteki yöneticilerin –parti divanının 30 üyesiyle genel yönetim kurulunun 10 üyesinin– seçimi de yarışmalı oldu. Onların da çoğu gençler arasından seçildi. Genel yönetim kurulu üyelerinin sadece dördü milletvekiliydi: Cemal Reşit Eyüboğlu (Trabzon), Zihni Betil (Tokat), Ferit Melen (Van), Halil Sezai Erkut (Kırşehir). Geri kalan 6'sının hepsi seçimi kaybeden eski bakanlardı: İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Cemil Sait Barlas, Kemal Satır, Kemali Beyazıt ve Cavit Oral.

Yeni genel yönetim kurulunun çoğunluğunun "seçilmemiş"lerden oluşması, kurulun –"seçilmiş"leri temsil eden– Meclis grubu yönetimiyle ilişkilerini zorlaştıracaktı. İki kurul arasında zaman zaman sürtüşmeler olacaktı. Partinin hem genel başkanı, hem Meclis grubu başkanı olan İsmet İnönü, bu kurullardan bazen birini, bazen ötekini haklı bulan bir "hakem" gibi, o sürtüşmelerin büyümemesini sağlamaya çalışacaktı.

Tabiî, o iş, İnönü'nün işiydi. CHP, parti olarak, yirmi yedi yıllık bir iktidar döneminden sonra muhalefet görevine yeni başlamış bir parti olarak, kurultayını yapmış, yeni kadrosunu seçmiş, görevini yerine getirmişti.

Halkevleri anlaşmazlığı

Kurultayla ilgili bir eleştiri konusu, toplandığı yerle ilgiliydi. "Keşke Halkevi yerine başka bir salon seçilseydi..." deniliyordu.

Bunu, sadece tarafsızlar değil, bir kısım CHP'liler de söylüyordu.

Haklıydılar. Çünkü DP çevreleri CHP'yi bu Halkevleri konusunda açmaza almak için fırsat kolluyordu.

Halkevleri'nin durumu, çok partili rejime geçildiğinden beri tartışmalıydı.

Tek parti dönemindeki yapılarına yönetilebilecek ciddi bir itiraz olamazdı. Onlar Türkiye'nin kültürel ve sosyal hayatına çok önemli katkısı olan kurumlardı. Gerçi gelirlerinin büyük kısmını devletten sağlıyorlardı ve CHP tarafından yönetiliyorlardı. Ama bunda bir çelişki yoktu. Tek parti döneminde devletle parti her alanda birbiriyle iç içeydi.

Çelişki, çok partili hayatla birlikte ortaya çıkmıştı. Onları artık partiden ayırmak ve bağımsız kurumlar haline getirip tüm millete mal etmek gerekirdi. Bunu bir kısım CHP'liler destekliyordu. 1947'deki CHP kurultayında o yolda bir karar da alınmıştı. Fakat o "bağımsız kurum" projesinin nasıl şekilleneceği konusunda bir proje, bir türlü oluşturulamamıştı.

DP'nin iktidara gelişinden sonra, konu yeniden gündeme girmişti. Fakat DP'de artık, Halkevleri'nin, bağımsız kurum haline getirilmesi yerine, bir kanun çıkarılıp doğrudan doğruya devlete bağlanması, yani iktidarın kontrolü altına sokulması görüşü ağırlık kazanmıştı.

Bir de "Artık öyle bir kuruma gerek de yok. Binalarını alıp kapatırız" diyenler vardı. Eski Türk Ocakları başkanı –eski CHP, yeni bağımsız milletvekili– Hamdullah Suphi Tanrıöver de bu tezden yanaydı ama, bir şartı vardı: "Bu binalar bize verilsin" diyordu. Amacı, Türk Ocakları'nı yeniden canlandırmaktı.

Bir Dönem Bir Çocuk'ta anlatmıştık, Halkevleri kurulurken, Türk Ocakları –Atatürk'ün isteğiyle– kendilerini feshetmiş, malları Halkevleri'ne geçmişti. Tanrıöver şimdi o zaman istemeyerek kabul ettiği bu "değişim"in rövanşını almak istiyordu. Türk Ocakları'nı –tabiî, muhafazakâr milliyetçi bir çizgide– yeniden kuracaktı.

CHP kurultayının Halkevi'nde yapılması, bütün bu Halkevleri karşıtlarınca yeni bir argüman olarak kullanılmaya başlandı. Meclis kulislerinde "'İşte bakın, CHP'liler Halkevleri'ni hâlâ parti işleri için kullanıyor" lafları sık sık işitilir oldu. Halkevleri'ni CHP'nin elinden almak için zaten yürütülmekte olan çalışmalar hızlandı.

Nihat Erim'e tepki

Genel sekreter seçiminin birinci turunda en çok oyu aldığı halde adaylıktan çekilen Nihat Erim, genel idare kuruluna da adaylığını koymamıştı. Partinin yayın organı *Ulus* gazetesinin yöneticisi olarak kalacaktı.

Onu, o göreve getiren İnönü'ydü. Hem de Erim'e karşı olanların direnişine karşı çıkmayı göze alarak... Bunu, seçim yenilgisinden hemen sonra yapmıştı.

Nihat Erim'e karşı çıkışların nedenlerinden biri, politikada çok yaygın olan kişisel çekememezliklerdi. İktidarın son yıllarında Erim, İnönü'nün en yakınında görünen politikacıydı. Recep Peker'in başbakanlıktan ayrılmasında büyük rolü olan "35'ler"in en önde gelen ismi oydu. Fakat ona sadece o zamanki Peker'cilerden değil, zaman içinde "35'ler"in içinden de tepkiler gelmeye başlamıştı.

Buna ek nedenlerden biri, Erim'in bu tepkileri tahrik edici tavırlarıydı. Bunu belki istemeyerek yapıyordu. Fakat başkaları üzerinde, bilerek yaptığı izlenimini bırakıyordu.

Nihat Erim, ayrıca İnönü tarafından *Ulus*'un yöneticiliğine profesyonel olarak getirilmek isteniyordu ki, bu da ayrı bir tartışma konusuydu.

Partinin parasal durumunun ne olacağı belli değildi. İktidardayken kullanabildiği gelir kaynakları artık olmayacaktı. Partilere bütçeden ödenek ayrılması usulü, o zamanlar yoktu. En önemli gelir kaynakları "bağış"tı. Fakat o da asıl, parti iktidardayken işleyen bir mekanizmaydı.

Ulus gazetesinin durumu farklıydı. Gazete, partinin sözcüsüydü ama, satış ve ilan gelirleri olan bir kuruluştu. Kendi yağıyla kavrulabilir, kadrosundakilere maaş ödeyebilirdi.

Ulus'un başına Erim'in getirilmek istenmesi Erim'le araları iyi olmayanlar arasında tepki uyandırdı.

Grup başkanvekilli seçilen Faik Ahmet Barutçu'nun anıları, partinin bu konuyla ilgili havasını da gösterir.

Barutçu, Nihat Erim'i beğenmeyenlerden biri. Kitabında onu "haris genç" diye niteliyor. Diyor ki:

"Daha 40 yaşına varmadan başvekil olacağını etrafındakilere söylemeye başlayacak kadar çocukluk hissiyatı içinde."

Ulus'un yönetiminin ona verileceği duyulunca parti grubunda ortaya çıkan görüşleri de şöyle özetliyor:

"Nihat Erim'in Ulus *gazetesinin başına getirilmesini istemeyenler çok. Bir feveran var."*

Anlattığına göre, 14 Mayıs'ta Yozgat'tan milletvekili seçilen kı-

demli milletvekili ve eski "umumî müfettiş" Avni Doğan, Barutçu'ya, Erim'e görev vermenin partide büyük tepkiler uyandıracağını, olaylara neden olacağını söylemiş. "Bunları paşaya duyurun" demiş. Eski başbakan Şemsettin Günaltay da, artık Erim'e karşıymış.

Barutçu, Avni Doğan'ın isteğine uyarak bunları İnönü'ye anlatmış. İnönü de Barutçu'yu akşam yemeğine çağırmış. Önce konuyu hiç açmamış. Yemekten sonra da "Gel bezik oynayalım" demiş. Oynamışlar. O arada birden söze başlamış. Barutçu anlatıyor:

> *"Bana şunları söyledi: 'İhtiyarlardan ziyade gençler arasında birbirini sevmemek ihtirası vardır. Nihat'ı gençlere karşı da, ihtiyarlara karşı da sen müdafaa edeceksin. Şemsettin Bey'le de iyi geçin. Yarın bu partinin lideri olacaksın. Öyle yetişeceksin.'"*

Barutçu, o günden sonra paşanın isteğini yerine getirmeye gayret eder. O arada, Erim'in olumlu özelliklerini de görmeye başlar. Daha doğrusu, İnönü onları görmesine yardımcı olur. Şöyle (Barutçu'nun kitabından):

> *"Ben paşanın evindeydim. (...) Paşa Nihat'ı çağırdı.* Ulus'a *yazılacak yazının mevzuunu verdi. Yarım saat içinde Erim yazıyı hazırladı. Bu kadar suhuletle (kolaylıkla) yazı yazan adam nadir gördüm. Yanımızda tashihsiz (düzeltmesiz) dört beş kâğıt doldurdu. Bir kelimesini değiştirmeye ihtiyaç hâsıl olmadı. Haydi sen git* Ulus'a, *tertiple (düzenle)' diyerek Nihat'ı gönderdi.*
>
> *Bana döndü. Dedi ki:*
>
> *'Bir fikir verdik, görüyor musun ifadeye nasıl muktedir oluyor. kıymet değil mi?'"*

Erim, Ulus, Berik ve ben...

Nihat Erim'in *Ulus*'un siyasî yöneticiliğine profesyonel olarak getirilmesi, İnönü'nün CHP ileri gelenlerine yaptığı bu gibi telkinlerle kolaylaştı. Erim, *Ulus*'taki odasına, her gün "tam gün çalışmak" üzere yerleşti. Gazetenin başyazarı –aynı zamanda milletvekili olan– Hüseyin Cahit Yalçın'dı ama, partinin resmî görüşünü, asıl, birinci sayfada iki sütunluk başlık altındaki yazıyı o yansıtıyordu.

Nihat Erim, gazetenin İnönü adına "patron"u da sayılıyordu.

Gerçi bu resmî değil, fiilî bir durumdu. Gazete bir anonim şirketti. Sahibi olarak görünecek siyasetçinin bir milletvekili olması gelenekleşmişti. Erim milletvekili olmadığı için, o sıfat başkasının üstündeydi.

Erim, zaten evvelden de tanıdığı ve İnönü adına sık sık temas ettiği *Ulus* kadrosunda bir değişiklik düşünmemişti. Yazı İşleri Müdürü Münir Berik ve çalışma arkadaşları görevlerine devam ediyordu.

Bu durum, benim *Ulus*'ta iş bulma projem açısından da bir aşama sayılırdı. Babamın "*Ulus*'ta ne olacağını bilmiyorum" dediği o zaman geçmişti. Ne olacağı belli olmuştu. Nihat Erim siyasî patrondu ama benim işim onunla değil, yazı işlerinin başındaki Münir Berik'leydi. Onun durumunda bir değişiklik yoktu. Berik'e gidecektim.

Babama bunu söyledim:

"Ben artık Münir Bey'e gideceğim" dedim.

Babam:

"Bir iki gün bekle. Ben duruma bir bakayım" dedi.

Galiba, iki üç haftada bir yazdığı yazılardan birini yazdı. Onu götürüp verme bahanesiyle gazeteye gidip havayı yokladı. Muhtemelen Münir Berik'e de uğradı. Ama bana o gidişinin ayrıntılarından hiç söz etmedi. Sadece:

"Gittim, baktım, durum pek parlak değil" dedi. "Adam almayı değil, adam çıkarmayı düşünüyorlar."

Bu, benim biraz cesaretimi kırdı ama, inadımı kırmadı:

"Gene de ben bir denesem" diye direndim.

Babam, şöyle bir baktı. Israrımdan hoşlanmadığı belliydi. "Ne yaparsan yap" der gibi:

"İstersen dene" dedi, "ama sonra üzülme... Benden söylemesi..."

Konuyu kapattı.

"Bir ay sonra... Bir ay sonra...

Ben de ertesi gün gittim, denememi yaptım.

Ulus gazetesinin binası Ulus'ta Rüzgârlı Sokak'taydı. Sokağın üst tarafındaydı. İki katlı uzun bir binaydı. Kapısından girdim. Münir Bey'in odasını sordum. İkinci kattaymış. İkinci katta bir odacı vardı:

"Münir Bey'i göreceğim" dedim.

"Kimsin?" diye sormadı, eliyle bir kapıyı gösterdi.

Tıklattım, girdim.

İçerde bir masa başında bir şeyler yazan adam, belli ki, Münir Bey'di.

Yaşı 40 civarındaydı. Ya da 40'tan biraz az ya da fazla... İnce uzun dedikleri tiptendi. Kumraldı. Saçları düzgün taranmıştı.

Başını kaldırıp bakması hemen olmadı. Ben kapının iç tarafında durdum, bekledim.

Münir Bey'in masası büyüktü. Arkasında masa boyu kadar bir "arkalık" vardı. O zamanlar bazı liselerdeki müdür odaları dahil, resmî dairelerdeki önemli makam masalarının arkasında duvara çakılı bu "arkalık"lar görünürdü. Bunlar, aşağı yukarı masa boyunda dikdörtgen şeklindeki bir tahta çerçevenin içine tablo gibi yerleştirilen, vişneçürüğü rengindeki ipek bir kumaştan oluşurdu. Kumaş, çerçevenin arka tarafına, "pilili" hale getirilerek raptiyelenir veya ince çivilerle çakılırdı.

Münir Bey'in arkasında öyle bir "arkalık" vardı. Onun üstünde de, Atatürk'ün ve İnönü'nün gene kalın ahşap çerçeve içindeki büyük boy resimleri...

Pencere, Münir Bey'in oturuşuna göre, sağ tarafında kalıyordu. (Yani masasına ışık sağdan geliyordu. Oysa okulda öğrenmiştim, okuma yazma sırasında ışığın soldan gelmesi daha sağlıklıydı.)

Bunlar, o odaya ilk girişimde belleğime yerleşen ler...

Kaç saniyelik zaman geçti bilmiyorum. Bana hayli uzun gibi geldi. Münir Bey, elindeki kalemi bırakıp başını kaldırdı. Kapının dibinde hareketsiz beklemeye devam ediyordum. Ciddi bir yüzle ve soran gözlerle bana baktı.

Biraz yaklaştım. "Dersime" çalışmıştım. Konuyu özetledim:

"Efendim, adım Altan Öymen. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde talebeyim. İkinci sınıfa geçtim. Gazeteci olmak istiyorum. Bana bir fırsat verir misiniz?"

Bu, Münir Berik için şaşırtıcı olmadı.

"Anladım kardeşim" dedi, "Hıfzırrahman Bey de sizden bahsetti. Ama ona da söyledim, şu anda vaziyetimiz müsait değil."

Durdu.

Ben de durdum.

Demek, babam orada sadece "havayı yoklamak"la kalmamış, benim için de bir şeyler söylemişti. Ama babamı tanıyordum. En sevmediği şey, birine "iltimas" yapmaktı. (Şimdi buna "torpil" deniyor...) Hele iltimas veya torpili oğlu için yapmayı, istese bile beceremezdi. Ne söylemiş olabileceğini tahmin ediyordum. En fazla şunu söylemiş olabilirdi:

"Bizim Altan'ın galiba gazeteciliğe merakı var. Bilmem kabili-

yeti var mı?.. Bir deneyebilir misin?"

Münir Bey ona, bana söylediği gibi "durumun müsait olmadığı"nı söyleyince, babam ona "Tabiî, haklısın, o zaman yapacak bir şey yok" deyip konuyu değiştirmiş olabilirdi.

Yani, yapacak bir şey kalmamıştı.

Ama ben gene de kapının tamamen kapanmasına çalıştım.

"Peki, efendim" dedim. "Şimdi vaziyet müsait değil... Ama belki, ilerde müsait olabilir. O zaman bir daha gelebilir miyim?"

Münir Bey'in nazik bir zat olduğu anlaşılıyordu.

"Tabiî, ilerde müsait olursa bir daha görüşürüz" diyerek ayağa kalktı, "Güle güle" demek için elini uzattı.

Ben de elimi uzattım. Ama uzatırken, "Bir daha görüşürüz" sözüne dayanarak son soruyu sordum:

"Çok teşekkür ederim efendim. Bir daha ne zaman gelebilirim? Bir ay sonra gelsem olur mu?"

Bu soru, galiba, kaderimi tayin eden soruydu.

Münir Bey, herhalde laf daha fazla uzamasın diye:

"Olur" dedi, "ama hiçbir şey vaat edemem."

Dışarı çıkarken, benim aklımda cevabın birinci bölümü kaldı: "Olur..."

Münir Bey'in odasına –günü gününe– tam bir ay sonra bir kere daha gittim.

Bunu beklemiyordu. Ayaküstü söylediği o "olur"u çoktan unutmuştu. Ama hatırlattım. Dedim ki:

"Bana bir ay sonra gelmemi söylemiştiniz. Bugün tam bir ay oldu. Ben de geldim."

İçinden "lahavle" çekti mi, bilemem. Ama durumun hâlâ müsait hale gelmediğini söyledi. Bir "bir ay" daha sonra gelme isteğime ise "hayır" demedi... Veya nezaketinden diyemedi.

"Bir ay... Bir ay..." Kaç defa olduğunu hatırlamıyorum, o iş aramızda otomatiğe bağlanmış gibi oldu. Ben her "bir ay"ın bitişinde Münir Bey'in odasının kapısını vurup içeri giriyordum. O durumun henüz müsait hale gelmediğini belirtiyordu. Ben "Öyleyse bir ay sonra geleyim" deyince "Olur" diyordu.

Böylece, odasından her çıkışında, oradan kendimi "yeni bir randevu almış" sayarak ayrılıyordum. Münir Bey kendisini "yeni bir randevu vermiş" saymasa bile...

O sürecin sonunu daha sonra anlatacağım.

21

Nâzım Hikmet nasıl serbest kaldı?

İktidardan basına "biraz daha hürriyet" - CHP'nin çıkaramadığı af kanununu DP çıkarıyor - Meclis'teki "Af çıksın ama Nâzım çıkmasın" hareketi - Nâzım Hikmet'i af dışı bırakan önerge kabul ediliyor, ama önergecilerin atladığı bir şey var... - İstanbul'dan "kaçış"ın hikâyesi

Nâzım Hikmet'in cezaevinden çıkışından dokuz on ay kadar sonra İstanbul'da çekilmiş bir fotoğrafı. Kadıköy'deki Mühürdar Çay Bahçesi'nde Zekeriya Sertel ve –Vâlâ Nurettin'in eşi– Müzehher Vâ-Nû arasında... Solda yeni eşi Münevver Andaç. Arabada Münevver Andaç'tan yeni doğan oğlu Mehmet. Arabanın sağında Andaç'ın eski eşinden olan kızı Renan... "Kaçış" planı daha oluşmamış...

Demokrat Parti iktidarının "ezan kanunu"ndan sonra çıkardığı kanunlardan biri yeni bir basın kanunuydu, öteki de genel af kanunu.

Yeni basım kanunu, tek parti döneminden kalan basın rejimine bazı iyileştirmeler getiriyordu. Eski basın rejimini düzenleyen basım kanunu, 1931 tarihliydi. Numarası da herkesçe bilinirdi. 1881 sayılı kanun... Başlıca amacı, gazeteleri hükûmetin kontrolü altında tutmaktı.

Maddelerinin çoğunda o amaca yönelik düzenlemeler vardı. Aslında, bunların çoğuna gerek bile yoktu. Sadece ünlü 50'nci maddesi, amacı sağlamaya yeterdi. Hükûmete, her istediği anda, her gazeteyi istediği süreyle kapatabilme yetkisi veriyordu.

Gerçi hükûmet, demokrasiye geçildikten sonra o yetkiyi kullanmamış, sonra da bundan vazgeçmişti. Gazeteler artık ancak mahkeme kararıyla kapatılabiliyordu. Bazı başka konularda da kısmî iyileştirmeler yapılmıştı. Ama kanundaki eski tip maddelerin çoğu yerinde duruyordu. Demokratik olma iddiasını taşıyan bir rejimde, o kanunun baştan sona değişmesi şarttı.

Demokrat Parti sözcülerinin muhalefetteyken yaptığı vaatler de o yöndeydi. Basına layık gördükleri özgürlükleri sayarken, "Gazeteciler hükûmet adamlarının yatak odalarını bile kontrol edebilir" diyenler vardı.

DP hükûmeti, hazırladığı basın kanununda, işi o kadar ileriye götürmedi. Zaten o kadarını gazeteciler de beklemiyordu. Ama, mahkeme kararıyla da olsa, "gazete kapatma" cezasını tamamen kaldırdı.

Eski kanun, haklarında dava açılan gazeteciler için tutuklama kararı verilmesini, genel hükümlere göre düzenliyordu. Bu da ba-

zı hallerde, mahkemelerin, sanıklar hakkında önceden tutuklama kararı almasını zorunlu kılıyordu. Yeni kanun bu zorunluluğu kaldıran bir düzenleme getirdi. Gazeteciler, haklarındaki basın davalarının sonuçlanmasından önce tutuklanmaktan kurtarıldı.

Yeni kanun, gazetelerin yayımlarından sorumlu tutulanların sayısını da azalttı. Eski kanunda, yayımlanan haber veya yazıda suç unsuru bulunursa, bundan üç kişi hep birlikte sorumlu tutulurdu: Yazıyı veya haberi yazan gazeteci, gazetenin yazı işleri müdürü ve gazete sahibi...

Yeni kanun, haberi veya yazıyı yazanla birlikte sadece yazı işleri müdürünü sorumlu tuttu. Gazete sahibi sorumluluktan kurtuldu.

Bunun istisnası şuydu: Eğer yazı işleri müdürü "Ben bu yazıyı, patron emretti de ondan yayımladım" der ve bunu kanıtlarsa, sorumluluk kendi sırtından kalkacaktı. Gazete sahibine yüklenecekti. (Tabiî, bu istisna durum sadece teorik olarak vardı. Pratikte "Ben emri gazete sahibinden aldım" diyen yazı işleri müdürüne rastlanmayacaktı.)

Bunlar gibi iyileştirmeler, basın mensupları arasında genellikle memnunluk uyandırdı. Gerçi bunlar demokratik ülkelerin çoğundaki basın özgürlüğü esaslarının hayli gerisindeydi ama, eskisine göre gene de ileriydi. Gazeteler, bu konuyla ilgili yazılarında hükûmet için olumlu değerlendirmeler yaptılar...

Af kanunu

Çok partili hayata geçildikten sonra bir genel af çıkarılması fikri, CHP iktidarında da vardı. Günaltay hükûmeti buna göre bir af kanunu tasarısı hazırlamış ve Meclis'e sunmuştu. Fakat kanunun Meclis'teki görüşmesi, seçimden önceki oturumlarda tamamlanamamıştı. Tasarı, Meclis'in yasama döneminin bitişiyle birlikte "kadük" olup işlemden kaldırılmıştı.

Demokrat Parti hükûmeti o tasarıyı aldı. Tabiî "kendi eseri" olarak yeniden Meclis'e sevk etti. Gerekçesini de "14 Mayıs inkılabının sonucu olarak..." gibi cümlelerle yenileyip, komisyondan geçirdi.

Tasarının kapsamı genişti. 15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlardan büyük bir kısmının cezaları affediliyordu. Bunlar hakkında henüz sonuçlandırılmamış soruşturmalar durduruluyordu.

Af dışı bırakılan suçların başlıcaları şunlardı: Komünistlik da-

hil "devlete karşı" işlenen suçlar... Cinayetler... Yolsuzluklar... Kız kaçırma ve tecavüz...

Ancak bunların cezalarına da bir "genel indirim" uygulanıyordu. Suçun cinsi ne olursa olsun, cezanın süresi "altıda bir" oranında indiriliyordu. Ölüm cezaları 30 yıl, ömür boyu hapis cezaları 24 yıl hapis cezasına dönüştürülüyordu.

Meclis'in Adalet Komisyonu tasarıyı görüşürken daha cömert davrandı. Af dışı kalan suçların cezalarına uygulanacak indirimi "altıda bir"den "üçte bir"e çıkardı. Örneğin, 15 yıla hükümlü bir suçlunun cezası hükûmet tasarısına göre 12,5 yıla inecekken 10 yıla inecekti.

Tasarının Meclis Genel Kurulu'na gelişi sırasında bazı milletvekillerinin başlıca iki konuda değişiklik istekleri ortaya çıktı. Biri af dışında tutulan "kız kaçırma ve tecavüz" fiillerinin de af kapsamına alınmasıydı. Yani affın kapsamının o konuda genişletilmesiydi.

Öteki, affın kapsamının bir başka konuda daraltılmasıydı. "Bir başka konu" komünistlerle ilgiliydi. Gerçi hükûmetin getirdiği tasarı, Türk Ceza Kanunu'nun komünistlik suçlarıyla ilgili 141'inci, 142'inci maddelerini af dışında bırakmıştı. Fakat bu, o eğilimi temsil edenleri tatmin etmemişti. Çünkü Türkiye'deki komünistlerin bir kısmı, Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddelerine göre değil, Askerî Ceza Kanunu'nun bazı maddelerine göre hüküm giymişlerdi. Onlardan biri de Nâzım Hikmet'ti.

Nâzım Hikmet'e isnat edilen suç komünistlik değildi. Askerî Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesindeki "askeri isyana teşvik" suçuydu. Askerî Ceza Kanunu'nun 94'üncü maddesi ise, hükûmet tasarısına göre, affın kapsamına giriyordu. Yani, tasarı yasalaşırsa, Nâzım Hikmet de hapisten çıkacaktı. Belli bir milletvekili grubu için bu, büyük bir skandal demekti. Mutlaka önlenmesi gerekirdi.

Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, bunu skandal sayan grubun başını çekenlerden biriydi. İsmet İnönü'nün oğlu Ömer İnönü hakkında yaptığı "bir cinayete karışmış" iddiasıyla şöhret yapmıştı. Af tasarısıyla ilgili çıkışlarıyla da ortalığı karıştırdı.

Gürkan, tasarı üzerinde söz aldı ve Nâzım Hikmet konusunu açtı. Kendisine "Bu konu hukuk konusudur. İşi şahsîleştirme" diye müdahale eden milletvekillerine sert çıktı. Tutanaklardan izleyelim:

AHMET GÜRKAN (Tokat) - Memlekette ismi, sözüm ona sanatı senelerdir bizi işgal eden Nâzım Hikmet işte bu maddeyle (94'üncü maddeyle) mahkûm olmuştur.

6

PAL

Af Kanunu onbeş güne kadar çıkıyor

Cezaları âzami üç yıla kadar olan mahkümlar aftan istifade edecekler

Daha fazla müddete mahkûm olanların cezaları da muayyen bir nisbet dahilinde tenzil edilecek

Başkan Truman üç milyarlık yardım kanununu imzaladı

Paris'ten yarın uçakla ayrılıyor

Af tasarısı üç çeşit suçu işleyenleri af dışı bırakıyordu. *Hürriyet*'in manşetindeki gibi: Komünistleri, mürtekipleri (rüşvet yiyenleri) ve ırz düşmanlarını...

('İsimden, şahıstan bahsetme' sesleri.)

AHMET GÜRKAN (devamla): Bu kürsüde isimden ve cisimden bahsedilmez de neden bahsedilir? Beni bundan kimse men edemez. Nâzım Hikmet'i müdafaa edenler gelsinler kürsüde onu müdafaa etsinler..."

Ahmet Gürkan'ın meydan okumasını, tabiî, kimse üstüne almadı. Gürkan, kendisini konunun dışma çıkmaması, madde üzerinde konuşması için uyaran Meclis Başkanvekili Sıtkı Yırcalı'nın uyarılarına da aldırmadı. Aynı üsluptaki konuşmasını sürdürdü.

"AHMET GÜRKAN (devamla): Moskofizmden bahsediyorum. Madde üzerinde konuşuyorum. Evet, bu uğursuz kızıl kuduz Türk milletini ısırmak için hırlarken, onun ağzından çıkan salyaları yalayanları elbette tecziye edeceğiz (cezalandıracağız.)..."

Seyhan'ın (Adana'nın) ünlü milletvekili Seyhan Tekelioğlu da kürsüye çıktı. CHP'nin iktidar döneminde CHP milletvekiliyken son seçime DP listesinden bağımsız giren Sinan Tekelioğlu...

Onun asıl önerisi kız kaçıranların affedilmesiydi. Ama gerekçesinde komünistler konusuna da değindi.

"SİNAN TEKELİOĞLU (Seyhan) - Bu memlekette kız kaçırma işi adeta âdet hükmünü almıştır. Babasına para verir. Kızı kaçırır. Sonra da az para alırsa şikâyet ettirir ve iki üç şahitle o zavallı erkek perişan olur. Bu gibi kız kaçırma hadiselerini komünist-

Ahmet Gürkan
"Uğursuz kızıl kuduz ısırmak için hırlarken..."

Ömer Bilen
"Kızıl tehlikeye karşı çare İslamî hükümlere uymaktır..."

lik ve kaçakçılık gibi menfur (nefret uyandırıcı) fiillerle bir tutmak bence doğru değildir."

Evet... Kız kaçırıp tecavüz edenler masumdur. Komünistler menfurdur... İki suç aynı kaba konulamaz. Birinciler affın kapsamı içine alınmalı, ikinciler kaçakçılarla birlikte af kapsamı dışında tutulmalıdır... Tekelioğlu'nun tezi buydu.

Bir de mesleği vaizlik olan Ankara Milletvekili Ömer Bilen Hoca vardı. Konuya din açısından bakıyordu. Görüşülen tasarıyı bir yana bırakmıştı. Komünizmle mücadele etmenin yolunu anlatıyordu. Şöyle:

ÖMER BİLEN (Ankara) - "(...) Kızıl tehlikeyi önlemek için kanunlarımıza ne kadar şiddetli maddeler ve hükümler vazetsek de (koysak da) cihan afakını (dünya ufuklarını) saran bu mikroplardan millî bünyemizi kurtarmak çok zordur. Bu mikropların sirayetini (yayılmasını) önlemek için yegâne çare İslâmî hükümlere intibak etmektir (uymaktır)."

Tekirdağ milletvekili arazi sahibi ve çiftçi Şevket Mocan'ın reçetesi daha radikaldi. O da aynı konuda şöyle dedi:

ŞEVKET MOCAN (Tekirdağ): "Ben komünisti siyasî mahkûm telakki etmiyorum. Komünist bence haini vatandır (vatan hainidir)... Hükûmet bu af kanunuyla beraber bir satırlık 'Komünist

Şevket Mocan
"Komünist siyasî mahkûm değildir. Haini vatandır. Cezası idamdır..."

Tevfik İleri
"Nâzım'ı çıkarırsak, komünist cihan 'Onu aldık' diyecek..."

haini vatandır. Cezası idamdır' diye sarih (açık) ve esasen va-adettiğimiz bir kanunla buraya gelmeli idi..."

Komünizme karşı, bunlar gibi kestirme çareler öne sürenlere karşı, daha insaflı öneriler yapanlar vardı. Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku, "komünistlik" suçlarının bir defaya mahsus olmak üzere affedilmesini istiyordu. Bunun gerekçesi olarak şöyle diyordu:

"EMRULLAH NUTKU (Erzurum) - Bu memlekette otoriter devrin icabı olarak, hükûmeti tenkide kalkan her vatandaş hakkında en ufak bir itiraz sebebiyle komünist fişi tenzim edilmiştir. Birçok vatandaşlar, komünistlikle alakalı olmadıkları halde ve hatta masum bir edebiyatçılık hevesi ile tercüme ettiği bir iki şiir yüzünden komünist damgası vurularak mahkûm edilmişlerdir."

Nutku, bir defalık bir afla, komünistlik damgası yemiş olanların büyük kısmının topluma yeniden kazandırılabileceğini söylüyor, "Eğer o yolda devam edenler olursa, onlar cezaya çarptırılır. Bir daha affedilmez" diyordu. Fakat söz alanların çoğu, tamamen aksi görüşteydi.

Sıra konuyla ilgili değişiklik önergesinin görüşülmesine gelince, hükûmetin Ulaştırma bakanı Tevfik İleri de "Şahsım adına konuşacağım" diye söz aldı ve Nâzım Hikmet'in af dışı bırakılmasını sağlayacak önergeyi destekledi.

Bu, alışılmış bir şey değildi. Hükûmet üyelerinin görüşülen ta-

sarının altında imzaları vardı. Tasarı üzerinde –şahısları adına da olsa– konuşmak onlara düşmezdi. Gerçi buna hukuk açısından bir engel yoktu ama, geleneğe göre, o konuda konuşma yetkisi, tasarıyı hazırlayan bakanlığın bakanındaydı. Yani Adalet Bakanı Halil Özyörük'te...

Anlaşılıyor ki, mesleği mühendislik olan, ama asıl ününü kabinenin "milliyetçi bakan"ı olarak kazanan İleri, bu konudaki tavrını açıklamayı siyasî çizgisinin gereği saymıştı.

Konuşmasında Nâzım Hikmet'in cezasıyla ilgili olarak basında çıkan yazılara da cevap verdi. Nâzım'ın mahkûm olduğu duruşmalarda adlî hata yapıldığı görüşüne karşı şöyle dedi:

"Mahkeme hata ettiyse yazık etmiştir. Fakat bu bizim işimiz değildir. Hatanın tashihi Meclis'e ait değildir."

Ayrıca, Nâzım Hikmet'in serbest kalmasının dünyadaki komünistler için bir zafer olacağını, buna meydan vermemek gerektiğini söyledi. Korktuğu şuydu:

"Onu dışarı çıkardığımız takdirde bütün komünist cihan 'Bu hükûmetten onu aldık' diyecektir."

İleri'nin konuşması, Nâzım Hikmet hakkında zaten iyi şeyler düşünmeyen Demokrat Parti çoğunluğunu daha da etkiledi. Nâzım Hikmet'in cezasının affın dışına çıkarılmasını öngören önerge oya konuldu ve kabul edildi.

Bu, önergeyi hazırlayanlar ve savunanlar için büyük bir zaferdi. Şevket Mocan'lar, Ahmet Gürkan'lar birbirlerini kutluyorlardı.

Ancak birkaç saat sonra beklenmedik bir şey oldu.

Tasarının affın kapsamı içinde ve dışında kalanlarla ilgili maddeleri, kabul edilen önergelere göre son şeklini aldıktan sonra, sıra "genel indirim" maddesine geldi. Affın kapsamına giren girmeyen tüm cezalar için uygulanacak olan bu genel indirim, hükûmet tasarısında "altıda bir" olarak öngörülmüştü Adalet Komisyonu bunu "üçte bir"e çıkarmıştı.

Meclis Genel Kurulu'nda verilen bir önergede ise bu oranın "üçte iki"ye çıkarılması isteniyordu. Yani 15 yıl hapse mahkûm bir hükümlünün cezasının –komisyon metnine göre 10 yıla indirilecekken– 5 yıla indirilmesi...

Bu önerge, kısa bir görüşmeden sonra oya konuldu ve kabul ediliverdi. Kabul oyu verenlerin her birinin kendine göre bir ge-

rekçesi vardı. Bazıları Nâzım Hikmet'i düşünmüş olabilirlerdi. Ama galiba daha büyük bir kısmı, bunu af kapsamı dışında kalan başka başka suçların cezalarının indirilmesi için yapmışlardı.

"Nâzım Hikmet hapiste kalsın" lobisi, bu gelişmeye karşı bir şey yapamadı. Ahmet Gürkan, Şevket Mocan, Ömer Bilen, Tevfik İleri... Hiçbiri... Ya o sırada salonda değillerdi, ya söz alacak fırsat bulmadılar ya da kabul edilen genel nitelikteki önergelerin Nâzım Hikmet'in durumunu da etkileyeceğini fark edemediler.

Sonucun ne olduğu anlaşılınca da iş işten geçmişti.

Nâzım Hikmet, daha önce kabul edilen önergeyle af kapsamı dışında kalmıştı ama, daha sonra kabul edilen genel ceza indirimi önergesinden faydalanarak hapisten çıkacaktı.

1938 yılı başında tutuklanan şairin cezaevinde kaldığı süre 12 yıl 7 ayı buluyordu. Gerçi toplam cezası 28 yıl 4 ayı buluyordu. Ama buna "üçte iki"lik ceza indirimi uygulanınca, tahliye edilme hakkını kazanıyordu.

Yani, "Herkes aftan yararlansın ama, Nâzım Hikmet yararlanmasın" diye önerge verenlerin çabası tamamen boşa çıkmıştı.

Bu konunun tartışılması, tasarının kabul edilip yürürlüğe girmesinden sonra, gerek Demokrat Parti'nin içinde, gerek kamuoyunda devam etti.

Daha sonraları da edecekti. Çünkü ülkede yıllar geçtikçe daha da fanatikleşen sol karşıtı cephenin mensupları, Nâzım Hikmet'i, neredeyse Stalin'den de daha önemli bir hedef görüyorlardı. Yaklaşık 13 yılının hapiste geçmiş olmasını yeterli bulmamışlardı. Bugünün deyimiyle, bu onları "kesmemiş"ti.

Nâzım Hikmet'in edebî kişiliğiyle, şiirlerinin değeriyle zaten ilgili değillerdi. Onu birinci derecede bir "düşman" görmeleri, daha on yıllar boyunca sürecekti. Ama 1950'nin temmuz ayının 15'inde, artık yapabilecekleri bir şey yoktu. Meclis'ten bir gün önce çıkan af kanunu, Cumhurbaşkanı Bayar tarafından hemen imzalanmış ve *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. O kanuna göre, Nâzım Hikmet de hapisten çıktı. İstanbul'daki ailesine ve dostlarına kavuştu.

İstanbul'da on bir ay

Nâzım Hikmet'in İstanbul'daki günleri yaklaşık on bir ay sürdü. Başlangıçta her şey iyi gidiyordu. Veya öyle görünüyordu.

Piraye Hanım'dan sonraki eşi Münevver (Andaç) Hanım'la birlikteydi. Annesi Celile Hanım'ın Kadıköy'deki evinde kalıyorlardı.

Zekeriya Sertel, Vâlâ Nurettin gibi dostlarıyla görüşüyordu. Neşeliydi.

Ayrıca –baba bir ana ayrı– kız kardeşi Melda Kalyoncu'nun Büyükada'daki evine gidiyordu. Çocuklarla oyunlar oynuyordu. Şiir yazıyordu... Yeni tiyatro eserleri yazmak için planlar kuruyordu. Fakat şu besbelliydi: Polis peşini bırakmıyordu.

Evinin önünde bir cip dolaşıyordu. Dışarı çıktığı zamanlar izleniyordu. Gittiği yerler, konuştuğu kişiler kontrol altında tutuluyordu.

Evvelce kitaplarını basan yayınevlerinin çoğu artık buna cesaret edemiyordu. Bir tek İnkılap Kitabevi –o da o sırada değil, ilerde basarım düşüncesiyle– *Kuvayı Milliye Destanı*'nın yayın hakkını satın almıştı. (Ama Nâzım Hikmet'in kaçışından sonra, kitabı artık hiç basamayacaktı.)

Bir iş teklifi, İpek Film stüdyosunun seslendirme ve redaksiyon işlerinde çalışması için, stüdyonun sahibi İhsan İpekçi'den gelmişti. Nâzım Hikmet buna razıydı. Yeni eşi Münevver Andaç bebek bekliyordu. Orada çalışarak geçim sorununu çözmüş olacaktı.

Zaten, yakınlarının edindiği izlenim şuydu: Nâzım Hikmet artık, siyasî çalışmalar içine girmek niyetinde değildi. TKP'den "yoldaş"larının çekememezliği sonucunda, daha hapse girmeden önce çıkarılmıştı. Bu, 1936 yılında Komintern'in yayın organınca da ilan edilmişti. Daha sonraki siyasal çalışmalarında da, istediği ortamı bulamamıştı. Komünizme inanmaya elbette devam ediyordu. Ama davasına sanat ve edebiyat adamı olarak katkıda bulunmak istiyordu.

Gerçi etrafındaki polis çemberi rahatsız ediciydi. Türkiye'de komünizme karşı, komünizm bir yana, her türlü solculuğa karşı esen rüzgârlar şiddetleniyordu. Ama Nâzım Hikmet, o şartlar altında da, İstanbul'daki dikkatli hayatını sürdürmeye çalışıyordu.

Pasaport almasının mümkün olmadığını görmüştü. 1950 Kasımı'nda Varşova'daki Dünya Barış Kongresi'nde Pablo Neruda, Pablo Picasso gibi sanat adamlarıyla birlikte ona da barış ödülü verilecekti. Nâzım Hikmet, ödül törenine katılmak için pasaport başvurusu yapmış ve ret cevabı almıştı. Ona artık yurtdışına çıkma izni verilmeyecekti. Ödülünü onun adına, Şilili şair Pablo Neruda almıştı.

Evet, Nâzım Hikmet'in İstanbul'daki hak ve hürriyetleri çok sınırlıydı. Ama onda ve yakınlarında endişe uyandıran asıl neden, bu koşullar değildi. Hapisten çıktıktan birkaç ay sonra başlayan "askere alınması" girişimiydi.

Nâzım Hikmet, serbest kaldıktan sonra arkadaşı Vâlâ Nurettin Vâ-Nû'nun (sağda) evinde... Eşi Münevver Andaç (en solda) ve Müzehher Vâ-Nû'yla birlikte.

Zara'ya gönderilecek er adayı

Burada bu "askere alınma" konusu üzerinde biraz duralım. Nâzım Hikmet'in kaçışından sonra Türkiye'de yapılan yayınlarda, hakkındaki polis takibinden olduğu gibi, bundan da pek söz edilmemiştir. Öyle ki, Nâzım Hikmet'in İstanbul'daki yaşamı sanki tamamen normalmiş, rahatmış, onunla hiç uğraşan yokmuş da, kendisi Türkiye'den keyfi öyle istediği için kaçmış gibi bir hava oluşturulmuştur.

İşin ayrıntıları, çok sonraları yapılabilen yayınlarla (özellikle de Memet Fuat'ın kitaplarıyla) ortaya çıkmıştır.

"Askere alınma" olayının özeti şudur:

Nâzım Hikmet, 1950'nin eylül ayında bir gün, askerliğini yapmadığı gerekçesiyle evinden alınıp Kadıköy Askerlik Şubesi'ne götürülmüştü.

Nâzım orada, Deniz Harp Okulu'nu bitirdiğini, stajyer subay-

ken geçirdiği rahatsızlık sonunda askerlikten çürüğe çıkarıldığını bildirmişti. Cezaevinde bulunduğu yıllarda da, sağlığının düzelmediğini gösteren doktor ve hastane raporları vardı. Onlardan da söz etmişti. Zaten artık 50 yaşına geliyordu. Askerlik çağını geçirmişti... Bu askere çağırma işinde bir yanlışlık olmalıydı...

Nâzım Hikmet bunları belirtince, askerlik şubesi yetkilisi, "Öyleyse bunları belirten bir dilekçe verin" demiş, şairi serbest bırakmıştı.

Nâzım Hikmet denileni yapmış, avukatıyla birlikte hazırladığı dilekçeyi şubeye vermişti.

Mesele böylece kapandı sanılırken, 1951 yılı başlarında, bunun gündemden çıkmadığı anlaşıldı. Nâzım Hikmet yeniden evinden alınıp aynı yere götürüldü. Bu defa oradaki iki doktora muayene ettirildi. Doktorlar "sağlam" raporu verdiler.

Nâzım Hikmet buna itiraz etti. Bunun üzerine Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne gönderildi. Orada sağlık kurulunun muayenesinden geçti. Kurul raporundan da aynı sonuç çıktı.

Askerlik şubesi bu rapora dayanarak kararını bildirdi: Nâzım Hikmet, iki yıllık askerliğini er olarak yapmak üzere Sivas'ın Zara ilçesine gönderilecekti.

Nâzım Hikmet, deniz subaylığı sırasında alınan kararla askerliğini yapmış sayıldığını, bunu daha önce belirttiğini, bu konuda dilekçe verdiğini hatırlattı. Şube yetkilileri "Ama bunun belgeleri bizde yok" dediler.

Nâzım Hikmet, bunların askerî kayıtlardan bulunabileceğini bildirdi ama, o kayıtları bulup belgelemesi ondan istendi. Bunun için de on gün süre verildi.

Nâzım Hikmet 18 Eylül 1951 gününe kadar ya belgeleri bulup getirecekti ya da getiremezse, Zara'daki "acemi er"liğine başlayacaktı.

Nâzım Hikmet, kendisinden istenen belgeleri bulabilecek miydi?.. Bulamazsa veya buldukları askerlik şubesince yeterli bulunmayıp da, Zara'ya gönderilirse ne olacaktı? Oradan geri dönebilecek miydi?

Ortada, bir yolu bulunup ortadan kaldırılacağı yolunda söylentiler yoğunlaşmaya başlamıştı. Zamanın koşulları içinde bunu ciddiye almamak kolay değildi. Sabahattin Ali'nin öldürülüşü hatırlardaydı.

Üstelik bir de "otomobil olayı" vardı. Nâzım Hikmet bir gün eşiyle birlikte yolda giderken, üzerlerine bir otomobil gelmiş, karıkoca ezilmekten güç kurtulmuşlardı. Bu, kasıtlı bir girişim ol-

Nâzım –ana ayrı baba bir– kız kardeşi Melda Kalyoncu'yla, kaçışından önce...

masa bile, Nâzım Hikmet'te o izlenimi uyandırmıştı.

Kaldı ki, ortada, öldürülmesi niyetini taşıyan kimse olmasa bile basit bir gerçek vardı: Nâzım askere alınırsa, bu –herhangi bir başka olay çıkmasa bile– onun sağlığını ciddi olarak tehdit ederdi. O yıl 49 yaşındaki şairin eski hastalıkları tekrarlayabilirdi. Nâzım, askerden sağ olarak dönmeyebilirdi.

Nâzım Hikmet'in "Türkiye'den kaçma" kararı, işte bu "askerlik" işinin gündemden kalkmaması ve bunun sonuçlarından endişe etmesi sonucunda oluştu.

Tabiî, bunu çok yakınlarından başka kimseyle paylaşamazdı. Başlangıçta, sadece eşiyle ve kız kardeşi Melda'yla görüştü. İkisinin de düşüncesi aynı yöndeydi.

Ama bu nasıl olacaktı?.. Kara sınırlarından çıkmanın güvenli olmadığı, Sabahattin Ali'nin başına gelenle kanıtlanmıştı.

Deniz yolu üzerinde duruldu: Bir motorla veya balıkçı teknesiyle Bulgaristan'a ulaşmak... Bu, en gerçekçi kaçış çaresi olarak görüldü.

Nâzım Hikmet bu çarenin nasıl uygulanabileceğini araştırırken, güvendiği bazı dostlarına da danıştı. O aşamada Refik Erduran devreye girdi.

Motordaki iki kişi

Nâzım Hikmet'in "kaçış"ının hikâyesi, uzun yıllar boyunca tam bir sır olarak kalmıştır. Bunu Türk emniyetinin de bir türlü çözemediği, ilgililerin daha sonra yaptıkları açıklamalardan da anlaşılıyordu.

Sır perdesi, "kaçış"tan otuz beş yıl sonra (Nâzım Hikmet'in ölümünden de on yedi yıl sonra) bölüm bölüm kalktı. Hikâyenin tamamı da, Refik Erduran'ın anlatımından sonra öğrenildi.

Değerli tiyatro ve gazete yazarı Refik Erduran, 1951 yılında 23 yaşındaydı. Yükseköğrenimini Amerika'da tiyatro tarihi okuyarak tamamlamış, Türkiye'ye dönmüştü. İstanbul'da Tuzla'da yedek subay olarak askerliğini yapıyordu. Nâzım Hikmet'in –babadan– kız kardeşi Melda (Kalyoncu) Hanım'la bir süre arkadaşlık etmiş, sonra da evlenmişti. Nâzım Hikmet'le "hısım" olmuştu. Onunla tiyatro sohbetleri yapıyordu.

Günün birinde konudan haberi oldu ve Nâzım Hikmet'e bir öneri yaptı:

Onu Bulgaristan'a deniz motoruyla kaçırabilirdi. Motor kullanmasını iyi bilirdi.

Nâzım Hikmet, bu öneriyi bir iki dostuna danışacağını söyledi. Bir süre sonra da "motorla olmaznuş" dedi. Buna dost çevresinden bir itiraz gelmişti. Demişlerdi ki: "Motor küçüktür. Onunla olmaz. Balıkçı kılığına girip takayla gitmek gerekir."

Gerisini, Refik Erduran'ın *Popüler Tarih* dergisine anlattıklarından izleyelim:

> *"Nâzım'la ben balıkçı kılığına girip takayla gidecekmişiz. Bu yol bana çok saçma geldi. Bir defa aynı gün takayla gidip dönmem mümkün değil. Taka süratli değil. Hem daha şüphe çekici. Motor önerisini yineledim. Önce reddetti. Karadeniz konusunda çekiniyordu. Nâzım Ağabey, 'Karadeniz insanı yutar. Karadeniz'le şaka olmaz' diyordu. Ama bu somut gerçeklere uymuyordu.*
>
> *Eğer fırtına yoksa ve hızlı bir araçla gidecekseniz, denizde uzun süre kalmayacaksanız denizin bir tehlikesi yoktu. İstanbul'la Bulgaristan arası, İstanbul'la Tekirdağ arası kadardı. Hız yapan bir motorla Bulgaristan'a gidilebilirdi. Nâzım sonunda kabul etti."*

Motor seçeneği, böylece onaylanmış oldu. Erduran, o arada Boğaz'dan çıkış kurallarını öğrenmişti. Boğaz'dan çıkıp Karadeniz'e

"Motordaki iki kişi", kaçıştan önce Büyükada'daki evin terasında... Melda Kalyoncu'nun o zamanki eşi yazar Refik Erduran ve "kayınbirader"i Nâzım Hikmet...

geçişte askerî veya sivil bir kontrol yoktu. Fakat işin hızla bitirilmesi gerekiyordu. Boğaz'da da, Karadeniz kıyılarında da zaman zaman sahil muhafaza tekneleri dolaşıyordu. Onların şüphesini çekmek tehlikeli olabilirdi.

Ayrıca Erduran'ın yedek subay öğrencisi olarak haftada sadece bir gün izni vardı. Aynı gün içinde Nâzım Hikmet'i Bulgaristan kıyısına çıkarıp geri dönmesi şarttı.

Sonuç olarak, saatte en az 35-40 mil hız yapan bir motora ihtiyaç vardı.

Öyle bir motoru bulmak da kolay değildi. Ama o sırada bir rastlantı sonucu, Erduran şunu öğrendi. Sonraları gazete sahipliği, milletvekilliği ve bakanlık da yapacak olan, o sıradaki genç işadamı Malik Yolaç motorunu satışa çıkarmıştı.

Erduran, Yolaç'ın komşusuydu. Onu daha önce tanımıştı. Gitti, motorunu satın alabileceğini söyledi. Tabiî, motoru bizzat sürerek bir deneme yapması gerekirdi. Yolaç bunu kabul etti. Motorunun anahtarını verdi.

Erduran da bir izin gününde eşini de alarak motora bindi. Marmara'da kısa bir tur attı.

Motor tam istediği gibiydi. Fakat turunu uzatmadı, hemen geri döndü. Malik Yolaç'a "Bugün deneyemedim. Gelecek hafta deneyeceğim" dedi ve hemen bir hafta sonrasının "kaçış" hazırlıklarına başladı.

Nâzım Hikmet'le birlikte bir plan yaptılar. Plan 17 Haziran günü uygulanacaktı.

17 Haziran bir pazar günüydü. O gün geçerse, Nâzım Hikmet'in ertesi gün askerlik şubesine gitmesi gerekiyordu. Orada askerlikten çıkmış olduğunu, belgeleriyle kanıtlamak zorundaydı. Gerçi bazı belgeleri bir araya getirmişti. Ama bunların yeterli olup olmadığına askerlik şubesi karar verecekti. Şube "Bunlar yetersizdir" derse Nâzım'a Zara yolları görünecekti.

Gerisini Erduran'dan izleyelim:

"Nâzım Hikmet, kaçış sabahı evinin önünde bekleyen polisleri atlatarak erkenden Tarabya'ya geldi. Hemen motora bindi. Ben önce ağır ağır Üsküdar'a doğru gittim. Karşı sahile yaklaştıktan sonra kuzeye yöneldim ve normal bir geziymiş gibi ağır ağır Boğaz çıkışına kadar gittim.

Hava ve deniz çok güzeldi. Yalnız buğu vardı. Biraz açıldıktan sonra sahili göremez olduk. Ondan sonra motoru hızlandırdım, Karadeniz'e çıktık. Bir süre sonra baktım, ilerde bir karaltı..."

Bu karaltı, bir Rumen şilebiydi. Motordaki iki yolcu bunu, şilebe yaklaşıp bayrağını görünce anladı. Üzerinde yazılı adı da Plehanov'du. 1917 İhtilali'nden önceki ünlü Marksistin adı...

"Ben Nâzım Hikmet'im..."

Erduran Nâzım'ın isteği üzerine şilebe daha da yakınlaştı... Etrafını dolaştı. Nâzım Hikmet de o sırada güverteden bakan gemi personeline sesinin olanca gücüyle haykırarak, kendisinin Türk şairi Nâzım Hikmet olduğunu duyurmaya çalışıyordu.

Erduran'ın anlatımıyla:

"Şilepten 'Gelmeyin' diye işaret ediyorlar. Karadeniz'in ortasında bir motor, bir adam Rusça ve Fransızca 'Ben Nâzım Hikmet'im' diye bağırıyor. Bir saate yakın şilebin etrafında dolaştım. Nâzım bağırıyor, onlar gitmemizi istiyor. Biz ona rağmen sokuluyoruz.

Bu arada benzin azalıyor. Şilep Nâzım Ağabey'i almazsa, Bulgaristan'a gidip dönecek benzin kalmayacak. Bütün hazırlıkları, Nâzım'ı Bulgaristan'a bırakıp dönme üzerine yapmıştım.

Bir ara Nâzım'a 'Üzerinde para var mı?' diye sordum. Niçin istediğimi sordu. 'Kaptana rüşvet teklif edelim' dedim. Çok kızdı. 'Komünist kaptan benden rüşvet alır mı?' dedi."

O sırada şilep biraz yavaşladı. Erduran da, benzin tasarrufu olsun diye, kendi motorunu yavaşlattı. Fakat bu yavaşlatmanın dozunu fazla tutmuş olacak ki, motor boğuldu. Çalışması durdu. Şilep ise yoluna devam etti. İki yolcunun –motoru çalışmayan teknesi– dalgaların ortasında sallanmaya başladı.

Refik Erduran'ın hesabı, on dakika kadar marşa basmamak, motorun içindeki benzinin buharlaşmasını beklemekti. Eğer beklemezse, motor gene çalışmayabilirdi. Yeniden çalıştırılması daha da güçleşirdi.

Erduran o dakikaları şöyle anlatıyor:

"O on dakika, ömrümün en gergin anlarıdır. Nâzım'a, 'Seni normal rotadan giderek Bulgaristan'a götüreyim, sonra da döneyim' dedim. Bir kere daha denememi istedi. Emir büyük yerden. Marşa bastım ve motor çalıştı. Plehanov'un yanına gittik. Kaptan Bükreş'e sormuş olacak ki sonunda merdiveni indirdiler, tayfalar bize el salladı.

O anda Nâzım Hikmet'in yüzü birden aydınlandı. Merdiven kalkarken 'Hadi sen de gel' dedi.

Şaşırdım. Böyle bir şey konuşmamıştık 'Nereye?' diye sordum. Hem güldü, hem kızdı, 'Elinin körüne' diye bağırdı. Onunla gitmek istemediğimi söyleyince gözleri yaşarmıştı. Boynuma sarıldı...

Nâzım Ağabey'i en son geminin kıçında gördüm. Şilebin kıçına eğilmiş, tam Plehanov yazısının üstünden bana el sallıyordu."

Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrılışı böyle oldu.

Refik Erduran'a gelince... O heyecan içinde motoru hızla sürerek geri döndü. Boğaz'dan geçti. Malik Yolaç'a gidip "Bu motor çok benzin yakıyor. Ben bunu alamayacağım" dedi. Nâzım Hikmet'in eşi Münevver'e de telefon açıp şifreli bir şekilde operasyonun tamamlandığını anlattı.

Sonra Tuzla'daki görevine gitti. Bir süre "Acaba gören duyan olmuş mudur, başıma bir şey gelir mi?" diye kaygılandı. Ama öyle bir şey olmadı. O sırada yedek subaylar Kore'ye gönüllü gönderilebiliyorlardı. Erduran da bunun için başvuruda bulunmuştu. İsteği kabul edildi. Kore'ye "komünistlerle savaşmak üzere" giden tugayımıza katıldı.

Tabiî, Nâzım Hikmet'in kaçışı konusunda sessiz kalmaya hep devam etti... O konuda Nâzım Hikmet de konuşmadığı için kimse, işin bu yazdığımız yanını öğrenemedi. Erduran'ın uzun yıllar sonraki açıklamalarına kadar...

Bükreş'ten gelen haber

Hele 17 Haziran'ı izleyen günlerde, Türkiye'de –işin bu ayrıntıları bir yana– Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrılmış olduğunu bilen de yoktu... Eşinden ve birkaç yakınından başka...

Türk basını olayı ancak 20 Haziran günü Bükreş Radyosu'nun verdiği bir haber üzerine öğrendi. Radyo haberinde "Türk şairi Nâzım Hikmet Bükreş'e geldi ve Kominform teşkilatı yetkililerince karşılandı" denilmişti. Bir de yorum yapılmıştı. Nâzım Hikmet "uluslararası komünizmin bir kahramanı" diye nitelenmişti.

Bükreş Radyosu'nun haberini, o zamanların ilk özel ajansı THA (Türk Haberler Ajansı) bültenine aldı. Bazı gazeteler bunu alıp ihtiyatlı başlıklarla kullandı. Bunlardan biri *Vatan* gazetesiydi. 21 Haziran 1951 günkü sayısında haberi birinci sayfasının altında iki sütunluk ihtiyatlı bir başlıkla yayımlamıştı. Şöyle:

"Bükreş Radyosu

N. Hikmet'in Bükreş'e geldiğini söylemiş
Şairin İstanbul'da bulunduğu ve bir film işinde çalıştığı
bildiriliyor..."

Yani, *Vatan*'daki gazeteciler de bu işe pek inanmamışlar ama, ortada Bükreş Radyosu'nun böyle bir haber verdiğine dair bir ajans haberi var, ne olur ne olmaz diye yayımlıyorlar.

Vatan'daki haberin kısacık metninde de, başlıkta yazılanların tekrarından başka bir şey yoktu.

Öğleden sonraları çıkan *Akşam* gazetesi, o sabahki *Vatan*'ın yayımladığı THA haberini biraz daha kurcalayarak tekrarladı. Başlığı şöyleydi:

"Nâzım Hikmet

Romanya Radyosu
şairin Bükreş'e
geldiğini bildirdi."

Haberin metninde Nâzım Hikmet'in eşine ve İstanbul Emniyet müdürüne sorduğu soruların cevapları vardı.

Eşi Münevver Andaç –Nâzım Hikmet ve Refik Erduran'la daha önce kararlaştırdıkları şekilde– şunu söylemişti:

Bükreş Radyosu

N. Hikmet'in Bükreşe geldiğini söylemiş

Şairin İstanbulda bulunduğu ve bir film işinde çalıştığı bildiriliyor

Şair Nâzım Hikmet

«T.H.A. - dün gece Bükreş radyosundan alınmıştır kaydiyle şu haberi vermiştir:

Bükreş radyosu bu akşamki (dünkü) yayınında Nâzım Hikmetin Bükreşe geldiğini ve bu şehirde bulunan Kominform merkezi tarafından karşılandığını bildirmiştir. Bu hususta bir yorumda bulunan radyo sözcüsü Nâzım Hikmeti, milletlerarası komünizmin bir kahramanı ve kurbanı olarak tanıtmıştır.»

VATAN — Bu haber üzerine şair Nâzım Hikmeti gece evinde aradıksa da bulamadık. Emniyet Müdürlüğü, kendisinin yurt dışına gidip gitmediği hakkında herhangi bir malûmata sahip bulunmadığını bildirdi.

(Devamı Sa: 4; Sü: 6 da)

Nazım Hikmet

Romanya radyosu şairin Bükreş'e geldiğini bildirdi

Nazım Hikmet'in Bursa hapishanesinde annesi tarafından yapılmış yağlı boya bir portresi

(Yazısı ikinci sahifede)

Vatan'ın "miş"li başlığı... THA'nın haberini yayımlamış ama, kendi de pek inanmamış, sağda aynı günkü *Akşam*'ın daha ayrıntılı haberi...

"Nâzım, askerlik muamelelerini halletmek üzere iki gün evvel Ankara'ya gitti. Ben (sabah gazetelerindeki haberlerdeki gibi) Bükreş'e gittiğine ihtimal vermiyorum."

O zamanki İstanbul Emniyet müdürü –sonraki Emniyet genel müdürü, Ankara valisi ve İstanbul Belediye başkanı– Kemal Aygün de *Akşam*'ın sorusunu şöyle cevaplamıştı:

"Haberi ben de (radyo haberi olarak) öğrendim. Nâzım Hikmet buradan resmen pasaport alıp gitmiş değildir. Lazım olan soruşturma yapılmaktadır."

Bu haberi, ertesi günkü gazetelerin aynı yöndeki haberleri izledi: "Soruşturma yapılmaktadır" haberleri... Ama bu konuda, söylentilere göre yazılan haberler de eksik değildi, *Hürriyet* üç ihtimalden söz ediyor ve bunları şöyle sıralıyordu:

Nâzım Hikmet'in salı günü Üsküdar'da dolaştığı, Şile'ye veya Beykoz'a giden otobüsleri sorduğu, Şile yolundan bir deniz vasıta-

TÜRK MEŞHURLARI

N. Hikmet'in pasaportsuz
Romanyaya gittiği anlaşıldı

Haberi İcişleri Bakanlığı da teyit etti

Karısına "Ankara'ya gidiyorum, dönmezsem merak etme,, demişti

Kendisinin nasıl gittiği tahkik

Fransa seçimine ait

Hürriyet haberi bir gün sonra verebildi. Olayın henüz tamamen anlaşılmadığını, "tahkik" (soruşturma) aşamasında olduğunu bildirdi.

sıyla kaçmasının ihtimal dahilinde olduğu öne sürülmektedir.

İkinci bir ihtimal de, Nâzım Hikmet'in yine memleketimizde olduğu, izini kaybettirip rahat çalışmak üzere böyle bir taktik kullandığı merkezindedir.

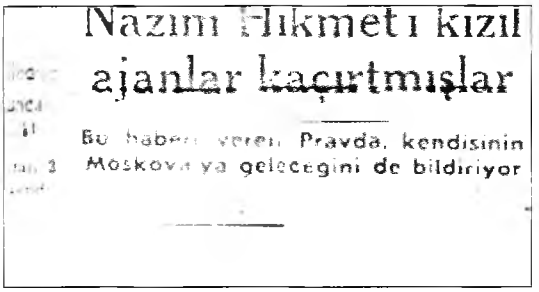
Üçüncü ihtimal de, Nâzım Hikmet'in Rize'den bir Rus motoruna binmiş olmasıdır. İki gün önce hüviyeti meçhul bir uçak Rize üzerinde uçmuştu. Sahil muhafaza memurları tarafından açılan ateş üzerine kaybolmuştu. Bazı tahminlere göre Nâzım Hikmet bir kayıkla bu motora geçmiş ve uçak da motora yol göstermiştir."

Evet, tahminler az değildi ama, sürdürülen soruşturma, bunların hiçbirinin doğruluğunu kanıtlayamadı. Nâzım'ın Türkiye'den niçin, ne zaman, nasıl, kimin yardımıyla kaçtığını ortaya çıkaramadı.

Sonuçta, işin bir Bakanlar Kurulu kararıyla kestirilip atılması yoluna gidildi.

"Yaptım oldu" kararnamesi

Bakanlar Kurulu, Nâzım Hikmet'in Türkiye'den ayrılışından beş hafta sonra 25 Temmuz 1951 günü, bir kararname yayınladı. Nâzım Hikmet'i Türk vatandaşlığından çıkardı.

Nazım Hikmet'i kızıl ajanlar kaçırtmışlar

Bu haberi veren Pravda, kendisinin Moskova'ya geleceğini de bildiriyor

Hürriyet'in 23 Haziran günkü sayısında Nâzım Hikmet'i "kaçıran"ların "kızıl ajan" oldukları bildiriliyordu. Tahminlere göre "kızıl ajanlar" o işi ya Şile'de ya da Rize'de gerçekleştirmişlerdi.

Kararnamede öne sürülen gerekçeler, özetle şunlardı:

"Nâzım Hikmet:

1- Pasaportsuz olarak İstanbul'dan Romanya'ya kaçmıştır.

2- Oradan Moskova'ya giderek havaalanında memleketi aleyhinde beyanatta bulunmuştur.

3- Türkiye'nin hükûmet şekli ve hükûmeti idare edenler aleyhinde geniş propaganda kampanyasına girişmiştir.

4- Komünizmi yaymak maksadını güden neşriyatta bulunmuştur."

Bu dört maddenin biçbiri, bir vatandaşı vatandaşlıktan çıkarma gerekçesi olamazdı.

Pasaportsuz yurtdışına çıkmanın cezası, zamanın parasıyla üç beş liradan ibaret bir para cezasıydı.

Diğer üç maddede isnat olunan fiillerin kanıtlanması ve kanıtlanırsa cezalandırılması ise, mahkemelerin işiydi. Mahkemeler o yolda ceza kararları alsa bile, Bakanlar Kurulu o kararlara dayanarak, vatandaşlıktan çıkarma kararnamesi çıkaramazdı.

Kanunlar, kurallar böyleydi ama, Bakanlar Kurulu bunu şöyle bir yorumla "kılıfına uydurmak" istemişti.

"Bu dört maddelik fiiller, 'Sovyet hükûmetinin verdiği hizmeti ifa etmek' demektir. Yani 'bir yabancı devletin hizmetine girmek' demektir ki, vatandaşlıktan çıkarmak için yeterli bir yasal sebeptir."

Bu yorum, o zamanki vatandaşlık kanununun 10'uncu maddesinin bir ifadesine dayanıyordu. Madde, bir vatandaşın "bir ecnebi (yabancı) devletin hizmetini kabul etmesi"ni vatandaşlıktan çı-

karma nedeni sayıyordu. Ama maddedeki "hizmet"le neyin kastedildiği açıktı: Bir vatandaş başka bir devlet tarafından kendisine teklif edilen belirli bir görevi kabul ederse ve bu, Türk hükûmeti tarafmdan sakıncalı görülürse, o vatandaşın vatandaşlıktan çıkarılması söz konusu olabilirdi.

Nâzım Hikmet'in ise, ne Sovyet hükûmetinden böyle bir hizmet görevinin teklifini aldığı öne sürülebilirdi, ne de o görevi kabul ettiği...

Türkiye'yi veya Türk hükûmetini eleştirmesinin ya da komünizmi yayma amacını taşımanın "bir yabancı devletin hizmeti" sayılması ise, hukuk mantığına sığması mümkün olmayan bir "yaptım oldu" yorumuydu.

Kaldı ki, öyle bir dayanaksız yorumun geçerli olabileceği bir an için varsayılsa bile, Bakanlar Kurulu, o kararnameyle aynı kanunun bir başka hükmünü daha açıkça çiğnemişti. O da şuydu:

Bakanlar Kurulu, eğer bir vatandaşın "ecnebi bir devletin hizmetini kabul ettiği"ni saptamışsa ve bunu sakıncalı görüyorsa, ona önce bir "ihtar" vermek zorundaydı. "O hizmetten hemen ayrıl, yoksa seni vatandaşlıktan çıkarırım" diye yazılı bir uyarı yapması gerekiyordu.

Bakanlar Kurulu kanunun o koşulunu da yerine getirmemişti. Üstelik o koşulu yerine getirmemesini, hukukla hiç ilgisi olmayan bir nedene bağlamıştı. Kararnamedeki ifadesiyle şöyle:

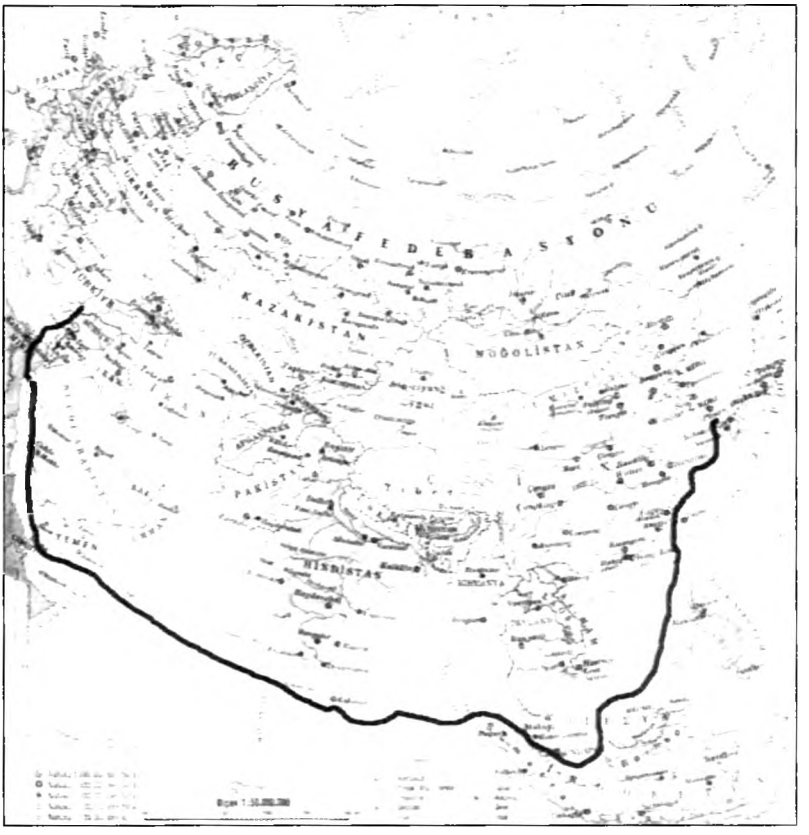
> *"(...) Sovyet hükûmetinin verdiği hizmeti ifa etmekte olan maruf (tanınmış) komünist Nâzım Hikmet Ran'ın kendisine bu hizmeti terk etmesi hususunda yapılacak tebligatın (bildirinin) bir fayda vermeyeceği mülahaza edildiğinden (düşünüldüğünden), Türk vatandaşlığından çıkarılması (...) kararlaştırılmıştır."*

Nâzım Hikmet'i Türk vatandaşlığından çıkaran kararnamenin bütün bu anlattığımız açılardan "hukuksuz", dolayısıyla "geçersiz" olduğu, sonradan çok belirtilecekti. Ama kararnamenin yayınlandığı 1951 yılında bunu yazarak, çizerek, söyleyerek eleştiren hukukçular henüz ortaya çıkamamıştı. Hele basında, Nâzım Hikmet hakkında, onu "kaçtığı" için şiddetle suçlayan ve her türlü cezayı hak etmiş sayan yazılar birbirini izliyordu.

22

"Ankara nire, Kore nire..."

Kore Savaşı nasıl patladı, biz nasıl asker gönderdik? - İktidar basını kararı "büyük başarı" diye övüyor - "Savaşa hayır" demenin 1950'deki bedeli - Muhalefet "hayır" demiyor ama, hükûmeti "Bunu Meclis'e getirmediniz" diye eleştiriyor - İskenderun'dan Pusan'a yirmi bir günlük yolculuk

İskenderun, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Yemen, Hindistan, Bengal Körfezi, Singapur, Filipinler, Formoza... Ve nihayet Kore'nin Pusan limanı... Askerlerimizin yirmi bir günlük deniz yolculuğunun rotası buydu.

"Kore"yle 1950'nin haziran ayında tanıştık. Gerçi adı gazetelerin dış haberleri arasında daha önce de geçmeye başlamıştı. "Kore sorunu"ndan söz ediliyordu. Ama bu, o zamanki "soğuk savaş" sorunlarından sadece biriydi. Üstelik, bize hayli uzaktı.

Berlin sorunu, Finlandiya sorunu, Avusturya sorunu, Balkan ülkeleri sorunları... Onlar Avrupa'daydı... Kore ise, "Uzakdoğu"nun da uzak bir yerindeydi.

Ben, kendi hesabıma, haritadaki yerini de tam bilmiyordum. Zaten nereden bilecektim? Kore, 1905'ten İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Japonya'nın Asya kıtasındaki egemenlik alanında kalan bir "bölge"ydi. Ortaokul ve lisede okuduğumuz coğrafya kitaplarında yer alan "ülke"ler arasında değildi.

Japon egemenliğinden çıktıktan sonra kuzeydeki "komünist"lerle güneydeki "antikomünist"ler arasındaki kavganın konusu olmuştu. Veya Sovyetler Birliği'yle ABD arasındaki kavganın...

25 Haziran'da bu kavga, kuzeydeki komünist kuvvetlerin güneye saldırmasıyla savaş haline dönüştü.

Bu gelişme, Kore'nin önemini birdenbire artırdı. Gerek oradaki savaşla, gerekse o konudaki diplomatik girişimlerle ilgili haberler, Türkiye'deki radyo ve gazetelerin de ilk haberleri arasına girdi. Ama biz, o işin bizimle ilgisi olabileceğini hiç düşünmemiştik.

Düşünmediğimiz şey, ABD'nin çağrısıyla toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kuzey Kore saldırısından hemen sonra aldığı kararla başımıza geldi.

Konsey, Birleşmiş Milletler üyesi ülkeleri, Güney Kore'nin saldırıdan korunmasına katkıda bulunmaya çağırıyordu. O arada bizi de... Oraya asker göndermemiz isteniyordu.

Çağrıyı yapan konseydi ama, çağrının asıl sahibi belliydi: Ame-

rika Birleşik Devletleri... Çağrıyı kabul etmek veya etmemek, Başkan Truman'ın talebini kabul etmek veya etmemek demekti. Ama resmî duruma göre, bu karar Birleşmiş Milletler'indi. Bunu uygulama yetkisi de, Birleşmiş Milletler'in o zamanki Norveç'li genel sekreteri Trygve Lie'nindi.

Hükûmet, çağrıyla ilgili görüşmelere başlarken, biz de gazetelerin yayınlarından Kore'nin yerini ve özelliklerini öğrendik.

Bu, Asya'nın doğu ucunda, Japonya kıyılarına el gibi uzanan bir yarımadaydı. Yüzölçümü 220 bin km²'ydi. Yani Türkiye'nin üç buçukta biri kadar... Orada yaşayan Koreli sayısı da 60 milyon kadardı. Karadan iki komşusu vardı: Biri kuzeydoğudaki dar bir sınır çizgisinin arkasındaki Rusya'ydı, öteki de tüm kuzeyin ve kuzey batısını kapsayan sınırıyla Çin...

Kore, tarih boyunca istilalara uğramıştı. Moğolların, Çinlilerin, Japonların istilasına... İkinci Dünya Savaşı sonunda da, güneyden Amerikalılar, kuzeyden Ruslar tarafından "kurtarılmış"tı.

Savaşlardaki "kurtarma"lar malum... Hele ikinci Dünya Savaşı'ndan sonrakiler... Kurtarılan yerler, genellikle "kurtaran"ın elinde kalıyor. "Kurtaran"lar, kurtardıkları yerleri, kendi sınırları içine katmasalar bile, kendilerine benzetiyor.

Amerikalılar tarafından "kurtarılan" Japonya'nın yönetimi artık Amerikalıların elinde. Amerika'nın Uzakdoğu ülkeleri komutanı General MacArthur ne isterse o oluyor. Japonların yönetim rejiminden eğitim sistemine kadar her şeyi Amerikalılaştırılıyor.

Savaş sırasında Japonya'nın elindeyken, ondan ayrılan topraklar da, eğer Amerikalılar tarafından "kurtarılmış"larsa aynı uygulamaya tâbi tutuluyor. Ama Ruslar tarafından kurtarılmışlarsa, Rusların uygulamasına...

Sovyetler'in Uzakdoğu seferi

Rusların Kore işine karışmaları şöyle:

İkinci Dünya Savaşı'nın üç büyükleri –ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği– malum, Almanya'ya karşı birlikte savaşıyordu. Ama bu, Mihver'in öteki üyesi Japonya'ya karşı öyle değildi. Stalin:

"Ben Almanlarla uğraşıyorum. Bir de Uzakdoğu'da savaşamam" demişti.

Amerika bunu anlayışla karşılamıştı. Japonya'nın işgal ettiği yerleri "kurtarma" operasyonlarını, İngiltere'nin ve İngiltere'ye bağlı Uzakdoğu ülkelerinin katkısıyla sürdürüyordu.

Bu durum, Almanya'nın yenilip teslim olmasından sonra da de-

vam etti. Hatta, ABD 8 Ağustos 1945 günü, Japonya'ya ilk atom bombasını atıncaya kadar...

Ancak o günden iki gün sonradır ki, yani Japonya'nın da teslim olmasına artık ramak kalmışken, Sovyetler Birliği birdenbire harekete geçti. ABD'nin daha önceki talebini kabul ettiğini açıkladı. Japonya'ya karşı o da savaş ilan etti.

Ve hemen, ABD'nin onayını alarak, Uzakdoğu'da Japon egemenliği altındaki Mançurya'ya asker sevk etti.

Mançurya, Kore'nin komşusuydu. Japon egemenliğinden önce Çin toprağıydı. Rusya, X. yüzyılda orada üsler elde etmiş, sonra da onları kendi topraklarına katmıştı. Ama sonra –XX. yüzyılın başında– Japonya devreye girmiş, Mançurya'yı savaş yoluyla, kendine bağlı bir kukla devlet haline getirmişti. O arada, Rusya'nın oradaki ayrıcalıklarına da son vermişti.

Rusların, İkinci Dünya Savaşı'na "12'ye çeyrek kala" girerken yaptıkları ilk iş de, işte Mançurya'yı, Japon yönetiminden kurtarmak oldu. Port-Arthur ve Dalien gibi eski yerlerini kendilerine bağlayıp, gerisini, bölgenin eski sahibi olan Çin'e bıraktılar.

Çin o sırada Çankayşek yönetimindeydi ama, Mao'nun liderliğindeki iç savaş da sürüyordu. İç savaşı Mao kazanınca, Uzakdoğu'da iddia sahibi ülkeler arasına o da katılacaktı.

Kore'ye gelince...

Kore'nin güneyi Amerikalılar tarafından kurtarılırken, kuzeyinin "kurtarıcı"sı Rusya oldu.

Bu, Rusya'nın Amerika'yla vardığı anlaşmanın sonucuydu. Anlaşmaya göre Sovyet askerleri, Kore'nin kuzey bölümünü işgal edecekti. 38'inci paralele kadar gelecek, orada duracaktı. 38'inci paralelin güneyi, Amerikalıların kontrolü altına girecekti.

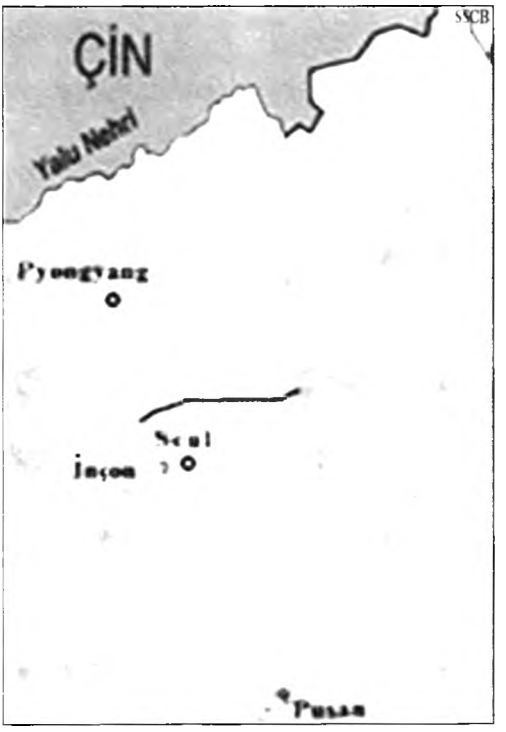
Bu, tabiî, geçici bir yerleşim olacaktı. Amaç, tüm Kore halkını tek bir bağımsız Kore devletinin vatandaşı yapmaktı. Savaşı kazanan büyük devletlerin görevi, o bağımsız devleti oluşturmak ve geliştirmekti. Kore toplumu üzerindeki kontrollerini ancak bu amaçla ve geçici olarak sürdürebilirlerdi. Amerikalılar o "bağımsız ve tek devlet"i Korelilere daha 1943 yılında, Japonlarla savaş halindeyken vaat etmişlerdi. Sovyetler de bunu kabul etmişlerdi.

Başlangıçta işler, o hedefe uygunmuş gibi yürüdü.

Kore'ye Ruslar kuzeyden girdiler. 38'inci paralele kadar geldiler. Durdular.

Amerikalılar güneydeki hareketlerine bir ay kadar sonra başladılar. 38'inci paralele ulaşıp Ruslarla el sıkıştılar.

Sonra işler yavaş yavaş değişti. İki taraf da, başlangıçtaki söz-

Kore'nin kuzeyini Ruslar, güneyini Amerikalılar "kurtardı". 38'inci paralelin kuzeyinde, komünist Kuzey Kore, güneyde antikomünist Güney Kore devletleri ortaya çıktı. Kuzeyin başkenti Pyongyang, güneyinki Seul'dü.

lerini unutmamış görünüyorlardı ama, farklı yorumluyorlardı. Evet, Kore tek bir devlet olmalıydı. Ama bundan, Amerikalılar çok partili bir rejim altındaki bir Kore'yi anlıyordu, Ruslar da komünist rejim altındaki bir Kore'yi...

Kore'deki Demirperde

Bu düşünce farklılığı, "soğuk savaş" havasının sertleşmesiyle birlikte, 38'inci paralelin niteliğini değiştirdi. Orayı, Churchill'in Avrupa'daki durum için yaptığı benzetmedeki gibi, Asya'nın "Demirperde"lerinden biri haline getirdi. Bir süre sonra da, o perdenin iki tarafında, iki ayrı Kore'nin temelleri atıldı.

O temellerin malzemesi zaten hazırdı.

Kuzeyde, Japon egemenliği sırasında yönetime karşı çıkan gizli Komünist Partisi'nin üyeleri yeniden toparlanmışlardı. Başla-

Güneydeki seçimi Syngman Rhee (solda) kazandı. Güney Kore'nin lideri oldu. Kuzeyde de Ruslar çekildi, Kuzey Kore kuruldu. Başına Kim İl-song geçti.

rında, Kim İl-song vardı. Moskova'nın desteğiyle otoriter bir yönetim oluşturmaya başlamıştı.

Güneyde, gene Japonlara karşı direnen, ama muhafazakâr grupları temsil eden bir hareket vardı: Lideri Syngman Rhee'ydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında yurtdışında sürgün kalmış, Japonların yenilgisinden sonra ülkesine geri dönmüştü. O da çok partili bir düzen içinde kendi grubunu hâkim kılmaya çalışıyordu.

Kore'deki bu bölünmüşlük, 1947 ve 48 yıllarında Birleşmiş Milletler'i meşgul eden başlıca konulardan biri oldu. Sorunu Birleşmiş Milletler adına incelemek üzere bir komisyon kuruldu.

Komisyon üyeleri, iki ülkeye de gidip görüşmeler yapmak istediler. Bunu güneyde yapabildiler ama, Kuzey Kore onları sınırlarından içeri sokmadı.

Bunun üzerine, Birleşmiş Milletler'in otoritesini kabul eden Güney Kore'de seçim yapıldı. Seçime katılan parti sayısı 400'ü buldu. Ama Syngman Rhee, ne yapıp yaptı, kendi gruplarıyla birlikte tek başına iktidar olmayı başardı. Ülkedeki ABD kuvvetleri de, yönetimi, "Başkan Syngman Rhee"ye teslim etti.

Bunu, Kuzey Kore'de yapıldığı bildirilen bir seçimin sonucunun ilan edilmesi izledi. Buna göre, oradaki seçimi de –herhalde rakipsiz aday olarak– Kim İl-song kazanmıştı. Sovyet kuvvetleri de o anda Kore'ye getirmiş oldukları silahları tüm askerî malzemeyle birlikte Başkan Kim İl-song'a teslim ettiler.

Böylece, Avrupa'daki Almanya'da olduğu gibi, Asya'daki Kore'de de, bir milletten –fiilen– iki ayrı devlet çıkmış oluyordu. "Fiilen" diyoruz, çünkü kuzeydekini Batı Bloku ülkeleri, güney-

dekini de Doğu Bloku ülkeleri tanımıyordu.

Kore'nin 220 000 km²'lik toprağıyla 60 milyonluk nüfusu, iki Kore arasında şöyle bölünmüştü:

Kuzeydeki "Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti"nin yüzölçümü yaklaşık 120 000 km²'ydi. Nüfusu 20 milyondu.

Güneydeki "Kore Cumhuriyeti"nin de yaklaşık 100 000 km²'lik toprağı ve 40 milyon nüfusu vardı.

Çinliler de devrede

Çin'in Kore'yle ilgilenişi, Sovyetler'inki gibi Amerika'nın onayıyla olmadı. Amerika'ya rağmen oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kore'nin 38'inci paralel boyunca ikiye bölünmesi sırasında, Çin'in iç savaşı daha bitmemişti. Çankayşek'in ordularıyla Mao Zedong kuvvetleri arasındaki çatışmalar sürüyordu. Çankayşek'i Batılılar, Mao'yu Sovyetler destekliyordu. Gerçi Çin komünistleriyle Sovyet komünistleri arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğu öne sürülemezdi. Ama ortak düşmanları karşısında birbirlerini desteklemeleri, elbette doğaldı.

Sonuç malum: Mao Zedong kuvvetleri 1949 Ekimi'nde Çankayşek kuvvetlerini kesin yenilgilere uğratıp Pekin'i de işgal ederek, "Çin Halk Cumhuriyeti"ni ilan ettiler. Bunu, hemen, Sovyetler'le Çin Halk Cumhuriyeti arasında bir dostluk antlaşmasının imzalanması izledi. Ve Kuzey Kore'ye kuzey batı komşusunun topraklarından da yeni bir destek gücü oluştu.

Çin'in Mao'nun ve Maocuların egemenliği altına girmesi Birleşmiş Milletler'deki "soğuk savaş" havasını daha da sertleştirdi. Sovyetler Birliği, Batılılara karşı artık daha yüksekten konuşur hale geldi. Üstelik, Güvenlik Konseyi'ndeki oy dengeleri açısından, eline güçlü bir koz geçmişti:

Birleşmiş Milletler'de, malum, asil etkili karar mercii, tüm üye ülkelerin katıldığı Genel Kurul değildir. Güvenlik Konseyi'dir. Güvenlik Konseyi'nin şimdi 15 olan üye sayısı o zaman 11'di. Bunlardan 6'sı (Şimdi 10'u) genel kuruldan seçilerek gelirdi. 5'i –şimdiki gibi– "devamlı üye" sıfatını taşıyan "beş büyük" devletti. "Devamlı" olmalarının yanında, bir de "veto" hakları vardı. Her istedikleri kararı –gene şimdiki gibi– tek başlarına engelleyebilirlerdi.

ABD, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Çin...

"Beş büyük"ler onlardı. O koltuklara, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri olarak oturmuşlardı. Çin'in onlar arasında yer alması, İkinci Dünya Savaşı'nda Çankayşek yönetimindeki Çin'in, Japon-

ya'ya karşı, ABD'yle ittifak kurup mücadele etmesiydi. Çin'in Mao başkanlığındaki komünistleri de Japonya'ya karşı mücadele ediyordu ama, Amerika'yla ittifak kuran devlet, Çankayşek'in Çin'iydi. 1945'te Birleşmiş Milletler örgütü kurulurken, Güvenlik Konseyi'ndeki "Beş Büyükler" arasına alınan Çin'in koltuğunda, doğal olarak, Çankayşek'in delegesi oturuyordu.

Ancak durum artık değişmişti. Çin artık Mao'nun liderliğindeki Çin'di. Gerçi Çankayşek de kendi "millliyetçi" gruplarıyla Tayvan Adası'nda Çin devletinin başkanının kendisi olduğunu iddia ediyordu ama, Maocuların o zamanki 700 milyon nüfuslu (şimdi 1,3 milyar) kara Çin'indeki egemenliklerini pekiştirdiklerini herkes görüyordu.

Amerika ise, bu gelişme hiç olmamış gibi, Çankayşek'in devletini Çin'in tek temsilcisi olarak tanımaya devam ediyordu. Çankayşek'in Güvenlik Konseyi'ndeki delegesi de, Amerika ile müttefiklerinin desteğine dayanarak Çin'in "devamlı üye" koltuğunda oturmaya devam ediyordu.

Bu duruma, Güvenlik Konseyi'ndeki Sovyet delegesi şiddetle itiraz ediyordu. Mao'nun Çin'ini resmen tanıyan devletler de giderek artıyordu. Ama Amerika, Çankayşek'in o zaman 25 milyon nüfuslu (şimdi 40 milyon) ada devletini, tüm Çin'in temsilcisi saymaktan vazgeçmiyordu.

"O adamı dışarı atın..."

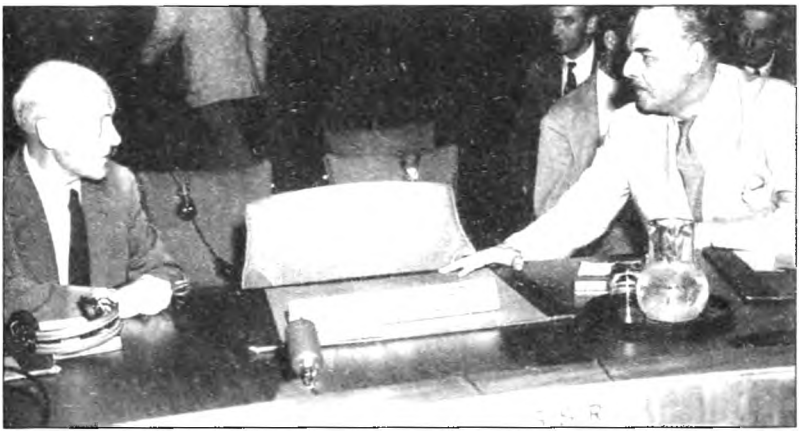
Bu konudaki tartışmalar 1950 yılının 13 Ocak günü iyice sertleşti. Güvenlik Konseyi'ndeki Sovyet delegesi Yakov Malik, Çin'in koltuğunda oturan delegeye hakaretler içeren bir konuşma yaptı: Genel sekretere hitap ederek dedi ki:

"Şurada Çin devletinin koltuğunda oturan, ama hiçbir şeyi temsil etmeyen bir adam var. Onu dışarı atın."

Tabiî, bu talep, ne genel sekreteri harekete geçirdi, ne de Çankayşek'in delegesi Dr. Çung'u. İkisi de yerinden kımıldamadı.

Yakov Malik'in de zaten öyle bir beklentisi yoktu... O talebi, daha sonra yapacağı protesto gösterisinin ilk adımı olarak öne sürmüştü. İkinci adımını şu cümleyle attı:

"Sovyetler Birliği, bundan böyle asla, Çankayşek'e hizmet eden bir heyetle aynı masaya oturmayacaktır."

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Sovyet delegesi Malik topantıları boykot edince yeri boş kalmıştı. Bu, Kore'ye müdahale etmek isteyen Amerika'nın işine yaradı. Konseyde kimse veto kullanmadı. Karar alındı.

Üçüncü adımını da ayağa kalkarak attı. Salonu, yardımcılarıyla beraber terk etti, gitti.

Bu, belki fiyakalı bir gösteriydi ama, sonradan yakın tarihe, Sovyet diplomasisinin büyük bir hatası olarak geçecekti. Türkçe'de "Büyük lokma ye, büyük laf etme" diye bir atasözü var. Rusça'da da var mı bilmiyorum ama, Sovyet delegesi, o "büyük laf"ı ettikten sonra, bir daha uzun süre ondan dönemedi, Güvenlik Konseyi toplantılarını boykot etmeye devam etti. Ve bu, altı ay sonraki Kore Savaşı'nın başlangıcında, ABD'nin işini çok kolaylaştırdı.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, askerî hareketlerin bir "meşruiyet" temeline oturmasına çok önem veriliyordu. ABD de bu konuda dikkatliydi. (Irak'a karşı "Güvenlik Konseyi ne derse desin. Ben bildiğimi okurum" dediği 2003 yılı başındaki gibi değildi.)

Birleşmiş Milletler'in kuruluşu, ABD'nin öncülüğünde olmuştu. ABD, onun kurallarına –en azından şekil açısından– uymayı, ihmal edemeyeceği bir görev sayıyordu. Aksi halde tutarlılığını kaybederdi. Birleşmiş Milletler'in kurallarının gereği de, Kuzey Kore'ye karşı alınacak askerî önlemlerin Güvenlik Konseyi kararına dayandırılmasıydı:

Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırısının hemen arkasından ABD, Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırdı ve Sovyet temsilcisinin bulunmadığı oylamada istediği kararı kolaylıkla aldırdı. Kararın özeti şuydu:

"Güvenlik Konseyi,

1- Kuzey Kore kuvvetlerine, saldırılarına derhal son verip 38'inci paralelin kuzeyine dönmelerini ihtar eder.

2- Tüm ülkelerin hükûmetlerini, Birleşmiş Milletler'in bu kararının gereğinin yerine getirilmesine katkıda bulunmaya davet eder."

Güvenlik Konseyi'nin dört daimî üyesi ABD, İngiltere, Fransa ve Çankayşek Çini bu karara doğal olarak kabul oyu vermişlerdi. O dönemin –sayıları o zaman 6 olan– "seçilmiş üyeler"i arasında da, Doğu Bloku ülkesi yoktu. Evvelce Sovyetler Birliği'nin yanında olan komünist Yugoslavya da artık ondan ayrılmış, bloklar dışı bir siyaset izlemeye başlamıştı. O çekimser kaldı. Geri kalan 5 üyenin hepsi –Norveç, Hindistan, Mısır, Ekvador, Küba (Castro'dan önceki Küba)– Amerika'nın istediği "kabul" oyunu verdi.

Bu, Kuzey Kore'nin saldırısına karşı Amerikan hükûmetinin alacağı önlemleri "meşru"laştıran, onları "yasal" temele oturtan karardı.

Sovyetler Birliği Güvenlik Konseyi'ni boykot etmekle yaptığı hatayı ancak ondan sonra anladı. Konseydeki temsilcisi orada bulunsaydı, veto hakkını kullanacaktı. Kore'ye müdahale kararı alınamayacaktı.

Kendini toparlayıp konsey toplantılarına yeniden katılmaya neden sonra karar verebildi. O zamana kadar birkaç hafta daha geçti ve o süre içinde ABD konseye Kore'yle ilgili yeni kararlar da aldırdı. Bunlardan biri, Kore Savaşı'na katılacak Birleşmiş Milletler birliklerinin komutasının bir Amerikan generaline verilmesiydi.

"Azami samimiyet" ne demek?

Aynı kararla, o önlemlere başka ülkelerin de "katkıda bulunması"nın yolu açılıyordu. Yani Kore'ye asker göndermelerinin yolu... Tabiî, bu, her ülkenin kendi kararına bağlıydı. Ama Amerikan hükûmeti, etkileyebileceği ülkeleri o kararı almaya "teşvik" edecekti.

O yolda "teşvik" edilmeye en müsait ülkelerden biri Türkiye'ydi. Nedeni belliydi: Türkiye'nin, hem "Rus tehlikesi"ne karşı güvenliğe ihtiyacı vardı, hem de ekonomik durumunu güçlendirmek için paraya ihtiyacı vardı. Güvenliğini sağlamak için NATO'ya girmek istiyordu. Para bulmak için de, zamanın tek "bol paralı" ül-

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü (solda) Meclis'teki konuşmasında Birleşmiş Milletler'in Norveçli genel sekreteri Trygve Lie'nin (sağda) çağrısına olumlu bir cevap verdi. Fakat kararın belli olması vakit alacaktı.

kesi ABD'nin Truman Doktrini'yle başlattığı hibe ve kredi yardımlarını artırmasını bekliyordu.

Bu iki konuda da, ABD'nin tutumu o kadar olumlu değildi. Hele NATO konusunda, ittifakın alanını daha fazla yaymayı düşünmüyordu. Bunu öteki NATO ülkeleri de istemiyordu. Güvenlik açısından Türkiye'ye biçilen rol, Batı'nın güvenlik sistemiyle ilişkisini Amerika üzerinden bir "özel statü"yle sürdürmesiydi. (Sonradan Avrupalı bazı muhafazakârların Avrupa Birliği konusunda önerecekleri "özel statü" gibi...)

ABD'nin, Birleşmiş Milletler'e yaptırdığı "Kore'deki harekâta katılın" çağrısından sonra bu tavrı birdenbire değişti. ABD Türkiye'ye, NATO kapısının açılabileceğini, ayrıca Amerikan yardımının artırılabileceğini belirten mesajlar vermeye başladı. Tabiî, Türkiye, Birleşmiş Milletler'in çağrısına gereken cevabı verirse...

Türk hükûmeti de konuyu enine boyuna düşünüp "gereken cevap"ın ne olabileceğini hesaplamaya başladı. Bu arada, kamuoyunu oluşturmak için de harekete geçildi.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Birleşmiş Milletler çağrısının kendisine bildirilmesinden hemen sonraki 30 Haziran günü Meclis'te bir konuşma yaptı. Kararı övdü. Ama asıl, kararın uygulanması için "kuvvetlerini derhal harekete geçiren" ABD'yi övdü dedi ki:

"Birleşik Amerika hükûmetinin hareketini büyük bir memnuniyetle karşılamak, sulhsever bütün milletlerin vazifesidir. Tecavüzün hukuk dışı olduğuna inanan bütün demokrat milletlerin vazifesidir."

Meclis çoğunluğu bu sözleri şiddetle alkışladı.

Köprülü, Birleşmiş Milletler'in o zamanki genel sekreteri Trygve Lie'nin çağrıyı bildiren yazısına verdiği cevabı da açıkladı. Şöyle demişti:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'in bir üyesi sıfatıyla deklare ettiği taahhütleri antlaşma hükümleri dahilinde ve azamî samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu bildiririm."

O dakikadan itibaren, bu "azamî samimiyet" sözünün ne anlama geldiğini herkes birbirine sormaya başladı. Gerçi, "samimiyet"in "azamî", "asgarî", "orta karar" diye bölümlere ayrıldığı pek görülmemişti. "Samimiyetle" denilince "Kaç derecelik samimiyetle?" diye soran da olmazdı. Ama Fuat Köprülü bir Türk edebiyatı profesörüydü. Bu gereksiz sıfatı, herhalde yanlışlıkla değil, kasıtla kullanmış olmalıydı.

Bu kastın ne olduğu, yavaş yavaş anlaşıldı. Köprülü'nün "azamî" dediği şey, "samimiyet"ten çok, Kore'ye gönderilmek istenen asker sayısının ölçüsüydü. Hükûmet, ABD'nin talebini mümkün olan en yüksek düzeyde karşılamak istiyordu.

"Yavaş olun"cular, "evet"çiler, "hayır"cılar

Bu isteğe, basından da katılanlar çoktu. Gerçi "Bu işi o kadar abartmayın. Yavaş olun" diyenler de vardı. CHP döneminin son Dışişleri bakanı ve gazeteci Necmettin Sadak onlardandı. *Akşam* gazetesindeki başyazısında, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'in çağrısına uymasını doğru buluyor, ancak yapacağı yardımın sembolik olması gerektiğini yazıyor ve şöyle diyordu:

"Asker göndermemiz söz konusu olamaz. Türkiye bir tecavüze uğrasa, Kore'ye yardım etmiş diye kimse bizim yardımımıza gelmez."

Ama basında buna karşı görüşler çoğunluktaydı. *Cumhuriyet*'te Abidin Daver şöyle yazıyordu:

"Yarın memleketimize karşı yapılacak bir taarruz üzerine bütün Birleşmiş Milletler'in bizim de yardımımıza koşacağına inanmak lazımdır. Bu itibarla (Kore'ye) sembolik bir yardım yapmakla iktifa etmeyi (yetinmeyi) düşünmek doğru olmaz."

Halk arasında da Kore'ye hemen ve mümkün olduğu kadar çok asker gönderilmesinden yana olanlar çoktu.

Bir İstanbul milletvekili Senihi Yürüten vardı. Milletvekilliğine Şoförler Cemiyeti başkanıyken seçilmişti. Kore için gönüllü toplamak üzere bir dernek kurdu. Gönüllülerden bir milis gücü oluşturacaktı. Derneğe ilk hamlede 2 bin gönüllünün başvurduğu açıklandı.

Tabii, Türkiye'de 2003 yılındaki Irak Savaşı konusunda olduğu gibi "Savaşa hayır" diyenler de vardı. Fakat onların sesi, çok zayıf çıkıyordu: Üç nedenle:

1- Hükûmet "Savaşa hayır" demeyi vatan hainliğiyle bir tutuyordu.

2- Polis ve savcılar onların aktif olanlarını şiddetle takip ediyordu.

3- Halkın içinden de, onlardan yana bir eğilim kendini göstermiyordu.

Bu koşullara rağmen, bu konuda faal olmaya çalışan bir dernek vardı. Adı "Barışseverler Derneği'ydi. Başkanı Behice Boran'dı. Genel sekreteri Adnan Cemgil'di.

... Ve karar

Kore'ye asker göndermekle ilgili tartışmalar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 27 Haziran 1950 gününde aldığı karardan ve Köprülü'nün BM genel sekreterine verdiği cevaptan sonra iki üç hafta kadar yoğun bir şekilde devam etti. Sonra biraz tavsadı. Hükûmet o konudan bahsetmez oldu. Araya daha önce değindiğimiz konular girdi: CHP kurultayı... Basın kanunu... Af kanunu... Nâzım Hikmet'in serbest kalması...

Gazeteler onlara ağırlık verdi. Öyle bir hava oluştu ki, Kore konusu sanki önemini kaybetmişti de hükûmet, hele biraz daha zaman geçsin, asker göndermekten belki kurtuluruz diye bekliyordu.

Böylece 25 Temmuz gününe gelindi. Ve o günün akşam saatlerinde durumun hiç de öyle olmadığı, tam tersine, Kore işinin Yalova'da cumhurbaşkanının başkanlığında başbakanla birkaç bakanın katıldığı bir toplantıda gizlice görüşülüp kesin karara bağ-

landığı ortaya çıktı. Karar Yalova'da daha önce alınmıştı. 25 Temmuz akşamı da, Ankara'da tüm bakanların katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısı sonunda ilan edildi: Bakanlar Kurulu gene cumhurbaşkanının başkanlığında toplanmıştı. Kamuoyuna yapılan açıklamanın özeti şuydu:

"Türkiye Kore'ye 4 500 askerli bir tugay gönderecektir."

Karar aynı akşam Birleşmiş Milletler genel sekreteri Trygve Lie'ye resmen bildirilmişti. Ankara'daki 28. Tümen'e bağlı bir tugayın hazırlanması çalışmaları Genelkurmay'ca başlatılmıştı.

Bu, Birleşmiş Milletler'in çağrısına dünya devletlerinden verilen ilk kesin cevaptı. Ve daha sonra görülecekti: İngiltere'den sonraki en "cömert" cevaptı.

Kore'de en fazla askerle savaşacak olan, hatta –Güney Kore'deki kuvvetleriyle– daha ilk günden savaşın içinde olan ülke, doğal olarak, ABD'ydi. Birleşmiş Milletler çağrısının asıl sahibi de oydu. Güvenlik Konseyi'nin kararı, onun girişimiyle alınmıştı. Ama ABD'nin en yakın müttefiki olan NATO ülkelerinden –İngiltere hariç– hiçbiri, NATO ülkesi olmayan Türkiye ölçüsünde bir askerî katkı vaat etmemişti.

Askerî katkı vaatlerini resmî karar haline getirmekte Türkiye ilk sırayı almıştı. Öteki ülkelerin kararları daha sonra ilan edildi.

ABD, Kore'deki çok az sayıdaki birliklerini hızla artıracaktı. Güney Kore'nin de orada 8 tümenlik askeri vardı. Onlar da Amerikan komutası altına gireceklerdi. Öteki ülkelerin askerleri de öyle... Güvenlik Konseyi'nden, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin başkomutanını belirleme yetkisini alan Başkan Truman, o göreve Uzakdoğu'daki kuvvetlerin başkomutanı general Douglas MacArthur'u tayin etmişti. Diğerleri gibi, Türkiye'nin de Kore birliğinin komutanı o olacaktı.

Türkiye'den sonra İngiltere'nin göndereceği asker mevcudu da ilan edildi. O bir tümen olacaktı. Ama o tümenin, sadece bir bölümü İngiliz askeriydi. Diğerleri Çanakkale Savaşı'ndaki gibi Avustralyalı ve Yeni Zelandalı'ydı. Kanadalılar da aynı tümenin içinde yer alacaktı.

İngiltere'nin tümeninden sonra sırada Türkiye'nin tugayı vardı.

Bizden başka tugay gönderen yoktu. NATO üyeleri, Fransa, Hollanda ve Belçika, tabur veya bölük düzeyinde birlikler göndereceklerdi. NATO dışından, Filipinler, Tayland, Kolombiya ve –Türkiye gibi NATO'ya girmeye çalışan– Yunanistan da öyle...

Hükûmetin beklenmiyen kararı

kore harbine dörtbin beşyüz kişilik kuvvet gönderiyoruz

Bakanlar Kurulunun toplantısından evvel Cumhurbaşkanı, Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve Washington Elçimiz 3 saat görüştüler

yıldönümü

izmitkörfezindeki

Amerikalı Caının harekâta iştirâkimize dair beyanatı

Yalova'da alınan, Ankara'da da Bakanlar Kurulu'ndan geçen karar tüm Türkiye'yi heyecanlandırdı. O günden itibaren gazetelerin başlıca konusu haline geldi.

"Türkler geliyor" sesleri...

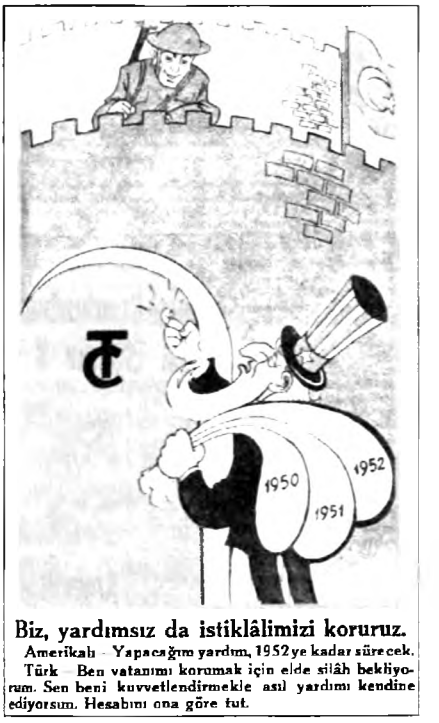
25 Temmuz gecesi ilan edilen karar, Türkiye'de farklı yankılar yaptı. Hükûmet ve hükûmeti tutan çevreler, bunun Türkiye'nin "komünizme karşı mücadelede" ne kadar sorumlu davrandığını gösteren "çok şerefli bir adım" olduğunu öne sürüyorlardı.

Türkiye'nin bu konuda başka ülkelere göre öne geçişi, büyük başarı olarak gösteriliyordu. Hatta rivayetler vardı: Kabinedeki tartışmalarda Menderes tugayla da yetinmeyip tümen göndermek istemiş ama, Bayar bunu önlemiş diye...

İktidar sözcüsü *Zafer* gazetesi, bu "büyük başarı"yı, ülkemizin gelecekteki savunmasının garantisi sayıyordu. Başyazar Mümtaz Faik Fenik "Eğer bu yapılmamış olsaydı ne olurdu?" diye sorup, cevabını şöyle veriyordu:

> *"(O takdirde) memleketimiz maazallah tehlikeye maruz kaldığı zaman, Birleşmiş Milletler'den ve Amerika'dan hangi yüzle yardım isteyebilirdik?.."*

Ve bundan şu sonucu çıkarıyordu:

Köroğlu'ndaki Amerikalı-Mehmetçik diyaloğu, Yalman'ın yazısına uygundu. Türk'ün parada pulda gözü olmazdı...

"Kore dağlarından aksedecek 'Allah Allah' nidalarının (seslerinin) biz şimdiden bütün sınırlarımızı koruduğunu hisseder gibi oluyoruz."

Bu, Kore kararının resmî gerekçesine uygun bir beklentinin ifadesiydi. Gerçi daha sonraki yıllarda olan bitenler, o beklentinin o kadar da doğru çıkmadığını gösterecekti. Türkiye'nin bir tecavüz karşısında sınırlarını koruyabilmesi için yardım görmesine, Birleşmiş Milletler'in isteklerini fazlasıyla yerine getirmesi bir yana, NATO ülkesi olması da yetmeyecekti.

1964'teki Kıbrıs olayları sırasında Johnson'un "Ruslar size saldırırsa biz sizi korumayız" diyen mektubu bunun bir örneği olacaktı. Bir başka örneği, NATO'nun daha sonraları oluşturacağı "esnek mukabele" stratejisiydi. Buna göre "düşman"ın NATO bölgesinin sınır ülkelerine saldırması halinde, NATO'nun savunma hatları geriye çekilebilecekti. Saldırıya "mukabele" etmeye (karşılık vermeye), düşmanın ülke içlerine ilerlemesinden sonra baş-

Mehmetçik, Amerika'yla bir başka diyalogunda bir beklentisini ifade ediyordu. Amerika'nın sözünü senet sayıyordu. Kore'ye asker göndermesi, Amerika'nın "söz"üne inanmasındandı... Mehmetçik'in annesi (sağda) daha ihtiyatlıydı. Amerika'dan, sözünü tutması yerine "insafa gelmesi"ni bekliyordu.

lanacaktı. Mesela Türkiye örneğinde, Doğu ve İç Anadolu elden gittikten sonra belki Eskişehir veya İzmit önlerinde...

Ama o zamanlar, hükûmette de, iktidar yanlısı basında da böyle ihtimalleri düşünenler azdı. "Hele biz Kore'de 'fedakârlığımızı' yapalım, Amerika bize bunun karşılığını nasıl olsa verir" diye düşünenler çoğunluktaydı.

Hatta bazıları, daha da yüksek perdeden konuşuyordu. "Biz bu işi kendi asaletimiz gereği yapıyoruz. Karşılığında bir şey beklemek gibi bir hesabımız da olmaz, çünkü biz büyük milletiz" diye yazılar yazıyordu. Ahmet Emin Yalman, onlardandı. *Vatan*'daki başyazısında, bir Amerikan gazetesinin attığını öğrendiği bir başlığa dayanarak şöyle diyordu:

> *"Tarihin sinesinden bir ses yükseliyor. Bütün dünya bunun akisleriyle çalkalanıyor: 'Türkler geliyor.' Bu ses, 4 500 kişilik bir Türk askerî kuvvetinin Kore'ye gönderileceği haberinin bir ifadesi değildir. Tarih boyunca daima asaleti ve büyüklüğü temsil etmeyi bilen Türk ruhunun dünya sahnesinde yeniden şahlandığının bir ifadesidir. (...) Adnan Menderes hükûmeti, tarihî kararını verirken, hiçbir küçük hesaba tâbi olmamıştır. Sadece tarihin büyüklere ve cesurlara nasip ettiği bir 'vazife'ye sahip çıkmıştır. Böylece Türk tarihini dolduran yüksek ananelerin seviyesine yükselmiştir."*

Ahmet Emin Yalman'ın "sahiplendiğimiz" bu "vazife"den bir karşılık beklemediğimizi, bunun sadece "büyüklüğümüzün", "cesurluğumuzun", "şahlanan ruh'umuz"un sonucu olduğunu vurgulayan sözleri hayli fiyakalıydı. Ama Yalman bunları yazarken, bildiği bir gerçeği, okurlarıyla paylaşmıyordu. Kendine saklıyordu. Bu, Başbakan Menderes'in kendisine daha önce gizli bir görüşmede anlattığı "NATO'ya girme" hesabıydı. Yalman bunu, –birazdan göreceğiz, çok daha sonra yayımlayacağı anılarında yazacaktı.

CHP: "Meclis'i niçin atladınız?"

Şimdi gelelim ana muhalefet partisi CHP'nin görüşüne...

CHP sözcüleri, kararın esasına muhalefet etmiyorlardı. Ama alınış şeklini şiddetle eleştiriyorlardı. Bu, Türk askerinin bir dış ülkede savaşa katılması demekti. Savaş kararı ise Anayasa'ya göre ancak Meclis tarafından alınabilirdi. Hükûmetin, muhalefetle de görüş alışverişinde bulunarak, kararı Meclis'ten geçirmiş olması gerekirdi.

Hükûmet, buna, Anayasa'nın bu konudaki maddesini yorumlayarak cevap verdi. Savaş konusu, o zamanki Anayasa'nın 26'ncı maddesindeydi. Madde, Büyük Millet Meclisi'nin doğrudan doğruya yapacağı işleri sıralarken şöyle diyordu:

> *"... Kanun koymak, (...) devletlerle sözleşme, antlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek (...) gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar."*

Hükûmet sözcüleri bunu okuyarak diyorlardı ki:

> *"Bizim yaptığımız bir harp ilanı (savaş ilanı) değildir. Biz Birleşmiş Milletler antlaşmasıyla üstlendiğimiz bir yükümlülüğü yerine getiriyoruz."*

Aslında, bu gerekçe, zayıf bir gerekçe değildi. Yürürlükteki Anayasa'nın yazılış tarihi 1924'tü. O zamanlar "savaş" denilince, ilan edilerek başlayan eski usul savaşlar akla geliyordu. Oysa aradan geçen zaman içinde ilan edilmeden başlayan savaşlar da ortaya çıkmıştı. Savaş adını taşımayan savaşlar da...

Hükûmet 26'ncı maddenin –hukukî deyimiyle– "lafzına" dayanarak, yanlış bir şey yapmadığını öne sürebiliyordu.

(1961 Anayasası hazırlanırken, Kore Savaşı sırasındaki bu tar-

tışmalar hatırlanacak ve savaşla ilgili madde şöyle değiştirilecekti:

"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına veya Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlararası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN YABANCI ÜLKELERE GÖNDERİLMESİNE veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir."

1961 Anayasası'nın 65'inci maddesindeki bu cümle, 1982 Anayasası'nın da 92'nci maddesine aynen aktarılacaktı.

İşin hukukî tartışmasının yanında bir de siyasî tartışması vardı.

Hükûmet sözcüleri CHP'ye hukukî cevap vermekle kalmıyorlardı. Muhalefetin, bu "millî mesele"de bir şekil eleştirisi icat ederek, "millî birliği bozduğu"nu öne sürüyorlardı.

CHP'nin yayınladığı Parti Meclisi bildirisinde ise, bunun tam tersine, "millî birliği iktidarın bozduğu" görüşü vardı. İktidar önemli konularda muhalefetle temas edip mutabakat aramadıkça millî birlik sağlanamazdı. Bu, bildiride dikkatli bir üslupla şöyle ifade ediliyordu:

"(...) büyük memleket işlerinde, özellikle ülke savunması ve harp ihtimallerinde hükûmetin muhalefet partisiyle fikir beraberliği sağlamayı tercih etmesi, büyük mücadelelerde ülke birliğini sağlamak için esas tedbirdir."

Üslup, muhalefet lideri İsmet İnönü'nün üslubuydu. Cümlede, hükûmetin o zamana kadarki davranışını eleştirmenin yanında, geleceğe yönelik bir mesaj vardı. İktidara "Şimdiye kadar muhalefetle görüşmeyi denemedin. Bari bundan sonra dene" demek istenmişti.

Adnan Menderes bu mesajı aldı. Cevapladı da... Bir basın toplantısı yaptı. Önce muhalefete veryansın etti. Sonra şöyle dedi:

"Fakat bu gibiler, istişarelere (karşılıklı danışmalara) kıymet ve ehemmiyet verdiklerini öğrendikten sonra, ilerde kendilerini tatmin edeceğimizden emin olabilirler."

Bu, "İsteğinizi bundan sonra yerine getiririm" demekti ama, arkası gelmedi. Belli ki, o sırada "taktik icabı" olarak söylenmiş bir

sözdü. Sonra hemen rafa kaldırıldı. Hükûmet, muhalefeti "tatmin edecek" bir politika izlemek şöyle dursun, halkı muhalefete karşı "tahrik" edecek bir tavır içine girdi.

İktidar basını, "Millî menfaatlerimizi baltalıyorlar" diye sürdürdüğü kampanyaya paralel olarak, "vatandaş telgrafı" yayımlamaya başladı. Bunlarda Kore'ye asker gönderme kararı övülürken, muhalefetin "yıkıcılığı", "bozgunculuğu", "köstekçiliği" yeriliyordu.

Menderes'in hesabı

Oysa İsmet Paşa'nın başkanlığındaki CHP muhalefeti Kore'ye asker gönderme konusunun "esas"ıyla ilgili hiçbir şey söylememişti. "Asker göndermemeliydik" dememişti. Söylediği şey "Bu konuyu bir kere de birlikte ve Meclis'te görüşmeliydik"ten ibaretti.

Kaldı ki, Menderes veya Bayar, konuyu İsmet Paşa'yla daha önce görüşse ve bununla ilgili bir Meclis oturumu düzenleseydi, CHP işin "esas"ına itiraz edebilir miydi? Kurucu üyesi olduğu Birleşmiş Milletler'in kararlarına uymak, onun da politikasının temeliydi. ABD'yle iyi geçinerek NATO'ya girmek onun da hedefiydi.

Metin Toker yazıyor: Demokrat Parti'nin iktidarı kazanmasından sonra İnönü'yle Bayar'ın devir teslim niteliğindeki görüşmesinde Bayar İnönü'ye sormuştu:

"Niye NATO'ya girmediniz?"

İnönü de ona sormuştu:

"Aldılar da girmedik mi iki gözüm?"

Evet, İsmet Paşa da, NATO'ya girmek istiyordu. Kendisi iktidardayken bunun dolaylı dolaysız girişimlerini yaptırmıştı. Ama sonuç alamamıştı. Kore'yle ilgili olarak bu imkânın açıldığına inandırılsaydı, buna karşı çıkamazdı. Çıkarsa tutarlılığını kaybederdi.

Öyleyse, Başbakan Adnan Menderes veya Celal Bayar, muhalefet lideriyle görüşmeyi niçin ihmal ettiler?

Kore kararının basındaki en hararetli savunucusu olduğunu –biraz önce– gördüğümüz Ahmet Emin Yalman, anılarında, Adnan Menderes'in kararla ilgili o tavrının "acele"den kaynaklandığını yazar. Anlattığına göre, karardan bir süre önce bir gün başbakan onu çağırmış. Yanında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de varmış. Demiş ki:

"Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi önceden anlayışla desteklemeni istiyoruz."

Sonra kararı açıklamış:

"... (Amerika'nın çağrısı) bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir. Buna herkesten önce olumlu bir cevap vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz."

Menderes "herkesten önce" davranma isteğinin gerekçesini açıklarken, İngiltere'nin tutumuyla ilgili şüpheleri olduğunu söylemiş. Yalman'a göre, korktuğu şuymuş:

İngiltere bu işi savsaklamak isteyebilir. Başka öteki ülkeler de aynı şekilde davranırlar ve Kore'de bir "ortak güç"ün oluşması suya düşebilir. Bu Türkiye'nin NATO'ya girmesi fırsatının kaçmasına yol açabilir.

"Fırsatın kaçırmama" yolu olarak da Menderes şunu söylemiş:

"Biz oraya bir Türk birliği gönderince onlar da Kore Savaşı'na canla başla katılmak zorunda kalırlar."

Ahmet Emin Yalman, Menderes'in, bunları anlattıktan sonra, Meclis'i toplantıya çağırmamasının nedenini şöyle açıkladığını yazıyor:

Yalman'la (ortada) ile Menderes'in ilişkileri, DP'nin muhalefet yıllarından beri çok yakındı. İktidara geçtikten sonra da bir süre aynı şekilde devam etti.

"(...) Fakat işin içinde Türk askerini yurtdışına göndermek davası olması dolayısıyla Meclis kararı almaya kalkışırsak iş uzar, dedikoduların sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, kararı Birleşmiş Milletler'e ve Amerika'ya bildirmek zorundayız."

Menderes'in Yalman'a söylediği, "bir saat bile kaybetmeden..." gerekçesi, akla şu soruyu getiriyor:

Menderes, Köprülü'yü de yanına alarak Yalman'la görüştüğü zamanı İnönü'yle görüşmeye ayırsaydı daha iyi olmaz mıydı? Konuyu, aynı süre içinde İnönü'ye de anlatabilirdi. Ondan tam bir onay alamasa bile görüşünü alırdı. En azından, muhalefetin "Bizimle görüşmediler" demesine fırsat vermemiş olurdu.

Metin Toker, dönemle ilgili kitabında şöyle diyor:

"Bunun yapılmamasının nedeni, DP büyüklerindeki İsmet Paşa kompleksidir. Sanki onunla işbirliğine girişirlerse, 'İşte, her şeyi hâlâ İnönü yönetiyor' havası yurtta doğacak ve bu onları zayıflatacaktır."

Hürriyet gazetesinin kurucusu ve başyazarı Sedat Simavi ise, bunu yeni iktidarın acemiliğine bağlıyor. Diyor ki:

"Bu işte (hükûmetin) tecrübesizliği ve acemiliği büyük rol oynadı. Eğer verdiği bu kararda Meclis'in ve muhalefetin oyu bulunsaydı, etraftaki sızıltı ve mırıltı daha hafif olacaktı."

Nedeni ister kompleks olsun ister acemilik, Kore kararındaki şekil eksikliğinin sonucu şu oldu: İktidarla muhalefet arasında zaten gerginleşmiş olan ilişkiler, daha da gerginleşti.

"Savaşa hayır"ın bedeli

Türkiye'de Kore'ye asker göndermeye "esas"tan karşı çıkıp "Savaşa hayır" diyenlere gelince...

Onların sesleri, daha önce nedenlerini belirttik, çok zayıf çıkıyordu. Hükûmetin kararı açıklandıktan sonra gene de küçük çapta bir iki protesto girişimi yaptılar. Behice Boran'ın başkanlığındaki Barışseverler Derneği Meclis Başkanlığı'na, hükûmeti eleştiren bir telgraf çekti. Bu, birkaç gazetede yayımlandı.

Meclis'teki muhalefetin, "şekil"le ilgili eleştirilerine tahammül

Behice Boran Adnan Cemgil'le birlikte "Savaşa hayır" dedi... İkisi de 15'er ay hapse mahkûm oldu...

edemeyen hükûmet, "esas"la ilgili bu girişime çok daha şiddetli bir tepki gösterdi. Menderes bir demeç verdi: Dedi ki:

"Bunlar komünizme hizmet veriyorlar. Bu gibi 'barışseverler'le mücadele edeceğiz."

Demecin etkisi hemen ertesi gün görüldü. Derneğin başkanı Behice Boran ile genel sekreteri Adnan Cemgil gözaltına alındı. Daha sonra, haklarında açılan davada 15'er ay hapse mahkûm edileceklerdi.

1950 Türkiyesi'nde Kore'ye asker gönderilmesine "esas"tan karşı çıkıp "Savaşa hayır" demenin bedeli buydu.

CHP gibi "şekil" açısından karşı çıkmanın bedeli de iktidar tarafından "bozguncu" diye suçlanmaktı.

"Türkiye'yi Kore'de korumak..."

Kore'ye gidecek Türk tugayının hazırlanması, hükûmetin kararından hemen sonra başladı.

3 Ağustos'ta yapılan düzenlemelere göre, tugayın çekirdeğini

Ankara'da 28. Tümen'e bağlı bir alayın üç piyade taburu oluşturacaktı. Ona bir motorlu topçu taburuyla gerekli diğer birlikler eklenecekti.

Tugay komutanlığına Tuğgeneral Tahsin Yazıcı getirilmişti. Alay komutanı Albay Celal Dora'ydı.

Tuğgeneral Tahsin Yazıcı Manastır doğumluydu. 58 yaşındaydı. 1912'de Harbiye'yi bitirip, subay olmuş, Birinci Dünya Savaşı'na, Kurtuluş Savaşı'na katılmış deneyimli bir askerdi. Babacan bir komutan olmasıyla tanınırdı.

Albay Celal Dora Harputlu'ydu. 48 yaşındaydı. O da başarılı bir askerdi.

(Bu iki isim, kamuoyunda büyük ün kazanacaktı. Önce tugayımızdaki görevleri ve Kore Savaşı'ndaki çalışmalarıyla... Sonra aralarında çıkan anlaşmazlıkla... Daha sonra da, karşıt partilerden siyasete girmeleriyle...

Tahsin Yazıcı 1954'te Demokrat Parti'den, Celal Dora da 1957'de CHP'den milletvekili olacaktı. Daha sonra da anılarını yazacaklar, birbirlerine –ilerde göreceğimiz gibi– çok ağır suçlamalar yönelteceklerdi.) suçlayacaklardı.

1950'nin ağustos ayında ve eylülün ilk iki haftasında tugay mensuplarına yoğun bir eğitim programı uygulandı.

Eğitimde güçlüklerden biri, Kore'de Amerikan silahlarının kullanılacak olmasıydı. Bunlar, Türk askerlerinin o zamana kadar kullandığı yaşlı silahlardan hayli farklıydı.

Bu güçlüğü aşmak için Ankara'daki Amerikan Yardım Kurulu harekete geçti. Almanya'daki Amerikan birliklerinden bir miktar örnek silah getirildi... Bunlar o zamanın "modern" tüfekleri, otomatik tabancaları, hafif makineli, ağır makineli tüfekleri, roketatarlarıydı.

Amerikalı bir binbaşının yönetiminde bir eğitim kurulu oluşturuldu. Subay ve erlerimize, bunların kullanılması anlatıldı. Fakat eldeki örnek silahlar azdı. Askerlerin tümüne o silahlarla eğitim atışı yaptırılamıyordu. Aradaki açığın eski klasik silahlarla yapılan atışlarla kapatılmasına çalışılıyordu.

Askerler, psikolojik eğitimden de geçiriliyordu. O arada Kore'ye niçin gittikleri resmî gerekçeye dayatılarak anlatılıyordu:

"Kore'ye, tüm hür dünyayla birlikte Türkiye'nin de düşmanları olan komünistler saldırmışlardır. Orada başarı kazanırlarsa, yarın bize de saldırırlar. Komünistler orada yenilgiye uğratılmalıdır ki, artık bize saldırmaya cesaret edemesinler. Yani, siz Kore'de

düşmanla savaşırken, aslında kendi sınırlarınızı koruyacaksınız."

Bu, Amerika'da Truman Doktrini oluşturulurken Amerikalıları ikna etmek için kullanılan formüle benziyordu:

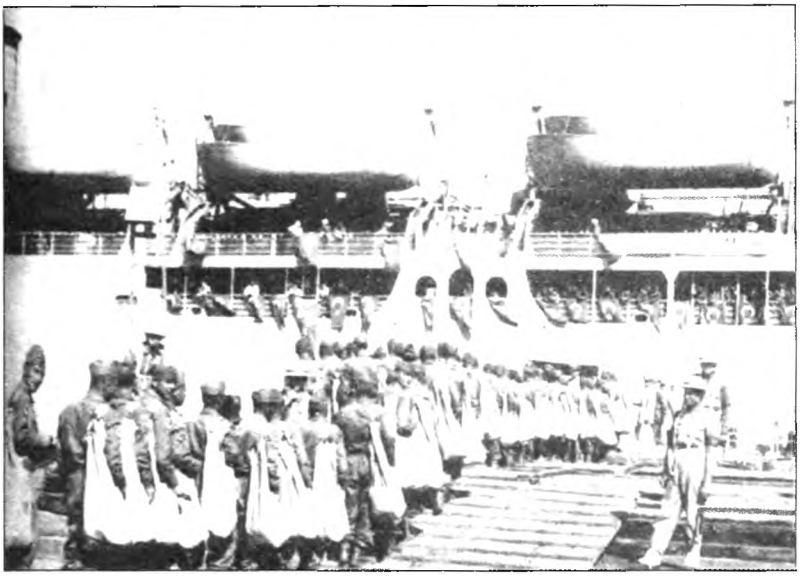
"Komünist baskısına karşı durmak Amerika'yı savunmak demektir" formülüne...

Cümlenin ikinci bölümü Türkçe'ye "... Türkiye'yi korumak demektir" diye adapte ediliyordu.

"Cenup bir liman"dan "nakil vasıtası"yla...

Tugaya bağlı birlikler, eylül ortasından itibaren Ankara'da Etimesgut'ta toplandılar. 19 Eylül'den itibaren de İskenderun'a gitmek üzere özel trenlere bindirildiler. Tugay mevcudu, takviyelerle 5 090'a ulaşmıştı. 259'u subay, 395'i astsubay, 4 414'ü er ve erbaştı. Geri kalanları askerî ve sivil memurlardı.

İskenderun'da şehre 20 kilometre uzaklıkta ordugâh kurulmuştu. Gelenler oraya yerleştirildiler. 25 Eylül'den itibaren de kafileler halinde limana getirildiler.

Askerlerimizin İskenderun'dan yola çıkışları... Geminin üstünde "Allahaısmarladık" dövizi var... Rıhtımdaki dövizde de "Selametle gidin, selametle dönün" yazıyor...

KORE SAVAŞ BİRLİĞİNİ UĞURLADIK

28

Birleşmiş kuvvetler 38 inci arz dairesini aşacaklar

Akdeniz'de Kominform'a karşı cephe kuruluyor

Muğlalı

Askerlerimizin yola çıktığı liman İskenderun limanıydı. Fakat ilk gün bu yazılamadı. Gazetelerdeki fotoğrafların altında, hangi taşıt aracına bindikleri de yazılamadı.

Limanda Amerikalıların sağladığı beş gemi onları bekliyordu. İkisi teçhizat için ayrılmıştı. Üçü askerleri götürecekti. İlk kafilenin uğurlanışı görkemli oldu. Rıhtım halkla doluydu. Askerlere sevgi gösterileri yapılıyordu. Rıhtıma asılan bir dövizde şu yazı vardı:

"Selametle gidin, selametle dönün, kahraman milletin yiğit askerleri."

Geminin rıhtıma bakan yanına da, üzerinde "Allahısmarladık" yazılı bir döviz asılmıştı. Gemi harekete geçince, gidenler kalanlara, kalanlar gidenlere uzun uzun el salladılar.

Bu gidişin haberi ve fotoğrafları ertesi günlerin gazetelerinde yayımlanmayacaktı. Çünkü hükûmet adına, gazetelerden "özel rica"da bulunulmuştu. Bu rica –gerekçesi açıklanmadı ama– belli ki, güvenlik nedeniyleydi. Ancak haber yabancı ajanslara yansımıştı. Ajansların haberi yabancı radyolar tarafından da yayınlanınca gizliliğin anlamı kalmadı. "Rica" neden sonra yürürlükten kalktı. Ama ilk haberler, gene, zaman, yer ve araç öğeleri sansürlü olarak yayımlandı. Askerlerimizin ne zaman, nereden ve neyle hareket ettikleri bildirilmedi.

Örneğin, *Hürriyet*'in haberi "Savaş birliğimiz Kore yolunda" gibi genel bir başlık altında, şöyle cümlelerle oluşturulmuştu:

"Türk savaş birliği, CENUP (güney) bir limandan hareket etmiştir. Birliğimize mensup er ve subaylar BULUNDUKLARI ŞEHİR'de fevkalade bir samimiyet havası içinde ağırlanmışlardır."

Fotoğrafların altında yazılanlar daha da ilginçti:

Askerlerimiz, bir gemi merdiveni olduğu besbelli bir merdivenden çıkıyorlar. Ama "gemi" kelimesi yazılmıyor, şöyle deniliyordu:

"Kore birliğimize mensup kahraman Mehmetçikler nakil vasıtasına (taşıt aracına) binerlerken..."

"Ankara nire, Kore nire..."

Askerlikte "uzak" olma ölçüsü bir zamanlar Yemen'miş. Osmanlı başkenti İstanbul'a olan uzaklığı, kuş uçuşuyla bile 4 bin kilometre kadarmış. Adı türkülere geçmiş.

Gerçi zaman savaş zamanı... Yemen'e "gidip de gelmeme"lerde savaşın da etkisi var. Ama Yemen türküsünde, sadece savaştan değil, o bilinmeyen yerin "uzak"lığından da şikâyet edilir:

"Adı Yemen'dir
Gülü çemendir
Giden gelmiyor
Acep nedendir?.."

Cumhuriyet döneminde durum değişmişti... Askerlik yapanlar ne savaş görmüşlerdi, ne de Yemen kadar uzak yerlere gönderilmişlerdi.

Yeni Türkiye'nin sınırları içinde o kadar uzak yer, zaten kalmamıştı. Ama "uzak"lık, görece bir kavram... Askerlik yapılan yerlerin bazısı, ülkenin merkezlerine ötekilerden daha uzaktı.

Ankaralı gazeteci Mehmed Kemal, aynı zamanda ünlü bir genç şairimizdi. Askerliğini Sivas'ın Zara'sında yapmıştı. Solculuğu yüzünden "sakıncalı" sayıldığı için güç bir askerlik geçirmişti. Ama asıl zoruna giden, Zara'nın Ankara'ya "çok uzak" olmasıydı. Sekiz sözcüklü bir dörtlük yazmıştı. Bundan şikâyet ediyordu:

"Ankara nire,
Zara nire...
Dayanmak marifet
Dayan bre..."

Zara'nın Ankara'dan "uzak"lığı, yaklaşık 500 kilometreydi.

Cumhuriyet dönemindeki askerliklerde "çok uzak" olma ölçüsü, işte bu civarlardaydı.

Şimdi, Türk tugayının Kore yolculuğuyla, bu ölçü birdenbire değişmişti. Sadece Cumhuriyet dönemindeki beş-altı yüz kilometrelik uzaklıklar değil, Osmanlı dönemindeki dört-beş bin kilometrelik uzaklıklar da kat kat aşılmıştı. İskenderun'dan Kore'ye giden gemiler, Süveyş Kanalı'ndan ve Kızıldeniz'den geçip Yemen kıyılarını da aştıktan sonra, Hindistan kıyılarından Bengal Körfezi'ne ulaşıp Singapur ve Filipinler üzerinden Formoza'ya, oradan da Kore'nin Pusan limanına varmak için 15 bin kilometreyi aşan bir yolculuk yapacaklardı. Oraya ancak 21 gün sonra ulaşacaklardı.

Mehmed Kemal'in şiiri artık -bir kelimelik değişiklikle- güncel hale gelebilirdi:

"Ankara nire, Kore nire..."

Gemideki sorunlar

Kore'ye gidecek Türk askerlerinin görevleri, eski savaşlardaki gibi, ülkelerine toprak katmak veya ülkelerinin orada var olan

"Ankara nire, Zara nire..."nin şairi Mehmed Kemal'in, birlikte gazetecilik yaptığımız günlerden imzalı bir fotoğrafı ve ilk şiir kitabı: *Birinci Kilometre.*

herhangi bir çıkarını korumak değildi. Onlardan beklenen somut işlev, ABD tarafından oluşturulan ve ABD tarafından yönetilen bir ortak güç içinde, kendilerine verilecek olan emirleri yerine getirmekti.

Gerçi, onlara daha Ankara'dayken o gücün içinde savaşmanın, "Türkiye'nin sınırlarını korumak"la "aynı şey" olduğunu anlatmışlardı ama, aradaki "uzak"lık, bu "aynı şey olma"nın anlaşılmasını güçleştiriyordu.

Bütün bunlara rağmen, tugay mevcudunun büyük kısmı bu yolculuktan memnundu. Kıyılarda bilmedikleri yerleri görüyorlardı ve göreceklerdi. Çoğu deniz yolculuğuna ilk defa çıkıyordu. Bazılarını deniz tutuyordu. Ama gemideki doktorların ilaçlarıyla ayağa kalkabiliyorlardı.

En önemli sorunları ekmek sorunuydu. Amerikalıların idaresindeki gemide yemekler boldu. Ama ekmek azdı. Yemek işlerini düzenleyenler, Türklerin ekmek ihtiyacının Amerikalılardan hayli farklı olduğunu herhalde bilmiyorlardı.

Yemeklerin de çoğu haşlamaydı. Bizim damak zevkimize uymuyordu. Ama ona ister istemez alışıldı. Yemekler beş gözlü alüminyum tepsilerle sıraya girilerek alınıyordu. Bu da askerlerimiz için "yeni"ydi. Ona da alışıldı.

Ekmek azlığı ise her gün şikâyet konusuydu.

Alay komutanı Celal Dora anılarında bunu şöyle anlatıyor:

> *"Her öğünde bir santim kalınlığında dahi olmayan iki dilim ekmeği, bilhassa erlerimiz iki üç lokmada bitirmekte ve bu yüzden karınları doymadan yemekten aç olarak kalkmakta idiler."*

Dora, soruna çare aramak için gemi komutanıyla görüşüldüğünü, ekmek miktarının artırılmasının kabul edildiğini yazıyor. Ama bunun sonucu şöyle olmuş, onu da anlatıyor:

> *"Gemi kumandanına vaki müracaatımızın kabul edilerek herkesin yiyeceği kadar ekmek alması müsaadesi verildiği gün, ilk defa önde yemekhaneye giren grup mevcut ekmeği bitirmiş ve sonrakilere ekmek kalmadığı görülünce, kaptan ekmeği tekrar tahdit etmek (sınırlamak) mecburiyetinde kalmıştı."*

Dora'ya göre, bizim askerlerimiz, "gıdalarının dörtte üçünü ekmekten almaya alışmışlar"dı ve "gözle görülür şekilde kilo kaybediyorlar"dı. Ama yapacak bir şey yoktu. Çünkü gemideki 2 400

kişinin 25 günlük un ihtiyacı, herkese ikişer dilim ekmeğe göre ayarlanmıştı. O kadarlık un alınmıştı. Uğranılacak limanlardan un ikmali de usule uygun değildi.

Bir ikinci zorluk tercüman azlığıydı. Birliğimizde İngilizce'yi yeteri kadar bilenler çok azdı. Görevli tercüman sayısı da ikiydi. Bunlar gemide dil farklılığı yüzünden çıkan anlaşmazlıkları çözmeye yetmiyordu.

General Yazıcı da, anılarında tuvalet sorunundan söz eder. Gemideki hepsi alafranga olan tuvaletlere alışmamış olan askerlerimizin buna uyum sağlamalarının kolay olmadığını anlatır. Şöyle:

"En mühim yerler duş ve tuvalet yerleriydi. İlk günlerde tuvalet küvetlerine tüneyerek oturanlar, matara kullananlar (vardı) oraların temizliğini devam ettiremiyorlar, günde birkaç defa oraların gözden ve elden geçirilmesini zaruri kılıyorlardı. Zayıf olan tarafımız o yerlerde idi. Diğer yerlerde nizam teessüs etmişti (düzen kurulmuştu). O zayıf yerlerde subaylar ve astsubaylar tuvalet istimali (kullanımı) dersi vermeye memur edilmişlerdi."

Bu konu, Amerikalı gemi yöneticilerinin günlük olarak tuttukları raporlara yansıyordu. General Yazıcı bundan da çok rahatsız oluyordu. Anılarında, duş ve tuvaletlere bizzat yaptığı teftişleri de anlatır ve bunun gerekçesi olarak da şunu belirtir:

"Gemiyi ilk gezdiğimizde, her tarafında göze çarpan temizlik ve intizamı muhafaza etmek düşünce ve mecburiyeti bir endişe konusu oldu. Çocuklarımızın böyle bir gemide haftalarca seyahate alışık olmadıkları bazı hususlarda yapacakları kusurlarla yabancılar nazarında mahcup olmamak, onların nazikâne bile olsa ihtarlarına uğramamak, ciddiyetle düşünülecek bir mesele kabul olundu."

Tahsin Yazıcı'nın "yabancılar nazarında mahcup olmamak" endişesi, Kore tugayımızın gemi yolculuğundan başlayarak, cephedeki savaş hareketlerine kadar her yerde çeşitli vesilelerle ortaya çıkacaktı. General Yazıcı da, Albay Dora da, anılarında o konuya verdikleri önemin örneklerini anlatacaklardı.

Gelen haberler iyiydi

Tugayımızı ve malzemelerini Kore'ye götüren beş geminin yolculuğu devam ederken, Kore'deki savaş cephelerinden gelen ha-

berler sevindiriciydi. Komutanlar bunları geminin alabildiği radyo yayınlarından ve telsiz mesajlarından öğreniyorlardı, biz Türkiye'dekiler de Ankara Radyosu'ndan ve gazetelerden...

Tabiî, hükûmetin Kore'ye asker gönderme kararından beri, Kore haberleri, ilgimizi en fazla çeken haberlerdendi. Gazetelerdeki Kore haritalarından da, cephelerdeki durumu izleyebiliyorduk.

Kore'deki dengenin Amerika ve müttefikleri lehine değişmesi, tugayımızın İskenderun'dan hareketinden biraz önce başlamıştı.

Temmuz ve ağustos aylarında Güney Kore'nin büyük kısmını işgalleri altına alıp, Amerikan desteğindeki Güney Kore ordusunu Pusan limanı etrafındaki dar bölgeye sıkıştıran Kuzey Kore orduları, Amerikalıların 15 Eylül'deki ani çıkarma operasyonuyla kıskaç içine girmişler ve kendi topraklarına doğru çekilmek zorunda kalmışlardı.

Amerika'nın Uzakdoğu'daki şöhretli komutanı General MacArthur'ün planladığı bu çıkarma operasyonunun yeri, Kore'nin batısında, Güney Kore'nin kuzeylilerce işgal edilmiş olan başkenti Seul'ün 30 kilometre yakınındaki İnçon limanıydı. Liman bölgesi böyle bir harekâta müsait olmadığı halde, Amerikan Deniz Kuvvetleri görevini başarıyla tamamlamıştı.

Bölgedeki Kuzey Kore kuvvetleri gafil avlanmıştı. Karaya çıkan kara kuvvetleri de bir yandan başkent Seul'ü kurtarmaya yönelirken bir yandan da Pusan'ı çeviren Kuzey Kore kuvvetlerini sıkıştırmışlar, mevzilerini terk etmek zorunda bırakmışlardı.

Tugayımızın ilk kafilesinin İskenderun'dan hareket ettiği gün (25 Eylül) Güney Kore başkenti Seul geri alınmıştı.

Tugayımızın yolculuğunun sürdüğü daha sonraki günlerde Amerikan birlikleri, Güney Kore birlikleriyle beraber, Güney'in daha birçok yerini işgal altından kurtarmışlardı. Onunla da kalmamışlardı. Birleşmiş Milletlerden yeniden alınan yetkiyle, 38'inci paralelin kuzeyine geçmişlerdi. Yani Kuzey Kore topraklarına... Oradaki ilerleyişlerine devam ediyorlardı.

Bu, bizim askerlerin, daha görevlerine başlamadan, işlerinin kolaylaşması, karşılaşabilecekleri tehlikelerin azalması demekti.

Hatta bazı Batılı yorumcuların bizim gazetelere de yansıyan görüşlerine göre, bu gelişme, Kore Savaşı'nın bitişini yaklaştırmıştı.

Kuzey Korelilerin artık yeniden kıpırdanacak hali kalmamıştı. Amerikan ve Güney Kore kuvvetleri tüm Kuzey Kore'yi işgalleri altına alabilirler ve Kore'nin birleşmesini o şekilde sağlayabilirlerdi.

Bu iyimserlik, giderek yaygınlaşıyordu. Biz Türkiye'dekiler de –tabiî, tugayımızın aileleri başta olmak üzere– radyodan işitip gazetelerde okuduklarımızdan memnun oluyorduk.

Milletimizin dünyaya verdiği ders

Türk bayrağı Koreye dikildi. 4500 kahramanımız Birleşik milletlere Türk milleti namına yardım ediyor. Hür milletlerden biri taarruza uğrayınca, öbür milletler kanıklık etmemeli, işte böyle dünyanın tâ ötesinden bile olsa oraya gelmelidir. Yoksa düşman birer birer yutar.

Tugayımızın Kore'ye ulaşması üzerine, *Köroğlu*, bu defa, dünya milletlerine bir nasihatte bulundu. "Kancıklık etmeyin siz de oraya gelin" dedi.

23

ABD ordusunun "en büyük kaçış"ı

Kore Savaşı'nın üçüncü perdesi - Truman MacArthur'le karşı karşıya - Türk tugayında da General Yazıcı ile Albay Dora anlaşamıyor - Kunuri bölgesinde savaşan askerlerimiz - Anılardaki ve basındaki Kore

Kore'deki Birleşmiş Milletler askerleri kuzeye giderken kuzeyden de güneye doğru büyük bir göç hareketi sürüyordu. Savaşın yarattığı dramlardan biri buydu. Fakat bir şey daha vardı: Güney'e göç edenler arasına gerillalar sızdırılıyordu. Bunlar sabotajlar düzenliyorlardı. O yüzden Birleşmiş Milletler askerleri göçmenlere büyük bir şüpheyle bakıyordu.

Kore Savaşı, Amerikalılar başta olmak üzere, Birleşmiş Milletler kuvvetleri açısından çok tartışmalı bir savaştır. Bu tartışmaların arasına iç çekişmeler de karışmıştır. skandal denilecek olaylar da...

Bunlar, başlangıçta gizlenmeye çalışılmıştır.

Ama daha sonra yapılan yayınlarla, araştırmalarla, anılarla bir bir ortaya çıkmıştır.

İç çekişmelerden biri, Amerika'nın başkanı Truman'la Uzakdoğu komutanı General MacArthur arasındaydı. Savaşın kaderi üzerindeki olumsuz etkilerinin arkasından, MacArthur'ün görevden alınmasıyla sonuçlandı.

İkincisi Kore'deki Amerikan kuvvetlerinin ordu komutanıyla kolordu komutanı arasında yaşanan çekişmeydi. Bu da Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin iki kanadı arasında koordinasyon boşluğuna yol açtı. Belirli muharebelerde büyük kayıplara neden oldu.

Bir başkası, Amerikan kuvvetleriyle, Birleşmiş Milletler'e bağlı diğer ülkeler birlikleri –o arada bizimkiler– arasındaki anlaşmazlıklardı. Bu da büyük iletişim aksaklıklarına ve olumsuzluklara yol açıyordu.

Biri de, bizim tugayımızın içindeydi... Daha önce sözünü ettik, Tugay Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı ile Alay Komutanı Albay Celal Dora arasındaki anlaşmazlıktı.

Hepsi muharebelerin gidişi üzerinde olumsuz etkiler yaptı. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin Kore Savaşı'nın özellikle üçüncü dönemindeki yenilgilerinde bunların büyük payı vardır.

Bunları Truman-MacArthur çekişmesinden başlayarak biraz anlatalım:

General MacArthur, İkinci Dünya Savaşı'nın Pasifik cephesin-

de büyük başarılar kazanmış bir komutandı. Savaşta Japonların işgal ettiği topraklara yaptığı çıkarmalarla ün yapmıştı. Savaştan sonra da, Pasifik'teki tüm Amerikan kuvvetlerinin başı olarak, Missouri zırhlısının güvertesine çağırdığı Japon heyetine, ülkesini kayıtsız şartsız teslim eden belgeyi imzalatmıştı.

Daha sonra, Amerikan işgali altındaki Japonya'yı uzun yıllar boyunca –fiilen– yönetmeye başlamıştı.

O görevinde de başarılı olmuştu. ABD hükûmeti, Japonya'yı "askerlikten arındırmak" ve "demokratikleştirmek" istiyordu. MacArthur yönetiminde o yolda büyük mesafe alınmıştı. ("MacArthur modeli" diye anılan bu model daha sonraki dönemlerde yeniden gündeme gelecekti. 2003 yılı başında, Irak'ın yönetimi için aynı modeli önerenler çıkacaktı. Ama Japonya'da başarılı olan o modelin Irak'ta olamayacağı kısa bir süre sonra anlaşılacaktı.)

Kore Savaşı başlayıp Birleşmiş Milletler kuvvetleri oluşturulunca o kuvvetlerin komutanlığı da MacArthur'e verilmişti. Birleşmiş Milletler, o göreve atama yapma yetkisini ABD'ye vermiş, ABD başkanı da onu atamıştı.

MacArthur, o sırada 70 yaşına varmıştı. "Yeri doldurulmaz" sayıldığı için görevlerine devam etmesi normal sayılıyordu. Zaten yaşma göre dinç görünüşlüydü. Ayrıca, bu görünüşünü, giyimi

General MacArthur 70 yaşındaydı ama, dinç görünüşlüydü. Dinç görünüşünü, giyimi kuşamıyla daha da pekiştiriyordu.

kuşamı ve jestleriyle daha da gösterişli hale getirmesini biliyordu.

Kendi ülkesindeki ününü de biliyordu. Sadece kendi ülkesinde değil, tüm Batı kamuoyunda da dönemin "en beğenilen asker"i olarak tanınıyordu.

Başlangıçta, tümü Kuzey Kore'nin işgali altına girecekmiş gibi görünen Güney Kore'nin işgalden kurtulması da, onun komutası altında gerçekleşmişti. Güney Kore'deki Amerikan birlikleri, Pusan limanı etrafındaki bölgede kuşatılmış haldeyken, MacArthur'ün Seul yakınındaki İnçon'a yaptırdığı çıkarma harekâtı, savaşın kaderini değiştirmişti. Amerikan kuvvetleri, Seul'ü kurtardıktan sonra Güney'le Kuzey arasındaki sınırı oluşturan 38'inci paralelin kuzeyindeki operasyonlarına devam ediyorlardı...

"Ben gitmem, o gelsin"

Peki, ondan sonrası ne olacaktı? MacArthur'le ABD Başkanı ve Başkomutanı Truman arasındaki anlaşmazlığın en önemli noktası, işte buydu.

MacArthur, arkasındaki başarılar silsilesinden aldığı hızla, 38'inci paralelin üstündeki harekâtına sonuna kadar devam edip tüm Kuzey Kore'yi işgal etmek istiyordu. Böylece, Kuzey Kore'yle Çin arasındaki sınırı da kapatmış olacaktı. Kuzey Kore'deki komünist etkisini tamamen ortadan kaldıracaktı. Sonra da kuzeyle güneyi, güneydeki yönetimi esas alarak birleştirecekti.

Truman ise, savaşı sınırlı tutmak kararındaydı. Aksi halde, bunun Sovyetler Birliği gibi Çin'i de tahrik edeceğinden, savaşın yayılabileceğinden, hatta tırmanarak, bir Üçüncü Dünya Savaşı tehlikesine bile yol açabileceğinden endişe ediyordu.

MacArthur, her konuda olduğu gibi bu konuda da, kendi düşüncelerinin doğru olduğundan emindi. Devlet başkanı sıfatıyla kendisinin de başkomutanı olan Truman hakkındaki değerlendirmesi zaten olumlu değildi. ABD başkanının askerlikten anlamadığı gibi, siyaseti de pek bilmediği kanısındaydı. Kore'deki savaşı sürdürme isteğini kabul etmemesini de, kendisinin "popülarite"sini kıskanmasına bağlıyordu.

Truman, o vakte kadar, Pasifik'teki komutanını hiç görmemişti. MacArthur'ü yüz yüze tanımak istiyordu. Onu, bir görüşme için Washington'a çağırmak istedi.

MacArthur, kuvvetlerinin başından uzun süre ayrılmasının güçlüğünü öne sürdü. Görüşmenin yerinin değişmesini sağladı.

Truman bunu mesele yapmadı. Görüşme programı, MacArt-

hur'ün isteğine göre düzenlendi: ABD'nin başkanıyla, Pasifik'teki kuvvetlerinin komutanı, 15 Ekim günü Pasifik'te bir adada buluşacaklardı. Adanın adı Wake'ti. MacArthur'ün karargâhına uzaklığı 2 700 kilometreydi, Truman'ın ikametgâhına uzaklığı ise 13 000 kilometreydi.

MacArthur, bir anlamda kendi devlet başkanını kendi ayağına getirmiş oluyordu.

Truman, görüşmenin oraya alınmasını mesele yapmamıştı ama bunu tabiî, istemeyerek kabul etmişti. Bunu, ilerideki anılarında "O görüşmeyi mutlaka yapmak istiyordum, işi uzatmadım" diye izah edecekti.

Fakat –gene anılarla ve diğer belgelerle ortaya çıkan bilgilere göre– Truman'ın başlangıçtaki bu "alçakgönüllü" tutumu, özel uçağıyla Wake Adası'na yaklaşırken birdenbire değişecekti.

O bilgilere dayanarak, Truman-MacArthur buluşmasının hikâyesini anlatalım. Çünkü savaşın –Türk tugayının katılmasından sonraki– gelişmeleri, bu buluşmayla yakından ilgilidir.

Havadaki bekleyiş: Kim önce inecek?

Başkan Truman özel uçağıyla Wake Adası'na yaklaşırken şu anlaşıldı:

MacArthur de kendi uçağıyla Wake yolundaydı ama, inişini geciktirtiyordu. İstiyordu ki, başkanın uçağı kendisinden önce insin. Kendisi, başkanı havaalanında karşılayacak heyet içinde bulunmasın... Bu –bizim iç politikamızda da örnekleri görülen– "Geç gelen daha büyük görünür" hesabına göre ayarlanmış bir gecikmeydi.

Başkan Truman bunu fark edince, hiç tereddüt etmedi. Kendi uçağından MacArthur'ün uçağına telsiz bağlantısı kurdurttu. Şu cümleleri bir "talimat" olarak iletti:

> *"Siz önce ineceksiniz. Bizim yeteri kadar benzinimiz var. Sizin inişinizi bekleyeceğiz."*

Öyle de yaptı. Truman'ın uçağı havada tur atmaya başladı.

MacArthur'ün uçağı alana daha önce inmek zorunda kaldı.

Truman'ın uçağı onu izledi. İndi. Alanda duruş noktasına doğru ilerledi. Uçağın penceresinden, orada bir karşılama heyetinin beklediği görülüyordu. Fakat aralarında MacArthur yoktu. Daha önce inmesine rağmen karşılama yerine gelmemişti.

Gerisini Truman'ın anlatımından izleyelim:

"Ben oturduğum yerde camdan bakıyordum. MacArthur yoktu. Uçağın motorları durduktan sonra da görünmedi, kapısı açıldıktan sonra da... Ben de yerimden kalkmadım. Oturduğum yerde bekledim. Gerekirse sonsuza kadar bekleyecektim. Amerika Birleşik Devletleri başkanının, generallerinden biri tarafından güç duruma düşürülmesine izin veremezdim.

Adam neden sonra uçak pistinin yanındaki binalardan birinden çıktı. Karşılama heyetine katıldı. Gene –fotoğraflardaki gibi– o acayip güneş gözlüğünü takmıştı. Yakası açık bir gömlek giymişti. Başında buruşuk bir kasket vardı.

Onun gibi yaşlı bir adam, aynı zamanda beş yıldızlı bir general, nasıl oluyor da, böyle, 19 yaşında genç bir teğmen kıyafetiyle ortada dolaşabiliyor, hâlâ anlayabilmiş değilim..."

Truman'ın bu konuda anlattıkları, daha hayli uzun. Aslında teğmenlerin de öyle giyinemeyeceğini, ama bunu generallerin yapmasının büsbütün tuhaf kaçtığını vurguluyor. Ama bu düşüncelerini o sırada kendine sakladığını belirterek, şöyle devam ediyor:

"Karar verdim. Kılığını görmezlikten geldim. Uçaktan inince el sıkıştık ve yapacağımız görüşme yerini ve saatini kararlaştırdık."

Bekleyiş... Ve Patlayış...

Ama bu "yeri ve zamanı kararlaştırılmış" görüşmenin başlangıcı şöyle oldu. Truman'ın cümlesiyle:

"Ben zamanında oradaydım. Ama o 45 dakika geç geldi."

İşte bu artık, Truman'ın tepesini attırmıştır. Gene de sessiz ve sakin bekler MacArthur'ün gelmesini... Ama o odaya girer girmez, söyleyeceğini, hiçbir giriş yapmadan söyler:

"Şimdi dikkatle dinleyin. Ben sizinle buluşmak için dünyanın öteki ucundan geliyorum. Fakat mesele bu değil... Sadece şunu bilmeniz gerekiyor: Harry Truman için ne düşündüğünüz veya ona nasıl davranacağınız umurumda değil. Ama, siz kendi başkomutanınızı bekletemezsiniz. Sakın bunu bir daha yapmayın. Anlaşıldı mı?"

Başkan Truman, General MacArthur'le yaptığı görüşmenin tatsızlığını dışarıya yansıtmamak için önlemini almıştı. MacArthur'e ayaküstü bir madalya taktı.

Truman'ın anlattığına göre MacArthur, bu azarı işitince kıpkırmızı bir yüzle, başkanın söylediklerini anladığını ifade etti. Asıl görüşme, böyle bir "başlangıç"tan sonra başladı.

Konu, Kore'deki Amerikan ve Birleşmiş Milletler birliklerinin 38'inci paralelin kuzeyindeki operasyonlarıdır. Başkan, bu konudaki endişelerini sıralarken şunu bildirir:

Ekim ayı başında, Pekin'den, oradaki Hint büyükelçisi aracılığıyla bir mesaj almıştır. Mesajı büyükelçiye ileten, Çin Dışişleri Bakanı Çuenlay'dır. Çinli bakan ABD'ye, Birleşmiş Milletler'e ve Kore kuvvetlerine katılan devletlere iletilmek üzere demiştir ki:

"Eğer, Güney Kore kuvvetlerinin dışında herhangi bir ülkenin kuvvetleri 38'inci paralelin kuzeyine geçen bir harekâta katılırsa, Çin Halk Cumhuriyeti buna müdahale etmeye mecbur kalabilir."

Truman, bunun kurusıkı bir korkutma girişimi olarak mı, yoksa ciddi bir uyarı olarak mı algılanması gerektiğini MacArthur'e sordu.

ABD'nin Uzakdoğu komutanı olarak bölgedeki tüm istihbarat örgütlerini kontrol eden general, bu soruya kesin bir cevap verdi. Dedi ki:

"Rusların da, Çinlilerin de bize müdahale edebilmelerine imkân yoktur. Çinliler bunu isteyebilirler ama yapamazlar. Gerçi Kore sınırına komşu olan Mançurya'da 300 bin askerleri vardır. Bunun 125 bini sınırdaki Yalu Nehri civarındadır. Fakat bunları Kore'ye sokmaya cesaret edemezler. Çünkü bizim hava kuvvetlerimizin gücünün farkındadırlar. Zaten buna kalkışsalar bile, Yalu üzerindeki köprülerin kapasitesi müsait değildir, en fazla 60 bin asker geçirebilirler. Onların da hava gücümüzle imha edilmesi işten değildir. Yani, Çinliler ne söylerlerse söylesinler, aldırmamak gerekir. Hiçbir şey yapamazlar."

Bu kanısında ısrar eden MacArthur'ün planı, Birleşmiş Milletler birliklerinin Kuzey Kore'nin işgalini süratle tamamlamasıydı.

Truman ise, Kuzey Kore'deki harekâtın ancak taktik nedenlerle sürdürülebileceğini, Birleşmiş Milletler gücünün Çin sınırına kadar gidip orada tehdit edici bir durumda bulunmasının sakıncalı olacağı görüşündeydi. Tabiî, savaşın taktik gereklerini takdir etmek, komutanın –MacArthur'ün– göreviydi ama, Truman komutandan bir müdahaleye meydan vermeyecek şekilde davranmasını bekliyordu. MacArthur'e bunu söyledi.

Görüşme böylece bitti. Truman, içerdeki gerginliğin dışarıya yansımaması için önlemlerini daha önce almıştı. Mac Arthur'e ayaküstü bir törenle bir madalya taktı. Bu, MacArthur'ün ABD'ye "fevkalade hizmetler"i içindi. Onun aldığı beşinci madalyaydı.

MacArthur, karargâhına hemen dönmek istiyordu. Başkan Truman'ın öğle yemeği için yaptığı daveti kabul etmedi. Truman buna da sesini çıkarmadı. Madalyalı törenin görüntüsünü bozmadı. Hatta basına "Bugün, başkan oluşundan beri yaptığım görüşmelerin en faydalısını yaptım" diye bir de demeç verdi.

Ama bu, gerçekte, başkanla komutanı arasındaki anlaşmazlığın keskinleştiği bir toplantıydı. MacArthur Japonya'daki karargâhına döndükten sonraki tutumunu değiştirmeyecekti. Truman'ın Çin'in müdahalesi ihtimalini hatırlatan sözlerini değil, "komutanın takdir yetkisi"ni kabul eden ifadesini esas alacaktı ve dönüşünde o "takdir"ini ona göre kullanacaktı.

Türk tugayının Kore'deki ilk sorunu

Türk tugayının Kore yolculuğu, Wake Adası görüşmelerinden üç gün sonraki 18 Ekim günü tamamlandı. Pusan limanına çıkan Türk birlikleri törenle karşılandılar. Hazırlanan program gereğin-

ce gemilerden iner inmez trenlere bindirildiler. Pusan'dan 120 kilometre içerdeki Taegu'ya götürüldüler.

İlk konaklama yerleri orasıydı. Dinlendiler. İklim şartlarına alıştılar. Amerikan silahlarıyla eğitim yapmaya başladılar.

Donanımlarını tamamlamaları bekledikleri gibi olmadı. Amerikalıların yönettiği Birleşmiş Milletler karargâhınca karşılanması gereken ihtiyaçlarının büyük kısmı karşılanamadı.

Buna rağmen, cepheye hareket etmek üzere hazır olma emrini aldılar.

O arada, Tugay Komutanı General Tahsin Yazıcı'nın aldığı ve uyguladığı bir kararla, bizim komutanlarımız arasındaki anlaşmazlık su yüzüne çıktı.

Yazıcı-Dora anlaşmazlığı...

Yazıcı'nın kararı şuydu: Tugayın ana gücü olan alay lağv ediliyordu. Alaya bağlı taburlar doğrudan doğruya tugay komutanına bağlanıyordu.

Bu, Alay Komutanı Celal Dora'nın yetkililerinin alınması demekti. Gerçi Dora'ya tugayın komutan yardımcılığı görevi veriliyordu. Ancak o görev, alay komutanlığı kadar aktif bir görev değildi.

Yazıcı, bu kararını birkaç gerekçeye dayatmıştı. Biri, tugay içi bürokrasinin azaltılması, emirlerin alınıp uygulanmasında zaman kaybının önlenmesiydi.

Amerikalı komutanlardan tugaya gelen İngilizce emirlerin Türkçe'ye çevrilmesi, zaten uzun sürüyordu. O emirlerin alt kademelere, alay komutanlığından geçerek gönderilmesi yerine, doğrudan doğruya tabur komutanlıklarına iletilmesi daha doğru olacaktı.

Albay Dora, bu gerekçeyi kabul etmedi. Kararı yanlış ve haksız buldu. Kararın gereğini yerine getirmekle birlikte buna tepki gösterdi.

Böylece Kore tugayımızın tuğgenerali ile albayı arasında tüm muharebeler sırasında devam edecek ve yıllar geçtikten sonra da bitmeyecek bir sorun, daha doğrusu bir sorunlar dizisi yaşanmaya başladı.

Yazıcı'nın kararının Celal Dora üzerindeki etkilerinin ne kadar derin olduğu, Dora'nın olaydan on üç yıl sonra –1963 yılında– yazdığı anılarda çok iyi görülüyor. Kararın kendisine bildirildiği günün akşamındaki duygularını şöyle anlatıyor:

General Tahsin Yazıcı (solda) ile Albay Dora, Kore'deki askerî kıyafetleriyle...

"Odama geldiğim zaman çok asabî ve dolgundum. O gece sabaha kadar uyuyamadım. Masanın başına otururak önümdeki kâğıtlara bir şeyler yazmak istiyorsam da, asabiyetimden muhakememi kaybetmiş olduğumu, yazdıklarımı okuduğum zaman anlıyordum."

Dora, Yazıcı'nın öne sürdüğü gerekçeleri "afakî" diye niteliyor ve gerçek nedenlerin başka olduğunu öne sürerek şunları yazıyor:

"Hakikî sebeplerden birisi, birliğimizin disiplini hususunda aramızda görüş ve tatbikat (uygulama) ayrılığı ve ikincisi ise Türk birliğine ilerde tevecüh edecek şan ve şerefin iki kumandanlık mevkii arasında dağılmayarak şahsında toplanması maksadına matuf (amacına yönelik) olduğunu pekâlâ sezmiştim."

Dora iki komutan arasındaki disiplin anlayışı farkını da şöyle anlatıyor:

"Disiplin konusunda general çok mülayim davranmakta ve her disiplin tecavüzünü babaca bir şefkatle karşılayarak halletmek yolunu tutmakta, ben ise en ufak bir disiplin suçunun müsamaha ile karşılanmasının birliğimizin disiplinini sarsacağına inanarak hiçbir suçun affına taraftar olmadığımı söylemekte ve böyle hareket etmekteydim."

Tahsin Yazıcı (solda) ve Celal Dora, biri DP'nin, öteki CHP'nin milletvekilliğini yaptıkları ve anılarını yazdıkları günlerde sivil kıyafetleriyle...

Yazıcı-Dora polemiği

Yazıcı ile Dora arasındaki bu anı polemiği 1963 yılının başlarında bir İstanbul gazetesinde başlamıştı. İstanbul'un o zamanki gazetelerinden *Son Havadis*, 1960'a kadar DP milletvekiliyken artık emeklilik hayatına geçmiş olan Yazıcı'dan anılarını almıştı. "Kore Savaşlarında Türk Süngüsü" başlığı altında yayımlıyordu.

Gazete, büyük gazeteler arasında değildi. Yaptığı yayının yankıları sınırlı kaldı. Fakat Dora, eski komutanının yazdıklarından bir kısmına tepki gösterdi. Gazeteye açıklamalar gönderdi. Dora da 1960'a kadar CHP'den milletvekiliyken, o sırada emeklilik yaşamındaydı. İki eski komutan arasındaki tartışma büyüdü.

Sonra... İkisinin de kitapları yayımlandı. Dora'nın kitabı daha önce yayımlandığı için, Yazıcı, ona kendi kitabında cevap verme olanağını buldu.

Burada, Albay Dora'nın, alayının lağv edilmesi üzerine yazdıklarına Yazıcı'nın verdiği cevaba da yer verelim. O da diyor ki:

"Şan ve şerefin bölünmemesi maksadıyla alayın lağv edildiği iddiası asabî bir vesveseden doğma bir hayaldir.

Tugay birliklerinin teşkil tarzı, subaylarla eratın henüz tanışmadan Kore'ye hareketi, eğitim eksikliği gibi... zayıf tarafları vardı. (...) Muharebe tecrübeleri yoktu. O şartlar içinde geleceğin şeref mi, musibet mi getireceği belli olmayan ve mantıken şereften önce musibetin düşünülmesi lazım gelen günlerde alay lağv edilmişti."

İki komutan arasında disiplin anlayışı farkıyla ilgili olarak da Yazıcı, disiplin uygulamalarının yere ve zamana göre değişebileceğini yazıyor. Hiç bilmedikleri bir yabancı ülkeye gelip görevlerine yeni başlamış insanların duyarlılıklarının göz önünde tutulması gerektiğini belirtiyor. O arada Albay Celal Dora'yla ilgili bir olayı anlatarak, alayın lağv edilmesinde o olayın da rol oynadığını açıklıyor. Şöyle:

"Ben müsamahalı davranırmışım, kendisi en ufak bir disiplin suçunu affetmezmiş... O prensibin lüzumsuz, yersiz tatbiki neticesi, Taegu'da bir gün içtima ettirdiği alay muvacehesinde (karşısında), yeri olmadığı halde nöbet hizmetinde kusur etmiş bir subayı yüksek sesle tekdir ve ağır sözlerle tahkir etmesi, o subayın o anda ve yerde aynı sözleri aynı ses tonuyla kendisine iade eylemesi, disipline ağır bir darbe vurmuş, otoriteyi yaralamıştı. Öyle ölçüsüz, hesapsız bir disiplin prensibi, her yer ve zamandan ziyade ruhî hislerin korunması lazım gelen orada hoş görülemezdi."

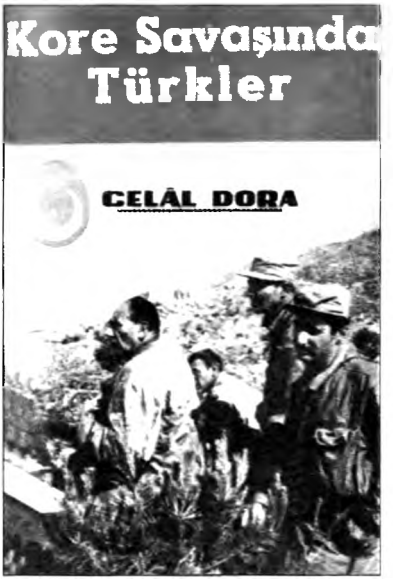
Genelkurmay'a giden şikâyet

İki komutan arasında başlayan sorun, birbirleri hakkında bu duygu ve düşünceleri edinmeleriyle sınırlı kalmadı. Albay Celal Dora, uykusuz kaldığı o geceden sonra, alayının lağv edilmesi dolayısıyla alaya bağlı birliklere resmî bir "veda emri" yazdı. Komutanı olduğu "241. Piyade Alayı'nın Türk ordusunun ilk kuruluşunda "Cumhurbaşkanı tarafından verilen sancakla teçhiz edilmiş (donatılmış) olduğunu, bir emirle lağv edilmiş olmasından çok müteessir (üzüntülü) olduğunu, durumu Genelkurmay Başkanlığı'na arz edeceğini ve bunun sonucunu bekleyeceğini bildirdi. Şu cümleyle:

"Şanlı tarihine bugünden itibaren son verilmiş olan alayımızın şerefli sancağını alarak Tugay karargâhında pasif bir vaziyette neticeye intizar edeceğim."

Albay Dora, kendisine "pasif bir vaziyette" kalmayı münasip görürken, emrindeki kuvvetlere, "müracaat yerleri"nin artık Tugay Komutanlığı olduğunu belirterek görevlerinde basarılar diliyordu.

Bu "veda emri"yle iki komutan arasındaki anlaşmazlık, tüm tugayın konusu haline geldi. Bu işin sonu ne olacaktı? "Mücade-

Tahsin Yazıcı ile Celal Dora arasındaki polemik, 1963'te Yazıcı'nın anılarının *Son Havadis* gazetesinde yayımlanmasıyla başladı. Dora, buna açıklama gönderdi. Sonra da kendi anılarını kitap haline getirdi. Kısa bir süre sonra Tahsin Yazıcı da kitabını yayımladı. Dora'ya da, o cevap verdi.

le"yi kim kazanacaktı?.. Savaş hazırlıkları içindeki subaylar arasında o sorulara da cevap aranıyordu.

Albay Dora aynı gün Genelkurmay Başkanlığı'na da bir yazı yazdı. Emir subayıyla Pusan'a gönderip oradan uçak postasıyla yolladı.

Yazıda kararın alınış nedenini ve şeklini eleştiriyor, alayın lağvı emrinin ancak Genelkurmay Başkanlığı'nca verilebileceğini vurguluyordu. Kendisinin buna rağmen tugay komutanının kararına uyduğunu belirterek, bunun nedenini şöyle ifade ediyordu:

> *"(Alayın lağvının) yüksek emirlerinizle tasvip buyurulması (onaylanması) gerekmekte ise de, aziz ve mübarek yurdumuzdan on binlerce kilometre uzakta ve yabancı yerlerde bulunmaklığımızı ve yakın bir vakitte muharebe görevi almak üzere bulunmamızı göz önüne alarak, iki makam arasında ihtilafa sebebiyet vermeye yol açmamak ve bu suretle yabancıların kötü nazarlarını üzerimize çekmemek düşüncesiyle ve taşıdığım askerî ruh ve terbiye itibariyle (...)"*

Dora, tugay komutanının emirlerinin "tamamen" yerine getiril-

mesini bu nedenle "bir mecburiyet" saydığını, kendisinin bunun gereğini yerine getirdiğini yazdıktan sonra, Genelkurmay Başkanlığı'ndan yurda geri çağrılmasını istiyordu. Şöyle:

"Her ne kadar emirde bana tugay kumandan muavinliği tevcih edilmişse de, muharip bir birliğin kumandanlığını bırakıp, moral kökünden sarsılmış olarak, pasif olan bu vazifeyi yapamayacağımı da teessürle arz etmeye mecburum. Ortada alay denilen bir birlik kalmadığına göre açıkta kalan ben, sancağım ve karargâhım subaylarıyla birlikte anayurda dönmemize emir ve müsaadelerinizi saygılarımla arz ederim..."

Dora Genelkurmay Başkanlığı'na yazdığı bu yazının cevabını, Yazıcı da Dora'nın huzursuzluğunun sonucunu beklerken, Türk tugayındaki subaylar arasında kamplaşma eğilimleri kendini gösterdi. Tugaydaki albaylardan başlayarak, binbaşıların, yüzbaşıların bir kısmının Dora'yı, bir kısmının Yazıcı'yı haklı bulduğu seziliyordu. (İlerde iki komutanın da anılarını yazarken verdikleri isimlerden kimin kimin tarafında olduğu somut olarak ortaya çıkacaktı.)

Tugayımız yollarda

O sıradaki bir gelişme, o tehlikeli iç çekişmenin bir süre için olsun geri planda kalmasını sağladı. Bu, tugayın cephedeki görev yerinin belirlenmiş olmasıydı.

Türk tugayı, resmen Birleşmiş Milletler kuvvetleri komutanı General MacArthur'ün emrindeydi. MacArthur'ün karargâhı tugayı Kore Savaşı'yla görevlendirilmiş olan 8. Amerikan Ordusu'nun 25. Tümen'inin komutasına vermişti.

25. Tümen, Seul'ün 50 kilometre kadar kuzeybatısındaki Musan şehrine gidecekti. Orada bölgenin güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişti. Musan, 38'inci paralelin 20 kilometre kadar güneyindeydi. Yani, Kore Savaşı'nın patlamasından önceki Güney Kore devletinin sınırları içindeydi. Ama Kuzey Kore sınırına da çok yakındı.

Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki tugay o bölgeye doğru harekete geçti. Gidilecek yol, 450 kilometre kadardı. Aşama aşama gidilecekti.

Motorlu birlikler kendi araçlarıyla yola koyulacaklar, piyade birlikleri trenlerle hareket edeceklerdi. Motorlu birliklerde araç

Çarşamba 8 Hürriyet KADIN HASTALIKLARI

Arkadaşımız Hikmet Feridun Es Taegu'dan bildiriyor

Kore'de Türk süngüsü parladı

Komünist çeteleri kahramanlarımızdan bir heyulâ gibi korkmağa başladılar

Türk süngüsünden yılan çeteciler, geceleri zehirli hançer kullanıyorlar

Dini itikatlarına göre bıçak ve süngü ile öldürüldükleri takdirde cehenneme gideceklerini zanneden çetecilerin maneviyatları çok bozulmuş ve perişan bir hale gelmiştir

Kore'de mehmetçik Mac Arthur kadar meşhur oldu

Ayrılık

Askeri Birliğimiz Güney Kore'de kızıl çetecilerle savaşıyorlar

Büyük bir

Hürriyet'in Kalem ve Objektifinden

Adım, Adım

Kore'de Mehmetçik'i takip ediyoruz

Tugayımız daha Taegu'da savaş hazırlıklarını yaparken, Kore'ye giden gazeteciler "Mehmetçik'i takip etme" görevini üstlenmişlerdi. Fotoğrafta (sağda) Hikmet Feridun Es, Yazıcı'dan bilgi alıyor. Gazetesine, askerlerimizle ilgili "ilk intibalar"ını yazıyor.

eksikliği vardı. Askerlerinin bir kısmı araçsız kalıyordu. Onlar da piyadelere katılarak trene bineceklerdi.

Yol boyunca belirli yerler tespit edilecek, orada birleşilecek, ordugâh kurulacaktı. Yolun bir kısmı da, yayaların trene binmek yerine karayolunda yürümesi suretiyle hep birlikte gidilecekti.

Planın uygulanması 10 Kasım'da başladı. Hava soğuk ve rutubetliydi. Derece geceleri, sıfırın altında 8-10 derece civarına inebiliyordu.

İlk gün ilk şehit verildi. Motorlu araçlar konvoyundan bir araç hendeğe yuvarlanmış, Astsubay Sedat Bora ölmüştü. Bu, tugay mensuplarında büyük üzüntü yarattı.

Dördüncü gün Güney Kore'nin başkenti Seul'e varıldı. Oradan Musan'a geçilecekken, tugayımızın bağlı olduğu 25. Amerikan Tümeni'nden yeni bir emir geldi.

Tugayın görev yeri değişmişti. Birliklerimiz gene aynı bölgede Gesong şehrinin bir kasabasına gidecekler, orada konaklayacak-

9
BEREC
Kore birliğimiz ilk hatlara gönderiliyor
Günlerdenberi sabırsızlıkla beklenen
Haber birliğimizde büyük bir şevk ve sevinç uyandırdı
Kuzey Kore'deki hedeflere tonlarla bomba yağdırıldı
Güvenlik Konseyi
Hürriyet Harp Ekibi Kore'de
Hikmet Feridun Es'in
11 Kasım Cumartesi
Gününden itibaren neşre başlıyoruz
Amerika derhal harekete geçecek
Eisenhower Avrupa ya ha reket ediyor

İlk görev cephe gerisine sızan "gerilları temizlemek"ti. Bu kolay bir iş değildi. Çünkü kuzeyden güneye göç edenlerin hangileri savaştan kaçan masum insanlardı, hangileri gerillaydı, saptanamıyordu.

lardı. Gesong bölgesindeki görevleri, düşmanın sızmalarına karşı tedbir almak olacaktı.

"Düşman sızmaları" kuzeyden güneye giren gerillaların hareketiydi. Tugayımızın yazışmalarında bunlara "çeteci" deniliyordu. O hareketler bölgede yaygınlaşmış ve sıklaşmıştı.

Tugay, emrin gereğini yerine getirdi. Tümen komutanlığından aldığı bilgilerle bölgede tertibat aldı. Bu gelişme General Yazıcı ile Albay Dora arasındaki gerginliğin etkilerini biraz daha hafifletti. Başlangıçta "Ben Genelkurmay'dan cevap gelinceye kadar pasif durumda kalacağım" diyen Albay Dora, Yazıcı tarafından bir muharebe grubunun başına getirildi ve görevi kabul etti.

(Dora anılarında bu kararın kendi teklifi üzerine alındığını ve göreve talep olanın kendisi olduğunu yazıyor. Ama Yazıcı da ona cevap olarak "Albayın teklifini hatırlamıyorum... Albay o grubun komutanlığına kendi isteğiyle değil, emirle memur edildi" diyor. Tabiî, bunlardan hangisi doğru olursa olsun, sonuç hayırlıydı: İki

komutan arasındaki çekişme, birliklerimizin ciddi muharebelere girmek üzere olduğu o sırada da devam etseydi, çok sakıncalı olurdu.)

Tugayımızın görev bölgesi 38'inci paralelin, yani Güney Kore ile Kuzey Kore sınırının hemen güneyindeydi. Gerçi Birleşmiş Milletler kuvvetleri İnçon çıkarmasından sonra o sınırı aşmışlar, Kuzey Kore'nin büyük bir kısmını işgalleri altına almışlardı. Ama bu, bölgedeki güvenliğin sağlanmasına yetmemişti. Sadece kuzeydeki değil güneydeki güvenliğin de...

Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin "düşman"ları her yerde olabilirdi. Her sokak köşesinden, her evin penceresinden silahlı bir saldırı gelebilirdi. Çünkü Kore'de, savaşın başlangıcından beri her şey birbirine karışmıştı.

Ülkenin her tarafında bir "devamlı göç" vardı.

Muharebe bölgelerinde oturan Güney Kore halkı da, Kuzey Kore halkı da, ölüm korkusu içinde daha güvenli gördükleri bölgelere göç ediyorlardı. Son sıralardaki güvenli bölgeler de Güney Kore'nin güneyindeydi. Oraya sadece Güney Kore'nin kuzeyinden değil, Kuzey Kore'den de göçmen kafileleri akın ediyordu. Bir kısım Kuzey Koreli, komünist rejimle bağdaşmadığı için Güney Kore'ye sığınmaya çalışıyordu.

Fakat bu göç kafileleri içinde yürüyenlerin hepsinin savaştan veya komünizmden kaçan insanlar olduğunu kabul etmek mümkün değildi. Onların arasına kuzeyden gelen gerillalar da katılabiliyordu. Kuzey Kore gerillaları, Çin gerillaları...

Bunlar, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin hatlarını geçtikten sonra. onlara cephe gerisinden baskınlar yapabiliyorlardı. Onların da gerekçeleri vardı: Ülkelerine giren işgalcileri cezalandırmak ve caydırmak istiyorlardı.

Birleşmiş Milletler kuvvetleri, ne Kuzeylileri Güneylilerden ayırt edebiliyorlardı ne de Kuzey'in komünist gerillalarını, komünistlerden kaçan sivillerden...

Koreliler, Kuzeylileri ve Güneylileriyle, zaten aynı milletin insanlarıydı. Dilleri, görüntüleri, tavırları birbirinden farklı değildi. Aralarındaki fark, –Kore'nin Ruslarla Amerikalıların işgal bölgeleri olarak ikiye bölündüğü 1945 yılında– bir kısmının 38'inci paralelin kuzeyinde, bir kısmının güneyinde yaşıyor olmalarıydı.

Akıllarından ne geçtiği, niyetlerinin ne olduğu ise, ancak, kendi dillerinde sorgulanabilirlerse anlaşılabilirdi.

Bunu ancak Güney Kore kuvvetleri yapabiliyordu. Veya Amerikan kuvvetlerinin, Güney Koreli tercümanları bol olan birlikleri...

Ama onlar da her yerde yoktu. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin geri kalan birlikleri, bir göç kafilesine rastladıkları zaman, içindekilere karşı nasıl davranacaklarına karar vermekte güçlük çekiyorlardı.

Türk tugayında ise, Kore dilini İngilizce'ye çeviren Güney Koreli birkaç tercüman bulunsa bile, İngilizce'yi Türkçe'ye çeviren tercüman bulmak kolay değildi. Var olanlar da ancak komuta kademesinin Amerikalılarla anlaşmasını sağlamaya yetiyordu. (Bazen ona da yetmiyordu.)

Birleşmiş Milletler'in çoğu birlikleri için –Güneyli olsun, Kuzeyli olsun– Korelilerle Çinlileri ayırt etmek de güçtü. Onların, hele Çin'in Kore'yle sınırdaş bölgelerinden gelenleri aynı ülkenin insanları gibiydi.

Türk tugayı, gerillalarla (resmî yazışmaların diliyle "çetecilerle") uğraşma görevine bu koşullar içinde başladı.

Albay Dora, "Dora Grubu" diye tanımlanan muharebe grubundaki iki taburun faaliyetlerini anlatırken, şunları yazıyor:

"Gündüzleri köylerinde görülen ve mazlum muhacir süsünü vererek merhamet celp edenler (çekenler) geceleri silahlarını alıp zayıf buldukları yerlere taarruz ve baskınlar yapmakta idiler. Bu bakımdan Güneyli masum halkı Kuzeyli komünistlerden tefrik etmek haylice müşkilat (güçlük) arz ediyordu.

Son çare olarak, Güneyli ve Kuzeyli diye tefrike (ayrıma) tâbi tutmadan hepsini yakalamak, mukavemet edenleri komünist kabul ederek imha etmek emrini alan taburlar, bu suretle hareket etmek zorunda kalmışlardı.

Bu suretle bu iki tabur, kendi bölgelerinde ciddi bir mukavemete uğramadan temizleme harekâtına devam ederek, yakaladıkları bir hayli şüpheli şahısları her gün motorlu araçlarla geriye esir kamplarına sevk etmişler ve bu arada mukavemet eden komünistleri de mahallinde imha ederek vazifelerini bihakkın (gereği gibi) yapmışlardı."

Celal Dora'nın anlattığı emir ve uygulaması böyleydi.

Bu uygulamaların Türk basınına yansıması ise biraz değişikti. Gazetelerde askerlerimizin verdikleri izlenimle tüm Kore'yi etkiledikleri anlatılıyordu. Ama göçmenlerle gerillaları birbirinden ayırma konusundaki güçlüklerinden pek söz edilmiyordu. O güçlüklere karşı almak zorunda oldukları önlemlerden de... Sadece başarıları anlatılıyordu. Biz de bunları okurken, çok memnun oluyorduk.

MacArthur'den müjde: "Bu iş bitti..."

Bölgedeki görevine 20 Kasım'a kadar devam eden Türk tugayı, o gün yeni bir emir aldı. Birleşmiş Milletler kuvvetleri, kuzeydeki cepheden büyük bir taarruza geçmeye hazırlanıyordu. Tugayımıza verilen görev, bağlı bulunduğu 25. Tümen'in ihtiyat birliklerini oluşturmaktı. Bunun için 38'inci paralelin kuzeyindeki Kunuri'ye geçecekti.

Kunuri, Kuzey Kore'nin Amerikan ordusunca o sırada işgal edilmiş olan başkenti Pyongyang'ın 80 kilometre kadar kuzeybatısında küçük bir kasabaydı. Adı "Kunuri Muharebeleri"nden sonra Türkiye'de büyük bir ün kazanacaktı.

Tugay dört günlük bir yürüyüşten sonra, Kunuri'ye vardı. Yerleşti. Güvenlik önlemlerini aldı. Görevini tamamladığı gün 26 Kasım günüydü.

O sırada ortalık sakin görünüyordu.

Ancak bu sükûnetin arkasında, Kuzey Kore'nin Çin sınırında birkaç gündür bir şeyler olmaya başlamıştı ki, boyutları, Amerikan ordusu tarafından henüz anlaşılamamıştı. O kadar anlaşılamamıştı ki, 23 Kasım günü cepheye sürpriz bir ziyaret yapan General MacArthur, emrindeki komutanlara "Bu iş bitmiş sayılır" diyor ve bir "son taarruz"a hazırlanma emrini veriyordu.

O gün Amerikalıların "Şükran Günü"ydü. Ülkelerinde olsa, bunu hindi yiyerek kutlarlardı. Kore'de hindi bulmak zordu. Ama ordunun levazım birliği, nasıl yaptıysa, bir miktar hindi bulup getirmişti.

MacArthur'ün ilk ziyaret ettiği yer, Kuzey Kore'nin resmî başkenti olan Pyongyang şehriydi. Şehir, bir aydan beri Amerikan işgali altındaydı. MacArthur, Kore lideri Kim İl-song'un başkanlık binasındaki odasında komutanlarıyla bir toplantı yaptı.

Tablo etkileyiciydi. Efsanevî lider Kim İl-song"un makamında artık MacArthur oturuyordu... Birkaç ay öncesine kadar Güney Kore'de –Pusan ve çevresinden başka– işgal etmedikleri yer bırakmayan Kuzey Kore güçlerinin başkomutanının makamında...

Uzakdoğu'daki Amerikan kuvvetlerinin ve Kore'deki Birleşmiş Milletler gücünün komutanı General MacArthur, o makam odasında komutanlarına diyordu ki:

"Amerikan ordusu Kore Savaşı'nı zaten kazanmış haldedir. Bundan sonra yapacağı iş, Kore'nin henüz giremediği bölgelerine de girip Kore sınırları içindeki savaşı tamamlamaktır. 'Sınırlı sa-

vaş' ilkesine uyulacaktır ama, savaşın sınırı artık, Kuzey Kore dahil tüm Kore'nin birliğini ve egemenliğini sağlamaktır."

Bu değerlendirmenin arkasından da, komutanlarından o son hedefe bir an önce ulaşmak için derhal bir taarruz hazırlığına geçmelerini istiyordu.

Daha önce erlerle görüşmüştü. Onlara bir vaatte bulunmuştu. Komutanlarına, bunu hatırlatarak diyordu ki:

"Askerlerimize söz verdim. Noel yemeğini evlerinde yiyecekler. Beni yalancı çıkarmayın."

O gün, kasım ayının 23'üydü. MacArthur cepheden geriye, Tokyo'daki karargâhına döndü. Komutanlar, onu yalancı çıkarmamak için ellerinden geleni yapmaya başladılar.

Ama MacArthur'ün yalancı çıkmasını önleyemediler.

Çünkü, kuzeydeki Çinliler de Kuzey Kore'yi "saldırgan Amerikalılardan kurtarma"ya kararlıydılar. Bunun için son hazırlıklarını tamamlamışlardı.

Çinlilerin hazırlığı

Evet, Çinliler kararlıydılar. Aslında, Amerikan kuvvetleri Kuzey Kore'nin saldırısına karşı saldırıya geçtikten sonra 38'inci paralelin güneyini kurtarmakla yetinselerdi, duruma müdahale etmeyi düşünmeyebilirlerdi. Fakat MacArthur'ün Truman'a rağmen yürüttüğü strateji, onları çok rahatsız ediyordu. Bu gidiş böyle devam ederse, Amerikan kuvvetleri, Çin'in komşusu olacaklardı.

Ayrıca, Çin sınırına fazla dayanmasalar bile, komünist Çin, komünist komşusu Kuzey Kore'nin kısmen de olsa işgal altında tutulmasına razı olamazdı. Amerikan kuvvetlerine karşı yer yer direnen Kuzey Kore kuvvetlerine yardım etmek üzere "gönüllü" adı altında asker göndermeye zaten başlamıştı.

Çin "gönüllü"leri ekim ayında küçük gerilla grupları halindeydi. Fakat sayıları giderek artmıştı. Amerikan kuvvetlerine yer yer baskınlar düzenliyorlar ve kayıplar verdiriyorlardı.

Şu sonradan öğrenilecekti: Çin, Kuzey Kore kuvvetleriyle Amerikan kuvvetleri arasındaki daha önceki muharebelere gözlemciler göndermişti. Gözlemcilerin verdiği raporlar, Çin'in o zamanki lider kadrosunun güçlü stratejisti Lin Biao'nun karargâhında değerlendirilmişti. Varılan sonuç şöyleydi:

O zamanlar Çin'de Mao'nun halefi sayılan büyük stratejist Lin Biao savaş hazırlıklarının üst yöneticisiydi. (Solda) "Çin'in MacArthur'ü" denilen General Ping Dihuai da Kore'deki Çin kuvvetlerinin komutanıydı.

"Düşmanın (ABD'nin) hava kuvvetlerinin topçu atışları ve destek kuvvetlerinin silah kullanışları iyidir, hedeflerine isabet dereceleri yüksektir. Ama piyade kuvvetleri hiç işe yaramaz. Çünkü Amerikan askerleri geceleri savaşmaktan korkuyor, kuşatılmaya dayanamıyorlar, her şeyden önce de, ölmeyi göze alamıyorlar."

Çin'in Kore'deki gerilla stratejisi, Amerikan askerleri hakkındaki bu teşhise göre, gece savaşlarına ve düşmanı kuşatıp pusuya düşürme esasına göre oluşturulmuştu. Ama bu stratejiyi uygulayacak olanlar, Çin'in Kore'deki –sayıları fazla olmayan– "gönüllü" gerillalarından ibaret kalmayacaktı. Çin ordusuna mensup on binlerce asker de Kuzey Kore'nin kuzey sınırında yığmak yapmıştı.

Kasım ayının ikinci yarısına girilirken o askerler de iki ülke arasındaki Yalu Nehri'ni geçip Güney Kore'ye girmekteydiler... 25 Kasım gecesine kadar da yerleşecekleri yerlere yerleşmişlerdi ve taarruz hazırlıklarını tamamlamışlardı.

"Taarruz" yerine "ricat"...

Sonraki gelişmelerin özeti şu: Amerikan birliklerinin başlatmak üzere olduğu genel taarruzu, 26 Kasım günü, Çinliler başlattı.

26 Kasım gününde başlayan Çin taarruzu, Birleşmiş Milletler kuvvetlerine de komuta eden Amerikan ordusunun büyük bir ye-

nilgisiyle sonuçlandı. Bizzat Amerikan kaynakları bunu "Amerikan birliklerinin –o zamana kadarki– en ağır yenilgilerinden biri" sayarlar. Amerikan kuvvetlerinin bu yenilgiyi izleyen hareketlerini ise, "Amerikan savaş tarihinin en uzun ricatı" diye nitelerler.

"Ricat", "geriye çekilme"nin veya bu olaydaki anlamıyla "düşmandan kaçış"ın eski dildeki kibarcası...

Bu yenilginin nedenlerinden birincisi, düşmanın durumu hakkında, inanılmayacak kadar büyük bir istihbarat eksikliğidir. Veya istihbaratın değerlendirilmesi eksikliği...

O kadar ki, 26 Kasım 1950'deki Çin taarruzunun başlamasından günlerce önce, Çin sınırından Kuzey Kore'ye 100 bini aşkın Çin askeri girmiş ve ülkenin belirli yerlerinde gizlenerek mevzilenmiş, Amerikalılar bunun farkına varmamışlardır.

Bazı Amerikan birliklerinin küçük Çin birlikleriyle karşılaştığı da olmuştur. Birbirlerine ateş açtıkları, hatta birkaç defa ciddi çatışmalara girdikleri de... Ancak bunlar Amerikalılarca hep "düşman gerillalarının umutsuz direnişleri" olarak değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmede General MacArthur'ün –Başkan Truman'la da, kendi generalleriyle de yaptığı görüşmelerde sık sık vurguladığı– önyargılarının etkisi vardır.

MacArthur, Çin'in Kore içinde bir operasyona cesaret edemeyeceğinden emindi. Ve –Şükran Günü konuşmasında da ifade etmişti– savaşı Noel'e kadar bitirip askerlerini eve göndereceğine gerçekten inanıyordu. Bu inanışından, Çin taarruzu Kuzey Kore'nin her köşesinde başlayıp Birleşmiş Milletler kuvvetlerine büyük kayıplar verdirinceye kadar vazgeçmemiştir.

Ayrıca, savaşa katılmaya hazır Çin kuvvetleri, Güney Kore'ye giren 100 bin askerden de ibaret değildi. Kuzey Kore'yle Çin'i ayıran sınırın arka tarafına da 500 bin mevcutlu 56 Çin tümeni, gelip yerleşmişti. İlk çarpışmalardan sonra onlar da sınırı aşabilirlerdi.

Ayrıca, onların da arkasında, 350 bin askerden oluşan bir yedek güç oluşturulmuştu.

Amerika'nın havadan ve yerden yaptığı keşif çalışmaları, bu hazırlıkların boyutlarını saptamaya veya ilgililerin dikkatini çekmeye yetmemişti.

Yenilginin ikinci nedeni, Amerikan ordusunun, kendi içinde olduğu gibi –Türk tugayı da dahil– Kore'ye asker gönderen öteki ülkelerin birlikleriyle de iletişim ve anlaşma imkânlarının çok yetersiz kalmasıydı.

Amerikan kuvvetlerinin Kore harekâtının iki ana birliğinden biri, ülkenin batı tarafına yerleşmiş olan "8. Ordu"ydu, öteki de doğu

General MacArthur'ün "Çinlilerin geçmesine köprüler yetmez" dediği nehrin üzerinden on binlerce Çinli Kore'ye çoktan geçmişti. Çinliler tarafından çekilen fotoğraf daha sonraları yayımlandı ve o zaman fark edilemeyen gerçeği gösterdi.

tarafındaki "10. Kolordu"... İkisinin başında da birer general vardı, ama ikisi de, ana karargâhı Japonya'da olan General MacArthur'e bağlıydı. Aralarında kolordunun orduya bağlı olması gibi bir "emir-komuta" ilişkisi olmadığı gibi, yeterli koordinasyon da kurulamıyordu.

Güney Kore birlikleriyle, Birleşmiş Milletler birliklerinin komutası Amerikalılardaydı. Fakat bunda da emir-komuta zinciri gereği gibi işletilemiyordu.

Bütün bunlar karşılıklı şikâyetlere yol açıyor, ilgili birimler arasında birbirine olan güveni azaltıyor ve değindiğimiz iç çekişmeleri körüklüyordu.

Tabiî, bunların yanında, yenilgide rolü olan başka nedenler de vardı. Fakat bu iki nedenin –istihbarat eksikliği ile iletişim eksikliğinin– çok önemli olduğu, o sıradaki muharebeler sırasında tekrar tekrar anlaşılacaktı.

Sükûnetin arkasından...

Ama biz şimdi Çin taarruzunun başladığı 26 Kasım gününe dönelim:

Kore'deki Amerikan ordusu, o güne kadar Kuzey Kore'nin kuzeybatısındaki Çin sınırında ne olup bittiğini anlayamamıştı; önündeki ilk iş olarak, General Mac Arthur'un verdiği emrin uygulanmasını görüyordu.

Yaptığı hesaba göre, işgali altındaki bölgede hâlâ bir miktar gerilla vardı. Son günlerde baskınları biraz artmıştı. Hem bölgeyi onlardan temizlemek, hem de Kuzey Kore'nin tamamına bir bü-

tün halinde hâkim olmak için başlatılacak genel taarruzun tüm hazırlığını tamamlamıştı. 26 Kasım günü taarruzu başlatacaktı.

Gerçi bir gün önce kuzeydeki hareketlenme daha da artmıştı. Bir Güney Kore birliği baskına uğramıştı. Ama ordu komuta kademesi buna da "gerillaların işidir" diye bakıyordu. Bunun bir büyük taarruz göstergesi olduğu kimsenin aklına gelmiyordu.

Çünkü, tüm dikkatini, kendi başlatacağı taarruz üzerinde yoğunlaştırmıştı. Taarruzun karşı taraftan da gelebileceğini hiç düşünmemişti.

Amerikalı komutanlar eğer durumun ciddiyetini fark etselerdi, elbette başka türlü davranırlardı. Kendi taarruz planlarını daha önceden durdurtup, savunma ağırlıklı önlemlere geçerlerdi.

Bunu yapmaya ancak Çin taarruzunun geniş bir cephede başlamasından sonra başlayabildiler.

Amerikan 8. Ordu Komutanlığı, o gün, tam bir sürprize uğramış olmanın paniği içinde bir dizi savunma önlemi almaya çalıştı. Fakat vakit artık hayli geçti.

Alınan kararlar, ilgili birliklere bildirildi. O arada Türk tugayına da tebliğ edildi.

Türk tugayına verilen emir görünüşte bir hücum emriydi. Fakat o da 8. Amerikan Ordusu'nun sağ tarafının savunulması amacını taşıyordu.

Tugaya hücum emri: "Tokçon'u kurtar"

Tugayımızdan istenilen, Kunuri'ye 60 kilometre mesafedeki Tokçon şehrinin düşman kuşatmasından kurtulmasıydı. Düşman daha taarruza başlar başlamaz oraya hücum etmiş, orada şehri savunabilecek durumda olan Güney Kore kolordusunu büyük bir bozguna uğratmıştı.

Şehrin yeri, stratejik açıdan önemliydi. Düşmanın eline geçmesinin önlenmesi elbette faydalı olacaktı. Fakat bir kolorduyu bozguna uğratacak kadar büyük bir düşman gücü karşısında Türk tugayının gidip bunu başarmasını beklemek ya hayalcilikti, ya da Türk tugayının, şehri kurtarmayı başaramasa bile, Tokçon'dan Kunuri'ye gelen yolu kapayabileceği hesabına dayanıyordu. O yol, bölgedeki ulaşım açısından stratejik önemi büyük olan bir yoldu.

Emrin Yazıcı'ya tebliği sırasında, onu karargâhına çağıran Amerikan komutanı da tekrar tekrar "Aman çabuk hareket ediniz. Çünkü kuşatılmak istemiyoruz" demişti.

Tugay komutanı Yazıcı Amerikan komutanından bu emri Albay

Celal Dora'yla birlikte aldı. Tugaya döndü. Tugayın iki taburunu, önde bir keşif birliği olmak üzere Dora'nın emrine verdi. Dora, 26 Kasım akşamı, önde keşif kolu ve birinci taburla birlikte Tokçon'a doğru önceden hareket edecekti.

Hazırlıklarını tamamlamakta olan öteki birlikler daha sonra yola çıkacaklardı.

Öndeki taburlara yaklaşacaklardı. Tokçon'a yürüyüş devam edecek ve şehrin kurtarılması girişimi başlayacaktı.

Tokçon'un Kunuri'ye 60 kilometre mesafede olduğunu söyledik ama, bu 60 kilometrenin niteliği şuydu: Türk tugayına verilen bilgiye ve haritaya göre, bölge dağlık bir bölgeydi ve Kunuri ile doğusunda kalan Tokçon arasında yüksek bir sıradağ vardı. Dağı aşmak için kullanılabilecek yol, yer yer çok bozuktu.

Yol, Vavon diye bir yerin yakınında bir darboğazın içine giriyordu. Zaman zaman çift taraflı trafiğe müsait olmaktan çıkıyordu. Motorlu araçların manevra yapmalarını güçleştiriyordu.

Ayrıca Türk tugayının, Tokçon'a gidecek piyadeyi taşıyacak yeterli aracı yoktu.

Tugay Komutanı Tahsin Yazıcı, kolordudan 50 kamyon istemişti. Bunun gelmesi gecikti. Dora'nın önden gitmesi planlanan grubu yaya olarak yola çıktı.

Hava çok soğuktu. Gece bastırdıkça daha da soğuyordu.

Bir süre sonra da istenilen kamyonların ancak yarısı geldi. Gerisinin gönderilemeyeceği bildirildi. Yazıcı, gelen 25 kamyonun Tokçon yolunda gidip gelerek birlikleri grup grup taşımasını planladı. Kamyonlar, ilk olarak, önden yaya giden Dora grubunu alıp ilerleyişini hızlandırmaya gönderildi. Sonra geri dönecekler, başka grupları alıp götüreceklerdi.

Önden giden Dora grubunun iki taburundan biri Vavon'a vardı. Önündeki dar boğaza girmek için, sabaha kadar orada bekledi. Sabah geriden gelen diğer birlikler de oraya yaklaşmış olacaktı. Boğazdaki yola girilmeden önce iki yanındaki tepelerin üstü kontrol altına alınacaktı.

Sabah olunca (27 Kasım sabahı) aksilikler birbirini izledi. Biri, Türk tugayının –1. Tabur'unun arkasından gelen– 2. Tabur'unun yanlış yola sapması ve kendisinden bir süre haber alınamamasıydı. Bir diğeri, 1. Tabur içinde de, öndeki grupla arkadaki gruplar arasmda telsiz bağlantısının kurulamamasıydı.

Aslında, tugayla Amerikan ordusu arasındaki iletişim de doğru dürüst işlemiyordu. Tugayımız, Amerikan ordusunun ve tümeninin ne durumda olduğunu da bilemiyordu.

"Tahmine göre" uygulama...

Üstten Amerikan uçakları uçuyor ve uzaktan bomba sesleri geliyordu. Belli ki Tokçon civarındaki hedefleri bombalıyorlardı. Ancak onların da hedeflerini doğru tayin edip edemediği belli değildi.

Sonradan anlaşılacaktı: Uçaklardan, dağlar üzerinden Kunuri yolunda hızla ilerleyen birlikler görülmüş ve düşman oldukları sanılarak ateş altına alınmışlardı. Oysa onlar Çinlilere karşı yenik düşüp kaçan Güney Kore kolordusunun askerleriydi.

Buna benzer yanlışlıklar, karadaki harekât sırasmda da olabiliyordu. Bir Amerikan tank birliği, aynı şekilde, bir Güney Kore grubunu yok etmişti.

Bu gibi durumları izah etmek için söylenen şey aynıydı. Deniliyordu ki: "Biz savaşın bu aşamasında artık hiçbir risk alamayız. Tahminlerimize göre hareket etmekten başka çaremiz yoktur."

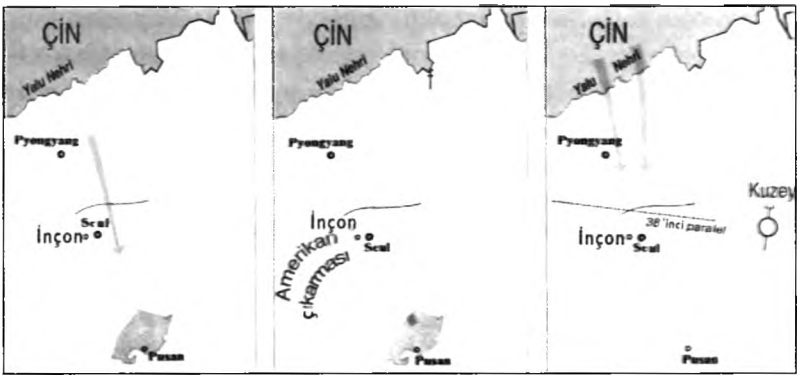
Albay Celal Dora'nın kendi birliklerinin harekâtıyla ilgi anlarında da "tahminlere göre hareket etme"nin örnekleri vardı. Biri şöyleydi:

"Keşif takımı (...) silahlı ve sivil Koreli kıyafetinde düşman gerillacılarla ve keşif kolları oldukları tahmin edilen 30 kişilik bir kuvvetle karşılaştıklarını ve ateş ederek tardettiğini (uzaklaştırdığını) bildirmekte (idi)."

Bir diğeri, daha ayrıntılıydı:

"Düşman istikametinden çoğu silahlı ve bir kısmı silahlı Güney Kore ordusuna mahsus melbusat (elbiseler) ve teçhizatı takınmış ve aralarında bazı sahte yaralılar da bulunan ve perakende bir halde ardı ardına gelen askerler... Bunların arasında çoğunun elinden tutmuş yaya olarak nefes nefese adeta koşarcasına gelen kadınlar... Öküzünün sırtına birkaç parça eşya yükleyerek ilerleyen erkekler... (hepsi) bize doğru heyecanla yaklaşmakta idi...

Koreli tercümanlarla yaptırdığımız soruşturmalarda, askerlerin Güney Koreli olduklarını, birliklerinin büyük düşman kuvvetleri karşısında dağıldıklarını, kadın ve erkeklerin de düşmanın Tokçon'u işgal etmesi üzerine onların şerlerinden kurtulmak için muhacir (göçmen) olarak kaçtıklarını, merhamet celp eden bir eda ile ifade ediyorlardı..."

Kore Savaşı 25 Haziran 1950'de başlamıştı. Kuzey Kore kuvvetleri birinci haritada görüldüğü gibi, 38'inci paraleli geçerek Güney Kore'ye girmişler ve Güney Kore ile Amerikan kuvvetlerini Pusan civarındaki dar bölgeye kadar çekilmeye zorlamışlardı. Savaşın gidişi, MacArthur'ün eylül ayında Seul yakınına yaptırdığı çıkarma harekâtıyla değişmişti (ikinci harita). Amerikalılar Güney Kore'yi kurtardıktan sonra Kuzey Kore'nin de büyük bir kısmını işgal etmişti. Üçüncü haritadaki Çin taarruzu ise şimdi o gidişi bir kere daha değiştiriyordu.

Dora, başlangıçta bunları, silahları ellerinden alınarak bir noktada toplattığını, fakat sonra sayılarının artması üzerine tugayın askerî polisi tarafından geriye sevk ettirdiğini ve sonradan bunların "düşman gerillaları" olduğunun anlaşıldığını yazıyor.

Tokçon'u Çin kuvvetlerinden kurtarma girişimine hazırlanan tugayımızın sık sık karşısına çıkan sorun ilk görev yerlerinde karşılaştığı sorundu. Kuzeyden gelenlerin mülteci mi, yoksa gerilla mı olduğunu "tahmin" etme sorunu. Birçok durumda, bu tahminlerin yanlış çıkması ihtimali, daha fazlaydı. Ama çok şiddetli geçeceği anlaşılan bir savaşa ramak kalmışken, o ihtimal üzerinde artık kimse kafa yormuyordu.

İkinci emir: "Hücumu bırak, savunmaya bak..."

27 Kasım günü öğle saatlerinde tugay, yolun Vavon'dan sonraki dar boğazın hâkim tepelerini kontrol altında tutarak boğazın içinden geçişini sürdürüyordu. Boğazın son kısmı yokuştu. Motorlu araçlarda piyadeler de o yokuşu güçlükle çıkıyorlardı. 1. Tabur'un öncü kısmı boğazın çıkışına varmıştı. Fakat gerisinin gelişi yol durumu dolayısıyla çok yavaş oluyordu. Tüm tugayın boğazdan çıkışını tamamlamasına daha saatler vardı.

İşte o sırada, Amerikan komutanlığının tugayla kesilen bağlantısı tekrar kuruldu ve Yazıcı'ya yeni bir emir ulaştı. Özeti şuydu:

Tokçon'a gidiş durdurulacaktı. Tugay, boğazdan çıktıktan sonraki yerin biraz ilerisinde mevzilenecek, yolu kapatacak ve savunma haline geçecekti. Çünkü Tokçon yolunun daha ilerilerinde bir düşman alayının varlığı saptanmıştı.

General Yazıcı, anılarında, emrin bu kadar olduğunu belirterek kendisine muharebe durumu hakkında başka hiçbir bilgi verilmediğinden şikâyet eder. Durum değerlendirmesi yapmaktadır:

Bir gün önce aldığı emir bir taarruz emri iken, şimdi bir savunma emri almaktadır. Bunun anlamı ne olabilir? Acaba Amerikan ordusu, tümüyle bir "savunmalı çekilme" planı mı uygulamaya başlamıştır? Öyle de olsa, Türk tugayının savunmaya geçmesinin istendiği yerin, savunmaya hiç de müsait olmadığı bilinmemekte midir?

Eğer Tokçon yolunda bir düşman alayı varsa, Türk tugayının durumu, boğazın öteki tarafındaki savunulması güç arazide çok daha zorlaşır. Tugayın tamamı, boğazdan oraya çıkıp mevzilenince kadar, düşmanın rahatça kuşatıp ezebileceği durumda kalır.

Ayrıca gece yaklaşmaktadır. Türk tugayının tercihi de, bilmediği bir arazide gece muharebelerine girmekten kaçınıp, gündüzü beklemektir. Bu bakımdan, boğazın gerisinde, tugayın sabahleyin hareket ettiği Vavon bölgesi, yolun kapatılmasına ve savunulmasına çok daha elverişlidir.

Çare, oraya dönülmesidir.

Yazıcı: "Emir yanlış, ben buna uymam..."

Tahsin Yazıcı, anılarında anlattığı bu düşüncelerini Amerikan komutanlığına iletip emrin değiştirilmesini istemek için, komutanlıkla temas aramış, fakat buna imkân bulamamıştır.

Bunun üzerine, daha fazla vakit kaybetmemek için –sonradan çok tartışılacak olan– kararını verir:

Kolordunun emri yerine getirilmeyecektir. Türk tugayının birlikleri, geçmekte oldukları boğazda, bulundukları yerde durup geri döneceklerdir.

Boğaz geçişinde en arkada kalan birlik "öncü birlik" haline gelecek, en öndeki keşif kolu da "artçı birlik" görevini üstlenecektir. Böylece aynı yol, bu defa geriye doğru bir kere daha geçilecektir. Yol, sabahki çıkış yeri olan Vavon bölgesinde kapatılacaktır.

Bu, tabiî çok güç bir iştir. Bunu Yazıcı da, anılarında belirtiyor. Şöyle diyor:

"Yavon boğazından ilerleme yorgunluğuna bir geri dönüş yorgunluğunun eklenmesi fazla olacaktı. Fakat birlik ve vazife emniyeti için buna katlanmak şarttı."

General Yazıcı gibi, Albay Celal Dora da anılarında bu kararın doğru olduğunu belirtir. Yazıcı'nın birçok kararını eleştirdiği halde, o dönüş emri için şunu yazar:

"Generalin bu kararı, çok yerinde ve isabetli bir karardı. Kolordu emrine sadık kalarak orada savunmaya geçmek, tugayı çok müşkül durumlara sokabilirdi."

Tugayın katlandığı yorgunluk ve eziyet, gerçekten az değildi. Özellikle motorlu araçların, ancak tek aracın geçişine izin verebilecek kadar dar yolda geri dönüş manevrası yapmaları fevkalade güçtü. Bunun için defalarca (Celal Dora'nın anılarına göre bazen otuz kırk defa) gel-git yapmaları gerekiyordu.

Bir araç dönerken yakınındakiler onu beklemek zorunda kalıyorlardı. Piyadeler bu manevralar sırasında bulabildikleri boşluklardan geçip ilerleyebiliyorlardı. Fakat motorlu araçların dönüşleri bir türlü gereken hızı kazanamıyordu. Gündüz 16 civarında başlayan bu dönüşlerde, vakit gecevarısına vardığı halde, motorlu araçların ancak yarısı geriye doğru gidebilip boğazın Yavon ucundan çıkmayı başarabilmişti. Geride kalanların aynı sonuca en erken sabah vakti ulaşabilecekleri tahmin ediliyordu.

Ama ya sabaha kadar düşman tarafından bir saldırı hareketi gelirse?..

Yazıcı'nın, Dora'nın ve tugayımızın subaylarından erlerine kadar herkesin aklından geçen endişe oydu. Hepsinin ortak dileği şöyle özetlenebilirdi:

"Aman sabaha kadar şu dönüş işini tamamlayalım da, saldırı olacaksa o zaman olsun..."

"Albayım basıldık..."

O dilek gerçekleşmedi. Gecenin saat 3'ünde, geriye dönen birliklerin en geride kalanlarının bulunduğu yerden silah ve bomba sesleri işitildi.

En geride kalan birlik, boğaza ilk girişte en önde keşif kolu olarak görev yapan, dönüşte ise artçı birlik olarak en geride kalan

28

POKER OLAY

Kore'de Birleşmiş ordu eski hatta çekildi

Meclis'in selâm ve sevgileriyle başarı dilekleri yollanacak

Meclistedünkütoplantı

Varlık vergisinde haksızlık olmuş

Albaylar vali olamıyacak!

Harp yılları içinde

Dış memleketlere satılan hububat

Piyadelerimiz ihtiyatlar arasında oldukları için son savaşa katılmadılar

Savaş sahasında bulunan bir tugay birliğimiz Birleşmiş Milletler piyadelerinin ricatını muvaffakiyetle örterek vazifelerini ikmal ettikten sonra geriye çekildi

Adana'da bir infilâk

Ankara'daki

Kore'de 26 ve 27 Kasım 1950 günlerindeki muharebeleri Türk basınına yansıtan haberler eksikti. Bu doğaldı. Çünkü hem cephelerden bilgi alınamıyordu hem de alınan bilgilerin de ulaştırılması güçtü. Bu yüzdendir ki, gazeteler piyadelerimizin yedekte kaldıklarını ve savaşa katılmadıklarını yazıyordu ki, gerçek öyle değildi.

birlikti. Fakat oradan gelen silah ve bomba sesleriyle ilgili durumu saptamak uzun süre mümkün olmadı. Çünkü arada iletişim kalmamıştı. Telsizlerin güçleri, o kadar uzak yerle bağlantı kurmaya yetmiyordu. Telefon telleriyle kurulan bağlantı da işlemiyordu.

General Yazıcı ile Albay Dora ve bazı subaylar o sırada geçici Tugay karargâhı olarak kullanılmaya başlayan bir barakadaydılar. Yeni bir keşif kolu kurarak ateş seslerinin işitildiği yere göndermeye karar verdiler. Ama haber, bu kararın uygulanmasından önce geldi. Sabaha karşı saat 4 civarında barakanın kapısı hızla açıldı. İçeriye iki subayla dört er girdi.

Boğaza keşif kolu olarak girip artçı olarak çıkmaya çalışan birliktendiler.

Albay Dora yazıyor:

"Hepsi de çok heyecanlıydılar. Beni görür görmez içlerinden Üsteğmen Kâmil Doğan 'Albayım, basıldık, bizden başka kurtulan olmadı' dedi."

Anlattıklarının özeti –Dora'nın yazdığına göre– şuydu:

Hürriyet
La Familia
Kore'de Türk askerinin büyük zaferi
Mançurya
Kuzey Kore
Kore Körfezi
Japon denizi
Kızılar tarafından sarılan Birliğimiz
Tarabya'da feci bir otomobil kazası oldu
Cephenin orta kesiminde
Hususi tebliğ

Kore'deki tugayımızın Vavon'da 27 Kasım'daki Çin saldırılarına karşı direnişi, 29 Kasım tarihli *Hürriyet*'te yukarıdaki gibi yer aldı. Tabiî, sonradan öğrenilecek olan ayrıntılar habere yansıtılamamıştı.

Düşman onlara tugayla birlikte bulunan Amerikalı muhabere yüzbaşısının bozulan arabasının tamiri sırasında baskın vermişti. Amerikalı yüzbaşı, birlik subaylarından tamir işi bitene kadar oradan ayrılmamalarını rica etmişti. Onlar da birliği bekletmişlerdi. Fakat birdenbire yolun iki tarafından makineli tüfek ve makineli tabanca ateşiyle, bir saldırı başlamıştı. Düşman el bombası ve havan da kullanarak yaklaşmış ve yakın mesafeye gelerek ateşe devam etmişti. Birlik bu ateşe mukabele etmiş, ama sonuçta birçok şehit vermişti. Üsteğmen, muharebe sırasında yol kenarındaki uçuruma yuvarlanmıştı. Orada, aynı şekilde oraya düşen bir subay ve iki erle karşılaşmıştı. Saldırı bittikten sonra toparlanıp gece karanlığında yol alarak tugay merkezine ulaşmışlardı.

Bu durum üzerine tugaydan derhal baskın yerine gitmek üzere bir bölük görevlendirildi. Yeni hazırlanan keşif kolu da bölükle birlikte gidecekti. Fakat sabahın ilk ışıklarıyla birlikte o karar uygulanamaz hale geldi.

Bu defa birliklerimizin dönüş yaparak çıktığı boğazın çıkış ye-

rinden, önce makineli tüfeklerin, sonra havan mermisi patlamalarının sesleri geldi. Orası, Yazıcı'yla Dora'nın bulunduğu barakadan 3 kilometre kadar uzaktaydı.

Orada, çıkışını tamamlamış olan 3. Tabur vardı. Biraz sonra yeni kurulan telefon hattından tabur komutanının sesi duyuldu. Taburunun 10. Bölük'üne saldırı olduğunu bildiriyor, acele yardım rica ediyordu. En başta da düşmana topçu ateşi açılmasını istiyordu.

Tugay merkezinde hemen harekete geçildi. Fakat boğazdan, diğer birlikler gibi gece vakti çıkabilen topçu taburu, henüz bir ateş hazırlığına geçememişti. Bunu yapması, daha vakit alacaktı.

Yardım için hazırlanan diğer birlikler daha çabuk toparlandılar. Ama cepheden gelen yeni haberler, düşman saldırısının hedefinin 10. Bölük'ten ibaret olmadığını gösterdi. Hedef çok daha genişti.

Düşman, cepheden bir alayla taarruz ediyordu. Ayrıca, cepheden bakışla, henüz gerisi görünmeyen büyükçe bir yürüyüş kolunun da, tugayın solundan geçerek bir kuşatma hazırlığına geçtiği seziliyordu.

3. Tabur'un 10. Bölük'üne saldırıyla başlayan bu operasyonun durdurulması için, 3. Tabur'un diğer birlikleri aşamalı olarak devreye sokuldu. Bunu cephe gerisinden diğer kuvvetlerin gelmesi izledi.

Celal Dora'nın da yeni bir muharebe grubuyla katıldığı muharebe hatları giderek genişledi ve Türk askeri ilk süngü hücumunu o muharebede yaptı.

İlk süngü hücumu

Bu, şöyle oldu: 3. Tabur'un 10. Bölük'e yardımcı olma görevini alan 9. Bölük de düşman saldırısı karşısında kalmıştı. Saldırı çok etkiliydi. Çünkü düşman, araziye hâkim bir tepeyi elinde tutuyordu. Oradan hem tüm bölgeyi kontrol ediyor, hem de gerekli gördüğü yerleri makineli tüfek ateşi altına alıyordu. Bundan kurtuluşun tek çaresi o tepeyi düşmanın elinden almaktı.

Bunu 9. Bölük'ten Teğmen Orhan Özcan'ın takımı, süngülerini takarak başardı. Karşı tarafın hiç beklemediği bir anda, el bombalarıyla hücum ederek tepeyi hızla çıktılar ve süngüleriyle amaca ulaştılar...

Tepenin işgali, düşmanın, Türk birliğinin gücünü olduğundan fazla sanmasına yol açmış olacak ki, saldırılar bir süre için kesil-

Kore'de Türk Birliği Sarıldı, Fakat
Süngü Hücumu İle Çemberi Parçaladı

Yabancı ajanslar bildiriyorlar: "Birleşmiş Milletler Kuvvetleri için talihsiz geçen bir günün tek zaferini Türk birliği kazandı..

Açılan gedikten büyük Çin kuvvetleri hâlâ akıyor

MacArthur'un tebliği: "Yeni bir düşmanla bir harb başlamıştır

Cumhuriyet, birliklerimizin Vavon Muharebesi'ndeki direnişlerini, yabancı ajanslara dayanarak veriyordu. Çin kuvvetlerinin ilerleyişine ve MacArthur'ün demeciyle ortaya çıkan Üçüncü Dünya Savaşı tehlikesine de değiniyordu.

di. Türk tugayı biraz vakit kazandı. Gerçi çok zayiat vermişti. ilk sayıma göre 150 dolayında kaybı vardı. fakat tepeyi ele geçirmeseydi. daha fazla kayba uğrayabilirdi.

Kore Savaşı tarihine Vavon Muharebesi diye geçen bu muharebe asıl, Amerikan ordusunun sağ kanadındaki birliklerinin işine yaradı. Çünkü kuzeyden gelen Çin birliklerinin, Türk tugayını Vavon'da baskına uğratırken, asıl amaçları, Amerikan ordusu kuvvetlerini sağ kanadından kuşatmaktı.

Çinliler, Amerikan kuvvetlerine cepheden saldırmışlar ve büyük darbeler vurmuşlardı. Amerikan ordusu, daha önce değindiğimiz gibi, kuzeyden güneye doğru, Amerikan tarihinin en uzun ricatına başlamıştı. Türk tugayının direnişi, Çin birliklerinin Amerikan ordusunun bir tümenlik askerini tehdit eden kuşatma girişimlerini bir gün için de olsa durdurtmuştu.

Fakat bu "durdurtma"nın arkasından Türk tugayının da geriye çekilmesi başlayacaktı.

Tugay, aynı günün –28 Kasım gününün– gecesinde, güvenlik koşullarını çok zayıf bulduğu Vavon boğazı ağzından geriye doğru, 8 kilometre güneydeki Sinnimni köyüne gidip orada mevzilenecekti.

Türk tugayının çekilişi

Çekilme gece başladı. Geceyarısına doğru tamamlandı.

Türk tugayı son düzenlemelere göre, Amerikan ordusunun 2. Tümen'ine bağlıydı. Fakat tümenden hiçbir haber çıkmıyordu. Yazıcı'nın anılarında yazdıklarıyla:

> *"Türk tugayı, en sıkışık olduğu 29 Kasım gecesi, yardımsız, kendi başına bırakılmıştı. Bu hal tugayda derin bir teessür ve itimatsızlık yaratmış ve bunun acı tesir ve hatırası hayli devam etmişti."*

Sonra şu anlaşılacaktı: Amerikan Tümeni'nin komutanlığı, o sırada hızlı bir şekilde geriye çekilip kendi varlığını kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Emrine verilen tugayın geleceğiyle ilgilenmeyi ise aklına bile getirmiyordu.

Türk Tugayı'nda General Yazıcı'nın yanında bazı Amerikalı danışmanlar vardı. Fakat onlar da kendi merkezlerinden kopuktular. Bağlantı kopukluğundan onlar da şikâyetçiydiler.

Sinnimni'de bir de Amerikan tank takımı vardı. O da aynı durumdaydı.

Sinnimni, Vavon ile Kunuri arasındaki yolun ortasında küçük bir köydü. Onun Kunuri'ye doğru biraz ilerisinde Keşon adlı bir başka köy vardı. Tugayın komutanlık yeri olarak o köyün okulu seçilmişti. General Yazıcı ve Amerikalı danışmanlar oradaydı.

Birlikler, Sinnimni köyü ve civarına yerleşmişlerdi. Fakat şu belliydi: Düşman kuvvetleri de civardaydı... Birliğin Sinnimni'ye çekilişini yakından takip etmişlerdi. Her an bir baskına geçebilirlerdi.

Ancak Türk Tugayı'nda herkes büyük bir yorgunluk içindeydi. Üç geceden beri doğru dürüst uyuma imkânını bulamamış olanlar çoktu.

Hava ayazdı. Derece, sıfırın altında 10 civarındaydı. Sığınacak yerler yoktu. Isınma, ancak ateş yakarak sağlanabiliyordu. Ateş yakmak da düşman için tam bir hedef oluşturduğu için yasaktı. Ama o yasağa aldırmayanlar da oluyordu.

Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin geri çekildiği dağ yollarının bir kısmı bu kadar dar ve bozuktu. Türk tugayının çekildiği Vavon Boğazı da benzer durumdaydı. Araçların yönlerini değiştirmek için yaptığı manevralar çok uzun sürüyordu.

Sinnimni baskını

Çinlilerle Güney Kore kuvvetlerinin, Türk tugayının yerleştiği Sinnimni köyüne, gece baskını harekâtı, geceyarısından kısa bir süre sonra başladı.

Köyün etrafındaki yerlerden önce fenerler yandı söndü. Türk tugayı artık bunun anlamının farkındaydı. Düşman birlikleri kendi aralarında fener yakarak haberleşiyorlar ve daha önce hazırlanmış plana göre, saldırılarını başlatmaya hazır hale geliyorlardı. Sonra makineli tüfeklerin ateşi, el bombaları... Ve ortalık kısa zamanda mahşer yerine dönüyordu.

Durumu, önce General Yazıcı'nın gözleriyle görelim. Anılarında şunları yazıyor:

"Ateşin başlamasından 10 dakika sonra, tugayın muharebe idare yerine gelen Topçu Taburu kumandanı, Topçu Taburu'nun her tarafından bir ateş baskınına uğradığını, birkaç dakika sonra gelen bir batarya kumandanı da bataryasının yakıldığını haber verdiler.

Topçu Taburu kumandanına, kıtası baskınına uğramış bir ku-

mandanın, bu haberi bir subay vasıtasıyla bildirebileceği (...) ve derhal taburuna dönmesi ve (duruma) hâkim olması sert bir lisanla tebliğ edilerek yol gösterildi. (...)

Tabur kumandanlarının ayrılmasından bir iki dakika sonra Topçu Taburu'nun vasıtalarının yerlerini terk ederek muharebe idare yeri olan köye (Keşon'a) karışık bir halde girdikleri, ileri ve geri harekete yarayan birinci yolu tıkadıkları, araba ve Topçu Taburu kamyonları içinde görülen subay ve erlerden, ihtiyat taburunun, biraz sonra da Havan Bölüğü'nün muharebe tertibatındaki yerlerini bırakmış oldukları görüldü.

1., 2. taburlardan, o karmakarışık kalabalık içinde kimseye rastlanmıyordu. Fakat bir haber de alınamıyordu. İlerden silah sesleri geliyordu. (...) Yol kenarında yanmakta olan bir binanın alevleri, is ve dumanları boğucu bir tesir yapıyor. fakat etrafı da az çok görmeye yardım ediyordu.

Durum çok ciddi ve buhranlı idi. Birlikler parça parça birbirlerine karışmış, motorlu vasıtalar, toplar, ikisi üçü yan yana üst üste gelerek, yolu bütün genişliğiyle kapamış, hareket imkânını kaybederek kesif bir kitle halinde donup kalmış, emir komuta hâkimiyeti elden çıkmıştı."

Yeniden Yazıcı-Dora sorunu

Bu manzaraya, tam o sırada, bir sorun daha eklendi. Bu, yazıcı-Dora anlaşmazlığının yeniden patlak vermesiydi.

General Tahsin Yazıcı, birliklerin her şeye rağmen toparlanmasına önce bir savunma savaşı haline geçilmesine karar vermişti. Savunma sürerken, haber alınamayan birliklerle bağlantı kurulacak ve onların durumları öğrenildikten sonra, ona göre yeni bir karar verilecekti.

Albay Celal Dora, tugayın düzensiz bir şekilde geriye doğru gitmekte olan birliklerini daha gerideki hatlarda durdurup, onların bulunduğu yere geçilmesini ve savunma önlemlerinin artık gerilerde mevzilenerek alınmasını istiyordu.

General Yazıcı bunu kabul etmeyince, "Öyleyse geriye gidenleri geri getirmek lazım" görüşünü savundu. Anılarında yazdığına göre şöyle:

"O sırada ben generale hitaben:

'Paşam, mademki burada savunmaya karar vermişsiniz, şu halde bir saatten beri akın halinde geriye çekilenler savunmaya-

cak mı? Kim bunları durduracak?' diye asabiyetimden askerî terbiye hudutlarının da dışına çıkıp, bu sorunun cevabını beklemeden, gelenlerin yanında emir subayı Yüzbaşı Halim İrsoy'a bağırarak acele cipin yola çıkarılmasını emretmiştim."

Dora, bu bağırarak verdiğini söylediği emre Yazıcı'nın ses çıkarmamasını, o konudaki inisiyatifi kendisine bıraktığı şeklinde yorumlamış olacak ki, bir süre sonra generalin yanından ayrılmış ve "güneye doğru gidenleri geri çevirme" görevini bizzat üstlenmiştir.

Anılarında bunu anlatırken, cipinin yolun durumu dolayısıyla harekete geçemediğini, gidenleri önce yaya olarak takip etmeye karar verdiğini yazıyor ve şöyle devam ediyor:

"Evvela cipin bulunduğu yere yaklaşarak, alayın lağvından beri hiç kimsenin sahip çıkmayarak hâlâ benim şahsî muhafaza ve mesuliyetim altında bulunan ve hizmet erim İsmail Albayrak'la şoförüm Cevat Sofu'nun muhafazasında bulunan 241. Piyade Alayı sancağını birlikte götürmek üzere kılıfından çıkarmış(tım)."

Bu "sancak konusu", Dora'nın 241. Piyade Alayı'nda Yazıcı tarafından lağvından beri bir sorun halindeydi. Bundan sonra da sorun olmaya devam edecekti. Onun için biraz daha açalım:

Albay Dora, "Sancağı almasının nedeninin, bu çocukları (hizmet eriyle şoförünü) karanlıkta belki kaybederim veya vurulur bir tarafta kalırlar endişesi ve çekilenleri bu mukaddes emanet altında toplayarak geri çevirmek düşüncesi" olduğunu yazıyor. Şöyle devam ediyor:

"(Sancağı) yaya olarak taşımak zorluğu karşısında çok ağır olan direğini de ayırarak, Yüzbaşı Cihan Kumbasar'a taşınmasını emretmiş ve üç subay arkadaşımla birlikte adeta koşarcasına ilerlemeye başlamıştık.

Başında içinde bulunduğumuz Keşon köyüne hâkim sırtlardan yapılan tüfek ve makineli tüfek ateşleri düşmanın ileri kısımlarının buralara kadar geldiklerinin işareti idi.

Gecenin zifirî karanlığında yaya olarak hızlı hızlı ve adeta koşarcasına çekilenlerin ardından, kim olduğu anlaşılmayan bu mahşerî kalabalığa bağırarak 'Ben Albay Dora'yım, ilerdekilere söyleyin, emrimi tekrarlayın. Kunuri'de toplanılacak, daha gerilere gidilmeyecek' diyerek biraz biraz ilerliyorduk..."

Dora, bu bağırmalarının etkili olmadığını belirtiyor. Bunun nedenini "baskına uğrama felaketinin, askerler üzerinde yarattığı yıkıcı moral bozukluğu"na bağlayarak şunları yazıyor:

"Defaatle (defalarca) tekrarlamamıza rağmen ne vasıtalar üzerinde bulunanlardan ve ne de yaya olarak vasıtaları takip edenler arasından hiç kimse emrimi tekrarlamıyor ve daha ileridekilere emrimi ulaştırmıyorlardı.

Bir aralık cipi yola çıkarmak fırsatını bulan ve farlarını yakarak yolda bizi araya araya yanımıza gelen şoför Cevat Sofu cipi getirdiğini haber verince, burdan itibaren üç arkadaşımla cipe atlayarak önümüzdeki vasıtaları takip ederken, öne geçmek için mütemadiyen korna çalmamıza rağmen, bir türlü yol alınamamış ve geriden takibe mecbur kalmıştık."

Gidenler ve kalanlar

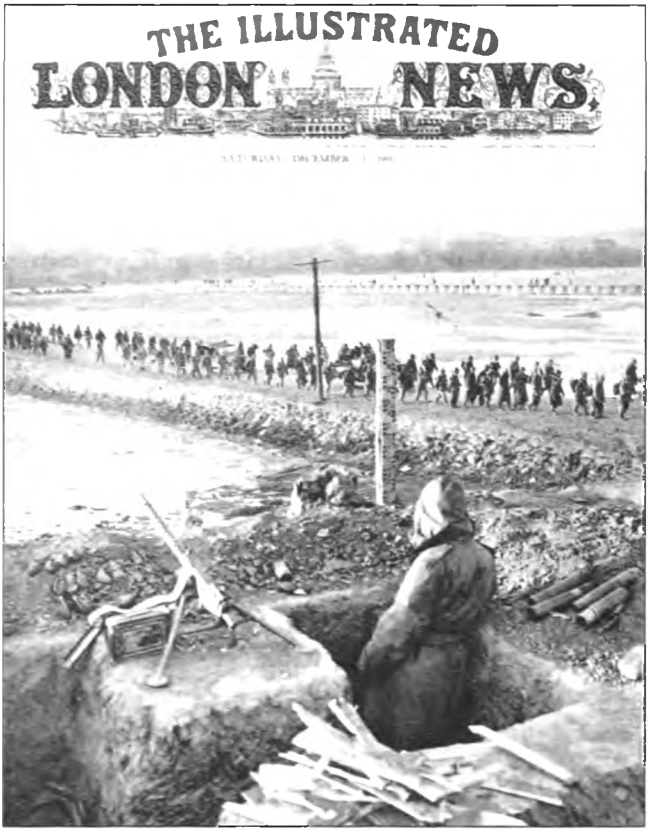
Türk tugayının yönetim yerinden ayrılanların yollardaki durumu böyleydi. Peki, ayrılmayanların durumu nasıldı?

Onu da General Yazıcı'nın anılarından izleyelim. Tugayın bir bölümünün muharebe yerlerinden ayrılıp Kuzuri istikametine gittiğini saptayan Yazıcı, Sinnimni'de saatlerdir muharebe halinde bulunduğunu tahmin ettiği 1. ve 2. taburlardan haber almaya çalışıyordu. Fakat onlarla da telefon ve telsiz bağlantısı kurulamıyordu. En önemli sorun, motorlu araçların geçeceği yolun tıkanmış olmasıydı. Tıkanıklık açılabilse, Amerikalıların bir tank takımı vardı, belki onun harekete geçirilmesiyle, muharebe durumu biraz düzeltilebilirdi. Ama o da o sırada mümkün görülmüyordu. Yazıcı anlatıyor:

"Tank takımını ileri alma gayreti yolun açılmamasından boşa çıkıyordu. İhtiyat taburu aksamından (bölümlerinden) her biri bir tarafa gitmiş, erat ve subaylarından ortada kimse görünmüyordu.

Köy içinde, muhtelif birliklerden toplanan 150 kadar er gözden geçirildi. Manen iyi görünmüyorlardı. Elde, kullanılacak başka kuvvet yoktu. ne yapılabilecekse o anda o kuvvetle yapılacaktı. Ve onun himayesinde diğer kuvvetler toplanacaktı.

Toplanan 150 kişinin körleşmiş maneviyatını biley taşından geçirmek için sancağın açılarak, bazı sözlerle duygularının uyandırılması ve ondan sonra vazifeye sevki düşünüldü."

Kore Savaşı'nın üçüncü bölümü, *London News* dergisinin kapak fotoğrafındaki gibiydi. Birleşmiş Milletler askerleri güneye doğru devamlı bir "geri çekiliş" halindeydiler. Fotoğrafta Güney Kore ordusu çekiliyor... Kontrol görevini de İngilizler yapıyor.

Yazıcı'nın bu "düşüncesi"yle "sancak konusu" yeniden ortaya çıkar. Bunu anılarında anlatışı şöyledir:

"O esnada sancağı getirmek üzere aranılan Albay Celal Dora'nın sancağı birinin koynuna koyduğu, birkaç subayla bir cip arabasına binerek geriye, Kunuri tarafına gitmiş olduğu, arkasından ayrıca bazı subay ve erlerle vasıtaların iştirak ettiği öğrenildi. Ben, kendisine bir emir, bir vazife veya izin vermemiştim. Muharebelerin o karışık anlarında beraber bulunmamız lazımken, muharebe sahasından kendi kendine uzaklaşmasının sebepleri anlaşılamamıştır. O hareket tarzı ağır mesuliyeti mucipti. O anda ben, vazife göremeyecek bir hale düştüğüm takdirde birliğin emir ve kumandasını kendisinin alması gerekebilirdi."

Durumun üzücülüğü...

Şimdi, Kore Savaşı'ndan elli küsur yıl sonra, tugayımızın iki komutanının anılarının yan yana konulmasıyla ortaya çıkan bu manzara, gerçekten çok üzücüdür.

Kore Savaşı sırasında, biz Türkiye'dekiler bu durumun farkında değildik. Radyodan ve gazetelerden, askerlerimizin gösterdiği kahramanlıkları ve haklı olarak aldıkları övgüleri öğreniyorduk. Bu doğaldı. Binlerce askerimizin katıldığı savaşın sıcaklığı sürerken moral bozucu haberler vermek, ne tugaydaki haber kaynaklarının içine siniyordu, ne Kore'de bulunan Türk gazetecilerinin, ne de onların haberlerini yayımlayan gazete yöneticilerinin.

Savaşlar bittikten sonra da bu konuda yazılanlar fazla uzatılmadı. Anıların yazılmasından sonra ise, bunları karşılıklı olarak irdeleyen araştırmalar pek az oldu.

Zaten Türkiye'de Kore Savaşı üzerinde yayımlanan objektif araştırmalar genellikle de azdır. Benim okuyabildiklerim arasında en derli toplu bulduğum ve faydalandığım Türkçe eser, M. Kemal Öke'nin *Unutulan Savaşın Kronolojisi*'dir. O da, Yazıcı'yla Dora arasındaki çekişmeyle ilgili değerlendirmelerinde çok nazik davranmış, iki tarafı da üzmemeye dikkat etmiştir.

Tabii, Yazıcı ve Dora'dan hangisi hangi konuda ne ölçüde haklı, hangisinin söylediği gerçeğe daha yakın, bunu saptamak, askerî konularda uzman olanların işi... Türk Genelkurmayı, Kore Savaşı'nın askerî boyutlarını incelerken işin o yanlarını da belirleyecek çalışmaları, herhalde kendi içinde "hizmete özel" olarak yaptırmıştır. Ama Kore Savaşı'nın gerçeklerini, geniş okur kesimlerine (o arada bugünün ve geleceğin siyasetçilerine de) anlatacak objektif araştırmalara hâlâ ihtiyaç vardır.

Amerika başta olmak üzere çeşitli ülkelerde o konularda yapılmış pek çok yayın bulabilirsiniz. Tabii, daha çok, savaşın kendi ülkeleriyle ilgili yanlarına ağırlık veriyorlar.

Bazen Türk birliğinin durumuna da –gene kendi açılarından– değiniyorlar ve çeşit çeşit iddialar öne sürebiliyorlar... Türkiye'de de –o iddiaları da irdeleyip– gerçekleri ortaya çıkaracak yayınların yapılması çok yerinde olur.

Kore Savaşı, ordumuzun Cumhuriyet döneminde katıldığı ilk savaştır. Bütün Türk tarihinde de, anavatandan bu kadar uzak bir yere asker gönderip katıldığı ilk savaş...

O savaşın, subaylarımızın, astsubaylarımızın, erlerimizin gösterdiği gerçekten büyük kahramanlıkların ve fedakârlıkların ya-

nında, güçlüklerinin ve iç çekişmelerinin de bilinmesinde sayılamayacak kadar fayda vardır... Ki, bunlardan, gelecek için dersler çıkarılabilsin... Hele "dış ülkelere asker gönderme" konusunun ikide bir önümüze çıktığı bugünkü dünya koşulları içinde, bunun önemi daha da artmıştır.

"Tankı yürütmem" diyen tank komutanı

General Tahsin Yazıcı, anılarında, muharebe bölgesinden ayrılıp güneye gidenlere "Geri dönün" emrini tebliğ ettirmek için Muhabere Bölüğü komutanını görevlendirdiğini yazıyor. O bu görevin gereğini yol boyunca giderek yerine getirmiş, o sırada Albay Dora'ya rastlamış, emri ona da tebliğ etmiş. Ama Albay Dora demiş ki:

"Tugay kumandanının kararı yanlıştır. Yarın sabah çeteciler bu yolu da kesecekler. Biz 2. Tümen'e (Amerikan tümeni) iştirak edeceğiz."

Yazıcı bunu anlattıktan sonra, kendi kararını savunuyor. Türk tugayının "emniyetiyle vazifeli olduğu" Amerikan kolordusu tümenlerinin geri çekilmelerinin devam ettiğini, ama varmaları gereken yere henüz varamadıklarını belirtiyor. Şöyle devam ediyor:

"(Mevkiimizi) o gece o karışıklık ve tıkanıklık içinde terk etmek, hem tugayın perişaniyetine, hem en az 9. Kolordu'nun yandan kuşatılmasına, hatta en solda bulunan 1. Amerikan Kolordusu'nun çekilme yolunun kesilmesine sebep olabilirdi. Bundan başka tugay, vazifesini yapamamakla, Birleşmiş Milletler kumandanlığı muvacehesinde millî ve askerî şeref bakımından hacil bir duruma düşmüş olabilirdi."

Bundan sonraki ilginç olay şudur:

Tahsin Yazıcı, Sinnimni'yi savunma kararını, Amerikan ordu birliklerinin kötü duruma düşmesini önleme gerekçesiyle izah ederken, –biraz önce değindiğimiz– Amerikan tank takımının komutanı tarafından kötü duruma düşürülür.

Bu komutan, Sinnimni'deki Türk tugayının komutası altındadır. Yazıcı ondan tanklarını hareket ettirerek, hem kendi birliklerine moral vermesini, hem de saldırıda bulunan Çinliler üzerinde ürkütücü bir etki yapmasını istemişti.

Komutan bu emre karşı bin dereden su getirmişti. Önce yolun tamamen açılmamış olduğunu öne sürmüştü. Başlangıçta bunda haklıydı. Ama sonra yol açılınca piyade refakati istemişti. Bir piyade takımı geldikten sonra ise, soğuktan motorların donduğunu, daha sonra da benzininin yeterli olmadığını söylemişti.

Yazıcı, bunun bir kaytarma olduğunu saptadıktan sonra zor kullanma gereğini duydu ve bir yüzbaşıyı o işi halletmekle görevlendirdi.

Sacit Özbal adındaki yüzbaşı, derhal Amerikalı komutanın tankına çıktı. Onu harekete zorladı. Fakat tank komutanı tankı sert ve hızlı bir hareketle döndürerek, yüzbaşıyı 5-6 metrelik bir uzaklığa fırlattı. Yüzbaşının kalçası kırıldı. Tekrar tanka çıkma imkânı bulamadı.

Zorlama girişimi de sürdürülemedi.

Yazıcı, Yüzbaşı Sacit Özbal'ın, tank takımı komutanına bunun cezasını verebilecekken kendini tuttuğunu anlatarak, gösterdiği özveriyi vurgular. Şöyle:

> *"(Yüzbaşı) o sırada tank kumandanına, acısının etkisi altında yapacağı en son muameleyi tatbik edebilirdi. Fakat millî düşüncelerle kendini tutmuş ve hüzünle geri dönmüştü. Vazifeden bir bahaneyle uzaklaştı denmesin diye dişini tırnağına takarak ve ıstırabını yenmeye çalışarak (30 kasım akşamında) Pyongyang'da toplanmaya kadar kendisini tutmuştu. Acısını kimseye belli etmemişti."*

Böylece, tank takımından da umudunu kesmek zorunda kalan general, etrafındaki birkaç subayla beraber, topladığı 150 askerden geçici bir bölük oluşturdu. Sonra, muharebe halinde oldukları anlaşılan, fakat kendilerinden haber alınmayan 1. ve 2. taburlardan haberler geldi. Güneye giden bazı birliklerin bazı subayları ortaya çıktı. Yazıcı'nın etrafında toplananlar sayıca arttı.

Tugay komutanının önündeki ilk mesele, kuşatma altında olduğu öğrenilen 2. Tabur'un etrafındaki çemberin yarılmasıydı. Bunun için zinde bir kuvvete ihtiyaç vardı. O da ancak Kunuri'de geri görevde bulunanlar arasından sağlanabilirdi.

Kunuri'ye haber gönderildi. Orada bir Talimgâh Bölüğü vardı. Haber gönderildi, o bölüğün yola çıkarıldığı öğrenildi.

Yazıcı daha önce, bağlı bulunduğu Amerikan 2. Tümeni'nden yardım istemişti. Tümenden yardım gönderileceği bildirilmiş, fakat sonra bir haber çıkmamıştı.

Neden sonra Amerikalı bir alay komutanının bir piyade taburu ve bir tank bölüğüyle birlikte geldiği görüldü. Fakat akıl almaz bir şey oldu: General Yazıcı alay komutanından, kuşatma altındaki taburunun kurtarılmasına katkıda bulunmak için "kısa hedefli bir taarruz" yapılmasını isteyince, Amerikalı komutan buna şu yanıtı verdi:

"Benim görevim bu bölgede (Keşon bölgesinde) tümenin sağ yanını korumaktan ibarettir. Başka bir hareket yapamam."

Bu, Yazıcı'yı hayrete düşürdü. Durumu tümen komutanlığına bildirdiyse de bir yanıt alamadı.

Anılarında bu durum karşısındaki düşünce ve duygusunu şöyle anlatıyor:

"Alay komutanının söylediği vazifeyi (tümenin sağ yanını koruma görevini) esasen Türk tugayı yapmakta idi. Tümenlerinin bu arada kendi alayının (yani Amerikan tümeninin ve alayının) emniyet ve selameti için çarpışan, o anda bir kısım kuvvetleriyle tehlikeli bir duruma girmiş olan Türk birliklerine karşı, dost bir alay kumandanının, zaman, zemin ve durumun geniş imkânları varken, bu ilgisizliği, bizi en şiddetli bir teessüre uğratmıştı."

Talimgâh Bölüğü'nün cesareti ve kurtuluş

Amerikan alayının yanaşmadığı o taarruzu, Kunuri'den gelen Talimgâh Bölüğü yaptı.

Topçu Taburu'ndan şehirde kalan toplar ve havanlarla, açılan ateşin himayesinde, inanılmaz bir cesaret örneği göstererek düşman mevzilerine ani bir süngü hücumu yaptı. Çemberi yardı. 2. Tabur'un önünü açtı.

2. Tabur birlikleri de yeni bir moral gücüyle düşmana saldırdı. Düşman geriledi.

Sağ kalan subaylar, astsubaylar ve erler, açılan gedikten yaralıları taşıyarak Keşon'daki tugay komutanlığı merkezine doğru çekilme imkânını buldular.

Bu, tabiî, verilen büyük kayba rağmen tugayımızda sevinç uyandıran bir sonuçtu. Tamamen imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan askerlerimizin büyük kısmının kurtuluşuydu.

Talimgah Bölüğü'yle birlikte muharebeye katılan tüm subayla-

1 AHLAK

Ateş Çemberinden Sıyrılan Harp Muhabirimiz Bildiriyor:

Beş Misli Düşmanla Çarpışıyoruz..

"Tugay Komutanımız, son anda tek gazeteci olarak yanında bulunan bana derhal Kunu'ya çekilmemi söyledi. Fakat düşman Kunu'yu çevirmişti. Biz yola çıkarken Türk kuvvetlerile ana kuvvetler arasındaki son koridor arkamızdan kapanmıştı..

Gl. Tahsin Yazıcı sarılmış birliğinin başında kahramanca döğüşüyor

Mühim sayıda kuvvetlerin kuşatılması önlenebildi

Türk Bulgar sınırı dün gece açıldı

KUZEY KORE

Kore cephesinde son vaziyet

Yüzlerce jandarma ve polis seferber

Hikmet Feridun Es 1 Aralık günkü *Hürriyet*'te Yazıcı'nın sarılmış birliğinin başında çarpıştığını ve hayatının tehlikede olduğunu bildiriyordu. Bu, Yazıcı'nın "öldüğü" söylentisine yol açtı.

rın, astsubayların ve erlerin canlarını dişlerine takmasıyla elde edilmişti.

Düşman kuvvetleri hiç beklemedikleri bir durumla karşılaşmışlar, savaşan kuvvetlerimizin, sayı ve donanımca tahmin ettiklerinden çok daha güçlü olduklarını sanarak, duraklamışlardı.

Bunun sonucu olarak, çember içindeki yaralılarımızın kurtarılması kolaylaşmıştı.

Yaralılar Keşon'da Yazıcı'nın bulunduğu komutanlık merkezinde toplanıyordu.

Ancak bununla Sinnimni ve Kunuri bölgesindeki muharebeler bitmemişti.

Cephenin ilerisinde düşman tarafından çevrilmiş başka birliklerimiz vardı. Ayrıca birinci çemberin yarılmasından sonra bir süre duraklayan düşmanın yeniden harekete geçtiği ve bu defa çok daha geniş bir kuşatma hareketine giriştiği anlaşıldı.

Yazıcı bunu "Düşman (artık) her tarafa yayılabilecek bir sele benziyordu" diye anlatıyor.

GENERAL TAHSİN SAĞ

Generalin kurtuluşu asker üzerinde büyük tesir yarattı. General, Albay Dora'dan Seul'daki kuvvetlerini yeniden doğuşe başlamak üzere istedi

KORE

Tugayımızın bütün birlikleri boğuşarak muhasarayı yardı

Albay Dora, Alay Sancağını beline sararak elinde silâhı olduğu halde birliğe yol açtı

SON DAKİKA

İngiliz Başbakanı Mr Attlee yarın Vaşington'a gidiyor

2 Aralık günkü *Hürriyet*'e göre, Yazıcı dövüşerek kurtulmuştu. Albay Dora da sancağı beline sarıp birliğe yol açmıştı. Bunlar, başka kaynaklarda da, komutanların anılarında da yer almayacaktı.

Türk tugayının geri kalan kısmının o "sel"in içinden çıkması kolay olmadı.

Bölgede Türk birliklerinden başka bir de Amerikan taburu vardı. Civardaki tepelerden bir kısmını ellerinde tutuyorlardı. Türk birlikleri de diğer tepeleri tutmak üzere harekete geçmişlerdi. Bunu başardılar. Fakat birden bir haber geldi...

Amerikan taburu, Türklere hiçbir bilgi vermeden mevzilerini terk etmişti. Subay ve askerler gruplar halinde kamyonlara biniyorlardı. Doğuda Kunuri'ye doğru hareket ediyorlardı.

General Tahsin Yazıcı, bu habere önce inanmadığını, fakat kısa bir süre sonra doğruluğunun anlaşıldığını yazıyor.

Bu gelişme, tabiî, Çinlilerin harekâtını kolaylaştırmış, Türklerin durumunu daha da güçleştirmişti. Nitekim, Çinlilerin Amerikalıların bıraktığı yerlere yerleşmesi ve Türk mevzilerini şiddetli bir ateş altına alması gecikmedi.

Çinlilerin bir bölümü kuzeyden, bir bölümü güneyden ilerliyordu. Türk birlikleri üç yanından çevriliyordu. Belli ki, kısa bir süre

sonra batıdan da çevrilecek ve yeni bir kuşatma içine girecekti.

Yazıcı, bu gelişme karşısında kararını verdi. Birliklerini batıdaki Kunuri'ye doğru çekti.

Çekilme, ateş altında gerçekleşti. Çinliler zaman zaman çemberin batı tarafını da kapatıp Kunuri yolunu kesmeyi başardılar... Yolun yeniden açılması, ancak yeni muharebelerle mümkün oldu. Kunuri tarafından gönderilen tankların da yardımıyla, Türk birlikleri çemberi yarıp çıkabildi. Fakat Yazıcı'nın deyimiyle bu ateş çemberinden çıkış "hayli kayıplarımıza" mal oldu.

Tugayımızın geri kalan bölümü, çemberi yardıktan sonra çekilmesini sürdürdü. Önce Kunuri'ye ulaştı. Orada biraz toparlandı.

Amacı, daha da geriye, güneye, Kuzey Kore'nin başkenti Pyongyang'a ulaşmaktı. Orası, daha emniyetli görünüyordu.

Kunuri'den Pyongyang'a giden bir yol vardı. Biri 80 kilometreydi. Öteki daha uzundu, 120 kilometreydi. İki yolun da Çinliler tarafından kesilmesi ihtimali vardı. Yazıcı, Amerikalılarla konuştuktan sonra taktik ve risk hesaplarıyla, tugayın birliklerini iki gruba böldü. Birincisini kısa yoldan gönderdi. Kendisinin başında bulunacağı ikinci grubu da, uzun yola çıkardı.

Birinci grup, yolda bir dar boğazda düşman ateşi altında kaldı. Boğazdaki tepelere hâkim olan Çinliler, yolu kontrol altına almışlardı. Türk grubunun arkasından gelen bir Amerikan motorlu birliği de, durumu görünce yolda durmuştu. Ateşten kurtulan Türklerle Amerikalılar arasındaki diyalog sonucunda, yolu açmak için taarruzda bulunma görevi, gene Türk grubunun üstünde kaldı.

Grup o taarruzu yaptı ama, çok şehit verdi.

Yol, neden sonra daha arkadan gelen bir Amerikan tank birliğinin de katkısıyla açıldı ama Türklerin kaybı büyük oldu.

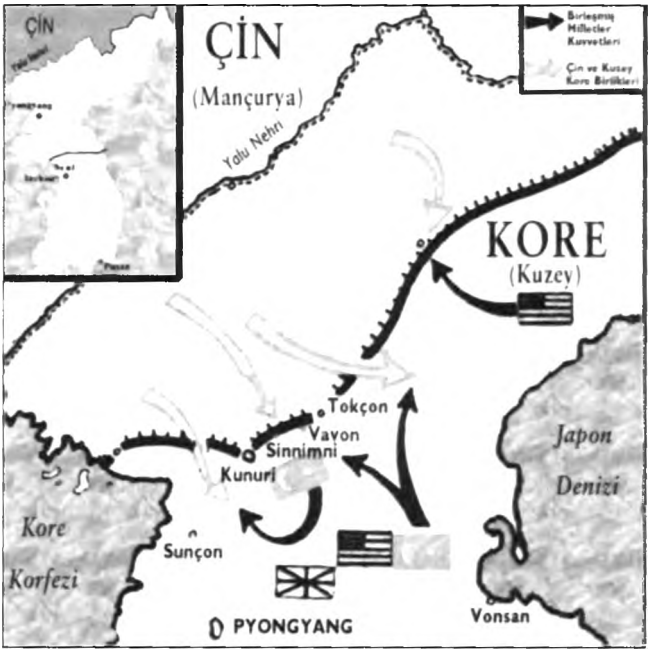
Yazıcı'nın başında bulunduğu –uzun yoldan giden– grup, düşmanla karşılaşmamış, Pyongyang'a, daha erken ulaşmıştı. Kısa yoldan gelen birliğin oraya, "gecikerek" ve "azalarak" gelmesi, çok acı oldu.

5 günde 237 şehit, 201 kayıp...

Kore'deki tugayımızın, savaşın en ağır muharebeleriyle geçen beş gününün beşincisi de bu acıyla kapandı.

Tugayımızın sağlam kalan subay, astsubay ve erleri ertesi gün biraz nefes alma imkânını bulabildiler.

O arada Albay Dora ve onunla birlikte giden subay, astsubay ve erler de gelip yeniden tugayla birleştiler.

Birliklerimizin beş günlük muharebe yerlerini gösteren harita... İlk muharebeler Vavon Boğazı'ndaydı. Sonra Sinnimni'de ve Sinnimni ile Kunuri arasında... Sonuncusu ise Kunuri-Pyongyang yolunda... Ölüler, kayıplar ve yaralılarla toplam "zayiat" 825'ti.

26-27 Kasım'da Vavon'da başlayıp 27-28 Kasım'da Sinnimni'de, 29-30 Kasım'da Keşon-Kunuri ve 30 Kasım'da Kunuri-Pyongyang arasında, düşmanın çok etkili güçlerine karşı aralıksız olarak savaşmışlardı.

Bu "beş gün"ün şehit, kayıp ve yaralıları, General Yazıcı'nın yayımladığı sayılara göre, şöyleydi:

	Subay	Astsubay	Er	Toplam
Şehit	12	7	218	237
Yaralı	15	10	362	387
Kayıp	7	2	192	201
Toplam zayiat	34	19	772	825

Bu tablodaki "kayıp"ların bir bölümünün esir olduğu varsayılsa bile, çoğunun şehit düştüğü tahmin ediliyordu. Hangi "kayıp"ın esir veya şehit olduğunun kesin olarak saptanması yıllar sürecekti. ("Kayıp"ların ailelerinin bu yüzden, şehitlerimize öde-

necek olan tazminata hak kazanmaları uzun süre mümkün olamayacaktı.)

Yaralılara gelince... Onların durumu, başlangıçta çok güçtü, savaşın en şiddetli zamanlarında, tıbbî müdahele görüp kurtarılabilmeleri, çoğu defa şansa bağlıydı.

Özellikle Sinnimni muharebelerinde, yaralıları yerleştirecek yer bile bulunamamıştı. Tugayın sağlık birliği de dağılmıştı. Toplanıp göreve başlayabilenlerin de sayısı ve donanımı yetersiz kalmıştı.

Yaralılar, mevcut araçlarla cephe gerisine sevk edilmeye çalışılıyordu. Yazıcı'nın anlatımıyla:

"Nereye?.. Nerede bir yer bulunursa oraya."

Yazıcı anılarının bu yerinde bir parantez açıyor ve şunu yazıyor:

> *"Bu arada Amerikan sıhhiye teşkilatının, kendi yüksek sayıdaki yaralı mevcutlarını alırken bizimkileri de almakta ufak bir tereddüt göstermedikleri öğrenilmiş ve o zamana kadar zaruret ve şükran duygularımızı YALNIZ o sıhhiye teşkilatına karşı duymuştuk."*

Yazıcı'nın kullandığı bu "yalnız" sözü ilginçti.

Yazıcı'nın duyguları

Evet, Kore'de Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin yönetimini üstlenmiş olan Amerikan komutanlığı, o görevi yürütecek yetenekte ve anlayışta değildi. Amerikan komutanları, hele savaş hareketleri yoğunlaştıktan sonra kendilerine bağlı uluslararası güçlerle doğru dürüst bir koordinasyon kurmak bir yana, en gerekli hallerde bile en ufak bir dayanışma gayreti içine girmiyorlardı. "Gemisini kurtaran kaptan" misali, sadece Amerikan birliklerinin güvenliğini düşünüyorlardı.

Yazıcı, anılarında anlattığı gibi, bu tutumun çeşitli örneklerini görmüş ve büyük hayal kırıklığına uğramıştı.

Oysa, gene anılarında yazdığı gibi, Yazıcı'nın savaş planlarına uygun olarak aldığı kararların temel hedefi, kendi birliklerinden çok, Amerikan birliklerinin güvenliğini korumaktı. Türk tugayı, o görevi yerine getirirken yüzlerce şehit vermişti. Bu gerçek Yazıcı'nın hayal kırıklığını daha da artırıyordu.

Kore'deki Amerikan sağlık örgütünün, Türk yaralılarına, Ame-

rikalılardan ayırmaksızın ilgi göstermiş olması, aslında, görevinin en doğal gereğiydi. Ama bu, Yazıcı'nın gözünde, Amerikalılarla yaşadığı olaylar arasındaki tek olumlu davranıştı. Şükran duygusunu, "yalnızca" onlar için duyması, bundandı.

Üçüncü Dünya Savaşı korkusu

Kore Savaşı, tabiî, o beş günlük muharebelerle bitmiyordu. Daha bir süre de bitmeyecekti.

Amerika'nın, komutası altındaki Birleşmiş Milletler birlikleriyle birlikte, savaşın üçüncü döneminde uğradığı bu büyük yenilgi, dünyada birdenbire bir Üçüncü Dünya Savaşı korkusu uyandırmıştı.

Başkan Truman'ın Washington'da yaptığı bir basın toplantısı, bu korkuyu doruk noktasına çıkarmıştı.

Başkan, Doğu'dan gelen saldırıların gereken her türlü önlemler alınarak püskürtüleceğini söylemişti.

Bir gazeteci soru sormuştu:

"Gereken her türlü önlemin içine atom bombası da girer mi?"

Başkan buna şu yanıtı vermişti:

"Bizim sahip olduğumuz her silah girer."

Başkanla gazeteci (UPİ muhabiri) arasındaki diyalog şöyle devam etmişti:

"Sayın başkan, siz, 'Sahip olduğumuz her silah' diyorsunuz. Bununla, atom bombası kullanmanın da söz konusu edildiğini mi söylemek istiyorsunuz?"

"Onun kullanılması her zaman söz konusudur."

"Bunun için Birleşmiş Milletler kararı gerekli midir?"

"Hiçbir açıdan gerekli değildir. Silahların kullanılması, savaş alanındaki başkomutanın kararıyla olur."

İşte bu, tüm dünyada panik uyandıran bir açıklama olmuştu.

ABD'de silahlı kuvvetlerin başkomutanı, başkandı. Yani Truman... Fakat savaş alanındaki başkomutan General MacArthur'dü. Acaba Truman o cümlesiyle MacArthur'e atom bombası kullanma yetkisini vermiş mi oluyordu?

Daha önce gördük: Böyle bir şey olamazdı. Truman, MacArthur'ün Kore'deki savaşı yönetme şeklinden zaten şikâyetçiydi. Onu maceracı buluyordu. Öyle bir yetkiyle donatması akla yakın değildi.

Sonradan yapılan yorumlarla anlaşılacaktı: Başkan, o sözleri önünü arkasını hesaplayarak değil, gazetecinin sorularına ani ve

kararlı bir cevap verme içgüdüsüyle söylemişti. Fakat o vakte kadar dünyanın siyasal merkezleri (tabiî. borsalar ve diğer ekonomik merkezleri de) birbirine girmişti. Amerika'nın atom bombası kullanması demek, Rusların buna karşılık vermesi ve Kore Savaşı'nın tüm dünyaya yayılması demekti.

Amerika'nın Avrupa'daki müttefiklerinin hükûmetleri arasında yoğun temaslar yapılmıştı. Hepsini temsilen, İngiltere Başbakanı Attlee, Truman'a "Aman kendine hâkim ol... Daha ileri gitme..." demek için uçağı bindirilip Washington'a gönderilmişti.

Aslında bu panik gereksizdi. Kore Savaşı'nın yayılmasını önlemek isteyeceklerin başında Truman vardı. Nitekim, Amerikan yenilgisinin şoku hafifledikten sonra Amerika'nın Kore Savaşı'ndaki yeni stratejisini belirleyip, tansiyonu düşüren ve MacArthur'ü görevden alarak, Kuzeyle Güney arasında uzlaşma görüşmelerini başlatan, gene Truman olacaktı.

Tabiî, o vakte kadar, Kore'deki savaş, olanca şiddetiyle devam edecekti. Çin ve Kuzey Kore kuvvetleri, 38'inci paralelin kuzeyini tamamen ele geçirdikten sonra, güneydeki operasyonlarını sürdüreceklerdi. Güney Kore'nin başkenti Seul'ü yeniden işgal edeceklerdi.

Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin karşı taarruza hazırlanmaları epey vakit alacaktı.

Türk tugayının da, muharebelerde aldığı görevler devam edecekti. Yeniden şehitlerimiz, kayıplarımız yaralılarımız olacaktı...

General Yazıcı ile Albay Dora arasındaki anlaşmazlık, yeni bir "uzlaşma" dönemine girecekti. Dora'nın –Yazıcı'nın lağv ettiği– 241. Alay'ı yeniden kurulacaktı. İki taraf da, Kore'deki görevleri bitip Türkiye'ye dönünceye kadar birbirlerine tahammül edeceklerdi.

Kore Savaşı'nın, bu kitabın sınırları içine giren bölümü bu kadar. Gerisinden yeni bir kitabın içinde yeniden söz edebiliriz. Ama burada, daha önce (573'üncü sayfada) belirttiğimizi tekrarlayalım: Cumhuriyet ordusunun yurtdışında girdiği ilk savaş olan Kore Savaşı'ndan alınması gereken çok ders var. Bu savaş üzerinde tüm gerçekleri ortaya koyup sağlıklı değerlendirmelere imkân verecek objektif araştırmalar, ne kadar çok yapılırsa o kadar iyi olur.

24

Gazeteciliğe ilk adım

"Hem öğrencilik hem gazetecilik olur mu?" - Danıştay'dan nasıl haber çıkar? - Daktilolar ve klavyeleri - Sigara içmeyen gazeteci olur mu?

Şapka modası daha geçmemişti. Gazetecilerin çoğu şapka giyerdi. Ben de o çoğunluğa katıldım. Maaşa geçer geçmez bir şapka edindim. Açık havadaki röportajlarımı artık şapkayla yapıyordum.

Münir Bey, önündeki telefondan tek rakamlı bir numara çevirdi.

– İlhan Bey, dedi, size Altan Öymen Bey'i gönderiyorum. Genç bir arkadaşımız... Stajyer olarak başlayacak. İlgilenmenizi rica ederim.

Karşı taraf ne söyledi, bilmiyorum. Herhalde itiraz etmedi ki, Münir Bey ona:

– Teşekkür ederim, dedi.

Telefonu kapattı. Bana da ne yapacağımı söyledi:

– Siz şimdi kapıdan çıkınca sola sapın. Koridorun sonunda solda istihbarat odası var. Oraya girin. İlhan Bey sizi bekliyor. İlhan Paniç...

Bu, birkaç aydır sürdürdüğüm ziyaretlerimin hedefine ulaşması demekti. Belli etmemeye çalışıyordum ama, çok sevinmiştim.

Teşekkür ettim. Çıktım. Koridorun sonunda soldaki odanın kapısını vurdum. İçeri girdim.

Geniş ve uzun bir oda... Büyük bir toplantı masasıyla birkaç küçük masa... Büyük masada çalışan kimse yok. Üzerinde iki daktilo makinesi, etrafında birkaç sandalye var.

Küçük masalardan birinde bir kişi oturmuş, başını kaldırmadan daktilo yazıyor. İleride pencerenin yanındaki orta boy masada ciddi yüzlü bir zat oturuyor, kapıdan girene –yani bana– bakıyor. Belli ki, şef o... İlhan Bey... Yaşı 40-50 arası olmalı... Yüzü kırmızı... Saçları muntazam taranmış. Galiba briyantinli.

Ona doğru yürüdüm.

– İlhan Bey sizsiniz değil mi efendim?

– Evet, dedi.

– Ben Altan Öymen efendim. Münir Bey size gönderdi.

İlhan Bey'in bakışları üstümde... Yüzünde olumlu veya olum-

suz bir ifade yok. Ama bana içinden "Bu da nereden çıktı? Şimdi bir de onunla uğraşacağız" diyordur gibi geldi.

– Otur, dedi.

Masanın önündeki sandalyeyi gösterdi. Oturdum.

Şu anlaşıldı: Burada bize Münir Bey'inki gibi "siz"li, "bey"li, "rica"lı muamele yok. İşler "emir kipi"yle yürüyor.

– Demek Öymen... Hıfzırrahman Raşit Bey'le ilgin var mı?

– Babam, dedim.

Yüzünde gene olumlu veya olumsuz ifade yok. Devam etti:

– Ne yapıyorsun? Okuyor musun?

– Evet, Siyasal Bilgiler'deyim.

– Peki, bu iş nasıl gidecek. İkisi beraber yani?..

– Derslerim iyi. Her gün gitmem gerekmiyor.

(Bunu söyledim ama, o konu tartışmalıydı. Siyasal Bilgiler'de her gün yoklama yapılmıyordu ama, devam zorunluluğu vardı.)

İlhan Bey biraz durdu. Düşündü veya düşünür gibi yaptı:

– Bakalım deneyeceğiz, dedi. Bir sigara yaktı. (Bana tutmadı.)

– Daktilo biliyor musun?

– Biraz biliyorum.

– Bunlarla yazabilir misin?

"Bunlar" dediği daktilolar, büyük masanın üzerindeki büyük makinelerdi...

– Benim yazdığım Erica marka... Biraz küçük, ama sanırım bunlarla da yazabilirim.

Gözüm, küçük masada başı önünde çalışan zata gitti. Yaşı benden epey büyüktü. Şık giyimliydi. Önündeki daktilo o ağır makinelerdendi. Çok hızlı yazıyordu. O hıza yetişmemin hiç de kolay olmadığını düşündüm.

İlhan Bey de, herhalde oraya baktığımı fark etti ki:

– Seni Gazanfer Bey'e tanıştırayım dedi, Meclis muhabirimizdir, Gazanfer Kunt...

Adını biliyordum. Herhalde gazetede imzasını görmüştüm. "Gazanfer" az rastlanan bir addı. Ama güreşçi Gazanfer Bilge'den sonra büyük ün kazanmıştı.

Gazanfer Kunt, başını kaldırıp biraz gülümsedi. Ben yerimden kalkıp ona doğru birkaç adım attım. O da kalktı. İlhan Bey beni tanıtma işini, yerinden seslenerek tamamladı:

– Altan Öymen, yeni stajyerimiz...

Kunt:

– Hayırlı olsun, dedi, görüşeceğiz, dedi... Yerine oturup yazmaya devam etti. Ben de İlhan Bey'in masasına döndüm.

Gazanfer Kunt, Ankara'nın önde gelen gazetecilerindendi. Fotoğrafta Celal Bayar'ın bir toplantısında. Kunt, Bayar'dan sonra sağdan üçüncü. Diğerleri Mekki Sait Esen (sırtı dönük), Sabahattin Sönmez (Bayar'ın yanında) ve Cüneyt Arcayürek (ortada).

Bana beni fazla önemsemedi gibi geldi. Ama içimden kendime moral verdim: "Niçin önemsesin?" dedim, "Adam yılların gazetecisi. Sen daha bir günlük stajyersin..."

Paniç bana büyük toplantı masasındaki daktiloları gösterip ilk talimatını verdi:

– Şuraya otur, biraz onlarla yaz bakalım, alışabiliyor musun?

Birini seçip ilk denememi yaptım. Markası Remington'du. Klavyesi bizim evdeki "Erica"nın klavyesine benziyordu.

O sırada şimdi "Türk klavyesi" diye kullanılan "F"li klavye daha ortaya çıkmamıştı. Hepsi dışarıdan ithal edilen daktiloların harf sırası "A"yla veya "Q"yla başlıyordu. Hangisi olduğunu hatırlamıyorum ama, birine Fransız klavyesi deniliyordu. Öteki de herhalde İngiliz klavyesi olmalıydı. Ama aralarında büyük farklar yoktu. Türkiye için yapılan değişiklikler de "Ç", "Ş", "Ğ" gibi Türkçe'ye özgü harfleri yerleştirmek içindi. Bunlar, klavyedeki bazı işaretlerden tasarruf edilerek aralara sokuşturulurdu. Sokuşturuldukları yerler daktilonun markasına göre değişik olurdu ama, bu, ana klavyenin esasını değiştirmezdi.

Biraz yazdıktan sonra alışmaya başladım. Fakat Gazanfer Kunt'un yazış hızına ulaşmak için kim bilir ne kadar zaman gerekecekti. Benim denemem "tık tık tık" diye devam ederken, Kunt'un daktilosundan, filmlerdeki makineli tüfek sesine benzer sesler çıkıyordu.

Faruk Taşkıran, Gülek ve sigara

Salona bir kişi daha girdi. Paltolu ve fötr şapkalıydı. Yaşı Gözlüklüydü. 25'le 30 arası gibiydi. İlhan Bey'i uzaktan selamladı. Üstündekileri çıkardı, o zaman fark ettim, odanın içinde paltoların asıldığı bir yer vardı, oraya astı. (Benim paltom Münir Bey'in odasının dışındaki bir askıya asılmış, orada kalmıştı. Demek ki, bir ara onu alıp buraya getirmeliydim...)

İlhan Bey, gelenle beni tanıştırdı:

– Altan Öymen, yeni stajyerimiz, Faruk Taşkıran, muhabir arkadaşımız...

Faruk Taşkıran, hareketli bir tipti. O da Gazanfer Kunt gibi iyi giyimliydi. Bana başarılar diledi. Sonra İlhan Bey'e hitap ederek, ama Gazanfer Kunt'la bana da bakıp söylediklerini bize de dinleterek, Kasım Gülek'ten şikâyet etti. CHP'nin genel sekreterinden...

Onun gezilerini izlerken çok sıkıntı çekiyormuş. O zamanlar parti otobüsü diye şeyler yok. Gezilerde partiye ait bir servis arabasıyla, birkaç zengin partilinin sağladığı birkaç özel araba kullanılıyor. Muhalefet partisinin gezilerini izleyen gazetecilerin sayısı da parmakla gösterilecek kadar az. Onlar da o arabalara yerleştiriliyor. Faruk Taşkıran *Ulus* muhabiri olduğu için protokoldeki yeri önde. Genel sekreterin arabasına o biniyor. Gülek önde, arabayı kullananın yanında oturuyor, Taşkıran ve bir başka gazeteci arkada...

Faruk Taşkıran hareketli ve sıcakkanlı bir muhabirdi. Beni yemeğe çağıran ilk gazeteciydi.

Sorunun nedeni de şu: Gazeteciler sigara tiryakisi... Arada bir camı açıp tüttürmek istiyorlar. Gülek sigara içmiyor. Kimseye de içirtmiyor. Cam açsalar da buna razı olmuyor. Faruk Taşkıran'ın şikâyeti bundan:

– Bu ne egoistlik diyor, kendisi içmiyor, bize de içirtmiyor. Sigara tiryakisinin derdini anlamıyor. Halkın derdini nasıl anlayacak?

Bunu anlatırken, sigara içemediği zamanların acısını çıkarır gibi, cebinden paketini çıkardı. Galiba Yenice paketiydi. Bir sigara aldı, yaktı. Paniç ile Gazanfer Kunt'un sigaraları, zaten tablalarında tütüyordu. Ben de sigara içmeye ufak ufak başlamıştım ama, henüz paket almıyordum. Taşkıran, önümdeki tablanın boş olduğunu görünce, bana da sigara tuttu.

İçip içmediğimi sormadı. Herhalde gazetecilikte içmek esastı. "Teşekkür ederim" dedim aldım. Cebimde kibrit aramaya davrandım ama, bulamadım. Çünkü yoktu. Taşkıran durumu fark etti, çakmağını çıkarıp sigaramı yaktı.

(O günden sonra, âdet öyleymiş diye ben de paket alıp cebimde tutmaya başladım. Çakmak alamadım. Bugünkü gibi kullanılıp atılan ucuz çakmaklar daha icat edilmemişti. İçine benzin konulan çakmaklar da benim bütçeme uygun değildi. Ama sigara paketiyle birlikte kibrit almayı da ihmal etmedim.)

Faruk Taşkıran, benimle biraz sohbet de etti:

– Öteki arkadaşlar da gelsin tanış... Yeni bir mesleğe giriyorsun. Bir akşam oturalım, konuşalım. Aklımızın erdiğini söyleyelim, dedi.

Bu jestine de tabiî çok memnun oldum. Fakat "öteki arkadaşlar"ın gelmesini beklemem mümkün olmadı. Taşkıran benimle konuşurken önündeki kâğıtları okuyan şefimiz İlhan Paniç birden:

– Gel bakalım Altan, dedi, işte sana bir iş. Danıştay 6'ncı Dairesi'nde Ticaret Odaları Tüzüğü hazırlanıyormuş. Hemen git, onu öğren, esasları neymiş gel, haberini yaz.

Bu kadar... Belki arkası gelir diye biraz bekledim. Nereye kime gideceğim, gitmeden önce bir bilgi edinmeyecek miyim?.. Edineceksem kimden?.. İlhan Bey herhalde biraz bir şeyler söyler sandım. Hayır. O önündeki kâğıtlara daldı.

Faruk Taşkıran da, küçük masalardan birine oturmuş, telefonla bir yeri aramaya başlamıştı.

Hızlı düşünmeye çalıştım. Başkasına bir şey sormak "zaaf" olurdu. Gidilecek yer, belli ki, Danıştay'dı. Danıştay Sıhhiye'dey-

di. Oktay Kip'in babası Danıştay üyesiydi. Oradan aklımda kalmış. Yerini tam bilmiyordum ama, Sıhhiye'ye gidip orada sorabilirdim.

Bir ara aklımdan, "Önce bir telefon etmek gerekmez mi?.." diye bir düşünce geçti. Fakat usul öyle olsa, İlhan Bey söylerdi. Bana "Git" dedi. "Telefon et" demedi ki...

İlhan Bey'e, talimatı yadırgamamış bir tavırla:

– Ben Danıştay'a gidiyorum, dedim.

Cevap vermedi. Odadan çıktım.

İlk haber için kâğıt kalem, soru ve cevap...

Koridorun Münir Bey'in odasına yakın duvarında asılı paltomu bulup giydim. Merdivenleri indim. Gazetenin dış kapısından da çıktım. Oradan Ulus Meydanı'na kadarki mesafe 80-100 metre kadar. Yarısı Rüzgârlı Sokak'ta, yarısı Çankırı Caddesi'nde... Ulus'a varınca troleybüse bineceğim, Sıhhiye'ye gideceğim. Danıştay'ı orada soracağım. Oraya kadarki plan tamam... Fakat birden aklıma geldi: Yanımda kâğıt kalem yok. Danıştay'da bana bir şeyler anlatırlarsa, demeç falan verirlerse nasıl yazacağım?..

Bir yandan yürüyorum, bir yandan etrafıma bakıyorum. Yolun Rüzgârlı Sokak bölümü bitince, Çankırı Caddesi'ne dönerken, köşede bir sigara bayii var... Gazete falan da satıyor. Belki vardır diye, hemen yanaştım. Etrafı vitrin gibi camlarla kaplı, camların arkasında sigara paketleri, gazeteler, kutular, şişeler görünen, önü de küçük bir pencere kadar açık bir dükkân bu. Açık yerinde dükkân sahibinin göğsünden yukarısı görünüyor. Güler yüzlü biri, ortayaşlı. Sordum:

– Sizde kalem var mı? dedim.

– Var, dedi, kurşunkalem var...

O vakitler –kullanılıp atılan çakmak olmadığı gibi– tükenmezkalem de yok. Ya dolmakalemle yazacaksınız, ya kurşunkalemle... Benim bir dolmakalemim var ama, mürekkebi çok çabuk bitiyor. Cebimde genellikle işlevsiz kalıyor. Not almak gibi işlerde hep kurşunkalem kullanıyorum.

Bir kurşunkalem aldım. Kalemtıraşla açtı verdi. Satılık kalemtıraş da varmış. Ne olur ne olmaz, kalemin ucu kırılırsa diye, ondan da aldım. Biraz da dosya kâğıdı... Kâğıtları katlayıp kalemle birlikte ceketimin iç cebine koydum. Kalemtıraşı da pantolon cebime...

Biraz masraflı oldu ama, donanımım artık tamamdı.

Ayrıca, o büfenin özelliğini de öğrenmiş oldum. Akla gelen gelmeyen pek çok şey orada vardı. Büfeciyi daha sonra tanıyacaktım. "Tütüncü Behçet" derlerdi. Bizim gazete çevresinde de ünlüydü. Dükkânı geceleri geç vakte kadar açıktı. Çünkü hemen yanında Ankara'nın en tanınmış "bar"ı vardı: Tabarin Bar...

Ulus'ta ana duraktan troleybüse bindim. Sıhhiye'de indim. İlk rastladığıma Danıştay'ı sordum. Tarif etti. Zaten bilinmeyecek bir yer değilmiş. Sıhhiye'den biraz yürüyüp *Zafer Anıtı*'na gelince sağa döneceksiniz, hemen karşınıza gelen bina...

O zamanlar eski tip bir yapıydı. Gittim. Girdim. Dış kapıda duran görevliye "6'ncı Daire"yi sordum. Yandaki koridoru gösterdi. Oraya sapıp, yürüdüm. Kapalı bir kapının yanındaki levhada zaten yazıyor. "6'ıncı Daire Başkanlığı" diye... İçerde herhalde başkan var. Acaba başkana girmeden yardımcısına falan nu sorsam?..

O zamanlar resmî dairelerde sekreter diye bir şey yok... Sadece bakanların, kurum başkanlarının özel kalem müdürleri var... Görüşüceğiniz kişinin yanına girmek için ya yardımcısını bulacaksınız, ya odacısını... Tabiî, yardımcısının odasını bulmak için de, gene bir odacı gerekli...

Kapının yanında, kararsız, durdum. Koridorda benden başka kimse yok... Bazı resmî dairelerde odacıdan geçilmez. Etrafta öyle biri de yok. Veya o sırada yok.

Ne yapmalıyım?..

"Ne yapacağın belli" diye içimden söylendim kendi kendime... "Kapıyı tıklat, sonra aç, gir içeri..."

Dersin ki:

"Ben *Ulus* gazetesi muhabiriyim..."

İçimdeki ikinci sesten bir uyarı geldi: "Aman dur, sen daha stajyersin, 'Muhabirim' diyemezsin. Ayrıca başkan 'Göster kartım' derse ne diyeceksin?"

Doğru, kartım yok... Ah bu İlhan Bey... Bir gazete hüviyeti falan verseydi de, beni sonra gönderseydi...

İçimdeki cesur ses tartışmayı kesti:

"Canım" dedi, "en kötü ihtimal şu: 'Kusura bakmayın, ben gazeteciliğe bugün başladım' dersin. Dövecek değil ya."

Ve cesur sese uygun bir cesur hamleyle harekete geçtim. Üstümdeki paltoyu çıkarıp koluma aldım, kapıyı tıklattım. Galiba biraz da sesli ve hızlı tıklattım ve açıp kapıyı, girdim içeri, kararlı bir tavırla... Fakat o ne?..

Ben içerde bir kişi var, o da başkan sanıyordum. Bir başkanın başkanlığında beş veya altı veya yedi kişi vardı... Belki daha faz-

la... (Saymaya vaktim olmadı.)

Uzun bir masanın etrafındaydılar. Biri, masanın öteki ucunda benim tam karşımda oturuyordu. Belli ki, başkan oydu. Resmî bir toplantı halindeydiler. Hepsinin gözleri bana çevrilmişti.

10 veya 12 veya 14 göz... Veya daha fazla... O anda ter içinde kaldığımı hatırlıyorum. Başkanın sesi, masanın öteki ucundan yankılar yaparak geldi:

– Ne var oğlum, ne istiyorsun?

Ne diyeyim?.. "Toplantınızı bilmiyordum" diye özür mü dileyeyim?.. Özürü bırakıp konuya mı gireyim?.. Nereden başlayayım?..

Bu seçenekler kafamdan hızla geçerken, ağzımdan ilk cümle çıktı:

– Efendim ben *Ulus* gazetesinden geliyorum...

Gerisinin gelmesi gecikti. Başkan sabırsızlandı:

– Evet?..

Bu "soru işaretli evet" bir şok etkisi yapar gibi beni birden hızlandırdı, söyleyeceğimi bir hamlede söyleyip bitirdim:

– İstihbarat şefimiz dedi ki: Sizin dairenizde bir tüzük hazırlanıyormuş. Ticaret Odaları Tüzüğü... Onun hakkında bilgi rica etmemi istedi. Onun için geldim. Fakat toplantıda olduğunuzu bilmiyordum. Koridorda odacı da yoktu.

İyi ki, bu "odacı" lafını etmiştim. Başkan beni bırakıp toplantıya katılanlara döndü:

– İşte halimiz bu, dedi. Kapıda odacı da yok. Kim isterse giriyor.

Toplantıdaki üyeler de "Doğru" anlamına başlarını salladılar. Kızılacak biri varsa, o artık ben değildim. Kapı önünde bulunması gerekip de bulunmayan odacıydı veya odacıyı orada bulunduramayan bina yöneticisi...

Ama bu kızgınlık sürecinin sonunda ben de başkandan bir başka cevap aldım ki, o o kadar iyi değildi:

– Oğlum, o senin dediğin Ticaret Odaları Tüzüğü çoktan çıktı, *Resmî Gazete*'de yayımlandı. Sizin gazeteye *Resmî Gazete* gelmiyor mu?.. Git, bak on beş-yirmi gün önceki *Resmî Gazete*'lere... Ne olduğu orada yazılı...

Ter bir kere daha bastı. Nasıl söyleyebildimse:

– Teşekkür ederim efendim, dedim.

Başımla yarım yamalak bir selam verip odadan çıktım. Hızla paltomu giyip binadan da çıktım. Koşar adımla Sıhhiye durağına... Oradan da ilk troleybüse binip *Ulus*'a...

Yolda düşünüyorum: İlhan Paniç, belli ki, bana yanlış bir görev

vermişti. Bu yanlışı nasıl yapmıştı? Danıştay Daire başkanı, elbette haklıydı. Bizim gazeteye *Resmî Gazete* herhalde geliyordu, ama ya ona bakan yoktu ya da olsa bile, bundan istihbarat şefinin haberi olmuyordu.

İstihbarat odasına girer girmez şefe "tekmil" verdim:

– Efendim, 6'ıncı Daire'ye gittim. Başkan dedi ki: "O tüzük çıktı. *Resmî Gazete*'de yayımlandı" dedi.

Ben İlhan Bey'in buna şaşıracağını, "Allah Allah, demek fark etmemişiz" gibi birkaç sözle hafif bir özeleştiri yapacağını tahmin ediyordum. Öyle olmadı.

– Peki, öyleyse, dedi, bunu yaz, bir küçük haber yap.

Bu defa ben şaşırdım. Bundan nasıl haber yapabilirdim? Elde bilgi olarak sadece bir "Ticaret Odaları Tüzüğü nün Danıştay 6'ıncı Dairesi'nce hazırlandığı, ama çalışmanın çoktan tamamlandığı ve tüzüğün on beş-yirmi gün önceki *Resmî Gazete*'de çıktığı" var. Ne içeriğini biliyoruz, ne amacını...

– *Resmî Gazete*'yi arayayım mı, dedim. Burada bir yerde var mı?

İlhan Bey:

– Bunu o kadar uzatma. Birkaç satırlık bir şey yaz. Bana getir, dedi.

Niçin daktilo?

Oturdum daktilonun başına...

Ulus'ta tüm haberler daktiloyla yazılacak. Kural bu.

Sonradan öğrenecektim: İstanbul gazetelerinin çoğunda daha o aşamaya gelinmemiş. Hem gazetelerde yeteri kadar daktilo yok... Hem de başka bir durum var: Bazı muhabirler dahil, gazete mensuplarının büyük bir kısmı, yazdıklarını "eski yazı"yla yazıyorlar.

Zaten hatırlayalım: Benim anlattığım yıl 1950. Harf devriminin yapıldığı yıl da, 1928. Aradan sadece yirmi iki yıl geçmiş.

1920 yılında doğan o günkü 30 yaşındakiler bile okuyup yazmaya Arap harfleriyle başlamış. Türk harflerini öğrenmeye ilkokulun ikinci üçüncü sınıfından itibaren başlamışlar.

Hele 40 yaşındakiler... Lise çağının sonuna kadar Arap harfleri kullanmışlar. Ona öyle bir alışmışlar ki, çoğu, Türk harflerini ancak bir resmî makama yazı veya dilekçe yazarken kullanıyorlar. Not alırken Arap harflerini tercih ediyorlar. Çünkü onunla daha çabuk yazıyorlar.

Ulus'taki o günlerimden daktilo yazarken çekilmiş bir fotoğrafımı bulamadım. Herhalde haberden başka bir şey yazıyorum. Çünkü haberi elle yazmak yasaktı.

Gazetecilikte de, tabiî, çabuk not alıp çabuk yazmak önemli. Arap harflerini özel yazışmalarda bile kullanmak yıllardır resmen yasak ama, eski yazıyla yazan gazetecilere –en azından meslek arkadaşları arasında– kimse karışmıyor. Karışmaları bir yana, onların çalışmalarını, çabuk yazdıkları için daha makbul sayıyorlar.

Ulus gazetesinde durum biraz değişik. Gazete harf devrimini yapan Atatürk'ün kurduğu gazete. Sahibi, ideolojisini Atatürk devrimleriyle oluşturan Cumhuriyet Halk Partisi... 1928'den itibaren "Türk alfabesi"ni millete mal edip yerleştirmek için en fazla gayret gösteren gazete o...

Daktilo kullanmayı kural haline getirmek de, o gayretlerin bir unsuru gibi... Eski yazıyla yazanları yeni yazı yazmaya alıştırmanın, o sayede daha kolay olacağını düşünmüşler. Fakat bu kural, "eski yazıcı"ları "yeni yazı"ya alıştırmaktan çok, eski yazı bilmeyen gazetecileri daktiloya alıştırmaya yaramış.

"Eski"ler bildiklerini okuyup yazmaya devam etmişler. Müs-

veddelik kâğıtları eskisi gibi sağdan sola yazarak Arap harfleriyle doldurup ilgili servise verince görevlerini tamamladıklarını, herkese kabul ettirmişler.

Bu, eski yazıyla yazılan yazıların yeni yazıya çevrilmesi gibi bir iş alanı yaratmış. Gerek "yazı işleri"nde, gerek dizgi servisinde eski ve yeni yazıların ikisini de iyi bilenler, emeklilik çağına gelseler bile, işlerine devam ettiriliyor.

O zamanki gazete sistemi, tabiî, şimdikinden hayli değişik. Şimdi, gazeteye girecek haberler, yazılar, fotoğraflar, başlıklar, bilgisayar ekranları arasında dolaştırılarak hazırlanmakta. O zamanlar odalar ve masalar arasında dolaştırılarak hazırlanıyor.

Ben o sistemin daha ilk aşamasındayım. Ona alışmaya çalışıyorum.

"Kutsal kutu"

Evet, bizim evdeki Erica'nın klavyesine benzemekle birlikte, hem klavyesinde bazı değişiklikler bulunan, hem de satır değiştirme kolunun çekimi biraz daha zahmet isteyen büyük ve ağır daktilonun başına oturdum. Elimdeki sınırlı bilgiyi en iyi nasıl kullanabilirim diye uğraştım, uğraştım... Sonuçta iki üç cümlelik bir metin ortaya çıktı. Götürdüm onu, İlhan Paniç'e verdim.

İlhan Bey'in önünde bir başka metin vardı. Uzun bir haber... Elinde bir kalem tutarak, onu okuyordu. Galiba Gazanfer Kunt'un yazdığı haber... Başını kaldırmadan eliyle masanın üzerinde bir yeri gösterdi:

– Şuraya koy, dedi.

Koydum. Böylece, İstihbarat şefine verilecek haberin nereye konulacağını öğrenmiş oldum.

Sonra oturdum, bekledim. Beklerken, daktiloya koyduğum bir kâğıda bir şeyler yazıp, daktilomu hızlandırma uğraşını sürdürüyordum. Fakat göz ucuyla da İlhan Bey'i izlemeyi ihmal etmiyordum.

Şef'in –Gazanfer Kunt'a ait olduğunu tahmin ettiğim– haberi okuması biraz sürdü. Birkaç yerine işaretler koydu. Bir yeri çizdi. Sonra onu masanın kendi oturuşuna göre solunda kalan köşesindeki üstü açık tahta kutuya koydu. Tahta kutunun zemini bir dosya kâğıdından biraz büyüktü. Kenarlarındaki tahta çerçeve 4-5 santimetreden fazla yüksek değildi.

Sonradan öğrenecektim, o kutu, gazeteciler için –hele mesleğe yeni başlayanlar için– "kutsal" denilecek kadar önemli bir ku-

tuydu. Bir haber veya yazı o kutunun içine girerse, yazı işleri müdürünün veya yardımcılarının önüne gidecek demekti.

Onun içine girmezse, ya yazanına geri verilecekti ya da masanın altındaki sepete –yani çöpe– atılacaktı. Geri verilmesi "ikisinin iyisi" olan ihtimaldi. Çünkü yeniden yazılır ve onaylanırsa ona verilen emek boşa gitmemiş olurdu. Ama çöpe atılırsa o haberle birlikte, haberi yazanın da kötü bir puan alması demekti.

Tabiî, ben o sırada bu ihtimallerin bilincinde değilim. Ama Kunt'undur diye baktığım haberin girdiği kutunun önemini sezmiştim. Acaba benim haber de oraya girecek miydi?

Aslında buna "haber" denilmesi de güç. Ben de beğenmeye beğenmeye yazmışım. O kadar az bilgiyle haber olur mu? Ama şef öyle istedi. Bakalım, şimdi okuyunca ne yapacak?

Ve nihayet... İlhan Bey masasına koyduğum kâğıdı önüne çekti. Bendeki heyecan arttı. Fakat okuması çok kısa sürdü. Elindeki kalemi hiç kullanmadı. Kâğıdı eline aldı. Bana doğru uzatarak

– Olmamış, bir daha yaz, dedi.

Yerimden kalktım, aldım. Ama neresi olmamış, anlamadım. Zaten üç cümlelik bir haber. Neresini düzeltmeliyim?

Sorsam mı? Ama herhalde sormamam gerekiyor. Çünkü İlhan Bey, önüne bir başka kâğıt aldı, onu okumaya başladı. Söyleyeceği bir şey olsa, öyle yapmaz. Herhalde kural öyle: Herkes haberindeki eksiği kendisi bulacak...

Daktilonun başına geçip oturdum. Düşündüm. Bazı kelimeleri değiştirip yeniden yazdım. Götürdüm. Bu defa elimden alıp hemen baktı. Gene:

– Bir daha yaz, dedi...

Bir daha, bir daha... Sanırım dördüncü defadan sonra, kendisi biraz yol gösterdi. Ona uygun yazmaya çalıştım. Gene beğenmedi...

Ve en sonunda... Bilmiyorum, kaçıncı defasındaydı, benim kâğıt, şefin onayından geçti, "kutu"ya girdi.

Kendimi fakültedeki sınavlardan daha önemli bir sınavdan geçmiş gibi hissediyordum. Ama bu, bir sınav sürecinin ilk eleme sınavı gibiydi. "Kutu"dakiler daha sonra "yazı işleri"nde başka bir sınavdan veya sınavlardan daha geçeceklerdi. Gazetede yayımlanıp yayımlanmayacakları daha sonra belli olacaktı.

O süreci henüz bilmiyordum. Yazı işlerinde kimler çalışır, nasıl çalışırlar, öğrenmem biraz zaman alacaktı. Gazetenin hazırlanışı hakkında görüp öğrendiklerim, henüz istihbarat odasımda olan bitenlerle sınırlıydı.

O gün, büyük toplantı masasının bir köşesinde daktilo yazışı-

mı hızlandırma çalışmalarımı sürdürürken, gördüklerime şunlar eklendi:

İstihbarat odası, hareketli bir odaydı. Akşam yaklaştıkça kalabalığı arttı. Odaya, o sırada tanışamadığım, daha sonra tanışacağım başkaları da girdi. Bazısı belli ki, bizim odadan muhabirlerdi, gelir gelmez, masa başına oturup bir şeyler yazmaya başlıyorlardı. Bazısının gazetenin başka odalarından geldikleri anlaşılıyordu. Gelip İlhan Bey'le veya bizim odanın başka bir elemanıyla bir şeyler konuşup gidiyorlardı.

Arada bir de içeriye bir odacı giriyordu. Hep aynı odacı... Ağır adımlarla şefin masasına geliyor, masaya birtakım kâğıtlar, broşür gibi bir şeyler koyuyordu. Giderken "kutu"nun içindekileri götürüyordu. Belli ki, yazı işlerine...

Bizim "haber"in kutuya girdiğinden sonraki gelişinde gördüm, onu da götürdü.

Hadi bakalım, hayırlısı olsun...

İnanılmaz bir şey ama, o üç satırlık içi boş haber, ertesi günkü gazetenin ikinci sayfasındaki küçük haberler arasında yayımlandı. Sonraki bilgilerime göre nedeni, hiç şüphe yok, "boşluk doldurmak"tı.

O zamanki gazete hazırlama tekniğinde bu ihtiyaç sık sık ortaya çıkardı. Yoksa benim haberimin hiçbir haber değeri olmadığı belliydi. Ama o zaman ben bu "boşluk doldurma" sorununu bilmiyordum. "Haberim"in yayımlanmasından büyük bir heyecan ve gurur duydum. Demek ki, artık benim bu gazeteci olma işim ciddileşiyordu.

Polis muhabirliğine başlangıç

Ertesi günlerde ve haftalarda "gazetemiz"in (artık öyle diyebiliyordum) öteki mensuplarıyla tanıştım. Hepsi kravatlı, çoğu takım elbiseliydi.

Biri, bizim istihbarat servisindeki polis muhabiri Tuğrul Aşuroğlu'ydu. Şefimiz İlhan Paniç bir sabah beni ona teslim etti.

– "Polis"e giderken Altan'ı da götür, orayı öğrensin, dedi.

Tuğrul Aşuroğlu, benden yaşça biraz büyüktü. Ama daha büyük görünüyordu. Çünkü pipo içiyordu. İçmediği zamanlarda da pipoyu elinde tutuyordu.

Gazeteden birlikte çıktık. Emniyet Müdürlüğü'nün İkinci Şube Müdürlüğü'ne gittik. "Polise gitmek" denilince, akla önce "İkinci Şube"nin geldiğini o şekilde öğrendim. Bu, hırsızlıktan cinayete,

hakaretten tecavüze kadar her türlü "adi suç"a bakan şubeydi. Yani en sık rastlanan ve haber olmaya en müsait sayılan suçlara... (Birinci Şube'yi daha sonra öğrenecektim: O, siyasal suçlara bakıyordu.)

"İkinci Şube" Ulus'taki Vilayet binası civarında bir yerdeydi. Şimdi herhalde yok olmuş, yerine büyük binalar yapılmıştır.

Gazeteden oraya beş on dakikada gidiliyordu. Aşuroğlu'yla müdürlük katına çıktık.

Koridorda rastladıklarımız Aşuroğlu'nu tanıyorlardı. O da onlarla –"Merhaba Mehmet Bey. Nasılsın Ahmet Bey?" diye– isimlerini söyleyerek, selamlaşıyordu: Bazılarına da ayaküstü soruyordu:

– Ne var ne yok, yeni bir şey var mı?

– Yok, diyorlardı, bültendekilerin dışında bir şey yok...

"Bülten", her sabah yayımlanırmış, o arada bir odaya uğrayarak onu da aldık, üzeri yazılı mavi bir pelür kâğıttı. O zamanın usulüne göre, daktiloda yazılırken karbon kâğıdı kullanılarak çoğaltılan bir metnin kopyalarından biriydi.

Tuğrul Aşuroğlu, şöyle bir göz attı. Bana da gösterdi: Metinde bir gece öncesinin olayları vardı. Taksi otobüse çarpmış... Biri lokantada sarhoş olmuş, kavga çıkarmış. Evsahibi kiracı tartışması karakolda sonuçlanmış... Böyle şeyler.

Aşuroğlu bülteni cebine koydu:

– Bunlara bakarız, dedi, ama unutma, her şeyi bültene koymazlar. Onları önceden öğrenmek lazım. O da tanıdıklarla olur.

Bunu ben de anlamıştım. Ama "tanıdık" edinmek zamana bağlıydı. Aşuroğlu gazeteciliğe benden iki üç yıl önce başlamıştı, görülüyordu ki, o işi çoktan halletmişti.

Bu, İkinci Şube müdürünün odasına girdiğimizde daha iyi anlaşıldı. İkinci Şube müdürünün adı "Adil Bey"di. Esmer, kara kaşlı, otoriter görünüşlü bir adamdı. Aşuroğlu'yla arasının iyi olduğu belliydi. Bana da, onun "yeni gazeteci arkadaşı" olarak ilgi gösterdi. "Ne zaman isterseniz, beni arayabilirsiniz" dedi. Bize çay ısmarladı. Tuğrul'a da yazacağı bir haber için bazı "tiyo"lar verdi.

Böylece, gazetecilikte, biraz sıkıntılı geçen "Danıştay deneyimi"mden sonra "polis muhabirliği" alanında daha rahat bir adım atmış oldum. Sonradan yakın arkadaş olduğumuz Tuğrul sayesinde...

"Üç Nal"da üç kişilik sohbet

Faruk Taşkıran, ilk gün yaptığı "Bir akşam bir yemek yiyelim" önerisini o günlerden birinde yineledi. Tuğrul'a da söyledi. Üçü-

Üç Nal Lokantası'nın önünde sahipleri ve çalışanları... Fotoğrafı, çoktandır kapanmış olan lokantanın sahiplerinden Esat Balım'ın torunu Engin Balım verdi. (Esat Balım oturanlardan sağdan ikinci).

müz bir akşam "Üç Nal" lokantasına gittik.

"Üç Nal" Ulus'ta, Anafartalar'dan Hacıbayram'a çıkarken sol kolda kalan küçük bir içkili lokantaydı. Gençler arasında tanınmıştı. Ben bir kere Mülkiye'den arkadaşlarla gitmiştim. Biraz pahalıcaydı ama iç dekoru çok hoştu. Duvarları tahtaydı. Gelenlerin o tahtaların üstüne yazılar yazması mümkündü. Hatta bu, lokanta sahibince teşvik de ediliyor olmalıydı ki, duvarlar, şiirlerle, özdeyişlerle, üstüne ok saplanmış kalp işaretleriyle ve onlara eşlik eden kadın isimleriyle doluydu. Bunlardan bazısı da, zaman içinde silinmesin diye, çakı kullanılarak "ebedî"leştirilmişti.

Faruk da, Tuğrul da, benim gibi bekârdı. Eve erken gitmek gibi bir sorunları yoktu. Ben annemlerde kalıyordum ama, anahtarım vardı ve –Mülkiye'ye girişimden sonra– eve zaman zaman geç gidebiliyordum. Hele artık "gazeteci oluşum"dan beri, kendimi o konuda daha rahat hissediyordum.

Faruk yemeğin yanında kırmızı şarap ısmarladı. Bana, gazetecilige başladığım için "hayırlı olsun" deyip kadehini kaldırdıktan sonra "mesleğin iyi tarafları da bulunduğunu, ama zorlukların çok olduğunu" anlattı.

– Aman fakülteyi bırakma, bizim işte ne olacağı belli olmaz. İstersen memurluğa dönebilirsin, dedi.

Zamanın Ankara gazeteciliğinde fakülte mezunları parmakla gösterilecek kadar azdı. (İstanbul gazeteciliğinde de öyleydi.)

Bizden önceki nesillerden, o sıradaki Ankara Ajansı yöne-

Kemal Zeki Gençosman vardı. "Hukuk mezunu"ydu. Gençlerden de Çetin Altan o yıl Ankara Hukuku'nu bitirmişti. O da o sırada Gençosman'ın Ankara Ajansı'nda çalışıyordu. Bir de Reuters Ajansı'ndan Haluk Tuncalı vardı. O da Hukuk mezunuydu.

Bunları şarap eşliğinde konuşurken *Ulus*'un içişleri de gündeme geldi. Bana, İlhan Paniç'in verdiği ilk işi anlattırdılar. Burada anlattığımı özetledim: Danıştay'a gidişimi, aldığım cevabı, haberi yazışımı... Tabiî, hiçbir şikâyette bulunmadan... Tam tersine, hayatımdan memnun bir üslup içinde.

Faruk da, Tuğrul da, şefimiz İlhan Paniç hakkında konuşurken, dikkatli bir üslup kullanıyorlardı ama, onun bazı taraflarını eleştiriyorlardı. Mesela, şarabı bizim gibi lokantada içmek yerine, bazen gazetenin içinde da içiyor olmasını... Muhabirlerle yeteri kadar meşgul olmamasını... Gazeteden erken çıkmasını...

Faruk, bana ilk verdiği görevin hikâyesiyle ilgili olarak, ortadan ama, hafifçe eleştirici bir yorum yaptı:

– Seni, hiç yol göstermeden işe gönderdi. Bunu anlıyorum. Bu bir deneme... Bakalım, kendi başına ne yapabileceksin?.. Bunu bir görelim diye düşündü herhalde. Bu bir metot. İyi ama, bari verdiğin iş yanlış olmasın. İnsan yeni stajyerine *Resmî Gazete*'de çoktan çıkmış olan yönetmeliği Danıştay'a sordurtur mu?.. Sonra... Senden haberi yazmanı isterken, nasıl yazılacağını söylememesini de anlıyorum. "Önce bir kendin yaz da görelim" diyor... O da tamam. Ama senin yazdığını "olmamış" diye geri verirken, niçin olmadığını da söylemesi lazım. Hadi, birincide söylemedi, sınav devam ediyor diyelim. Ama işi uzattıkça uzatmış. Sen hâlâ bilmiyorsun, ilk yazışlarda niçin "olmamış" da, son yazışta niçin "olmuş" o haber...

Faruk'un yorumu fena değildi ama, bu konuda ona "haklısın" demek bana düşmezdi. Kaldı ki, ben o sırada istihbarat şefini eleştirmekten çok, ondan –her şeye rağmen– bir şeyler öğrenmeye çalışıyordum. Faruk'tan, Tuğrul'dan da öyle... Onlardan da ne öğrenirsem kârdır diye düşünüyordum. Yemek boyunca, hem gazeteyle, hem de gazetecilikle ilgili olarak aklıma ne takıldıysa hepsini sordum.

Gazeteler ve hükûmet

O arada şunları öğrendim: Ankara'daki gazetecilik piyasası, o sırada yeni çalkantılar içindeydi. Ankara'nın dört gazetesine ek olarak yeni gazetelerin çıkması bekleniyordu.

24 Haziran 1950

Bu da mı örnek demokrasiden örnek?

Resmî ilân ücretlerinin şahıslara bağışlanması büyük hayret uyandırdı

D.P. yi destekliyen bazı gazeteler bile bu karar karşısında teessürlerini ifade ediyorlar

Komünizme karşı Hükümetin politikası

Resmî ilanların "aslan payı"nın iktidar yanlısı gazetelere verilmesi, muhalefet gazetelerinin tepkisine yol açıyordu... Bu, daha pek çok tartışmanın nedeni olacaktı. Yukarıda *Ulus*'un konuyla ilgili manşetlerinden –sadece– biri...

Ankara'nın dört gazetesinin dördü de parti gazetesiydi: *Ulus* ve *Ulus*'un kardeşi sayılan *Akşam Haberleri* CHP'nin yayın organlarıydı, *Kudret* Millet Partisi'nin, *Zafer* de artık iktidardaki Demokrat Partinin...

Zafer, büyük bir "gelişme" hamlesi içindeydi. Muhalefetteki güçlüklerinin acısını bir an önce çıkarmak ister gibi, kendine bir bina yaptırmaya başlamıştı. O vakte kadar, Denizciler Caddesi'ndeki bir binanın alt katlarında kiradaydı. Artık maddî imkânları artmıştı. Hem yer açısından rahatlayacak, hem de yayın kalitesini yükseltecekti.

Bir gazetenin maddî imkânları, o zamanın koşulları içinde nasıl artar?.. Bunun başlıca üç maddelik bir yanıtı vardı:

1- Gazetelere verilen ilanların büyük bir kısmı, kamusal alandan geliyordu. Özel teşebbüs daha yeni yeni gelişiyordu.

Kamusal alandaki ilanlardan bir kısmı, devlet dairelerinin ihale ve duyuru gibi işler için verdiği resmî ilanlardı. Bir kısmı da başta kamu bankaları olmak üzere –o zamanki adıyla– "iktisadi devlet teşekkülleri"nin (KIT'lerin) kendi mal ve hizmetlerini satmak için verdiği reklamlardı.

Bunların hepsinin dağıtımı, hükûmetin elindeydi. Hükûmet o ilan ve reklamları istediği gazetelere, istediği ölçülerle yönlendirebiliyordu. *Zafer* de, artık iktidar gazetesi olduğuna göre, bun-

dan "aslan payı"nı almaya başlamıştı. Parti organı olmayan gazetelerden iktidar yanlısı yayın yapanlar da, o imkândan, "yanlılık"larının dozu oranında faydalanabiliyorlardı.

2- Türkiye'de kâğıt üretimi yapan tek fabrika, devletin İzmit Kâğıt Fabrikası'ydı. Onun üretimi de ihtiyaca yetmiyordu. Gazete kâğıdı zaman zaman karaborsaya düşüyordu.

İzmit fabrikasının kâğıtlarının "tahsis"i de hükûmetin elindeydi. Hükûmet o tahsisin kriterlerini belirlerken de, iktidarı tutan gazetelerle tutmayanlar arasında ayrım yapabiliyordu.

3- Hükûmetin, bazı gazete ve dergileri, onlara devlet dairelerini çok sayıda abone ettirerek destekleme imkânı da vardı. Bu da iktidar yanlısı gazeteler için ek bir kaynak oluşturuyordu.

Aslında bu usuller, iktidar döneminin daha başında olan Demokrat Parti tarafından icat edilmemişti. Tek parti zamanından kalma usullerdi. CHP'nin iktidarı zamanında da, *Ulus* gazetesi ile CHP'yi tutan gazeteler benzeri şekillerde desteklenmişti.

Gerçi demokrasiye geçildikten sonra bunda bazı değişiklikler yapılmış, resmî ilan dağıtımına da, kâğıt dağıtımına da bazı genel kriterler getirilmişti. Fakat bunlar, o zamanın muhalefet partisi Demokrat Parti tarafından tatmin edici bulunmamıştı.

Demokrat Parti sözcüleri, muhalefetteyken, gerek resmî ilan ve reklam, gerek kâğıt dağıtımı konusunda hükûmetin karar mercii olmaktan çıkarılmasını, bu işin objektif ölçülere bağlanmasını istiyorlardı. Ama, tabiî, iktidara geldikten sonra, başka birçok eski istekleri gibi bunu da unutmuşlardı.

İlan ve reklam ile kâğıt dağıtımında ve abone konusunda hükûmetin devreden çıkmasını ve objektif kurallar uygulanmasını istemek, bu defa, artık bir muhalefet partisi olan CHP'nin işi haline gelmişti. Bu isteği de DP'liler, ya duymazlıktan gelerek ya da "Bunu biz sizden öğrendik" diyerek kulak arkası ediyorlardı.

Demokrat Parti'nin bu ilan-reklam ve kâğıt-abone politikası, *Zafer*'i canlandırıp mal mülk sahibi etmekle kalmıyordu. "Ben tarafsızım" diyen bazı gazeteleri de, zaman içinde manevralar yapıp, fiilen iktidar destekçisi haline gelmeye özendiriyordu. Sadece o da değil... Gazete sahibi olmayan bazı kişileri de iktidar destekçisi birer gazete kurup sahipliğini yapmaya heveslendiriyordu.

İstanbul'da bunun örnekleri ortaya çıkmıştı. Ankara'da da aynı hazırlıklar içinde olan bir iki girişimciden söz ediliyordu. Biri, Demokrat Parti'nin yeni bir Bolu milletvekiliydi. Öteki de, eski Ankara'da "Kahveci Murat" diye tanınan "ticaretle meşgul" bir zattı. İkisi de piyasadan, kanunî nitelikleri olan, yani 18 yaşını aş-

mış, liseyi bitirmiş, sabıkasız, biraz da gazetecilik yapmış elemanlar arıyorlardı. Çıkaracakları gazetelerle iktidarı, iktidar da –sözünü ettiğimiz kaynaklarla– onları destekleyecekti.

Tabiî, bu "karşılıklı destek" hesabı, herkesin önünde konuşulan bir şey değildi. Girişimciler, çıkaracakları gazetenin amacının, "iktidarı destekleyip para kazanmak" değil, halkın bilgilendirilmesine katkıda bulunmak olduğunu söylüyorlardı. İktidar sözcüleri de, yeni çıkacak gazetelerin desteklenmesini, ülke kültürüne hizmet etmenin gereği olarak anlatıyorlardı.

Bu hazırlıklara karşı, muhalefet kanadından da bir politikacı harekete geçmişti. CHP'nin genel yönetim kurulu üyelerinden Cavit Oral... "Mademki, hükûmet yeni çıkacak gazeteleri desteklemeyi ülke kültürüne hizmet sayıyor. O zaman ben de bir gazete çıkarayım, beni de desteklesin" demişti. O da bir gazete çıkaracaktı. Hatta adını belli etmişti: "*Hürses*..."

En iyisi *Ulus*

Hürses'in çıkması yakındı. Cavit Oral, gazetesinin idareci kadrosunu seçmeye başlamıştı. Bazen bizzat, bazen aracılarla, bazı gazetecilerin, "Bize gelir misin?" diye ağzını arıyordu. Faruk Taşkıran, laf arasında, o konuda kendisinin de ağzının arandığını söyledi.

Tuğrul az konuşuyordu. Ama gazetecilik piyasasındaki bu gelişmeleri o da iyi biliyordu. Bende bıraktığı izlenim, onun da bu gibi ağız aramalara "açık" olduğuydu. Çünkü o da Faruk gibi, *Ulus*'tan aldığı parayı az buluyordu.

Ben ikisinin de aylıklarının ne kadar olduğunu bilmiyordum. Tabiî, soramıyordum da...

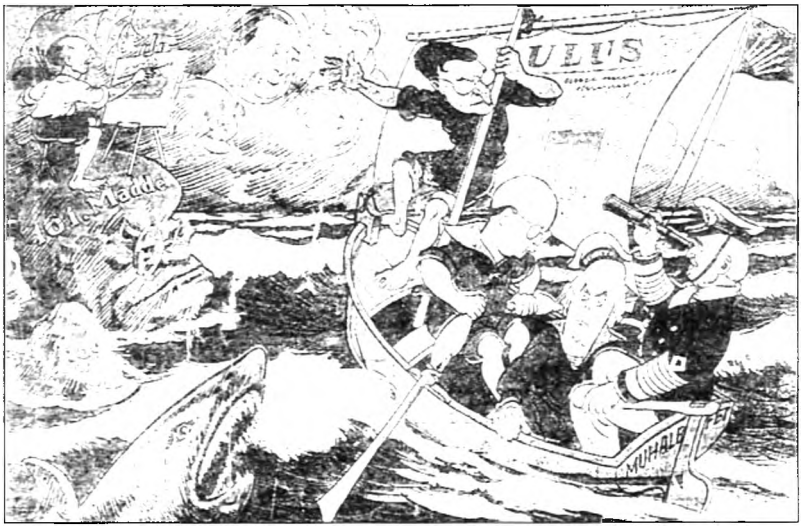
Nasıl sorayım, benim daha aylığımın ne kadar olacağı bir yana, olup olmayacağı bile belli değildi.

Ama halimden şikâyetçi değildim.

Ulus bence, Ankara'da çıkmakta olan veya çıkacak olan gazetelerin hepsinden daha iyiydi. Onu, çocukluğumdan beri her gün görüyordum. Sayfa düzenine de, içeriğine de alışmıştım.

Şehre bir gün sonra gelen İstanbul gazeteleri ayrı... Onlar zaten Ankaralılar'ın büyük çoğunluğunu ilgilendirmiyordu. *Ulus*'un dışındaki Ankara gazeteleri ise, habercilik açısından da, sayfa düzeni açısından da çok gerideydi. Tirajları da öyleydi. *Ulus*, açık farkla en çok satan gazeteydi.

Bu görüşümü, Faruk ile Tuğrul'a da anlattım:

Ulus'un siyasî rotası, Ratip Tahir Burak'ın karikatürüne göre, iktidarın olumsuz işlerine karşı mücadele etmekti. İlerde Başbakan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu ve Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun siluetlerinden oluşmuş kara bulutlar görülüyor. Solda Adalet Bakanı Halil Özyörük'ün çizgilerini taşıyan kayaların üzerinde, Ceza Kanunu'nun basını tehdit eden maddelerinin numaraları... Ve köpekbalıkları... Ama İnönü'nün kaptanlığındaki, Kasım Gülek'in öncülüğündeki sandal, Nihat Erim'le Hüseyin Cahit Yalçın'ın katkılarıyla hedefinden şaşmıyor. Sol üstte de Ratip Tahir Burak, kendisini çizmiş. O da manzaranın resmini yapıyor.

– Ben daha çok yeniyim ama, ben sizin yerinizde olsam, *Ulus*'ta kalırım, ayrılmam, dedim.

Bana, düşünceli bir ifadeyle de olsa:

– Haklısın, dediler.

Yemeği, *Ulus*'un şerefine kadeh kaldırarak tamamladık.

Maaş ve kart

Tuğrul Aşuroğlu'nun rehberliğindeki "polis muhabirliği" tecrübemi, "adliye muhabirliği" tecrübem izledi... Sonra belediye, bakanlıklar, hükûmet, Meclis muhabirlikleri... Birkaç hafta içinde de işe gönderilmediğim muhabirlik alanı kalmadı.

İstihbarat servisinde gerçi bir görev bülümü vardı: Gazanfer Kunt'un Meclis muhabiri, Tuğrul Aşuroğlu'nun polis muhabiri, Faruk Taşkıran'ın "parti muhabiri" olması gibi...

Ama bana öyle sabit bir görev verilmedi. Ya, başka görev alanlarının hepsinin resmî sahibi vardı da onun için, ya da ben henüz

stajyer sayılıyordum, onun için...

Ama, nedeni hangisi olursa olsun, ben bundan çok memnundum. Gönderildiğim her yere –biraz da hevesle– gidiyordum. Hem her muhabirlik dalını biraz tanımış oluyordum. Hem de zaman geçtikçe, her alanda bir şeyler yapabildiğimi görüyordum. Kendime güvenim artıyordu.

Bu durum, sadece benim kendime güvenmemi değil, gazeteyi yönetenlerin de bana güvenmesini sağlamış olacak ki, iki ay sonra stajyerlikten kurtuldum. Devamlı bir aylığa bağlandım. İlk ayın sonunda stajyer parası olarak 42,5 lira almıştım. İkinci ayın sonunda 77 lira maaşla bordroya girdim.

Bu, gerçi benim fakültedeki 100 liralık bursumdan daha azdı ama, gazetecilikteki yerimi sağlamlaştırmıştı.

"Sarı"sını almak güç

Gazeteden bir de muhabir kartı aldım. Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden verilen sarı basın kartı almaya iki yıl sonra hak kazanacaktım. Basın kartı almanın o zamanki usulü şöyleydi:

Mesleğe yeni giren gazeteciler Basın Yayın'a gazete yönetiminden onaylı bir "sarı basın kartı beyannamesi" verirlerdi. Beyannamenin verildiği tarihten başlayarak geçen iki yıl içinde gazeteciliğini maaşlı olarak "aralıksız" sürdürenler, bu aralıksızlığı kanıtlamak şartıyla kartı alabilirdi.

Sarı basın kartı veya aramızdaki deyimiyle "sarı kart" önemli bir karttı. Gazetecinin resmî kimlik kartıydı. Sahibine törenlerden toplantılara kadar birçok yere girme hakkını verirdi. O arada maçlara biletsiz girme hakkını da...

Ayrıca, otobüslere, troleybüslere, tramvaylara, vapurlara bedava binmek, şehirlerarası trenlerde, vapurlarda, telefon konuşmalarında indirimli tarifeden yararlanmak gibi –daha sonraları kaldırılacak olan– daha birçok avantaj sağlardı.

(Bunları biliyordum ama, benim sarı kart almam iki yıl sonra olmadı. Hayli sonra oldu. Çünkü –haber peşinde koşmaktan– o ilk beyannamenin formalitelerini tamamlayamadım. "Şu işi bitireyim" dediğim zamanlarda da, hep bir aksilik çıktı. Bir seferinde nüfus kâğıdı sureti kayboldu, bir seferinde fotoğraf sayısı eksik kaldı... Sonra, beyannamelerin içeriği değişti. Yenisini yazıp, onaylatıp tamamlatarak Basın Yayın'a başvuruda bulunduğum zaman neredeyse iki yıllık gazeteciydim ama, süre, beyannamenin veriliş gününden başladığı için, iki yıl daha beklemem gerekti.)

Ulus'un sorumlu yazı işleri müdürü Cemal Sağlam (solda), Falih Rıfkı Atay'la birlikte bir basın davasının duruşmasında... Bu duruşmalar giderek sıklaşacaktı.

Yazı işleri: Berik, Sağlam, Subaşı...

Bizim istihbarat servisinde şefimiz İlhan Paniç'in kutsal "haber kutusu"ndan çıkıp "yazı işleri müdürlüğü"ne –kısaca "yazı işleri"ne– giden haberlerimizi, üç kişiden biri okurdu: Biri, beni gazeteye kabul eden Münir Berik'ti, ikincisi Cemal Sağlam, üçüncüsü Nihat Subaşı...

Tabiî bu "üçlü" arasında en yüksek mevkide olan, Münir Berik'ti.

Münir Berik'in üstünde, daha önce belirttim, Nihat Erim vardı.

Erim, gazetenin siyasî patronu sayılırdı. Fakat manşetlerin siyasî çizgisinin dışında gazetenin iç yönetimine karışmazdı.

Münir Berik, bugünkü genel yayın müdürlerinin işini yapardı.

Daha önce belirtmiştim: O zamanın gazetelerinde genel yayın müdürü diye bir unvan yoktu. Bugünkü genel yayın müdürlerinin yaptığı işleri yapanın sıfatı "yazı işleri müdürü"ydü. Münir Berik'in görevi de oydu. Ama bu, gazetenin kimlik kutusunda yer almazdı. Yazı işleri müdürü olarak, Berik'in yardımcısı Cemal Sağlam'ın adı görünürdü.

Bu, gazetenin hukukî sorumluluğunun Cemal Sağlam'ın üzerinde olması demekti. Gazetelerde şimdiki gibi ayrı bir "sorumlu müdür" yoktu. Yazı işleri müdürü olarak adı yayımlanan gazeteci, yayının tüm sorumluluğunu üstlenmiş olurdu. Bunun sonucu olarak, gazete hakkında açılan her hukuk veya ceza davasının sanık sandalyesinde Cemal Sağlam otururdu.

İç sayfa yazıları gibi bizim haberlerin çoğunu da Cemal Sağlam okurdu.

Başlıklarını atar, sayfadaki yerlerini işaretlerdi. Parti siyasetiyle ilgili haberlerin değerlendirilmesini de genellikle o yapardı.

Tabiî, son karar yetkisi Münir Berik'teydi. Ancak onun asıl ilgisi, siyaset haberlerinden çok siyaset dışı haberlere yönelikti.

Siyaset haberleri, tabiî, önemliydi. *Ulus*'un sahibi partiydi. Partinin *Ulus*'u çıkarmasının nedeni de kendi siyasetini anlatmaktı. Fakat bir gazete, parti gazetesi de olsa, yegâne işini "siyaset haberi vermek" gibi görürse, okunmaz hale gelirdi. Siyaset haberlerinin yanında herkesi ilgilendiren genel haberleri de vermeliydi ki, "okunurluğu"nu kaybetmesin.

Yoksa partinin "kendi siyaseti"ni anlatmak için çıkardığı gazeteyi partililerden başka kimse okumazsa, onun partiye de faydası olmazdı. Kaldı ki, partililerin de sadece siyaset haberlerine değil, genel haberlere de ihtiyacı vardı.

Ama partide bu basit gerçekleri anlamayan politikacı çoktu. Gazetenin parti haberleriyle doldurulmasını isterlerdi. Tabiî, o arada kendi haberleriyle... "Benim demecimi uzun verin... Haberimi birinci sayfanın tepesine koyun, resmimi de unutmayın..." gibi talepleri hiç eksik olmazdı.

Münir Berik, bu eğilimin baskısının gazeteyi "parti bülteni" haline getirmesini önlemeye çalışırdı.

Bu çabasında *Ulus*'un "siyasî patron"u Nihat Erim'den de gizli gizli destek görürdü. Çünkü Erim –politikacıydı ama– Berik'in haklı olduğunun farkındaydı. "Benim haberimi küçük göstermişler" diye kendisine şikâyette bulunan politikacı arkadaşlarını "Vallahi, bazen yanlışlıklar da oluyor ama, gazetedeki gazetecilere de fazla karışamıyoruz" gibi laflarla idare ederdi.

Münir Berik de, bu desteğe dayanarak politikacı haberlerini mümkün olduğu kadar kısıp herkesi ilgilendiren genel haberlere, fotoğraflara da yer açmaya çalışıyordu. Ayrıca iç sayfalarda, sanata, kültüre, tiyatroya, sinemaya, polis romanı dizilerine yer ayırıyordu.

Politikacı demeçleriyle, dolayısıyla politikacı şikâyetleriyle uğraşma işi de, daha çok Cemal Sağlam'a kalıyordu. Cemal Sağlam'ın "particiliği" de vardı. Parti içi dengeleri iyi bilirdi. Bu görevin altından –olabildiğince– kalkabilecek en iyi yönetici oydu.

Zaman geçtikçe, ikisi tarafından da sık sık çağrılır oldum. Berik'in de, Sağlam'ın da, haberlerimle ilgili düşünceleri olumluydu. Bana doğrudan doğruya iş vermeye başladılar.

Cemal Sağlam'ın verdiği işler, daha çok partiyle ilgiliydi: Partinin bir yerde bir toplantısı olacak, oraya gidip yapılan konuşmaları özetleyeceğim... Partinin bir milletvekili demeç vermek istiyor, onu yazacağım... Tabiî, o zaman ses bandına almak diye bir olanak yok, zaten "tape-recorder" denilen şey daha ortada yok, bunları hep, hızla not alarak yapacağım...

Münir Berik ise, benden siyaset dışı röportajlar istiyordu. Mesela, Bulgaristan'dan gelip Sincan'a yerleşen göçmenlerle görüşmemi... Mesela, güzellik yarışmasını kazanan Ankara güzeliyle söyleşi yapmamı...

Berik'in istekleri, tabiî, daha çekiciydi. Onları daha bir ilgiyle yerine getiriyordum. Ama Sağlam'ın verdiği "siyasî iş"leri de aksatmıyordum.

"Yazı işleri üçlüsü"nün en genci Nihat Subaşı'ydı. Geceleri çalışırdı. Berik ile Sağlam gazeteden ayrıldıktan sonra o kalır, sabaha karşı 2'ye 3'e kadarki işleri yapardı.

Onunla da sık görüşür olmuştuk. Çünkü bana verilen görevlerin bir kısmı akşamki olaylarla ilgiliydi. Onları izleyip yazmam, Subaşı'nın "egemenliği"ndeki gece saatlerine sarkıyordu. İşim bittikten sonra da, onun ısmarladığı çayları içiyordum. Tabiî, sigarayla birlikte... Sigara içmeye kısa sürede alışmıştım.

Nihat Subaşı'ya "Nihat Ağabey" derdim. Cemal Sağlam'a da "Cemal Ağabey"... Münir Berik'e hep "Münir Bey" dedim.

Niçin oldu bilmem, herhalde ilk karşılaşmanın etkisinin sonucu... Berik bana, hepsinden daha yaşını başını almış gibi gelmişti. (Oysa sonra öğrendim, Cemal Sağlam'ın yaşı, onunkinden fazlaymış.)

Yaşı bana yakın olanlarla senlibenliydik. Muhabirlerden, Gazanfer Kunt hariç (o "ağabey"di) hepsiyle kısa zamanda iyi arkadaş olduk. Öteki servistekilerle de öyle...

"Çok efendi çocuk şu Bülent Bey..."

Aralarında Bülent Ecevit de vardı. Onunla dostluğumuz, daha sonraları siyasetin çalkantıları içinden de geçti ama, hep devam etti. Onu ilk nasıl tanıdığımı anlatayım. Hatta, en iyisi, otuz yıl önceki bir yazı dizimde anlatmıştım, o zamanki hafızamla yazdığım birkaç paragrafı aktarayım:

"Gazetelerin istihbarat (haber) servislerinin gireni çıkanı çok olur. Muhabirler de günün çoğu saatlerinde dışardadırlar, gazete-

Muhalefet lideri İsmet İnönü, ve *Ulus* kadrosundan beş kişi... Sağdan: Bülent Ecevit, Cemal Saltık, İnönü, Altan Öymen, Haluk Tuncalı, Cüneyt Arcayürek.

ye sadece haberlerini yazmak için gidip gelirler. O arı kovanı gibi trafik içinde, odaya girip çıkanlardan pek çoğuyla ilk karşılaşmamı hatırlamam. Bülent Ecevit'le (ilk karşılaşmamı) hatırlarım.

Niçin? Alışılmamış derecede, bize yabancı gelecek derecede nazikti de onun için.

Galiba bir konser ya da bir başka toplantı haberiyle ilgili bir şey söylemek için gelmişti. Ben önümdeki haberle uğraşırken devamlı olarak, 'Efendim...', 'Nasılsınız?', 'Teşekkür ederim', 'Rica etsem', "Mümkünse..." gibi bizim odada nadiren kullanılan kelimeleri işittikçe, dikkatim, tabiî, oraya çevrildi.

Üstelik sadece üslubu değil, giyimi de yabancıydı. Üstünde, galiba biraz kırçıllı bir kumaştan, dirsekleri –yamalanmış gibi– meşinle kaplı bir ceket vardı, (ceketin) içinde de gene meşin bir yelek...

İşin tuhafı: Bizim öteki arkadaşların konuşma üslubunda da birdenbire bir değişiklik olmuştu. Sabahları odaya girerken herkesi "Merhaba Allahsızlar" diye selamlayıp "Feneri nerede söndürdünüz?" diye sormaya ve amirleriyle konuşurken de nezaket kelimelerine pek yaklaşmamaya alışmış bir arkadaşımız, kendinden yaşça belki daha küçük olan ona "Aman Bülent Bey, biz rica ederiz... Ne demek efendim... Bir kahvemizi içseydiniz" demeye başlamıştı.

O odadan çıkınca da arkadaşımızın gözü bana takıldı. Üslubundaki değişikliği açıklama ihtiyacından olacak... Gelenin kimliği hakkında bir benim bilgim yoktu çünkü:

– Çok efendi çocuk şu Bülent Bey, dedi."

Otuz yıl öncesindeki o yazı dizisini yazarken, Bülent Ecevit'le ilk karşılaşmamı böyle hatırlamışım...

Ecevit, *Ulus*'a benden üç ay önce girmişti. Londra'da Türk Basın Ataşeliği'ndeki görevinden dönüşünden sonra...

Ulus'ta çalıştığı oda, gazetenin parti adına siyasî patronu Nihat Erim'in odasının yanındaki odaydı. Orada işe başlayışını –aynı dizide– kendi anlatmıştı. Şöyle:

"Ulus'a eylül ayında girmiştim. Gazetenin başında (parti adına siyasî yönetici olarak) Sayın Profesör Nihat Erim bulunuyordu. Beni de Ulus gazetesine o almıştı. Odam Sayın Erim'in odasına bitişik odaydı.

İlk dönemimde bana ne görev verileceği pek kestirilemedi. Ben de ne yapacağımı pek bilemedim. İlkin çeviriler yaptım. Daha sonra o zamanki ilgilerime uygun olarak sanat eleştirileri yazmaya başladım."

Benim ilk tanıdığım sıradaki Bülent Ecevit'in uğraş alanı oydu. Daha çok sanatla meşguldü. Şiir üzerine, resim üzerine yazılar yazıyordu. Ankara'da açılan sergilere gidiyor, ressamlarını tanıtıyor ve eleştiriyordu. Ankara'ya gelen edebiyatçılarla söyleşiler yapıyordu.

Ankara'da Helikon adında bir sanat derneği vardı. Ecevit, eşiyle birlikte onun üyesiydi. Oraya da vakit ayırıyordu. Derneğin faaliyetlerini yansıtan yazılar, haberler yazıyordu. Bir de sanat dışı işleri vardı. Nihat Erim'in verdiği İngilizce siyasî yazıları –veya özetlerini– Türkçe'ye çevirmek... Münir Berik'in verdiği magazin yazılarını Türkçeleştirmek...

Bütün bunları masasındaki –bizim evdeki babamın daktilosunun bir benzeri olan– Erica daktilosuyla yazardı. –Sonradan başbakanlığı dönemleri dahil– hiç bırakmadığı ünlü daktilosuyla...

Ratip Tahir, Hakkı Hoca ve Hüseyin Cahit...

Ulus'ta tanışıp arkadaş olduklarım arttıkça, gazetede zaman geçirmenin çekiciliği de artıyordu. Tabii, muhabir olarak günümün büyük kısmı, dışarıda "haber takibi"nde geçiyordu. Fakat "dış işler"i bitirip gazeteye döndükten ve masa başında yazı çiziyle ilgili "iç işler"i de tamamladıktan sonra, odalar arası ziyaretle-

re de vakit bulabiliyordum.

Bülent Ecevit'in odasında kendisinin de tiryakisi olduğu çay içilirdi, "Ratip Ağabey" dediğimiz ünlü ressam ve karikatürist Ratip Tahir Burak'ın odasında kahve...

Ratip Ağabey bizden yaşça epey büyüktü... Ama bizimle arkadaş gibi konuşurdu. Herkese takılırdı. Odasının karşısında fotoğrafhane vardı. Orada da önce kıdemli foto muhabirlerinden Hilmi Şahenk'i tanıdım. Fakat o bir süre sonra ayrıldı. Yerine Hüseyin Ezer geçti. Cin gibi bir foto muhabiriydi. Çok çalışkandı.

Spor servisinde kıdemli yazar ve yönetici Ferit Karslı ve yardımcısı Cemal Saltık vardı. Orada da aynı gelişme oldu. Saltık şefliğe geçti.

Daha sonra, öteki kitapta anlatacağım gelişmeler sırasında, Vatan'dan Cüneyt Arcayürek ile Reuters'ten Haluk Tuncalı da Ulus'a geçtiler. Bizim muhabir kadrosuna katıldılar. Cüneyt Arcayürek'in gazeteciliğini biliyordum. (Seçim gecesindeki muhabirliğinden ve anılarından da söz ettim) Onunla çabuk anlaştık.

Haluk Tuncalı'yla da... Dünyanın en çelebi adamlarından biriydi. İyi ingilizce bilirdi. Hoşsohbetti. Espriden anlardı. İlerde yakın dostluğumuz olacaktı.

Ratip Tahir Burak'ın takıldıklarının başında Hakkı Hoca gelirdi (soyadı Unan'dı). Burak'tan daha ileri yaştaydı. Burak onunla yaşını abartarak dalga geçerdi. "Allahtan, Hüseyin Cahit var da, seni burada tutuyorlar" derdi. O da ona "Hadi oradan resimci. Bıktık senin o soğuk şakalarından" derdi.

Hakkı Hoca'nın asıl görevi, daha önce değindiğim "eski yazı-yeni yazı" işiyle ilgiliydi. O konuda çıkan tüm sorunlar onun önüne giderdi. Ama her günkü öncelikli işi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın eski yazıyla yazdığı başyazıları daktiloyla yeni yazıya çevirmekti.

Hüseyin Cahit Yalçın, 1875 doğumluydu. Mülkiye mezunuydu. Gazeteciliğe de, politikaya da, Sultan Abdülhamid zamanında başlamıştı. İttihat ve Terakki Partisi mensubu olarak Osmanlı Meclisi'nde mebusluk yapmıştı. Aynı zamanda *Tanin* gazetesini çıkarıyor, başyazılarını yazıyordu. 31 Mart Olayı'nda öldürülmekten güç kurtulmuştu. (İsyancılar Hüseyin Cahit zannettikleri –ona benzeyen– bir başka milletvekilini vurmuşlardı.)

Cumhuriyet döneminde de Yalçın'ın başına işler açılmıştı. İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmişti. Beraat etmesine rağmen bir süre gazetecilik yapamamış, ama sonra İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasından sonra gazeteciliğine ve yazarlığına yeniden başlamış, ayrıca, yeniden milletvekilliğine de seçilmişti.

Ulus'un devamlı ve "arada bir" yazarlarından bazıları... Ayaktakiler (soldan sağa) Prof. Nihat Erim, Prof. Ahmet Şükrü Esmer, Nurullah Ataç, Fazıl Bey (parti idarecisi), Prof. Muvaffak Akbay, Prof. Yavuz Abadan, Nurettin Artam, Hızırrahman Raşit Öymen. Oturanlar (sağdan sola): Agâh Sırrı Levent, Hüseyin Cahit Yalçın, Emin Erişirgil.

İkinci Dünya Savaşı sırasında *Tanin*'de yazdığı başyazılarla "demokrasi cephesi"ni tutuyor, Alman faşizmine şiddetle hücum ediyordu. Savaşın bitişinden sonra da Sovyet komünizmine veryansın ediyordu. 1945'te 4 Aralık'taki *Tan* gazetesi baskınından önce *Tanin*'de yazdığı "Kalkın ey ehli vatan" yazısıyla, o olayın tahrikçisi sayılmış ve eleştirilmişti.

Daha sonra *Tanin*'i kapatmış, *Ulus*'un eski başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın ayrılmasıyla onun yerine getirilmişti. Başyazıları, birinci sayfanın solunda yukarıdan aşağıya inen tek sütunda yayımlanıyordu. Nihat Erim sayfanın alt tarafındaki iki sütunluk yazısıyla, "ikinci başyazar" gibi görülüyordu.

1950 seçiminde kazanan CHP'li 68 milletvekilinden biri, Hüseyin Cahit Yalçın'dı. (Şansı adaylığının Kars'tan olmasıydı. Kars'ta CHP kazanmış, tüm milletvekillerini çıkarmıştı.) Meclis'in –75 yaşındaki– en yaşlı milletvekili olarak, ilk oturumu o yönetmişti.

Gazetede onu gördüğümüz zaman yakın tarihimizi görmüş gibi olurduk. Konuşmaya teşvik edilmezse konuşmazdı. Genellikle yazısını bırakıp giderdi. Nihat Erim oradaysa ona uğrardı. Bazen de yazı işleri müdürlerine... Biz muhabirlere selam verip hatırımızı sormakla yetinirdi. Onun anlattıklarını dinleme olanağını, daha sonraları –*Yeni Ulus* döneminde– bulacaktım.

Hüseyin Cahit'in eski yazıyla yazılmış yazılarını, Hakkı Ho-

ca'nın masasında görürdük. Kullandığı kâğıdın boyu bosu değişikti. Eskiden "eseri cedit" (yeni eser) denilen, ama halk arasında "eserjenit" adını almış olan kâğıtlar vardı.

Bugünkü A4'lere göre boyları daha uzun, enleri daha kısaydı. Onların çizgili olanları da vardı, küçük kareli olanları da... Hüseyin Cahit Yalçın, küçük kareli olanlarını kullanırdı. Ama şöyle: Onları eninden ikiye katlardı. Yani, ipince ve uzun bir kâğıt haline getirirdi. İnci gibi bir eski yazıyla yukarıdan aşağı doldururdu. Düzeltme de yapmadığı için, başmakaleye ayrılan yerin ölçüsüne göre, nerede duracağını bilirdi.

(Şimdi yazıların nerede duracağı, bilgisayar ekranında "vuruş" hesabıyla görülüyor. Hüseyin Cahit'in boyunu bosunu bildiği ince, uzun ve kareli kâğıtları, bugünkü bilgisayarların o işlevini görürdü.)

Ulus'un öteki ünlü yazarları da, ilginç kişilerdi. Biri Nurettin Artam'dı. O sırada 50 yaşlarındaydı. Öteden beri ikinci sayfadaki "Yankılar" köşesinde "Toplu İğne" imzasıyla yazardı. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı yıllarında radyodan her akşam dinlediğimiz "Radyo Gazetesi"ni hazırlayan heyetteydi.

Nurullah Ataç da *Ulus*'un kadrosundaydı. Sanırım haftada bir yazardı. Biz gençlerle her vesileyle konuşur, düşüncelerini anlatırdı. Onu ilerde, yazdığı dergi ve gazetelerin yayın yönetmeni olarak daha yakından tanıyacaktım. Ve her defasında kendisinden bir şeyler öğrenecektim.

Eski Basın Yayın genel müdürü ve Siyasal Bilgiler'de siyasî tarih hocası Ahmet Şükrü Esmer, *Ulus*'un dış politika yazarıydı. Onunla da dış gezilerimiz olacaktı.

İkinci başyazarımız ve siyasî patronumuz Nihat Erim yazar kadrosunun patronuydu. En sık gördüğümüz ve görüştüğümüz oydu.

Ulus'un çok sayıda da, "arada bir" yazarı vardı. Çoğunu zaten daha önce tanımıştım. Yavuz Abadan, Agâh Sırrı Levent, Emin Erişirgil gibi... Babam da onlardandı.

Tabiî, aralarına katıldığım "gazeteci kadrosu", *Ulus* gazetesinde tanıdıklarımdan ibaret değildi. Ankara küçük şehir. Veya gidilecek yerleri sınırlı olan bir şehir... Başka müesseselerde çalışsalar da, gazeteciler birbirlerini hemen her gün görebilirlerdi. *Ulus*'un dışındaki basın mensuplarından da tanıştığım veya zaman içinde tanıyacağım, arkadaş olacağım daha birçok "genç gazeteci" vardı.

Çetin Altan, Mehmed Kemal, Şinasi Nahit Berker, Fethi Giray, Nusret Baban, Nizam Payzın, Niyazi Kotay, Yalçın Uraz, Seyfettin

Turhan, Turhan Aytul, Ahmet Küflü, Fuat Ökmen, Turgay Üçöz onlardandı. Kısa bir süre sonra "en gencimiz" Oktay Ekşi de aramıza katılacaktı.

Kıdemli gazetecilerden de, Ankara Ajansı sahibi Kemal Zeki Gençosman, *Cumhuriyet*'in Ankara temsilcisi Mekki Sait Esen, *Vatan*'ın temsilcisi Sabahattin Sönmez, *Hürriyet*'in temsilcisi Emin Karakuş, "ağabey" diye hitap ettiklerimiz arasındaydı.

Çoğuyla, ilerde, bu kitapların konusu olan olaylar sırasında sık sık birlikte olacaktık.

Evet, artık, muhabirler, foto muhabirleri, istihbarat şefleri, gazete yöneticileri, yazarlar, çizerler, temsilciler arasında ilk "iş hayatım"ın içindeydim.

Gerçi bu "iş hayatım"ın yanında "öğrencilik hayatım" da sürüyordu. Fakat, doğrusu, onu biraz ihmal etmeye başlamıştım. Kendimi artık "öğrenci" gibi değil, "gazeteci" gibi görüyordum.

Benim için, bu kitabın konusu olan "değişim yılları" içindeki en önemli değişim buydu.

Bu kitabı bitirirken...

Böylece, evimizdeki, mahallemizdeki, Ankara'daki, Türkiye'deki ve dünyadaki "değişim"lerden sonra, günlük hayatımdaki bu köklü "değişim"i de anlatmış oldum.

1950'li yılların bundan sonrasında bütün bu değişen şeyler, bir süre nispî (görece) bir istikrar dönemine girecek. Dünyadaki "iki dünyalılık" da yerleşikleşecek, Türkiye'deki Demokrat Parti iktidarı da...

Benim "ilk iş"im de öyle... O artık bir "meslek" haline gelip devam edecek...

Tabiî, bu, olayların ana çizgileriyle ilgili bir istikrar... Aslında hiçbir şey yerinde durmuyor. O ana çizgilerin etrafında gene her şey, bazen olumlu, bazen olumsuz yönde hareket edecek...

İç politikaya bakalım: Türkiye'de 1950'nin ilk yıllarını, Metin Toker, "Demokrat Parti'nin altın yılları" diye niteler. Bu saptama, bazı açılardan çok doğrudur. O "altın devri"nden sonra ise, "tartışmalı yıllar" gelir... Arkasından da "kavgalı yıllar"...

Dünya politikasına bakalım: Dünya, zaten bu kitapta da hep "kavgalı yıllar" içindeydi. Ama o kavgalı yılların dozu, yeni yeni krizlerle artacak... Doğuyla Batı arasında karşılıklı olarak tırmanan "atom bombası" tehdidinin de etkisiyle sık sık "dünyanın sonu"nun geldiği korkusu yaşanacak.

Tabiî, hem Türkiye'de, hem dünyada güzel şeyler de olacak... Özellikle kültür ve sanat alanında... Yeni şiirler, romanlar yazılacak, şarkılar söylenecek, oyunlar oynanacak, resimler yapılacak, filmler çekilecek...

Ben de, bu anlattığım dönemdeki gibi, bundan sonraki dönemde olan biteni de, yeni bir kitapta anlatmaya çalışacağım.

Siz değerli okurlarıma, tekrar teşekkürlerimi ve en iyi dileklerimi sunarım.

Altan Öymen
Büyükada, 2004

İndeks

A

Abadan, Yavuz 370, 374, 645, 646
Abalıoğlu, Nadir Nadi bkz. Nadir Nadi
Abalıoğlu, Yunus Nadi bkz. Yunus Nadi
Abdullah, I. 116
Abdurrahman Bey 436-438
Abeylegesse, Elvan 224
Acarbay, Doğan 244
Acheson, Dean 97-100
Adalan, Şevket 144, 146, 286, 419
Adasal, Rasim 230
Adıvar, Halide Edip 442
Ağa Han 124
Ağaoğlu, Ahmet 272
Ağaoğlu, Samet 465, 469, 637
Akalın, Şahap 63, 72
Akar, Nasuh 216, 243, 250-253
Akaygen, Enis 129, 131, 143
Akbaba 398
Akbay, Muvaffak 645
Akgün, Nazmiye 369
Akgün, Oral 368, 369
Akın, Bedii Faik 448
Akkaya, Muazzez 368-370
Akmansoy, Tekin 72
Aksal, İsmail Rüştü 34, 35, 135-137, 285, 286. 419, 428, 456, 457, 506
Aksur, Kemal 222, 224, 244
Akşam 19, 156, 165, 232, 385, 402, 530, 531, 546
Akşam Haberleri 634
Aktürel, Orhan 367, 368
Aktürel, Teoman 367
Albayrak, İsmail 603
Aldoğan, Sadık 129, 131, 143
Alhan, Kerim 72
Ali Han 124
Ali Ulvi bkz. Ersoy, Ali Ulvi
Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü 171, 173
Aliye Ali 327, 333, 335, 336, 338, 339, 341, 343
Alpago, Salim 72
Altan, Çetin 633, 646
Altay, Fahrettin 42, 43
Andaç, Münevver 423, 513, 522, 530
Antel, Necip Celal 23, 24, 26
Apaydın, Fikri 133
Arcayürek, Cüneyt 420, 422, 620, 642, 644
Aren, Sadun 497, 498
Arıkan, Vural, 366, 368
Arıman, Zeki 374
Arman, Cihat 234
Arna, Fuat 129
Artam, Nurettin 645, 646
Aslan, Haydar 133
Aşuroğlu, Tuğrul 630, 631, 637
Ataç, Nurullah 367, 645, 646
Atalay, Yunus 368
Atatürk, Mustafa Kemal 36, 37, 39, 43, 129, 131, 132, 141-143, 177, 206, 217, 277, 329, 350, 389, 391, 392, 413, 435, 440, 446, 453, 456, 484, 485, 487-490, 493, 506, 507, 511, 627

Atay, Falih Rıfkı 344, 398, 639, 645
Atik, Celal 243, 250, 251, 252
Atsız, Nihal 329
Attlee, Clement Richard 87, 616
Ay, Belkıs 79
Ay, Lütfi 79
Ayan, Halil 450, 453
Aybar, Mehmet Ali 221
Aydemir, Şevket Süreyya 272
Aydınlı, Reşat 260
Aygün, Kemal 531
Ayhan, Süreyya 224
Aytul, Turhan 647

B

Baba Gündüz bkz. Kılıç
Baban, Cihat 156, 157, 398
Baban, Nusret 646
Baban, Selim 156
Bacall, Lauren 126
Bal, Bilal 389
Balamir, Halit 250
Balamir, İsmail Hakkı 336
Balım, Engin 632
Balım, Esat 632
Bali, Orhan 377
Bali, Rıfat N. 173
Balmumcu, Şevki 66
Balta, Tahsin Bekir 144, 370, 374
Banguoğlu, Tahsin 144, 286, 293, 344, 419
Barkay, Erdal 247
Barlas, Cemil Sait 144, 146, 286, 419, 425, 428, 504-506
Barutçu, Faik Ahmet 32, 33, 144, 145, 282, 285, 414, 416-419, 428, 448, 465-467, 490, 505, 508, 509
Başkut, Cevat Fehmi 69, 74, 79, 398
Başman, Avni 450, 453
Başol, Salim 297
Bayar, Celal 34, 131, 139, 141-143, 162, 164, 276, 277, 419, 421, 433, 439, 441, 442, 444-447, 449, 468, 479, 476, 487, 495, 554, 620
Bayar, Dilek 14
Bayar, Refii 447
Bayramoğlu, Muhlis 411, 412
Bayur, Hikmet 129, 132, 141, 143
Bedii Faik bkz. Akın, Bedii Faik
Beer, Max 267
Belen, Fahri 450, 452, 477
Belger, Nihat Reşat 450, 453, 488
Belli, Mihri 312, 313-316
Beneş, Edvard 105
Ben Gurion, David 169
Benice, Etem İzzet 156, 157, 398
Berber Hasan bkz. Tural, Hasan
Bergman, İngrid 125
Berik, Münir 420, 502, 510, 511, 639-641, 643
Berker, Şinasi Nahit 646
Betil, Zihni 506
Beyazıt, Kemali 144, 146, 286, 506
Bil, Hikmet 162
Bilen, Ömer 518, 521
Bilge, Gazanfer 216, 243, 250-253, 619
Bilge, Necdet 389
Bir Dönem Bir Çocuk 7, 11, 52, 155, 180, 187, 216, 391, 415, 442, 507
Birgit, Orhan 473-475
Birinci Kilometre 562

Birmeç, Macide bkz. Tanır, Macide
Birol, Ali Esat 358, 359
Birsel, Münir 286
Bogart, Humphrey 126
Bonatz, Paul 66
Bora, Sedat 581
Boran, Behice 547, 556, 557
Bozkurt, Mahmut Esat 267, 268
Bölükbaşı, Osman 143, 428, 466
Braun, Eva 85
Bu Dünyadan Nâzım Geçti 384
Bulgurlu, Fahri 412, 413
Bulgurlu, Hamdi 412, 413
Burak, Ratip Tahir 637, 644
Burçak, Rıfkı Salim 372, 374, 496-498
Burian, Orhan 204-208, 211
Bürge, Fazıl Şerafettin 286, 456, 457
Büyük Doğu 207

C
Can, Gündoğdu 368
Canar, Salih 63, 72
Candemir, Adil 250
Candemir, Muharrem 250
Canova, Mahir 68, 72, 73
Cato 99, 100
Cebesoy, Ali Fuat 397, 440-442
Celayir, Selami 368, 373
Celile Hanım 521
Cemgil, Adnan 547, 557
Chaplin, Charlie 94
Christinius, Bay ve Bayan 176, 374
Churchill, Winston 93
Cimcoz, Adalet 328, 334
Cimcoz, Mehmet Ali 328, 334
Coşkan, Tahsin 456
Cronin, A. J. 17
Crosby, Bing 186
Cumhuriyet 74, 153, 155, 156, 162, 165, 166, 231, 232, 262, 263, 398, 442, 488, 599, 647

Ç
Çağlar, Behçet Kemal 135, 137, 279, 291
Çakır, Ayhan 16
Çakır, Hüsnü 286
Çakmak, Fevzi 34, 42, 130, 131, 141-143, 277, 391, 476
Çakmak, Şefik 129
Çakmakoğlu, Sabahattin 368
Çambel, Halet 223
Çankayşek 251, 316, 317, 538, 541, 542, 544
Çanlar Kimin İçin Çalıyor 125
Çaykovski, Pyotr İliç 367
Çelikbaş, Fethi 372-374, 498
Çengel Hüseyin bkz. Saygun, Hüseyin
Çevik, İsmail Hakkı 386
Çiçekdağ, Osman Şevki 412
Çuenlay 573

D
Darendeliler, Adnan 368
Das Kapital 269, 271, 272
Daver, Abidin 546
Defterler 283
de Gaulle, Charles 87
de Gasperi, Alcide 109
Demiray, Hamiyet 14
Demiray, Kemal 13, 46, 47
Demirelli, Fuat Hulusi 491, 492
Demirperde 81, 92-95, 105, 296, 319, 321, 539
Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay 62
Dersan, Kâzım Şinasi 156

Dewey, Thomas Edmund 322
Diba, Farah 122
Dicleli, Vedat 419, 426-428, 506
Diken 158
Dimitrov, Georgi 300
Dinar, Moşe 171
Dinçer, Hasan 135
Dinçtürk, Seydi 244
Doğan, Avni 504, 505, 509
Doğan, Kâmil 596
Doğan, Şevket 396
Doğan, Zeki 478
Doğu, Yaşar 216, 243, 250-252
Dora, Celal 558, 563, 568, 575, 577-579, 584, 591, 592, 595, 598, 602, 605
Duman, Süreyya 436, 437
Dursunoğlu, Cevat 414, 418, 437, 438, 456, 505
Durukal, Haluk 231
Dühring, Karl Eugen 269
Dündan Bugüne Tango 22
Düşünsel, Feridun Fikri 137, 139, 140

E

Ebert, Carl 66
Ebüzziya, Ziyad 157
Ebüzziya Tevfik 157
Ece, Keriman Halis 251
Ecevit, Bülent 641-644
Edward, VIII. 116
Ege, Fehmi 23, 24
Eğriboz, Nihat 450, 453
Eken, Bülent 217
Eken, Reha 217
Ekin, Cavit 144
Ekşi, Oktay 647
Elizabeth, II. 113, 116, 117, 244
Emeç, Selim Ragıp 156, 157, 398
Engels, Friedrich 268, 269, 273
Erbakan, Necmettin 143
Erdem, Kaya 369
Erdem, Necati 133, 135
Erdem, Tarhan 369
Erdem, Turgut 367, 368
Erduran, Refik 525-527, 529, 530
Eren, Ramiz 411, 412
Erenel, İlhan 368
Ergun, Yılmaz 368
Erim, Nihat 32, 34, 35, 144, 145, 281, 285, 382, 414, 418, 419, 428, 435, 504, 505, 507-510, 637, 639, 640, 643, 645, 646
Eriş, Muammer 137
Erişirgil, Emin 144, 286, 370 374, 414, 415, 418, 419, 428, 645, 646
Erkan, Yaşar 251
Erkanlı, Orhan 476
Erkut, Cevat 390
Erkut, Halil Sezai 506
Ersan, Ali 232-234, 236-238, 240, 241, 251
Ersoy, Ali Ulvi 291
Ertekin, Ali 324, 331-335, 344-346
Erto, Reşat 229
Ertuğrul, Hüsnü 435, 436
Ertuğrul, Muhsin 49, 64-68, 70, 73, 78, 79
Es, Hikmet Feridun 237, 581, 610
Esen, Bülent Nuri 370, 371, 375
Esen, Mekki Sait 620, 647
Esen, Sadık 250
Esmer, Ahmet Şükrü 43, 645, 646
Ete, Muhlis 372, 408, 409, 411, 412, 450, 496
Ete, Üstün 408

Evintan, Ahmet 72
Eyüboğlu, Cemal Reşit 491, 492, 506
Ezer, Hüseyin 644

F
Faruk, I. 116-120, 122
Faysal, II. 116
Fazıl Bey 645
Felek, Burhan 398
Fenik, Mümtaz Faik 412, 413, 470, 549
Feride, Kraliçe 119
Fetgeri, Suat 223
Fevziyanım bkz. Tansel, Fevziye Abdullah
Fevziye, Kraliçe 120
Feyzioğlu, Hakkı 372
Feyzioğlu, Sait Azmi 372
Feyzioğlu, Turhan 371, 372
Feyzioğlu, Yavuz 176
Filiz Ali 323, 330, 335-337
Filiz Hiç Üzülmesin 323, 336

G
Garan, Sulhi 220
Garland, Judy 186
Gece Postası 157
Gençer, Ayten 23
Gençer, İlham 23
Gençosman, Kemal Zeki 633, 647
George, VI. 113, 116, 214, 244, 245
George, II. 302, 303, 305, 311
Geray, Cevat 368
Gilda 123
Giray, Fethi 646
Giray, Muazzez bkz. Akkaya, Muazzez
Gottwald, Klement 92, 105
Göğüş, Beşir 46
Gökçe, Ramiz 24, 265, 381, 399
Gökçer, Cüneyt 63
Gökyay, Orhan Şaik 207
Göle, Münir Hüsrev 144
Gönül, Mustafa 368
Göring, Hermann 85, 86
Grable, Betty 186
Grivas, Georgios 310
Gulyabanî 204
Güçsavaş, Vural 366, 368
Gülek, Kasım 35, 36, 144, 145, 281-283, 285, 428, 456, 504-506, 621, 637
Güler, Cemal Nadir 81, 159
Güleryüz 158, 159
Gülesin, Şükrü 217
Gümen, Sururi 220, 243, 251, 253, 419, 450, 451
Gün, Melek bkz. Ökte, Melek
Günaltay, Şemsettin 265, 284, 285, 293, 381, 404, 417-419, 428, 439, 454, 505, 509
Gürkan, Ahmet 516-518, 520, 521
Gürman, Abdurrahman Nafiz 40, 41, 473, 476, 478, 480
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 201, 204
Gürsel, Cemal 480
Gürtunca, Mehmet Faruk 156
Güvenir, Yaşar 20, 21, 22

H
Hacaloğlu, Gülden 8-12, 14, 29, 49, 197, 199, 358, 361
Hafız Burhan 484
Hafız Nuri 484
Hande 158
Hanım 158, 159
Haydar Rifat bkz. Yorulmaz

Hayworth, Rita 123, 124
Hekimoğlu, Haşim 72
Her Gün 156
Hess, Rudolf 86
Hitler, Adolf 85, 214
Horoz, İbrahim 220
Horulu, Kemal 221, 222, 224, 244
Hürriyet 153, 158, 159, 161-163, 165, 232, 233, 237, 240, 242, 252, 253, 259, 337, 339, 341, 420, 421, 531, 532, 556
Hürriyeti Seçtim 94, 95

I
Ilgaz, Rıfat 188, 190
Irmak, Sadi 474, 475
Irvalı, Coşkun 367

İ
İkdam 402
İnce, Celal 22, 23, 186
İnce, Hamit Şevket 412, 413
İnce, Refik Şevket 412, 450-452, 472, 478
İnci 158, 646
İnegöl, Metin 365
İnkılap 402, 416
İnönü, Erdal 31
İnönü, İsmet 13, 32, 40, 70, 142, 143, 162, 201, 283, 411, 414, 417, 418, 422, 426, 443, 444, 446, 448, 454, 481, 506, 526, 553, 642
İnönü, Ömer 516
İpekçi, Abdi 220, 401
İpekçi, İhsan 522
İrez, Kaya 268, 324
İrsoy, Halim 603
İşman, Rıza Maksut 221, 247

J
Jan Dark 125
Jdanov, Andrey 102
Jivkov, Todor 298
Johnson, Lyndon B. 550

K
Kâbus Şatosu 17
Kaltenbrunner, Ernst 86
Kalyoncu, Melda 425, 522, 527
Kapetanyos Aris bkz. Velukhiotis, Aris
Karacan, Ali Naci 401, 402
Karakuş, Emin 341, 421
Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfi 637
Karasan, Mehmet 373
Karay, Refik Halit 164
Karikatür 81
Karşı Devrim 287
Kaya, Halil 254
Kaya, Şükrü 270
Kaynak, Sadettin 484
Kayserioğlu, Sertaç 62
Kazablanka 125, 126
Kazan, Elia 186
Kazgan 497
Keitel, Wilhelm 86
Keleş, Çağlayan 14
Kentli, Mustafa 143
Kerem 80
Keriman Halis bkz. Ece, Keriman Halis
Kerime Nadir 164
Kılıç, Ali 217
Kılıç, Altemur 217
Kılıç, Gündüz 217
Kılıçhoğlu, Safa 157
Kırcan, Fikret 216
Kısakürek, Necip Fazıl 204, 207

Kim İl-song 540, 585
Kip, Oktay 623
Kireççi, Ahmet 215, 254
Koç, Vehbi 38, 49, 54, 55
Koper, Danış 43
Koraltan, Refik 34, 131, 433, 442
Kore Hatıralarım 579
Kore Savaşı'nda Türkler 579
Korle, Sinan 232
Koru, Şevki 222, 224-228, 245, 246
Koşalay, Ömer Besim 232
Kotay, Niyazi 646
Koyuncu, Hıfzırrahman Raşit 619
Koyutürk, Erdener 22
Koyutürk, Necdet 22-24
Köni, Hayrünnisa 325, 326
Köni, Osman Nuri 129, 134, 143
Köprülü, Fuat 34, 40, 131, 132, 138, 140-142, 450, 451, 545, 546
Köroğlu 381, 383-385, 403, 404, 461, 550, 566
Köşebaşı 49, 71, 72, 79
Köymen, Hulusi 467, 468
Kravçenko, Viktor 94, 114
Krokodil 111
Kudret 40, 155, 426, 501, 634
Kumbasar, Cihan 603
Kunt, Gazanfer 619-622, 628, 637, 641
Kurşunlu, Mehmed Kemal 561 562, 646
Kurtbek, Seyfi 477
Kurtuluş, Baki 268, 324
Kurtuluştan Sonrakiler 204, 205, 207, 208
Kurucu, Nazif 366, 368
Kurutluoğlu, Sahir 419
Kutay, Cemal 329
Kuvayı Milliye Destanı 522
Küçükandonyadis, Lefter 216, 220, 312
Küçük Fikret bkz. Kırcan, Fikret
Küçük Yaşar bkz. Erkan, Yaşar
Küflü, Ahmet 647

L

Laval, Pierre 86
Lenin, V.İ. Ulyanov 268
Levent, Agâh Sırrı 645, 646
Lie, Trygve 172, 537, 545, 546, 548
Lin Biao 586, 587
London News 605

M

MacArthur, Douglas 548
Madam Merian 458
Malik, Yakov Aleksandroviç 542
Malumpaşa 190, 195, 335
Mao Zedong 316, 317, 541
Markopaşa 175, 188-190, 196, 323, 327-329, 335, 338, 384
Markos bkz. Vafiadhis, Markos
Marshall, George Catlett 97, 98
Marx, Karl 265
Masaryk, Jan 104
Masaryk, Tomás 104
Mat, Akdoğan 412
McCarthy, Joseph 94
Mehmed Kemal bkz. Kurşunlu, Mehmed Kemal
Melen, Ferit 506
Memet Fuat 523
Menderes, Adnan 34, 131, 430, 433, 442, 449, 450, 454, 462, 466, 470, 484, 487, 488 493-496, 551, 553, 554

Merhumpaşa 190, 195, 335
Mersinli Ahmet bkz. Kireççi, Ahmet
Metaksas, İoannis 302
Mihail, I. 114
Mihalakef, Albay 296
Mihri Belli'nin Anıları 314
Mill, Stuart 272
Milliyet 401, 402
Mim Uykusuz bkz. Uykusuz, Mustafa
Mocan, Şevket 518-521
Model 158
Molnar, İgnace 219
Moran, Nail 225
Morkaya, Burhan Cahit 384, 385
Mountbatten, Louis 116
Mountbatten, Philip bkz. Philip, Prens
Muğlalı, Mustafa 389, 390
Mussolini, Benito 85

N
Nadir Nadi 155, 156, 398, 442, 488
Nasuhioğlu, Rüknettin 450, 453
Nâzım Hikmet 197, 203-211, 268, 269, 273, 317, 343, 375, 376, 384, 423, 513, 516, 517, 519-534, 547
Nenni, Pietro 108
Neriman, Kraliçe 122
Neruda, Pablo 522
Nesin, Aziz 175, 188, 190, 195
Noyan, Kurtcebe 478
Nutku, Emrullah 519

O
Oget, Sacit 401
Oğuz, Hakkı 390
Oktav, Mehmet 254
Olcay, Kenan 254
Omurtak, Salih 36-40
Oral, Cavit 144, 146, 286, 419, 428, 456, 457, 506, 636
Oral, Hulusi 437, 438
Oral, Hüdai 437
Orbay, Kâzım 36
Orhon, Orhan Seyfi 398
Ortaç, Yusuf Ziya 398

Ö
Öke, M. Kemal 606
Öker, Muttalip 133, 134
Ökmen, Fuat 647
Ökte, Melek 73
Ömer Seyfeddin 646
Önel, Aycan 246, 247
Önel, Cahit 221, 222, 224, 244
Öner, Kenan 129, 132, 138, 143
Örnekal, İlhami 162
Öymen, Aysel 224
Öymen, Gülden bkz. Hacaloğlu, Gülden
Öymen, Hıfzırrahman Raşit 12, 13
Öymen, Mesrure 9
Öymen, Murat 45, 175
Öymen, Münir 359, 361
Öymen, Nebahat 361
Öymen, Nezaket 9, 13
Öymen, Onur 361
Öymen, Örsan 8, 9, 12, 16, 29, 38, 49, 68, 197, 199, 199, 200, 287, 358, 361
Öz, Erdal 200
Öz, Talat Vasfi 493, 494
Özal, Turgut 366
Özbal, Sacit 608
Özcan, Mustafa 247
Özcan, Orhan 598

Özdemir, İlknur 197, 200
Özden, Ekrem 474
Özgen, İhsan Şerif 470
Özgür, İbrahim 22
Özkan, Neriman 197-200, 203
Özkan, Niyazi 198
Özsan, Nuri 450, 453
Özyörük, Halil 382, 440, 442, 450, 451, 537, 637

P
Palaoğlu, Mustafa Kemal 435, 436, 438
Pamir, Doruk 38, 40
Pamir, Zeki Hakkı 38
Paniç, İlhan 618, 622, 625, 628, 630, 633, 639
Papandreu, Andreas 305, 306
Papandreu, Yorgo 305, 306
Paulos, I. 116
Paydos, 49, 73, 74, 77-79
Payzın, Nizam 646
Pehlevî, Muhammed Rıza 116-118, 121
Peker, Recep 32, 36, 142, 281, 292, 464, 508
Petacci, Clara 85, 164
Philip, Prens 113, 117
Pıng Dıhuai 587
Picasso, Pablo 522
Piraye Hanım 521
Plehanov, Georgiy Valentinoviç 529
Polatkan, Hasan 450, 454
Polatkan, Saim 256
Politika 402
Popüler Tarih 526

Q
Quisling, Vidkun 86

R
Ramiz bkz. Gökçe, Ramiz
Renda, Abdülhalik 146
Renda, Yavuz 179, 180
Resmî Gazete 521, 625, 626, 633
Rhee, Syngman 540
Ricardo, David 372
Roosevelt, Franklin Delano 87, 321
Rosenberg, Alfred 86
Rossellini, Roberto 125

S
Sabahattin Ali 175, 188, 190, 194, 195, 323-346, 524, 525
Sabancı, Ömer 53
Sabancı, Sakıp 53
Sadak, İlhan 146
Sadak, Necmettin 144, 146, 150, 157, 286, 419, 546
Sadıklar, Cafer Tayyar 368
Safa, Peyami 343, 344, 398
Sağlam, Cemal 639, 640, 641
Sağlam, Tevfik 202
Saka, Hasan 276, 280-283, 285, 292, 293, 382, 428, 504
Salome 124
Saltık, Cemal 642, 644
Saltuğ, Rasim 388, 389
Sapmaz, Ahmet 53
Saracoğlu, Cemalettin 157
Saracoğlu, Şükrü 284, 349, 414, 418, 440
Saratoga Güzeli 125
Sarıalp, Ruhi 247, 248
Satır, Kemal 55, 286, 419, 457, 506
Savaşır, Vildan Aşir 218, 219, 228, 229, 261, 263
Savaşır, Yusuf 228

Saygun, Adnan 80
Saygın, Hüseyin 220
Sazak, Emin 139, 140
Selçuk, Turhan 401
Sermaye 166, 168
Sertel, Zekeriya 513, 522
Sesini Kaybeden Şehir
Seyyan Hanım 26
Sılay, Tevfik Fikret 284
Silivrili, Ahmet Kemal 137, 139, 140
Simavi, Sedat 158-163, 166, 168, 233, 236, 238, 240, 402, 556
Simeon, II. 114
Simpson, Mrs. 116
Sirer, Reşat Şemsettin 286, 344
Sirmen, Fuat 144, 419
Smith, Adam 272, 372
Sofu, Cevat 603, 604
Sofu, Melek 328
Son Havadis 577, 579
Sonku, Cahide 127
Son Posta 156, 157, 165, 398
Son Saat 156
Son Telgraf 156, 157, 398
Sosyalizm ve Sosyal Mücadelenin Umumî Tarihi 267, 268
Soysal, Emin 329
Soysal, Mümtaz 366-368, 380
Sökmensüer, Şükrü 36, 37, 456
Sönmez, Sabahattin 420, 620, 647
Sporel, Zeki Rıza 232, 262
Stalin, Yosif 88
Stromboli 125
Subaşı, Nihat 639, 641
Sur, Fadıl Hakkı 372
Sururi bkz. Gümen, Sururi
Sümer, Nurullah Esat 286
Süreyya, Kraliçe 122
Süreyya, Musa 353

Ş

Şahenk, Hilmi 644
Şamlıoğlu Servet 349
Şanghaylı Kadın 123
Şapkacının Şatosu 17

T

Taçyıldız, Servet bkz. Şamlıoğlu, Servet
Tahtakılıç, Ahmet 131, 135
Tan 189
Tandoğan, Nevzat 273
Tanin 644, 645
Tanır, Macide 72, 73
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 278, 279, 397, 507
Tansel, Fevziye Abdullah 266, 356
Tanyerli, Şecaettin 22
Tarancı, Cahit Sıtkı 349
Taranta Babu'ya Mektuplar 208, 209, 211
Tasvir 156, 157, 235, 356, 398
Tasvir-i Efkâr 157
Taşkent, Kâzım 53
Taşkıran, Faruk 621, 622, 631, 636, 637
Taşkıran, Tezer 135, 137
Tayfur, Muhlis 254
Tecer, Ahmet Kutsi 67-69, 71
Tekelioğlu, Seyhan 517
Tekelioğlu, Sinan 278, 397, 491, 493, 517
Tengirşenk, Yusuf Kemal 131
Teoman, Ali 224
Teoman, Üner 213, 223-226, 228, 240, 241, 244-247, 336
Tevfik Fikret 284, 356

Tevs, Sevim 21
Tevs, Sevinç 21
Thorez, Maurice 107
Tiryakioğlu, Samih 161
Tito, Josip Broz 318
Toco Hideki 86
Togliatti, Palmiro 108
Toker, Metin 140, 422, 473, 554, 556, 647
Toker, Selçuk 368
Tonguç, İsmail Hakkı 293
Tökin, İsmail Hüsrev 272
Tör, Vedat Nedim 272
Törehan, Habip Edip 400, 401
Truman, Harry S. 88
Tuncalı, Haluk 633, 642, 644
Tural, Hasan 331
Turan, Mülakat 20, 21, 25
Turhan, Seyfettin 646
Türel, Ali Rıza 474
Türkeş, Alparslan 143
Türkmen, Güner 368
Türkspor 231, 260
Tüter, Şükrü 389

U
Uçar, Ali Rıza 262
Uğur, Necati 368
Uluç, Fuat 42
Uluç, Ömer 42, 483, 500, 501
Ulus 57, 58, 110, 153-155, 161, 181, 324-326, 331, 335, 337, 343, 344, 365, 398, 420, 426, 428, 472, 474, 496, 500-502, 507-510, 621, 624-627, 634-636, 639, 640, 642-646
Unan, Hakkı 644
Unutulan Savaş 606
Uran, Hilmi 265, 283, 284, 414-416, 418, 420, 428
Uray, Zühtü 267
Uraz, Ulvi 68, 72
Uraz, Yalçın 646
Us, Asım 156
Us, Hakkı Tarık 156, 398
Us, Rasim 156
Uykusuz, Mustafa 191
Uz, Behçet 146

Ü
Üçöz, Turgay 647
Ülgen, Mehmet Ali 390, 478
Ülkmen, İsmail Hakkı 43
Ünver, Necdet 365, 368, 369
Ünver, Sevim 369
Ünver, Tunç 369
Ünver, Vehbi 368

V
Vafiadhis, Markos 312
Vakit 156, 398
Vâ-Nû, Müzehher 423, 513
Vâ-Nû, Vâlâ Nurettin 384, 385, 423, 513, 522
Var, Samim 232
Vatan 155, 166, 232, 258, 259, 262, 324-326, 326, 330, 337, 340, 341, 343, 375, 420, 422, 430, 530, 531, 551, 644, 647
Velibeşe, Ahmet 451
Velibeşe, Zühtü 450, 451
Velukhiotis, Aris 310
von Papen, Franz 85
von Ribbentrop, Joachim 86

W
Welles, Orson 123

Y
Yalçın, Durmuş 456
Yalçın, Hüseyin Cahit 349, 398, 428, 509, 637, 644-646

Yalım, Doğan 365
Yalman, Ahmet Emin 155, 156, 258, 375, 551, 552, 554
Yamut, Nuri 478, 480
Yazıcı, Tahsin 558, 564, 568, 575-577, 579, 580, 591, 594, 602, 607, 611
7 Gün 123, 158, 159, 167, 236
Yeğen, Aydm 368
Yenal, Ulvi 218
Yeni İstanbul 381, 400, 401
Yeni Sabah 157
Yeni Ulus 645
Yeşil, Cemal 353
Yetkin, Çetin 287, 288
Yılmaz, Kenan 478-480
Yılmaz, Özer 477-480
Yırcalı, Sıtkı 517
Yolaç, Malik 527, 529
Yorulmaz, Haydar Rifat 269-273, 373
Yunus Nadi 155, 156
Yücel 205, 206
Yücel, Hasan Ali 268, 293, 344, 348
Yücesaz, Şevket 22
Yürüten, Senihi 547
Yüzgeç, Vahdet 389

Z

Zafer 155, 402, 426, 427, 470, 484, 501, 549
Zafer Abidesi 125
Zeybek, Emrullah 365, 368
Zeytinoğlu, Kemal 135
Zıraman, Halil 247
Ziya Gökalp 483-484
Zorlu, Enver 367, 368

Notlar

Bir Dönem Bir Çocuk benim çocukluk yıllarımla birlikte, o dönemde olan bitenleri anlatan kitaptı. Değerli okurlarım, sağolsunlar, tahminimden fazla ilgi gösterdiler, birçok baskı yaptı.

Elinizdeki *Değişim Yılları*, o kitabın döneminden sonraki yılların hikâyesiydi. Bunu da birinci kitaptaki yöntemimi izleyerek yazdım. Yani, hem kendi hayatımı anlattım, hem de o yıllardaki olayların hikâyesini...

Kendimle ilgili ana kaynak, tabiî, kendi belleğim... Ama yanlış hatırlama olasılığına karşı, her tereddüt ettiğimde, yakınlarımı, arkadaşlarımı aradım. Benim hatırladıklarımı onlarınkiyle karşılaştırdım.

Benim dışımdaki olaylarla ilgili bilgilerimi de, kitaplardan, gazetelerden, dergilerden kontrol ettim. O olayların içinde yaşamış olanlardan "ulaşabildiklerim"in tanıklıklarından faydalanmaya çalıştım.

"Ulaşabildiklerim" diyorum. Çünkü 50 küsur yıl önceki olaylardan söz ediyorum. Onların doğrudan doğruya içinde olanların sayısı artık fazla değil. Bazı hallerde onların çocuklarına veya daha genç yaştaki yakınlarına ulaşmak mümkün oluyor. Onlardan da yararlandım.

Bu çalışmaların büyük kısmını, evde yaptım. Bu, tabiî, evin –yemek odası dahil– birçok bölümünün zaman zaman bir "kitap, kâğıt ve resim seli"ne uğramasına yol açtı. Başta eşim olmak üzere, hafta sonu ziyaretlerine gelen çocuklarım, torunlarım dahil, evin bütün ahalisini, buna tahammül etme başarısını gösterdikleri için kutlarım.

Ev dışında çalıştığım yerler arasında, Cumhuriyet gazetesi arşivi, *Hürriyet* gazetesi arşivi, Millî Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Basın Müzesi, *Milliyet* gazetesi arşivi ve Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı var.

Hepsinin yöneticilerine ve bir kısmını evvelden tanıdığım, bir kısmıyla yeni tanıştığım mensuplarına teşekkürlerimi sunarım. Tabiî, eski olaylarla ilgili yeni bilgiler edindiğim ve kitap metninde adlarını gördüğünüz eski dostlarıma da...

Kitabın son ve yoğun çalışmaları doğal olarak "Doğan Kitap"ta yapıldı. Ben bu kitaplarda konuyla ilgili çok sayıda fotoğraf ve resim kullanıyorum. Bu, –büyük kısmı eski olan– özel fotoğrafların baskıya hazırlanmasının önemini artırıyor.

O alanda Doğan Kitap'ın iki değerli elemanıyla birlikte çalıştık. Biri, sayfa düzeni işlerini büyük bir dikkat ve gayret içinde yürüten Hayriye Kaymaz'dı. Öteki de bilgisiyar teknolojisinin imkânlarını kullanmakta işinin gerçekten ehli olan ve resim çalışmalarını bir sanat çalışması haline getiren grafiker arkadaşım Yavuz Korkut...

Onlarla birlikte, Doğan Kitap'ın –eski dostlarım olan– yöneticileri Mehmet Yaşin ve Zeynep Çağlıyor ile tüm çalışanlarına da içtenlikle teşekkür ederim.

Bu kitabın bölümleriyle ilgili notlarım, bir önceki kitaptaki gibi... Kaynakça olmaktan çok, kitap önerisi niteliğinde... Kitapta değindiğim konularla ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlarımın işine yarayabilir. Bazı kitaplarda, paylaşmadığım görüşler de olabilir ama, tabiî, onların da okunmasında fayda var. (Bu kitapta da faydalandığım birçok kitaptan *Bir Dönem Bir Çocuk*'taki "not"larımda söz etmiştim. Onları tekrarlamıyorum.)

1, 2, 3, 4

• Ankara'da bizim Bahçelievler Mahallesi'nin kuruluşunu ve gelişmesini merak edenler için: *Bahçelievler'in Öyküsü* İlhan Tekeli ile Selim İlkin'in araştırması (Kent Koop Yayınları, 1984).

• Tangolar dönemi dahil, 20'nci yüzyılın pop müzik tarihini, Atilla Dorsay'ın kişisel anılarıyla birlikte, zevkle okumak için: *Ne Şurup-Ne Şeker Şarkılardı Onlar...* (Remzi Kitabevi 2003).

• Gene bir "pop tarihi"... Naim Dilmener taş plak döneminden itibaren "Türk popu"nu anlatıyor. O da "eğlenceli" bir belgesel... *Bir Varmış Bir Yokmuş* (İletişim 2003).

• Ankara'daki tiyatro hayatıyla ilgili eserler arasında, Vedat Demirci'nin iki ciltlik *Alnında Işığı İlk Hisseden Tiyatro Sanat-*

çılarımız adlı büyük resimli kitabı, yoğun bir çalışmanın eseri. (Çali Grafik ve Matbaacılık, 2003). [Sayın Demirci'nin izniyle, ben de bazı fotoğraflarından faydalandım. Teşekkür ederim.]

• Aynı konuda: Uğur Akıncı'nın *Kalemden Sahneye* dizisi de değerli bir araştırma. Öneririm (YGS Yayınları, 2003).

• Muhsin Ertuğrul'un anıları: *Benden Sonra Tufan Olmasın* (Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, 1989).

• Macide Tanır'ın anıları: *Tiyatronun Cadısı* (Bilgi, 2002).

• Cevat Fehmi Başkut'un eserleri (İnkılap ve Aka Yayınları).

• "İki Dünyalı Dünya" bölümü için: Raymond Cartier'nin eseri: *Nach dem Zweiten Weltkrieg* (Histoire mondiale de l'Après-Guerre) [Piper, 1976].

• Henry Kissinger'in *Diplomasi*'si... (Diplomacy) [T.İş Bank. Kültür Yayınları, 2000].

• Johannes Lehmann, *Die Fünfziger Jahre* (Poller, 1989).

• Bu arada, geçen kitabın notlarında yer aldığı için burada kaydetmediğim *Dış İlişkiler ve Türk Politikası* adlı değerli eserin yazarı Kâmuran Gürün'ü saygıyla ve rahmetle anarım. Gürün bu kitabın hazırlanışı sırasında aramızdan ayrıldı. Ölümü, araştırmacılık ve yazarlık alanındaki çok büyük bir kaybımızdır.

5, 6, 7, 8, 9

• Metin Toker'in dizisi *Tek Partiden Çok Partiye-1944-1950* (Bilgi Yayınevi, 1990).

• Samet Ağaoğlu'nun *Arkadaşım Menderes* kitabı (Baha Matbaası 1967-1990).

• Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950* (Kaynak Yayınları, 1982).

• Basın ve "hürriyet" konusunda: • Nuri İnuğur: *Türk Basın Tarihi* (Gazeteciler Cemiyeti, 1992) • Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi* (Remzi Kitabevi, 2003) • *Sedat Simavi ve Eserleri* (Hürriyet Yayınları, 1973) • Necati Zincirkıran, *Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu* (Gençlik Yayınları, 1994).

• Rıfat N. Bali, *Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü* (İletişim, 2003).

• Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri-1947-1964* (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları, 1979).

• Marko Paşa: • Mehmet Saydur *Marko Paşa Gerçeği* (Çınar Yayınları, 2001) • Mehmet Ergün *Sahte Marko Paşa* (Papirus, 2003) • Hikmet Altınkaynak'ın derlemesi, *Marko Paşa Yazıları ve Ötekiler* (YKY, 1998).

• Orhan Burian *Kurtuluştan Sonrakiler-Şiir Antolojisi* (İlk baskı: Yücel Yayınevi, 1946-yeni baskı: YKY, 2003).

10, 11, 12, 13

• Burada spor alanındaki bir büyük çalışmadan özellikle söz etmek istiyorum. Değerli gazeteci (ve TRT'ci) Doğan Yıldız'ın *Çağlar Boyu Türklerde Spor* adlı eserinden... Ben de, çok faydalandım. İznini alarak birkaç fotoğraf da kullandım. Teşekkür ederim.

• Max Beer'in *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi* kitabının Millî Eğitim Bakanlığı'nca yapılan ilk baskısı 1941 tarihli. Benim şu sırada bulabildiğim, KİTAŞ'ın tarihsiz bir baskısı.

• Din dersleri ve eğitimi konusunda Prof. Fehmi Yavuz'un *Din Eğitimi ve Toplumumuz* kitabı (Sevinç Matbaası, 1969).

• Profesör Çetin Yetkin'in *Karşı Devrim* adlı kapsamlı araştırması (Otopsi Yayınevi, 2002). Ben de çok faydalandım. Konuyla ilgili okurlarıma da öneririm.

• Yunan İç Savaşı vesilesiyle bir temennide bulunayım: Komşumuz Yunanistan'la ilişkilerimiz, her zaman önemlidir. Yunanistan'ı iyi tanımak isteyenlerin onun yakın tarihini de bilmesi gerekir. Ama o alanda Türkçe kaynak çok az. Hele Türkler tarafından yazılmış olanları daha da az. Sanırım, yayımcılarımızın ve araştırmacılarımızın bu konu üzerinde durmalarında fayda var. Ben bu konuda Cartier'nin –daha önce değindiğim– kitabı başta olmak üzere genel nitelikteki yakın tarih yayımlarından yararlandım. Ama Yunan İç Savaşı'nı ayrıntılarıyla ele alan bir kitap olarak Siegfried Kogelfranz'ın *Das Erbe von Yalta* kitabını da roman gibi okudum. (Rowohlt, Hamburg, 1985.)

• Türkçe'de Yunan tarihiyle ilgili olarak bir çeviri kitap gördüm: *Modern Yunanistan Tarihi* yazarı: Richard Clogg (1997).

• Mihri Belli'nin alıntılar yaptığım kitabı: *İnsanlar Tanıdım* (Doğan Kitap, 2002).

14, 15, 16, 17

• Sabahattin Ali hakkında: Geçen kitapta da değindiğim Filiz Ali'nin *Filiz Hiç Üzülmesin* kitabı elbette bir temel kitap. • Yazarın eserleri açısından da, YKY'nin girişimiyle, tümünün yeniden basılması, büyük bir eksikliği giderdi. Onunla ilgili eserler arasın-

da. Asım Bezirci'nin *Sabahattin Ali*'sini öneririm (Çınar, 1992).

• Mülkiye konusunda: Ali Çankaya'nın *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı çok ciltli eseri, konunun en önemli kaynağı (Mars Matbaası, 1969-1970) • Ayrıca, doğrudan veya bölümlerinin içinde Mülkiye'yi anlatan anılar da çok. Benim görebildiklerimden üçü şunlar: • Şevket Doğan'ın *Mülkiye Anıları* (Birlik Matbaası, 2003) • Bahtiyar Uzunoğlu'nun *Anılarım ve Gözlemlerim*'i (Birsen Yay., 1997) • Mustafa Aşula'nın "Kolcu Salih"i (Nurol Mat.).

• *Bir Dönem Bir Çocuk*'un notlarında da yer alan anı kitaplarının dışında, bu bölümle ve 24'üncü bölümle ilgili olarak: • *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor* dizisinin ilk kitabı (Bilgi, 1983). Yakın tarihimize daha birçok kitabıyla ışık tutan usta gazetecinin anılarının başlangıç bölümü... Kitabındaki, birlikte göründüğümüz grup fotoğrafını da –izniyle– yayımladım.

• Erol Tuncer'in yönetimindeki TESAV yayınevinin Türkiye'deki seçimler ve seçim sistemleriyle ilgili yayınları... Tuncer *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler* (Tesav, 2002) ve diğerleri, Türkiye'deki seçimler alanındaki en önemli kaynakları oluşturuyor.

18, 19, 20, 21

• Dönemle ilgili birçok anıda, ordu ve siyaset ilişkileriyle ilgili bölümler var. Samet Ağaoğlu'nun, Mükerrem Sarol'un anıları onlar arasında. Bu konuda genel bir kitap olarak Ersal Yavi'nin *İhtilalci Subaylar* adlı kitabı da ilginç. (Yazıcı Basım Yayıncılık, İzmir 2003). • "Arapça ezan konusunda, Nadir Nadi'nin ve Faik Ahmet Barutçu'nun anı kitaplarından *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta söz etmiştik. • Meclis'teki görüşmeler için ise 15 Haziran 1950 günkü Meclis tutanaklarına bakılması gerekir.

• Nâzım Hikmet'le ilgili yayımların sadece adları ve kayıtları ayrı bir kitap oluşturacak kadar çoktur. Ben burada, şairin, tüm eserlerini bir araya getirip dizi halinde yayımlayan Yapı Kredi Yayınları'nı, bir de bu vesileyle kutlamak isterim. Ayrıca, Memet Fuat'ın *Nâzım Hikmet Ansiklopedisi* adıyla, gene YKY'ca yayımlanan eserinin önemini vurgulamak gerekir.

22, 23, 24

Kore ve Kore Savaşı için:

• *The Forgotten War (America in Korea 1950-1953)*, yazarı: Clay Blair (Anchor Books 1989) • *Unutulan Savaşın Kronoloji-*

si, Prof. Dr. M. Kemal Öke (Boğaziçi Yayınları, 1990) • *Kore Hatıralarım*, Tahsin Yazıcı (1963) • *Kore Savaşı'nda Türkler*, Celal Dora (1963) • *Die Kriege der Nachkriegszeit*, Christian Zentner (Südwest Verlag 1969) • *İllustrierte Weltgeschichte von 1945 bis heute* Manfred Pawlak Verlag, Hamburg (1979).

• *Ulus* gazetesi konusunda, tabiî, en önemli kaynak, gazetenin kendi koleksiyonları... Bunlar kütüphanelerin bazısında var. Ama gazeteyi, koleksiyondaki yazıların siyasal değerlendirmesini de yaparak ele alan bir kitap, Hürriyet Konyar'ın bir eseri: *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler* (Bağlam Yayıncılık, 1999).

Düzeltme:

Kitap çalışmalarında ne kadar dikkatli davranılırsa davranılsın bazı hatalar oluyor. *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta da oldu. Bunları kitap basıldıktan sonra okurlarımın katkısıyla fark edebildim. Kitabın son baskılarında düzelttim. Bazısı dizgi hatası. Mesela arkadaşım Yavuz Renda'nın adı, Yavuk Renda diye çıkmış. Bazısı benim yazım hatam: "İzmir'deki Türkiye İktisat Kongresi" diyecekken, "İzmir İktisat Kongresi" demişim. "Erkek Öğretmen Okulu" yerine "Erkek lisesi" diye yazmışım.

Sanırım, bunların dizgi veya yazım hatası olduğu, okuma sırasında –aynı konudaki başka cümlelere bakılınca– anlaşılabiliyor. Ama benim birkaç maddî hatam var ki, *Bir Dönem Bir Çocuk*'u okumuş olan okurlarım için burada da düzeltmeliyim. Şöyle:

• Hocalarımdan Fethi Yücel, fizik değil, matematik derslerine geliyordu. • Nevzat Tandoğan'ın ifadesi Bolu'da değil, Ankara'da istinabe suretiyle alınmıştı. • Dr. Abrevaya Marmaralı için "O zaman söylemişlerdi Rummuş" diye yazmışım. Bir okurum uyardı: Ya o zaman yanlış söylemişler, ya ben yanlış hatırlamışım, "Musevî"ymiş. • İnönü'nün milletvekilliğinden ayırdıkları arasında Nuri Conker'in de adını geçirmişim. Oysa onun vefatı İnönü'nün cumhurbaşkanlığından önce. • Bir cümlede de, Potemkin'i Dışişleri Bakanı yardımcısı yerine Dışişleri bakanı diye yazmışım.

Okurlarımdan özür dileyerek düzeltirim.

İçindekiler

Önsöz 7

1. "Değişim" yılları 9
"Lise son"a geçmenin önemi - "Kızlar ve kadınlar" meselesi - "Ateşle barut" bir arada olur mu? - Tango çağındaki dans öğrenimi - Zamanın "popstar"ları

2. Siyaset ve mahallemiz 31
Başbakan Hasan Saka kaç kilodur? - Kırmızı plakalı arabaların yeni sahipleri - İki bekâr politikacı ile bir bekâr Genelkurmay başkanı - "Asker böyle mesaj yazar mı?" - İnönü'nün mektubu - Diyarbakır karpuzu

3. Ankara 1948 49
Memurların "Kızılay turları" - Ulus'taki siyasal güç ve eğlence gücü - "Akbank"taki "AK"ın anlamı ne? - Vehbi Koç'un siyaset hayatı - İstanbul'un tramvaylarına karşı Ankara'nın troleybüsleri... - Muhsin Ertuğrul'un tiyatro hamlesi - *Köşebaşı* ve *Paydos*

4. "İki dünya"lı dünya 81
"Çok büyük" yerine "iki büyük" - Demirperde - 1948'deki küreselleşme - Truman Doktrini ve Marshall Planı

5. Krallar ve yıldızlar sosyetesi 113
"Yüzyılın düğünü": Prenses Elizabeth'in evlenmesi - İran şahı ile Mısır kralı "eşzamanlı" olarak boşanıyor - Hollywood'daki aşklar ve skandallar

6. Mareşal'in partisi 129
"İki partili Meclis"ten "üç partili Meclis"e - Üç partinin üç lideri de Atatürk'ün çalışma arkadaşı - Milletvekili maaşları artmalı mı? - "Sepet ve cep" tartışması - Erbakan'ın ve Türkeş'in seçmen kaynağı - İkinci Saka hükûmetinde daha fazla "değişimci" var

7. *Hürriyet*'in çıkışı 153
Ankara'da *Ulus*, İstanbul'da *Cumhuriyet* okunurken... - Babıâli'de farklı bir gazete - Nerede bunun delili? - Vakitsiz öten horoz - "Sedat resimli gazete yerine gazeteli resim çıkarmış..." - İsrail'in kuruluşu - Türkiye'den kitlesel göç

8. "Amerika Amerika..." 175
İstanbul'da bir bahriyeli - Biz konuksever bir milletiz - Traktörün de, çocuk mamasının da en iyisi - "Fırsat buldukça" çıkabilen gazete: Sabahattin Ali ile Aziz Nesin'in *Markopaşa*'sı - Ve öteki "paşa"lar...

9. Heybeliada 197
Halki Palas'ta tatil - "Sakın oraya yaklaşmayın" - Er korkunç hastalık - En cesur antoloji - Heybeliada'da Nâzım Hikmet okumak

10. Londra yolunda 67 Türk 213
On iki yıllık aradan sonraki ilk olimpiyatlar: "Londra 1948" - İddiamız güreşte ama, gözümüz futbolda - Olimpiyatlardaki ilk kız atletimiz: Üner Teoman - İdareci olarak kimler gidecek?" tartışması - Kafileye masör gerekir mi?.. Aşçı olmazsa olur mu?.. *Hürriyet*'in olimpiyat atlatmaları

11. Güreşteki zaferimiz 243
Serbest güreşte şampiyon, grekoromende ikinci oluyoruz - Atletizmde beklenmedik bir başarı: Üç adımda Sarıalp bronz madalya alıyor - Üner'in gözyaşları - Futbolda önce sevinç, sonra hayal kırıklığı - Güreşçilerimize hediye verme yarışı - İstanbul'daki şiirli, kasaplı karşılama

12. CHP döneminin son başbakanı 265
Karl Marx nasıl okunur? - Babam yeniden milletvekili - Saka'nın istifası - İslam dini hocası Şemsettin Günaltay yeni hükûmeti kuruyor - Din derslerini başlatan "gençler hükûmeti" - Köy Enstitülerine darbeler

13. Yunan İç Savaşı 295
Bulgaristan'da komünizm, Yunanistan'da komünistler - Sintagma Meydanı'nda yaylım ateşi - ELAS'çılar arasmda bir Türk - Yugoslavya saf değiştiriyor - Mao'nun Çin'i

14. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi 323
"Susurluk gerekçesi"ni ilk kullanan katil: "Ben bu işi vatanî vazife olarak yaptım..." 41 yaşında yazamaz hale getirilen yazar - Aldatmacalı söyleşi: Amaç "kabahat kitaplarda" dedirtmek

15. Mülkiye, Mülkiye... 347
"Evza" ne demek, "mücennah" ne demek? - Siyasal Bilgiler ve basketbol - Annemin ameliyatı - Geriye dönen vapur - "Bu zıkkımı içeceksen oturarak iç" - Sakal bırakma hürriyeti yok mu?

16. Seçime doğru 381
Yeni seçim kanunu - *Köroğlu*'nun mesajları - "Muğlalı Olayı" - Mareşal'in ölümü - Radyoda müzik yayını krizi - Cenaze töreni olayları - Ramiz'in albümünde seçimler ve kadınlar - *Yeni İstanbul* ve *Milliyet*

17. 14 Mayıs 1950 405
"Deprem" mi, "ihtilal" mi, "beyaz ihtilal" mi?.. - Seçimi bir bakan adayıyla birlikte izledim - Çankaya Köşkü'ndeki hayal kırıklığı - İçişleri Bakanı Erişirgil niçin gülüyor? - Yüzde 40 oyla yüzde 14 sandalye - Arzuhalci mi olayım, bahçıvan mı?

18. Partiden partiye ilk "devir teslim" 433
CHP'ye üç yeni üye - Yeni iktidarın cumhurbaşkanı kim olsun? "Bayar olmasın, ya Cebesoy olsun, ya Özyörük" diyenler - Köprülü'nün beklediği başbakanlık Menderes'e geçiyor - İnönü'yle Bayar arasındaki altı kelime - CHP'lilere "teselli servisi"

19. Yeni hükûmet yeni icraat 461
Menderes'in sesi ve programı - Muhalefete hücum bol ama, muhalefetin cevap hakkı yok - Hükûmetin ekonomik hedefi - "Devleti küçülteceğiz" - Şeker ve sigara fiyatları ne kadar inebilir? - "Millete mal olmuş-olmamış inkılaplar" - Arapça ezana ilk adım - Ordudaki "6 Haziran Operasyonu"

20. DP'nin "ilk yasa"sı: Arapça ezan 483
Ziya Gökalp'in "vatan" tarifi - Türkçe ezanı ilk okuyan hafızlar - 1932 genelgesi ve 1941 kanunu - DP'nin tasarısı jet hızıyla geçiyor - CHP'nin tutumu: Ne lehteyiz, ne aleyhteyiz - Seçimin bizim sınavlara etkisi - Ömer Uluç'un bir tavsiyesi - CHP muhalefetteki ilk kurultayını topluyor - Gülek'in zaferi

21. Nâzım Hikmet nasıl serbest kaldı? 513
İktidardan basına "biraz daha hürriyet" - CHP'nin çıkaramadığı af kanununu DP çıkarıyor - Meclis'teki "Af çıksın ama Nâzım çıkmasın" hareketi - Nâzım Hikmet'i af dışı bırakan önerge kabul ediliyor, ama önergecilerin atladığı bir şey var... - İstanbul'dan "kaçış"ın hikâyesi

22. "Ankara nire, Kore nire..." 535
Kore Savaşı nasıl patladı, biz nasıl asker gönderdik? - İktidar basını kararı "büyük başarı" diye övüyor - "Savaşa hayır" demenin 1950'deki bedeli - Muhalefet "hayır" demiyor ama, hükûmeti "Bunu Meclis'e getirmediniz" diye eleştiriyor - İskenderun'dan Pusan'a yirmi bir günlük yolculuk

23. ABD ordusunun "en büyük kaçış"ı 567
Kore Savaşı'nın üçüncü perdesi - Truman MacArthur'le karşı karşıya - Türk tugayında da General Yazıcı ile Albay Dora anlaşamıyor - Kunuri bölgesinde savaşan askerlerimiz - Anılardaki ve basındaki Kore

24. Gazeteciliğe ilk adım 617
"Hem öğrencilik hem gazetecilik olur mu?" - Danıştay'dan nasıl haber çıkar? - Daktilolar ve klavyeleri - Sigara içmeyen gazeteci olur mu?

İndeks 649
Notlar 661